

Pauli Kettunen

SUOJELU,
SUORITUS, SUBJEKTI

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 189

Pauli Kettunen

Suojelu,
suoritus, subjekti

Työsuojelu teollistuvan Suomen
yhteiskunnallisissa ajattelu- ja
toimintatavoissa

SHS / Helsinki / 1994

Kansi: Rauno Endén
Kansikuva: Kemiallisen teollisuuden suojavälinemainoksesta.
Tapaturmasuojelu 2/1940.

© Pauli Kettunen

ISSN 0073-2559
ISBN 951-710-006-X

Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 1994

Esipuhe

Istuin 1970-luvun puolivälissä Veturimiesten Liiton toimistossa kirjoittamassa veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan historiaa. Suomalaisissa työelämän suhteissa oli tapahtunut suuria muutoksia 1970-luvun alussa. Oli esimerkiksi rakennettu uudenlainen työsuojelun valvontaorganisaatio. Veturimiehet olivat saaneet päätoimisen valtakunnallisen työsuojeluvaltuutetun. Panin merkille, että hänen tehtävnsä edellytti erilaista suhtautumista jäsenistöön kuin muiden edunvalvojien. Työsuojeluvaltuutettu oli asennekasvattaja. Miehet oli saatava sisäistämään, että turvallisuus- ja terveystoimintat, jotka oli saatutettu liiton ponnistuksin ja asiantuntijain tutkimustulosten tuella, oli tehty heidän omaksi parhaakseen, joten niitä oli noudatettava.

Kahdeksankymmenluvun alussa tutkin Ammattikoulujen Hämeenlinnan Opettajaopistossa ammattikoulutuksen ja sen suunnittelun arvoisaisltäjä. Seurasin opettajakoulutusta, johon kuului myös oppiaine työsuojelu. Havaittiin, että työsuojelu oli insinööri-tiedon alaa. Sitä veivät eteenpäin uudet keksinnöt, joiden avulla tunnistettiin ja poistettiin usein näkymättömiä vaaroja.

Ryhdyn selvittämään työsuojelua 1980-luvun puolivälissä Kontrollipolitiikan historia -projektissa. Osoittautui, että tapaturmantorjunta niveltäi niihin teollisia työsuhteita koskeneisiin työnantajain pyrkimyksiin, joita olin alkanut tutkia kontrollipolitiikkana, nimittäin ”yhtiöyhteisöisyyden” rakentamiseen sekä työn rationalisointiin. Kontrollipolitiikan historia -projektin johtajille Jaakko Paavolaiselle ja Heikki Ylikankaalle olen kiitollisuudenvelassa siitä, että heidän epäilynsä kysymyksenasetteluani kohtaan edesauttoivat takertumista teemaan.

Käsillä oleva tutkimus on osa valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan rahoittamaa tutkimushanketta Tieto ja työelämän suhteet teollistumiskauden Suomessa (n. 1870–1970). Projektin muina tutkijoina ovat työskennelleet Kari Teräs ja Ilkka Turunen. Teräs on tutkinut kokemustiedon ja professionaalisen tiedon jännitteitä paikallisella ja yritystasolla, Turunen puolestaan työn tematisointia tieteellisen ja poliittisen katseen kohteeksi. Oma aiheeni on rajautunut ryhmämme työnjaossa Teräksen ja Turusen teemojen väliin: tutkittava-

na on työtä, työsuhdetta ja työntekijää koskevan tiedon instituoituminen työsuojelussa. Tutkimuksen valmistumiselle on ollut tärkeää, että projekti on toiminut yhteisen oppimisen ja keskinäisen avunannon prosessina. Aineiston keruussa projektia avusti pariinkin otteeseen Yki Hytönen, joka teki työnsä tehokkaasti ja tunnollisesti. Seurantaryhmän jäseniä Pertti Suhosta, Voitto Helanderia ja Viljo Rasilaa kiitän työsuunnitelmien ja raporttien kannustavasta käsittelystä.

Jorma Kalela ja Kaarlo Tuori esittivät tutkimussuunnitelmaan huomautuksia, jotka vaikuttivat merkittävästi kysymyksenasettelun muotoutumiseen. Antti Saloniemi kohensi itseluottamustani käsikirjoituksen kommentaillaan. Monien muidenkin kanssa olen voinut keskustella aihepiirin ongelmista. Erityisesti haluan mainita Niklas Bruunin ja Jussi Turtolan.

Suomen Akatemian lisäksi Työsuojelurahasto on antanut tälle tutkimukselle taloudellista tukea.

Renvall-instituutissa lokakuussa 1994

Pauli Kettunen

Sisällys

1. Johdanto	12
1.1. Ohitettujen ajattelutapojen ajankohtaistuminen	12
1.2. Työväensuojelusta ja työväenhuollosta työsuojeluun	13
1.3. Työsuojelu ja tuotannollinen päätöksenteko	20
1.4. ”Yhteisöllisen päätöksenteon” ristiriitaiset perusteet	23
1.5. Tarpeiden, intressien ja riskien määrittely	27
1.6. Rationalisoinnin, sosiaalipolitiikan ja kurin tarinat	30
2. Valtiollinen sääntely ja teollinen työ	32
2.1. Teollinen järjestys	32
2.1.1. Tehdas metaforana	32
2.1.2. Uhan torjunta ja edistyksen edistäminen	37
2.2. Riskien hallinta	43
2.2.1. Sopimusvapaus ja heikkomman suojelu	43
2.2.2. Työnantajan vastuu ja työntekijäin itsekuri ...	46
3. Normin määrittäminen ja puutteen tunnistus	56
3.1. Yhteiskuntapoliittinen tieto	56
3.1.1. Tilasto	56
3.1.2. Säädyn ja funktion edustus	59
3.2. Tarkastus	64
3.2.1. Ammattientarkastajat	64
3.2.2. Tekninen ja hygieeninen tieto	67
3.2.3. Ristiriitojen sovittelu ja ehkäisy	72
3.2.4. Työntekijäin kuuleminen	78
3.2.5. Työntekijän ruumis ja mieli	82
3.3. Normin logiikka	89
4. Tuotannon edistys, luokkatietoisuus ja sosiaalinen vapaus	92
4.1. Tietenkään emme ole koneensärkijöitä	92
4.2. Tuotantoako vastaan?	97
4.3. Rationaalisuus ja luokkatietoisuus	101
4.3.1. Taylorismi	101
4.3.2. Pirullista ja edistyksellistä	104

4.4. Työsuhteiden rationalisointi	111
4.4.1. Työnantajapolitiikan uutuudet	111
4.4.2. Teollinen perustuslaillisuus	115
4.5. Keskitetty ammattiyhdistystoiminta ja työväensuojelu	118
4.5.1. Sentralisaatio ja konsentraatio	118
4.5.2. Vaikuttaminen valtioon ja valtion avulla	120
4.5.3. Puolueeton tieto	122
4.5.4. Ristiriitaiset edut ja yhteishyvä	124
5. Kansainvälinen sosiaalipolitiikka ja rationalisointiliike	126
5.1. Kansainvälinen työjärjestö	126
5.2. Rationalisointi ja suunnitelmatalous	130
5.3. Työn ja elämisen hallinta	137
5.3.1. Tuotannon kontrolli	137
5.3.2. Vapaa-aika	141
5.3.3. Ihmistalous	145
5.3.4. Työn riskit, tiede ja rationalisointi	149
5.4. Kansainvälinen työjärjestö ja työturvallisuus	153
5.4.1. Sääntely ja Safety First	153
5.4.2. Suomalainen konteksti	159
6. Työhalu, työrauha, työturvallisuus	163
6.1. Taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen kytkennät	163
6.2. Kunnan työväki	166
6.2.1. Punakapinan selitys	166
6.2.2. Vapaussodan perinnöt	170
6.3. Taistelu työrauhasta	172
6.3.1. Työnantajan ja työntekijän kahdenvälinen suhde	172
6.3.2. Pariteetti-ideologiset työlait	177
6.3.3. Työrauhaliike	181
6.4. Yhteisymmärrys työturvallisuudesta	187
6.4.1. Huomaamaton lakiuudistus	187
6.4.2. Valittamisen ja vaikuttamisen rajat	189
6.4.3. Turvallisuuskriteerit palkkatyösuhteen osaksi ..	198
6.4.4. Riskin laskenta ja häiriön ehkäisy	201
7. Ihminen koneen ääressä	208
7.1. Rationalisointiliike Suomessa	208
7.1.1. Talonpoikainen ja rationalisoituva Suomi	208
7.1.2. Rationalisointioppien omaksuminen	212
7.2. Psykotekniikka	215
7.3. Työnjohdon luotettavuus	222

7.3.1.	Auktoriteetti ja lojaalisuus	222
7.3.2.	Ruotsin esikuva ja Suomen työsuhteet	226
7.4.	Safety First -valistus	232
7.4.1.	Työntekijän hyveet	232
7.4.2.	Tilastojen tuki	239
7.4.3.	Tarkastuksen tarve	243
7.5.	Paternalismi ja funktionalismi	246
7.5.1.	Luotettavuus ja itsekontrolli	246
7.5.2.	Turvallisuustoimikunnat aloitetoimintana	252
7.5.3.	Sosiaalinen asiantuntemus	255
7.5.4.	Yhtiöyhteisö ja modernisointi	258
8.	Rationalisointi kansallisena tehtävänä	261
8.1.	Kansallinen välttämättömyys	261
8.2.	Rationalisointi ja ristiriidat	265
8.2.1.	Teknisen tiedon sosiaalinen voima	265
8.2.2.	Reaktionääri modernismi	269
8.3.	Oikea ja väärä rationalisointi	277
8.3.1.	Sosialismi täydellisenä rationaalisuutena	277
8.3.2.	SAK:n rationalisointikanta	283
9.	Kansallinen yhteishyvä ja yhteiskunnalliset intressit	288
9.1.	Taloudellinen edustus valtiossa	288
9.1.1.	Ammattiyhdistysliikkeen tunnustus	288
9.1.2.	Intressit, funktiot ja asiantuntemus	294
9.2.	Yleishyödyllisyys	300
9.2.1.	Ammattienedistämislaitos	301
9.2.2.	Tapaturmantorjuntayhdistys	305
10.	Työntekijäin ääni työpaikalla	311
10.1.	Kaksi luottamusmiestä?	311
10.1.1.	Lain antama oikeus	311
10.1.2.	Ammattiosaston osallisuus	314
10.1.3.	Luottamusmiehen tunnustaminen	321
10.2.	Luottamusmies ja demokratia	327
10.2.1.	Luottamusmies ja valta	328
10.2.2.	Luottamusmies taloudellisena demokratiana .	331
10.2.3.	Omaehtoisuuden ehdot	335
10.3.	Ammattiyhdistysliike ja turvallisuustyö	336
10.3.1.	Herrojen verkko	336
10.3.2.	Luonnollista yhteistyötä	339
11.	Työsuojelelun rajat	345
11.1.	Hierarkiat, intressit, funktiot	345

11.1.1. Kolme periaatetta	345
11.1.2. Tuotantokomiteat ja tieto	347
11.1.3. Työnjohtajan ongelma	350
11.1.4. Työnjohtajien koulutus	355
11.2. Psykologinen rationalisointi	361
11.2.1. Voimajärjestelmiä	361
11.2.2. Yksilöiden erilaisuus ja sosiaalinen sopeutu- minen	365
11.2.3. Sota-ajan kysymyksenasettelut	369
11.2.4. Tapaturmantorjunta inhimillisen tekijän hal- lintana	371
11.3. Työsuojelun professionalisoituminen	378
11.3.1. Ammattitaudit	378
11.3.2. Työterveys	385
11.4. Intressien kompromissi, tarpeiden diskurssi, riskin teknologia	392
11.4.1. Tarpeet ja intressit, kasvatus ja edustus	392
11.4.2. Reaktiivinen suunta	397
11.4.3. Työsuojelu	406
12. Suojelu, suoritus, solidaarisuus	416
Lähdeluettelo	423
Liitteet	450
Summary	457
Henkilöhakemisto	473

Taulukot ja kuvat

Taulukko 1. Teollisuushallitukselle ilmoitetut tapaturmat vakuutusenalaisilla työpaikoilla 1898–1917	51
Taulukko 2. Valtion ammattientarkastajille tehty valitukset aiheen ja tekijän mukaan 1923–1929	190
Taulukko 3. Valtion ammattientarkastajille tehty valitukset aiheen ja tekijän mukaan 1930–1938	192
Taulukko 4. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1919–1930	205
Taulukko 5. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat puuhiomoissa ja paperi- ja selluloosatehtaissa 1919–1930	206
Taulukko 6. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1938–1950	373
Taulukko 7. Ammattientarkastuksen piiriin kuuluneiden työpaikkojen ja työntekijäin lukumäärä 1910–1947	406
Taulukko 8. Ammattientarkastajien lukumäärä 1890–1947	407
Kuvio 1. Työsuojelun historialliset kontekstit sekä käsitykset työsuojelun perusteista	19
Kuvio 2. Työsuojelu ja palkkatyöllä elämisen taloudelliset määrät (I)	23
Kuvio 3. Työsuojelu ja palkkatyöllä elämisen taloudelliset määrät (II)	29
Kuvio 4. Valtion ammattientarkastajille tehtyjen valitusten määrällinen muutos 1920–1938	194
Kuvio 5. Valtion ammattientarkastajien antamat määräykset ja ohjeet 1921–1949	199
Kuvio 6. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat paperiteollisuudessa, puuteollisuudessa ja konepajateollisuudessa sekä kaikkien vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1926–1939	240
Kuvio 7. Työelämän suhteiden periaatteet ja työturvallisuus toisen maailmansodan jälkeen	347
Kuvio 8. Työsuojeluideologian historialliset ainekset	412
Kuvio 9. Työpaikan työsuojeluyhteistyön ideologinen ja institutionaalinen tausta	414
Liitetaulukko 1. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat erällä työaloilla sekä kaikissa vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1926–1950	450
Liitetaulukko 2. Valtion ammattientarkastajille tehty valitukset aiheittain 1923–1949	453
Liitetaulukko 3. Valtion ammattientarkastajien antamat määräykset ja ohjeet 1921–1949	455

1. Johdanto

1.1. Ohitettujen ajattelutapojen ajankohtaistuminen

12

Työnantajain vallalle valtion on asetettava sosiaaliset rajat. Työntekijöitä on kasvatettava, mutta heille on myös annettava mahdollisuus vaikuttaa edustajiensa välityksellä. Nämä periaatteet näyttävät historiallisesti sisäistyneen työsuojelun perusteluihin. Niiden voima on kuitenkin 1970-luvun jälkeen yhteiskunnassamme heikentynyt. Harva haluaa vahvistaa valtiollista sääntelyä. Moni todistelee, että markkinavoimat rankaisevat loukkaajaansa. Kasvatukselliset ja edustukselliset toimintatavat eivät nekään ole suosiossa. Niitä vastaan kohdistuvat vaatimukset yksilöllisestä itsensä toteuttamisesta ja oman elämisen hallinnasta.

Kuitenkin työsuojelun historia on myös sellaisten ajattelutapojen historiaa, jotka näyttävät ajankohtaistuneen, kun keskitetyistä järjestelmistä halutaan siirtyä yritys- ja työpaikkakohtaiseen joustavuuteen, kun liiketaloudellinen tehokkuus esitetään yhteishyvän ytimenä ja kun toivotaan henkilöstön ”tuottavaa osallistumista”¹ yrityksessään. Työsuojelun esitaistelijoita eivät Suomessa olleet vain sosiaalipoliitikot ja työväenjohtajat, vaan myös vuorineuvos Gösta Serlachius. 1920-luvulla hän ennen muita toi Amerikasta Suomeen *Safety First* -liikkeen, jonka amerikkalaiset raskaan teollisuuden yritykset olivat käynnistäneet vuosisadan alussa. Tämä turvallisuus työ ei ollut sosiaalisten rajojen asettamista yritystaloudelle eikä kompromissin rakentamista ristiriitaisten intressien välille. Se edellytti yritystasoisien harmonian kehän, jolla työturvallisuuden, työtehon ja työrauhan oli määrittävä vahvistua yksin ja samoin keinoin.

Työsuojelun historiassa tuntuvat sekoittuvan sellaiset ajattelu- ja toimintatavat, jotka vielä äskettäin edustivat uutta ja luonnollista ke-

* * * * *

1 Osallistumisjärjestelmäkomitean yksityistä sektoria koskenut osamietintö vuodelta 1987 otsikoitiin: ”Tuottava osallistuminen uudistuvassa työelämässä”. Komiteamietintö 1987:40.

hityssuuntaa, mutta jotka tätä nykyä ovat kyseenalaistuneet, ja sellaiset, jotka hiljan vaikuttivat vanhoilta ja ohitetuilta, mutta jotka nyt ovat osoittaneet voimansa. Näin työsuojelun historia tarjoaa näkökulman jatkuvuuteen ja katkokseen oman aikamme työelämän suhteissa. Se, että työsuojelun historiasta havaittavat ajattelu- ja toimintatavat näyttävät yhtä aikaa vanhentuvan ja ajankohtaistuvan, antaa myös aiheen olettaa, että niitä tutkimalla voidaan purkaa itsestäänselvyyksiä työtä, työntekijöitä ja työsuhteita koskevista historiankuvissamme.

1.2. Työväensuojelusta ja työväenhuollosta työsuojeluun

Yleiseen ajatteluun eniten vaikuttanut käsitys työsuojelun perusteista liittyy ”sosiaalipolitiikan itseymmärryksen”² suureen linjaan. Sen mukaan sosiaalipolitiikka ja sen lohkona työsuojelu edustavat liikelatoudellisen mekanismin vastaprinsiippiä, joka toteutuu valtion toimin.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun porvarilliset reformistit muotoilivat ”sosiaalisen kysymyksen” tai ”työväenkysymyksen” ja esitivät vastaukseksi ”työväensuojelun”. *Työväensuojelu* oli paljon laajempi käsite kuin myöhempi *työsuojelu*. Se viittasi palkkatyöllä elämisen valtiolliseen sääntelyyn, myös sosiaalivakuutukseen.

Työväensuojelun käsitettä käytettiin kuitenkin myös suppeammassa merkityksessä, tarkoittamaan, niin kuin Eino Kuusi kirjoitti *Sosiaalipolitiikka*-teoksessaan vuodelta 1931, sitä työntekijän suojelua, joka ”kohdistuu itse työn tekemiseen ja niihin olosuhteisiin, joissa työ tehdään”. Kuusi ehdotti, että tätä työväensuojelun suppeampaa merkitystä varten omaksuttaisiin käsite työsuojelu. Sen hän täsmensi ”työntekijän suojelemiseksi itse työssä niitä työntekijän henkeä, terveyttä, työkykyä, henkistä ja siveellistä kehitystä vaarantavia haittoja vastaan, jotka aiheutuvat työstä ja niistä olosuhteista, missä työ tehdään”.³

2 Käsitteestä ks. Eräsaari 1984, erityisesti s. 155–157.

3 Kuusi I 1931, 424–427. – Tässä suppeammassa merkityksessä ”työväensuojelua” käsittelee Yrjö Jahnsson vuonna 1910 ilmestyneessä tutkimuksessaan suomalaisen työväensuojelulainsäädännön kehityksestä. Hänen tarkoitti työväensuojelulla ”toimenpiteitä, joihin valtio on ryhtynyt, estääkseen työntekijöille syntymästä vaurioita työsopimuksen johdosta”. Vaurion seurauksia koskeneet toimenpiteet, kuten tapaturmavakuutus, eivät kuulunut näin määritellyn työväensuojeluun. Jahnsson 1910, 6–7.

Uudennäköinen työsuojelu-käsite määrittyi kuitenkin vielä Kuusella juuri työväenkysymyksen kontekstissa. Tämän käsitejärjestelmän pohjalta se ei yleistynyt. Työväensuojelu ”laajemmassa merkityksessään” kuihtui sosiaalipolitiikka-käsitteen alle. Tämä oli näkyvillä jo 1920-luvulla. Vielä vuonna 1922 sosiaalidemokraattinen puolue hyväksyi ”työväensuojelusuojelman”. Siihen sisällytettiin palkkatyöllä elämisen valtiollista turvaamista tarkoittaneet vaatimukset. Perustavassa kokouksessaan vuonna 1930 sosiaalidemokraattien johtama Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) otti omakseen – vain pienin ajankohtaistuksin ja tavoiteryhmytyksen muutoksin – tuon saman ohjelman. Silloin sitä kuitenkin jo kutsuttiin ”sosiaalipoliittiseksi ohjelmaksi”.⁴ Samalla kun sosiaalipolitiikka korvasi työväensuojelun laajan merkityksen, käsitteelle jäi tilaa elää ahtaamassa merkityksessään.

Työsuojelu-käsitteen hidasta omaksumista osoittaa, että Eino Kuusen vuonna 1939 postuumina julkaistussa kirjassa *Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen* käytettiin käsitettä ”työnsuojelu”.⁵ Samoihin aikoihin ”työsuojelulla” saattoi olla aivan toisenlaisiakin merkityksiä. Joskus sillä voitiin tarkoittaa kotimaisen tuotannon tullisuoja.⁶

Vuonna 1950 mietintönsä antanut ammattientarkastuskomitea koetti saattaa käyttöön työsuojelu-käsitteen. Se esitti ehdotuksen laiksi ”työsuojelun valvonnasta”. Valvontaorganisaatioon olisivat kuuluneet ”työsuojeluvalluutetut”.⁷ Kuitenkin vielä vuonna 1968 SAK ehdotti ”työväensuojeluhallituksen” perustamista.⁸ 1970-luvun alun työsuojel-

4 SDP:n puoluekokous 31.3.–4.4.1922, alustusliite, 148–160, pöytäkirja, 147–149; SAK:n perustava kokous 19–21.10.1930, alustusliite, 52–63, pöytäkirja, 97–103.

5 Kuusi 1939, 261, 444–445. – Huomattakoon, että ”sosiaalinen” sai vasta 1930-luvun mittaen, vuoden 1937 tienoilla, kaksi a-kirjainta. Sosialipolitiikka muutui sosiaalipolitiikaksi ja sosialiministeriö sosiaaliministeriöksi. Tämä tapahtui kielimiesten eikä esimerkiksi sosialismia pelkäävien porvarien vaatimuksesta. Monien ”sosialidemokraattien” myöhempi luulo, että ”sosiali-” juontuisi ”sosialismista” ja ”sosiaali-” jostakin miedommasta sosiaalisesta, on harhaa. ”Sosiaalisen” ja ”socialismin” suhde on kielellisesti sama kuin ”reaalisen” ja ”realismin”.

6 Näin ainakin vuorineuvos V.M.J. Viljanen puheessaan ”Pysyväinen tullitariffi ja kansallinen työ”, päiv. 23.10.1938. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1938 U-Ö. TKL, AF 29. ELKA.

7 Komiteanmietintö Mon. 1950:21, erityisesti s. 58. – Komitea ehdotti myös, että kaikessa työsuojelulainsäädännössä tulisi toteuttaa käsitejärjestelmä, jossa yläkäsitteenä olisi ”työntekijä” ja sen alla rinnakkaiskäsitteinä ”työläinen” ja ”toimihenkilö”. Käsitteen ”työläinen” psykologiseen vaikutukseen kohdistuneet epäilyt komitea torjui toteamalla, että tämä sana esiintyi monien ammatillisten järjestöjen nimissä, joten ”työväki itse ei ole tätä nimitystä karttanut”. Sama, 58–59.

8 SAK:n vuosikirja 1968, 56–57; Eklund-Suikkanen 1982, 15.

lu-uudistukset vihdoin vakiinnuttivat työsuojelu-käsitteen. Perustettiin *työsuojeluhallitus* (keskusviraston eliniäksi tosin jäi vajaat 20 vuotta) ja työpaikoille valittiin *työsuojeluvaltuutetut*. Näiden uudistusten merkitystä käsitteelle kirjalleen vuodelta 1982 Kari Eklund ja Asko Suikkanen antoivat nimen *Työväensuojelusta työsuojeluun*.

Työsuojelu-käsitteen läpivienti 1970-luvun alun Suomessa ilmaisi lopullista ideologista irtautumista työväenkysymyksen muodostamasta lähtökohdasta. Terminologian muutoksen perusteista vähiten kiinnostava on, että työn vaaroilta piti suojeltaman muitakin ryhmiä kuin työväkeä. Syvemmältä muutos oli osa työväki-käsitteen yleistä rajaamista menneiden olojen kuvaukseen. ”Työväenliike” rajautui vasemmistopuolueiden ja SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen menneisyyteen viittaavaksi kulttuuriseksi identiteetiksi. Mutta vielä olennaisemmin siirtyminen työväensuojelusta työsuojeluun kuvasti muutostavassa jäsentää yhteiskuntapolitiikan kohdetta. Yhteiskunta ei enää jäsentynt ensi sijassa väestöryhmien vaan toimintojen mukaan, ja kollektiivisuus ei enää perustunut elämäntapaan, sosiaaliseen sfääriin, vaan osallisuuteen eri toimintojen määrittämissä organisaatioissa ja tilastokategorioissa.

Ruotsalaisessa työelämää koskevassa ideologiassa ja politiikassa siirryttiin 1970-luvulla Lennart Nordforsin mukaan ”från arbetarskydd till arbetsmiljö”. Muutoksen vahvasti vuoden 1978 *arbetsmiljölagen*, joka korvasi vuoden 1949 *arbetarskyddslagen*. Käsite arbetarskydd ei kuitenkaan vielä menettänyt edes institutionaalista käyttöään (esim. *arbetarskyddsstyrelsen*).⁹ Yhdyssanojen *arbetarskydd* tai *arbetarrörelse* alkuosa ei ole ruotsissa käynyt sillä tavoin arkaaiseksi kuin suomessa *työväensuojelun* tai *työväenliikkeen*; onhan *arbetare*-sana asultaankin vähemmän kollektiivinen tai säädynomainen kuin *työväki*.

Työelämää koskevien ajattelutapojen eroa kuvastanee yhtä kaikiksi se, että *suojelu*-käsite, joka määrittyy vaaran negaationa ja edellyttää objektiksi mukautumista, on istunut suomalaisessa kielenkäytössä vahvemmin kuin skandinaavisissa sanastoissa. Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa käsitteistö kääntyi jo 1970-luvulla positiivisen ja subjektista lähtevän *miljö*-ajattelun mukaiseksi.¹⁰ Pitäytymistä suojelukäsitteeseen voidaan kyllä perustellusti puolustaa. Sen avulla on mahdollista kyseenalaistaa vaatimus, jonka mukaan työelämän uudistukset on aina voitava todistaa liike- tai kansantaloudellisesti hyödyllisik-

9 Nordfors 1985. – Vuonna 1990 ilmestynyt Ruotsin ammattientarkastuksen sata-vuotisjuhlakirja on nimeltään *Från yrkesfara till arbetsmiljö*, ja kirjaan sisältyy mm. Anders L. Johanssonin artikkeli *Från arbetarskydd till arbetslivspolitik*.

10 Vrt. Rygh 1990, 86–88; Ahonen 1984.

si. Tämä kriittinen näkökohta näyttää kuitenkin suomalaiskeskustelussa jääneen taka-alalle.¹¹

Työsuojelelun muutoutumisen historiallisista konteksteista työväensuojelelu oli joka tapauksessa se, jossa työsuojelun konseptioon rakentui ajatus ”yksityistaloudellisen” (Kuusi) mekanismin valtiollisesta vastaprinssiipistä. 1900-luvun alun porvarillisille reformisteille, joihin Kuusikin kuului, tässä periaatteessa oli kaksi puolta, sosiaalinen ja kansantaloudellinen.

Ensi sijassa työväensuojelelu tarkoitti niiden luokkaristiriitojen tasottamista, joita kapitalismin tunnustettiin kärjistäneen. Tähän viittasi politiikan määre ’sosiaalinen’. Sosiaalisella politiikalla oli kuitenkin myös kansantaloudelliset tai ”yhteiskuntataloudelliset” perustelunsa. Siinä toiminnassa, jota Kuusi halusi kutsuttavan työsuojeluksi, kansantaloudelliset perustelut olivat erityisen vahvat, niin kuin Kuusi esitti sosiaalipolitiikan teorian saksalaiseen klassikkoon Otto von Zwiedineck-Südenhorstiin tukeutuen.

Yksityistaloudellistakin hyötyä työsuojelutoimet saattoivat tosin työnantajalle tuottaa. Tuottavuus ehkä kasvoi ja työntekijäkunnan pysyvyys lisääntyi. Kuitenkaan yksityistaloudellinen kustannusten ja hyötyjen arviointi ei turvannut yhteishyvää, jonka ylimpänä järjestysperiaatteena oli kansallisvaltio. Välittömän etunsa pohjalta työnantaja saattoi ”koettaa lyhyessä ajassa pusertaa työntekijästä kaiken sen hyödyn, jonka hänestä voi saada, kuluttaa hänet loppuun, heittää sitten pois ja ottaa sijaan toisen”. Ja ”ilman työsuojelua tämä mahdollisuus olisi aina olemassa eikä – sellainen kuin ihmisluonto nyt kerran on – varmaankaan jäisi aivan käyttämättä”. Tällaisen ”ihmisen tuotantovoiman ryöstökulutuksen” estämiseksi piti yhteiskunnan ”kansantalouden tuotantovoiman säilymisen ja kasvun nimessä asettaa yksityisten mielivallalle tässä kohden tarpeelliset rajat”. Työsuojelelussa oli siten ytimenä kova taloudellinen yhteisetu, ”kansan olemassaolon taloudellisten edellytysten” turvaaminen.¹²

Toisen maailmansodan jälkeisissä sosiaalipolitiikan määräyksissä luokkavastakohtien tasottaminen ja ”kansan olemassaolon taloudellisten edellytysten” turvaaminen väistyivät. Tilalle tuli elintason,

11 Työsuojelelututkimukselle tuli 1980-luvulla Pohjoismaissa ja myös Suomessa tyypilliseksi työsuojelun positiivisten taloudellisten vaikutusten korostaminen. Komiteanmietintö 1991:2, 101. Ks. myös Komiteanmietintö 1991:37, 131–140. – Guy Ahonen (1983, 195–196) on varoittanut, ettei työsuojelun ”positiivisuuden” korostaminen ole ongelmatonta: ”At least the fundamental function of labour protection should be thoroughly examined before making the labour protection issue too positive, too preventive, too participative, too environment oriented.”

12 Kuusi I 1931, 428–433.

turvallisuuden, viihtyvyyden ja muiden tämäntapaisten asioiden yleinen takaaminen.¹³ Sosiaalipoliittinen perustelu esitti työsuojelun entistä vahvemmin nimenomaan *sosiaalipoliittisena interventiona* työsuhteisiin.

Marxilaiset tutkijat – samoin kuin Kuusikin omalla tavallaan – ovat tosin johtaneet työsuojelun siitä, mitä väljästi voi sanoa kapitalismin logiikaksi. Mutta he ovat yleensä johtaneet siitä juuri työvoiman käyttöarvon valtiollisen suojelemisen. Monesti tapaa funktionalistisen sävyn: valtio täyttää kapitalistisessa talousprosessissa syntyviä työvoiman uusintamisen vajeita. Luokkataistelunäkökulma on kylläkin korostanut, että työsuojelureformit syntyvät myönnytyksinä taisteleville työläisille tai että työvoiman uusintamisvajeet täyttyvät tahi työvoiman liikakulutus estyy vasta työläisille annettavien myönnytysten kautta. Yhteistä tällaisille marxilaisille näkemyksille ja sosiaalipoliitiikan itseymmärrykselle on se, että työsuojelu esitetään ulkoatulevana, lakeihin tai kollektiivisopimuksiin perustuvana interventio-na yritys- ja työpaikkatason suhteisiin.¹⁴

Tällainen tarkastelutapa joutuu kuitenkin vaikeuksiin niiden tietojen edessä, joita on yritysten omasta turvallisuustoiminnasta. Tosin myös julkiseen ja kollektiiviseen interventioon keskittyvistä näkökulmista on mahdollista tulkita sitä, mitä vanhat yrityshistoriikit kertovat patruunoiden sosiaalisesta mielenlaadusta ja suojeluharrastuksesta. Tällainen harrastus voidaan niputtaa osaksi paternalistista työnantajalinjaa, joka sitten kaiken kaikkiaan kuitataan taaksejääneeksi siirtymävaiheen ilmiöksi. Asia ei kuitenkaan ole näin helppo.

Ensinnäkään paternalistiseksi työnantajapolitiikaksi luonnehdittuja toimintatapoja ei sovi ilman muuta leimata vain ”traditionaalisiksi” aineksiksi, jotka kulkeutuivat jonkin aikaa mukana ”moderniin” siirryttäessä. Tämän osoittavat muutkin ajan merkit kuin ns. Japanin mallin 1980-luvulla saama joskin sittemmin heikentynyt vetovoima. Yritysyhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden nykykorostukset ylipäätään tekevät kiinnostaviksi monet sellaiset työsuhteiden historialliset muodot, joita on sosiaalipoliitiikan ja työmarkkinasuhteiden historian esityksissä totuttu käsittelemään teleologisen negaation avulla, ilmiöinä, jotka kuuluivat ei-vielä-toteutuneen julkisen tai kollektiivisen sääntelyn vaiheeseen.¹⁵

13 Näin erityisesti Armas Niemisen vuonna 1955 ehdottamassa ja sittemmin paljon viitatussa sosiaalipoliitiikan määritelmässä. Nieminen 1984, 95.

14 Tällaisten tarkastelujen kriittisenä katsauksena ks. Suikkanen 1983a, 200–208. – Siinä mainittujen suomalaistutkimusten lisäksi ks. esim. Lehtonen 1983, 147–184.

15 Vrt. Svensson 1988, erityisesti s. 175.

Toisekseen se työturvallisuustoiminta, jonka Serlachius ja muut puunjalostusyhtiöt omaksuivat 1920- ja 1930-luvulla, oli paitsi paternalistista yhtä aikaa myös modernia ja rationaalista. Valtiollisen sosiaalipoliitiikan tai työvoiman käyttöarvon valtiollisen suojelun näkökulmasta tämä ilmiö ei kumminkaan selity. Kuusi esitteli vuonna 1931 ”yksityisen työturvallisuusliikkeen”¹⁶, mutta yksityistaloudellisen ja kansantaloudellisen periaatteen pohdiskelullaan hän tuli marginalisoineeksi tämän toiminnan. Hänen työsuojelun konseptionsa ei sitä peittänyt.

Asko Suikkanen on kuitenkin kääntänyt asetelman nurinpäin työsuojelun ja vallankäytön suhdetta käsittelevässä lisensiaattityössään vuodelta 1983. Hänen teesisinsä mukaan Safety First -henkinen turvallisuustyö on ollut työsuojelun muotoutumisessa aivan olennainen. ”Safety First työsuojelun genesiksenä” – näin kuuluu Suikkasen alaotsikko. Sosiaalipoliittisen näkökulman sijaan hän ehdottaa liiketaloudellista. Sillä työnantajien liiketaloudelliset intressit osoittautuvat hänen mukaansa historiallisesti keskeisiksi, kun työsuojelua katsotaan eräänä vallankäytön kentän määrittäytensä ja rajauksena.

18

Missä työntekijäin osallisuutta ei vain siedetä vaan suorastaan edellytetään, mistä se suljetaan pois? Tämä on Safety First -ideologiaan pohjautuvan työsuojelukonseption peruskysymyksiä. Tapaturma on seuraus virhetoiminnosta, joka aiheuttaa kustannuksia ja alentaa tuotantoprosessin tehokkuutta. Työntekijöitä pitää erilaisin osallistumis- ja kasvattamistoimin virhetoimintojen välttämiseen, mutta itse tehokkuustavoitteet ja niiden toteutustavat jäävät työntekijäin vaikuttamisen ulkopuolelle. Suikkanen esittää, että työyhteisössä tapahtunut työsuojelun määrittäminen ja rajaaminen siirtyi myös valtiolliseen työsuojeluun. Olennaiset ”mitä tuotetaan”- ja ”miten tuotetaan” -päätökset ja niiden yhteydessä tehtävät turvallisuusratkaisut eivät sisältyneet työsuojeluinstituutioon, ja tämä instituutio, joka kattoi vain osan tosiasiallisten työsuojelullisten päätösten alasta, määritetty *a priori* yhteisöedun toteuttajaksi.¹⁷

Ennen kuin tarkastellaan lähemmin kysymystä työsuojelun rajoittamisesta, voidaan joka tapauksessa päätellä, ettei *työväensuojelu* eli

16 Kuusi II 1931, 514–518.

17 Suikkanen 1983a ja 1983b. – Suikkasen tutkimusta vielä tuntematta ryhdyin 1980-luvun alkupuolella, seurattessani Jorma Kalelan Paperiliiton historiahanketta (Kalela 1981 ja 1986), pohtimaan Safety First -henkistä työsuojelua rationalisointiin ja yritys yhteisön rakentamiseen liittyneenä kontrollina. Kettunen 1985, 99–101; Kettunen 1989. – Bill Sund (1993, 1994) on kymmenen vuotta Suikkasen tutkimusta myöhemmin korostanut Safety First -liikkeen merkitystä ruotsalaisen työsuojelun ja työelämän suhteiden mallin muotoutumiselle.

valtiollinen vastaus työväenkysymykseen ollut ainoa työsuojelun muotoutumisen historiallinen konteksti. Safety First -henkinen tapaturmantorjunta sijoittui osaksi toimintoja, joita toista maailmansotaa edeltäneenä aikana kutsuttiin *työväenhuolloksi*. Esimerkiksi ammat-tientarkastajien kertomuksissa tällä tarkoitettiin yritysten omatoimista huolenpitoa työväestään.

Työväensuojelussa toimijana oli valtio, työväenhuollossa yritys. Kummassakin toiminnan perustelut olivat lähtöjään sekä sosiaalisia että taloudellisia¹⁸.

Toimijan erottelusta (valtio–yritys) ja toiminnan perustelutason erottelusta (sosiaalinen–taloudellinen) voidaan muodostaa nelikent-tä, johon myös edellä esitetyt työsuojelun perusteita koskevat näke-mykset ovat sijoitettavissa. Tyhjentävyyteen tässä illustraatiossa (ku-vio 1) ei pyritä.

Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu on mielekästä esittää suh-teessa siihen kritiikkiin, jonka Suikkanen kohdistaa valtiollista inter-ventiota korostaviin työsuojelun tulkintoihin.

Kuvio 1. Työsuojelun historialliset kontekstit sekä käsitykset työsuojelun pe-rusteista.

		toimija	
		valtio	yritys
pe- rus- telu	sosiaalinen	modernin sosiaali- politiikan itseymmärrys	vanhat yritys- historiikit
		työväensuojelu	työväenhuolto
	taloudellinen	marxilais-funktiona- listiset tarkastelut	Suikkanen

18 'Taloudellisen' ja 'sosiaalisen' eron tässä kohden relevanttina systematisointina ks. Eräsaari 1984, 185–186.

1.3. Työsuojelu ja tuotannollinen päätöksenteko

Valtion (ja etujärjestöjen) työsuojelutoimet ovat Suikkasen mukaan historiallisesti mukautuneet siihen työsuojelukonseptioon, jonka yritykset jo varhain omaksuivat. Tämä ajattelutapa kiteytyy tunnuksessa *Safety First*. Suikkasella on keskeistä työsuojelun suhteutus yrityksen tuotantoprosessiin ja sitä koskevaan päätöksentekoon, ”miten tuotetaan” -päätöksiin. Työsuojelu toteuttaa tuotantoprosessin omaa logiikkaa. Samalla kuitenkin työsuojelun instituutuminen tekee rajan ”yhteisöllisen päätöksenteon” alueen ja työnantajan tai liikkeenjohdon yksinomaisen päätöksenteon alueen välille. Tässä on kyse Peter Bachrachin ja Morton S. Baratzin valta-analyysin mukaisesti ”vääristymän mobilisaatiosta” (mobilization of bias), joka ilmenee asioiden jakautumisena päätöksenteon (decision-making) ja ei-päätöksenteon (non-decision-making) piireihin¹⁹. Työsuojelussa olennainen tuotannollinen päätöksenteko ja siihen sisältyvät turvallisuusratkaisut suojataan niin kilpailevilta yrityksiltä, valtiolta kuin työntekijöiltä, samalla kun työsuojeluinstituution yhteisöllinen päätöksenteko todistaa työnantajien ja työntekijäin yhteisetua.

On tulkittavissa, että työsuojelu määrittyi Suikkasen mukaan työväensuojelun ja työväenhuollon konteksteissa kahdelta keskeiseltä osalta samalla tavoin. Ensiksikään valtiolliset työsuojelutoimet eivät rikkoneet työnantajien työsuojelukonseptin rajoja suhteessa tuotantoprosessia koskevaan päätöksentekoon. Toiseksi ”yhteisöllisessä päätöksenteossa”, joka tuli ominaiseksi työsuojeluinstituutiolle, valtiolliset päätökset myötäilivät sitä yhteistoimintaa, jota työnantajat tavoittelivat työyhteisön tasolla. Tältä pohjalta, merkittävimmissä teollisuusyrityksissä 1930-luvulla organisoidun *Safety First* -toiminnan laajenuksena, rakentui sitten 1970-luvulla valtion ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyöhön perustava työsuojeluorganisaatio.

Näissä johtopäätöksissään Suikkanen perustellusti kyseenalaistaa sen, että työsuojelua rajoitutaan tarkastelemaan liiketalouden valtiollisen vastaprinssiin toteutumana tai työntekijäin vaatimusten tuloksena. Kuitenkin hänen esityksensä antaa aihetta myös kriittisiin kysymyksiin.

Työnantajien työsuojelukonseptin läpäisyvoima liikuttaa Suikkasen esityksessä työsuojelun historiaa. Selittäessään tätä läpäisyvoi-

19 Bachrach-Baratz 1962, 947–952. – Ilmaus ”mobilization of bias” ei ole alkuaan heidän, vaan he lainaavat sen E.E. Schattschneiderilta.

maa hän kiinnittää kyllä huomiota myös ”järjestelmän” tasoihin edellytyksiin. Hän pohtii muun muassa kapitalististen työsuhteiden perusominaisuuksista johtuvia vaikeuksia, joita työntekijöillä on työprosessia koskevien kollektiivisten intressien muotoilussa. Tässä hän nojautuu Claus Offen ja Helmuth Wiesenhalin esitykseen työntekijäin ja työnantajain kollektiivisen toiminnan erilaisesta logiikasta²⁰. Hän tähdentää edelleen, että työnantajien työsuojelukonseptioon ”kuuluu myös ’järjestelmän harha’ eli tietyt taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset olosuhteet, käytännöt ja instituutiot edesauttavat työsuojelukonseption omaksumista”.²¹

On kuitenkin kysyttävä, eikö jo työnantajien työsuojelukonseptio sinällään ole ”järjestelmän” tasoisten ”olosuhteiden, käytäntöjen ja instituutioiden” muovaama. Työtapaturmia voidaan Tom Dwyerin tavoin luonnehtia ”yhteiskunnallisesti tuotetuiksi virheiksi”.²² Luonnehdintaa voidaan laajentaa sanomalla, että myös työtapaturmien käsittäminen ja käsitteleminen virheinä on ”yhteiskunnallisesti tuotettua”. Tämä ”tuottaminen” liittyy liikkeenjohdollisia käytäntöjä laajempiin modernisaation prosesseihin. On myös mielekästä olettaa, että samalla kun ”taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset” tekijät ovat vaikuttaneet työsuojeluun, työsuojelun ideologinen ja praktinen muotoutuminen on itsessään ollut myös ’taloudellisen’, ’poliittisen’ ja ’sosiaalisen’ määrittelyä.

Kenties voidaan osoittaa, että työsuojelun rajat suhteessa tuotannolliseen päätöksentekoon ovat asettuneet valtion toimissa tai jopa ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksissa samoilta kohdin kuin yritysten turvallisuusnäkemyksissä. Tämä ei kuitenkaan ole riittävä peruste puhua *työnantajien* työsuojelukonseption läpäisystä.

Sosiaalipolitiikan itseymmärryksen samoin kuin ammattiyhdistysliikkeen näkemysten mukaan erityiset työsuojelutoimet eivät ole tarpeen vain työprosessin vaatimusten ja vaarojen vuoksi. Työsuojelun perusteluna on tähdennetty, että työvoiman myynti- ja ostosuhteesta johtuu tarve säännellä työvoiman kulutusta, suojella työsuhteen heikompaa osapuolta. Tätä Suikkasen esittelemästä työnantajien työsuojelukonseptiosta poikkeavaa ajatustapaa ei ole perusteltua käsitellä vain työsuojelun ideologiseksi pinnaksi.²³

20 Offe–Wiesenthal 1985 (1980).

21 Suikkanen 1983a, 170; Suikkanen 1983b, 89.

22 Dwyer 1991.

23 Jacques Donzelot (1991, 256–257) esittää, että 1900-luvun alkupuolella syntyi kaksi diskurssia, jotka jakoivat keskenään ”työn ongelman”. Toinen oli juridinen, toinen lääketieteellis-psykologinen. Nämä instituivat erottelun, jossa toisaalla oli ”työläinen oikeuksien subjektina”, toisaalla ”työ tieteen objektina”. Tämä

Suikkanen arvostelea sitä, että sosiaalipoliittiseen työsuojelun käsitteeseen on sisällytetty ”kontekstiltaan ja yhteiskunnalliselta muo-
dostumisprosessiltaan aivan erityyppisiä asioita kuten työaikakysymys ja työturvallisuustoiminta”.²⁴ Mutta kun työväenkysymyksen muotoilijat liittivät nämä asiat yhteen, kytkentä perustui melkoisen kokonaisvaltaiseen yhteiskunta-analyysiin. Siinä perimmäisenä kysymyksenä oli (kansallis)valtion itsensäilytys, alakohtinaan luokkien suhteet (sosiaalinen) ja kansan tuotantovoima (taloudellinen). Työajan rajoittamista ja työturvallisuustoimia yhdisti kansan tuotantovoiman ryöstökulutuksen estäminen; oli ristiriita yleisen intressin ja yksityisen intressin välillä. Näin määrittyneeseen työväensuojeluun siten ensi sijassa työaikakysymys toi työnantajan ja työntekijän suoran eturistiriidan ulottuvuuden, koskihan tämä kysymys juuri palkkatyösuhteen perusrakennetta.

Myös työntekijäin omissa elämisen näköaloissa ja – näitä kahta ei sovi samastaa – työväenjärjestöjen tavoitteenasetteluissa kysymykset työajasta ja työturvallisuudesta ovat kytkeytyneet toisiinsa. Nämä kysymykset ovat voineet liittyä yhteen myös toistensa rajauksina. Esimerkiksi työvoiman myynti- ja ostosuhdetta myötäilevässä, instrumentalistiseksi luonnehditussa työorientaatiossa yhdistyvät ilmeisesti luontevalla tavalla suuri kiinnostus työajan lyhentämiseen ja vähäinen kiinnostus työolosuhteiden parantamiseen ja etenkin työprosessin valtasuhteiden muuttamiseen. Tässä ei ole tarpeen takertua siihen, missä ja milloin instrumentalistista työorientaatiota on ollut olemassa. Tärkeätä ei tässä kohden ole myöskään se, ovatko tällaisen työorientaation lähteet ensi sijassa työn ulkopuolisessa elämisessä, kuten John H. Goldthorpe ynnä muut esittivät vuonna 1968 hyvinvoivan työläisen kuvauksessaan, vai itse työn maailmassa, kuten Horst Kern ja Michael Schumann tuota kuvausta kritisoiden tulkitsivat vuonna 1970.²⁵ Se, että tällaista keskustelua on voitu mielekkäästi käydä²⁶, riittää osoittamaan, että työaikakysymyksellä ja työturvallisuuskysymyksellä on yhteisiä konteksteja.

Yksityinen työturvallisuusliike ja valtiollinen työväensuojelu näytävät kiinnittyneen eri tavoin palkkatyöllä elämisen taloudellisiin

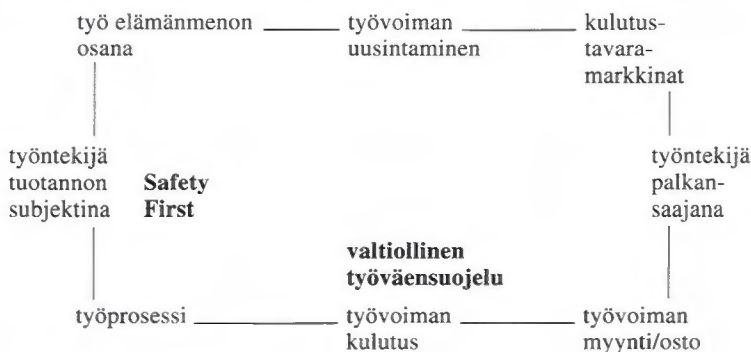
oli ”sosiaalisen” ja ”taloudellisen” jako. 1920-luvulta lähtien oli hänen mukaansa keskeisenä asiana osoittaa, että nämä kaksi linjaa tukivat toisiaan. Donzelotin erottelu on tärkeä, joskin hän näyttää tässä kohden, kuten muutenkin kyseisessä tutkielmassaan, sijoittavan uusien diskurssien synnyt liian myöhäisiin ajankoh-
tiin.

24 Suikkanen 1983a, 195.

25 Goldthorpe ym. 1968, 36–38; Kern–Schumann I 1970, 32–34, 285.

26 Ks. esim. Järvelä 1991, 95–98, 257–294.

Kuvio 2. Työsuojaelu ja palkkatyöllä elämisen taloudelliset määreet (I).



määreisiin (kuvio 2). Safety First -toiminta kohdistui tapaturmiin, joita ehkäisemällä se koetti edistää tuotantoprosessin häiriöttömyyttä ja tehokkuutta. Tämä edellytti huomion kiinnittämistä ”ihmiseen koneen äärellä”, työntekijään tuottajana, työprosessin subjektina. Valtiollisen työväensuojelun yhteydessä taas työsuojaelu sai ensisijaisen perustelunsa siten, että palkkatyöllä elämisen määreinä suhteutettiin toisiinsa työprosessi ja työvoiman myynti- ja ostotilanne. Huomio kohdistui näin työvoiman liikakulutuksen estämiseen.²⁷

Erilainen suhde palkkatyöllä elämisen määreisiin ei välttämättä merkinnyt sitä, että työsuojaelun kahdessa historiallisessa kontekstissa työnantajan yksinomaisen päätösvallan alue olisi rajautunut ratkaisevasti eri tavoin. Sitä vastoin on kysyttävä, eikö erityinen työsuojaeluinstituutio määrittynyt ”yhteisöllisen päätöksenteon” alueeksi erilaisin perustein näissä kahdessa kontekstissa.

1.4. ”Yhteisöllisen päätöksenteon” ristiriitaiset perusteet

Suikkanen vetää tärkeän linjan 1930-luvun suomalaisten puunjalostusyhtiöiden Safety First -henkisestä tapaturmantorjunnasta 1970-luvulla rakennettuun korporatistiseen työsuojaeluorganisaatioon. Työelämän suhteiden jatkuvuuksia ja katkoksia selvitetessä tätä linjaa on kuitenkin problematisoitava.

27 Tuottajaperspektiivin ja palkkatyöläisperspektiivin eron ja keskinäisyyteen kehittälynä vrt. Kern-Schumann 1984.

Kun konkretisoidaan kysymystä ”yhteisöllisen päätöksenteon” perusteista, voidaan ottaa avuksi Kaarlo Tuorin esitys oikeusnormien asettamisen menettelytavoista. Max Weberiin ja Jürgen Habermasiin kriittisesti tukeutuvassa tarkastelussaan Tuori erottaa kolme modernin yhteiskunnan päätöksentekomenettelyn ideaalityyppejä. Ensimmäinen on *diskursiivinen* menettely. Yhteisymmärrykseen, yhteisen edun tunnistamiseen, pyritään tasavertaisuuteen ja julkisuuteen perustuvassa rationaalisesti argumentoivassa keskustelussa. Toinen on *strateginen* menettely. Siinä päätökset eivät perustu intressien yhteisyyden tavoitteluun, vaan ristiriitaisten erityisintressien kompromissiin. Kolmantena ideaalityyppinä Tuori esittää *instrumentaalisen* tai *funktionalistisen* menettelyn. Tällöin ”tavoitteet johdetaan sääntelykohteenä olevan yhteiskunnallisen toiminta-alueen objektiivisiksi tulkituista lainmukaisuuksista, funktionaalisista välttämättömyyksistä”.²⁸

Sekä valtiollisesta työväensuojelusta että Safety First -opista työsuojelulle näyttää juontuvan instrumentaalis-funktionalistinen perustelu. Kuusen sosiaalipolitiikassa työsuojelu oli funktionaalista suhteessa kansalliseen yhteishyvään. Tätä yhteishyvää ei turvannut sen paremmin yksilöiden *yksityisintressien* yhteys kuin luokkien *erityisintressien* kompromissi, vaan yhteishyvä edellytti, että *yleistä* intressiä edustava valtio asetti rajat yksityis- ja erityisintressien toteuttamiselle. Rajojen asettamiseksi oli voitava tunnistaa sekä kansantaloutta että luokkaristiriitoja koskevat lainmukaisuudet; tarvittiin ”tieteellistä kansantalous- ja sosialipolitiikkaa”²⁹. Suikkasen työsuojelukritiikin mukaan taas työsuojelu määräytyy liiketaloudellisen ja liikkeenjohdollisen funktionaalisuuden mukaan. Tehtävänä on turvata yrityksen tuotantoprosessin häiriöttömyys tavalla, joka ylläpitää tuotannon valtasuhteita. *Safety First* seurasi *scientific managementia* liikkeenjohdollisten oppien historiassa.³⁰

Niin valtiollisen työväensuojelun kuin Safety First -toiminnan perusteluissa funktionalistinen tieto määritteli ne rajat, joiden sisällä sallittiin tai tarvittiin ”yhteisöllistä päätöksentekoa”. Habermasin ja Tuorin käsittein tällainen päätöksenteko voi ilmeisesti olla joko diskursiivista tai strategista: joko etsitään yhteisymmärrystä yhteisen edun oletuksesta lähtien tai tavoitellaan ristiriitaisten erityisintressien kompromissia. Tällä erottelulla näyttää olevan merkitystä, kun tarkastel-

28 Tuori 1988, 148.

29 Kuusi I 1931, 33.

30 Suikkanen (1983a, 71–90, 1983b, 82–86) nostaa F.W. Taylorin rinnalle H.W. Heinrichin, joka 1920– ja 1930-luvun taitteessa revisioi Safety First -konseptiota ja systematisoi tapaturmien ehkäisyn nimenomaan liikkeenjohdolliseksi ongelmaksi.

laan työsuojelun ”yhteisöllisen päätöksenteon” perusteita. Suomessa juuri siinä vaiheessa, jossa Safety First -liike tuotiin maahan, valtion työväensuojelun ja yritysten työväenhuollon suhde intressiristiriitoihin oli ainakin ulkoisesti perin erilainen.

Työlainsäädännössä, jonka keskeiset osat säädettiin 1920-luvun alkupuolella, vallitsi Niklas Bruunin luonnehdinnan mukaan pariteetti-ideologia. Yksilöllisessä työsuhteessa työntekijä todettiin heikommaksi osapuoleksi, jota valtion kuului suojella. Kollektiivisella tasolla taas työelämän suhteissa toteutuisi tasavertaisuus, kunhan nämä suhteet järjestettäisiin ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajien neuvottelujen ja sopimusten pohjalle. Luokkien yläpuoliseksi ajatellun valtion oli määrä luoda edellytykset tälle eturistiriidan tunnustamisesta lähtevälle (”strategiselle”) menettelylle.³¹ Työväenhuolto taas oli osa suurteollisuuden yritysten työnantajatoimintaa, joka kansalaissodan jälkeen entistä poliittisemmin perustein vaali yksityisen työntekijän ja yksityisen työnantajan kahdenvälistä suhdetta ja torjui palkkatyöläisten kollektiivisen intressiedustuksen.³²

Näissä kummassakin asiayhteydessä työsuojelu näyttää kuitenkin olleen erikoisasemassa.

Intressiristiriidat johonkin määrään tunnustaneessa sosiaalipoliitikassa työsuojelu oli Kuusen vuonna 1931 antaman todistuksen mukaan erityisen suuren periaatteellisen yhteisymmärryksen ala: ”Kaikkein vanhimpana sosialipolitiikan alana työsuojelu samalla on niitä sosialipolitiikan erikoisaloja, joiden oikeutus tätä nykyä tunnustetaan ehkä yleisemmin kuin minkään muun.”

Kuusi arvioi yhteisymmärryksen johtuvan paitsi lainsäätäjien inhimillisyydestä myös siitä, ”että työsuojelu ei ole vain sosialipolitiikkaa, vaan samalla myös talouspolitiikkaa, jopa siinä määrässä, että sitä toisinaan ei ensinkään lueta sosialipolitiikan, vaan ainoastaan talouspolitiikan alaan kuuluvaksi”.³³ Voidaan tulkita, että Kuusen mukaan työsuojelun vahva (kansan)taloudellinen funktionaalisuus vähensi työsuojelua koskevia intressiristiriitoja sekä tuki sen avulla tapahtuvaa ristiriitojen tasoitusta. Kuusen ajatuskulun jatkoksi sopisi väite, että taloudellisen funktionaalisuutensa vuoksi työsuojelu antoi ”yhteisöllisessä päätöksenteossaan” muita sosiaalipolitiikan aloja suuremman sijan diskursiiviselle menettelylle sekä teki strategisen menetelyn – kompromissien aikaansaamisen – helpommaksi.

31 Bruun 1979, 112–118.

32 Kettunen 1986, 128–135.

33 Kuusi I 1931, 428.

Intressiristiriidat poissulkeneessa työnantajien työväenhuollossa taas tapaturmantorjunnalla oli sillä tavoin erikoinen osa, että siinä työntekijäin osallistumista suorastaan edistettiin. Enso-Gutzeitin ”työsuojelun yhteistoiminnan” historiikki vuodelta 1979 jopa julistaa, että tällä alalla syntyi jo 1920-luvun lopulla ”eräänlaista työpaikkademokratiaa”.³⁴

Oletettavasti työntekijäin ei ollut määrä osallistua tähän ”työpaikkademokratiaan” eli Safety First -opin mukaisiin turvallisuustoimikuntiin *intressiristiriidan* osapuolina. Safety First -toiminnan ideologinen yhteys scientific managementiin antaa aiheen otaksua, että osallistumisen perusteena oli tuotannollisen *funktion* toteuttaminen. Michel Foucaultia heuristisesti hyväksikäyttäen voidaan sanoa, että funktion konseptio, millaisin sanoin se sitten ilmaistiinkin, implikoi saman asian eri puolina *subjektiuden* ja *kurin*.³⁵ Yrityksen hierarkian funktionalistinen tulkinta, joka Peter Millerin ja Ted O’Learyn mukaan oli scientific managementin tärkeä osa³⁶, teki mahdolliseksi rohkaista sellaisia diskursiivisia menettelyjä, jotka legitimoivat hierarkiaa. Työturvallisuustoiminnassa työntekijäin oma *tarpeiden* ilmaisu näytti olevan yhdistettävissä työprosessin ja yritystalouden edellyttämän subjektiuden ja kurin edistämiseen siten, että intressiristiriita voitiin sulkea ulkopuolelle.

Safety First -oppi ei kuitenkaan ollut yhteydessä vain scientific managementiin, vaan myös siihen moderniin paternalismiin, joka Yhdysvalloissa ilmeni 1900-luvun ensi vuosikymmeninä monien suur-yritysten *welfare* -ohjelmoina ja -organisaatioina.³⁷ 1920- ja 1930-luvun suomalaisissa puunjalostusyhtiöissä turvallisuustyö organisoitiin nimenomaan työväenhuollon osana. Turvallisuustyötä koskevat tiedot johtavat kysymään yritysten hierarkian paternalistisen ja funktionalistisen perustelun ja oikeutuksen suhdetta.

Kysymys koskee myös työntekijäin osallisuuden perusteita. Miten paternalistinen ajatus ”omasta työväestä” ja funktionalistinen ajatus määrätyn tehtävän toteuttajista suhtautuivat toisiinsa ja miten näille ajatuksille voitiin perustaa työntekijäin osallisuus turvallisuustyöhön? Ja miten ennen kaikkea suhtautuivat toisiinsa paternalistis-funktionalistisen työväenhuollon ja pariteetti-ideologisen työväensuojelun sisältämät työntekijäin osallisuuden perusteet?

34 Enso Gutzeit Osakeyhtiö: 50 vuotta työsuojelun yhteistoimintaa (1979), 19.

35 Foucault 1983. – Vrt. myös Norbert Elias (II 1989, 312–454) ”luonnos siviilisäation teoriaksi”.

36 Miller–O’Leary 1989, 254–256.

37 Edwards 1979, 91–97; Gordon 1991, 165–207.

Työsuojelun historia näyttäisi kuvastavan näiden keskenään risti-riitaisten perusteiden erityislaatuista yhteensovitusta. Ne tiedot, jotka perustelevat tätä oletusta, suuntaavat huomion työelämän suhteiden jatkuvuuden ja katkoksen kysymykseen. Tiedetään esimerkiksi, että samaan aikaan kun työehtosopimusjärjestelmä Suomessa rakennettiin vuoden 1944 jälkeen, laajenivat myös ne ”eräänlaisen työpaikkademokratian” muodot, joita oli työnantajien aloitteesta syntynyt 1920- ja 1930-luvulla, nimittäin turvallisuustoimikunnat.³⁸ Linja 1920- ja 1930-luvun puunjalostusyhtiöiden turvallisuustyöstä 1970-luvun alussa pystytettyyn työsuojeluorganisaatioon osoittautuu kiinnostavaksi juuri siksi, että tuo linja edellytti *intressiristiriidat poissulkevan ja intressiristiriidoista lähtevän osallistumisperusteen yhteensovitusta*. Miten tällainen yhteensovitus tapahtui, on käsillä olevan tutkimuksen keskeisiä kysymyksiä.

1.5. Tarpeiden, intressien ja riskien määrittely

27

On kuitenkin riittämätöntä käsittää työsuojelun ”yhteisöllisyys” diskursiiviseksi tai strategisiksi menettelyiksi, joita funktionalistisesti tai paternalistisesti ylläpidetyt hierarkiat ulkoa päin rajaavat. Sillä työsuojelu itsessäänkin määrittyi hierarkkiseksi niin työväensuojelun kuin työväenhuollon konteksteissaan. Sekä ’suojelu’ että ’huolto’ viittaavat asymmetriseen suhteeseen. Kumpaankin sanaan sisältyy ajatus kohteen voimattomuudesta, kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta toteuttaa tarpeitaan ja etujaan omalla toiminnallaan.

Edistysuskon värittämä työsuojelun historian kuva kertoo, miten ensiksikin yhä korkeammantasoiset tarpeet on sisällytetty työsuojeluun, ensin turvallisuus ja terveys, sitten työn viihtyisyys, lopulta myös työn kehittävyys. Toiseksi suojelun kohteina olevien ihmisten esitetään päässeen intressiedustuksensa kautta yhä vahvemmin vaikuttamaan tähän toimintaan.³⁹ Voidaan tulkita, että tässä kuvassa yhteishyvä on toteutunut tarpeita koskevan diskurssin ja intressejä koskevan kompromissin tietä. Tätä kuvaa on pidettävä työsuojelun itse-reflektiona, joten se on otettava vakavasti.

38 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 32–34.

39 Ks. esim. Perkka 1984. Vrt. myös Eklund–Suikkanen 1984, 9–12; Komiteanmietintö 1991:3, 113–120.

Kenenkään ei tarvitse pelätä

elämän vaikeuksia ja vaaroja, jos hän on vakuuttanut omaisuutensa, työkykynsä ja vastuunsa meillä.

Keskinäinen Vakuutusyhtiö

S A M P O

Turku — Rahastot Smk. 100.000.000.—

Tapaturma-, palo-, metsä-, vastuu-, auto-, auto-
kuljetus-, murtovarkaus-, lasi- y.m. vakuutuksia.

Vakuutusmainos vuotta ennen maailmansotaa. Teollisuuslehti 4/1938.

Mutta jo nämä kategoriat itsessään, tarpeet ja intressit, on käsiteltävä historiallisesti spesifiksi elämisen jäsennykseksi. Tässä esityksessä intressi liitetään niin henkilöidenvälisyydestä kuin valtionalaisuudesta erillistyneeseen yhteiskunnallisuuteen, jonka eri puoliin viittaavat määreet *kapitalistinen*, *porvarillinen* ja *kansalaisyhteiskunta*. Intressit kiinnittyvät vaihtoarvoihin, tarpeet käyttöarvoihin.⁴⁰ Tarpeen ja intressin erottelu ei lankea yhteen objektiivisen ja subjektiivisen tai ihmisen ja yhteiskunnan tahi aidomman ja epäaidomman erottelujen kanssa. Ihmisten elämäikäytännön jäsentäminen tarpeiksi ja niiden tyydyttämiseksi on sivilisatorista prosessia, ”modernille” ominaista individuaation ja disiplinaation yhdistymistä.

Työsuojelussa tarpeet ja intressit ovat saaneet sisältönsä suhteessa *riskeihin*. Niin kuin tarve ja intressi, myös riski on mielekästä ymmärtää, François Ewaldin tavoin, historiallisesti syntyvänä epistemologisena käsitteenä, vaaran tiedollisena käsittelynä. ”Mikään ei ole riski sinänsä; todellisuudessa ei ole mitään riskiä. Mutta toisaalta mikä tahansa *voi* olla riski; kaikki riippuu siitä, miten vaaraa analysoidaan tai tapahtumaa tarkastellaan.” 1800-luvulta lähtien ”riskin teknologiasta”, vakuutuksesta, tuli yhä keskeisempi teollistuvien yhteiskuntien toimintatapa. Riskin teknologia operoi modernissa kokemuksen ja odotuksen jännitteessä; se on ajan hallitsemista, tulevaisuuden disziplinointia.⁴¹ Palkkatyöllä elämisen keskeiset riskit koskevat työky-

40 Vrt. Kettunen 1986, 34–35.

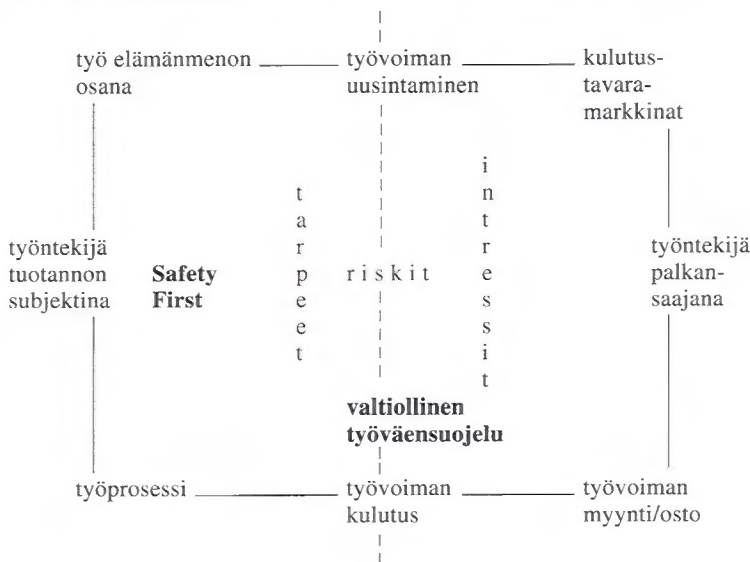
41 Ewald 1991, lainaus s. 199. – Tällainen riskin käsittäminen poikkeaa esim. Suikkasen (1990, erityisesti s. 62–67) tavasta käyttää riskin käsitettä. Hänelle työn

vyn ylläpitämistä (tapaturmat, sairaudet) sekä työvoiman kaupaksi-
saantia (työttömyys).⁴²

Näin ymmärretyt tarpeet, intressit ja riskit on mahdollista sijoittaa työsuojelua ja palkkatyöllä elämisen taloudellisia määreitä esittävään kuvioon (kuvio 3).

Työsuojelu on ollut riskejä, tarpeita ja intresseja koskevan ja niiden mukaista elämisen jäsennystä tekevän tiedon muodostumista ja instituotumista. Tämä tieto on koskenut työntekijää sekä työprosessin subjektina että työmarkkinain subjektina. Mutta miten tieto riskeistä, tarpeista ja intresseistä on muodostunut? Ja kenen hallussa se on ollut?

Kuvio 3. Työsuojelu ja palkkatyöllä elämisen taloudelliset määreet (II).



riski näyttää olevan yhtä kuin työtapaturma tai ammattitauti eikä työtapaturman tai ammattitaudin todennäköisyys.

42 Vrt. Ulrich Beckin kuvaukset näistä "klassisen teollisuusyhteiskunnan" riskeistä, joiden laskettavuutta ja hallittavuutta verrattuna uuden "riskiyhteiskunnan" ekologisiin ja ydinteknisiin suurvaaroihin hän korostaa. Beck 1986, erityisesti s. 69–70; Beck 1990, erityisesti s. 113–115, 160–164 (suhteenmääritys Ewaldin pohdintoihin). – Ewaldin ja Beckin riskiyhteiskuntien vertailuna ks. Tuori 1992, 12–14.

1.6. Rationalisoinnin, sosiaalipolitiikan ja kurin tarinat

Tämä tutkimus ei ole työläisarjen historiaa. Se on työläisarjen yläpuolella kehiteltyjen työläisarjen jäsentämis- ja muovaamistapojen historiaa, sääntelyn, asiantuntemuksen, kasvatuksen ja edustuksen historiaa.⁴³

Edellä olevasta tarkastelusta hahmottuu kolme näkökulmaa siihen työläisarjen jäsentämisen ja muovaamisen tietoon, joka on instituutunut työsuojelussa. Ensimmäinen on *sosiaalipolitiikan historia* ja toinen *taloudellisen rationalisoinnin historia*. Kolmas näkökulma avautuu kahden edellisen leikkauskohdasta. Sitä voidaan kutsua *kurin ja subjektiuden historiaksi*. Se tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, miten työntekijöitä tuotannon subjekteina ja työmarkkinoiden subjekteina koskeva asiantuntemus, kasvatus ja edustus ovat kehittyneet. Käsitteessä 'subjekti' on tällöin tärkeitä sen kahden mahdollisen merkityksen suhde. Subjekti voi olla – ainakin englannissa ja ranskassa – sekä alamainen että toimija tai, niin kuin Foucault esittää, ”toisen kontrolliin ja toisesta riippuvuuteen alistettu sekä omantunnon tai itsetiedostuksen kautta omaan identiteettiin sidottu”.⁴⁴

Tämä tutkimus suhteuttaa toisiinsa nämä kolme historiaa. Taloudellisen rationalisoinnin historia, sosiaalipolitiikan historia sekä kurin ja subjektiuden historia tuovat tarkasteluun työn, työsuhteen ja työntekijän – suorituksen, suojelun ja subjektin.

Työsuojelua käsitellään pikemmin sen argumentointitapojen kuin sen käytännöllisten muotojen tai tulosten kannalta. Sille, joka on kiinnostunut työn terveydellisten vaarojen ja niiden teknisten ja lääketieteellisten ratkaisujen konkreettisesta kehityksestä, tämä tutkimus antaa melko vähän. Tutkimus on tärkeältä osalta sellaisten toiminta- ja ajattelutapojen tarkastelua, jotka ovat rajanneet työsuojeluinstituutiota, eivät vain sisältä päin, vaan myös ulkopuolelta. Käsiteltäväksi tulevat sen tähden monet sellaiset asiat, jotka äkkiseltään näyttävät olevan kaukana työsuojelusta, eritoten sen hallinto- ja organisaatiohistoriasta.

Keskeinen lähdeaineisto koostuu työsuojelusäädösten valmistelun, säätämisen ja toimeenpanon tuottamasta materiaalista, kuten komi-

* * * * *

43 Tutkimus on tietoisesti rajattu ”on reconstructions of the ideal contours of labor” eli kohteeseen, jonka korostumista itse arjen historian yrityksissä Alf Lütke (1993, 44) arvostelee.

44 Foucault 1983, 212.

teanmietinnöistä, valtiopäiväasiakirjoista ja ammattientarkastajien kertomuksista, sekä työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen ja työsuojelualan ja ”rationalisointiliikkeen” organisaatioiden aineistoista. Tärkeä osuus on näiden eri järjestöjen lehdillä. Yritysten turvallisuus-työn ideologiaa ilmaisivat muun muassa henkilökuntalehdet, joita muutamat suuret teollisuusyritykset jo 1930-luvulla julkaisivat.

Erityinen työsuojeluinstituutio valmisteltiin ja perustettiin Suomessa 1880-luvulla. Tutkimusajanjakso alkaa tästä vaiheesta. Toisen maailmansodan jälkeen tapahtui kolme merkittävää muutosta. Työsuhdetta ryhdyttiin sääntelemään kollektiivisin sopimuksin ja neuvotteluin, työtä alettiin rationalisoida systemaattisemmin kuin ennen ja työntekijään kohdistettiin aiempaa terävämpi tieteellinen – lääketieteellinen, psykologinen, sosiologinenkin – katse. Varsinainen empiirinen tarkastelu ulottuu tähän murrosvaiheeseen. Tutkimus on kuitenkin omanajanhistoriallinen siten, että siinä koetetaan jäljittää menneisyydestä tunnistettujen toiminta- ja ajattelutapojen myöhempiä merkityksiä. Lopuksi pohditaan näiden toiminta- ja ajattelutapojen kantautumista 1970-luvun alussa tapahtuneeseen työsuojelun valvontaorganisaation uudistukseen sekä niiden suhdetta 1980-luvulla nousseisiin yritystasoisien ja yksilöllisen joustavuuden korostuksiin.

2. Valtiollinen sääntely ja teollinen työ

2.1. Teollinen järjestys

2.1.1. Tehdas metaforana

Tutkielmassaan Englannin 1800-luvun ”tehdasreformin kielistä” Robert Gray toteaa, että tehdas oli niiden pelkojen ja toiveiden metafora, jotka kohdistuivat teollisen muutoksen suuntaan ja vauhtiin. Tällaisena metaforana tehtaan merkitys teollistumisessa ulottui tehdastyön suoraa vaikutusta tai sen sitomien ihmisten lukumäärää laajemmalle.¹

Uusimmassa erityisesti englantilaisessa sosiaalishistoriallisessa tutkimuksessa on perustellusti arvosteltu kuvaa, jonka mukaan kapitalistinen kontrolli olisi läpäissyt työn suoraviivaisesti ja tasaisesti. Kritiikki on kohdistunut Harry Bravermanin inspiroimiin esityksiin työntekijöiden työtään koskevan traditionaalisen tiedon murtamisesta ja *managementin* tiedon monopolin muodostamisesta. E.P. Thompsonin paljon vaikuttanut kuvaus teollistumisen aiheuttamasta aikakäsityksen muutoksesta – luontoon ja tehtävään sidonnaisesta ajasta kellolla mitattavaan lineaariseen aikaan ja teolliseen aikakuriin – on sekin saanut osakseen arvostelua. On tähdennetty muutosten hitautta ja epätasaisuutta ja samalla eritoten kulttuurisia kontinuiteetteja ja variaatioita. Uusien empiiristen löydösten edellytyksinä ovat olleet itse asiassa Thompsonin edustamat teoreettiset premissit. Tutkijat ovat hänen laillaan korostaneet toimijoiden kykyä luoda ja hankkia toimintaansa koskevaa tietoa ja antaa toiminnalleen kulttuurisia merkitäyksiä, jotka eivät alistu talouden rakenteille.²

* * * * *

1 Gray 1987, 143.

2 Kuvatonlaiset aikaisemman tutkimuksen kriittiset arviot ovat esillä Patrick Joycen toimittaman kirjan *The historical meanings of work* (1987) eri artikkeleissa. Näistä ks. erityisesti Joycen, Grayn, McClellandin ja Whippin tutkielmat. – Thompsoniin (1967) kohdistuva kritiikki sisältyy viimeksi mainittuun artikkeliin.

Mutta jos tähdennetäänkin työn hidasta, epätasaista ja epätäydellistä alistumista tehtaan rationaalisuudelle ja kurille, työsuojelun muotoutumiselle tehdas ajatuskonstruktiona oli keskeinen. Juuri työsuojelun konseptiot hahmottuivat, niin kuin Gray esittää, suhteessa tehtaankuvaan, joka kiteytti teolliseen muutokseen liitettyjä pelkoja ja toiveita.

Englannin tehdaslainsäädäntöä pohjustaneesta keskustelusta on suhteessa tehtaaseen erotettavissa kaksi juonetta. Yhtäällä tehdastyöhön kohdistettiin moraalinen kritiikki. Toisaalla tehtaan rationaalisuutta laajennettiin siten, että sellaiset asiat kuin kotimarkkinakäynnän edistäminen ja työvoiman käyttöarvon suojelu nähtiin samaa rationaalisuutta toteuttaviksi välttämättömyyksiksi. Tähän jakoon oli yhteyttä toisella niin ikään Grayn esiintuomalla erolla. Se koski käsitteitä sosiaalisen tiedon lähteestä ja luonteesta. Perustuisiko tehdasreformia suuntaava tieto asianosaisten kollektiiviseen kokemukseen ja moraaliin vai ulkopuolisten asiantuntijoiden viileään atomististen tosiasioiden ja mielipiteiden erittelyyn?³

Mutta kun diskurssi rajautui edettäessä 1830-luvulta seuraaville vuosikymmenille, nämä jännitteet ainakin keskustelun pinnalla vähenivät. Tehdaslakien tuoma sääntely sai konkretisoida sekä moraalisen edistyksen että rationaalisen tehtaan ajatuksia ja yhdistää näitä. Ja yhteisymmärryksen retoriikassa tehdaslait näyttäytyivät niin työntekijäin kokemustiedon vaarinottona, työväenluokkaan kuulumattomien hyvän tahdon miesten, hyvien työnantajienkin, moraalin ilmentymänä kuin ristiriitoja sääntelevän asiantuntijatiedon kiteytymänä.⁴

Grayn tulkinnasta on tehtävissä yleisempi työsuojelun genesistä koskeva johtopäätös. Työsuojelua ei ole mielekästä tarkastella vain *reaktiona* työprosessien muutoksiin, vaan se muotoutui *osana* näitä muutoksia. Työsuojelu paitsi tukeutui työprosessien muuttamista ohjanneisiin ajatusmuotoihin myös saattoi vahvistaa niitä. Tämä koski nimenomaan myös valtiollista sääntelyä. ”Valtiollinen sääntely saattoi täten edistää liikkeenjohdollisten käytäntöjen formalisointia ja standardisointia, ehkä yhtä paljon sitä tietä, että se loi tilan tehdaskäytäntöä koskevan sosiaalisen tiedon leviämiselle, kuin asettamiensa muodollisten vaatimusten kautta.”⁵

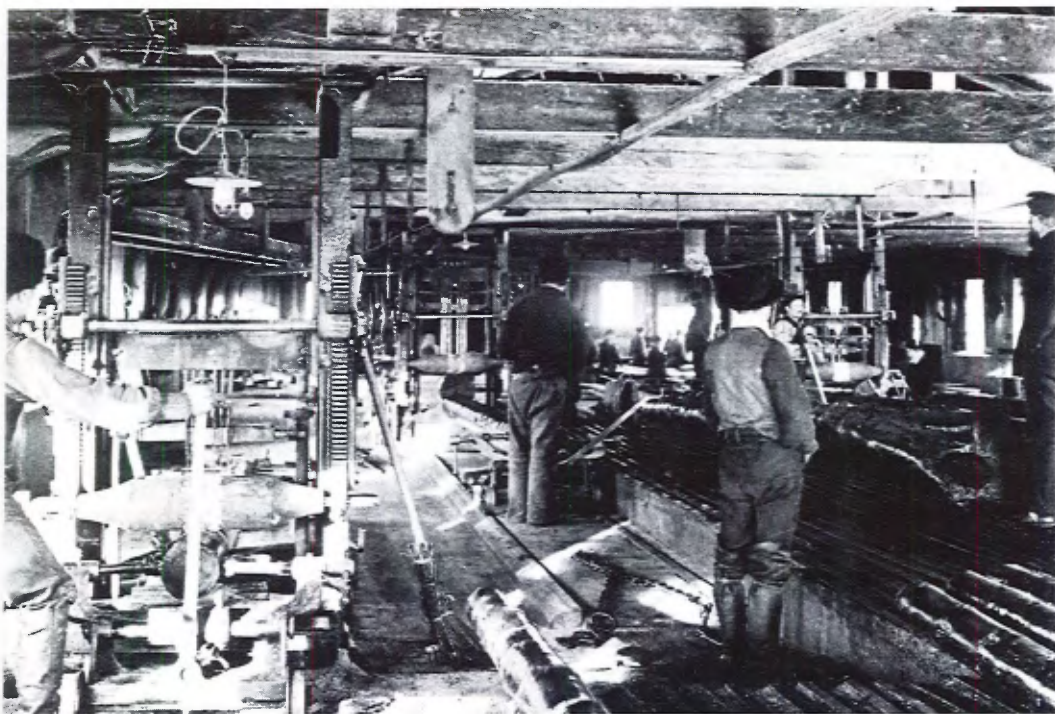
Bravermanin teesi siitä, miten suorituksen ja suunnittelun tayloristinen erottaminen läpäisee kapitalistisen työorganisaation⁶, ilmei-

3 Gray 1987, 146, 154–155.

4 Sama, 173–179.

5 Sama, 175–176.

6 Braverman 1974, erityisesti 112–121.



sestikin aliarvioi paitsi kehityksen epätasaisuuden myös työntekijäin kyvyn luoda ja siirtää tietoa työstään ja siihen liittyvistä intressisuh-teista. Teesi sivuuttaa myös tällaisen ”hiljaisen tiedon” jatkuvan mer-kityksen työprosessin sujumiselle.⁷ Mutta tärkeätä on, että perintee-nä kasautuva kokemustieto alkaa määrittyä suhteessa siitä erilliseen tietoon, joka asettuu sitä vastaan tai sitä kontrolloimaan suorituksen ja hallinnan yhtäaikaiseksi tehostamiseksi⁸ ja jonka muotona on juuri ”liikkeenjohdollisten käytäntöjen formalisointi ja standardisointi”. Tämän tiedon muotoutumista, sen instituutioiden ja kantajien kehit-tymistä, kuvaavat *byrokratisoitumisen* ja *professionalisoitumisen* kä-sitteet.⁹ Erityisen työsuojeluinstituution syntyä on perusteltua tarkas-tella osana tällaista tiedon muotoutumista.

7 Manwaring–Wood 1985; Wood–Jones 1986, 53–64; Alasoini 1990, 86–89; Te-räs 1993, 55–57.

8 Vrt. Weberin byrokratian ja legaalien herruuden esitystä hyväksikäyttävä Kockan tutkimus Siemensin yrityshallinnosta ja toimihenkilöistä 1847–1914 (1969, eri-tyisesti s. 556–559, luku ”Leistung und Herrschaft”). Vrt. myös Bendixin (1974, 198–253) weberiläistä ja Clawsonin (1980, 11–35) marxilaista tulkintaa.

9 Tässä ei paneuduta keskusteluun professionalisoitumisesta sekä (valtiossa, yri-

Suomessa kolme neljäsosaa väestöstä sai 1800-luvun lopulla toimeentulonsa maataloudesta. Maatalouden ulkopuolisestakaan väestöstä tehdastyöväestön osuus ei ollut suuri. Teollisuuden työllisyysdestäkin Riitta Hjerpen laskelmien mukaan vuonna 1888 vain runsas kolmannes sijoittui yli 100 työntekijän toimipaikoille, vuonna 1900 vajaa puolet ja 1920- ja 1930-luvullakin vain hieman yli puolet.¹⁰ Kuitenkin tehtaan kuva oli tärkeällä sijalla myös suomalaisessa yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa, työväenkysymyksen muotoilussa.

Tehtaan merkitys pelkojen ja toiveiden metaforana liittyi Suomessa toiminta- ja ajattelutapaan, jota voidaan kutsua perifeerisen maan oppineen eliitin avantgardismiksi. Oppisivistyneistö ja eri alojen ammattilaisryhmät loivat 1800-luvun lopulla aktiivisesti kansainvälisiä yhteyksiä. Oppia etsittiin sieltä, missä edistys oli pisimmällä. Tätä ei ole syytä pitää osoituksena siitä, ettei Suomi ollut periferia.¹¹ Kansainvälisyys kuvasti pikemminkin keskustan ja periferian mallin tie-toista omaksumista toiminnan käytinvoimaksi.

Tämän mukaisesti liberaali C.G. Estlander kirjoitti vuonna 1871, että modernin teollisen kehityksen valtavaan virtaan tempautuneen Suomen oli parempi astua päättäväisesti eteenpäin kuin joutua vedetyksi perässä.¹² Mutta rakenteeltaan samanlainen ajattelu näkyi myös siinä, miten fennomaani Yrjö Koskinen ennakoி teollistumisen vaaroja vuonna 1874 *Kirjallisen Kuukauslehden* kirjoitussarjassaan *Työväen-seikka*. Vasta ”hämärinä huhuina kaukaisista maista” olivat meille ennättäneet ”nuo uudemmat riitaseikat työn ja pääoman oikeasta välistä, päivätyön pituudesta, yötyöstä tehtaissa, työläisyhdistyksistä ym.”. Mutta varmaa oli, että ne tännekin kerran tulisivat ja toi-

* * * * *

tyksissä ja muissa organisaatioissa tapahtuneesta) byrokratisoitumisesta. Näiden prosessien keskinäisiä yhteyksiä ja ristiriitoja sekä niiden erilaista keskinäis-suhdetta eri yhteiskunnissa käsitellään esim. Michael Burragen ja Rolf Torstendahlin toimittamissa teoksissa *Professions in Theory and History* (Burrage-Torstendahl 1990) ja *The Formation of Professions* (Torstendahl-Burrage 1990). – Tutkimuksessa on vanhastaan korostettu anglosaksisten professioiden autonomisuutta tai markkinakeskeisyyttä ja saksalaisten professioiden valtioidon-naisuutta. Tämän mukainen on Konttisen (1991) teesi, että Suomessa ja Sak-sassa modernien professioiden synty kytkeytyi läheisesti valtiobyrokratian ke-hitykseen toisin kuin Englannissa ja Yhdysvalloissa, jotka taas olivat keskenään hyvin erilaisia tapauksia traditionaalien ja modernin välisen suhteen näkökulmasta. Ks. myös Hietala 1992, 25–33.

10 Hjerpe 1973, 70.

11 Vrt. Hietala 1991, 5–15.

12 Estlander 1871, 45; Klinge 1982, 171–175.

sivat mukanaan ”taisteluita, joita kenties ei käy välttäminen, mutta joiden kiivautta olisi terveellinen jotenkin lievittää”. Ajatuskulun jatko on tässä tärkeä. Perifeerisen maan oppineelle eliitille lankesivat erityiset vaatimukset mutta myös mahdollisuudet asettua yhteiskunnallisen tiedon kansainväliseen eturiviin:

”Ja siinä kohden on myöhästynyt asemamme meille edes joksikin eduksi, koska voimme käyttää muiden kokemusta hyväksemme ja niin-muodoin karttaa muiden hairauksia sekä valmiina ottaa muiden keksimät apukeinot. Meidän on sen vuoksi velvollisuus aioissa tutkia työväen-seikkaa ei ainoastaan siltä puolelta, jolta se nykyänsä oloihimme tuntuvammin koskee, vaan yleisemmältä, niin-sanoaksemme Eurooppalaiselta kannalta, vakuutettuina että samat vaarat ennen tai myöhemmin meitäkin ennättävät.”¹³

Kun kysymys elinkeinojen ja työmarkkinoiden vapautuksen jälkeisestä työväensuojelusta Suomessa ajankohtaistui, palkkatyösuhteen jonkinasteinen valtiollinen sääntely oli jo hyväksytty ja toteutunut ”sivistysmaissa”, joihin oppinut eliitti kohdisti valppaan katseensa, niin Saksassa kuin Englannissa. Teollisuustyön vaarojen valtiollisessa sääntelyssä Suomi ei kuitenkaan ollut kansainvälisessä vertailussa viimeisiä. Pohjoismaista vain Tanskassa erityinen ammattientarkastus aloitettiin ennen Suomea, vuonna 1873. Ruotsiin tämä institutio perustettiin samana vuonna kuin Suomeen, vuonna 1889, ja Norjaan vuonna 1892.¹⁴ Työn aiheuttamien tapaturmien korvaamisesta säädettiin laki Pohjoismaista ensimmäisenä Norjassa vuonna 1894. Seuraavana vuonna vastaava laki säädettiin myös Suomessa. Tanskassa näin tapahtui vuonna 1898 ja Ruotsissa vasta vuonna 1901.¹⁵

Valtiollinen sääntely voitiin kuitenkin hyväksyä, niin kuin torjuakin, erilaisin perustein. Tässä on tärkeätä kysyä, miten valtiollisen sääntelyn suhde tehtaan ja yritystalouden toimintatapoihin miellettiin, kun erityinen työsuojeluinstituutio Suomessa rakennettiin.

Suomen ensimmäisenä varsinaisena työsuojelulakina pidetään vuoden 1889 armollista asetusta teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta.¹⁶ Heikki Waris kuvaa lain edellyttämien ammattientarkastajien merkitystä:

* * * * *

13 Koskinen 1874, 2.

14 Kuusi II 1931, 592–594.

15 Kuhnle 1981, 402–404. – Lait poikkesivat toisistaan siinä, sisältyikö niihin vakuutuspakko vai pelkästään työnantajan korvausvelvollisuus. Ks. jäljempänä viite 64.

16 Varhemmista eri säädöksiin sisältyneistä määräyksistä ks. Kuusi I 1931, 451–456. – Huomattakoon, ettei käsitteillä ”laki” ja ”asetus” ollut autonomian aikana sitä juridista merkityseroa kuin myöhemmin.

”Valtiovallan määräämän sosiaalipolitiikan edustajat astuivat tehtaisiin ja – ainakin periaatteessa – rajoittivat tehtaanisännän, ”patruunan” määräämisvaltaa hänen oman tehtaansa seinien sisäpuolella.”¹⁷

Tämä näkemys edustaa sosiaalipolitiikan itseymmärryksen suurta linjaa. Työsuojaus syntyi sen mukaan rajoittamaan valtaa, jonka sekä vanha paternalismi että uusi liberalismi jättivät työnantajalle. Kuitenkin voidaan osoittaa perusteita myös toisensuuntaiselle tulkinnalle, jonka mukaan valtiollinen työväensuojaus muovasi paternalismia modernin tehtaanjärjestyksen osaksi sekä teki työsuhteita liberalismin mukaisiksi sopimussuhteiksi.

2.1.2. Uhan torjunta ja edistyksen edistäminen

Kiistatta työväensuojelun tärkeänä perusteluna oli näkemys, että oli tarpeen rajoittaa yritystalouden ja tehtaan toimintatapoja kansakunnan kokonaisedun nimissä. Kokonaisetuna näyttäytyi ensinnäkin luokkaristiriitojen tasoittaminen tai ennalta ehkäiseminen. Tähän vetosi esimerkiksi Felix Heikel, Amerikassa yhteiskunnalliseen kysymykseen perehtynyt porvarissäädyn edustaja, jolle kuuluu kunnia vuoden 1889 suojeluasetukseen ja vuoden 1895 tapaturmankorvauslakiin johtaneesta aloitteesta. Vuoden 1882 valtiopäivillä tekemässään toivomusaloitteessa Heikel uskoi, että ”kohtuudelle ja oikeudelle perustetun lainsäädännön kautta, joka yhtä paljon suojelee työnantajan kuin työmiehenkin etuja”, voitaisiin ”vahvistaa maassamme työnantajan ja työmiehen välillä vallitsevaa ylipäänsä hyvää suhdetta, sekä näin ajoissa estää väkivaltaisia riitoja, jotka muissa maissa ovat ilmaantuneet”.¹⁸ Suomalaisen puolueen uuden polven johtomiehiin kuulunut J.R. Danielson puolestaan perusteli vuoden 1888 valtiopäivillä pappissäädyssä ammattientarkastajien asettamista:

”– – – sanottakoon mitä tahansa, se aika voi meilläkin koittaa, jolloin työväenkysymys käy vaaralliseksi. Sen tähden on epäilemättä valtion velvollisuus uhrata kustannuksiakin jokaiseen yritykseen, josta voidaan jonkinlaisella uskottavuudella toivoa, että se vaikuttaa tämän yhteiskunnallisen vaaran poistamiseksi tai ainakin vähentämiseksi”.¹⁹

* * * * *

17 Waris 1973, 12.

18 Valtiopäivät 1882, Asiakirjat V, anomusmietintö N:o 22, Heikelin 6.2.1882 päivätyt anomuskirjat; Jahnssoon 1910, 105–106.

19 Valtiopäivät 1888, Pappissäädyn pöytäkirjat, 1387; Laaksovirta 1979, 219.

Toiseksi myös kansantaloudellisen kokonaisedun ja yksityisten intressien ristiriitaan vedottiin, kun valmisteltiin vuoden 1889 asetusta. Lasten työtä oli ennestään säädöksiin rajoitettu, ja vuoden 1879 elinkeinoasetuksenkin valmistelussa oli puhuttu yhteiskunnan edun turvaamisesta lasten vanhempien ja työnantajien omanvoitonpyyntiä vastaan.²⁰

Työväensuojelulle saatettiin kuitenkin osoittaa ei vain reaktiivinen vaan myös aktiivinen kansantaloudellinen merkitys. Säätyvaltiopäivien talousvaliokunta esitti työsuojeluasetusta koskeneessa mietinnössään vuonna 1888:

”Kansakunnan kykeneväisyys menestyksellä taistelemaan teollisuuden kilpakehtäällä, niinkuin myöskin sen toiveet yleensä päästä voitolle olemisenaistelussa, riippuvat ei ainoastaan työvoimien paljoudesta, vaan myöskin ja varsinkin niiden laadusta.”²¹

Kansakunnan ja teollisuuden intressit yhdistänyt kilpailukykyargumentti näyttää perin modernilta, mutta se sopi myös vanhaan kameeralismiin, joka oli kantanut huolta valtion hyvinvoinnista ja siinä tarkoituksessa väestön olojen ja taloudellisten toimintojen valtiollisesta hallinnasta. Joka tapauksessa sosiaalinen reformi haluttiin näin todistaa taloudellisen menestyksen edistämiseksi.²²

Ensimmäisten erityisten työsuojelusäädösten valmistelijat ja täytäntöönpanijat ajattelivat kyllä, että kyse oli uuden uhan kahlitsemisesta: ”— — — sillä tehdas ei ole mikään suloinen huvipuisto, jossa saa vapaasti kävellä; sitä saattaa enemmän verrata paikkaan, joka on täynnä kahleisiin pantuja petoja, jotka armottomasti raatelisivat sitä, joka varomattomasti lähestyisi niitä.” Mutta tässäkin, saksalaista tehdastarkastusta esitellessä *Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantojen* kirjoituksessa vuodelta 1886 valtiollisen sääntelyn itse asiassa todistettiin myös mukailevan tehtaan periaatteita. Yhdistävänä olivat tehdastarkastajan ”teknilliset tiedot”. Näiden tietojensa ja ”virkamieskokemuksensa” avulla ”pitäisi hänen helposti voida saavuttaa sekä työnantajan että työntekijän luottamus ja siten auttaa hyvän välin aikaansaamista ja voimassa pitämistä näiden kesken”. Nimeämättömällä kirjoittajalla tuntuu tosin olleen joitakin epäilyjä: ”Tämmöi-

20 Laaksovirta 1979, erityisesti s. 146.

21 Valtiopäivät 1888, Asiakirjat III, esitys n:o 31, talousvaliokunnan mietintö n:o 14, 8; Laaksovirta 1979, 204.

22 Samassa hengessä professori E.G. Palmén puhui pappissäädyssä työsuojeluasetusta käsiteltäessä: ”kansallista pääomaa, jopa kalleinta kansallista pääomaa on meidän työtä tekevän luokan ruumiillinen ja aineellinen edistys.” Valtiopäivät 1888, Pappissäädyn pöytäkirjat, 1400.

seksi kuvataan yleisissä piirteissä näiden virkamiesten toimi kumminkin Saksassa, tahi, ehkä oikeammin, tällöisen sen pitäisi olla — — —.”²³

Uusi uhka näyttäytyi kuitenkin myös syvemmin siveellisenä. Eikä se liittynyt vain tehtaaseen vaan ylipäätään teollistumiseen ja koneellistumiseen.

1800-luvun loppupuolen suomalaiseen julkisuuteen ilmaantui muun muassa kirkon ja rautatieaseman jännite. Juhani Aho kuvasi sen avulla maailmankuvan muutosta: Matti ja Liisa valitsivat rautatieasemalle johtavan tien kirkolle johtavan sijasta. Mutta tässä jännitteessä oli kyse myös työstä elämänjärjestyksessä. Ei siinä kylliksi, että radanrakennustyöt olivat panneet liikkeelle ja koonneet yhteen tuhansin irtainta väkeä ja järkyttäneet maalaisyhteisön kontrollirakenteita tai että junien vauhti tartutti ihmisiinkin levottoman liikkuvuuden. Myöskään rautatieläisten työ ei hyvästi soveltunut totuttuun ja opetettuun elämänjärjestykseen.

Rautateilla tehtiin pyhätyötä, vieläpä kirkonmenojen aikaan, niin kuin teki Lapinlahden tatsuunamies Matin ja Liisan häntä tarkkaillessa. Rautateiden sunnuntaityöstä puhuttiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä useaan otteeseen valtiopäivillä, senaatissa ja kirkolliskokouksissa.²⁴ 'Taloudellisen' ja 'sosiaalisen' suhdetta koskevan tutkimusongelman kannalta kiinnostavinta näissä keskusteluissa ei kuitenkaan ole uskonnollisten normien ja taloudellisten normien yhteentörmäys. Huomionarvoista on pikemminkin, miten sekä pyhätön kieltäjät että sen hyväksyjät halusivat sovittaa uskonnolliset ja taloudelliset normit yhteen.

Ensiksikin sille näkemykselle, että lepopäivän pyhittäminen toi kansalle siunausta ja sen rikkominen kirousta, esitettiin myös protestanttisen etiikan mukainen taloudellinen tulkinta. Kolmannessa yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1893 todettiin esimerkiksi, kuinka ”erittäinkin Jumalan kolmannen ja neljännen käskyn noudattamista seuraa silminnähävä maallinenkin siunaus”. Anglosaksinen rotu oli ”julkisessa elämässään täydellisemmin toteuttanut näiden käskyjen tarkkaa noudattamista, ja valtaavana näkyyn se leviävän maapallon ympäri”.²⁵ Joskus lepopäivän pyhitystä saatettiin perustella

* * * * *

23 ”Tehtaiden tarkastelusta”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja I (1886), 133–134.

24 Seuraavan esityksen perustana on Riihinen 1975, 101–115.

25 Sama, 108. – Ensimmäisessä, vuoden 1890 vuosikertomuksessaan itäisen piirin ammattientarkastaja K. Leonard Lindeberg lainasi englantilaisen historioitsijan ja poliitikon Macaulayn lausuntoa lepopäivän taloudellisesta siunauksellisuudesta: ”Sen tähden että me monen miespolven kuluessa olemme levänneet työs-

myös modernin tieteellisesti, fysiologisesti. Vilhelm Sucksdorff, joka nimitettiin vuonna 1894 Suomen ensimmäiseksi hygienian professoriksi²⁶, todisteli samana vuonna Suomen Terveydenhoito-Lehdessä, että ihmisen työpanos oli ajan mittaan suurempi kuusi- kuin seitsemäpäiväisenä työviikkona. Sitä paitsi juutalaisten kristittyjä tiukempi pitiäytyminen kolmanteen käskyyn selitti sittemmin adventisteihin liittyneen Sucksdorffin mielestä heidän pitemmän elinikensä.²⁷

Toiseksi taas rautateiden sunnuntaityötä saatettiin perustella paitasi taloudellisilla myös siveellisillä syillä. Niihin rautatiehallitus vetosi toistuvasti. Pitkänmatkan junien henkilökunta joutuisi näet viettämään sunnuntaipäiviään vieraalla paikkakunnalla, ”ehkä kaukana kirkosta, koottuna suureksi joukoksi ahtaaseen ja epäviihtyisään majapaikkaan, jossa sillä olisi helposti tarjolla houkutus, ei pyhittää lepopäivää, vaan luultavimmin jollakin vähemmän rakentavalla tavalla viettää toimettomuuden pitkät tunnit”.²⁸ Rautateiden pyhätöyden kannattajat eivät suinkaan ilmoittautuneet välinpitämättömiksi kolmatta käskyä kohtaan, vaan sanoivat vastustavansa vain sen vanhatestamentillista tulkintaa. Uuteen testamenttiin ja Lutheriin vedoten korostettiin käskyjen velvoittavan yksilöä sisäisesti ja ulkoisten muotojen olevan vähemmän tärkeitä. Näin tulkittuna uskonnollinen normi saatiin mukautetuksi taloudellisen tehokkuuden vaatimuksiin.

Yhtäältä siis uskonnollista normia funktionalisoitiin tai instrumentalisoiitiin taloudellisen menestyksen palvelukseen, toisaalta sitä internalisoitiin yksilön sisäisen elämisen määreeksi. Tällä tavoin kahdesta suunnasta pyhätyökysymys, joka ei koskenut pelkästään rautatietä, maallistui. Suurlakon jälkeen ja työväenliikkeen myötävaikutuksella se sijoittui yhdeksi yleisen työaikakysymyksen osaksi. Kristillisen ajanjärjestyksen yhä vallitessakin argumentit muuttuivat ensisijassa sosiaalisiksi ja taloudellisiksi.

Tehdastyön terveydellisten ja siveellisten vaarojen valaisu tope-
liaanista maammekuvaa vasten oli vahva juonne työväensuojelun pe-

tämme joka seitsemäntenä päivänä emme ole köyhiä, vaan rikkaita. – – – Ihminen, koneiden kone, se kone, jonka rinnalla kaikki Wattin ja Arkwrightin keksinnöt ovat mitättömiä, korjautuu ja asettuu kuntoon sinä päivänä, niin että hän maanantaina käy työhön selväjärkisenä, iloisella mielellä ja uudistetuilla ruumiinvoimilla. En ikänä voi uskoa, että se, mikä tekee kansan terveemmäksi, voimakkaammaksi, viisaammaksi ja paremmaksi, tuottaisi sille köyhtymistä.” Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 119. – Myös Kuusi lainasi *Sosiaalipolitiikassaan* (II 1931, 544–545) samaa Macaulayn lausumaa.

26 Sucksdorffista ks. Hirvonen 1990; Hietala 1992, 161–163.

27 Vilh. Sucksdorff: ”Sunnuntailevosta terveydenhoidon kannalta”. Suomen Terveydenhoito-Lehti 4/1894, 57–64. – Kirjoituksen mottona oli seitsemännen päivän pyhittämisen käsky 5. Mooseksen kirjan mukaan.

28 Lainaus rautatiehallituksen lausunnosta 1892. Riihinen 1975, 106–107.

rusteluissa, ja se koski eritoten alaikäisen työvoiman käyttöä.²⁹ Lasten työn ”liiallista” rajoittamista puolestaan vastustettiin varoittamalla paitsi työläisperheiden ansionmenetyksistä ja työnantajien lisäkustannuksista myös joutilaisuuden vaaroista³⁰, joita pelkäsivät niin hyvin talolliset ja tehtailijat kuin papit ja kansanvalistajat. Teollistumisen puolestajapuhujat vetosivat sitä paitsi juuri tehdastyön kurinalaistavaan vaikutukseen.³¹ Mutta näkyvillä oli myös ajattelu, jossa tehdasteollinen edistys ja työväensuojelun edistys olivat samaa yhteiskunnallista rationaalistumista.

Näkemykset, jonka mukaan lyhyempi työaika parantaisi työtehoa, oli alun alkaen mukana niiden argumenteissa, jotka ryhtyivät vaatimaan muidenkin kuin alaikäisten työpäivän lakisäateistä rajoittamista. Helsingin työväenyhdistyksen perustaja, rottinkitehtailija Viktor Julius von Wright vetosi Amerikan esimerkkiin, kun hän tuloksetta yritti saada 12-tuntista työpäivää vuoden 1889 suojeluasetukseen. Missään muualla ei ollut niin lyhyttä työpäivää kuin Amerikassa ja kuitenkin amerikkalainen teollisuus kilpaili menestyksellisesti eurooppalaisen kanssa. Työajan lyhennystä seurasi von Wrightin mukaan työväestön henkinen ja ruumiillinen kohoaminen. Tällä oli paitsi valtiollinen myös taloudellinen merkityksensä: ”Mikä suunnaton vaikutus henkisesti ja ruumiillisesti hyvässä tilassa olevalla työväenluokalla on teollisuuden kehitykseen, on päivän selvä.”³²

On myös varhaisia osoituksia ajattelusta, jonka mukaan valtiollinen sääntely oli oikeutettu siksi että ja sikäli kuin se tuki tehtaan olemukseen jo sisältynyttä ”järjestystä”. Tehtiin ero hyvin järjestetyn ja huonosti järjestetyn tehtaan välillä. Uusi ja suuri edusti hyvää, vanha ja pieni huonoa, tämä oli useimmiten esimerkiksi ammattientarkastajien käsitys.³³

- *****
- 29 Topelius itse suhtautui 1860-luvulla innostuneesti alkavaan teollistumiseen, höyryvoimaan ja rautateiden ja Saimaan kanavan rakentamiseen, mutta myöhemmin, 1880-luvulla, hän kuvasi tehdastyötä synkin värein. Palmgren 1989, 22.
 - 30 Tähän tapaan esim. rovasti Nestor Järvinen ja kirkkoherra A.V. Wallin vuoden 1888 valtiopäivillä. Pappissäädyn pöytäkirjat, 1392, 1405–1406. – Argumentin esiintymisestä aiemmissa elinkeinolainsäädännön käsittelyvaiheissa ks. Laaksovirta 1979, passim; Pulma 1987, 54–61.
 - 31 Esim. ”Tehtaiden tarkasteluja ulkomailla vuonna 1884”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 1 (1886), 167–168.
 - 32 Valtiopäivät 1888, Asiakirjat III, Talousvaliokunnan mietintö n:o 14, vastalause n:o 1, lainaukset s. 29, 41. – Ks. myös Rahikainen 1986, 88–89, sekä jäljempänä s. 98–101.
 - 33 Ks. esim. itäisen piirin ammattientarkastajan K. Leonard Lindebergin ja läntisen piirin ammattientarkastajan Oswald Bonsdorffin kertomukset ensimmäiseltä toimintavuodelta 1890. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), erityisesti 2–3, 19.

Se, että ammattientarkastajat ymmärsivät tehtäväkseen *tehtaan järjestyksen* lujittamisen, ilmeni erityisesti heidän yrityksissään saatua käytäntöön tehdassääntöjä. Itäisen tarkastuspiirin ammattientarkastaja K. Leonard Lindeberg kertoi jo ensimmäisessä toimintakertomuksessaan vuodelta 1890 antaneensa tehtailijoille ohjeita tehdassääntöjen laatimiseksi, ja läntisen tarkastuspiirin ammattientarkastaja Osvald Bonsdorff laati vuonna 1893 mallin sahojen järjestyssäännöiksi.³⁴ Tehdassääntöjen propagointi tähtäsi sekä työprosessin disiplinointiin että työsuhteiden formalisointiin. Samalla tavoitteena oli kuitenkin pikemmin työnantajapaternalismin modernisointi kuin sen lakkauttaminen. Tehdastyön ulkoisen, julkisen valvottavuuden ja sen sisäisen, yksityisen valvottavuuden tavoitteet liittyivät toisiinsa ja tukivat toisiaan.³⁵

Pääteltiin kyllä, että tapaturmat kuuluivat tehdastyöhön kiinteämmin kuin käsityöhön. Ennen pitkää ammattientarkastajat joutuivat myös huomaamaan, että uudessa tehtaassa, jossa suojelulain määräykset toteutuivat paremmin kuin vanhassa, tapaturmia saattoi kuitenkin sattua useammin:

”Tehdas on rakennettu niin uudenaikaiseksi kuin suinkin. Joka työkonelle on oma sähkömoottorinsa ja suojeluslaitteita on siihen voitu sijoittaa paremminkin kuin samanlaatuisiin vanhempiin tehtaisiin – – –. Olisi sentähden luullut, että tapaturmain luku olisi tässä uudessa tehtaassa supistunut suhteellisesti pienemmäksi kuin näissä vanhemmissa, mutta todellisuudessa kävikin aivan päinvastoin.”

Tälle havainnolleen vuodelta 1913 Viipurin piirin ammattientarkastajalla Hugo Lindgrénillä oli esittää yksinkertainen selitys. Uuteen tehtaaseen oli ammattitaitoisten puutteesta otettu lukuisasti oppimantonta väkeä. Lindgrén esitti, että sirkkelisahaa ja muita vaarallisia koneita käyttäviin laitoksiin työntekijät olisi valittava huolellisemmin ja että työnjohton olisi perusteellisemmin opastettava heidät työhönsä.³⁶ Uudessa tehtaassa havaittu tapaturma-alttius johti täten huomion tehdastyön vaatimiin kvalifikaatioihin, nimenomaan työnteki-

34 Lindebergin kertomus vuodelta 1890. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 36–38; Lindebergin kertomus vuodelta 1891. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 18 (1893), 74–75; Bonsdorffin kertomus vuodelta 1893. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 22 (1895), 31–33 (liitteenä oleva ehdotus sahojen järjestyssäännöiksi). – Ks. myös Ehrnrooth 1906, 234–238, bilaga I; Talvi 1979, 336–342.

35 Vrt. Gordon 1991, 26–27.

36 Viipurin piirin ammattientarkastajan Hugo Lindgrénin kertomus vuodelta 1913. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 2 (1915), 201–203.

jän ja koneen suhteeseen. Tälläkin tavoin turvallisuus näytti perustuvan tehtaan edistykseen, pikemmin kuin tehtaan toimintatapojen rajoitukseen. Tehtaan edistys, sekä uudemmat koneet että tottuneemmat työntekijät, oli vähentävä vaaroja. Tätä edistystä ammattientarkastajat kokivat palvelevansa.

Monet työnantajatkin jakoivat sen näkemyksen, että ammattientarkastus oli tarpeen järjestyksen edistämiseksi sekä yritysten keskinäisen kilpailun sääntelemiseksi. Turun työnantajain yhdistystä valmisteellut komitea esimerkiksi ehdotti vuonna 1898 paikallisen ammattientarkastajan nimittämistä ”valvomaan työläisiä ja heidän parastaan ja avustamaan yhdistystä”.³⁷

Tapaturman riskin joka tapauksessa katsottiin sisältyvän tehdastyön olemukseen. Näin siitä tuli *yritystaloudellinen kysymys*. Koska tapaturmat kuuluivat tuotantotapaan, vahingonkorvaukset oli laskettava tuotantokustannuksiin, valtion vakuutustarkastelija August Ramsay päätteli vuonna 1897.³⁸ Valtiollista sääntelyä voitiin tarkastella liiketaloudellisen riskinhallinnan näkökulmasta. Tällöin oli mahdollinen se johtopäätös, että sääntely saattoi myötäillä yritystalouden etuja.

2.2. Riskien hallinta

2.2.1. Sopimusvapaus ja heikomman suojeleminen

Teollisuushallituksen intendentti Lennart Gripenberg selosti vuonna 1889 Berliinin tapaturmantorjuntanäyttelyä, jonka saksalaiset työnantajapiirit olivat juomanpano- ja imeläsyhdistyksen aloitteesta järjestäneet. Erityisen innostunut Gripenberg oli siitä, että näyttelyllä oli ”yhteiskunnallis-ihmisystävällistä” harrastusta vahvempi pohja, ”työnantajain oman edun valvominen”. Tapaturmavakuutuslaki oli todistanut tapaturmantorjunnan työnantajien eduksi, vakuutusmaksut näet riippuivat työn vaarallisuudesta. Berliinin näyttely osoitti, että ”laki perustuu sellaiselle pohjalle, joka taloudellisessa lainsäädännössä on varmin, nimittäin taloudellisten etujen pohjalle”.³⁹

37 Teräs 1991, 45–46.

38 August Ramsay: ”Om arbetares olycksfallförsäkring enligt Lagen af den 5 dec. 1895 angående arbetsgifvares ansvarighet för kroppskada, som drabbar arbetare”. Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1897, 111–112.

39 Lennart Gripenberg: ”Yleinen saksalainen näyttely Berliinissä tapaturmien estämiseksi, v. 1889”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 11 (1889), 39–42.

Muutamaa vuotta myöhemmin Gripenberg tosin näyttää päätelleen, ettei pakollinen vakuutus saksalaisessa muodossaankaan edistänyt tapaturmantorjuntaa.⁴⁰ Joka tapauksessa liberaali Gripenberg, kuten Ilkka Turunen tiivistää, ”ajatteli, ettei työväenkysymys ratkea filantropian, humanismin tai sosiaalipolitiikan keinoin vaan koko teollisuuden voittona”.⁴¹ Valtion tehtävänä oli tässä katsannossa edistää työsuhteiden osapuolten *omatoimista* ponnistelua yritystasoisien yhteishyvän toteuttamiseen.

Fennomaanisen ajattelun mukaan (kansallis)valtiossa olennoitui siveellinen mahti. Liberaalisessa näkemyksessä taas sosiaalisen järjestyksen oli määrä perustua yhteiskunnan jäsenten tietoon eduistaan. Valtiolla ei voinut olla tätä tietoa, mutta valtion tuli palvella sen saavuttamista. On totta, että edellisestä näkökulmasta työväenkysymyksen ratkaisu näyttäytyi valtiollisena, jälkimmäisestä pikemminkin kansalaisyhteiskunnan tasoisena, työntekijäin organisoitumiseen, osallistumiseen ja sopimuksiin perustuvana. Mutta fennomaaninen, valtiollinen ratkaisu ei ollut niinkään valtion puuttumista sosiaalisiin suhteisiin kuin valtion kautta turvattavaa toimeentulua – bismarckilainen sosiaalivakuutus esikuvana. Liberaalinen ratkaisu sen sijaan saattoi päästää valtion lähemmäs sosiaalisten suhteiden ydintä, autamaan valvonnallaan sitä, että taloudellisen edistyksen kasvattamat yhteishyvän potentiaalit aktualisoituksivat.

Jotain tämäntapaista on tunnistettavissa siinä, miten suhtauduttiin työntekijäin suojelusäädösten valvontaongelmaan, kun valmisteltiin vuoden 1889 asetusta. Niissä säädöissä, jotka olivat fennomaanisen suuntauksen kantajia, papistossa ja talonpoikaistossa, enemmistö vastusti pitkään erityisen ammattientarkastusinstituution perustamista, virkakoneiston paisuttamista. Tätä mieltä oli esimerkiksi Agathon Meurman⁴². Ammattientarkastajien asettamisen kannalla taas olivat ne säädöt, joissa teolliset yrittäjäintressit – jos kohta myös virkamieskunnan intressit – olivat edustettuina ja joissa liberaalinen suuntaus oli merkittävä, nimittäin aatelisto ja porvaristo. On tosin huomattava, että paitsi liberaalien johtomiehet, kuten Leo Mechelin, myös fennomaanien uuden polven keskushahmot, kuten J.R. Danielson, kannattivat ammattientarkastajien asettamista. Tämä kanta lakiin myös tuli.⁴³

40 Ks. tätä koskenut Gripenbergin johtaman työväenvakuutuskomitean arvio. Komiteanmietintö 1892:10, 10–14. – Gripenberg kuului vakuutuspakkoa vastustaneeseen komitean enemmistöön. Ks. jäljempänä s. 49–50.

41 Turunen 1987, 202. – Sosiaaliliberaalisesta traditiosta ks. myös Turunen 1982.

42 Valtiopäivät 1888, Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat, 1543–1544.

43 Valtiopäivät 1888, Ritariston ja aateliston pöytäkirjat, 1373–1374 (Mechelin),

Tiedot ammattientarkastuksen perustamisesta tukevat osaltaan niiden tutkijoiden näkemyksiä, jotka ovat kyseenalaistaneet totunnaisia mielteitä siitä, mitä ”liberalismin läpimurto” tai ”merkantilismista liberalismiin” siirtyminen⁴⁴ Suomessa merkitsi. Suomen historiaan on erityisen vaikeata sijoittaa sellaista liberalismia, joka olisi noussut rajuna oppositiona aiempaa kameralistista politiikkaa vastaan ja jonka vastarinnan puolestaan olisivat joutuneet kukistamaan myöhemmät kansakunnan kokonaisedun valtiollisen valvonnan vaatijat. Matti Peltonen on huomauttanut, että ”liberalistisia” uudistuksia tehtiin jo vanhan kameralismin puitteissa 1840-luvulla ja että 1860- ja 1870-luvun paljon puhuttuihin liberalistisiin uudistuksiin suurin intressi oli valtiokoneistoa kantaneilla ja valtiontalouden menestyksestä hyötöneillä virkamiehillä.⁴⁵ Vuoden 1889 suojeluasetuksen kaikissa valmisteluvaiheissa puolestaan yrittäjäpiirien edustus oli vahva.⁴⁶

Asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta oli ideologialtaan kaksijakoinen. Se liittyi katkoksettomasti vanhaan linjaan, lapsityövoiman käytön rajoittamiseen kaupunkilaiselinkeinoissa. Traditio oli kantautunut Ruotsin vallan ajan säännöksistä myös 1860- ja 1870-luvun elinkeinolakeihin, niin väljiksi ja valvomattomiksi kuin lasten työn rajoitukset näissä laeissa jätettiinkin.⁴⁷ Paitsi tätä linjaa, vuoden 1889 asetus ilmensi kuitenkin liberalistisen konseptin mukaista modernin palkkatyön sääntelyä. Tämän konseptin mukaista oli, että työolosuhteiden sääntely koski kaikkia ”teollisuusammateissa” toimivia työntekijöitä, mutta työssäoloa ja työaikaa koskeneet määräykset rajoitettiin vajaavaltaisiin.

Teollisuustyöhön ei saanut ottaa alle 12-vuotiaita, ja alle 15-vuotiaiden päivittäinen työaika rajoitettiin 7 tuntiin ja 15–18-vuotiaiden 14 tuntiin. Edelliseen piti sisältyä puolen tunnin, jälkimmäiseen kahden tunnin lepoaika. Lasta ja nuorta naista ei ollut lupa pitää työssä maan alla kaivoksessa tai ”kivienmurroksessa”, eikä naista tai lasta saanut panna puhdistamaan tai voitelemaan käynnissä olevaa voimakonetta tahi voimansiirtolaitetta. Asetuksen säätämisen aikaan lapsityövoiman osuus ja merkitys teollisuudessa oli itse asiassa jo selvästi vähenemässä.⁴⁸

Pappissäädyn pöytäkirjat, 1385–1387 (Danielson). – Suojeluasetuksen syntyhistoriaa ja käytyjä keskusteluja kuvaa perusteellisesti Laaksovirta 1979. Ks. myös Kekkonen 1987, 297–309.

44 Vrt. Kekkonen 1987.

45 Peltonen 1990, 97–100.

46 Laaksovirta 1979, 229.

47 Sama, erityisesti s. 241–242; Pulma 1987, 54–59; Pulma 1990, 187; Rajaharju 1984, 109, 117–118.

48 Haapala 1986, 52–57; Pulma 1987, 56–59.

Sääntelyn moraalinen aines, joka liittyi niin sanottuun heikomman suojelun periaatteeseen, edusti tosin sitä, mitä Max Weber kutsui oikeuden materiaalistumiseksi, ja se rajoitti muodollista sopimusvapautta.⁴⁹ Kuitenkin työsuojelusäädösten ja niiden valvonnan ideologia edellytti, että työntekijän ja työnantajan suhde *oli* juuri sopimus-suhde, jonka yhtenä aineksena oli työnantajalle kuuluva suojeluvas-tuu.⁵⁰ Sopimusvapauden periaate joutui tältä kannalta varsinaisesti ky-seenalaiseksi vasta, kun tuli puhe *aikuisen miespuolisen* työntekijän *työajan*, eikä enää vain työolosuhteiden, sääntelystä. Tunnistamalla ja tunnustamalla työntekijäin tarpeet valtio samanaikaisesti sekä rajoitti formaalia sopimusvapautta että säänteli työntekijäasemaa niin, että työntekijä tuli riittävän vahvaksi *ja* kurinalaiseksi ollakseen so-pimusosapuoli. Sääntely muovasi työsuhteita moderneiksi palkka-työsuhteiksi.

2.2.2. Työnantajan vastuu ja työntekijäin itsekuri

Kun vuoden 1889 työsuojeluasetus säädettiin, kyse oli yhtä vähän uusista liberalismia rajoittavista periaatteista kuin paluusta liberalis-min välillä lakkauttamiin vanhoihin periaatteisiin. Vuoden 1879 elin-keinoasetuksessakin, elinkeinovapauden laissa, elinkeinonharjoitta-ja oli velvoitettu kiinnittämään ”tarpeenmukaisesti” huomiota työn-tekijäinsä terveyteen ja työkykyyn sekä ryhtymään ”tarpeellisiin toi-miin varjellaksensa heitä ruumiin vahingoista määrättyjen töiden toi-mittamisessa”.⁵¹ Vuoden 1889 laki konkretisoi ”tarpeenmukaisuutta”.

Tapaturmankorvauslaki vuodelta 1895 toi suuremman periaattee-lisen muutoksen. Työnantajan korvausvelvollisuus oli sisältynyt elin-keinoasetukseenkin, mutta se oli koskenut vain suoranaisesti ja to-teennäytetysti ”aiheutettuja” tapaturmia.⁵² Vuoden 1895 laki irrotti työnantajan vastuun siitä kysymyksestä, oliko työnantaja ”syyllinen” tapaturmaan. Kuitenkin myös tässä tapauksessa olisi liian yksioikoista tulkita muutos liberalismiin rajoittamiseksi.

Vuoden 1895 lailla työnantajan vastuu työtapaturmista sisällytet-tiin itse työsuhteen osaksi. On perusteltua sanoa, että tällä tavoin keh-keityi työsuhteen liberalistinen käsittäminen sopimukseksi, *samalla*

49 Tuori 1988, 51–55, 155–156.

50 Vrt. myös Kuusi II 1931, 745.

51 Asetuskok. 12/1879, 32 §.

52 Asetuskok. 12/1879, 42 §. – Esim. vuonna 1876 pidetty teollisuudenharjoitta-jain toinen yleinen kokous oli edellyttänyt pitäytymistä periaatteessa, jonka mu-kaan työnantajalla ei ollut vahingonkorvausvelvollisuutta, ”ellei voida todistaa, että työnantaja on aiheuttanut loukkautumisen tahi että se on johtunut hänen laiminlyönnistään”. von Wright–Kekkonen 1939, 36–37.

*kun oikeus tätä sopimusta määritellössään sai ”sosiaalisen oikeuden” (Ewald) luonteen.*⁵³ Tästä laista myöhemmin käytetty nimi ”vuoden 1895 tapaturmavakuutuslaki”⁵⁴ hämärtää sen, mitä lain oikea nimi sen merkityksestä ilmaisi: säädyt hyväksyivät ja keisari vahvisti ”lain, koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta”.

Minkä tahansa palkkatyösuhteen aineekseksi laki ei tosin työnantajan korvausvelvollisuutta säättänyt. Laki koski erikseen lueltuja vaarallisiksi katsottuja aloja. Sen määräysten ulottumattomiin jäivät maataloustyöt, metsä- ja uittotyöt sekä käsityöt, eikä siltä saanut suojaa matalan, yksikerroksisen talon rakentajakaan.⁵⁵ Pelkän vaarallisuuden arvioinnin lisäksi rajauksen taustana oli ajatus, että teollisuudessa ja muilla lain piiriin tulleilla aloilla työn vaarat liittyivät tuotantovälineistöön ja -teknologiaan siten, ettei tapaturmasta useinkaan ollut mahdollista syyttää sen paremmin työntekijää kuin työnantajaa. Näin ollen työnantajalle lankesi vastuu tapaturmista, ei niiden aiheuttajana, vaan työn hyväksikäyttäjänä sekä laitosten haltijana ja työorganisaation määrääjänä.⁵⁶

Työ vaaroja tarkasteltiin nyt joka tapauksessa objektiivisesti arvioitavina riskeinä. Lakia valmistellut työväenvakuutuskomitea arvioi vieläpä sitä, missä määrin työntekijän varomattomuus oli hyväksyttävä tehdastyön luonteeseen kuuluvaksi. Saksalaiset tilastotiedot siitä, miten tapaturmat jakautuivat työpäivän tuntien kesken, osoittivat väsymyksen ja tapaturmien yhteyden. Väsymyksen aiheuttama varomattomuus oli siten tehdastyön seuralainen, joten työnantaja voitiin komitean mielestä vapauttaa vastuusta ainoastaan sellaisen tapaturman osalta, jonka työntekijä oli aiheuttanut itselleen tahallisesti tai ”ilmeisellä huolimattomuudella”.⁵⁷ Tämä näkökohta sisällytettiin myös säätyjen vastauksessa esitettyihin lain perusteluihin. Lain muotoilu tuli komitean ehdotusta jyrkempi. Sen mukaan vain ”törkeä” huolimattomuus vei oikeuden tapaturman korvaukseen.⁵⁸

* * * * *

53 Vrt. Ewald 1986; Donzelot 1988, 404–405; Kairinen 1990, 91–107.

54 Esim. Alestalo 1990.

55 Vakuutettuja vuosityöntekijöitä oli lain ensimmäisinä voimassaolovuosina 1898–1900 noin 60 000. Vuonna 1907 määrä ylsi 100 000:een, ja vuonna 1913 vakuutettuja vuosityöntekijöitä oli 115 000. Samaan aikaan, vuodesta 1898 vuoteen 1913, vakuutuksen ottaneiden liikkeiden lukumäärä kohosi 1 700:sta 4 700:aan. SVT XXVI. Työtilastoa A. Työssä kohdanneet tapaturmat.

56 Komiteanmietintö 1892:10, 5–6; vrt. Hiitonen 1930, 5–6. – Jäljempänä käsiteltävä Safety First -oppi toi sitten mukanaan uuden, ei-juridisen tavan yhdistää tapaturmiin ”syällisyys”; sen mukaan pääosa tapaturmista johtui uhrin itsensä virheestä.

57 Komiteanmietintö 1892:10, 30–31.

58 Valtiopäivät 1894, Asiakirjat III, säätyjen vastaus esitykseen n:o 29, 5–6; Ase-



Työnantajalle lankesi vastuu siitä sosiaalisesta riskistä, jota työtapaturma tai pikemminkin työtapaturman *mahdollisuus* merkitsi, ja tämä vastuu oli työnantajalle taloudellinen riski. Kysymys siitä, olisiko sitten luotava lakisääteinen instituutio, pakollinen ”vastuuvollisuusvakuutus”⁵⁹, ottamaan riski tästä riskistä, jakoi kuitenkin mielipiteitä kyseistä lakia valmisteltaessa.

tuskok. 44/1895, 1 §. – Törkeä huolimattomuus oli tietysti tulkintakysymys. Niinpä esimerkiksi Turusta kerrottiin, että eräässä valimossa oli ripustettuna taulu, jossa käskettiin käyttämään ”suojahäkillä varustettuja silmälasia”, joita työnjohtajan oli määrä antaa. Määräyksen rikkoja syyllistyisi tapaturmalaisissa mainittuun törkeään huolimattomuuteen. Kertojan mukaan 20 miestä saattoi joutua valimossa samaan aikaan työskentelemaan sulan raudan kanssa, mutta suojalaseja työpaikalla oli vain kolmet. Toinen Suomen työväen puoluekokous 17–20.8.1903, alustukset, 71 (K.F. Hellsten).

59 Heimo Helminen: ”Vakuutustoimi”. Yhteiskunnallinen käsikirja (1910), 558.

Työntekijä oli vuoden 1895 tapaturman-korvauslain suojeluksessa "isonlaisissa sillanrakennustöissä", mikäli ne tehtiin valtion tai kunnan kustannuksella.

Satakunnan sillan rakennustyömaa Tampereella 1897. Valokuva B. Blom. Tampereen museoiden kuva-arkisto.

Niin kuin ammattientarkastajien tarpeellisuudesta keskusteltaessa, myös vuoden 1895 lain valmistelussa esiintyi kaksi linjaa. Toiset kannattivat, toiset vastustivat pakollista vakuutusta.⁶⁰ Mutta ei ole perusteltua tulkita erimielisyyttä niin, että edelliset olivat valmiimpia työnantajavallan valtiolliseen rajoittamiseen. 1890-luvun alkuvuosina, toisin kuin vielä edellisen vuosikymmenen puolivälissä, tunnustettiin jo laajalti periaate, jonka mukaan työnantaja oli vastuussa vaarallisen työn aiheuttaman tapaturman korvauksesta.⁶¹ Kiista koski sitä, millä tavoin periaate oli toteutettava.

Pakollisen vakuutuksen vastustajat – vuosina 1889–1892 istuneessa työväenvakuutuskomiteassa enemmistö, mukana komitean puheenjohtaja Gripenberg – pitivät varmana, että vakuutuspakko vähentäisi työnantajien valmiutta suojelutoimiin. Suora korvausvelvollisuus sen sijaan saisi heidät taloudellisen etunsa tähden tehostamaan terveysvaarojen torjuntaa. Työväenvakuutuskomitean enemmistö pelkäsi tosin sitäkin, että pakollinen vakuutus tuodittaisi työntekijän liialliseen varmuuteen korvauksen saamisesta ja viekoittelisi tahallisiin tapaturmiin.⁶² Yhtä kaikki voidaan tulkita, että argumentoinnissaan vakuutuspakon vastustajat halusivat sisällyttää korvausvelvollisuuden työsuhteen osaksi konkreettisemmin ja työnantajavaltaa rajoittavammin kuin olisi laita vakuutuspakon vallitessa.

Pakollisen tapaturmavakuutuksen puoltajat, joihin työväenvakuutuskomiteassa kuului muiden muassa Viktor Julius von Wright, yhdistivät puolestaan perusteluissaan työntekijäin toimeentulon turvan, työnantajien edun sekä työnantajain ja työntekijäin suhteet. Pakollinen vakuutus oli heidän mielestään ainoa tapa varmistaa työntekijälle korvauksen saaminen. Työnantaja taas välttyisi pakollisen vakuutuksen vallitessa äkilliseltä taloudelliselta rasitteelta, jonka tapa-

60 Komiteanmietintö 1892:10; Valtiopäivät 1894, Asiakirjat III, esitys n:o 29, laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 12; säätyjen vastaus esitykseen n:o 29. – Eri valmisteluvaiheiden keskusteluja referoi Urbans-von Bonsdorff 1974, 11–35. Ks. myös Alestalo 1990, 339–360.

61 Lausunnoissaan vuoden 1884 komiteanmietinnön tätä koskeneesta ehdotuksesta (1884:7, 72–98) niin elinkeinonharjoittajat kuin teollisuushallitus vielä vastustivat työnantajan yleistä vastuunalaisuutta. Laaksovirta 1979, 180–182, 188–189, 194–195.

62 Komiteanmietintö 1892:10, 4–57.

turman korvaus muuten tuottaisi ja jota etenkin pienyrittäjän oli aiheutta pelätä. Ja korvausvelvollisuus vailla vakuutuspakkoa johtaisi oikeusjuttuihin, jotka kovertaisivat työnantajan ja työntekijän hyviä välejä.⁶³ Näin siis vakuutuspakon perusteluihin sisältyi ajatus, että työnantajan vastuu oli institutionalisoitava itse työsuhteiden ulkopuolelle. Siitä olisi tullut osa sosiaalivakuutusta, ”työväenvakuutusta”, jota komitea kaiken kaikkiaan suunnitteli.

Senaatin enemmistö asettui työväenvakuutuskomitean vähemmistön kannalle, ja armollinen esitys vuoden 1894 valtiopäiville edellytti ”työntekijäin vakuuttamista työssä kohtaavien tapaturmain varalle”. Säätyjen käsittelyssä esitys kuitenkin muuttui. Laki ”koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta” yhdisti vakuutuspakkoa puoltaneen ja vastustaneen kannan, niin säätyjen vastaus hallituksen esitykseen on luettavissa. Sen mukaan vakuutuspakkoa vastaan esitetyt näkökohdat soveltuivat lähinnä lyhytaikaista työkyvyttömyyttä aiheuttaviin tapaturmiin, kun taas sitä puoltaneet perustelut viittasivat pitkäaikaista avustusta vaativiin onnettomuuksiin.

Lakiin sisällytettiin vakuutuspakko, mutta tämän sovellutusala oli melko suppea.⁶⁴ Pakollinen vakuutus koski vain sellaisia tapaturmia, jotka aiheuttivat työkyvyn pysyvän tai pitkäaikaisen (yli 120 päivän pituisen) menettämisen tai alentumisen tahi kuoleman. Valtaosa näistäkin tapaturmista, jotka työnantajain kuului ilmoittaa viranomaisille, jäi pakollisen vakuutuksen ulkopuolelle, kuten taulukosta 1 ilmenee.⁶⁵ Sitä paitsi työnantaja saattoi vapautua vakuutuspakosta määrääjäksi, jos hän antoi senaatin hyväksymän vakuuden vastuuvollisuutensa muunlaisesta täyttämisestä.

63 Sama, 58–108. – Komitean vähemmistön kantaan yhtyi työväenyhdistysten ensimmäinen edustajakokous 18–20.9.1893, pöytäkirja, 41–42.

64 Tätä ennen Saksassa (1884), Itävallassa (1887) ja Norjassa (1894) tapaturmien korvaaminen oli säädetty pakollisen vakuutuksen pohjalle. Tanskassa 1898 ja Ruotsissa 1901 säädetyt lait työtapaturmien korvaamisesta eivät sen sijaan sisältäneet vakuutuspakkoa, vaan ainoastaan työnantajan korvausvastuun, jonka hän saattoi järjestää joko suoran korvauksin tai vapaaehtoisella vakuutuksella. Tanskan ja Ruotsin lait noudattelivat samaa linjaa kuin Englannin tapaturmankorvauslaki vuodelta 1897. Kuhnle 1981, 402–404. – Mainittakoon, etteivät Ruotsin vuoden 1901 lain edellyttämät korvaukset olleet vielä ansiosidonnaisia, kun taas Suomen vuoden 1895 laissa korvaukset sidottiin työansioihin. Sund-Åmark 1990, 30, sekä jäljempänä s. 54–55.

65 Tapaturmatilastoa varten teollisuushallitus sai tietoja tapaturmista työnantajilta sekä suoraan että ammattientarkastajien kautta ynnä vakuutusyhtiöiltä. Ammattientarkastajat kirjasivat vuosikertomuksiinsa vuosina 1890–1914 yhteensä

Taulukko 1. Teollisuushallitukselle ilmoitetut tapaturmat vakuutuksenalaisilla työpaikoilla 1898–1917.

Vuosi	Tapaturmia 10 000 vuosityön- tekijää kohti	Pakollisella vakuutuksella korvattuja työky- vyttömyystapauksia 10 000 vuosityön- tekijää kohti*	Kuoleman aiheuttaneita tapaturmia 10 000 vuosi- työntekijää kohti
1898	209	21	9
1899	246	27	8
1900	273	38	7
1901	248	53	7
1902	219	53	7
1903	289	58	10
1904	306	54	7
1905	298	67	8
1906	281	65	7
1907	303	61	6
1908	272	56	3
1909	257	60	5
1910	258	46	4
1911	277	64	7
1912	305	67	6
1913	318	60	5
1914	278	62	5
1915	290	73	6
1916	303	64	7
1917	224	71	6

* Vuosien 1898–1900 luvuissa ovat vain ne korvatut työkyvyttömyystapaukset, jotka oikeuttivat vuotuisen invaliditeettikorkoon. Vuosina 1901–1917 näitä oli noin puolet pakollisella vakuutuksella korvatuista työkyvyttömyystapauksista.

Lähde: SVT XXVI. Työtilastoa A. Työssä kohdanneet tapaturmat.

* * * * *

noin 33 000 tapaturmaa, jotka jakautuivat seuraustensa vakavuuden mukaan seuraavalla tavalla:

		%
kuolema	775	2.4
täydellinen työkyvyttömyys	314	1.0
osittainen työkyvyttömyys	4 705	14.3
ohimenevä vamma	26 011	79.3
tuntematon	986	3.0
yhteensä	32 791	100.0

Lähde: W. Hall: ”Tapaturmat teollisessa toiminnassa kuluneina 25-vuotisena ammat-
tientarkastuskautena vv. 1890–1914 sekä graafilliset esitykset niistä”. Suomen Teol-
lisuushallituksen Tiedonantoja 67 (1918), 142.

Työnantaja oli velvollinen korvauksiin myös ohimenevän työkyvyttömyyden aiheuttavista tapaturmista. Jos hän kuitenkin oli suorittanut työväen *apukassalle* vähintään kolmanneksen vuosimaksuista, hän oli oikeutettu vähentämään kassan mahdollisesti antaman avustuksen siitä vahingonkorvauksesta, joka hänen maksettavakseen tapaturman vuoksi lankesi.

Apukassapykälässä ei ollut kyse vain korvausvelvollisuuden edullisesta järjestämisestä. Sen voi katsoa ilmentäneen sekä työnantajain paternalistisen että työntekijäin mutualistisen avustuserinteen muuntamista uudenlaisen riskinrajoituksen palvelukseen.⁶⁶ Tätä kautta ennen muuta tapaturmien torjunta oli todistettavissa yhteiseksi taloudelliseksi eduksi.

Kun työntekijät vastaisivat avustuskassan hallinnosta, niin kuin 1890-luvun lopulla usein jo oli laita⁶⁷, he havaitsisivat tapaturmien määrän suoraan vaikuttavan kassansa tilaan. Työssä alettaisiin noudattaa järjestystä ja varovaisuutta, ja keskinäinen kontrolli estäisi korvausten houkutuksesta itse aiheutettavat tapaturmat tai sairaaksi tekeytymisen. Näin August Ramsay uskoi esitelmöidessään vuoden 1895 tapaturmalaista Tekniska Föreningen i Finland -yhdistyksessä toukokuussa 1897. Työnantajilla oli kaikki syy edistää avustuskassoja.⁶⁸ Tarkoitusta palveli osaltaan vuoden 1897 asetus työntekijäin apukassoista. Se pohjautui saman työväenvakuutuskomitean mietintöihin kuin korvausvelvollisuuslakikin.⁶⁹ Käytännössä tosin työnantajat näyttävät pian turvautuneen ohimenevien vammojen korvaamisessa pikemmin vapaaehtoiseen vakuutukseen kuin heidän kontrollistaan irtautuneiden apukassojen avustamiseen.⁷⁰

Pakollisen vakuutuksen järjestämistavan yritykset saattoivat muovata etujensa mukaiseksi. Ennen kuin uusi laki vuoden 1898 alussa astui voimaan, muodostettiin viisi teollisuudenaloittaista keskinäistä tapa-

* * * * *

66 Vrt. Defert 1991, 213.

67 Jaakkola 1986, 26–28, 33.

68 August Ramsay: ”Om arbetares olycksfallförsäkring”. Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1897, 113–114.

69 Komiteamietinnöt 1891:10a, 1892:5, 1892:12; Kuusi II 1931, 732.

70 Korvauslain ensimmäisenä voimassaolovuonna 1898 noin joka neljäs vakuutetuista vuosityöntekijöistä oli vakuutettu myös ohimenevän työkyvyttömyyden varalta. Vuonna 1907 jo lähes puolet ja 1910-luvun alusta lähtien enemmistö vakuutuksenalaisista työntekijöistä oli tällaisen vakuutuksen piirissä. Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920, taulukko 223. – Työnantajien avustusten osuus työväen apukassojen tuloista puolestaan pieneni jo 1880-luvun jälkeen, ja etenkin vuoden 1905 suurlakon jälkeen työnantajain ja työntekijäin suhteet katkesivat monissa kassoissa. Jaakkola 1994, 153–157.

turmavakuutusyhtiötä: rautaruukkien, sahanomistajien, lasitehtaiden, konepajojen ja paperitehtaiden. Lain valmistelussa esillä ollut ja lais-sakin mahdollisena esitetty vaihtoehto, valtiollinen vakuutuslaitos, jäi toteutumatta.⁷¹ Teollisuudenharjoittajain keskinäisten vakuutusyhtiöiden lisäksi vuoden 1895 lain edellyttämiä vakuutuksia olivat oikeutetut myöntämään myös muutamat osakeyhtiömuotoiset tapaturmavakuutusyhtiöt, kuten ensimmäinen suomalainen tapaturmavakuutusosakeyhtiö, vuonna 1888 perustettu Patria.⁷²

Teollisuusyritysten yhteistoiminta palovakuutuksen järjestämisessä pohjusti tapaturmavakuutuksen organisointia. Yhteisenä intressinä oli paitsi riskien tasaaminen myös kustannustason alentaminen sekä ammattityövoiman saatavuuden varmistaminen. Tällainen kilpailuehtojen rationaalisen sääntelyn ajatus ohjasi vakuutuspakon toteuttamistavan valintaa.⁷³

Viralliset elinkeinoyhdistykset, jotka oli muodostettu ammattikuntalaitoksen tultua lakkautetuksi vuonna 1868, olivat yhä olemassa vuoden 1879 elinkeinoasetuksen nojalla.⁷⁴ Varsinaisesta työnantaja-järjestäytymisestä oli kuitenkin 1890-luvun lopussa vasta paikallisia osoituksia. Voidaankin sanoa, että tapaturmavakuutuksen järjestämisestä tuli teollisuusyritysten ensimmäinen työvoiman käyttöä koskevan yhteistoiminnan organisoitu muoto. Alusta lähtien nimittäin tapaturmantorjunta kuului teollisuudenharjoittajain keskinäisten vakuutusyhtiöiden ohjelmaan.

Jäsenyritysten oli sääntöjen mukaan noudatettava yhtiöiden ja niiden johtokuntien ohjeita ja alistuttava tarkastuksiin. Systemaattisesta suojelu- ja tarkastustoiminnasta ei tosin voinut puhua ennen 1920-lukua. Joka tapauksessa niin suojalaitteet, työtavat kuin työntekijäin asenteet olivat teollisuuden vakuutusyhtiöissä esillä jo ensi vuosina.

Lasitehtaiden ja rautaruukkien vakuutusyhtiöiden ensimmäinen työsuojelutoimi oli osakkaille vuonna 1898 lähetetty julistus, jossa ”helppotajuisesti” selostettiin vuoden 1895 lain sisältöä. Työnantajien oli määrä jakaa julistusta ilmaiseksi työntekijöilleen. Toimenpiteellä ei suinkaan haluttu rohkaista työntekijöitä ottamaan vaarin etuuksistaan. Päinvastoin piti estettävän se, että ”työntekijät lain säädöksistä tietämättöminä ja huomattavan vahingonkorvauksen toivossa tahallaan aiheuttaisivat itselleen vammoja”.⁷⁵

* * * * *

71 Urbans-von Bonsdorff 1974, 37–51.

72 Helminen 1910, 554–559.

73 Ks. erityisesti Ramsay 1897.

74 von Wright-Kekkonen 1939.

75 Urbans-von Bonsdorff 1974, 53, lainaukset siinä esitetystä mainittujen tapaturmavakuutusyhtiöiden ensimmäisen vuosikertomuksen katkelmasta.



54

Korvaukset 720 markan vuosiansion mukaan laskettuna yllä kuvatuissa tapauksissa olisivat:

N:o 1 12: 96— 43: 20
 „ 2 21: 00— 64: 20
 „ 3 — 34: 56
 „ 4 194: 40—324: —

N:o 5 86: 40—194: 40
 „ 6 151: 20—288: 80
 „ 7 21: 60— 86: 40
 „ 8 129: 60—259: 20

Sahatyöläiset hiljentyivät jouluna 1914
 tutkimaan, millaisia korvauksia

silpoutuneista käsistä maksettiin. Sahatyö-
 läisen Joulu 1914.

Luottamus siihen, että työntekijät olisivat omaksuneet palkkatyöllä elämisen normin, ei ollut suuri. Ulkoinen valvonta ja kouraantuntuva toimeentulon uhka muodostivat tehdastyöhön totuttamisen ja palkkatyöhön mukauttamisen keinovalikoiman. Kuitenkaan lasitehtaiden ja rautaruukkien vakuutusyhtiöiden julistus ei kuvastanut vain teollistumisen varhaisvaiheiden ajattelutapoja. Paitsi vuoden 1895 laki, jonka mukaan korvaus oli enintään 60 prosenttia työansiosista⁷⁶, myös

76 Vuoden 1895 lain mukaan vahingonkorvaus oli ohimenevän työkyvyttömyyden tapauksessa enintään 60 prosenttia keskimääräisestä päivän työansiosista ja sitä sai vasta seitsemännestä päivästä alkaen, ja pysyvän työkyvyttömyyden korvaus oli enintään 60 prosenttia ”entisestä vuotuisesta työansiosista”. Työtapaturmassa kuolleen leski ja lapset saivat vuotuiskorvauksena yhteensä enintään 40 prosenttia edesmenneen vuosiansiosista. Laskennalliselle vuositulolle oli sitä paitsi määrätty melko alhainen yläraja (720 mk). – Ruumiinvammojen aiheuttamaa työkyvyn alenemista arvioitaessa kriteerit olivat tiukat. Arviointeihin sisältyi ilmeisesti myös vakuutuslaitoksia ja työnantajia suosivaa mielivaltaisuutta, mistä esim.

myöhemmät tapaturmavakuutuslait noudattivat osittaiskompensaation periaatetta. Työntekijän kurinalaistaminen oli tärkeänä perusteluna sille, että tapaturman aiheuttama ansionmenetys korvattiin vain osittain. Tästä ajatuksesta tuli pysyvä osa tapaturmavakuutuksen ja työsuojelun kytkentää.⁷⁷

Jo teollisuudenharjoittajain ensimmäisissä tapaturmavakuutusyhtiöissä tapaturmien torjunta joka tapauksessa liitettiin tehtaan ja yrityksen rationalisoitumiseen. Kokemuksia tulkittiin niin, että vanhanmalliset koneet ja tehdastyöhön tottumattomat työntekijät aiheuttivat tapaturmia.⁷⁸

Tehdasyritysten yhteistoiminta tapaturmavakuutuksen järjestämisessä merkitsi sen tilan, tuotantotoiminnan yksityisyyden, rationaalista itserajoitusta, ”jonka kynnyksellä on luettavissa: No admittance except on business”⁷⁹. Tekniska Föreningenin esitelmässään 1897 Ramsay opasti, ettei yritysten pitänyt kilpailusta huolimatta salata toisiltaan kokemuksiaan tapaturmista. Oli sitä vastoin ”valmistettava yhteinen tilasto ja sitä määrätietoisesti hoidettava”. Vain siten tapaturmavakuutus saataisiin varmalle pohjalle.⁸⁰

Empiirinen, tilastoitava tieto paljasta teoriaa vastaan – tämä kuului sosiaalipolitiikkaa Saksassa perustelleen ns. historiallisen koulun liberalisminvastaiseen ohjelmaan. Päätelmä työoloja koskevan tilastotiedon tarpeellisuudesta yhdisti kuitenkin selvästi myös yritystaloudellisen rationaalisuuden ja valtiollisen sosiaalipolitiikan perusteluja.

* * * * *

työväenpuolueen Forssan kokouksessa 1903 esitettiin todisteita. Toinen Suomen työväen puoluekokous 17–20.8.1903, alustukset, 71–75 (K.F. Hellsten).

77 Suikkanen 1983a, 137–140. – Vrt. myös Suikkanen 1990, 84–92.

78 Näin esim. sahanomistajien vakuutusyhtiön kiertokirjeessä vuodelta 1912. Urbans-von Bonsdorff 1974, 52.

79 Marx 1973, 189.

80 August Ramsay: ”Om arbetares olycksfallförsäkring”. Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1897, 115.

3. Normin määrittäminen ja puutteen tunnistus

3.1. Yhteiskuntapoliittinen tieto

3.1.1. Tilasto

Valtio tukee teolliseen edistykseen ja yksityisintresseihin sisältyvän yhteishyvän toteutumista, tai valtio alistaa yksityis- ja luokkaintressit kansallisvaltiossa itsessään sijaitsevalle yhteishyvälle. Kummas-takin näkökulmasta, niin liberaalisesta kuin fennomaanisesta, valtion tehtävä näytti edellyttävän sosiaalista tilastotietoa. Vuoden 1889 suo-jeluasetusta ja vuoden 1895 tapaturmankorvauslakia valmistelleet komiteat kokosivat tilastoja.¹ Tilastojen keruusta tuli myös Helsin-gin työväenyhdistyksen wrightiläisen alkuvaiheen tärkeä toiminta-muoto.

”Tämä on tilaston ja myöskin työtilaston suuri tehtävä: olla sinä soihtuna, joka valaisee pimeydessä tuoden valoon kaikki mustat koh-dat, joka sanoo kaunistelemattoman totuuden ja koko totuuden”, työtilastollisen tutkimuksen johtaja G.R. Snellman kirjoitti 1910-lu-vun alussa.² Tilasto ”valtiollisena tietoisuusmuotona”³ kokosi ja ko-hotti elämäntapaa koskevan tiedon sille tasolle, jolla valtion teh-

.....

1 Komiteanmietintö 1884:7; Komiteanmietinnöt 1891:10a, 1892:5, 1892:5a, 1892:10, 1892:12; Luther 1993, 92–93.

2 G.R. Snellman: ”Työtilasto, sen tehtävät ja keinot”. Nykyaikainen yhteiskunta-politiikka (1912), 22. – Samassa hengessä August Hjelt oli jo toisessa työväen-yhdistysten edustajakokouksessa 1896 alustanut kysymyksen ”Eikö olisi jo aika valtion ryhtyä keräämään täydellistä ja seikkaperäistä tilastoa työväen oloista?”: ”Sosiaalinen tilasto on usein, kun se on joutunut voimakkaihin ja älykkäihin kä-siin, kulkenut edellä oppaana, opettajana ja johtajana yhteiskunnallisille reformi-töille. Ne ovat sen kautta tulleet varjelluiksi epävarmasta hapuilemisesta, kokeilemisesta ja doktrinäärisistä mielijohteista.” Toinen työväenyhdistysten edustajain kokous 9–11.7.1896, 36–39, 140–144 (lainaus s. 140); Alapuro-Alestalo 1992, 102–103. Ks. myös Luther 1993, 144–147.

3 Partanen 1982, 116. – Vrt. esim. Aug. Hjelt: ”Tilasto”. Yhteiskunnallinen Kä-sikirja (1910), 493.

tävä perusteltiin, eli kansallisvaltiollisen ja kansallistaloudellisen intressin tasolle. Esimerkiksi vuosien 1889–1892 työväenvakuutuskomitea esitti August Hjeltin laskelman siitä, millaista tappiota tapaturmat merkitsivät eivät vain työntekijöille itselleen vaan myös ”kansamme kansallisvarallisuudelle ja tuottamiskyvylle”.⁴

Tilastollinen tutkimustieto palasi elämäkäytännön tasolle siten, että sen avulla määritettiin *normi* ja paikallistettiin *puute*. Sosiaalinen todellisuus jäsennettiin politiikan mahdolliseksi kohteeksi, samalla kun politiikan ominaispiirteeksi tuli juuri sosiaalisen todellisuuden jäsentäminen normien ja puutteiden avulla.⁵ Tilaston ja politiikan sidoksia sisälsi kaksinaisuuden, jota Ian Hacking luonnehtii determinismin rapauttamiseksi ja sattuman kesyttämiseksi.⁶

Tilastollisella jalostuksella tuotettiin yhteiskuntapoliittista tietoa. Sen raaka-aineeksi katsottiin tarvittavan myös työväestön ilmaisemaa tietämystä tarpeistaan.

Suomen työväenliikkeen historian tutkimuksessa on ollut tapana korostaa niiden taloudellisten, sosiaalisten ja poliittisten muutosten nopeutta ja rajuutta, joiden osana työväenliike nousi. Itse työväenliikkeen nousun kuvauksessa on tähdennetty itsenäistymistä alkuvaiheen sidoksista, olivatpa nämä perua ammattikuntalaitoksesta tai porvarillisten uudistajien holhouksesta. Mutta jos näkökulmaa käännetään niin, että asiaa tarkastellaan työväenliikkeen yhteiskunnallisen legitimiymyden kannalta, jatkuvuudet osoittautuvat merkityksellisiksi. Ne liittyvät juuri työsuhteita koskevan tietämyksen organisointiin.

von Wrightin johtaman Helsingin työväenyhdistyksen tilastonkeuruulle antoi sysäyksen tiedustelu, jonka teollisuushallitus vuonna 1885 esitti ”Suomen kaupunkien ammatti-yhdistyksille” elinkeinovapauden vaikutuksista. Ammattiyhdistys tarkoitti vuoden 1879 elinkeinoasetuksen määräämiä pakollisia elinkeinoyhdistyksiä, kaupan, teollisuuden ja käsityöalojen elinkeinonharjoittajien yhteenliittymiä⁷. Kuitenkin myös Helsingin työväenyhdistys sai kiertokyselyn vastataksseen. Teollisuushallituksen kysymykset käsittelivät etupäässä elinkeinovapauden vaikutuksia ammattitaitoon ja suomalaisten tuotteiden kilpailukykyyn. Helsingin työväenyhdistys liitti kuitenkin mukaan omat lisäkysymyksensä: ”Onko työmiesten taloudellinen asema huonon-

* * * * *

4 Komiteanmietintö 1892:5a, 64

5 Vrt. Eräsaari 1984, 7–9.

6 Hacking 1991, 186–190.

7 Niihin viittasi myös vuoden 1889 työsuojeluasetuksen kohta, jonka mukaan ammattientarkastajan oli tarvittaessa oltava yhteydessä ammattiyhdistysten valtuusmiehiin.

tunut viime 20 vuoden kuluessa? ja jos niin on laita: Mihin toimiin pitäisi sen johdosta ryhtyä?”

Yhdistys vastasi kysymyksiinsä tilastoiksi kootuilla palkka- ja työaikatiedoilla Helsingistä vuosilta 1865–1885. Niiden pohjalta se päätteli, että oli tapahtunut ”osaksi melkoisen suuri huononnuks”. Pääoman ja työn välinen suhde ei tosin meillä ollut saanut ”tuota onnettomuutta ennustavaa muotoa, joka tällä alalla kohtaa meitä ulkomaisissa kansoissa”. Mutta sekä taloudellisissa oloissa jo havaitun kehityssuunnan vuoksi että työmiesten tyytymättömyyden ehkäisemiseksi hallituksen toivottiin asettavan komitean ”maan työsuhteiden tutkimista varten”. Komiteaan piti valita tiedemiehiä, työnantajia ja työntekijöitä.⁸ Näin olisi valtiollisella tasolla reproduoitu wrightiläisen työväenyhdistyksen oma perusajatus.

Helsingin työväenyhdistys itse jatkoi tilastojen keruuta.⁹ Työväenvakuutuskomitean avustuskassa- ja tapaturmatutkimusten tekijä August Hjelt kuului yhdistyksen johtomiehiin, niin kuin muutamia komitean jäsenetkin.¹⁰ Työväenvakuutuskomitean tutkimuksia tehdessään Hjelt samalla johti työväenyhdistyksen tilastokomiteaa. Sen aineiston pohjalta toinen työväenyhdistyksen tilastotieteilijäjäsen Oskar Grundstroem julkaisi vuonna 1897 Kansantaloudellisen yhdistyksen sarjassa tutkimuksen *Helsingin työväen taloudellisista oloista*.¹¹

Senmuotoinen työolojen selvittämisen instituutio, jota Helsingin työväenyhdistys vuonna 1886 ehdotti, toteutui vuonna 1901 aloite-
tuissa *Työtilasto*-tutkimuksissa.

Sarjaan valmistui vuoteen 1914 mennessä kaikkiaan kuusitoista tutkimusta, ensimmäinen tupakkateollisuudesta, viimeinen sahateollisuudesta. Teollisuushallituksen aktuaari Snellman johti tätä työtä ja myös teki itse useimmat osatutkimukset. Vera Hjelt, ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja, selvitti ompelijattarien työoloja sekä laati elinkustannusindeksin perustaksi otetun tutkimuksen ammattityöläisten toimeentuloehdoista. Filosofian tohtori Tekla Hultin tutki teollisuuden yötyöntekijättäriä.

Työväen olojen ”täydellistä ja seikkaperäistä” valtiollista tilastoa oli toivonut työväenyhdistysten ensimmäinen edustajakokous vuon-

* * * * *

8 ”Suomen kaupunkien Ammatti-Yhdistysten vastaukset Teollisuus-hallituksen kiertokirjeeseen Heinäkuun 8 p:ltä 1885. Koonnut Lennart Gripenberg”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 5 (1887), erityisesti s. 96–100.

9 Tuomisto 1984, 61–63.

10 Komitean jäsenet von Wright ja faktori Jaakko Pehkonen olivat johtaneet työväenyhdistyksen vastauksen laadintaa teollisuushallituksen kyselyyn. Sama, 61.

11 Alapuro-Alestalo 1992, 102–104; Stenvall-Holmalahti 1987, 32–33.

na 1893, ja seuraava edustajakokous 1896 kiirehti sitä August Hjel-
tin alustuksen pohjalta.¹² Säädyt tekivät asiasta anomukset vuosina
1897 ja 1900. Työn suunnittelussa teollisuushallitus ja tilastollinen
päätoimisto tukeutuivat tietoihin tällaisen tutkimuksen järjestelyistä
Euroopan eri maissa ja Yhdysvalloissa. Sopivimpana esikuvana pi-
dettiin Ruotsin tutkimusohjelmaa.¹³

Tutkimusten organisoinnissa työnantaja- ja työntekijäedustus oli
kansainvälisesti jokseenkin tavallista. Itävallassa työolojen tutkimnan
järjestämisessä oli erityisen selvästi sellaisia korporatistisia piirtei-
tä, joista on voitu vetää linjoja myöhempään *Sozialpartnerschaftiin*.
Ammattiyhdistysliike kohtasi itse työmarkkinasuhteissa vahvat esteet,
mutta se tunnustettiin valtiollisessa työtilastollisessa organisaatios-
sa. *Das arbeitsstatistische Amt* perustettiin 1898 kauppaministeriön
osastoksi. Sen tueksi asetettiin työneuvosto (*Arbeitsbeirat*). Virka-
miesten ja muiden asiantuntijoiden lisäksi neuvostossa oli työnanta-
jien ja työntekijäin lukumääräisesti yhtäläinen edustus. Työnantaja-
ja työntekijäjärjestöt olivat oikeutettuja ehdokkaiden esittämiseen.¹⁴

Myös Suomen työtilastotutkimuksen organisaatioon sisällytettiin
työnantaja- ja työntekijäedustus. Useimpia osatutkimuksia varten se-
naatti nimitti ”komission”, johon kuului kyseisen teollisuudenalan
”asiantuntijoina” kaksi työnantajien ja kaksi työntekijöiden edusta-
jaa. Komissio toimi lähinnä moraalisenä tukena tiedonkeruulle, jon-
ka menetelmänä käytettiin työnantajille ja työntekijöille esitettyjä
kyselyjä ja haastatteluja. Työläisedustajiksi näyttää kutsutun työväen
luottotehtävissä toimineita henkilöitä.¹⁵

3.1.2. Säädyn ja funktion edustus

Eri porvarilliset ryhmät tunnustivat vaihtelevasti niiden ristiriitojen
reaalisuutta, joita itsetietoinen työntekijäjärjestäytyminen ilmaisi.
Yhtä kaikki ne liittivät tähän järjestäytymiseen merkityksiä, jotka

12 Ensimmäinen työväenyhdistysten edustajain kokous 18–20.9.1893, 31–36; Toi-
nen työväenyhdistysten edustajain kokous 9–11.7.1896, 36–39.

13 Seikkaperäinen selvitys työtilaston taustasta ja sen osana esitys ulkomaisista jär-
jestelyistä sisältyy sarjan ensimmäiseen osaan. Työtilasto I. Tutkimus Suomen
tupakkateollisuudesta (1903), 3–35. – Taustaa ja toimintatapoja selvitettiin myös
”Kertomuksessa Teollisuushallituksen työstä ja virkatoiminnasta vuonna 1906”,
Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 44 (1907), 25–26. – Ks. myös Sten-
vall–Holmalahti 1987, 37–40; Alapuro–Alestalo 1992, 105–106.

14 Holtmann 1988, 233–250; Herkner 1909, 456–464.

15 Kirjapainojen tutkimuksessa komissioon kuului Kirjaltajain Liiton toimitsija
O.A. Nyman, konepajojen tutkimuksessa kattilaseppä K.J. Kinnunen, joka johti

antoivat sille oikeutusta vielä sosialistisen luokkataisteluopin omaksumisen ja jopa vuoden 1918 kansalaissodan yli. Ensiksikin kansan kansakuntaan kohottamisen suuressa kasvatusprojektissa työväenliikkeelle lankesi ”heräämistä” ilmentävänä ja edistävänä liikkeenä jonkinlainen oikeutus vielä sosialistiagitaattorien ilmaantumisen jälkeen. Tähän oli yhteydessä se, että *poliittisen kansalaisuuden* ajatus läpäisi yhteiskunnallisen ajattelun suhteellisen helposti 1900-luvun ensi vuosina, ja tälle Venäjän-yhteys ja sen kriisit loivat edellytyksiä.¹⁶ Poliittisen kansalaisuuden ohella työväenliikkeellä oli kuitenkin myös toinen, tätä vanhempi hyväksynnän peruste. Sitä voidaan kutsua *ammatti- ja sääty pohjaiseksi funktionaaliseksi osallisuudeksi*.

Poliittisen kansalaisuuden ja funktionaalisen osallisuuden väliin voidaan paikantaa *taloudelliset intressisuhteet*. Näkemys, jonka mukaan työväenliikkeen yhteiskunnallinen oikeutus olisi juuri intressisuhteiden organisoimisessa, oli ohjelmallinen sosiaaliliberaalisessa suuntauksessa. Tällaisen näkemyksen sosiaalinen perusta oli kuitenkin ohut agraarisessa yhteiskunnassa, jossa myös teollisia intressisuhteita peittivät yhä monet henkilökohtaisen sitoutumisen ja alistamisen ainekset.

60

Jorma Kalela on tunnistanut 1860-luvun ja 1960-luvun välisestä Suomesta ilmiön, jota hän luonnehtii yhteiskuntapoliittisten konseptioiden ja yhteiskuntatalouden eriaikaiseksi kehitykseksi.¹⁷ Osaksi tämä näkyi työväenkysymyksen porvarillisten ratkaisujen utopissuutena 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Sosiaaliliberaalit, kuten Heikki Renvall ja Leo Ehrnrooth, laskivat työmarkkinaintressien sopimussellisen yhteensovittamisen varaan. Ajatus törmäsi kuitenkin muun ohella markkinasuhteiden kehittymättömyyteen, isäntien ja palkollisten, työnantajain ja työntekijäin suhteiden ”ei-taloudellisiin” alistusaineuksiin.¹⁸

Mutta yhteiskunta-ajattelun ja yhteiskuntatodellisuuden suhdetta ei pidä tarkastella vain edistyneisyyden ja jälkeenjääneisyyden ulottuvuudella. Eurooppalaisen yhteiskunnallisesti suuntautuneen oppisivistyneistön kehittelemät ideat saivat eri merkityksiä teollistumisen eri tasoilla olleissa tai kapitalismin laajentumiseen eri tavoin kyt-

* * * * *

puhetta Rautatieläisten Liiton perustavassa kokouksessa 1906, ja sahateollisuuden tutkimuksessa Sahateollisuustyöväen Liiton sihteeri Juho Aaltonen. Työtilastoa IV (1907), s. XIV; Työtilastoa XII (1911), s. XVI; Työtilastoa XVI (1914), 10. – Aaltonen mainittiinkin esipuheessa liiton sihteeriksi. Nymanin asemasta ks. Nieminen 1977, 160; Kinnusesta ks. Riihinen 1975, 54.

16 Kettunen 1986, 73–74.

17 Kalela 1989, 22–25.

18 Turunen 1987, 208–210.

keytyneissä yhteiskunnissa. Tämä koskee muun muassa työntekijäedustuksen hankkeita.

Esimerkiksi moni saksalainen sosiaalipoliitikko kaavaili työkamareiksi tai työväenkamareiksi nimitettyjä laitoksia, tosin tuloksetta keisarikunnan aikana. Lähtöajatuksena 1890-luvulla oli tehdä työväen-etuajien valtiollisesta edustuksesta ja valvonnasta vastapaino sosialistiselle työväenliikkeelle. Ainakin ajateltiin, että niin olisi voitu luoda sellainen kosketus työläisten ja hallituksen ja ehkä vielä työnantajienkin välille, jota sosialistinen työväenliike ei voinut eikä halunnut saada aikaan.¹⁹

Suomessa työväenliike oli kuitenkin vielä aivan aluillaan, kun erilaiset työntekijäedustuksen kehittämät kantautuivat eurooppalaisia keskusteluja seuranneiden mieliin. Näissä ideoissa epäilemättä vetosi niiden mahdollinen soveltuvuus *tulevan* uhan ennaltaehkäisyyn. Mutta on perusteita väittää, että täällä nämä ajatukset koituivat tueksi sille järjestäytymiselle, joka johti itsenäiseen työväenliikkeeseen.

Otettakoon esimerkiksi 1880-luvun lopun ja 1890-luvun alun kaavailut (käsityöalojen) työnantajain ja työntekijäin yhteisistä lakisääteisistä ammattiyhdistyksistä.²⁰ Jos tällainen hanke tyydytään tulkitsemaan pian ohitetuksi työväenliikkeen esi- tai alkuhistorian episodiksi, kadotetaan näkyvistä jotain merkityksellistä. Kyseessä ei ollut vain epäonnistunut yritys sotkea työnantajat työntekijäin järjestäytymiseen, vaan hanke pohjautui järjestäytymisen sellaiseen perusteluun, jolla oli merkitystä myöhemmän työntekijäjärjestäytymisen yhteiskunnalliselle hyväksyttävyydelle.

Elinkeinovapautuksen jälkeen ammatinharjoittajilla oli elinkeinoyhdistyksensä, mutta työntekijät olivat jääneet vaille niin keskinäisen kuin työnantajiin kohdistuvan yhteydenpidon muotoja. Tätä valitti Helsingin käsityö- ja tehtailijayhdistyksen komitea mietinnössään ammattiyhdistyksistä vuodelta 1890. Yhteneviksi ei työnantajien ja työntekijäin etuja ajateltu. Komitea viittasi siihen, että ammattiyhdistykset joutuisivat käsittelemään myös ”sellaisia kysymyksiä, jotka suoranaisesti koskevat työnteittäjiä ja työntekijäin vastakkaisia etuja”. Niissä ratkaisu oli jonkin osapuolen niin vaatiessa jätettävä erityiselle valiokunnalle, ”johon työnteittäjät ja -tekijät valitsevat yhtä monta jäsentä, ja nämä sitten vielä kutsuvat yhden li-

19 Ks. Herkner 1909, 465–469. – Vrt. myös Hentschel 1983, 61–62.

20 Hankkeen käynnisti Oulussa vuonna 1887 pidetty ammatinharjoittajain kokous. Lennart Gripenberg: ”Yhteensovittelma maan ammattiyhdistyksiens lausunnoista komitean ehdotuksesta ammattiyhdistyksiens järjestämisestä käsityöammattien keskuudessa”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 18 (1893), 91–124.

säksi” – menettely, joka sittemmin toteutui useiden työehtosopimusten määrittämissä sovinto-oikeuksissa. Mutta ensisijainen tarkoitus ei ollut, että ammattiyhdistykset toimisivat vastakkaisten etujen sovittelun, kompromissien, areenana. Työntekijäin oli saatava äänensä kuuluviin pikemminkin sen vuoksi, että ”ammatin” yhteinen etu keskustelun kautta kirkastuisi.²¹

Työväen oli oikeus osallistua yhteisetua määrittelevään keskusteluun ensi sijassa tarpeitaan koskevan tietämyksen edustajina. Tämä tietämys oli raaka-aineena varsinaiselle sosiaalipoliittiselle tiedolle. Tällainen ajattelutapa siirtyi oikeuttamaan myös työntekijäin itsenäistä järjestäytymistä. Ja se sijoittui työsuojelun konseptioihin.

Eduskuntaudistuksen jälkeisissä työväensuojelulakihankkeissa oli mukana funktionaalisen edustuksen ajatus. Vuosina 1906–1907 istunut August Ramsayn johtama komitea, jossa myös työväki oli edustettuna, ehdotti *työneuvoston* muodostamista.²² Neuvosto olisi ollut teollisuushallituksen alainen orgaani, joka olisi rakentunut työntekijä- ja työnantajaedustukselle, siis korporatistiselle periaatteelle.²³ Työneuvosto olisi antanut lausuntoja ja esittänyt ehdotuksia muun muassa erityisen vaarallisiksi katsottavien työalojen erityismääräyksistä, ammattientarkastuksen järjestelystä, tehtaiden järjestyssäännöistä, vieläpä ”käsiammattikoulujen” kehittämisestäkin. Ja ”erittäin tärkeänä” työneuvoston tehtävänä olisi ollut toimiminen ylimpänä ratkaisevana oikeusasteena määrättäessä vahingonkorvauksia työssä sattuneista tapaturmista. Sitä paitsi työneuvosto olisi asettanut virkaan työväestöön kuuluvat ammattientarkastajien apulaiset, joita komitea ehdotuksessaan edellytti.

Neuvoston puheenjohtajan ja jäsenet senaatti olisi komitean ehdotuksen mukaan nimittänyt kolmeksi vuodeksi. Työntekijäin ja työnantajain edustajat olisi pitänyt valita ”henkilöistä, joita asianomaiset työnantajat ja työntekijät ovat sitä varten ehdottaneet”; ehdokkaita oli määrä asettaa kolme kertaa niin monta kuin edustajia valittiin. Kokoonpanossa olisi yhdistetty professionaalinen asiantuntemus ja praktinen kokemustieto. Työneuvoston puheenjohtajalta piti edellyttää lainopillista sivistystä ja yhdellä jäsenistä oli oltava lääketieteellinen koulutus.

Mietintö ei antanut osviittaa siitä, ketkä valitsisivat ehdokkaat työneuvoston työnantaja- ja työntekijäedustajiksi ja miten. Jättäessään avoimeksi myös sen, miten työntekijöiden kuuleminen ammattien-

21 Ks. sama, 92–102.

22 Komiteamietintö 1907:17a, 130–135, 153–156.

23 Vrt. Helander 1981, 50–51.

tarkastajan apulaisen valinnassa oli järjestettävä, komitea esitti perusteluna, ”etteivät ammattijärjestöt meillä vielä ole saavuttaneet vakautunutta muotoa, vaan ovat edelleen kehitymässä”.²⁴

Kun eduskunta käsitteli työväensuojelulakeja vuonna 1909, työneuvostosta ei kuitenkaan enää puhuttu. Sen sijaan ammattientarkastusasetukseen tuli maininta *ammattivaltuustoista*, jotka tarvittaessa antaisivat apua tarkastajille. Ammattivaltuustot olivat eduskunnassa esillä elinkeinolain uudistamishankkeen eri vaiheissa, kunnes niitä koskeva lakiehdotus hyväksyttiin vuonna 1913. Tässä toteutumatta jääneessä hankkeessa tiivistyi paljon 1900-luvun alun yhteiskunta-poliittisesta ajattelusta.

Ammattivaltuustojen oli määrä korvata viralliset elinkeinoyhdistykset. Järjestelmällä piti olla työntekijä- ja työnantajaedustukselle rakentuva niin paikallinen kuin valtakunnallinen organisaatio. Kunkin paikallisen ammattivaltuuston työntekijä- ja työnantajajäsenet nämä kaksi ryhmää olisivat itse yleisellä vaalilla valinneet. Keskusvaltuustossa myös valtiolla olisi ollut edustajansa.

Valtuustojen tehtäväalue olisi ollut vielä laajempi kuin edellä mainitun työneuvoston. Siihen sisällytettiin paikkakunnan elinkeinojen kehittäminen ja työolojen parantaminen, virallisen tilaston aineiston kokoaminen, työsääntöjen vahvistaminen, työriitojen sovittelun järjestäminen, alaikäisten työntekijöiden koulunkäynnin valvonta ja ammattiopetuksen valvominen ja edistäminen, ammattientarkastuksen avustaminen.²⁵

Ammattivaltuustoille kaavailut tehtävät yhdistivät taloudellista ja sosiaalista sfääriä tavalla, johon viittasi tuolloisten porvarillisten reformaattoreiden käsite ”yhteiskuntatalous”. Muutenkin hankkeessa ilmeni ajattelu, joka pyrki ”nykyajan hengessä” palauttamaan sen yhteiskunnallisen kokonaisuhteyden, jonka kapitalismi oli hajottanut.²⁶ Työntekijöiden asema todisti selvimmin yhteiskunnallisen yhteyden hajoamista; tämä päätelmä pohjusti työväenkysymyksen muotoiluja. Ammattivaltuustot olisivat edistäneet sekä taloudellista toimintaa että sosiaalisten kysymysten ratkaisua, ja ne olisivat itsessään rakentaneet yhteiskunnallista yhteyttä. Tähän yhteishyvää luovaan diskurssiin

24 Komiteanmietintö 1907:17a, 133–134. – Sosialisti Matti Paasivuoren tätäkin asiaa koskeneesta eriävästä mielipiteestä ks. jäljempänä s. 121–122.

25 Valtiopäivät 1913, Asiakirjat V:1, eduskuntaesitysmietintö n:o 2.

26 ”Nykyajan hengen, nykyajan kehityksen parempia puolia osoittavan katsantotavan” tunnisti Leo Mechelinin perustuslaillisen senaatin ammattivaltuustoesityksestä 1907 myös vanhasuomalaisten johtaja J.R. Danielson-Kalmari. Hänen mielestään siitä näkyi ”todellinen harrastus saada työväki yhtävertaisuuden kannalle työntajien kanssa”. Ehrnrooth 1940, 82–83.

työntekijöiden oli määrä *ryhmänä* ”tasavertaisesti” osallistua. Heillä piti olla oikeus ilmaista *tarpeensa* ja saada ne huomioon otetuiksi.

Työriitojen sovittelua koskenut ammattivaltuustojen tehtävänmäärittäminen sisälsi myös vision työntekijäin ja työnantajain keskinäisten *intressisuhteiden* ja -ristiriitojen organisoinnista. Senaatin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan nuorsuomalainen päällikkö K.J. Ståhlberg olisi sitä paitsi halunnut Mechelinin senaatin vuoden 1907 lakiesitykseen määräyksen, jonka mukaan ammattivaltuustojen olisi pitänyt edistää työnantajien ja työntekijäin kollektiivisopimuksia sekä luottamusmiesten tai työväenvaliokuntien asettamista suurille työpaikoille. Muut senaatin jäsenet kuitenkin torjuivat tämän ehdotuksen liian radikaalina.²⁷ On joka tapauksessa tulkittavissa, että valtuustohankkeen taustana olleen ajattelun mukaan tarpeita koskevassa diskurssissa saavutettava yhteys mahdollisti intressiristiriitojen sääntelyn.

Ammattivaltuustolakia ei koskaan vahvistettu. Kansalaissodan jälkeisessä työläinsäädännössä ne tehtävät, joita ammattivaltuustot olisivat täyttäneet, lankesivat sosiaalihallinnon viranomaisille. Se ’taloudellisen’ ja ’sosiaalisen’ yhteys, joka oli ilmennyt ammattivaltuustohankkeessa, hajotettiin hallinnollisesti, kun sosiaalinen hallinnonhaara rajattiin omakseen vuonna 1917. Silloin muodostettiin sosiaalitoimituskunta, sittemmin sosiaaliministeriö, sekä sosiaalihallitus, joka tosin jo vuonna 1922 päätettiin lakkauttaa.²⁸ Ajatus siitä, että talouden toimintatapaa vastaava funktionaalinen edustus oli tarpeen yhteiskunnallisen kiinteyden vahvistamisessa, vaikutti kuitenkin myös kansalaissodan jälkeen, jos kohta uusin painotuksin.

64

3.2. Tarkastus

3.2.1. Ammattientarkastajat

”Se on sitten varmaa, ettei ole mitään mielenkiintoisempaa työtä, ei mitään työtä, joka niin voi lämmittää sydäntä, kuin olla ammattientarkastaja.”²⁹

27 Sama, 81–82.

28 Haatanen 1992, 23–45.

29 Vera Hjelt vuonna 1909 haastattelussa, joka tehtiin hänen opintomatkinsa yhteydessä Ruotsissa (”*Det är då säkert, det finns icke något intressantare arbete, inte något arbete som så kan värma ens hjärta, som att vara yrkesinspektör.*”). Hjelt-Cajanus 1946, 208.

Puutteen tunnistaminen ja normin konkretisoiminen lankesi käytännöllisimmin suojelusäädösten valvojille, ammattientarkastajille. He toimivat vuoden 1889 suojeluasetuksen nojalla teollisuushallituksen alaisuudessa.

Ammattientarkastajalla oli oikeus päästä jokaiseen tarkastuspiiriinsä tehtaaseen, verstaaseen tahi muuhun työpaikkaan sekä käynneillään saada tietoja jokaiselta sinne työhön otetulta henkilöltä. Hänen kuului antaa työnantajille kirjallisia käskyjä lainrikkomusten korjaamiseksi sekä ilmoittaa niskoittelusta ja säännösten vakavasta rikkomisesta viralliselle syyttäjälle syytteen nostamista varten. Asetuksessa työnantajalle säädetty enimmäisrangaistus oli työpaikan turvallisuus- ja terveysoloja koskeneiden pykälien rikkomuksista 500 markkaa ja lasten ja nuorten työssäpitoa koskeneiden pykälien rikkomuksista 700 markkaa.³⁰ Nämä enimmäissakot vastasivat suunnilleen yhden tehdastyöntekijän vuosipalkkaa.³¹

Kuitenkin ammattientarkastajan tehtävänmäärittelyssä luotettiin enemmän tietoon kuin rangaistuksiin. Tarkastajan piti vuonna 1889 annetun johtosäännön³² mukaan edistää suojeluasetuksen noudattamista ”etupäässä neuvoilla ja tiedon-annoilla”. Hänen tuli täyttää toimensa niin, että hän saavuttaisi niin työnantajain kuin työntekijäin luottamuksen.

Ensimmäisen johtosäännön mukaan ammattientarkastajia oli kaksi. Itäisen piirin tarkastajan asemapaikkana oli Helsinki ja läntisen piirin Tampere. Vuoden 1897 alusta senaatti asetti kolmannen tarkastajan, jonka asemapaikka oli Viipuri. Vuonna 1903 opettaja Vera Hjeltistä, Oulunkylän höyrysahan ja puusepäntehtaan perustajasta, tuli ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja, päätehtävänään nais-työntekijäin työolojen tarkastus. Vuodesta 1909 lähtien ammattientarkastuksesta huolehti viisi miespuolista ja kaksi naispuolista tarkastajaa.³³

Vuoden 1889 asetus koski ”teollisuusammatteja”. Tähän mahtuivat myös ”käsiammatit”, mutta näiden osalta ammattientarkastajien edellytettiin lähinnä edistävän kunnallisten viranomaisten valvontatyötä. Tällaista tehostuspyrkimystä edustivat joihinkin kaupunkeihin perustetut tarkastuslautakunnat, joihin valittiin, usein näköjään mel-

30 Asetuskok. 18/1889; Asetuskok. 40/1889.

31 Tamperelaistyöväestön enemmistön verotettu vuositulo oli tuohon aikaan 400–800 markkaa. Haapala 1986, 233.

32 Asetuskok. 40/1889.

33 Tarkastusinstituution määrällisestä kehityksestä ks. taulukot 7 ja 8 jäljempänä s. 406–407.

ko vastentahtoisesti, terveyslautakuntien ja tehdas- ja käsityöyhdistysten jäseniä sekä kaupunginlääkäreitä.³⁴ Ensimmäinen kunnallinen käsityöliikkeiden tarkastaja asetettiin vuonna 1905 Helsinkiin.³⁵ Eduskunnan vuonna 1909 hyväksymään mutta vasta vuonna 1917 vahvistettuun uuteen ammattientarkastusasetukseen sisällytettiin määräys käsityöliikkeiden ja tilapäisten työpaikkojen erityisestä kunnallisesta tarkastustoimesta. Asetusta muutettiin vuonna 1918 niin, että kunnallinen ammattientarkastaja oli asetettava jokaiseen kuntaan, jossa oli työväensuojelusäännösten alaisia liikkeitä. Maalaiskunnissa tämä tehtävä jäi vähäpätöiseksi sivutoimeksi, johon nimetyltä ei varsinkaan ennen vuoden 1927 ammattientarkastuslakia kyselty pätevyyttä, kiinnostusta eikä aina suostumustakaan.³⁶

Vuoden 1889 johtosäännön mukaan ammattientarkastajan oli koetettava ”mikäli mahdollista” käydä vähintään kerran vuodessa kussakin piiriinsä kuuluvassa ”suuremmassa teollisuuslaitoksessa ja jokaisessa kaupungissa”. Vähäisen virkakunnan oli työläs täyttää vaatimusta. Helsingin piirin tarkastajan Richard Munsterhjelm in kuvaus vuoden 1901 aherruksesta vastaa yleiskuvaa, joka hahmottuu ammattientarkastajien vuosikertomuksista. Munsterhjelm kertoi tehneensä teollisuuslaitoksiin 559 tarkastuskäyntiä, joihin oli kulunut 165 matka- ja toimituspäivää. Hän oli matkustanut hevosella 3 345 km, junalla 4 794 km, höyrylaivalla 580 km ja soutuveneellä 12 km eli yhteensä ”noin” 8 731 kilometriä. Sen lisäksi hän mainitsi auttaneensa työnantajia ja työntekijöitä ”neuvoilla ja sovituksilla” paljon useammin kuin aiempina vuosina, koettaneensa välittää erästä suurenpuoleista työtaistelua sekä lähettäneensä postitse 154 kirjoitusta ja kirjallista lausuntoa sekä noin 600 kiertokirjettä. Hän oli myös ollut läsnä useissa tapaturmien johdosta pidetyissä poliisitutkinnoissa.³⁷

Teollisuushallituksen toimeksiannosta Vera Hjelt selvitteli vuonna 1910 ammattientarkastuksen toimintaa eri maissa. Pääasiassa vuo-

34 Itäisen piirin ammattientarkastajan K. Leonard Lindeberg totesi vuoden 1894 kertomuksessaan, etteivät tällaiset hänen aluksi suosittelemansa lautakunnat olleet vastanneet toiveita. Niinpä hän oli nyttemmin kehottanut terveyslautakuntia ja elinkeinoyhdistysten valtuusmiehiä toisistaan riippumatta huolehtimaan tarkastuksista. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 24 (1896), 164–173. – Tarkastuslautakuntia arvioitiin myös ensimmäisessä työväenyhdistysten edustajakokouksessa 18–20.9.1893, pöytäkirja, 12–13.

35 Hoskola 1989, 33–35; Kuusanmäki 1992, 134–135.

36 Kuusi II 1931, 605–606; Komiteanmietintö Mon. 1937:1, yleisperustelu, 1–9.

37 Läntisen piirin ammattientarkastajan Rich. Munsterhjelm in kertomus vuodelta 1901. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 34 (1904), 203–204.

den 1909 tietojen kansainvälisessä vertailussa suomalainen ammat-
tientarkastus näytti melko tehokkaalta. Esimerkiksi Ruotsissa niin
työpaikkoja kuin työntekijöitä oli yhtä tarkastajaa kohden paljon
enemmän kuin Suomessa eikä ruotsalaistarkastaja keskimäärin tehnyt
läheskään yhtä monta tarkastuskäyntiä kuin suomalaiskollega. Hjelt
arvioi, että Suomen varsinaisista tehtaista ja sahoista tuskin ainoa-
kaan jäi vuosittain tarkastamatta.³⁸

Vera Hjeltin selvitys liittyi ajankohtaiseen poliittiseen taisteluun
uudesta työväensuojelulainsäädännöstä. Sen tarkoituksena oli torjua
vallinneisiin säädöksiin ja niiden valvontaan kohdistunutta sosialis-
tien arvostelua.³⁹ Joka tapauksessa tuokin selvitys kuvasti ammattien-
tarkastuksen ideologiaa, johon kuului oman toiminnan arvioiminen
ja esittäminen kansainvälisiin yhteyksiin kiinnittyvänä teollisen mo-
dernisaation asiantuntemuksena.

3.2.2. Tekninen ja hygieeninen tieto

Kun vuoden 1889 asetusta valmisteltiin, erityisen valvontaorganisaat-
tion tarpeellisuudesta oli kiistaa. Ammattientarkastajien asettamista
vastustaneet olivat sitä mieltä, että valvontaviranomaisiksi riittivät
toisaalta teollisuushallituksen intendentit, toisaalta piirilääkärit ja ter-
veydenhoitolautakunnat. Edelliset olivat teollisuushallituksen vuoden
1884 johtosäännön perusteella velvollisia muun muassa tarkastamaan
teollisuustyöpaikkoja, ja jälkimmäisten oli vuoden 1879 terveyden-
hoitoasetuksen mukaan pidettävä silmällä työpaikkojenkin terveys-
oloja. Piirilääkäreille tällainen valvontatehtävä oli määrätty jo vuo-
den 1832 johtosäännössä.⁴⁰

Uusien viranomaisten vastustukselle esitettiin myös tiedollisia pe-
rusteluja:

”Mitenkä nyt insinööri eli ammatintarkastaja voisi harkita ne syyt,
joihin tällaiset epäterveelliset olot perustuvat ja keksiä ne keinot,
millä tällaisia, työntekijäin terveyteen haitallisesti vaikuttavia seik-
koja voitaisiin poistaa, sitä on todellakin vaikea käsittää, sillä sii-

.....

38 Vera Hjelt: ”Ammattientarkastustoiminta Suomessa verrattuna erinäisten Euro-
pan maitten oloihin”. Liitteenä Hjeltin vuoden 1910 vuosikertomuksessa. Suo-
men Teollisuushallituksen Tiedonantoja 54 (1911), 298–305.

39 Teollisuushallitus käytti selvitystä perusteluna lausunnossaan, jossa se esitti, ettei
eduskunnan vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä hyväksymää ammatintarkastus-
asetusta vahvistettaisi. ”Ammattientarkastus. Teollisuushallitus ehdottaa edus-
kunnan ehdotuksen hylättäväksi”. Työnantaja 11/1910.

40 Kuusi II 1931, 598–599.

hen tietysti tarvitaan lääkärin tietoja, joita ei ole tällaisilla insinööreillä ja minä puolestani katson siis aivan tarpeelliseksi että huolenpito näistä asioista tulee yhä edeskinpäin jäämään lääkärintietoa tunteville.”⁴¹

Tämä oli argumentti itse ammattientarkastusinstituutiota vastaan. Puoltajansa oli kuitenkin myös näkemyksellä, että oli rakennettava erityinen ammattientarkastus juuri lääketieteellisen tiedon varaan. Työpaikkojen terveysvaaroja käsitelleessä Finska Läkaresällskapetin yleisessä kokouksessa vuonna 1887 Tampereen kaupunginlääkäri G.R. Idman hahmotteli valvontajärjestelmää, jota olisi johtanut valtion palkkaama lääketieteellisen koulutuksen saanut ylitarkastaja. Tämän olisi pitänyt käydä maan jokaisessa tehtaassa vähintään joka kolmas vuosi. Keskeisen sijan valvonnassa olisivat saaneet tehtaanlääkärit. Jokainen tehdas olisi velvoitettu palkkaamaan oma tehtaanlääkäri, ja tehtaanlääkärien olisi kuulunut vuosittain raportoida ylitarkastajalle.⁴²

Muutamit harvat tehtaat olivatkin jo palkanneet lääkärin, ensimmäisenä Fiskarsin ruukki vuonna 1860. Kymijokivarren tehtailla oli vuoden 1887 lääkärikokouksen aikoihin yksi yhteinen lääkäri.⁴³ Fiskarsin ensimmäinen tehtaanlääkäri Albert Palmberg ja Kymijokivarren ensimmäinen tehtaanlääkäri Konrad Relander (Reijo Waara) ansioituivat sittemmin yleisen hygienian uranuurtajina.⁴⁴ Toiseen maailmansotaan saakka tehtaanlääkärit kuitenkin toimivat nimenomaan tehdasyhdyskunnan lääkäreinä. Heitä työllistivät suurelta osin ne tehtävät, jotka ennen pitkää siirtyivät kunnallisen terveydenhuollon hoitettaviksi. Työpaikan terveysriskien rajoittaminen oli toimenkuvasa taka-alalla.⁴⁵

41 Valtiopäivät 1888, Talonpoikaissäädyn keskustelupöytäkirjat III, 1536 (teollisuudenharjoittajana toimineen edusmies Edvard Dunckerin puheenvuoro). Ks. myös Laaksovirta 1979, luku 5.

42 Finska Läkaresällskapetets Handlingar XXIX (1887), 552–553. – Idmanista ks. Kansallinen elämäkerrasto II (1929), 535–536.

43 Talvi 1979, 234–237; Lennart Gripenberg: ”Kertomus 1887 vuoden kuluessa tehdyistä virkamatkoista maamme paperitehtaisiin ja puuhiomoihin”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 7 (1888), 20.

44 Hietala 1992, passim.

45 Vrt. Valtonen 1948, 174–175. – Varhainen esimerkki tehtaanlääkärin osallisuudesta työpaikan terveysolojen arviointiin on Varkauden tehtaalta vuodelta 1894. Ammattientarkastaja K. Leonard Lindeberg selvitteli jälkikäteen lakkoa, jonka tehtaan valvossilaitoksen työntekijät olivat tehneet uuden työjärjestyksen johdosta. Lindeberg pyysi tehtaanlääkäri Svinhufvudilta lausunnon tehtaan terveydellisistä oloista. Putlausuunin työntekijät olivat valittaneet erityisesti sitä, että he joutuivat työskentelemään vuoroin kuumuudessa, vuoroin pakkasessa, kun valinrauta oli uuden työjärjestyksen mukaan itse kannettava sisään ja valmis rauta maka-

Lääkärien osuudesta ammattientarkastukseen oli tosin esimerkkejä 1800-luvun Euroopassa. Englannissa vuodesta 1833 toimineiden tehdastarkastajien joukossa oli insinöörien ohella myös lääkäreitä. Saksassa ammattientarkastus kuitenkin muotoutui nimenomaan insinöörien instituutioksi, joskin erillistä lääketieteellistä valvontaa organisoitiin ensimmäisen maailmansodan ja vallankumouksen jälkeen.⁴⁶

Myös Suomessa ammattientarkastusta pidettiin sitä suunniteltaessa ensi sijassa teknillisen sivistyksen alana, sikäli kuin sellainen rasitus ylipäättään katsottiin tähdelliseksi. Vuoden 1887 lääkärikokouksessakin Vilhelm Sucksdorff esitti asetettavaksi ”teknillisen-hygienisen” koulutuksen saaneita tarkastajia.⁴⁷ Tosin vielä seuraavana vuonna lääkäriseuran keskustelussa Palmberg vastusti jyrkästi teknikkojen varaan rakennettavaa tarkastusta. Hänen mukaansa krooniset sairaudet, kuten keuhkotauti, verenvähyys ja ruoansulatushäiriöt, olivat tapaturmia suurempi tehdastyön terveysvaara. Palmbergin mielestä tarvittiin ennen muuta hygieenista koulutusta lääkäreille. Mutta myös tässä lääkärien keskustelussa teknilliseen koulutukseen perustuva valvonta sai kannatusta.⁴⁸

Vuoden 1889 johtosääntö edellytti ammattientarkastajilta ”yleistä ja teknillistä sivistystä sekä tuntemusta maan teollisista oloista”.⁴⁹ Insinöörintutkinto tai todisteellisesti vastaavat tiedot vahvistettiin valtion ammattientarkastajien pätevyysvaatimukseksi vuoden 1918 johtosäännössä. Miespuolisen tarkastajan tutkinnon oli oltava korkeakoulutasoinen, naispuoliselle riitti opisto.⁵⁰ Pätevyysvaatimuksen määrittely vastasi osaltaan insinöörien pyrkimystä antaa professiolleen sellainen sisältö, johon kuului yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisen tieto ja taito.⁵¹

Jo vuoden 1889 suojeluasetus määräsi tosin, että tarkastajan piti saada tarvitsemiaan tietoja myös asianomaisilta piiri-, kaupungin- ja

* * * * *

siiniin. Lääkärin lausunto oli tehtaalle myönteinen, joskin hän lupasi vastedes pitää erityisesti silmällä valssilaitoksen terveysoloja ja ilmoittaa tehtaan johtokunnalle, mikäli uudesta työjärjestyksestä aiheutuisi terveysvaaroja. Myöhemmin Lindeberg tiedusteli Svinhufvudilta tämän havaintoja. Vastauksen mukaan uusi työjärjestys ei ollut aiheuttanut ”minkäänlaista sairaanlaisuutta”. Lindebergin kertomus vuodelta 1894. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 24 (1896), 217–245.

46 The Medical Inspection of Labour (1926), 6–10; Teleky 1935, 28–37.

47 Finska Läkaresällskapet Handlingar XXIX (1887), 553.

48 Finska Läkaresällskapet Handlingar XXX (1888), 168–174 (Palmberg, Björkstén).

49 Asetuskok. 40/1889.

50 Asetuskok. 58/1918.

51 Vrt. Pöyhönen 1992, 345; Särkikoski 1993, 92–101.

kunnanlääkäreiltä. Ja kun ammattientarkastuksen pätevyyttä sittemmin arvioitiin, esitettiin teknillisen ja lääketieteellisen sivistyksen kiinteämpääkin kytkentää. Keuhkotaudin vastustamiseksi asetettu komitea, jota professori Palmberg johti, ehdotti vuonna 1900 ”teknillisen tehdastarkastuksen” täydentämistä ”lääketieteellis-terveysopillisella tarkastuksella”. Jälkimmäisestä olisivat huolehtineet piirilääkärit sitä varten laadittavien erityisten ohjeiden mukaisesti, mieluiten yhteisin tarkastuskäynnein teknillisten tarkastajien kanssa.⁵² Samaa asiaa pohti myös Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys, jonka pääasiassa porvarillisten puolueiden sosiaalireformistit perustivat vuonna 1909. Yhdistys esitti vuonna 1913 senaatin kauppa- ja teollisuustoimikunnalle, että ammattientarkastuksen avuksi olisi asetettu ammattitauteihin ja tehdashygieniaan perehtynyt lääkäri.⁵³ Työn vaarojen lääketieteellistä arviointia edustivat vuodesta 1917 lähtien ne sosiaalihallitusta ja sittemmin sosiaaliministeriötä palvelleet lääkärit, jotka kuuluivat tapaturmavakuutuksen ja -korvauksen ratkaisuntekoa varten perustettuihin vakuutusneuvostoon ja valtion tapaturmalautakuntaan.⁵⁴ Ammattientarkastukseen lääkäreitä ei kuitenkaan kiinnitetty.

70

Insinöörin ja lääkärin työsuojeluyhteistyö sai pontta varsinaisesti vasta toisen maailmansodan jälkeen osana itse työsuojelun professionalistumista, samalla kun ammattitaudit nostettiin työn riskinä tapaturmien rinnalle. Kuitenkaan insinöörin tiedon ja lääkärin tiedon kosketuskohdat eivät aiemminkaan olleet niin mitättömiä kuin ”ammatilääketieteen” puolestapuhujat 1940-luvulla esittivät.⁵⁵ Jo paljon aikaisemmin insinöörit olivat saaneet lääkäreiltä oppia teollisuushygieniassa.

Hygienian ja työturvallisuuden opettaminen Polyteknillisessä opistossa oli pohdittavana ainakin jo vuonna 1890, jolloin senaatin kauppa- ja teollisuustoimikunta ja teollisuushallitus ottivat asian esille. Opettajakollegio piti parhaana aihepiirin sijoittamista eri kurssien yhteyteen ja kertoi niin jo menetellynkin.⁵⁶ Pari vuotta aiemmin oli määrätty pakolliseksi kansantalouden ja teollisuuslainsäädännön kurssi, ja siihen sisällytettiin 1890-luvun alussa myös ”työväenkyseymys,

52 Komiteanmietintö 1900:8, 46–47. Ks. myös Palmberg 1905, 18–21.

53 Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys. Kertomus vuodelta 1913, 5, 12–18 (liite II: ”Esitys lääkärin asettamisesta ammattientarkastuksen palvelukseen”); Pesonen 1928, 446.

54 Kuusi II 1931, 89–93. Ks. myös jäljempänä s. 290.

55 Vrt. esim. A. Nyssönen: ”Teollisuus ja lääkäri”. Duodecim 1949, 147–154.

56 Polytekniska Institutets Årsberättelse 1889–1890, 2–8; Wuolle 1949, 176–179.

tehdaslainsäädäntö ja köyhäinhoito”.⁵⁷ Oppilaitoksen muututtua vuonna 1908 Teknilliseksi korkeakouluksi hygieniasta tehtiin oma oppiaineensa, ja sitä opettivat lääketieteen edustajat.

Aineen ensimmäinen, ylimääräinen opettaja, lääketieteen tohtori Max Oker-Blom luennoi syyslukukaudella kaksi viikkotuntia tehdas- ja teollisuushygieniaa ja kevätlukukaudella saman verran rakennushygieniaa. Tehdas- ja teollisuushygienian opetusohjelmaan kuuluivat ”yleisen hygienian pääpiirteet; tehdasrakennuksien hygienia; terveydelle vaaralliset teollisuudet; myrkytykset ja tapaturmat; tehdas- ja teollisuushygieniaa koskevat säädännöt”. Rakennushygieniassa oli opetettavana ”yleinen hygienia ja bakteriologia; ilma ja ilmanvaihto; ihmisen lämpötalous ja lämmitys, valo, päivä- ja keinotekoinen valaistus; perustuksen hygienia; puhtaanapito; terveydenhoitosääntö ja rakennusjärjestys”. Sama tuntimäärä ja kahtiajako olivat voimassa toiseen maailmansotaan saakka, ja koko ajan lääkärit opettivat tässä aineessa tulevia insinöörejä ja arkkitehteja.⁵⁸

Ammattientarkastajan oli määrä osaltansa edustaa erityistietoa, jossa tekniseen tietämykseen yhdistyi terveydellinen ja sosiaalinen. Itäisen piirin ammattientarkastaja K. Leonard Lindeberg kuvasi työtapojaan ensimmäisenä toimintavuotenaan 1890:

71

”Tehtaantarkastusta toimittaessani noudatin seuraavaa menettelytapaa. Kun minulla on aikomuksena käydä teollisuuslaitoksessa, joka kuuluu sellaiseen alaan, missä minulla ei ennestään ole erikoistietoja, valmistaudun tähän käyntiin sitä ennen tutkimalla fakkikirjallisuutta, joka koskee tämän ammatin tekniikkiä ja terveydenhoitoa, sekä ulkomailla tässä ammatissa käytettyjä yleisiä toimenpiteitä ja erityisiä suojelulaitoksia ynnä niitä kokemuksia, joihin näiden käytännöllisyydestä on tultu. Siten valmistautuneena käyn tehdaslaitoksessa, jossa omien tarkkojen huomioiden kautta ja keskustelemalla työntekijäin kanssa koetan perehtyä työn luontoon ja käytännöllisiin erityiskohtiin sekä siinä käytettyihin koneisiin. Täten saavutetun tiedon ja kokemuksen nojalla käy minulle mahdolliseksi saada varma käsitys, josko ja missä määrässä siinä ammatissa on olemassa vaaroja työntekijäin terveydelle ja hengelle, ja mitä suojelustoimenpiteitä siinä mahdollisesti voidaan tarvita. Sitten ilmoitan asianomaiselle tehtaanomistajalle ja työmestarille huomioni ja ehdotukseni puutteellisuksien korjaamiseen ja annan heidän lausua siitä mielipiteensä, josta sitten tavallisesti seuraa

57 Polytekniska Institutets Program 1879/1880–1904/1905. – Teollisen hygienian osalta suomalainen insinöörrikoulutus näyttää hyvin seuranneen eurooppalaista kehitystä. Vrt. Carozzi 1939, 733–746.

58 Teknillisen Korkeakoulun opetusohjelmat 1909/1910–1938/1939.

vapaaehtoinen sopimus johonkin määrättyyn toimenpiteeseen ryhtymisestä.”⁵⁹

Lindebergin kertomukset henkivät vanhan virkamiehen pedanttisuutta, mutta myös uusiin asioihin innostuvaa mielenlaatua. Ammattientarkastajan tehtävään tullessaan Lindeberg oli jo 56-vuotias, kanslianeuvos, entinen Polyteknillisen opiston opettaja ja varatirehtööri. Hän oli toiminut vuonna 1880 perustetun Tekniska Föreningenin puheenjohtajana vuosina 1884–1886, mutta oli sittemmin 1895 myös panelessa alulle Suomenkielisten Teknikkojen Seuraa.⁶⁰

Paitsi omaa ajattelu- ja toimintatapaansa, Lindeberg tuli edellä lainatussa kuvauksessaan ilmaiseeksi kuitenkin myös ammattientarkastuksen ideologiaa. Tämä oli osa yleisempää väestön elinoloihin kohdistuneen tarkastuksen ideologiaa, jota yhä moninaisempien tarkastajanvirkojen haltijat toimintakäytännöissään toteuttivat ja vahvistivat.⁶¹ Se, että ammattientarkastajan virkatoimi kohdistui työsuhteisiin, antoi kuitenkin tälle ideologialle erityistä sisältöä.

3.2.3. Ristiriitojen sovittelu ja ehkäisy

72

Ensimmäisen toimintavuoden kokemuksestaan ammattientarkastaja Lindeberg päätteli, että tehtaanomistajien, tehtaiden teknillisten johtajien ja työmestareiden epäilykset olivat useimmiten helposti hälvennettävissä ”keskustelujen ja niistä johtuneitten esityksen sovittelujen kautta”. Työntekijäin kanssa oli vaikeampaa. Sillä ”ovat he, niinkuin tiedetään ylimalkaan ja suomalainen kenties vielä muitakin enemmän, työtavoissaan vanhoilla olijoita”. Sitä paitsi suojelulain säätämät lapsityön rajoitukset saattoivat vähentää työläisperheen ansioita. Työntekijän penseys suojelulainsäädäntöä kohtaan poistuisi vasta, kun ”hän jollakin aivan tuntuvalta tavalla saa kokea sen hyödyllisiä tarkoituksia ja vaikutuksia”. Lindebergin mukaan työntekijäin mielipiteen muuttamisessa oli ”työväen yhdistyksillä ja erityisillä ammattiyhdistyksillä tärkeä tehtävä”.⁶²

Kun kokemukset karttuivat, heikkeni tosin luottamus siihen, että rationaalinen argumentointi taivutti työnantajat ja työnjohtajat suojelusäädösten kannalle. Vuoden 1893 kertomuksessaan Lindeberg

59 Itäisen piirin ammattientarkastajan K. Leonard Lindebergin kertomus vuodelta 1890. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 18.

60 TFIF 100 år (1980), 203; Käyhkö 1946, 4–5.

61 Ks. Hietala 1992, 30–31; Kuusterä 1990.

62 Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1890. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 21–23.

valitti, että ”muutamat työnantajat tahi heidän sijaisensa liioitetulla arkatuntoisuudella tahtovat puolustaa polvesta polveen kulkevaa oikeuttansa omien harrastustensa mukaan ja mielin määrin toisten siihen sekaantumatta asetella ja käskeä omassa talossaan”. Ja toiselta puolen muutamat työmiehet alkoivat irtautua vanhoilla olemisestaan tuomittavin tavoin. He nimittäin

”väärin käsittäen nykyajan ihmisystävällisiä pyrintöjä työväen luokan aseman parantamiseksi, osaksi todella aivan aiheettoman elannon puutteen nimessä, osaksi ainoastaan nautinnonhimosta ja mukavuuden halusta, sekä kenties joskus myöskin ulkonaisen yllyttämisen vaikutuksesta, vaativat taloudellisten olojensa parantamista ja tässä tarkoituksessa esiintyvät liioitettuihin vaatimuksiin sekä työnantajaa että yhteiskuntaa ja sen erityisiä viranomaisia vastaan”.⁶³

Vuoden 1889 johtosäännön mukaan ammattientarkastajille kuului työntekijäin ja työnantajain – yksilöllisten ja kollektiivisten – riitaisuuksien sovittelu. ⁶⁴ Osoittautui kuitenkin, ettei ammattientarkastajan ollut aivan helppoa saavuttaa ja ylläpitää ”sitä asemaa sekä työmiehen että työnantajan luottamusmiehenä, jota asetukset häneltä vaativat”.⁶⁵

73

”Odottamatonta ei tosin ollut, että työmiehet syyttäisivät työnantajiansa juopumuksesta ja huonosta kohtelusta, isännät taas työmiehiänsä juopumuksesta, siveettömyydestä, laiskuudesta ja tottelemattomuudesta. Odottamattomampaa oli sitävastoin toiselta puolen työmiehen osoittama *vaativaisuus* pyytäessään ammattientarkastajaa asiataan välittämään työnantajaa vastaan, ja taas toiselta puolen työnantajan *arkuus* torjuessaan ammattientarkastajan välitystä ikään kuin vallan aiheettomana tunkeilemisena alalle, jossa hänellä yksinään on valta ja oikeus toimia ja päättää.”⁶⁶

Työntekijäin ”vaativaisuus” ja epäluulo ammattientarkastajien toimintaa kohtaan sai jo ensi vuosina järjestäytyneitäkin ilmauksia. Helsingissä 1893 pidetyssä ensimmäisessä työväenyhdistysten edustajakoukussa Tampereen työväenyhdistyksen edustaja, toimittaja Kaarlo Renström toi ilmi tamperelaistyöväen epäluottamuksen läntisen tar-

* * * * *

63 Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1893. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 22 (1895), 51–52.

64 Asetuskok. 40/1889, 10 §.

65 Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1892. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 21 (1894), 100–101.

66 Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1893. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 22 (1895), 45–46 (korostukset alkuperäiset).

kastuspiirin ammattientarkastajaan Osvald Bonsdorffiin. Tämä ”näyttää olevan työnantajille avulias eikä ensinkään pidä työväen puolta”. Moitteita esittävien työntekijäin nimet tarkastaja kuulemma kertoi työnantajille, jotka puolestaan uhkasivat erottaa sellaiset työmiehet.⁶⁷ Helsingin työväenyhdistyksen järjestämässä työväen oloja käsitelleissä kokouksissa taas valitettiin, ettei ammattientarkastaja kyllin usein käynyt tehtaissa ja että tarkastuksissa työnantajan läsnäolo esti työntekijöitä ilmaisemasta käsityksiään. Aivan vastakkaisia syytöksiä Lindeberg kertoi saavansa työnantajilta. Nämä arvostelivat häntä siitä, että hän puhutteli työmiehiä ilman työnantajan edustajan läsnäoloa.⁶⁸

Samantapaiset syytökset ammattientarkastajiin kohdistuivat tavan takaa myöhemminkin. Hiljan nimitetty ammattientarkastaja Artturi Käpy sai osakseen jyrkät moitteet Suomen Yleisen Työnantajaliiton *Työnantajassa* vuonna 1909, kun hän öiseen aikaan ”tunkeutui” Orimattilan villatehtaaseen ilmoittamatta työnantajalle ja osoittaen ”kerrossaan puuttuvaa käsitystä ammatistaan”.⁶⁹ Muutamaa vuotta myöhemmin Kävyin käsityskyky oli jo kohentunut, tai eri näkökulmista asiat näyttivät erilaisilta. Hänen tarkastuskäyntinsä Hallan selluloosatehtaalte antoi nimittäin *Työmiehelle* aiheen arvosteluun. Kirjoittaja vihjaisi Kävyin ennalta tiedottaneen ”herroille” tulostaan ja kertoi tarkastuksen sujuneen niin pikaisesti, että kyseessä näytti olevan ”oikea ’ammattitarkastaja’ eikä ammattientarkastaja”.⁷⁰ Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmissa on kuvauksia siitä, miten tieto ammattientarkastajan tulosta sai työnantajan kiireesti lähettämään alaikäiset työntekijät piiloon tai kotiin.⁷¹

Millainen arvosana valvonnan puolueettomuudesta ja tehokkuudesta annettiin, työnantajien ja työntekijäin suhteet olivat ammat-

67 Ensimmäinen työväenyhdistysten edustajain kokous 18–20.9.1893, 12. – Syytetty Bonsdorff sisällytti vuosikertomukseensa tämän Päivälehdestä lukemansa arvostelun, joka lehden selostuksessa esitettiin vielä jyrkempänä kuin edellä viitatussa pöytäkirjan kohdassa. Bonsdorff esitti luettelon työväen valituksista todistaakseen, että useimmat valitukset koskivat sillä tavoin henkilökohtaista asiaa, esimerkiksi tapaturman uhrin avuntarvetta tai työstä erotetun uudelleen työhön pääsyä, ettei asiaa voinut ajaa valittajan henkilöllisyyttä ilmoittamatta. Ammattientarkastaja Bonsdorffin kertomus vuodelta 1892 (päivätty tammikuussa 1894). Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 21 (1894), 107–119.

68 Niin kuin Lindeberg osoitti, vuoden 1889 asetus ei antanut tukea tälle työnantajien arvostelulle. Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1893. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 22 (1895), 47–49.

69 ”Sekin menettelyä ammattien tarkastajan puolelta”. Työnantaja 11/1909.

70 ”Herra ammattientarkastaja Käpy käynyt Hallan selluloosa tehtaalla. Tiesivätkö herrat hänen tulostaan?”. Työmies 18.11.1913. – Ainakin toimintansa alkuvaiheessa Käpy tosin sai osakseen työväeltä kiitostakin toimintatarmostaan. ”Leipomojen tarkastus v. 1910”. Suomen Ammattijärjestö 5/1912.

71 Hako–Huhtanen–Nieminen 1964, 54–55.

tientarkastajien huomattavana huolenaiheena. Niin kuin työväenkysymyksen monet tuolloiset asettajat ja ratkojat, myös ammattientarkastajat kietoiivat tässä yhteen traditionaalisen ja modernin. He koettivat palauttaa teollistumisen murentamaa sosiaalista yhteyttä siten, että he yrittivät hävittää työnantajan ja työntekijän väleistä irrationaaliset ainekset.

Tällaiset ainekset taas olivat kahtaalla, niin ammattientarkastajien kertomuksia voi tulkita. Ensiksikin oli päästävä irti vanhoillaan pyymisen asenteesta. Tässä kritiikki kohdistui työsuhteen kumpaankin osapuoleen, niin isäntävaltaansa vaalivaan tehtailijaan kuin muutoksia kaihtavaan työläiseen. Toista irrationaalisuuden muotoa edusti se pidäkkeiden murtumista seurannut liioiteltu vaativaisuus, jota ammattientarkastajat kokivat kohtaavansa työväen joukossa.

Työnantajalla ja työntekijällä oli ”eräässä suhteessa *vastakkaiset edut*”, nimittäin siltä osin kuin he kohtasivat toisensa ”työn ostajana ja myyjänä”. Kuitenkin he ennen kaikkea toimivat ”ehdottomasti toisiinsa kuuluvina tekijöinä tavarain tuotannossa” ja heillä oli ”*yhteisenä* etuna, että heidän yhteistyönsä kävisi ilman häiriöitä”. Näiltä pohjin Lindeberg mietti, mitä hänen ensimmäisenä toimintavuotenaan 1890 sovittelemansa Helsingin kirjapainotyöntekijäin lakko opetti. Oli vahvistettava sellaisia työnantajain ja työntekijäin keskinäisen kohtaamisen muotoja, joissa tuo yhteinen etu kirkastuisi. Tässäkin Lindeberg laski sen varaan, että työväenyhdistyksistä ja ammattiyhdistyksistä voisi muodostua työnantajien ja työntekijöiden yhteisiä järjestöjä.⁷² Se, että tällainen näky osoittautui sittemmin pettäväksi, on tässä vähemmän merkittävää kuin itse perusasettamus, se että sosiaalisten ristiriitojen ehkäiseminen yhdistettiin tuotannollisen rationaalisuuden vahvistamiseen.

Monet työntekijäin niin yksilöllisistä kuin kollektiivisista valituksista koskivat kuitenkin juuri työvoiman myynti- ja ostosuhdetta eivätkä ammattientarkastuksen materiaalista kohdealuetta, työturvallisuusoloja. Vuoden 1912 kertomuksessaan Viipurin piirin ammattientarkastaja Hugo Lindgrén mainitsi, että kysymyksiinsä suojalaitteiden mahdollisista puutteista hän sai työntekijöiltä usein vastauksen: ”katsokaa itse kun olette kerran sillä töillä”. Tavallisimpia olivat työsuhde koskeneet valitukset, joissa kyse oli erottamisista, palkkasaa-
tavista tai tapaturmien korvauksista.⁷³

72 Ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1890. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 110–111. – Lainausten korostukset ovat alkuperäiset.

73 Ammattientarkastaja Lindgrénin kertomus vuodelta 1912. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 59 (1914), 196.

N:o	Kuukausi.	Viikonpäivä.	Päivämäärä.	Aika		Työntekijän nimi.	Ikä.	Miten ja missä onnettomuus tapahtui.
				päivä.	vu.			
235	Marrask.	Maanantai	22			J. Färm (Kiviharju)		
236		Tiistai	23	5 ¹ / ₈		G. Frigren	40	tarttui vaatteistuaan hihnapyörään rutisti o. käden olusormen nostokoneessa
237		Keskiviikko	24	11 ¹ / ₂		Ida Lindblom	23	ämpäriin kaatuessa
238		Perjantai	26	10		J. Aalto	27	tukkien sortuessa putosi tukki jalalle
239		Lauvantai	27		6	G. Silvander	45	satutti v. jalkansa lunkua vasten
240		Maanantai	29	p.		J. Salminen	28	korjauskoneessa
241		"	29	11		J. Mömmi	18	rautalanka lensi vasten silmää
242		"	29	4		J. Toivonen	32	tukkia nostaessa, (paperirulla)
243		Tiistai	30		4	V. Blomster	19	käsi joutui ripan ja pönkin väliin
244		"	30	10		V. Jakobsson	17	rutisti kätensä kahden tukin väliin
245		"	30	p.		Hanna Lundqvist	52	putosi lampun asettaessa
246		"	30	11		K. Honka	19	tukkia röykkiölle pantaessa vierä tukki hänen päälleen
247	Jouluk.	Keskiviikko	1	3		Z. Timmonen	46	hovonen puri
248		Torstai	2	p.		J. Lehtonen	53	tarttui pöytäkselijohtoon
249		Lauvantai	4		4	M. Ojanperä	20	vannassahassa
250		Tiistai	7		4	K. Vester	51	kolmantea kerroksesta pudonnut laatikko
251		"	7	7		F. Kiviniemi	28	putosi raitiotieltä lautatarhaan
252		"	7		y.	Selma Stenberg	20	vannassirkkelisahan pöytää puhdistassa

Tampereen piirin ammattientarkastajan
Osvold Bonsdorffin vuosikertomuksen
1897 tapaturmaluetteloa.

Tällöinkin ammattientarkastajat kokivat tuoda järjestystä kohteen olevaan elämänpiiriin. Kokemustensa ja myös ulkomaisilta opintomatkoilta hankkimiansa tietojen⁷⁴ pohjalta he koettivat jäsentää toimintakenttää, jonka säädökset jättivät monin kohdin epämääräiseksi. Tätä he tekivät paitsi tarkastustoimissaan myös kertomuksissaan. Systematiikan tavoittelu ei vielä sivuuttanut kaameiden tapaturmien seikkaperäisiä kuvauksia, muttei myöskään omakohtaista pohdiske-

74 Opintomatoista: ammattientarkastaja Lindebergin kertomus vuodelta 1890 (matkat Saksaan ja Hollantiin ennen viranhoidon aloittamista); Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 16 (1892), 11–12; Kertomus Teollisuushallituksen työstä ja virkatoiminnasta vuonna 1907. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 46 (1909), 26; Vera Hjelt: "Kertomus opintomatkalta Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan ja Sveitsiin". Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 52 (1910), 259–360; Helny Bergbom: "Matkakertomus" (matkat Saksaan, Ranskaan ja Englantiin). Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 59 (1913), 301–329; "Fabriksarbetersklubbar och välfärdsinrättningar vid fabriker i England. Reseberättelse af Helny Bergbom". Teknikern 23.7. ja 30.7.1913; Vera Hjelt: "Kertomus Ruotsiin, Saksaan, Sveitsiin ja Pohjois-Italiaan tehdyt opintomatkat". Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 64 (1916), 329–371.

Vahingon laatu.	Seuraus.	Oliut polissa työstä.	
musertui museri o. käden etusormen	kuollut työhön kykene- mätön	+	Kirjakosken höyrysaha
		30	Porin konepaja
taittoi o. kätensä	terve	23	Tammerfors klädesfabrik a. b.
tärähdys o. jalan isoonvarpaaseen	terve	17	Pihlavan höyrysaha
pakotus ja turvotus v. jalassa	terve	80	Porin konepaja
halkasi sormenpänsä	terve		Finlayson & C:n korjauspaja
vahingoitti o. silmänsä	terve	14	Oulun konepaja
lonkkasi pään	terve	13	Holmqvistin paperitehdas
katkasi o. käden peukalon	terve	60	Storsandin vanha höyrysaha
kynsi lonkkaantui o. käden etusormesta	terve	44	Stockholman höyrysaha
olkaluun loukkaantui	työhön kykene- mätön	60	Alholman ”
mu-sertui	kuollut	+	Pihlavan ”
lihahaava o. käsivarteen	terve	17	Bröder Åström, nahkatehdas
mu-sertui	kuollut	+	Kankaan paperitehdas
leikkasi poikki o. käden etusormen en- simmäisen niveleen	työhön kykene- mätön	30	Storsandin vanha höyrysaha
lihahaava pään o. puolelle ja käteen	terve	30	J. C. Frenckell & Son, paperitehdas
tärähdys o. käteen	terve	75	Storsandin vanha höyrysaha
leikkasi poikki o. käden etu- ja keski- sormen	työhön kykene- mätön	53	Seikun höyrysaha

lua yleisten ongelmien ratkaisumahdollisuuksista. Työtapaturmien korvauksia koskeneet riitaisuudet saivat esimerkiksi Lindgrénin vuoden 1912 kertomuksessaan puntaroimaan itse tapaturman käsitettä. Oliko mitättömästä naarmusta äitynyt verenmyrkytys tapaturma? Oli vaikea tehdä rajaa ammattitauteihin, jotka eivät lainkaan kuuluneet korvausvelvollisuuden piiriin ennen vuoden 1925 tapaturmavakuutuslakia ja sen jälkeenkin vain hyvin rajoitettusti.⁷⁵

Myös palkkatyösuhteen selkiytymättömyyteen ammattientarkastaja törmäsi usein. Kuka oli oikeastaan työnantaja rakennustyömaiden moniportaisessa urakkajärjestelmässä? Ja miten oli ymmärrettävä niiden työosuuskuntien työsuhteet, joita toimi etenkin satamissa? Ammattientarkastajan oli työntekijäin valituksia käsitellessään otettava kantaa tällaisiin kysymyksiin ja koetettava kehitellä mahdollisimman yleispäteviä sääntöjä.⁷⁶

75 Ammattientarkastaja Lindgrénin kertomus vuodelta 1912. Suomen Teollisuus-
hallituksen Tiedonantoja 59 (1914), 189–195; Kuusi II 1931, 757.

76 Em. Lindgrénin kertomus, 196–197.

3.2.4. Työntekijäin kuuleminen

Tarpeiden ja puutteiden ylhäältä päin tapahtuva määrittely joka tapauksessa salli ja edellyttikin tarpeiden ja puutteiden alhaalta päin tapahtuvaa ilmaisemista. Ammattientarkastajan katsantotavan ja työntekijän katsantotavan oli määrä kohdata toisensa.

Osaltaan tätä tavoiteltiin naispuolisen ammattientarkastajan asettamisella vuonna 1903. Naistyöntekijäin oloja saattoi pätevästi ymmärtää vain naispuolinen ammattientarkastaja, ja naistyöntekijä puolestaan ”kainoudesta taikka muista syistä epäilee valituksineen ja murheineen kääntyä miehisen ammatintarkastajan puoleen”.⁷⁷ Aloite oli tullut Suomen Naisyhdistykseltä, jonka puheenjohtaja Alexandra Gripenberg oli innostunut Englannissa asetetun naisammattientarkastajan saavutuksista. Ruotsissa naispuolinen ammattientarkastus aloitettiin vasta kymmenen vuotta myöhemmin kuin Suomessa.⁷⁸

Kysymys siitä, miten työntekijäin osallisuus ammattientarkastukseen järjestettäisiin, nostettiin keskusteltavaksi jo 1890-luvulla.

Vuoden 1889 työsuojeluasetuksen voi tulkita osoittaneen työntekijöille kaksi osaa suojelun toteuttamisessa. Ensinnäkin heidän kokemustietoaan oli määrä käyttää raaka-aineena normien konkretisoinnissa ja puutteiden identifioinnissa. Ammattientarkastajat puhuttelivat tarkastuskäynneillään työntekijöitä. Työntekijäin mahdollisuutta puutteiden ilmaisuun tarkoitti palvella myös se, että vuoden 1889 asetuksen mukaan jokaiseen tehtaaseen ja verstaaseen oli naulattava näkyville kyseinen asetus, ilmoitus lasten ja nuorten työntekijäin työn alkamis- ja päättymisajoista ja heidän lepohetkistään ynnä ilmoitus ammattientarkastajan nimestä ja asuinpaikasta. Toiseksi työntekijöitä oli kasvatettava omatoimiseen vaarojen välttämiseen. Ensimmäisen johtosäännön mukaan ammattientarkastajan oli koetettava neuvon ja tietojen avulla edistää suojeluasetuksen tarkoituksia ”vakuutuksensa työntekijälle siitä lähtevät edut kuin myöskin helpoittaakseen työn-antajalle asetuksen vaatimusten täyttämistä”. Työsuojeluasetuksen täytäntöönpanojulistuksessa työnantaja veloitettiin opet-

77 Ammattientarkastaja Munsterhjelmin kertomus vuodelta 1901. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 34 (1904), 201–202. – Munsterhjelm kirjoitti, että näin ”luultiin”. Näkökohdan oli esittänyt Suomen Naisyhdistys aloitteessaan vuonna 1901. Jokinen 1967, 14.

78 Jokinen 1967, 12–20; Nissen–Starland 1990, 44–45; Hjelt–Cajanus 1946, 143–145, 195–198. – Naispuolisia tarkastajia vaati ohjelmassaan myös vuonna 1899 perustettu Suomen työväenpuolue. Kolmas yleinen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokous 17–20.7.1899, 57–58.

tamaan työntekijälle tapaturman välttämistä vaarallisessa työssä ja käyttämään tähän myös lyhyitä ohjeita sisältäviä ilmoituksia.⁷⁹

Tarpeiden ja puutteiden ilmaiseminen sekä kasvatuksen kohteeksi asettuminen – nämä kaksi työntekijäin osallisuuden perustetta sisältäivät siten jo vuoden 1889 lakiin. Työntekijäin *edustajista* siinä ei vielä puhuttu mitään. Mutta jo wrightiläisen kauden työväenyhdistykset vaativat työntekijäin edustusta paitsi suojelusäädösten valmisteluun myös niiden valvontaan. Työväenyhdistysten ensimmäinen edustajakokous vuonna 1893 esitti ammattientarkastajien määrän lisäämistä sekä työväenyhdistyksille mahdollisuutta ottaa osaa tarkastustilaisuuksiin.⁸⁰

Vuosisadanvaihteen jälkeen sosialistinen työväenliike vaati työvälle ratkaisevaa sananvaltaa ammattientarkastuksessa.⁸¹ Mutta työläisedustuksen puolesta puhuivat myös monet porvarit. Porvarillisetkin puolueet tavoittelivat ennen vuoden 1907 eduskuntavaaleja hyväksymiensä työväensuojeluohjelmien mukaan työntekijäin jonkinasteista osallisuutta ammattientarkastukseen.⁸²

Ammattientarkastajat itse selvittelivät marraskuun 1905 suurlakon jälkeen, millä keinoin työväen vaikutus ammattientarkastukseen järjestettäisiin. He esittivät helmikuussa 1906 yhteisen ehdotuksensa ”ammattientarkastuksen uudestijärjestämiseksi”. Siinä ehdotettiin muun muassa asetettavaksi ”työväen luottamushenkilöitä” – miehiä ja naisia, niin kuin tämä luultavasti Vera Hjeltin muotoilema kirjelmä selvensi. Työpaikkojen työntekijät valitsisivat luottamushenkilönsä suljetuin lipuin kaikkinaisen ”pakotuksen” estämiseksi. Työväenjärjestöjen edustusosoikeuden tunnustamisesta ei siis ollut kyse. Luottamusmies olisi edustanut työntekijöitä nimenomaan suhteessa ammattientarkastajaan: hän olisi avustanut ammattientarkastajaa osoittamalla epäkohtia ja ehdottamalla parannuksia. Teollisuushallitus olisi vahvistanut luottamushenkilöille johtosäännön.⁸³

Myös August Ramsayn johtama komitea, jonka senaatti maaliskuussa 1906 asetti uudistamaan työväenlainsäädäntöä, pohti muun ohella sitä, miten ammattientarkastus voisi saavuttaa työntekijäin luottamuksen. Keväällä 1907 valmistunut mietintö myönsi, että ammattientarkastajat olivat olleet ”vieraita työntekijöille ja koko heidän kat-

79 Asetuskok. 40/1889.

80 Ensimmäinen työväenyhdistysten edustajain kokous 18–20.9.1893, 31, 35.

81 Ks. jäljempänä s. 121–122.

82 Borg 1965; Hoskola 1989, 23–24.

83 Ehdotuksen julkaisi naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt vuoden 1906 kertomuksessaan, mikä viittaa siihen, että hän oli sen muotoillut. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 44 (1907), 222–227.

santotavalleen”. Asiantilan korjaamiseksi oli komitean mielestä ajateltavissa kaksi keinoa. Joko työntekijät valitsisivat jokaisella suurenpuoleisella työpaikalla keskuudestaan luottamusmiehen, niin kuin ammattientarkastajat olivat ehdottaneet, tai sitten ”suurempi tai vähempi osa tarkastushenkilökuntaa” valittaisiin työntekijäin joukosta.

Komitea ei kallistunut edellisen keinon kannalle. Luottamusmiehen valtuudet jäisivät liian vähäisiksi, ja kumminkin hänen tehtävänsä aiheuttaisi helposti ”selkkauksia”; työnantaja tuskin hyvällä katsoisi epäkohtia kaivelevaa työntekijäänsä. Sen sijaan komitea esitti työntekijäin keskuudesta valittavia apulaistarkastajia, jotka piiriammattientarkastajien alaisina tekisivät tarkastuksia ja antaisivat määräyksiä.⁸⁴

Komiteanmietintö pohjusti lakiesityksiä, jotka käsiteltiin vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä. Marraskuussa 1909 eduskunta hyväksyi asetuksen teollisuusammattityöstä, asetuksen ammatinvaaralta suojelemisesta sekä asetuksen ammattientarkastuksesta. Asetuksen ammatinvaaralta suojelemisesta keisari vahvisti vuonna 1914, muttei kahta muuta. Venäjän helmikuun vallankumouksen 1917 jälkeen vahvistettiin myös teollisuusammattityöasetus sekä ammattientarkastusasetus; 10-tuntisine työpäivineen edellinen tosin vanhentui saman tien, kun työväenliike saavutti kahdeksan tunnin tavoitteensa, mikä myös lailla vahvistettiin.

Kysymys työntekijäedustuksesta liittyi lähinnä ammattientarkastusasetukseen. Kun sitä vuonna 1909 käsiteltiin eduskunnassa, vuoden 1905 suurlakon sekä eduskuntauudistuksen jälkeinen työväenliikkeen hyökkäysvaihe oli päättynyt. Senaatin esitys ja sen eduskuntakäsittely vuonna 1909 osoittivat, että porvarillinen mielipide oli muuttunut sitten Ramsayn komitean. Muutos koski sekä työntekijäedustusta että virkakoneiston asemaa. Porvarilliset ryhmät vetäytyivät byrokratian formaalin rationaalisuuden suojiin.

Kärkevimmin esitti kantansa ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja, naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt. Hän ei hyväksynyt sen paremmin työläisapulaisten kuin luottamusmiestenkään sisällyttämistä ammattientarkastusasetukseen. Varsinaisille ammattientarkastajille oli tosin hänen mielestään syytä asettaa apulaisia. Heidän valintaperusteenaan oli kuitenkin oltava ”sivistys ja teknilliset tiedot, ammattitaidon yhteydessä” eikä kuuluminen määrättyyn yhteiskuntaluokkaan. Sivistyksellisten ja teknillisten vaatimusten oli tosin oltava apulaisille alemmat kuin varsinaisille ammattientarkastajille, sellaiset että

84 Komiteanmietintö 1907:17a, 128–130.

”todella etevä, alkeellisen teknillisen ja koulusivistyksen omaava työntekijäkin voi päästä sellaiseen virkaan”.

Työväenasiainvaliokunta ehdotti asetukseen määräystä, jonka mukaan työntekijäin luottamusmiehellä oli oikeus saada tarkastuspöytäkirjan ote. Tätä Hjelt piti ”kynästelyn” paisuttamisena ja tehokkuuden heikentämisenä. Hän kavahti ylipäättään ajatusta, että tarkastajan olisi pitänyt tunnustaa jokin sellainen ”toimihenkilö”, jota ei ollut asetuksin asetettu (niin kuin ammattientarkastajien vuonna 1906 ehdottama luottamusmies olisi ollut). ”Tarkastaja ei voi joka käynnillään saada selville, kuka tehtaan työntekijöistä sillä kerralla nauttii toveriensa luottamusta, vielä vähemmän voi tämä aina, esim. vuorotyön aikana, olla saapuvilla tarkastusta toimitettaessa.”

Hjeltille ammattientarkastus oli instituoituneen asiantuntemuksen ala. Sillä ei ollut tilaa ”pyrkimykselle ainoastaan tyydyttää harhaan suuntautunutta mielipidettä”.⁸⁵

Eduskunnan hyväksymään ammattientarkastusasetukseen tulivat kuitenkin sekä ammattientarkastajien työläisapulaiset että tarkastuspöytäkirjan otteeseen oikeutetut luottamusmiehet. Asetuksen käsittelyssä näkyi merkkejä työtätekevää kansaa edustaneiden herrojen vastaisten puolueiden, sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton, yhteisymmärryksestä. Pykälä, jossa tarkastajien virkakausi rajoitettiin viideksi vuodeksi sekä edellytettiin työntekijäin kuulemista työläisapulaisten valinnan yhteydessä, sai nimenomaan pienen maalaisliiton ehdottaman muodon. Ehdotus hyväksyttiin täpärästi äänin 101–95. Pääasiassa sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton voimin vietiin läpi myös maininta luottamusmiehestä.⁸⁶

85 Valtiopäivät 1909 II, Asiakirjat I, esitys n:o 3, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 2, vastalause II (lainaukset siitä), Pöytäkirjat, 1082–1084. – Samaan tapaan, tosin nimenomaan lääketieteellistä asiantuntemusta tähdentäen, vanha hygienikko Albert Palmberg oli vuonna 1905 torjunut ajatukset työmiesten asettamisesta ammattientarkastajiksi. Palmberg 1905, 20–21.

86 Valtiopäivät 1909 II, Pöytäkirjat, 1069–1087, erityisesti 1070–1071 ja 1084 (maalaisliiton Otto Karhin puheenvuorot). – Vuonna 1909 hyväksytyn ja vuonna 1917 vahvistetun ammattientarkastusasetuksen mukaan teollisuushallituksen piti työläisapulaisia asettaessa ”tiedustella asianomaisen tarkastuspiiriin työntekijäin mielipidettä sillä tavoin kuin teollisuushallitus tarkemmin määrää”. Vuonna 1917 toteutetun hallinnonuudistuksen myötä asia tuli uuden sosiaalihallituksen hoidettavaksi. Kansalaissodan jälkeen, kesäkuussa 1918, monarkistinen senaatti vahvisti ammattientarkastajien ja työläisapulaisten johtosäännön. Työläisapulaisten toimen hakumenettelyyn kuului, että sosiaalihallituksen oli toimitettava kuulutus avoimesta toimesta myös ”sellaisille paikallisille sanomalehdille, joita leviää asianomaisen tarkastuspiiriin työntekijäin keskuuteen”. Ennen kuin sosiaalihallitus lähetti hakemusasiakirjat oman lausuntonsa ohella nimittävälle viranomaiselle, senaatille, oli asianomaiselle varsinaiselle ammattientarkastajalle sekä tarkastuspiiriin työntekijöille, ”viimemainituille niitä edustavan ammatillisen jär-

Kaiken kaikkiaan työntekijäedustuksesta vallitsi ristiriitaisia käsityksiä. Kuitenkin myös Vera Hjeltin näkemys ja yleisemmin ammattientarkastuksen ideologia edellytti ammattientarkastajien ja työntekijäin vuorovaikutusta. Vuorovaikutus oli osaltaan palkkatyön ja niimenomaan vielä tehdastyön normien määrittämistä. Normit ilmenivät rajoina, joiden sisällä tarve tunnustettiin todelliseksi ja vaatimus oikeutetuksi.

3.2.5. Työntekijän ruumis ja mieli

Ammattientarkastajan työ toteutti modernia valtiota luonnehtivaa valtaa, joka Michel Foucaultin sanoin on yhtä aikaa totalisoivaa ja individualisoivaa. Tarkastaja toimi kaksijakoisen tiedon käyttäjänä ja tuottajana: yhtäältä väestöä, yhteiskuntaa, ryhmiä ja luokkia koskevan yleistävän, kvantifioitavan tiedon, toisaalta ihmistä yksilönä koskevan, häntä yksilöksi ja subjektiksi muovaavan tiedon.⁸⁷

Sosiaalisen kysymyksen ratkaisemiseksi ja taloudellisen menestyksen turvaamiseksi työntekijän ruumis ja mieli ja hänen yksilöllisyytensä ja subjektiivituensa oli otettava analyttisen katseen kohteeksi. Tämä ajatus kuvastui monista ammattientarkastajien ehdotuksista. Näitä he tekivät ennen kaikkea työnantajille paitsi tarkastuskäynteilään myös laajojen, painettujen vuosikertomustensa välityksellä. Samalla he vakuuttivat, että terveys- ja siveysolojen kohentaminen oli työnantajien oman edun mukaista. Yritysten sosiaaliset toiminnot, joista 1900-luvun alussa käytettiin usein käsitteitä ”työväenmenestys” tai ”menestyslaitokset”⁸⁸, vakiintuivat naispuolisten ammattien-

* * * * *

jestön kautta tai muulla Sosialihallituksen määrättävällä tavalla”, annettava tilaisuus ”lausua mielipiteensä hakijoiden sopivaisuudesta toimeen”. Työntekijäin luottamusmiehelle puolestaan oli vuoden 1917 ammattientarkastusasetuksen mukaan annettava tarkastuspöytäkirjan ote, milloin tarkastuksessa oli huomattu aihetta muistutukseen tai oli määrätty korjauksia ja parannuksia tehtäväksi, ja pyydetäessä muulloinkin. Asetuskok. 64/1917, 58/1918.

87 Vrt. Foucault 1982, 212–215.

88 ’Menestykseksi’ suomennettiin ruotsin *välfärd*, saksan *Wohlfart* ja englannin *welfare*. Huomattakoon, että nämä sanat yhdistettiin tuolloin yritysten yksityiseen sosiaaliseen toimintaan. Aiemmin ne olivat esiintyneet yhteydessä kameralistiseen politiikkaan tai ”poliisiin”, joka oli edistänyt valtion etua huolehtimalla järjestyksestä ja menestyksestä väestön keskuudessa. Toisen maailmansodan jälkeisissä merkityksissään käsitteet *välfärdsstat*, *welfare state* ja *Wohlfartsstaat* luultavasti yhä kantavat mielteitä, jotka liittyvät *välfärdin*, *welfaren* ja *Wohlfartin* aiempiin, kameralistisiin ja paternalistisiin merkityksiin. Suomen kielessä ’hyvinvointivaltio’ on modernimpi käsite; sillä ei ole tällaisia historiallisia sidoksia. Johan Philip Palménin *Lain-opillisen käsikirjan* suomennoksessaan vuodelta 1863 Elias Lönnrot tarjosi sanalle *välfärdspoliti* käännöstä ’onnivallinto’ (Ilkka Turusen ystävällinen tiedonanto). Suomalaisessa kes-

tarkastajien erityiseksi valvonta-alaksi, ja näin oli asian laita vielä toisen maailmansodan jälkeen.⁸⁹

Innovaatioiden levittämiseksi Helsinkiin perustettiin pysyvä *työväensuojelu- ja huoltonäyttely* eli sosiaalimuseo. Helsingin kaupunginvaltuusto tosin hylkäsi vuonna 1907 Ekonomiska Samfundetin tätä tarkoittaneen aloitteen,⁹⁰ mutta Vera Hjeltin aloitteesta senaatti myönsi vuonna 1908 määrärahan hankkeen alullepanemiseksi, ja yleisölle näyttely voitiin avata vuonna 1911. Hjelt toimi tämän valtiollisen laitoksen ensimmäisenä intendenttinä. Sosiaalimuseolla oli useita ulkomaisia esikuvia, tärkeimpänä Berliinin Charlottenburgiin vuonna 1903 avattu näyttely. Siihen ja moniin muihin sosiaalimuseoihin Hjelt perehtyi paikan päällä, kun hän teki vuonna 1909 opintomatkan Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan ja Sveitsiin. Hjelt jakoi näyttelynsä berliiniläisesikuvan mukaisesti neljään osastoon. Ensimmäinen esitteli koneita suojalaitteineen, toinen ”ammatti- ja yhteiskuntaterveyshoidon” menetelmiä sekä asunto- ja ravintokysymyksen ja muiden ”työväenmenestyksen” kysymysten ratkaisuja, kolmas työntekijäin yksilöllisiä suojalaitteita, työpukuja ja ensiaputarvikkeita, ja neljälleen osastoon koottiin alaa käsittelevää kirjallisuutta ja piirustuksia.⁹¹

Ravinto-opillinen sanoma sai tärkeän sijan nimenomaan naispuolisessa ammattientarkastuksessa. Ongelmana olivat paitsi työpaikkojen ruokailumahdollisuuksien puutteet myös työntekijäin väärät tottumukset. ”Nykyajan humanisten liikkeiden joukkoon tahdon asettaa taistelun kahvinjuontia vastaan maamme työläisnaisten joukossa”, Vera Hjelt julisti ensimmäisen ammattientarkastajavuotensa 1903 kokemusten pohjalta. Yletön kahvinjuonti näytti olevan syynä verenvähyyteen, hermoheikkouteen ja vatsavaivoihin, joiden hän oli havainnut kuluttavan naistyöläisten voimia ja vievän heitä ennenaikaiseen hautaan. Parannuksen aikaansaamiseksi Hjelt innosti työnantajia järjestämään naistyöntekijöille ja työläisvaimoille kursseja ruuanlaitossa ja kodinhoidossa.⁹²

.....

kustelussa hyvinvointivaltion tulevaisuudesta ei tulisi ymmärretyksi, jos puhuisi onnivallintovaltiosta tai menestysvaltiosta.

89 Komiteanmietintö Mon. 1950:21, 82.

90 Kuusanmäki 1992, 34–46.

91 Vera Hjelt: ”Kertomus opintomatkalta Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan ja Sveitsiin”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 52 (1910), 334–340; Vera Hjelt: ”Helsingin työväensuojelu- ja menestysnäyttely”. Työtilastollinen Aikakauslehti 1/1911; Vera Hjelt: ”Kertomus Helsingin, Tampereen ja Oulun piirien naispuolisen ammattientarkastajan toiminnasta vuonna 1910”. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 54 (1911), 283–294; Hjelt 1930, 5–10.

92 Naispuolisen ammattientarkastajan Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1903. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 35 (1904), 220–221.

Ravinto-ongelmaan kietoutui *asuntokysymys*. Edistys oli kulkeva työläiskasarmeista ”yksi-perhe-järjestelmään”, joka oli omansa ”kiinnittämään työväkeä kotikaipuun siteillä työpaikkaansa”.⁹³ Esikuvallisena Vera Hjelt esitteli vuoden 1907 kertomuksessaan viipurilaisen Havin Osakeyhtiön työväelleen rakentamia kahden perheen ”huviloita”.⁹⁴ Havin asunnot saivat tunnustusta muiltakin asuntoreformisteilta, joiden päälinjana kaiken kaikkiaan oli ydinperheen vahvistaminen kollektiivisten ratkaisujen sijasta.⁹⁵

Työn turvallisuuden, tehokkuuden ja miellyttävyyden pahaksi esteeksi ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja, kuten muutkin tapaturmantorjujat vielä vuosikymmeniä myöhemmin, havaitsi naistyöntekijäin epätarkoituksenmukaisen pukeutumisen. Vartavasten suunniteltu naistyöntekijän *työpuku* oli hänen tietääkseen vuonna 1903 käytössä vasta Suomen tärkkelystehtaassa Jokelassa: ”laajat polvihousut ja lantioille ulottuva pusero, vyötäisiltä vyöllä kiinnitettynä”. Paitsi että puku teki ”hauskan vaikutuksen näkijään”, se lisäsi notkeutta ja näppäryyttä ja ehkäisi tapaturmia.⁹⁶ Viipurin ja Kotkan piirien naispuolinen ammattientarkastaja Jenny Markelin ilmoitti vuoden 1909 kertomuksessaan hankkineensa Viipurin Uudelta Koruompeluliikkeeltä kuoseja ja hintatietoja hihaesiliinoista ja työlakeista, joiden käyttöönottoa hän tehdashallinnoille suositteli.⁹⁷

Monen naistyöntekijän notkeutta kuitenkin vähensi ”paikallaan istuva työ”, joka aiheutti erikoisen ”taudin- ja heikkoudentilan”. Vuonna 1906 Vera Hjelt teki Suomen naisten voimisteluliitolle aloitteen, jossa hän toivoi liiton toimivan ”koko maan käsittävän, systemaattisesti järjestetyn *terve- ja sairasvoimistelun* aikaansaamiseksi tehtaalaisnaisille ja heihin verrattaville henkilöille”.⁹⁸ Pari vuotta myöhemmin Hjelt saattoi iloita siitä, että aloite oli kantanut hedelmää ainakin Tampereella. Työnantajien tuella työläisnaisten keskuuteen oli perustettu urheiluklubeja, ja kaupungin maksutta lupaamalle maalle oli hankkeilla arkkitehti Vivi Lönnin maksutta piirtämä naisten urheiluhalli. Sellainen oli osoittautunut tähdelliseksi semminkin, kun ”iäkäämmätkin naiset haluavat olla mukana ulkoilmaleikeissä ainoas-

93 Sama, 222–223.

94 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1907. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 46 (1909), 177–180.

95 Juntto 1990, 119–121, 126.

96 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1903. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 35 (1904), 224–226.

97 Jenny Markelinin kertomus vuodelta 1909. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 52 (1910), 384–385.

98 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1906. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 44 (1907), 196–199 (koko lainaus alkuperäisessä kursivoitu).

taan siinä tapauksessa ettei heidän tarvitse kainostella kömpelöitä liikkeitään”.⁹⁹

Varsinaisten *ammattitautienkin* aiempaa systemaattisempi selvitys ja ehkäisy oli Vera Hjeltin tavoitteena. Hän koetti panna alulle erityisen ammattitautitilaston, jonka ensimmäiseksi osaksi hän nimesi vuonna 1909 *Työtilastollisessa Aikakauslehdessä* julkaisemansa selvityksen Suomen ryysytyöntekijättärien terveydentilasta.

Ryysyjä, lumppuja, raaka-aineena käyttävien tehtaiden tautivaarat olivat olleet esillä kansainvälisissä yhteyksissä, joskin Suomessa ”ryysytyötä” tehtiin tuolloin vain kymmenkunnassa tehtaassa, kutoma-teollisuuden ja vielä myös paperiteollisuuden alalla. Hjeltiä kummastutti ristiriita: ryysytyö näytti ja tuntui poikkeuksellisen iljettävältä, mutta ryysytyöntekijät olivat ”n.s. ryysykuumeen” ensin sairastettuaan tavallista terveempää väkeä. Vertailu *Työtilasto*-tutkimuksissa kuvattuun eri alojen työntekijäin terveydentilaan oli ryysytyöntekijättäriille edullinen. Vaikka ryysyjä tuotiin kulkutautien pesäpaikasta Venäjältä, vaaralliset tartuntataudit, kuten kolera ja pernarutto, eivät olleet kohdanneet suomalaisia ryysytyöntekijöitä. Haastatellut työntekijät kertoivat Hjeltille kokeneensa aluksi olonsa omituiseksi ja sairaksi, mutta saaneensa sitten ”ikäänkuin terveyden kaikiksi ajoiksi”. Hjeltin mukaan työläiset käyttivät tätä kokemustietoaan myös kohentaakseen terveyttään. Yksi jos toinenkin jotain tautia poteva työläinen oli toveriensä kehotuksesta ruvennut ryysynlajittelijaksi, koska ryysykuumeen jälkeen ”saattoi katsoa tulleen vastustuskykyiseksi monta muuta tautia vastaan”. Kertoivatpa jotkut työläisnaiset kokevansa työniloakin käsitellessään monennäköisiä ja -värisiä vaatekappaleita. Tehtaanlääkärit olivat avustaneet Hjeltiä tekemällä työväelle terveystarkastuksia, mutta lääketieteellisenä oppaanaan Hjelt käytti vuonna 1908 ilmestynyttä saksalaista käsikirjaa *Handbuch der Arbeiterkrankheiten*. Lääketieteen tietojensa puutteellisuuden tunnuttaen Hjelt kuitenkin jätti ”lääketieteen edelleen tutkittavaksi” selvityksensä osin odottamattomat tulokset.¹⁰⁰

Naispuolisessa ammattientarkastuksessa aktualisoituivat erityisellä tavalla myös *työnjohdon* ongelmat. Vera Hjelt puuttui usein työn tekemisen ja työn johtamisen sukupuolijakoon. Virkauransa alkuvaiheissa, vuonna 1904, hän joutui sovittelemaan suurta huomiota he-

* * * * *

99 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1908. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 48 (1910), 138–141.

100 Vera Hjelt: ”Ammattitautitilastoa I. Suomen ryysytyöntekijättäret”. *Työtilastollinen Aikakauslehti* 3/1909; julkaistu myös Suomen Teollisuushallituksen Tiedonannoissa 48 (1910), 177–207.

rättänyttä Voikkaan lakkoa, jonka taustana olleet ristiriidat henkilöityivät seksuaalista ahdistelua harjoittaneessa miespuolisessa salimestarissa. Hjelt kannatti innokkaasti naistyönjohtajien määrän lisäämistä naisvaltaisilla työpaikoilla. Monet teollisuuden johtomiehet yhtyivät hänen mukaansa toivomukseen: ”naisellinen sivistynyt vaikutus naispuolisen työväen työsaleihin!”. Tästä oli muutamia esimerkkejä. Vuoden 1904 kertomuksessaan Hjelt iloitsi muun muassa siitä, että eräässä suuressa kutomatehtaassa ”tulee miespuolisen salimestarin sijaan kohdakkoin asetettavaksi sivistynyt nainen”. Kuitenkin sivistyneet naiset olivat siihen mennessä aivan liian vähän ”antautuneet teollisiin toimiin”. Hän ehdotti, että vuotuisia teknikkojen ja nuorempien teollisuudenharjoittajain stipendejä myönnettäisiin myös naispuolisten salimestarien ja alisalimestarien valmistamiseen.¹⁰¹

Pohtiessaan työnjohtoa Vera Hjelt koetti, sellaisen yleisvaikutelman kertomukset antavat, laajemmin ja syvemmin kuin miespuoliset kollegansa paneutua työpaikan sosiaalisiin suhteisiin ja työläisten ajatusmaailmaan. Suurissa tehtaissa ulkoiset olot olivat useimmiten paremmat kuin pienillä työpaikoilla, mutta niissä vallitsivat ”useinkin omituiset vieraat välit työntekijäin ja päällystön kesken”. Hjeltin ratkaisuna oli modernin järjestyksen ja henkilökohtaisten suhteiden yhdistäminen. Juuri ”tehdaselämän pikkuasioissa” voitiin vahvistaa työnantajien ja työntekijäin yhdyssidettä, sen sijaan että niitä paisutettiin kollektiivisiksi ristiriidoiksi.¹⁰²

Ammattientarkastuskertomuksissa saatettiin puuttua myös työnjohdon työsuojelulliseen kvalifikaatioon. Työnjohdon koulutuksen täydentämistä ”teknillisen terveydenhoitoon” opetuksella toivoi Viipurin piirin ammattientarkastaja J.F. Gefwert vuoden 1907 kertomuksessaan. Tämän aiheen opetus Polyteknillisessä opistossa sekä teollisuuskouluissa levittäisi tapaturmien ehkäisemistä palvelevaa tietoa. Tapaturmien poliittis-psykologisiin syihin Gefwert viittasi huomauttaessaan, että silloisen poliittisen murrosajan ”mielten levottomuus” sai aikaan tapaturmia, ”sillä ajatukset liikkuvat muualla kuin työssä”.¹⁰³

Teollisuusyritysten oman *ammattikoulutuksen* järjestämistä suositeli puolestaan Viipurin piirin ammattientarkastaja Hugo Lindgrén vuoden 1912 kertomuksessaan. Hänen huolensa oli ensi kädessä kontrollipoliittinen. Lapsityön rajoitusten vuoksi kansakoulun ja säännöl-

101 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1904. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 37 (1905), 239–241.

102 Vera Hjeltin kertomus vuodelta 1906. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 44 (1907), 210–212.

103 Ammattientarkastaja Gefwertin kertomus vuodelta 1907. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 46 (1909), 111, 113, 116.

lisen tehdastyön väliin jäi aika, jona työläisperheen lasta ja yhteiskuntaa uhkasi paheisiin ja huliganismiin johtava joutilaisuus. Hyödyllisen tekemisen puute painoi erityisesti maaseudun tehdasyhdyskuntien lapsia heidän parhaassa varttumisvaiheessaan. Ammattikouluja perustamalla voitiin Lindgrénin mielestä panna sulkutoimettomuuden turmiolle. Ja tätä tietä parani myös työvoiman ammattitaito, jonka alenemista teollisuudenharjoittajat olivat valittaneet, ja siten suomalaisen teollisuuden kilpailukyky. Lindgrén esitti edelleen kantanaan, että oli tarpeen muuttaa kouluolojemme kehityksen ”aivan liian yksitoikkoinen suunta”. Teoreettisen yleissivistyksen liiallinen tyrkytys antoi aiheen pelätä, että Suomeen syntyisi ”myös sivistynyt köyhälistö”. Oli aika ”ruveta tehokkaammin käytännöllistä elämää varten myöskin kehittämään lapsukaisiamme”.¹⁰⁴

Näillä perustein ammattikoulutuksen järjestämistä puolsi moni muukin jo ennen Lindgréniä ja Lindgrénin jälkeen.¹⁰⁵ Yritysten omia ammattikouluja Suomessa ei kuitenkaan vielä ollut. Ensimmäinen hanke oli vireillä Lindgrénin tarkastuspiirissä, Kymi-yhtiössä. Sen ammattikoulu aloitti toimintansa vuonna 1914.¹⁰⁶

Ammattientarkastajilla oli näkyvä sija myös sellaisten amerikkalaisten keksintöjen kuin *huoltokonttorin* sekä *Safety First* -liikkeen maahantuonnissa. Suomessa edellinen oli 1910-luvun, jälkimmäinen 1920-luvun uutuus. Kumpikin toimintamuoto koetti sopeuttaa työntekijää palkkatyön ja tehtaan ehtoihin.

Huoltokonttorin ensi esittelyn suoritti Suomessa ammattientarkastaja Bonsdorff vuoden 1911 kertomuksensa yhteydessä.¹⁰⁷ Hän oli innostunut asiaan luettuaan siitä ruotsalaisesta ammattientarkastuskertomuksesta. Sen jälkeen hän oli hankkinut lisätietoja göteborgilaisyritykseltä, jossa Ruotsin ensimmäinen huoltokonttori oli vuonna 1908 aloittanut toimintansa. Periaate oli, että työnantaja pidätti huoltokonttoriin liittyneiden työntekijöidensä ja toimihenkilöidensä palkasta tietyn osan ja maksoi näin muodostuneesta rahastosta näiden verot, vuokrat ja muut maksut.

104 Ammattientarkastaja Lindgrénin kertomus vuodelta 1912. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 58 (1913), 208–210.

105 Esim. naispuolisen ammattientarkastajan Jenny Markelinin kertomus vuodelta 1909. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 52 (1910), 375–377; Mietintö N:o II koskeva käsityö- ja teollisuusammattikasvatusta oppilaitoksissa ja työverstaissa sekä tähän kuuluvia laitoksia ja ehdotuksia. Laatinut Ammattikasvatustukomitea. Komiteamietintö 1912:8, 106–107, 114–115; Tuomisto 1986, 142–143.

106 Niinivaara–Ylikangas 1939, 9–14; Talvi 1979, 267–272; Tuomisto 1986, 144–148.

107 Ammattientarkastaja Bonsdorffin kertomus vuodelta 1911. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 56 (1913), 130–143.

Yhdysvalloissa, Ohiossa, toiminut The National Cash Register Company oli aatteen alullepanija; samainen yritys oli ensimmäisiä myös henkilökunnan aloitetoiminnan organisoinnissa¹⁰⁸. St. Louisin maailmannäyttelyssä vuonna 1904 yhtiön ”menestyslaitokset”, huoltokonttori niiden joukossa, saivat julkisuutta.

Innovaation levitykseen kuului kertomus sen synnystä. Amerikkalaisyhtiön johto oli havainnut saman kuin Frederick Winslow Taylor: työntekijöiltä ”puuttuu harrastusta työhönsä”. Työn laatua ja määrää palkitseva palkkausjärjestelmäkään ei yksin osoittautunut riittäväksi. Oli keksittävä keinoja, joiden avulla työntekijä saataisiin työkennellessään ajattelemaan vain työtään. Taloudelliset huolet, erityisesti silloin kun monet maksut yhtä aikaa lankesivat maksettaviksi, alensivat johdon havaintojen mukaan työtehoa. Kun huoltokonttori vapauttaisi työntekijän näistä huolista ja säännöllistäisi hänen taloudenpitonsa, ajatukset olisi helppo keskittää työntekoon. Laitos liittyi myös yhtiön palkkausjärjestelmään siten, että palkintolisät maksettiin sen varoista.¹⁰⁹

Suomen ensimmäinen huoltokonttori aloitti toimintansa Kymi-yhtiössä vuoden 1915 alussa. Yhtiön väelle vuoden 1914 lopussa jaettu brosyyni sisälsi Bonsdorffin esittämät perustelut, mutta myös torjui odotettavissa olevaa kritiikkiä. Huoltokonttori ei holhoaisi työntekijöitä, vaan auttaisi heitä taloudenpitonsa järjestämisessä. ”Kasvattavaa ja tukevaa” tämä apu kuitenkin olisi.¹¹⁰

Huoltokonttori oli työsuhteiden paternalistisen järjestämisen moderni muoto. Henkilökohtaiseen alistukseen perustuneesta traditionaalista paternalismista se poikkesi siinä, että se lähti nimenomaan palkkatyösuhteesta, palkkatyöllä elämisen ehdoista. Kymi-yhtiön tapauksessa huoltokonttori yhdistyi ideologisesti sekä johtopäätöksiin pari vuotta aiemmasta rajusta lakosta että rationalisointiin, jolla tuotannon häiriöttömyyttä ja kontrolloitavuutta pyrittiin lujittamaan. Konttori kuvasti myös pyrkimystä kiinnittää vakinainen ammattityövoima yhtiöön sillä tavoin, että yksityistä työläisperhettä vahvistettiin työläiskollektiivin sijasta. Modernin ”henkilöstöpolitiikan” esimuotona huoltokonttoria voi pitää sikäli, että sen piiriin kuuluivat sekä työläiset että virkailijat, nykytermein työntekijät ja toimihenkilöt. Huoltokonttoriaatteen asetettiin 1910-luvun puolivälissä elinkei-

108 Spahl 1990, 39–42.

109 Kertomus sisältyi Bonsdorffin esityksen liitteenä olleeseen göteborgilaisen vaateustehaatan J.A. Wettergren & Co lentokirjaseen, josta myös lainattu ilmaisu.

110 Talvi 1979, 381–382; Polin 1932, 220–223.

noelämän lehdissä melkoisia odotuksia¹¹¹, mutta käytännöksi se muuttui suomalaisyrityksissä laajemmin vasta 1920- ja 1930-luvulla.

Miten saada työntekijän ajatukset keskittymään ulkoisten ehtojen määräämään työhön? Tähän kysymykseen vastaaminen oli vielä selvemmin Safety First -opin ydintä. Jäljempänä kuvataan, miten ammattientarkastajat 1920- ja 1930-luvulla osallistuivat sen mukaisen työturvallisuustyön edistämiseen.

3.3. Normin logiikka

Ne erilaiset sosiaaliset innovaatiot, joita ammattientarkastajat kokivat tehtäväkseen levittää, eivät tähdänneet vain työntekijäin sopeuttamiseen määrättyihin elämisen jäsennyksiin. Kyse oli myös näiden jäsenysten – tehtaan järjestyksen, palkkatyösuhteen, työläisperheen – yhteiskunnallisesta vahvistamisesta. Tältä kannalta työsuojelun historiallinen määrittyminen ja rajautuminen kuvasti sitä, mitä Ewald kutsuu *normin logiikaksi*.

Ewald esittää, että uudentyypinen, keskimääräisyyteen ja mittaamiseen viittaava sosiaalinen arvosteluperuste, normi, alkaa modernin yhteiskunnan kehittyessä yhdistää kolmea käytäntöä: *kuria, vakuutusta ja standardisointia*. Kun kuri ei enää tarkoita toiminnan ulkoisia pidäkkeitä vaan muodostuu sen yleiseksi, sisäiseksi sääntely- ja jäsennysperiaatteeksi, kuri alkaa toteuttaa normin logiikkaa. Näin rakentuvat tehdas, vankila, kasarmi. Ewald laajentaa tämän Foucaultilta olevan, mikrovaltaa koskevan tulkinnan. Hänen mukaansa vakuutustoiminnan keskeinen kategoria *riski* on ”biopoliittisella”, erilaisiin populaatioihin liittyvällä tasolla homologinen kurinpidon normin kanssa. Riskin teknologia yleistyy sosiaaliturvainstituutioiden myötä ”uudeksi tavaksi ajatella politiikkaa”. Kolmas normin logiikan alue on tekninen standardisointi, jatkuvaksi prosessiksi muodostuva käytäntö, jossa tuotetaan normeja, mittaamisen ja vertaamisen standardeja ja arvioinnin sääntöjä ja jossa silmämääränä on kulloinenkin *one best way*, vaan ei ehdoton täydellisyys.

Sen lisäksi että kuri, vakuutus ja standardisointi kaikki alistuvat normin logiikalle, nämä normatiiviset proseduurit asettuvat myös keskinäisiin suhteisiin. Ewald tunnistaa ”eräänlaisen normatiivisen spi-

111 ”Henkilökunnan huoltokonttori – muutamia tuloksia”. Työnantaja 4/1915; ”Kymmin Osakeyhtiön Huoltokonttori”. Työnantaja 5/1916; Ragnar Laurén: ”Persoonalens intressekontor”. Mercator 37/1915.

raalin”. Hyvänä esimerkkinä tästä hän pitää työtapaturmien torjunnan tekniikkaa. Vakuutuslaitosten pyrkimys hallita tapaturmia johti työturvallisuustieteen, ergonomian, syntyyn, ja tämä taas oli vahvassa yhteydessä organisaation ja liikkeenjohdon tieteellisten periaatteiden kehitykseen. Sosiaalisen hygienian vaatimukset osaltaan edistivät rakentamisen teollistumista, jota taas kehittyvä rakennusalan vakuutus toiminta valvoi ja rohkaisi. Myös ”normatiivisia verkostoja” Ewald havaitsee. Yhden tason normi on yhteydessä toisen tason normiin, esimerkiksi turvallisuusnormi suoritusnormiin tai kurin normi tuotannon normiin tahi tuotannon normi väestölliseen normiin.¹¹²

Työsuojeluinstituution syntyä ei ole riittävää tulkita sen paremmin sosiaalipoliittiseksi reaktioksi ja interventioksi kuin työnantajien liiketaloudellisen turvallisuuskonseption realisoitumaksikaan. Pikemminkin työsuojelu instituoitui osana sellaisten diskurssien ja käytäntöjen muotoutumista, joissa, soveltaaksemme Peter Millerin ja Nikolas Rosen yleistystä psykologian käsitteiden ja menetelmien myöhemmistä merkityksistä, tehtiin yhteyttä ”between the political machine, the economic machine, and the human machine”.¹¹³ Tällaista yhteyttä merkitsi juuri normin logiikka.

On perusteltua sanoa, että työsuojelun instituoituminen oli spesifin *sosiaalisen* kehkeytymistä.¹¹⁴ Tämä oli moraalien ja talouden suhteuttamista toisiinsa. Se oli normatiivin ja normaalin¹¹⁵ saattamista saman logiikan, normin logiikan, piiriin. Moraalin normatiiviset vaatimukset ja talouden normaaliuden vaatimukset olivat molemmat vahvasti esillä ammattientarkastajien argumentoinnissa. Ne kietoutuivat siinä monin tavoin toisiinsa, ja niiden yhteensopivuuden osoittaminen oli perusjuonteena. Käsitteet *sosiaalinen* tai *yhteiskunnallinen* tarkoittivat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kielenkäytössä ensi sijassa luokkaristiriidan tasoitusta. Mutta tasoituksen mahdollisuus näyttäytyi työsuojeluinstituution kantajille juuri siinä, että sellaiset moraaliset periaatteet kuin heikomman suojelu sekä työntekijän tunnustus tiettyjen oikeuksien subjektiksi olivat sovittavissa edistämään palkkatyöhön, voitontavoitteluun ja rationaaliseen työorganisaatioon perustuvaa taloutta.¹¹⁶

112 Ewald 1990, erityisesti 152–155.

113 Miller–Rose 1988, 173.

114 Vrt. Donzelot 1988.

115 Vrt. Canguilhem 1994.

116 Ranskan ammattientarkastajien toiminta-ajatusta ensimmäistä maailmansotaa edeltäneenä aikana on kuvattu näin: ”Prewar labor inspectors transcended their limited policing powers by trying to create conditions for a progressive, solidarist form of industrial relations through participation in social reform and corporative

Ammattientarkastajat eivät kuitenkaan kyenneet torjumaan sen yhteiskunnallisen vaaran esiinnousua, jonka ehkäisyllä Danielson oli vuonna 1888 perustellut tämän virkakunnan asettamista. Sosialistinen työväenliike lähti työtä koskeneissa tavoitteenasetteluissaan tehdastyön ja kapitalistisen talouden fundamentaalikritiikistä – vai lähetikö se?

* * * * *

organizations, promotion of social and technical reforms to benefit labor and capital, and establishment of a working relationship with union locals. For such activities rather than labor legislation per se, Sorel was right to look upon L'Inspection du travail as the true enemy of his apocalyptic project." Reid 1986, 81–82.

4. Tuotannon edistys, luokkatietoisuus ja sosiaalinen vapautus

4.1. Tietenkään emme ole koneensärkijöitä

92

Työväenliikkeen historiasta tunnemme koneensärkijäliikkeen. Se oli vahvimmillaan Englannissa 1800-luvun kahtena ensi vuosikymmenenä. Erään johtajansa, skotlantilaisen Ned Luddin mukaan liikettä kutsutaan myös luddismiksi. Olemme oppineet, että koneensärkijät kuuluivat teollisuuskapitalismin varhaisvaiheen vaistonvaraisen työväenliikkeen ilmiöihin. He olivat osa ”hajanaista, päämäärätöntä, mutta usein rajun väkivaltaista” liikehdintää.¹ Naiiviudessaan työntekijät kohdistivat protestinsa koneeseen eivätkä järjestelmään. Sitten, työväenliikkeen historiallisen omankuvan mukaan, tietoisuus kohosi. Työväenluokka kehitti pysyvät ammatilliset ja poliittiset organisaatiot. Se kykeni näkemään pitemmälle, asettamaan myös poliittisia vaatimuksia. Koneensärkemisen vaihe voitettiin. Yllettiin tietoisuuteen, että koneet ja tekniikka eivät riistäneet, vaan niiden kapitalistien käyttötapa.²

Koneensärkijän leiman kavahtamisesta tuli keskeinen ja pysyvä osa työväenliikkeen itseyttämisestä erityisesti siellä, missä omaakuvaa muovasivat Toisen internationaalin (1889–1914) marxismin näkemyk-

1 Haataja ym. 1976, 17.

2 Tulkinta sai tukea Marxin *Das Kapitalissa* (I, MEW 23, 452) esittämästä päätelmästä: ”Es bedarf Zeit und Erfahrung, bevor der Arbeiter die Maschinerie von ihrer kapitalistischen Anwendung unterscheiden und daher seine Angriffe vom materiellen Produktionsmittel selbst auf dessen gesellschaftliche Exploitationsform übertragen lernt.”

set historiankulusta ja taloudellisesta ja poliittisesta luokkataistelusta.³ Näin tapahtui pohjoismaisessa työväenliikkeessä.

Se, että tällainen kuva koneensärkijäliikkeestä ei sinänsä ole historiallisesti pitävä, on tässä yhteydessä toissijaista. Joka tapauksessa jo Eric Hobsbawm sekä E.P. Thompson ovat osoittaneet, ettei koneensärjettä siinnyt poliittisesta pimeydestä. Aktioihin sisältyi tavoitteiden ja keinojen rationaalista punnintaa. Kyseiset ammattityömiehet olivat kiinni poliittisessa traditiossa ja heillä oli poliittis-lainsäädännöllistä tietoa, joillakin jopa lukeneisuutta. Sitä paitsi he eivät olleet vain vanhojen patriarkaalisten suhteiden puolustajia. He pyrkivät myös yleistämään ne modernit ihmisoikeuskriteerit, jotka Ranskan vallankumous oli asettanut.⁴

Tärkeämpää tässä on kuitenkin, mitä tällainen työväenliikkeen historiallinen omakuva tulee osoittaneeksi liikkeestä itsestään. Sen, minä tuo kuva esittää näköpiiriin laajentamisena, voi tulkitakin niin, että jotkut asiat muuttuivat itsestäänselvyyksiksi. ”Tietenkään emme ole koneensärkijöitä” muodostui näkökentän rajaksi, kun työväenliikkeen oli otettava kantaa työn tekniseen ja organisatoriseen rationalisointiin ja kun se tätä tietä määrittä työsuojelua.

93

Suomen työväenliikkeessä sana ’työväki’ sai merkityksen, joka oli kansainvälisessä vertailussa vähäisesti sidoksissa palkkatyöläisyyteen ja etenkin teolliseen palkkatyöhön. Se, että liike kykeni antamaan ’työväelle’ tällaisen merkityksen, oli sen laajuuden edellytys. Euroopan maatalousvaltaisimpiin kuuluneessa maassa oli vuonna 1907 kannatukseltaan maailman suhteellisesti vahvin työväenpuolue. Samalla puolue oli niin määrällisesti, sosiaalisesti kuin maantieteellisesti selvästi laajempi organisaatio kuin sen yhteyteen järjestäytynyt ammattiyhdistysliike.⁵

Venäjän-kytkennän ja siihen liittyneiden kriisien luomat poliittiset edellytykset tekivät tämän mahdolliseksi. Työväenliikkeen ideologiaan ja toimintatapaan rakentui vuoden 1905 suurlakon jälkeen jännite: toisaalla poliittinen kansalaisuus, valtiollinen äänioikeus, toisaalla edelleen henkilökohtaisiin alustusmuotoihin tukeutuneet sosiaaliset suhteet. Tämä jännite ilmeni kouriintuntuvimmin palkollisky-

* * * * *

- 3 Vrt. Wulf 1987; Andersen 1990, 172. – Marxismin problemaattista suhdetta Marxiin ei tässä voida käsitellä; tästä kysymyksestä, erityisesti Karl Kautskyn esittämästä ja levittämästä Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin tulkinnasta ks. Gronow 1986.
- 4 Hobsbawm 1968, 5–22; Thompson 1968, passim. Ks. myös de Decca 1990, 219–220; Geary 1986, 369–371.
- 5 Kettunen 1986, luku 2.



symyksessä ja palvelijaliikkeessä.⁶ Vuoden 1922 työopimuslakiin saakka piijat ja rengit olivat pestin otettuaan isäntävallan alla eivätkä ”vapaita työläisiä”. Agraarisessa yhteiskunnassa kuitenkin myös teollisiin työsuhteisiin kietoutuivat yhä monenlaiset henkilökohtaisen alistuksen ainekset, samaan aikaan kun näiden suhteiden osapuolet olivat muodollisesti tasa-arvoisia poliittisina kansalaisina.

Työväenliikkeen suhde valtioonkin rakentui kaksijakoiseksi. Työväenliike sai yleisen äänioikeuden tietä vahvan edustuksen poliittisessa järjestelmässä, mutta samalla virkakoneisto näytti jatkavan herrojen säätyedustusta valtiossa. Kiteytyi konseptio työväestä, joka oli sekä sosiaalinen että poliittinen kokonaisuus ja joka tavoitteli val-

tiovaltaa yleisen äänioikeuden, poliittisen kansalaisuuden, tuella virkakoneiston herrassäätystä vastaan.

Sosiaalisesti ”työväki” oli heterogeeninen. Tämä heterogeenisuus ei kuitenkaan voinut muodostua työväenliikkeen jäsenyydeksi, kuten Englannin ammattiryhmäjakoisessa ammattiyhdistysliikkeessä. Suomessa työväenliike tuli merkitsemään juuri tämän heterogeenisuuden ylittämistä. Liikkeestä tuli erityisessä mielessä sekä vahvasti kansallinen että vahvasti paikallinen, yhtä aikaa yhtenäinen ja suuressi vaihteleva.

Kuitenkin myös Suomen työväenliikkeen ideologiassa tehtaan kuva sai suuren merkityksen. Siihen oli sidoksissa yhteiskunnallisen vapautuksen näky.

Toisen internationaalin ajoista 1970-luvulle saakka Euroopan työväenliikkeet, jotka tunnustautuivat sosialistisiin traditioihin, suhtautuivat kapitalistisen talouden rationalisointiin kaksinaisella tavalla. Yhtäältä (liike)talouden mekanismeja ja niiden mukaista rationalisointia oli *rajoitettava* sosiaalisen vastaprinsipiin avulla. Tätä oli muun muassa työsuojelu. Toisaalta (kansan)taloudellinen etu ja sen osana tuotantovoimien kasvu oli *vapautettava* kapitalistisen anarkian ja irrationaalisuuden rajoista.

Tuotantovoimien kasvu oli historiankulun ylipersonallinen liikevoima. Sen myötä muodostui myös yhteiskunnan muuttamisen subjekti. Kapitalistinen riisto loi lakkauttajansa, poliittisen työväenluokan. Tämä oli aatehistoriallinen perusoletus. Se kätki sisäänsä monia ristiriitoja.

Työ oli pakko ja välttämättömyys, josta pyrittiin vapautumaan. Mutta työ oli myös arvojen lähde, jonka haltijana työväen oli oikeus samastaa luokkaetunsa ja ihmiskunnan universaali emansipaatio. Työn raatajan ja työn sankarin teemat yhdistyivät esimerkiksi Suomen vanhan työväenliikkeen retoriikassa siten, että juuri työhön perustettiin työväestön vaatimusten moraalinen voima.⁷

Tehdas oli uutta synnyttävien paradoksien paikka. Tehtaassa työläiset alistettiin, ja tehtaassa työläiset yhdistyivät yhdeksi voimaksi. Tehtaan despotiassa paljastui porvarillisen tasa-arvon illuusio, ja tehtaan suunnitelmallisuudessa oli uuden yhteiskunnan järjestysperiaa-

.....

7 Vrt. Palmgren 1966; Palmgren 1989; Ehrnrooth 1992.

te. ”Suurteollisuuden kehitys jouduttaa sosialismin voittoa, mutta pikkuteollisuus sitä kehitystä jarruttaa”, totesi Matti Paasivuori arvostellessaan vuonna 1909 senaatin ”pikkuteollisuutta suosivia” esityksiä työväensuojelulaeiksi.⁸

Miten yhdistää se sosiaalinen prinssiippi, joka asetettiin kapitalistista rationalisointia vastaan, ja se todellinen rationaalisuus, joka asetettiin kapitalistista anarkiaa vastaan? Ja miten yhdistää rationaalisuuden edistäminen ja työväenluokka-subjektin vahvistaminen? Tavoitteet saattoivat jäsenyä ajatteluun, jossa reformipolitiikka (sosiaalinen vastaprinssiippi) ja sosialistinen päämäärä (todellinen yhteisetu) muodostivat kapitalismin kritiikin kaksi tasoa, yhdistipä näitä tasoa sitten ”vallankumouksellinen” tai ”reformistinen” ohjelma. Myöhemmin, 1940-luvulta 1970-luvulle, nämä tavoitteet saivat sisältönsä hyvinvointivaltion rakentamisesta. Tällöin kansantaloudellinen yhteisetu, joka samastui talouskasvuun, tuotantovoimien kasvuun, muodosti integraatiivisen ytimen. Kansantaloudellisessa yhteisedussa liiketaloudellinen intressi ja sen sosiaalinen vastaprinssiippi kohtasivat toisensa. Kohtaaminen vaati kuitenkin välitystä, nimittäin vahvistuvaa kollektiivista etujärjestäytymistä ja syvenevää valtiollista sääntelyä.

96

Paljon ennen hyvinvointivaltion ohjelmallista tavoittelua työväenliikkeen argumentteihin kuitenkin tarttui eräänlainen yhteisedun retorikka. Pyrittiin ensiksikin osoittamaan, että sosiaalinen reformi palveli myös taloudellista menestystä. Toiseksi yritettiin sovittaa yhteen rationaalisuuden edistäminen ja työväenluokka-subjektin vahvistaminen.

Edellinen pyrkimys sai pontta porvarien syytöksistä, joiden mukaan sosialistit levittivät ”työntuloksen vähentämisen evankeliumia” ja ajoivat tuotannon perikatoon vaatimalla mahdollisimman suurta palkkaa mahdollisimman vähästä työstä.⁹ Jälkimmäistä yhteensovitusta työväenliike taas joutui kehrittelemään kohdatessaan sellaiset työn tehostamisen strategiat, jotka tähtäsivät yhtä aikaa tuotantovoimien kasvattamiseen ja työväestön luokkatietoisuuden ehkäisemiseen. Tällainen strategia oli ennen kaikkea *scientific management*.

Suomalaisessa julkisuudessa nämä molemmat kysymykset ajankohdastuivat 1910-luvun alkupuolella. Tuolloin kehitellyt konseptiot näyttävät kantautuneen pitkälle myöhemmäs, joten tuohon työsuhtei-

8 M.P-ri: ”Työväensuojelulain uudistus”. Suomen Ammattijärjestö 3/1909.

9 Tämännimisen erästä sveitsiläistä sosialisminvastaista kirjoitusta esitelleen, Ruotsin teollisuusliiton *Industria*-lehdessä olleen artikkelin julkaisivat *Teknikern* 26.7.1911 sekä *Työnantaja* 6/1911.

den historian esityksissä vähän huomattuun vaiheeseen on syytä syventyä lähemmin.

4.2. Tuotantoako vastaan?

Sosiaalisen uudistuksen ja tuotannollisen edistyksen suhde konkretisoitui 1910-luvun alussa kiistassa työväensuojelulaeista. Eduskunta hyväksyi vuonna 1909 asetuksen teollisuusammattityöstä, asetuksen ammattientarkastuksesta sekä asetuksen ammatinvaaralta suojelemisesta. Keisari kuitenkin vahvisti vain viimeksi mainitun, senkin vasta vuonna 1914. Asetusten kohtalosta työväenliike syytti paitsi teollisuushallitusta, joka esitti niiden vahvistamatta jättämistä, ennen kaikkea Suomen Yleistä Työnantajaliittoa, joka pani pystyyn propagandakampanjan lakeja vastaan.¹⁰

Keskusteluun työväensuojelusta kietoutui pian keskustelu kotimaisesta työstä. Vuonna 1912 perustettiin Kotimaisen Työn Liitto, ja seuraavan vuoden syksyllä järjestettiin englantilaisen ja ruotsalaisen esikuvan mukaan ensimmäinen ”suomalainen viikko”, kotimaisten teollisuustuotteiden kampanja.¹¹ Kotimaisen työn taakse ei kuitenkaan saatu eheää kansallista rintamaa. Sosialistit kielsivät työväenluokan vastuun kotimaisten tuotteiden menekistä ja kilpailukyvyistä, koska porvaristo kieltäytyi parantamasta työväestön asemaa. Tämän oli heidän mukaansa osoittanut työnantajien tarmokas toiminta eduskunnan hyväksymien työväensuojelulakien voimaantumisen estämiseksi. Luokkaetujaan varjelleensa kapitalistit olivat sitä paitsi valmiit turvautumaan ulkomaisiin rikkureihin kotimaista työväkeä vastaan.¹² Kotimaisen työn ideologia oli, niin esimerkiksi suomenruotsalaisen työväenliikkeen *Arbetet* kirjoitti maailmansodan aikana vuonna 1916, vain porvariston kansallista, protektionistista voitonälkää.¹³

Kieltäytyessään osallistumasta kotimaisen työn kampanjointiin samoin kuin ajaessaan työajan lyhennystä sosialistit joutuivat vastaamaan porvarillisiin syytöksiin, joiden mukaan he eivät piitanneet

10 Mansner 1981, 127–133; Ala-Kapee–Valkonen 1982, 226–230.

11 Sarakontu 1962, 50–60. – Englantilaisesta ja ruotsalaisesta esikuvasta esim. ”Kotimaisten tavarain menekin edistäminen”. Työnantaja 5/1911.

12 Esim. K. Vartiainen: ”Mitä isänmaallisen manttelin alle mahtuu?”. Metallityöläinen 11–12/1912: ”Riktlinjer i finsk industri”. *Arbetet* 30.9. ja 3.10.1913: ”Hur kan arbetarna främja den inhemska industrin”. *Arbetet* 10.10.1913. – Poikkeuksellisen neutraalina kotimaisen työn kampanjoinnin esittelynä ks. kuitenkin ”Kotimaisen työn liitto alottanut toimintansa”. Metallityöläinen 12/1912.

13 ”Profithunger i fosterländsk skepelse”. *Arbetet* 24.3.1916.

tuotannon menestyksestä ja sen myötä kansallisesta edusta.¹⁴ Klassista keinoa, syytöksen kääntämistä sen esittäjää vastaan, oli näissä tapauksissa otollista käyttää. Samalla sosialistit kuitenkin tulivat myös ilmaisseeaksi yhteisiä ajatustapoja, joiden sisällä kiistaa käytiin. He esittivät sosiaalisille vaatimuksilleen paitsi moraalisia myös taloudellisia perusteluja.

Nimimerkki J.L., mahdollisesti Puutyöntekijäin Liiton puheenjohtaja Johan Lumivuokko, pohdiskeli *Työmieheissä* huhtikuussa 1913 työväestön kantaa kotimaisen teollisuuden edistämiseen. ”Taistelevalle työväestölle” oli ostopäätösten teossa tärkeätä, millaisiin työehdoin tuote oli valmistettu. Ei ollut syytä vieroa sellaisten kotimaisten yritysten tuotteita, ”jotka luonnollisella tavalla koettavat pitää puoliaan ulkolaista kilpailua vastaan, maksaen työntekijöille kunnollisen palkan, antaen inhimillisen kohtelun j.n.e.”. Ennen kuin kilpailukyky saavutettaisiin, tarvittaisiin kuitenkin ”suoranainen vallankumous teollisuuden johtojärjestelmän alalla”. Suomalaisten teollisuusyritysten johto oli ylimmältä alimmalle portaalle taidoiltaan ja kyvyiltään kehoja. Vertailukohdaksi kirjoittaja esitti ”tieteellisen työnjohdon esittäjänä tunnetun” amerikkalaisen insinöörin Frank B. Gilbrethin työnjohtoperiaatteet ja todisti, että ”se aika, jolloin suomalaiset tuotteet kykenisivät yleisesti kilpailemaan ulkolaisten kanssa, on kaukana tulevaisuudessa”. Kotimaisten tuotteiden huonoon kilpailukykyyn työväestö oli syypää korkeintaan sikäli, että se oli tyytynyt työskentelemään liian huonoilla työehdoilla ja antanut siten kapitalisteille tilaisuuden ”rauhassa maata lötköttää saalistuksensa päällä, josta on ollut seurauksena, ettei niillä ole ollut riittävää pakotusta tekniikan parantamiseen”.¹⁵

Samaan tapaan Otto Wille Kuusinen perusteli työajan lyhennystä, kun eduskunta marraskuussa 1909 käsitteli asetusta teollisuusammattityöstä. Hän todisteli, että ”tehtaanomistajatkin yleensä aina ovat hyötynneet työpäivän lyhennyksistä”. Työväensuojelulainsäädäntö toimi ”yritteliäisyyden nostattajana ja velttouden hävittäjänä teollisuudenharjoittajain keskuudessa”. Suomen kapitalistit olivat erityisen ”saamattomia ja laiskoja viemään teollisuutta eteenpäin”:

”Suomen työnantajat ovat kyllä poikia nylkemään työväkeä ja *sen kautta* lisäämään voittoja niinkuin aina poroporvarit ovat. Mutta kehittämään tekniikkaa, viemään sitä tietä teollisuutta eteenpäin

14 ”Socialdemokraterna och den finska veckan”. Hufvudstadsbladet 5.10.1913; ”Missljud under finska veckan”. Hufvudstadsbladet 10.10. ja 14.10.1913; ”Toimituksen näköpiiristä”. Kotimainen Työ 1/1913, 2–3/1913 ja 4–5/1913.

15 J.L.: ”Kotimainen teollisuus ja työväestö”. Työmies 4.4.1913.

ja sitä tietä kasaamaan pääomia, siihen ne nähtävästi eivät kykene.”¹⁶

Näkemyksen toisti *Työmiehen* nimimerkki Wille, kaiketi lehden tuoloinen toimittaja Kuusinen¹⁷, kirjoituksessaan ”Tuotantoako vastaan?” maaliskuussa 1916. Työväensuojelulakien voimaansaattaminen olisi teollisuustuotannon ”todellisen kehitysedun” parasta edistämistä:

”Kapitalistienkin etu rupeisi heti silloin vaatimaan esim. tekniikan parantamista Suomen teollisuudessa aivan eri tavalla kuin tähän asti. Työn tuottavuisuus voisi muutamassa vuodessa kohota oikein komeesti.”¹⁸

Willen katsannossa työajan ja työolojen sääntely ei selvästikään ollut vain reagointia tuotannon koneellistamiseen. Sekä sosiaalipoliittinen sääntely että tuotannon rationalisointi palvelivat siinä yhtä ja samaa ”todellista kehitysetua”, tuotantovoimien kasvua.¹⁹

Tällainen argumentointi oli ilman muuta poliittisesti taktista. Mutta siitä voi tunnistaa syvemmän, pysyvämmän rakenteen, joka oli tärkeä sosialistisen työväenliikkeen integroitumisessa kapitalistiseen yhteiskuntaan. Sen mukaan työväestön välittömätkin luokkaedut olivat senluonteisia, että niiden toteuttaminen edisti todellista yhteisetua.

Sen sijaan että palkka- ja työehtovaatimukset olisivat alentaneet yritysten kannattavuutta, ne jouduttivat tuotannon koneellistamista. Teollistumisen alkuvaiheessa olevassa yhteiskunnassa koneellistaminen taas näyttäytyi sekä tuotannon että työtilaisuuksien kasvun voimana.

Käsityötä ja käsityömaista ammattitaitoa koneellistaminen hävitti, mutta kyse oli historiallisesti häviöön tuomitun tuotantomuodon väistymisestä. Koneellistuvassa suurteollisuudessa työläisen tehtäväksi tulivat ”vain verrattain harvat ruumiin- tai ruumiinosanliikkeet, yhtä koneelliset kuin kuolleiden koneidenkin”. Mutta vaikka nämä tehtävät eivät vaatineet ”varsinaista ammattitaitoa”, ne vaativat ”sitä enemmän työtottumusta” ja ”tavatonta hermoston lujuuutta”. Näin Suomen Ammattijärjestö hahmotteli uudenlaisia tehdastyöntekijän kvalifikaatioita antaessaan vuonna 1912 teollisuushallituksen pyynnöstä lau-

* * * * *

16 Valtiopäivät 1909 II, Pöytäkirjat II, 850–859, lainaukset s. 853, 855, 856, korostus alkuperäinen.

17 Nimimerkkiä ei mainita pseudonyymiluetteloissa Kuusisen eikä Työmiehen yhteydessä.

18 Wille: ”Tuotantoako vastaan?”. *Työmies* 30.3.1916.

19 Tuotantovoimien kasvun tärkeyttä sosiaalidemokratialle tähdensi myös esimerkiksi J.V. Keto kirjoituksessaan ”Socialdemokratin och produktionskrafternas ökning”. *Arbetet* 18.8.1916.

sunnan ammattikasvatuskomitean mietinnöstä.²⁰ Hermostoltaan lujan työntekijän ja yhä täydellisemmän työnjaon kuvassa siintivät tulevan yhteiskunnan rakennuspilarit.

Työväenliikkeen agitaatio maalasi synkin värein kuvan tehtaiden olosuhteista. Suomen vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuudessa industrialismin ihannoitua esiintyi perin harvoin. Usein tehtaan kuvauksiin sitä vastoin yhdistyivät helvetin värit, äänet, hajut ja tuntoaistimukset.²¹ Sama pätee siihen proletarisen retoriikan harjoitteluun, jossa aktiivijäsenet kilvoittelivat työväenjärjestöjen käsinkirjoitetuissa lehdissä.²² Tehdastyöläisten arkipäivän kokemukseen saattoivat kuitenkin tukeutua myös työväenjohtajien näkemykset koneellistamisen perimmäisestä edistyskellisydestä. Tulo maataloustöistä tehtaaseen näyttäytyi useimmiten sosiaalisena nousuna. Eikä koneen koettu vain kahlitsevan vaan myös keventävän työtä.²³ Työväenliikkeen tavoitteenasetteluissa tuottavuuden kasvu perusteli työajan lyhentämistä²⁴, mutta työttömyyden tuojana konetta ei ensi sijassa pidetty, varsinkin jos asioita katsottiin, niin kuin marxilaisuus opetti, kehityksen yleisen suunnan ja työväenluokan *yleisten* etujen kannalta.

Työaikataistelussa vedottiin paitsi työntekijän ihmisarvon, terveyden ja itsekasvatuksen asettamiin vaatimuksiin sekä tuottavuuden kasvun antamiin mahdollisuuksiin myös siihen, että työajan lyhentäminen lisäisi työtehoa: ”Työntekijät, joiden voimia lyhempi työaika ei niin haitallisesti tylsennä, pysyvät reippaampina ja tekevät pontevammin työtä.” Ja työntekijäin nälkäpalkat tuomitessaan Suomenkin työväenliike käytti jo varhain myös sitä argumenttia, että palkkojen ja sitä myöten ostovoiman kohottaminen oli teollisuudenharjoittajillekin hyödyksi.²⁵

Samaan aikaan kun työväenliike julisti työväestön aseman pysyvät parannukset kapitalismin vallitessa mahdottomiksi, se kuitenkin kävi porvareiden kanssa taistoon siitä, mitä yhteiset konkreettisten uudistusten yhteydessä edellytti. Kapitalistien luokkaedut olivat sen mukaan partikulaarisia, vieläpä sillä tavoin, että ne sokaisivat kapitalistia niin, ettei hän edes niitä täysin voinut nähdä. Ja suomalainen

20 ”Suomen Ammattijärjestön toimikunnan antama lausunto teollisuusammattien oppilasoloja koskevasta asetusehdotuksesta”. Suomen Ammattijärjestö 1/1913.

21 Palmgren 1989, 51–58.

22 Vrt. Ehrnrooth 1992, 438.

23 Vrt. Haapala 1986, erityisesti 244–245, 341–342.

24 A.: ”Työpäivän välttämätön pituus”. Työmies 5.5.1913.

25 Esim. Matti Paasivuoren ym. anomusehdotus 18.8.1908 esityksen antamisesta työväen suojeluslaiksi sekä 8-tuntisen pisimmän sallitun työpäivän lain kautta määrittämisestä. Valtiopäivät 1908 II, Liitteet IX, anomusehdotus n:o 110. – Lainaus tästä aloitteesta, 67–68.

porvaristo oli erityisen vanhoillinen ja lyhytnäköinen edes omaa etu-
aan ymmärtääkseen.

4.3. Rationaalisuus ja luokkatietoisuus

4.3.1. Taylorismi

Kotimaisen työn propaganda oli työväenlehtien kirjoittajien mukaan yritystä sitoa työväkeä vääráän, valheelliseen yhteiseluun. Valheel-
lista yhteisedun julistusta oli myös Frederick Winslow Taylorin oppi.²⁶
Se tuli suomalaiseseen julkisuuteen samoihin aikoihin kuin kotimaisen
työn tunnuskin.

Kannanmäärittely taylorismiin ei kuitenkaan ollut yksinkertainen
kysymys. Sen osoittaa jo edellä mainitun J.L:n kritiikitön viittaus
Taylorin kollegan Gilbrethin periaatteisiin keväällä 1913. Asiaperus-
teinen tiede henkilökohtaisen mielivallan sijaan – tämä vastasi marxis-
min ja muiden edistysoppien opettamaa historian kulkusuunnan ku-
vaa. Tieteen voiton sanomaa Taylor julisti. Erityisen valtaviin visioi-
hin ja pitkiin perspektiiveihin ”työn tieteen” yhdisti sen ensimmäi-
nen todellinen sanansaattaja Suomessa, geologiprofessori Jakob Jo-
hannes Sederholm.²⁷

Sederholm ryhtyi keväällä 1912 tekemään tunnetuksi ”uutta talou-
dellista evankeliumia Amerikasta”, ensinnä juuri Gilbrethin tekstien
nojaalla.²⁸ Aivan uudesta opista ei enää 1910-luvun alussa ollut kyse.
Insinööri Taylor oli jo 1880-luvulla amerikkalaista terästeollisuutta
palvellessaan päättänyt pohtimaan työ- ja palkkaustapojen tehostamis-
ta. 1890-luvulla hän oli alkanut levittää kehelmiään luennoin ja kir-
joituksin, tosin vain yhtenä monista näiden asioiden selvittelijöistä.

Taylorin rationalisointiopit eivät koskeneet ensi sijassa koneista-
mista tai siirtymistä käsityöstä tehdastyöhön. Pikemminkin hänen
huomionsa kohdistui sellaisiin teollisen tuotannon töihin, jotka oli-
vat koneen suoranaisen kontrollin ulottumattomissa.²⁹ Hänen ydin-
ongelmanaan oli ”elävän työn taloudellistaminen”³⁰ kapitalistisesti

26 Esim. ” ’Kotimainen työ’, ’Taylor järjestelmä’ ja ’Huoltokonttorit’ ”. Metallitöyläinen 4/1915.

27 Sederholmista taylorismin maahantuojaana ks. tarkemmin Kettunen 1990b.

28 J.J. Sederholm: ”Vetenskaplig arbetsledning I-II”. Hufvudstadsbladet 16.3.1912, 22.3.1912, 10.4.1912.

29 Tätä korostaa Alf Johansson (1988, 70–71).

30 Lainausta Julkunen 1987, 87.

organisoidun palkkatyön pohjalta. Hän ei ollut ensimmäinen eikä ainoa tämän kysymyksen asettaja. Mutta hänen vastauksensa oli tavallista systemaattisempi.

Oli olemassa *one best way* kullekin työsuoritukselle. Yksityiskoh- taisten työntutkimusten avulla tuo taloudellisin menetelmä oli etsit- tävä ja tarkasti määritettävä ajan ja tilan koordinaatistossa. Sitä var- ten yrityksiin oli perustettava suunnitteluosastot. Palkkausjärjestel- mä oli rakennettava niin, että työntekijä kokisi mahdollisimman vah- van riippuvuuden yksilöllisen työsuorituksensa ja palkkansa välillä. Vastaavuuden määrittäminen työntutkimusten piti osaltaan palvella. Ta- vallinen urakka- ja kappalepalkkaus, vaikka se olikin tuntipalkkaa parempi kiihoke, johti työntekijät luomaan omia kollektiivisia työ- tahdin normejaan taksojen säilyttämiseksi. Tämä työn taloudellista- misen este voitettaisiin, kun suorituspalkkaus pohjautuisi kunkin työ- tehtävän vaatiman ajan ”tieteelliseen” määrittelyyn. Bonusjärjestel- mä palkitsisi normin yksilöllisen ylittämisen, mutta myös kasvattai- si yrittäjän saamaa työntuloksen osaa.

Työntekijäin kollektiivisen kokemuksen ja tradition murtaminen ei rajoittunut palkan ja suorituksen suhteeseen. Se koski myös työn organisointia, ammattitaitoa ja työmarkkinoita. Suunnittelun ja suo- rituksen erottaminen toisistaan oli taylorismin peruserätyksiä. Sen tiedon sijaan, joka perustui työntekijäin työtään, ammattiaan ja työ- markkina-asemaansa koskevaan kollektiiviseen kokemukseen, oli asetettava *managementin* asiantuntemus. Tämä merkitsi myös työn- johtajan perinteisen tehtävän muuttamista, sen eriyttämistä ja rajaa- mista. Sijaa ei liioin jäänyt kapitalistin kaikinpuoliseen henkilökohtaiseen asioihinpuuttamiseen perustuvalle patriarkalismille. Työsuhteen ei pitänyt nojata henkilökohtaiseen lojaalisuuteen eikä paljaa- seen pakkoon, vaan niiden oli oltava asiasuhteita, joissa objektiivinen tieto todisti hierarkkisen alistuksen yhteiseksi eduksi. Tiedon ja vallan yhteys toteutuisi, foucaultlaisittain ilmaistuna, näkemisen ja näkymisen erona³¹.

Työtehon ja kontrollin tavoitteet yhdistyivät tällä tavoin suoraan toisiinsa. Taylorismi oli vastausta sekä työn tehostamisen tarpeisiin että työläisten kollektiiviseen vastarintaan. Sitä, että taylorismi syn- tyi ja ensinnä levisi Yhdysvalloissa, on toisaalta Antonio Gramscis- ta alkaen³² selitetty sellaisten traditioiden heikkoudella, joita vastaan taylorismi kävi. Yhdysvaltain teollistuminen 1800-luvun jälkipuolella johti nopeasti – aivan toisin kuin Englannissa – suuriin sarjatuotant-

31 Näin Foucault (1980, 227) luonnehtiessaan Benthamin Panopticonia.

32 Gramsci 1982, 136–137, 154–158.

toa harjoittaviin yhtiöihin, jotka edellyttivät laajaa hallintokoneistoa. Ja etnisesti fragmentoitunut, siirtolaisvirran koko ajan kasvattama työväestö oli mukautettavissa insinööriekspertin havainnoivan, jaottelevan, eristävän ja koneellistavan katseen alle.³³

Iskusana *scientific management* murtautui Yhdysvalloissa laajaan julkisuuteen vuoden 1910 tienoilla ja toden teolla vuonna 1912, kun Taylor joutui puolustamaan järjestelmäänsä edustajainhuoneen asettaman tutkimuskomitean edessä.³⁴ Opinlevityksen tehostuminen ja opin tunnetuksi tuleminen olivat kuitenkin eri asioita kuin sen käytäntöön soveltaminen. Amerikassa vuonna 1913 käydessään Sederholm sai kuulla, että Taylorin järjestelmä oli käytössä noin sadassa yrityksessä, joiden palveluksessa oli suunnilleen 50 000 työntekijää.³⁵ Taylorismin levinneisyyttä arvioitaessa on kuitenkin huomattava, että Taylor ja hänen koulukuntansa systematisoivat yleisempää rationaalisointipyrkimystä sekä tukivat sitä ideologisella vaikutuksellaan.

Taylorismin vaikutuksen tulkintoja erottavat paitsi erilaiset käsitykset työsuhteiden reaalihistoriasta myös käsitteen erilaiset käyttötavat: tarkoitetaanko taylorismilla juuri Taylorin ja hänen seuraajiensa kehitteliä vai niiden ilmentämiä yleisempiä periaatteita. Vanhastaan työnsosiologialle ja organisaatiososiologialle *scientific management* oli suhteellisen lyhytaikainen liikkeenjohdon oppi, jonka sitten muut opit, kuten *human relations* -suuntaus, sysäsivät tieltään.³⁶ Aivan toisin taylorismin tulkitsi Harry Braverman esittäessään vuonna 1974 teesinsä ”työn alentumisesta” (*degradation*). Hänen tarkastelussaan taylorismi oli nimi kapitalistisen työorganisaation monopolikapitalismin oloissa toteutuvalle perustendenssille. Ei taylorismin epäonnistuminen vaan tuon perustendenssin läpäisy teki taylorismin erityisenä ohjelmanä tarpeettomaksi.³⁷

Syventymättä taylorismin historiallista paikkaa ja merkitystä käsittelevään keskusteluun³⁸ voi päätellä, että niin taylorismin tulkitseminen kapitalistisen työorganisaation perustendenssiksi kuin sen tarkasteleminen lyhytikäisenä, epäonnistuneena liikkeenjohdon oppina on kestämatöntä. 1980-luvulla kriisiytyi kehityskuva, jonka mu-

33 Ks. esim. Littler 1982, 161–195.

34 Drury 1918, 15–28; Bendix 1974, 274–281; Clawson 1980, 34, 202–253.

35 J.J. Sederholm, ”Om den amerikanska effektivitetsrörelsen, med särskild hänsyn till den s. k. Scientific Management”. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1914, 138. – Ks. myös Julkunen 1987, 106–107.

36 Esim. Etzioni 1970, 34–76.

37 Braverman 1974, 86–87.

38 Bravermania seuranneen, marxilaisittain suuntautuneen ns. työprosessidebatin ristiriitaisista taylorismin historiallista paikkaa ja merkitystä koskevista käsityksistä ks. Clawson 1980, 204–205; Littler 1982, 48–50; Julkunen 1987, 79–111.

kaan työorganisaatio rakentuisi yhä syvenevälle suunnittelun ja suorituksen erolle. Mutta taylorismi ei liioin ollut vain oppi, vaan myös ilmentymä yleisemmistä prosesseista, joita se osaltaan oikeutti ja vahvisti.

Viime kädessä noissa prosesseissa oli kyse koko siitä länsimaisesta rationalisoitumisesta, jota Max Weber eritteli. Sitä ilmentävänä ja vahvistavana työn tieteenä taylorismi innosti geologi Sederholmin. Hänen vuonna 1915 ruotsiksi ja suomeksi julkaisemansa kirja *Työn tiede* oli Pohjoismaissa ja vieläpä Euroopassakin ensimmäisiä perusteellisia esityksiä scientific managementista.³⁹ Taylorin itsensä teos *The Principles of Scientific Management* vuodelta 1911 oli tosin julkaistu ruotsiksi jo vuonna 1913 ja suomeksikin vuonna 1914.

4.3.2. Pirullista ja edistyksellistä

Myös suomalaiset työväenlehdet kuvailivat jo vuonna 1913 ”kapitalistien keksimää pirullista työtapaa”.⁴⁰ Ensimmäinen laajahko suomalaisen sosialistin arvio taylorismista lienee Karl Harald Wiikin kirjoitus ”*Scientific management*” eli *Taylorin tieteellinen työntekejärjestelmä*. Se sisältyi marraskuussa 1913 julkaistuihin vuoden 1914 *Folkkalenderniin* ja *Työväen kalenteriin*. Taylorin oppeja arvioineista pohjoismaisista sosialisteista Wiik näyttää olleen ensimmäisiä. Hänen artikkelinsa ilmestyi ennen kuin esimerkiksi Otto Grimlund ja Ernst Wigforss käsitelivät Taylorin järjestelmää Ruotsin sosiaalidemokraattien *Tiden*-lehdessä.⁴¹

Wiik päätteli, että ”järjesteellis-teknilliseltä puoleltaan” Taylorin järjestelmä oli ”ainoastaan suurteollisuudessa jo kauan havaittavissa olevien pyrkimysten tietoista, johdonmukaista ja tarmokasta toteuttamista”. Tällaisena se joudutti pääoman objektiivista keskittymistendenssiä. Myös työntekijän asemaa Taylorin järjestelmä muutti siihen suuntaan, joka oli jo ollut näkyvillä suurteollisuudessa. Se alensi työntekijän kesytettävän eläimen asemaan. Se lisäsi työn kuluttavuutta ja kasvatti työttömyyttä. Palkkojen Taylor tosin lupasi kohoavan, mutta tämäkään etu ei osoittautuisi pysyväksi. Järjestelmän synkin puoli oli kuitenkin siinä, että se työntekijäin yksilöllistä kilpailua vahvistamalla ”järjestelmällisesti tukahuttaa työläisten luokkayhteistunnetta”.

39 Devinat 1927, 22–23; De Geer 1978, 205–207; Runeby 1978, 41–44.

40 ”’Taylor-systeemi’”. Suomen Ammattijärjestö 6–7/1913.

41 Vrt. De Geer 1978, 82–85. – Vrt. myös Stollberg 1981, 77–78.

Kirjoituksensa lopuksi Wiik totesi, että Suomenkin työläisten oli ennen pitkää asetettava itselleen ”tuo vakava kysymys: millä tavalla on suhtauduttava Taylorin järjestelmään?”. Wiikin oma, tosin vasta suuntaa-antavaksi tarkoitettu vastaus ilmentää ei vain hänen omaa ajatteluaan vaan yleisemmin vanhan työväenliikkeen evolutionistista marxismia:

”Jos kerran ollaan sitä mieltä, että järjestelmä olemukseltaan ja vaikutuksiltaan on askel siihen suuntaan, johon kapitalistinen kehitys yleensä kulkee, niin ei tämän järjestelmän yleinen vastustaminen saata tulla kysymykseen. Luokkatietoisien köyhälistön katsantokanta taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen nähden on yleensä tämä: koetetaan poistaa esteitä kehityksen tieltä ja estää työläisiä joutumasta kärsimään enemmän kuin välttämätöntä on. Tämän näkökannan mukaisesti lienee kai myös vastattava kysymykseen työläisten suhtautumisesta Taylorin järjestelmään. Tuo järjestelmä on kieltämättä tuonut mukanaan eräitä teknillisiä parannuksia, mutta nämätkin ovat toistaiseksi, kuten teknilliset parannukset yleensä yksityiskapitalismin vallitessa, pikemmin omiaan huonontamaan kuin parantamaan työväenluokan elinehtoja. Ja niin johtaakin ”scientific management” katseemme nykyisen yhteiskunnan rajojen ulkopuolelle, kohti tulevaa yhteiskuntaa, jossa työtätekevä kansa itse määrää tuotannosta ja jossa siis myöskin teknilliset edistykset tulevat työtätekevän ihmiskunnan itsensä hyväksi.”⁴²

105

Lainauksesta voi lukea Toisen internationaalin marxismille ominaisen käsityksen, jossa tuotantovoimien kasvu oli edistyksen liikevoima. Taylorin järjestelmä oli historian objektiivisen kulun mukainen, mutta vielä kapitalistista riistoa vahvistava edistysaskel. Avoin ristiriita jäi kuitenkin Wiikin kahden päätelmän välille: miten scientific management auttoi kohdistamaan katseen kohti tulevaa yhteiskuntaa, kun se kuitenkin tukahdutti luokkatietoisuutta?

Teoreettista taylorismin kritiikkiä Suomen työväenliikkeen julkisuuteen toi vuoden 1913 lopulla Wiikin artikkelin lisäksi venäläis-sosialistin Aleksander Bogdanovin kirjoitus ”Koneellistettu ihminen”, joka suomennettiin *Työmieheen*. Bogdanov päätteli, että Taylorin työntutkimukset osittain paransivat ja yksinkertaistivat työtapoja työntekijöillekin hyväksyttävällä tavalla. Mutta Taylorin palkkausjärjestelmä merkitsi työntekijän elinvoiman ”huijaavaa käyttöä”. Se vei tuotannon rationalisointia väärään suuntaan. Taylorin järjestelmä

42 Karl H. Wiik: ”’Scientific Management’ eli Taylorin tieteellinen työntekojärjestelmä”. *Työväen Kalenteri VII 1914* (1913), 48–64, lainaukset s. 61, 63–64.

perustui elävien koneiden kehittämiseen, työntekijöiden muovaamiseen koneen kaltaisiksi. Mekaaninen koneellistaminen sitä vastoin oli, näin Bogdanovin kanta oli tulkittavissa, historiallisesti edistyksellistä ja työväenluokalle pitkän päälle edullista rationalisointia, jos kohta siitä seurasi siirtymävaiheissa työttömyyttä. Tuotannon koneellistamista työläiset tehostivat palkkataistelullaan, jolla he estivät elävän työn halventamista.⁴³

Sederholm puolestaan sai nimenomaan Wiikin artikkelista pontta työväen väärinkäsitysten oikaisemiseen. Hiostusväitteen hän torjui todistamalla muiden tayloristien tapaan, että tehokkain työsuoritus oli työntekijällekin paras, sillä se vastasi fysiologian lakeja. Palkan ja suorituksen vastaavuus toi työntekoon sisäisen kiihokkeen ulkoisen pakon sijaan ja esti epäoikeudenmukaisuuden kokemukset. Työn muuttuminen yksitoikkoiseksi oli sekin väärinkäsitys. Tarkkojen, tietteellisten ohjeiden kautta työ päinvastoin oli saava uutta mielenkiintoa, kun oli ponnisteltava ajatusten koossapitämiseksi.⁴⁴

Vaikeampi oli syytös, jonka mukaan Taylorin järjestelmä merkitsi työntekijäin ankaraa karsintaa, vanhojen ja heikkojen syrjäänsäysäämistä. Asia arvelutti Sederholmia itseäänkin: sen täytyi pelottaa ”työläistä ja työväenystävää”, hän sanoi Ekonomiska Samfundetissa 1914. Hän oletti kuitenkin, että armoton valikointi luonnehti enemmän Amerikkaa kuin scientific managementia. Sellainen menettely oli mahdollinen vain niin kauan kuin vasta pieni osa yrityksistä oli omaksunut työn tieteen periaatteet ja niin kauan kuin siirtolaisvirta toi Amerikkaan uutta riskiä työvoimaa.⁴⁵ Vakuuttavuutta tältä puo-

43 A. Bogdanoff: ”Koneellistettu ihminen. Taylorin systeemistä”. Työmies 4.12.1913. – Systeemiajattelun kehittelijän Bogdanovin marxismissa oli Ernst Machin empiriokritismin sekä Wilhelm Ostwaldin organismiajattelun ainek- sia: ”— — — Bogdanov proceeded from Darwin via Ostwald to Mach and Marx” (Susiluoto 1982, 45). Koneellistaminen näyttää hänelle merkinneen emansipaatio- voiman organistista vahvistamista. Tämä näkyi myös hänen *Taloustieteen oppi- kirjastuan*, jonka michiganilainen Työmies Kustannusyhtiö julkaisi Leo Laukin suomentamana. Sen mukaan teollisuuden koneellistaminen jo kapitalismin aikana ensi sijassa *vähensi* työn suppeaa erikoistuneisuutta, *supisti* suorittavan ja jär- jestävän tai johtavan työn eroa ja *vahvisti* työntekijäin keskinäistä yhteistoimintaa. Tulevassa yhteiskunnassa luonnonvoimien hallinta koneen avulla oli vahvistuva kohti täydellisyyttä: ”*Yhteiskunnan todellinen valta luonnon yli, rajattomasti kasvaen tieteellisesti järjestetyn ja johdetun tekniikan perusteella* – sellainen on kapitalistisen järjestelmän jälkeisen yhteiskuntamuodon ensimmäinen luonteen- omainen piirre.” (Bogdanov 1914, 491, korostus alkuper.) Tästä näkökulmasta Taylorin oppi uhkasi johtaa tuotannon tieteellistämistä harhaan, niin kuin Bogdanovin kirjoitus Työmiehessä esitti (vrt. Susiluoto 1982, 106–107).

44 Sederholm 1915, 212–213.

45 J.J. Sederholm: ”Om den amerikanska effektivitetsrörelsen, med särskild hänsyn till den s.k. Scientific Management”. Ekonomiska Samfundets Tidskrift 1914, 142–143.

lustukselta tosin vähensi Sederholmin sittemmin *Työn tietees*sä esittämä näky, jonka mukaan Taylor-järjestelmä edisti ”eugeniikkaa eli kansanterveyttä”. Kun järjestelmä suosi kykenevämpää ja paransi tämän mahdollisuuksia perheen muodostamiseen, sen täytyi vaikuttaa ”jossain määrin samaan suuntaan kuin luonnollinen valikoiminen ke-syttömässä luonnossa”.⁴⁶

Yhtä kaikki Sederholm ei työntekijöiden epäilyjä vastaan orjallisesti toistanut Taylorin argumentteja. Erityisesti tämä näky suhteessa työntekijäin kollektiiviseen toimintaan. Sederholm arvioi *Työn tietees*sä, että työehtosopimukset ja ammattiyhdistykset olivat mahdollisia ja jopa hyödyllisiä myös Taylorin järjestelmän vallitessa. Hän oletti tämän Taylorista itsestään poikkeavan näkemyksen vahvistuvan järjestelmän kannattajien joukossa.⁴⁷

Sederholmin yritys todistaa taylorismin periaatteiden ja työväen pyrintöjen yhteensopivuus ei pysähtynyt tähän. Hän esitti Taylorin järjestelmän palvelevan myös työväenluokan syvimpiä emansipatorisia pyrkimyksiä. ”Voittava työväenluokka, tapahtuipa sen voitto äkisti tai olkoonpa se tulos pitemmän ajan reformiliikkeestä” ei voisi luoda uutta yhteiskuntaa siihenastisilla, ulkonaisen pakon tyypistämällä kyvyillään. Mutta Taylorin järjestelmä koulisi työntekijät uuden yhteiskunnan rakentajiksi, sillä se poistaisi ulkonaisen pakon ja sitoisi kaikki määräykset ”systemaattisesti valmistettuihin objektiivisiin sääntöihin”; ei toteltaisi ensi sijassa ”päällismiehiä”, vaan ”järjestelmää”.⁴⁸

Voi päätellä, että Sederholm tavoitteli sanomalleen vastakaikua sellaisesta sosialismin visiosta, joka sisältyi Toisen internationaalisen marxismin: kapitalistisen tehtaan yhä vallitsevampi suunnitelmallisuus oli yleistettävä yhteiskunnan organisointiprinsiipiksi.⁴⁹ Hän uskoi löytäneensä ”amerikkalaisuuden salaisuuden”⁵⁰, mutta on tulkittavissa, että hän suhteutti taylorismin eurooppalaisiin työväenkysymyksen asettamisen ja ratkaisemisen tapoihin. Osittain tämä näky

* * * * *

46 Sederholm 1915, 226.

47 Sama, 218. – Eri foorumeilla Sederholmin painotukset tosin vaihtelivat. Ekonomiska Samfundetissa 1914 hän totesi ammattiyhdistysten Amerikassa kiivaasti vastustaneen Taylor-järjestelmää. Huoleen omasta tulevaisuudestaan näillä olikin hänen mukaansa aihetta, kun Taylorin systeemi ratkaisisi palkkariidat sekä synnyttäisi luokkatunteesta luopuvan ”työläisaristokratian” (Ekonomiska Samfundets Tidskrift 1914, 138–139). *Työn tietees*sä Sederholm (1915, 218) esitti saman vision, mutta sovitti siis taylorismin myös ammattiyhdistykset ja kollektiivisopimukset.

48 Sederholm 1915, 222–223.

49 Vrt. Gronow 1986, 14–15, 114, 119.

50 Sederholm 1915, 228.

siinäkin, miten hän tarkasteli työntekijää tuotannon subjektina. Taylor luotti fysiikan lakeihin, mutta Sederholmia kiehtoi myös ”persoonallisen tehokkuuden” edistäminen. Sitä käsitellessään hän vetosi muiden muassa Hugo Münsterbergiin, saksalaiseen kokeellisen psykologian ja erityisesti ns. psykotekniikan kehittäjään, joka oli siirtynyt 1890-luvulla Yhdysvaltoihin, Harvardiin.⁵¹

Wiikin ja muiden suomalaisten sosialistien arvioinneissa taylorismista ilmeni historiallismaterialistinen käsitys, jossa tuotantovoimat toimivat ylipersoonallisena historian subjektina. Sederholmin todistelu, että taylorismi vahvistaisi myös *työntekijän* ja jopa työväenluokan subjektiutta, ei kuitenkaan saavuttanut menestystä.

Keväällä 1915 Otto Wille Kuusinen julkaisi *Suomen Ammattijärjestö* -lehdessä kolmiosaisen kirjoituksen ”Preemio-palkkaus teilarijärjestelmän yhteydessä”. Kuusisen kovin kritiikki kohdistui siihen, että palkan määräytyminen siirtyisi Taylorin järjestelmässä entistä etäämmäs työntekijöiden kontrollista. Palkkaetujen valvonta vaatisi työväeltä entistä enemmän: sen olisi saatava luottamusmiehensä liikkeiden konttoreihin valvomaan ”työeräin perusaikojen määräämistä”. Mutta tällaista valvontavaltaa kapitalistit eivät missään nimessä myöntäisi. Sen tähden ”ei työväelläkään liene tässä itsensä suojelemiseksi muuta tietä kuin yhtä ehdottomasti alunpitäen vastustaa niin työeräpreemiopalkkausta kuin teilarijärjestelmääkin”.⁵²

Kuusisen kirjoitus ilmestyi ennen Sederholmin *Työn tiedettä*, mutta kirja ei näytä saaneen sosialisteja tarkistamaan kantojaan.⁵³ Kovin suurta julkisuuttakaan se ei työväenlehdissä saanut.⁵⁴

Kuitenkin työväenliikkeen piti johtajiensa mielestä raivata esteitä yhteiskunnan rationalisoitumisen tieltä eikä suinkaan kasata niitä sen

51 Sama, 188. Vrt. myös sama, 164. – Münsterbergistä ks. jäljempänä s. 221.

52 O.W.K.: ”Preemio-palkkaus teilarijärjestelmän yhteydessä”. *Suomen Ammattijärjestö* 3/1915, 4/1915, 5/1915.

53 Vrt. esim. ”Kiri-kiri-järjestelmän seuraukset”. *Työmies* 24.12.1915; ”Työstä väsymys”. *Työmies* 16.1.1916.

54 Läpikäymieni neljän ammattiyhdistyslehden (*Suomen Ammattijärjestö*, *Gutenberg/Kirjatyö-Bokarbete*, *Kutomatyöläinen*, *Metallityöläinen*) en ole havainnut vuosina 1915–1917 arvioineen Sederholmin kirjaa kuin korkeintaan epäsuorasti (*Kirjatyö* 6/1917, ”Antikirin” pakina). *Työn tie* sisältyi kyllä Metallityöntekijöiden liiton ”kiertävään kirjastoon”, samoin kuin Taylorin suomennettu kirja (*Metallityöläinen* 3/1917). – *Arbetet*-lehdessä pidettiin marraskuussa 1916 ”n.s. kulttuurimme ja tietemme” tilan todisteena sitä, että Taylorin opin profeetaksi oli täällä antautunut professorismies, vieläpä geologi, kuolleitten asioitten tutkija. Sederholmin hyvää uskoa opin siunauksellisuuteen kirjoittaja ei epäillyt, mutta suurtakaan kunnioitusta hän ei sanonut tuntevansa tällaisia ”kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen äänitorvina” toimivia ”kulttuurinedistäjiä” kohtaan. E.: ”Taylor-systemet och den mänskliga organismen”. *Arbetet* 21.11.1916.

eteen. Tämä näkemys ilmeni osaltaan keskustelussa siitä, pitikö pienviljelystä edistää vai vastustaa. *Arbetet*-lehdessä nimimerkki Ignotus, mahdollisesti Wiik⁵⁵, pohdiskeli joulukuussa 1913, oliko pienviljelyksen mahdollista ottaa avukseen ”alla dessa civilisationens gigantiska hävstänger: arbetsfördelning, organisation, ekonomisk drift, o.s.v.”. Kirjoittajan vastaus oli kielteinen. Sitä perustellessaan hän osoitti tietävänsä niin scientific managementin kuin psykotekniikan keskushahmot: ”Småbrukaren är ingen organisatör, ty strängt arbete från morgon till kväll under veckans alla arbetsdagar skapar ingen Taylor, ingen Münsterberg.”⁵⁶

Melko paljon näyttää saaneen kannatusta käsitys, että riiston tehostumisen ohella Taylorin järjestelmä toi mukanaan sellaisia työtapojen parannuksia, joiden vastustaminen olisi taantumuksellista, ”perikatoon tuomittua”, niin kuin Antti Kuli kirjoitti Kirjatyöntekijäin Liiton *Kirjatyössä* 1916. Kuli pohdiskeli laajasti ”teilarijärjestelmän” soveltamista kirjateollisuuteen. Hänestäkin järjestelmän vahingollisimpia puolia oli se, että se tahtoi poistaa työläisistä ”kaiken yhteistoiminnan harrastuksen ja asettaa sijalle raa’at vaistot, alhaiset himot ja itsekkäät pyyteet”. Tämä oli Taylorin järjestelmän erityinen haaste ammatilliselle liikkeelle. Vastapainoksi ammatillisen liikkeen oli entistä enemmän kiinnitettävä huomiota ”toverihengen kasvattamiseen, yhteistunteen elvyttämiseen ja valistuksen levittämiseen työläisten keskuuteen”.⁵⁷

Mitä perusteita sitten saattoi olla käsitykselle, että ”tieteellinen hoputusjärjestelmä”⁵⁸ oli Suomenkin työväenluokalle ajankohtainen haaste? Omakohtaisiin kokemuksiin taylorismin suoranaisesta soveltamisesta tämä käsitys ei voinut 1910-luvulla perustua. Ensimmäiset varsinaiset aikatutkimukset tehtiin suomalaisessa teollisuudessa vasta 1930-luvun alun lamavuosien jälkeen.

Näkyvillä tosin oli sellaisia palkkauksen ja työorganisaation muutoksia, joiden tulkinnaiksi ”Taylor-järjestelmä” tuli tarjolle. Joulukuussa 1913 *Työmies* uutisoi ”Viimeiset tiedot”-osastossaan: ”’Taylor-systeemi’ käytäntöön Helsingin kehrutehtaalla”. De förenade yllefabrikernas aktiebolag oli ilmoittanut Helsingin kehräämönsä työn-

55 Nimimerkki ei esiinny pseudonyymiluetteloissa. *Arbetet*-lehden historiasta kirjoittanut Anna Bondestam (1968, 165–175) ei mainitse tätä nimimerkkiä, mutta toteaa pääasiassa Wiikin sekä Ludvig Lindströmin kirjoittaneen maatalouskysymyksiä käsitelleet lehden kirjoitukset.

56 Ignotus: ”Småbrukarrörelsen I”. *Arbetet* 19.12.1913.

57 A.K.: ”Teilarijärjestelmä ja kirjateollisuus”. *Kirjatyö-Bokarbete* 11–12/1916, 13–14/1916 ja 15–16/1916, lainaukset viimeisestä osasta.

58 ”Taylor-järjestelmän uutuuksia”. *Suomen Ammattijärjestö* 10/1913.

tekijöille uusista kappalepalkkauksen ja työnjohdon järjestelyistä. Lehti toivoi ilmoituksen herättävän järjestäytymättömän työväen ja kertoi asiaa käsittelevän kokouksen koollekutsumisesta.⁵⁹ Suorituspalkkauksen laajentaminen sekä työaikakurin tehostaminen olivat ylipäätään niitä kokemuksia, joiden yhteydessä viitattiin Taylorin järjestelmään. Niin tekivät esimerkiksi kirjaltajien ammattiyhdistyslehden kirjoittajat arvostellessaan uusia työntuloksen laskennan ja raportoinnin menetelmiä, kun kirjapainot siirtyivät käsinladonnasta koneladontaan.⁶⁰

Tietoistakin pyrkimystä scientific managementin omaksumiseen oli osoitettavissa. Lapinniemen tehtaalla, Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiössä, insinööri Magnus Inberg koetti heti yhtiön teknilliseksi johtajaksi tultuaan vuonna 1914 ottaa käytäntöön suoritusajanormeihin perustuvan bonusjärjestelmän. Amerikassa nuorena insinöörinä saadut opit ja kokemukset olivat virittäneet Inbergin kiinnostuksen, ja tietoa Taylorin järjestelmästä hän hankki sekä Sederholmin sananjulistuksesta⁶¹ että Sederholmin välityksellä Taylorin seuraajayhteisöltä Yhdysvalloista. Inbergin introdusoima palkkausjärjestelmä oli yhtiön vuonna 1926 antamien tietojen mukaan edelleen muuttamattomana käytössä, samoin hänen tekemänsä työorganisaation uudistukset, joiden oli määrä varmistaa valmistuvan tuotteen kitkaton kulku koneelta toiselle. Jonkinlaisia työntutkimuksiakin Inberg taisi tehtaallaan yrittää, mutta lopulta tässäkin tapauksessa suoritusajanormien ja bonuskriteerien perustaksi ilmeisesti jäivät käytännön kokemukset.⁶² Tämä ei estänyt *Metallityöläistä* kertomasta vuonna 1915, että Lapinniemiessä ”Taylorsysteemi” ja vasta perustettu huoltokonttori toisiaan täydentäen tehostivat työläisten alistusta.⁶³

* * * * *

59 Työmies 18.12.1913.

60 Kettunen 1990b, 378–379.

61 Inberg kuului Tampereen teknillisen seuran johtokuntaan, joka kutsui Sederholmin vuonna 1914 luennoimaan ”Om systematisk arbetsorganisation”. ”Tekniska Klubbens i Tammerfors årsberättelse öfver verksamhetsåret 1914–15”. Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar, November 1915, 198–200.

62 Vastatessaan 17.3.1926 Sederholmin tiedusteluun Inbergin aloittamien menetelytapojen myöhemmistä vaiheista Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiön edustajat kertoivat: ”Bonussystemet finnes införda på flere bomullsfabriker och arbete enligt system, vilka icke skapats med Taylorsystemet såsom förebild, utan på basis av de erfarenheter de olika fabrikerna själva erhållit.” 5. Ser. C, Sederholms brevsamling. ÅAB. – 1930-luvun lopulta lähtien suomalaisen ”rationalisointiliikkeen” toimijoihin kuulunut Erkki Lampén kertoi vuonna 1979 pitämässään esitelmässä, että Lapinniemiessä olisi tuossa varhaisvaiheessa ”kokeiltu jopa työntutkimuksia”. EJL:n alustus ”Juuret ja latvus” Seniorikillan kokouksessa 16.11.1979. Rationalisointiaineistoa XI:1, Alku Sirelius. ELKA.

63 ”’Kotimainen työ’, ’Taylor järjestelmä’ ja ’Huoltokonttorit’”. *Metallityöläinen* 4/1915.

Ensimmäisen maailmansodan alettua Venäjän sotatarviketilaukset avasivat Suomessa etenkin metalliteollisuusyrityksille aivan uudenlaisia sarjatuotannon mahdollisuuksia. Työorganisaatioissa toteutettiin muutoksia, jotka vastasivat taylorismin vaatimusta suunnittelun ja suorituksen erottamisesta. Ammattioppia käymättömän naistyövoiman käyttö lisääntyi suuresti. Samaan aikaan, sotatarviketuotannon huippuvuosina, esimerkiksi Turun Rautateollisuusyhtiö tarvitsi aiempaan verrattuna viisinkertaisesti insinöörejä, piirtäjiä ja työnjohtajia. Turkulaista ammattiyhdistysliikettä tutkineen Kari Teräksen mukaan muutos osaltaan edisti tehdastyön ehdoista lähtevän ammattiyhdistyslinjan etsintää.⁶⁴

Kun työväenlehdet kirjoittivat Taylorin järjestelmän tai – jo vuonna 1915 – myös sielutieteen mahdollisesta soveltamisesta suomalaistehdaisiin, ne toivat kyllä toisinaan julki käsityksen, että Suomen kapitalistien ja pomojen vanhoillisuus ja kehittymättömyys esti uutuuk-sien omaksumisen.⁶⁵ Yleisesti työväenlehdet kuitenkin liioittelivat kapitalistien tayloristista innostusta, niin kuin ne monesti ylikorosti-vat myös koneellisen suurteollisuuden voittokulkua silloisessa Suo-messa.⁶⁶

Mielenkiinto, jota osa liikemiehistä ja insinööreistä osoitti työn tie-teeseen, oli kuitenkin juuri 1910-luvun alkupuolella mahdollista yh-distää muihin ajan merkkeihin. Oli näkyvillä, että teollisuusyrityk-set halusivat modernein keinoin lujittaa sellaista työnantajapolitiik-kaa, joka torjui työsuhteiden kollektiivisen sääntelyn. Tätä vastaan ammattiyhdistysliikkeen johtomiehet kehittivät argumentaatiota, jonka mukaan ammattiyhdistysorganisaatio ja työehtosopimukset niveltyi-vät elimellisesti talouden omaan, luonnonvoimaiseen kehitysdyna-miikkaan.

111

4.4. Työsuhteiden rationalisointi

4.4.1. Työnantajapolitiikan uutuudet

Vuoden 1905 suurlakon jälkeinen kollektiivisopimusten yleistyminen katkesi vuoden 1909 tienoilla. Paikallinen sopimusmenettely tosin

* * * * *

64 Teräs 1991, 244–246.

65 Esim. ”Sielutiede tehtaissa. Tehtaantyöläisten ryhmittely heidän sielunkykyjensä perusteella ja sen perusteella miten he suorittavat työnsä yhtäpitävästi työnjohdon kanssa”. Metallityöläinen 6/1915; julkaistiin myös Työmiehessä 20.7.1915.

66 Vrt. Reuna 1984, 308.

jatkuu käsityö- ja rakennusaloilla, ja kirjapainoalalla säilyi vuonna 1900 solmittu valtakunnallinen sopimussuhde. Ja satamissa siirryttiin työntekijäin työosuuskuntien valta-asemasta työehtosopimussuhteisiin. Varsinaisessa teollisuudessa kuitenkin työsuhteiden järjestämistavan historia urautui tuolloin Suomessa Skandinavian maista poikkeavalle tielle. Suomalaiset teollisuustyönantajat, metalliteollisuus kärjessä, omaksuivat kielteisen kannan työehtosopimuksiin.

Kansainvälisessä vertailussa tällainen kanta ei ollut mitenkään erikoinen. Suomen metallityönantajat puhuivat totta, kun he torjuessaan vuonna 1910 työntekijäliiton skandinaaviset esikuvat korostivat, että Saksassakin suurteollisuutta koskevat sopimukset olivat perin harvinaisia.⁶⁷ Erikoinen oli pikemmin skandinaavisten työnantajien linja, ensinnä ja erityisesti tanskalaisten, heidän jäljessään ruotsalaisten ja sitten norjalaisten.⁶⁸

Sen jälkeen kun Ruotsissa oli käyty rajut taistelut työntekijäin kollektiivisen toiminnan oikeutuksesta, ruotsalaiset teollisuustyönantajat omaksuivat 1900-luvun ensi vuosikymmenellä kaksijakoisen politiikan. Työehtosopimukset, nimenomaan valtakunnalliset sopimukset ("riksavtal"), tunnustettiin yritysten keskinäisten kilpailuehtojen sääntelijöiksi, työnantajasolidarisuuden turvaajiksi ja työrauhan edistäjiksi. Samaan aikaan yksityisen työnantajan työnojohtovaltaa sekä työhön ottamisen ja työstä erottamisen yksinoikeutta vahvistettiin. Tämän linjan mukainen oli ammatillisen keskusjärjestön LO:n ja työnantajien keskusjärjestön SAF:n ns. joulukuun kompromissi 1906. Linja pysyi myös sen jälkeen, kun työnantajat olivat pakottaneet ammatityhdistysliikkeen polvilleen vuoden 1909 suurlakossa. Työnantaja-järjestöt pitivät kiinni kollektiivisopimusjärjestelmän eduista, samaan aikaan kun kysymykset "tehokkaasta työajasta", työnjohdon tehottamisesta ja ylipäättään työprosessin valvonnan vahvistamisesta nostettiin entistä näkyvämmälle sijalle.⁶⁹

Suomessa sitä vastoin teollisuustyönantajat päätyivät vuoden 1909 tienoilla yhdistämään työtehon kohottamisen, työrauhan ylläpitämisen ja työehtosopimusten vastustamisen. Tämä kombinaatio, pikemmin kuin työehtosopimuksiin omaksuttu kanta sinänsä, on tässä tärkeä.

* * * * *

67 Mansner 1981, 113; Domansky 1989, 341–342; Geary 1991, 143, 146. – Skandinavian maat sivuuttaen Geary (1991, 147) sanoo, että Britannia oli "the only state to possess something of a system of industrial relations before 1914".

68 Tanskan asemasta kollektiivisten työelämän suhteiden edelläkävijänä Pohjoismaissa ja laajemminkin ks. Due–Madsen–Strøby Jensen 1994.

69 Adlercreutz 1954, 344–354; Johansson 1977, 106–115.

Metalliteollisuuden Harjoittajain Liitto torjui vuonna 1909 työehtosopimusperiaatteen.⁷⁰ Seuraavana vuonna liitto järjesti ensi kertaa esitelmäsarjan jäsenyritystensä mestareille ja työnjohtajille. Työn tehokkuuden ja kontrolloitavuuden kysymykset olivat näkyvästi esillä. Kone- ja Siltarakennus Osakeyhtiön apulaisiännöitsijä Carl Enczell esitelmöi ”tehdasjärjestelystä”. Saman yrityksen työmestari Petter Johansson selvitteli ”työnjohtajain mahdollisuuksia kohottaa työtarmokkuutta”. Myös työväenlainsäädäntö ja sosiaalivakuutus kuuluivat kurssiin ammattitekniikan aiheiden lisäksi.⁷¹

Syksyllä 1912 ammattiyhdistysliike kärsi kaksi periaatteellisesti merkittävää työtaistelutappiota. Helsingin rakennustyömaiden lakko päättyi runsaat kaksi kuukautta kestätyään siihen, että alalla vallinnut paikallinen työehtosopimuskäytäntö murtui. Tässä muun muassa luottamusmiesjärjestelmää koskeneessa kamppailussa työnantajat tosin esittivät taistelevansa ensi sijassa sosialismia vastaan; he solmivat työehtosopimuksen vanhasuomalaisista puoluetta lähellä olleen Suomalaisen Työväenliiton kanssa.⁷² Toinen samanaikainen suurtaistelu käytiin Kymin Osakeyhtiössä. Lakossa oli kyse paitsi palkoista ennen kaikkea työajasta ja työehtosopimuksesta. Taistelun periaatteellista luonnetta korosti, että yhtiön toimitusjohtaja Gösta Björkenheim oli Suomen Yleisen Työnantajaliiton puheenjohtaja. Lakon melko laihana tuloksena olivat palkankorotukset, joita pohjustaneeseen komiteaan työntekijät tosin saivat edustajansa.⁷³

Sekä rakennustyönantajat että Kymi-yhtiön johto tekivät vuoden 1912 työtaisteluistaan työpoliittisia johtopäätöksiä. Kummassakin tapauksessa työnantajapuoli näyttää pyrkineen lujittamaan auktoriteettiaan myös uusien yritystasojen menetelmien avulla.

70 Pöytäkirja Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liiton kokouksessa tammikuun 21 p:nä 1909, 3–9; ”Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liitto ja joukkotyösopimukset”. Työnantaja 2/1909.

71 ”Ohjelma Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liittoon kuuluvain tehtaitten ja työpajojen mestareille ja työnjohtajille”. Työnantaja 9/1910; Carl Enczell: ”Tehdasjärjestelyä” (julkaistu myös Työnantajassa 1–2/1911), Petter Johansson: ”Työnjohtajain mahdollisuuksista kohottaa työtarmokkuutta”, Alexander Frey: ”Työväensuojelulainsäädäntö”. Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liiton esitelmäsarja työnjohtajille Lokakuun 26–29 p. 1910 (1910); ”Esitelmäsarja metalliteollisuuden alalla”. Työnantaja 11/1910.

72 ”Rakennustyöläisten lakko Helsingissä”. Rakennustaito 19/1912; –ö –ä (= Yrjö Similä): ”Sosialismivastainen työväenliike”. Rakennustaito 20/1912; Salomaa 1959, 128–130.

73 ”Selostus Kymin lakosta”. Suomen Ammattijärjestö 9–10/1912; Talvi 1979, 351–360; Ala-Kapee–Valkonen 1982, 314–322; Kalela 1981, 46–50. – Komitean työntekijäedustajista toinen oli yhtiön ulkopuolelta, nimittäin Sahateollisuus-työväen Liiton puheenjohtaja Eero Haapalainen Kotkasta.



Rakennustyönantajia ja ylempiä työnjohtajia edustanut Rakennusmestari liitto pohdiskeli vuosikokouksessaan maaliskuussa 1913 edellisyyksyn lakkokokemusten pohjalta muun muassa sitä, miten rakennustyömaat puhdistettaisiin luokkataistelun lietojista. Mutta sama kokous päätti myös, että liitto lähettäisi stipendiaatin Amerikkaan opiskelemaan tieteellistä työnjohtoa.⁷⁴ Seuraavan vuoden kevätkauden rakennusmestari Anton Hasari viettikin Yhdysvalloissa Taylorin ja Gilbrethin oppeihin perehtymässä.⁷⁵

74 "Suomen Rakennusmestari liiton VIII:s vuosikokous Oulussa 14 ja 15 p:nä maaliskuuta 1913". Rakennustaito 6/1913; W:n: "Rakennusmestarit ryhtyvät järjestelmällisesti kuristamaan järjestynyttä rakennustyöväkeä". Työmies 20.3.1913.

75 Kettunen 1990b, 384–385. – Tähän yhteyteen kuului myös työn tieteeseen innotuneen rakennusmestarin E.J. Kurikan laatima alan työnjohdon oppikirja (Kurikka 1916).

Kymi-yhtiön työsuhteiden historiassa puolestaan vuoden 1912 lakko muodostui käännekohtaksi: ”Työrauha saavutettiin ja yhtiö alkoi harjoittaa työväkensä hyväksi määrätietoista sosiaalista ja sivistyksellistä toimintaa, joiden tuloksia oli pian näkyvissä.”⁷⁶ Vuonna 1914 toteutui jo muutamia vuosia esillä ollut yhtiön ammattikouluhanke. Perustettu koulu oli Suomen teollisuusyritysten oman ammattikoulutuksen uranuurtaja. Pojat saivat alkeisopetusta korjauspajojen, puusepänverstaiden ja rakennusalan ammattityöhön, tyttöjä taas valmennettiin kodinhoidon tehtäviin eikä lainkaan tehdasammatteihin.⁷⁷ Laatuun ensimmäinen Suomessa oli myös edellä esitelty Kymi-yhtiön huoltokonttori, joka aloitti toimintansa vuoden 1915 alussa. Niin ammattikoulu kuin huoltokonttori koettivat kiinnittää yhtiöön vakinaista ammattityövoimaa siten, että yhteisöä rakennettiin yksityisen työläisperheen perustalle.

4.4.2. Teollinen perustuslaillisuus

Suomen Ammattijärjestön puheenjohtaja Oskari Tokoi kirjoitti vuonna 1915:

”Työläisiä varten on siis kahdellaisia ’huoltokonttoreita’: heidän omat järjestönsä ja työnantajien valmistamat konttorit. Me toivomme, että työntekijät käsittävät, kummassako näissä heidän etunsa tulevat paremmin valvotuiksi ja liittyvät niihin ’asiakkaiksi’”.⁷⁸

Työväenjohtajat kritisoivat työnantajapolitiikan uusia ideoita, kuten huoltokonttoria.⁷⁹ Mutta samaan aikaan he myös todistelivat, että työnantajat puolustivat vanhaa ja häviävää, kun taas työväenluokan

* * * * *

76 Talvi 1979, 360.

77 Niinivaara–Ylikangas 1939, 9–14; Talvi 1979, 267–272.

78 O.T.-i: ”Työnantajien ’huoltokonttori’”. Suomen Ammattijärjestö 5/1915, ruotsinnettuna *Arbetet*-lehdessä 4.6.1915.

79 Edellä mainitun lisäksi esim. ” ’Kotimainen työ’, ’Taylor-järjestelmä’ ja ’Huoltokonttorit’ ”. *Metallityöläinen* 4/1915. – Jo ennen kuin huoltokonttoreista tiedettiin mitään, työväenliikkeessä oli arvosteltu säästäväisyyden sanomaa. Ilmeisesti ulkomaista tekstiä referoiden ammattiyhdistysmies Herman Saxman torjui vuonna 1912 säästäväisyysopin porvarillisena siveellisen itsekasvatuksen keinona. Vuonna 1915 Saxman erosi metallityöntekijäin liiton sihteerin tehtävästä. Pian

tavoitteet edustivat luonnollista tulevaisuuden suuntaa. Työehtosopimusperiaate sekä keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan konseptio tulivat 1910-luvun alkupuolella entistä ohjelmallisemmiksi. Näitä tavoitteita perustellessaan ammattiyhdistysjohtajat, erityisesti Eero Haapalainen, mutta myös Tokoi, koettivat osoittaa kohtia, joissa kapitalistisen talouden luonnolliset kehityslait ja kapitalistisen talouden sosiaalinen vastaprinsiippi olivat yhdistettävissä.

Työnantajapolitiikka tähdensi yritystasoa ja ammattiyhdistysliike korosti keskitystä. Kummassakin ilmeni kuitenkin halu perustella työsuhteiden järjestämisen tavoitteita entistä taloudellisemmin.

Yhtäällä voittomotiivi ja palkkamotiivi sovitettiin suoraan yhteen ja työtehoa ja työrauhaa edistettiin yhtä aikaa. Tämä oli niiden liikemiesten ja insinöörien linja, jotka kaavailivat työnjohdon ja palkkausjärjestelmän tehostamista tai organisoivat huoltokonttorin kaltaista modernia paternalismia. Ajatuksella taloudellisiin etuihin perustuvasta yrityksensisäisestä yhteishyvästä oli yhteytensä 1890-luvun liberaaleihin työväenkymsymyksen ratkaisuehdotuksiin. Kuitenkaan esimerkiksi Lennart Gripenbergin tuolloin suosittelimia työntekijäin osallistumisen muotoja, kuten voitto-osuusjärjestelmiä⁸⁰, ei enää sisältynyt 1910-luvun teollisuustyönantajien tulevaisuudenkuviin.

Toisaalla ammattiyhdistysjohtajat puolestaan sovitivat omaan argumentaatioonsa ”teollisen perustuslaillisuuden” käsitteen. Sen olivat Suomeen tuoneet 1900-luvun ensi vuosikymmenen sosiaaliliberaalit, kuten Leo Ehrnrooth, Karl Willgren ja Einar Böök.⁸¹

Tokoi tulkitsi keväällä 1913 *Työmiehessä*, että suurlakon jälkeinen työehtosopimusten yleistyminen oli ollut siirtymistä ”teollisuuden monarkiaista teollisuuden perustuslaillisuuteen”. Sen jälkeen oli taas palattu ”monarkiaa ja mielivaltaa kohden”. Mutta tämä suunta ei ollut työnantajillekaan pitkän päälle edullinen, sillä ”täydellinen monarkia teollisuudessa synnyttää anarkiaa ja anarkiaista taas saat-
taa olla työnantajillekin toisinaan pahaa vastusta”. Valistuneimmat työnantajat tiesivät, että ”itse teollisuuden ja tuotannon omat edutkin puhuvat monarkistista järjestelmää vastaan”. Kehityksen luonnollinen suunta kulki ”teollisuuden monarkiaista teollisuuden perustuslaillisuuteen ja siitä mahdollisesti teollisuuden kansanvaltaan”. Työväestö oli valmis tekemään voitavansa ”säännöllisten ja laillisten olo-

* * * * *

sen jälkeen hän joutui yhdessä entisen taloudenhoitajan kanssa tuomiolle liiton tileissä havaitusta vajeesta. ”Väitteitä säästäväisyysoppia vastaan. Sovitellut S:n”. Metallityöläinen 11–12/1912; Koivisto 1963, 168–10.

80 Gripenberg 1890, 41–71; Turunen 1987, 202–203.

81 Esim. Ehrnrooth 1906, 216; Willgren 1907, 12–13; Böök 1912, 15.

jen” aikaansaamiseksi teollisuudessa, kunhan tämä ei tapahtunut työväen elinehtojen kustannuksella. Siksi oli tarpeen ”koota ja keskitää” voimat järjestöihin.⁸²

Vielä tarmokkaammin Eero Haapalainen sovitteli valtiollisen historian analogiaa suomalaisiin työsuhteisiin. Hän oli Tokoin edeltäjä Ammattijärjestön puheenjohtajana, vuodesta 1912 Sahateollisuustyöväen Liiton puheenjohtaja ja muun muassa Ammattijärjestön vuonna 1912 asettaman järjestömuotokomitean sihteerinä. Jo vuonna 1909 Haapalainen laati Ammattijärjestön edustajakokoukselle laajan selvityksen työehtosopimusperiaatteesta, työriitojen sovittelusta ja työtaistelukysymyksistä.⁸³ Etenkin vuoden 1912 jälkeen hän myös useissa kirjoituksissaan selvitteli työehtosopimusperiaatetta.⁸⁴ Vuonna 1917 Suomen Ammattijärjestö julkaisi Haapalaisen kirjasen *Työehtosopimuksesta ja teollisuusperustuslaillisuudesta*.

Työehtosopimusjärjestelmään samastunut teollinen perustuslaillisuus oli taistelutavoite. Samalla se kuitenkin oli myös luonnollisen kehityksen, kapitalistisen talouden keskittymisen ja organisoitumisen, tulos. Objektiivisen kehityskulun mukaisena subjektiivisena toimintana näyttäytyi Haapalaiselle ja Tokoille myös se työväestön voimien kokoaminen ja keskittäminen, joka oli toteutettava ammattiyhdistysorganisaatiossa.

117

Työehtosopimuksen ja ammattiyhdistyksen tällaiselle ideologisoinnille oli useita perusteita. Oli kysymys ”valtiollisen taistelun” ja ”ammattillisen taistelun” työnjaon hahmottelusta. Ammattiyhdistysjohtajat tavoittelivat eduskuntaväylään rinnastuvaa areenaa ammatilliselle liikkeelle, jonka merkitystä puolueen dominoimassa työväenliikkeessä he näin halusivat korostaa. Oli kysymys myös palkkaliikkeiden ja työtaistelujen kokemusten tulkinnasta. Paikallisin päätöksin aloitettujen lakkojen oli huomattu ajautuvan herkästi tappioon, antavan työnantajille aiheen työsulkuihin sekä vaarantavan organisaatioiden olemassaolon.⁸⁵

Mutta kaikki tämä oli myös sitä, mitä Elisabeth Domansky Saksan metallityöläisten liittoa käsitellessään luonnehtii luokkataistelun rationalisoinniksi. Ammattiyhdistystoiminnan omiin rakenteisiin koettiin sisällyttää ne tieteellisyyden, tehokkuuden ja kustannus-hyöty-kalkyylin periaatteet, joiden tunnistettiin ohjaavan kapitalistisen

82 O.T-i: ”Teollisuuden monarkiaa”. Työmies 16.4.1913.

83 SAJ:n edustajakokous 27–30.9.1909, alustusliite, 64–72; Ala-Kapee–Valkonen 1982, 281–287.

84 Reuna 1984, 323–332.

85 Kettunen 1986, 61–83; Kettunen 1987, 243–246.

talouden edistystä. Samalla ammattiyhdistystoiminta sai perustelunsa kapitalistisen talouden omista kehityslaeista.⁸⁶ Uudenaikainen ammattiyhdistysliike pyrkii kaikkialla saamaan aikaan ”täydelliseen järjestykseen perustuvaa toimintaa”, Tokoi kirjoitti vuonna 1912. ”Taloudellisen elämän kulkua seurataan mitä tarkimmin. Koetetaan tunkeutua taloudellisen elämän tuntemuksessa mahdollisimman syväälle, ja järjestää toiminta sen mukaan.”⁸⁷

4.5. Keskitetty ammattiyhdistystoiminta ja työväensuojelu

4.5.1. Sentralisaatio ja konsentraatio

Keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan oli määrä olla rationaalista, solidaarista ja omaehtoista. Nämä ominaisuudet määrittivät vastustettavien toimintatapojen kritiikin tietä.

118

Johtajien piti tarjota työntekijäin kokemuksille sellainen tiedollinen ja aatteellinen tulkintakehys, joka sai työntekijät toiminaan, järjestäytymään. Paikallisen toiminnan oli kuitenkin koko ajan alistuttava kansallisten liittojen ja keskusjärjestön johtoon, sillä niiden hallussa oli laajempi ja parempi tieto. Tällä ulottuvuudella, jota voidaan kuvata pystysuoraksi *sentralisaatioksi*, keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan vastakohtana näyttäytyi syndikalistinen. Kiinnostusta syndikalismiin virisi jossain määrin Suomessakin 1910-luvun alkuvuosina, kun kokemukset keskityspyrkimysten aiheuttamasta paikallisen toimintavapauden rajoittumisesta yhdistyivät eduskuntatyön vähäisten tulosten sekä tappiollisten lakkojen aiheuttamaan pettymykseen.⁸⁸ Ammattiyhdistysjohtajien esittämä syndikalismin kritiikki oli kuitenkin ennen kaikkea tapa eksplikoida keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan linjaa. Tokoille ja Haapalaiselle syndikalismi ilmeni haluttomuutena alistaa paikallisia palkkaliikkeitä ja lakkoja kansalliseen johtoon.⁸⁹

.....
86 Domansky 1989, 330–331. Vrt. myös Åmark 1993, 275–290.

87 O.T-i: ”Syndikalistisia virtauksia maamme ammattiyhdistysliikkeessä”. Suomen Ammattijärjestö 7/1912.

88 Teräs 1991, 200–209.

89 Vrt. O.T-i: ”Syndikalistisia virtauksia maamme ammattiyhdistysliikkeessä”. Suomen Ammattijärjestö 7/1912; Haapalainen 1917a.

Sentralisaation oli määrä palvella voimien yhteenkokoamista, vaa-
kasuoraa *konsentraatiota*.⁹⁰ Tähän taas kuului luonnollisena kehitys-
suuntana, paitsi järjestäytymisen kasvu ja paikallisten rajojen kan-
sallinen ylittäminen, myös suppean ammattiryhmäpohjan väistymi-
nen laaja-alaisemman järjestömuodon tieltä. Käsityön ja käsityömai-
sen teollisuus- ja rakennustyön tekijät ammattikuntaisine perinteineen
ja kaikkea muuta kuin selkeine palkkatyösuhteineen olivat varhim-
min ja yhä vahvimmin järjestäytynyt työväestön osa. Keskitetyn am-
mattiyhdistysliikkeen konseptio perustui kuitenkin tulevaisuuden nä-
kyyn, jossa ammattiyhdistysliike tukeutui tehtaan yhdistämään työ-
läiskollektiivisuuteen.

Toiminnan omaehtoisuus edellytti tämän konseption mukaan sitä,
että lähtökohtana oli työntekijän asema palkkatyösuhteen osapuole-
na. Näkökanta kirkastui määriteltäessä suhdetta organisaatiomuotoon,
joka lähti nimenomaisesti työntekijän asemasta tuottajana, nimittäin
työosuuskuntiin.

Suurlakon jälkeen työosuuskuntia perustettiin useilla aloilla.
Useimmiten, etenkin teollisuustyössä, ne jäivät lyhytikäiseksi, huo-
no-onniseksi kokeiluksi: jännite oman työn hallinnan ja liiketalou-
den toimintatapojen välillä osoittautui ratkaisemattomaksi.⁹¹ Parhai-
ten osuuskunnat menestyivät ns. ulkotöissä, joissa työnantajalla ei
ollut sellaista tuotantovälineiden omistajuuden antamaa voimaa kuin
eritoten tehdasteollisuudessa. Satamissa ja rakennustöissä muodolli-
nen osuuskuntajärjestäytyminen liittyi erilaisten työkuntien ja urak-
kaporukoiden perinteeseen. Selvästi vahvimman sijan osuuskunnat
saivat satamissa. Suurlakon jälkeen työosuuskunnat hallitsivat sata-
mia, eikä vuoden 1907 jälkeinen työmarkkinasuhteiden käännekään
niitä kaikkialta murtanut. Ja sitten kun lastauttajatyönantajat kyke-
nivät tunkeutumaan satamiin ja saattamaan – Ammattijärjestön tuel-
la – työsuhteet palkkatyön muotoon, näitä työsuhteita alettiin useim-
miten säännellä työehtosopimuksin. Niissäkin työntekijöille jäi yhä
merkityksellisiä mahdollisuuksia työn kontrollointiin.⁹²

Ammattiosastojen ja työosuuskuntien suhteet olivat kaikkea muuta
kuin yksiselitteiset.⁹³ Osuuskuntavaihe koitui kuitenkin keskitetyn
ammattiyhdistystoiminnan ideologiseksi vahvistukseksi. Haapalainen

90 Sentralisaation ja konsentraation käsitteiden erottelua ammattiyhdistystoiminnan
keskittymisen tarkastelussa olen kehittänyt Bergmannin ym. (1976) pohjalta tut-
kielmassa Kettunen 1980, 4–8.

91 Ks. Teräs 1989.

92 Bergholm 1988, 94–119, 142–163, 207–218.

93 Teräs 1989.

esimerkiksi hyökkäsi *Työmiehessä* vuonna 1910 jyrkästi työosuuskuntia vastaan: osuuskunnat olivat suljettuja ja epäsolidaarisia.⁹⁴ Työehtoihin piti vaikuttaa työehtosopimusten tietä. Työehtosopimuksia tavoitellessaan ammattiyhdistysliikkeen johtajat halusivat työsuhteita käsiteltävän ja säänneltävän nimenomaan palkkatyösuhteina.

Keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan konseptio torjui siis sellaisen kollektiivisen toiminnan, jossa ensisijaista oli *työntekijä tuottajana*: syndikalismin, jolle työntekijän tuottaja-asema sisälsi vallankumouksen välittömän valtaresurssin, suppean ammattiryhmäisyyden, joka vaali ammatti-identiteettiä ja ammattitaitoa, työosuuskunnat, jotka halusivat ”välikädet pois” työn tekijän ja työn tuotteen välistä. Mutta palkkataisteluun Tokoi tai Haapalainen eivät suinkaan halunneet ammattiyhdistysliikkeen rajoittuvan. Päinvastoin he olivat vaakuuttuneita, että vain keskitetty ammattiyhdistysliike saattoi tuloksellisesti ajaa työntekijäin työaika- ja työoloja koskevia etuja eli edistää työväensuojelua.

4.5.2. Vaikuttaminen valtioon ja valtion avulla

120

Puoltajiensa mielestä keskitetty ammattiyhdistystoiminta oli rationaalista osaltaan siksi, että se merkitsi järkevää työnjakoa poliittisen ja taloudellisen taistelun välillä. Ensinnäkään sellainen välitön poliittinen aktio, jota syndikalismi ”vallankumous-huudollaan ja suurlakko-melullaan”⁹⁵ ajoi, ei varsinaisesti kuulunut ammattiyhdistysliikkeelle. Toiseksi vain keskitetty ammattiyhdistysliike saattoi vaikuttaa valtiolliseen työväensuojeluun, erityisesti siten, että se asetti sitä koskevia vaatimuksia, joita sitten sosiaalidemokraattisen puolueen oli määrä parlamentissa ajaa.⁹⁶

Työväensuojelulait sisällytettiin ammattiyhdistysliikkeen toiminta-alaan kuitenkin myös sikäli, että ammatillisille järjestöille haluttiin edustus työväensuojelulakien valmistelussa ja valvonnassa.

Jo wrightiläisen kauden työväenyhdistysten on edellä havaittu vaatineen työntekijäin osallisuutta niin suojelusäädösten valmisteluun kuin niiden valvontaan. Turun kokouksessa 1899 perustettu Suomen työväenpuolue vaati ohjelmassaan ammattientarkastajien luvun ”melkoista” lisäämistä, ammattientarkastajille työväenluokasta valittavia

94 Bergholm 1988, 182. – Samaan tapaan esim. E.V.: ”Työosuuskunnat ja ammatillinen järjestäytyminen”. *Työmies* 21.5.1913.

95 Haapalainen 1917a, 9.

96 Sama, 5–9; O.T-i: ”Ammatillisesti järjestynyt työväki ja valtiolliset vaalit”. *Suomen Ammattijärjestö* 6/1916; Kettunen 1986, 332–333.

apulaisia sekä naispuolisia ammattientarkastajia.⁹⁷ Forssan puoluekokous 1903 hyväksyi sosialistisen periaateohjelman ohella erityisohjelmia, joihin kuului luettelo työväensuojelulainsäädäntöä koskevista vaatimuksista. Vaadittiin muun muassa, että työväensuojelumääräysten valvontaa varten oli ”asetettava riittävä määrä sekä mies- että nais-tarkastajia ammatin laadun mukaan sekä määrättävä niille apulaisia työväestöstä”.⁹⁸

Vaativuudesta työntekijöiden vaikutuksesta työväensuojelun valvontaan terävöitettiin vuonna 1906 Oulun puoluekokouksessa, jossa hyväksytyllä ohjelmalla sosiaalidemokraatit lähtivät ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin. Ammattientarkastuksesta alusti Oulussa kirvesmies Matti Paasivuori. Hän oli noista ajoista 1930-luvun alkuun saakka työväenliikkeen keskeinen työväensuojelun tuntija. Ammattientarkastajan tehtävänä oli Paasivuoren mielestä ”ennen kaikkea valvoa työntekijöiden oikeuksia kapitalisteja vastaan”. Silloisessa johtosäännössä tarkastajien valintatapa ja pätevyys oli kuitenkin määriteltänyt niin, että herrat valitsivat herroja tähän tehtävään. ”Epäluulo herrain valitsemia ammattientarkastajia kohtaan ei lakkaa milloinkaan. Siis epäluulo voidaan poistaa vain sillä, että annetaan valitsemisoikeus työväelle!” Toimeen oli voitava valita myös työläinen eikä vain insinööri. ”Eri ammattialojen asiantuntijoiksi” työntekijöiden piti saada suurehkoille työpaikoille omat luottamushenkilönsä. Alustuksen pohjalta Oulun vaaliohjelmaan muotoiltiin vaatimus, että ammattientarkastajat oli asetettava ”kansanvaltaisilla vaaleilla ilman rajoittavia kelpoisuusehtoja”. Ohjelma edellytti myös, että tarkastajien avuksi työväen järjestöt valitsivat ammattittain paikallisia luottamushenkilöitä.⁹⁹

Työväenlainsäädännön uudistamista vuosina 1906–1907 valmistelleessa komiteassa oli myös työväen edustajia. Paasivuori oli heistä selväpiirteisin sosialisti.¹⁰⁰ Mietintöön liittämässään vastalauseessa Paasivuori vaati porvarillisista jäsenistä poiketen, että ammattiyhdistysliike yksiselitteisesti tunnustettiin työväestön edustajaksi niissä valinnoissa, joita ehdotukset edellyttivät, nimittäin ammattientarkas-

97 Kolmas yleinen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokous 17–20.7.1899, 57–58.

98 Toinen Suomen työväen puoluekokous 17–20.8.1903, 184.

99 SDP:n puoluekokous 20–27.8.1906, 289–295 (Paasivuoren alustus), 437 (vaaliohjelman kohta ammattientarkastuksesta).

100 Paasivuoren lisäksi työväkeä edustivat komiteassa puuvillatehtaan työläinen Johan Lindström sekä faktori Reino Drockila. Sekä Lindström että Drockila olivat mm. kuuluneet vuonna 1899 valittuun työväen puoluehallintoon (Soikkanen 1975, 45). Lindström kuului myös kutomateollisuutta käsitelleen Työtilasto-tutkimuksen komissioon (Työtilasto II (1904), s. XII).

tajien työläisapulaisten valinnassa sekä työneuvoston työntekijäjäsenen valinnassa. Paasivuoren mielestä työväen ammattiyhdistysten oli saatava ”toimittaa vaali” jopa ammattientarkastajien osalta. Työneuvosto olisi komitean ehdotuksen mukaan perustettu työväenlainsäädäntöä valvovaksi ja tulkitseväksi elimeksi. Työneuvoston työntekijä- ja työnantajaedustajien valintatapa jätettiin komitean ehdotuksessa avoimeksi, mutta Paasivuori olisi halunnut, että ”työväen ammattijärjestön tulisi saada työväen edustajain vaali toimittaa, samoin työnantajain järjestön toimittaa työnantajain edustajain vaali”.¹⁰¹ Ilmeisesti hän tarkoitti Suomen Ammattijärjestöä ja Suomen Yleistä Työnantajaliittoa. Kumpikin keskusjärjestö perustettiin juuri keväällä 1907.

Paasivuoren vastalauseesta voi tunnistaa sosialistien työväensuojelunäkemyksiä yleisemmin ja pysyvämmiin yhdistäneen tavoitteenasettelun, joka tähtäsi sekä virkakoneiston kansanvaltaistamiseen että ammatillisen järjestäytymisen valtiolliseen oikeuttamiseen. Herrojen virkakoneisto näyttäytyi sosialisteille poliittisesta järjestelmästä jo poistetun säätyedustuksen jatkamisena. Virkakoneisto oli kansanvaltaistettava niin, että yhtäältä se alistettaisiin poliittiseen kansalaisuuteen nojaavan eduskunnan ylivaltaan, toisaalta *työväen* säätyedustus vietäisiin virkakoneiston sisälle. Samalla ammattiyhdistysliike saisi vahvasti valtiollisen oikeutuksen; työväensuojelun valmistelussa ja toimeenpanossa se täyttäisi tärkeitä valtiollisia tehtäviä. Paasivuori ei näytä mieltäneen tätä problemaattiseksi ammattiyhdistystoiminnan autonomian kannalta.

4.5.3. Puolueeton tieto

Epäluottamus herrojen virkakoneistoon ja luottamus puolueettoman tiedon mahdollisuuteen kietoutuivat yhteen siinä, miten ammattiyhdistysliike vaati itselleen sijaa työväensuojelun toteutuksessa. Työtilastollinen tutkimus herätti toisinaan työntekijöissä epäluuloja. Ne näyttävät lisääntyneen suurlakon jälkeen.¹⁰² Eikä epäluuloja vähentänyt, että teollisuushallitus, jonka alaisuudessa tutkimukset tehtiin, myötävaikutti eduskunnan vuonna 1909 hyväksymien työväensuojelulakien hautautumiseen.¹⁰³ Mutta sitä, että tilastotieto sinänsä oli tarpeen, eivät ainakaan keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan ajajat halunneet kiistää. Päätelmä tällaisen tiedon tarpeellisuudesta sisältyi itse

* * * * *

101 Komiteanmietintö 1907:17a, 168–169. – Työläisapulaisia ja työneuvostoa koskeneita ehdotuksia on käsitelty edellä s. 62–63, 79–82.

102 Alapuro–Alestalo 1992, 105–106; Stenvall–Holmalahti 1987, 39–40.

103 Vrt. Mansner 1981, 131.

asiassa ammattiyhdistystoiminnan keskityksen perusteisiin. Olihan tilasto itsessään tiedon ja siihen sisältyvien valtaresurssien yhteenkokoamista, konsentraatiota, joka vaati onnistuakseen toiminnan, tiedonhankinnan, sentralisaatiota. Sitä paitsi sentralisaatio puolestaan edellytti ammattiyhdistysliikkeen omaa toimintaa ja jäsenistöä koskevaa tilastotietoa.

Suomen Ammattijärjestö koetti kerätä tilastoja, vieläpä valtion avulla ja apuna. Vuonna 1908, työttömyyden pahetessa, järjestö päätti ryhtyä säännöllisesti tutkimaan ”työoloja”. Tällä tarkoitettiin ensi sijassa työttömyyden selvittämistä. Pääteltiin kuitenkin, että ”ilman valtion kannatusta ja apua” hanke ei onnistuisi. Järjestön anomuksesta teollisuushallitus ja senaatti hyväksyivät menettelyn, jonka mukaan ammattiosastot keräisivät kuukausittain tiedot teollisuushallituksen painattamien ja Ammattijärjestön levittämien kyselyvihkojen avulla ja työtilastollinen toimisto valmistaisi tutkimukset.¹⁰⁴

Työttömyystilaston keruu onnistui tosin kehnonpuoleisesti. Tiedonantojen määrä väheni kuukausi kuukaudelta. Jo syksyllä 1909 työtilastollisen toimiston johtaja G.R. Snellman, tuotuneena ”työntekijän omasta välinpitämättömyydestä ja tylsyydestä sekä ammattiyhdistysten asiamiesten huolimattomuudesta”, katsoi jatkamisen mahdottomaksi. Ammattijärjestön toimikunta joutui myöntämään, etteivät työväenjärjestöt olleet vielä ”kypsyneitä” näin laajaan työhön, ja antoi hankkeen raueta.¹⁰⁵ Työntekijät, vieläpä järjestäytyneetkin, olivat osoittautuneet vajavaisiksi niissä itsekin kyvyissä, joita keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan ja koko työväenliikkeen oli määrä kasvat-
taa.

Ajattelulle, jonka mukaan työväensuojelu edellytti puolueetonta asiantuntemusta, antoi virikettä se, että tiedemiehet tunnistivat arkitiedon hallitsemattomissa olevia työn riskejä. Näitä olivat ennen kaikkea myrkyt. Kansainvälinen yhdistys lakisääteisen työväensuojelun edistämiseksi, joka oli perustettu vuonna 1900, laati ja levitti luetteloa teollisuudessa käytetyistä vaarallisista aineista. Yhdistyksen suomalainen jäsenjärjestö, vuonna 1909 perustettu Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys suomennutti ja julkaisi luettelon vuonna 1912. Siinä kuvattiin eri aineiden esiintymistä ja vaikutusta sekä myrkytysoireita ja suojelutoimenpiteitä.¹⁰⁶ Saman vuoden nume-

104 ”Työolojen tutkiminen”. Suomen Ammattijärjestö 1/1909.

105 ”Huolimattomuus tilaston keräämisessä”. Suomen Ammattijärjestö 10/1909 (Snellmanin lainaus tästä); ”Tilaston keräyksen surkea loppu”. Suomen Ammattijärjestö 12/1909.

106 Teollisuus-myrkkyjen ja muiden teollisuudessa käytettävien terveydelle vaarallisten aineiden luettelo (1912).

roissaan luettelon julkaisi myös *Suomen Ammattijärjestö* -lehti. Lehden toimittaja tähdensi asian tärkeyttä työväelle.¹⁰⁷

Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys (vuodesta 1920 Suomen Sosialireformiyhdistys, vuodesta 1932 Sosiaalipoliittinen yhdistys) ei sinänsä saanut sosialistien suosiota. Se pysyi 1930-luvulle saakka porvarillisten reformistien yhteenliittymänä. Yksi sosialisti yhdistyksen toimintaan kuitenkin jo alkuvaiheessa osallistui, nimittäin Edvard Gylling, tilastotieteilijä.¹⁰⁸

Tervetulleeksi työväenliike toivotti tieteellisen tiedon, joka todisti työntekijäin tarpeiden tyydyttämisen palvelevan tuotannonkin etua. *Suomen Ammattijärjestö* -lehti selosti lokakuun 1916 numerossaan *Työtilastollisen Aikakauslehden* perusteella esitystä, jonka Englannin sotatarviketeollisuuden työntekijäin ”teollista uupumusta” käsitellyt komitea oli laatinut. Kyseinen komitea oli tullut tulokseen, ettei Englannin teollisuudella olisi toiveita menestyä kansainvälisessä kilpailussa, jollei työtä ja työnjohtoa järjestettäisi fysiologisen tieteen perustalle. Suomen ammattiyhdistysväen äänenkannattaja sai tästä asean kotimaisia työnantajia vastaan. Englantilaisten havainnot uupumuksen haitoista osoittivat vääräksi suomalaistyönantajien väitteen, ettei teollisuutemme kilpailukyky kestänyt työajan lyhennystä eikä työolojen sääntelyä.¹⁰⁹

4.5.4. Ristiriitaiset edut ja yhteishyvä

Samalla kun keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan konseptio sisälsi ohjeet järkevistä tavasta vaikuttaa työväensuojeluun, se määrittäjä rajasi itse työväensuojelun kenttää. Se edellytti ammattiyhdistystoiminnan organisoimista teollisuuskapitalistista rationalisoitumista vastaavalla tavalla. Keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan horisonttina oli palkkatyön kehkeytyminen työsuhteiden muotona sekä tehdasteollisen työorganisaation voitto.

Työntekijän tarkastelu työn ja palkan vaihdon osapuolena, työmarkkinalogiikka, rajasi työtä koskevan tavoitteen: oli järjestäytymisen ja lainsäädännön avulla estettävä työvoiman liikakulutus, johon työvoiman ostaja, kapitalisti, voitonvälänsään pyrki. Liikakulutuksen

107 Suomen Ammattijärjestö 4/1912 (”Esipuhe”), 6/1912, 8/1912, 9–10/1912, 11–12/1912.

108 Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1911, 3. vuodelta 1913, 27–28 (jäsenluettelo 31.12.1913).

109 ”Teollinen uupumus”. Suomen Ammattijärjestö 10/1916 (Työtilastollinen Aikakauslehti 4/1916). – Kyseisestä englantilaistutkimuksesta ks. Cross 1989, 116–120, sekä jäljempänä s. 150.

arvioinnille ei kuitenkaan voitu saada riittäviä perusteita työmarkkinalogiikasta itsestään. Työvoiman kulutus oli työntekijän omaa elämistä. Kun ammattiyhdistysliikkeen johtajat ajoivat työväensuojelua, he eivät tavoitelleet vain luovutetun työvoiman määrän ja hinnan vastaavuutta. Lähtökohdaksi käsitettiin työntekijäin tarpeet ja heidän terveyttään ja henkeään uhanneet vaarat. Työntekijää ei supistettu vain työvoiman kantajaksi. Mutta kun työväen elinolojen parantaminen oli edistystä ja tehdasteollisuuden laajeneminen oli edistystä, oli luontevaa julistaa, että työntekijän tarpeiden tyydyttäminen palveli tuotannon tarpeita. Tehdasteollisen työn ja palkkatyöllä elämisen asettamat vaatimukset peilautuivat näin sen työntekijän ominaisuuksiksi, jota työväensuojelun oli määrä suojella.

Yhtenä premissinä oli työvoiman myyjän ja ostajan intressien ristiriita, toisena työntekijän tarpeiden ja tuotannon tarpeiden perimmäinen yhteensopivuus. Keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan konseptiossa, sellaisena kuin suomalaiset ammattiyhdistysjohtajat sitä 1910-luvulla hahmottelivat, työväensuojelu rajautui näin ollen kahdesta suunnasta. Yhtäältä työväensuojelu esiintyi työvoiman kulutusta koskevan taistelun kysymyksenä, toisaalta se näyttäytyi työn toteuttamaa yhteishyvää koskevan tiedon asiana.

Kumpaiseenkin määreeseen kytkeytyi kysymys suojelun ja sen kohteiden suhteesta. Työväenliikkeen oma toimintarakenne oli edustuksellinen ja kasvatuksellinen. Kasvatus tähtäsi tietoisuuteen työväenluokan eduista sekä kurinalaiseen, edustuksellisesti johdettuun toimintaan näiden etujen puolesta. Kasvatuksen ajatus läpäisi kuitenkin myös etujen sisällön määrittelyä. Tämä ilmeni työväensuojelun, selvimmin työajan lyhennyksen, perusteluissa.

Kun sosialistit perustelivat kasvatuksellisesti työn räsituksen vähentämistä, he eivät puhuneet pelkästään yksilön henkisestä ja siveellisestä kohoamisesta tai luokan vahvistumisesta historiallisen tehtävänsä täyttäjäksi. Sosiaalisten parannusten tuloksena työntekijä oli kasvava ja kohoava myös sillä tavoin, että työntekijän tarpeet ja tuotannon tarpeet yhdistyivät: ”Työpäivän lyhentäminen ja palkkojen korottaminen kasvattaa kunnollisia ammattimiehiä.”¹¹⁰

* * * * *

110 Iskulause toistui useissa Suomen Ammattijärjestö -lehden numeroissa ainakin vuosina 1912 ja 1916.

5. Kansainvälinen sosiaalipolitiikka ja rationalisointiliike

5.1. Kansainvälinen työjärjestö

126

Millä tavoin työtä koskevia reformeja perusteltiin, niiden esittäjät olivat varhain päättelleet, että kansainvälisen taloudellisen kilpailun oloissa työajan lyhennys tai lasten ja naisten työvoiman käytön rajoitus tai työväenvakuutus edellytti kaikkien kilpailijamaiden sitoutumista uudistukseen. Kansainvälisen sosiaalipolitiikan suunnitelmilla oli työväen internationaaleja vanhempi historia.¹

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli monia ajankohtaisia pontimia sisällyttää uuteen kansainväliseen järjestykseen myös työolojen sääntely. Ajatuksen poliittista hyväksyntää pohjusti sekä sota-ajan talouden valtiojohtoisuus että sodan loppu- ja jälkivaiheessa tapahtunut työläisjoukkojen radikalisoituminen. Sota-aika oli vahvistanut ajattelua, joka sovitti yhteen taloudellisen rationalisoinnin ja valtiollisen sääntelyn. Kansallisiin sotaponnistuksiin sitoutuneet työväenjohtajat toivat tähän asiayhteyteen sosiaaliset vaatimukset. Niistä päällimmäinen oli kahdeksan tunnin työpäivä. Tämä vaatimus kohosi keskeiseksi niin vallankumouksellisessa joukkoliikehännässä kuin ammattiyhdistysinternationalismin reformistisessa elvytyksessä.² Kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen uudelleenrakentaminen nivoutui keväällä 1919 pyrkimykseen liittää työsuhteiden sääntely uuteen rauhajärjestykseen.

Pyrkimykset olivat osa ajankohtaista taistelua yhteiskunnallisen muutoksen teistä. Tämä taistelu oli ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheessa kansainvälistynyt uudella tavalla. Neuvosto-

1 Shotwell 1934; Follows 1951, erityisesti 177–185; Alcock 1971, 3–17.

2 Cross 1989, 131–136.

Venäjä viittoi yhteen muutoksen mahdollisuuteen, maailmanvallankumoukseen. Versaillesin rauhansopimus asetti sitä vastaan toisen vision, kansainvälisen sosiaalipolitiikan. Rauhansopimuksen XIII osa oli Kansainliiton autonomiseksi alajärjestöksi muodostetun Kansainvälisen työjärjestön, englanninkieliseltä lyhenteeltään ILO:n, peruskirja. Työjärjestö oli ”Versaillesin vastaus bolševismille”, irakilainen tutkija Abdul-Karim Tikriti tiivistää.³

”Oikeudenmukaisuuden ja inhimillisyyden tunteen elähdyttämät” korkeat sopimusosapuolet kirjasivat XIII osan johdantoon kansainvälisen sosiaalipolitiikan perustelut. Niihin sisältyi sekä työväenjoukkojen tyyntyttäminen että taloudellisen kilpailun sääntely: pidettiin välttämättömänä torjua tyytymättömyyttä, joka uhkasi maailman rauhaa ja sopusointua, ja pääteltiin, että jonkin kansan laiminlyönnit inhimillisten työehtojen toteuttamisessa vaikeuttivat muiden kansojen tällaisia pyrintöjä.

Ensimmäisen erikoistutkimuksensa Kansainvälinen työtoimisto, työjärjestön keskus, teki 1920-luvun alussa Neuvosto-Venäjän työväenoloista. Aihetta oli tutkittava, jotta oikea, tieteellinen tieto voisi sammuttaa katteettoman innostuksen, jota kertomukset Neuvosto-Venäjän teollisesta organisaatiosta olivat herättäneet työväenluokassa. Tähän tapaan asiaa perusteli ranskalainen ammattiyhdistysjohtaja Léon Jouhaux työjärjestön hallintoneuvostossa.⁴ Kun neuvostohallitus ei suvainnut imperialismin apureiden saapuvan paikan päälle, tutkimukset tehtiin neuvostohallituksen virallisen aineiston varassa. Tiedon mahtiin luottaen työtoimiston suomalainen virkamies Tapio Voionmaa päätteli vuonna 1926, että tutkimukset olivat ”alallaan vaikuttaneet tehokkaasti siihen bolshevismiin kuihtumiseen, joka viime vuosina on tapahtunut kaikissa Euroopan maissa”.⁵

Kansainvälisen työjärjestön konferenssit hyväksyivät sopimuksia ja suosituksia. Sopimukset tulivat juridisesti sitoviksi sitten, kun jäsenvaltiot olivat ne ratifioineet. Työjärjestön toiminta-ajatus ei kuitenkaan ilmennyt vain siinä, millaisia sopimuksia ja suosituksia työkonferenssit hyväksyivät tai millaista tietoa työtoimisto kokosi ja levitti. Yhteiskuntanäkemyistä julisti jo järjestön edustusperiaate.

Ensi kertaa oli ”kansainvälisiä sopimuksia tekevä valta jaettu valtion ja yhteiskunnallisten ryhmien välillä”.⁶ Hallitusten lisäksi jär-

3 Tikriti 1982, 125.

4 Minutes of the Second Session of the Governing Body (26–28.1.1920), 21–22; Minutes of the Third Session of the Governing Body (22–25.3.1920), 20.

5 Voionmaa 1926, 159.

6 Sama, 59.

jestössä olivat edustettuina kunkin jäsenmaan työnantajat ja työntekijät. Työkonferenssien kansallisissa valtuuskunnissa hallituksella oli kaksi varsinaista edustajaa ja työnantajilla ja työntekijöillä molemmilla yksi. Hallitusten oli nimitettävä työnantaja- ja työntekijäedustajat näiden ryhmien edustavimpien järjestöjen asettamista ehdokkaista. Työkonferensseissa eivät äänestäneet valtiot, vaan kullakin edustajalla oli äänioikeus. Kansallisia ryhmyksiä paljon useammin vastakkain olivat työntekijäin ja työnantajain ryhmät, joita johtivat Kansainvälinen Ammattiyhdistysliitto ja juuri ILO-toimintaa varten perustettu kansainvälinen työnantajajärjestö.

Kansainvälistä työjärjestöä perustettaessa oli vahvasti esillä näkemys, jonka mukaan järjestössä toteutui *poliittista demokratiaa täydentävä*, järjestäytymisvapautteen perustuva pariteettinen intressiedustus. Työväen edustajat olivat tosin tyytymättömiä siihen, että hallitukset saivat valtuuskuntiin kaksi edustajaa; he ounastelivat uudistusten vastustajien rintaman näin vahvistuvan.⁷ Toiselta puolen epäluottamus poliittista demokratiaa kohtaan sai porvariston ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa tavoittelemaan *poliittista demokratiaa rajoittavia* taloudellisen edustuksen ja asiantuntemuksen muotoja.⁸ Vaikkei työjärjestön tuki autonomiselle ammattiyhdistysliikkeelle hyvin soveltunut tähän pyrkimykseen, todennäköisesti tällainen taloudellisen edustuksen perustelu pohjusti kolmikantaperiaatteen hyväksyntää työnantajataholla.

Työjärjestön politiikka oli ”kansainvälistä” ja ”sosiaalista”. Nämä määreet saivat merkityksensä suhteestaan kahteen yleiseen tavoitteeseen, poliittisen vakauteen ja taloudelliseen tehokkuuteen, jotka kumpikin piti toteutettaman palkkatyöhön perustuvassa yhteiskunnassa. Kansainvälisepoliittinen vakaus edellytti kansallista poliittista vakautta; kansallinen poliittinen vakaus vaati sosiaalisia rajoja kapitalistiselle liiketaloudelle; sosiaaliset rajat oli asetettava kansainvälisesti, koska vallitsi kansainvälinen taloudellinen kilpailu. Tämä argumentaatio on luettavissa Versaillesin rauhansopimuksen XIII osasta.

Sen kritiikin lisäksi, joka leimasi tällä tavoin perustellun toiminnan vain tuhoon tuomitun kapitalismin tehohengitykseksi, ILO joutui kuitenkin kohtaamaan myös toisensuuntaisen vastustuksen. Osoitautui ensiksikin, että kansainvälinen taloudellinen kilpailu toimi argumenttina pikemmin kansallista sosiaalipoliittikkaa vastaan kuin kan-

7 Alcock 1971, 27–28; Stellungnahme des Internationalen Gewerkschaftsbundes zu den im Oktober 1919 in Washington stattfindenden Konferenz. IFTU, Nr 4. IISG.

8 Maier 1970; Maier 1975.

sainvälisen sosiaalipoliitiikan puolesta. Toiseksi fasismin laajentues-
sa 1930-luvulla vahvistui toimintalinja, joka lujitti kansallista poliit-
tista vakautta päinvastaisessa tarkoituksessa kuin kansainvälispoliit-
tisen vakauden ylläpitämiseksi. Kolmanneksi näkemys, jonka mukaan
poliittinen vakaus edellytti valtion ja ammattiyhdistysliikkeen inter-
ventiota työsuhteisiin, sai vastaansa niin paternalistiset kuin taylor-
ristiset yritystasoiset ohjelmat, joissa koetettiin yksin ja samoin kei-
noin sekä vahvistaa työrauhaa että kohottaa työtehoa.

Sopimusten ratifioinneilla mitattuna työjärjestön vaikutus jäi ylei-
sesti melko vaatimattomaksi. Sitä paitsi ratifiointitilastojen kärkeä
eivät välttämättä olleet niitä, joita oli totuttu pitämään sosiaalisen
edistyneen edelläkävijöinä. Vuoteen 1925 mennessä sopimuksia oli
vahvistanut hanakimmin Bulgaria. Suomi ei ollut hännillä, jos ei kär-
jessäkään. Työaikakäytännön vaiheissa osaltaan ilmeni kansainvä-
listen standardien voimattomuus kansallisten, sinänsä ehkä monin
kohdin yhdennäköistenkin mallien edessä. Vaikka kahdeksan tunnin
työaika teollisuustöissä laajalti toteutui 1920-luvun alussa, harvat
valtiot ratifioivat kahdeksantuntista työaikaa koskenutta työjärjestön
ensimmäistä sopimusta vuodelta 1919. Talouslaman aikana kansain-
välinen ammattiyhdistysliike nosti näkyväksi tunnukseksi 40-tun-
tisen työviikon ja sai tälle työtoimiston johdon kannatuksen. Vuo-
den 1935 työkonferenssi vieläpä hyväksyi sopimuksen 40 tunnin työ-
viikosta. Mutta sikäli kuin tällainen työaika joissakin maissa joilla-
kin aloilla toteutui, se ei tapahtunut kansainvälisen sääntelyn voimin,
vaan kansallisin ratkaisumallein.⁹

Enemmän kuin kansainvälisen oikeuden tietä työjärjestö tuli edis-
täneeksi sosiaalipoliittista standardisointia sitä kautta, että työtoimis-
ton tuottama ja levittämä yli- ja monikansallinen tieto tunkeutui kan-
salliseen poliittiseen kamppailuun.¹⁰ Siinä missä proletariaaninen inter-
nationalismi toteutui Stalinin sosialismina yhdessä maassa eikä maa-

9 Cross 1989, 150–170, 216–222; Hellström 1992, 86–92. – ILO:n johtaja Albert Thomas ilmaisi työtoimiston tuen 40-tuntisen työviikon tavoitteelle jo esim. Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton valtuuston kokouksessa 1932. Protokoll der Ausschussitzung des Internationalen Gewerkschaftsbundes vom 16.–18. März 1932 in Bern, 4. IFTU, Nr 81. IISG. – Valtioiden haluttomuutta sitoutua kansainvälisiin normeihin silloinkin, kun ne olivat kansallisesti valmiita työajan lyhennyksiin, valitti esim. Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton sihteeristö vuonna 1937. Report of Secretariat on the Activities of the International Federation of Trade Unions during the Period from 1st January, 1936, to 30th April, 1937. To the IFTU General Council Meeting, 1937, 26. IFTU, Nr 102. IISG.

10 Vrt. Voionmaa 1926, 139–150; Johnston 1970, 89; Senghaas-Knobloch 1979, 48–52.

ilmanvallankumouksena, sosiaalipoliittinen internationalismi taas muodostui pikemmin sosiaalista edistystä, taloudellista kasvua ja järjestäytymisvapautta yhdistäneiden kansallisten mallien puolestapuhumiseksi kuin työsuhteiden kansainväliseksi sääntelyksi.

Työtoimisto ei kuitenkaan tyytynyt vain niihin sosiaaliisiin ja poliittisiin sosiaalipoliitiikan perusteluihin, jotka Versaillesin rauhansopimuksen XIII osa esitti. ILO-ideologia, jota työtoimiston monikansallinen virkamiehistö Genevessä kehitti¹¹, todisti myös sosiaalipoliitiikan taloudellista perusteltavuutta, eikä vain kansantaloudellista vaan vieläpä yritystaloudellistakin.

Kun tutkittavana ovat työsuojelun perusteet, kiinnostavaa on työjärjestön suhde kaikkeen siihen, mikä ensimmäisen maailmansodan jälkeen esittäytyi ”liikkeenä” scientific managementin tai, ennen kaikkea saksalaisella kielialueella, ”rationalisoinnin” puolesta.¹² Vahvoine ideologisine latauksineen rationalisointiliike meni vain osittain päällekkäin sen kanssa, mitä oli rationalisointi teknisenä ja organisatorisena käytäntönä.¹³ Työjärjestö kytkeytyi monin tavoin tähän liikkeeseen. Se muodostui keskuukseksi kansainväliselle tai ylikansalliselle diskurssille, jossa määriteltiin talouden rationalisoinnin, sosiaalisen edistyksen ja työntekijäin subjektiuden suhteita.

5.2. Rationalisointi ja suunnitelmatalous

Ranskalainen oikeistososialisti Albert Thomas johti Kansainvälistä työtoimistoa vuonna 1932 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka. Tunnetuiksi tulivat hänen puheensa, joiden mukaan sosiaalisen oli oltava ensisijaista taloudelliseen nähden. Sosiaalisen ensisijaisuus näyttää tarkoittaneen hänelle luottamusta sellaisen sosiaalipoliitiikan mahdollisuuteen, joka sovitti toisiinsa moraalin ja talouden siten, että se yhtä aikaa laajensi työntekijäin oikeuksia ja hyödytti taloudellista rationalisointia.¹⁴

Thomas oli ollut jo maailmansodan aikaan scientific managementin lämmin kannattaja. Hän oli edistänyt sen soveltamista erityisesti toimiessaan Ranskan varusteluteollisuuden ministerinä.¹⁵ Vuosikerto-

* * * * *

11 Vrt. Cross 1989, 154.

12 Vrt. Devinat 1927; Brady 1933; Campbell 1989, 131.

13 De Geer 1978, 49–50.

14 Vrt. Donzelot 1991, 257.

15 Fine 1977, 545–564; Kuisel 1981, 34–37.

muksessaan vuoden 1926 työkonferenssille Thomas arveli, että maailmansodan päätyttyä työläiset olivat olleet kypsiä oivaltamaan, että vain työn tieteellisen organisoinnin tietä oli mahdollista sovittaa yhteen heidän omat toiveensa ja tuotannon lisäämisen tarpeet.¹⁶

Vuonna 1927 Kansainvälinen työjärjestö oli perustamassa Geneven laitosta nimeltä International Management Institute. Laitoksen muina taustaorganisaatioina olivat amerikkalainen 20th Century Fund -säätiö sekä The International Committee for Scientific Management, joka oli muodostettu vuonna 1925 eurooppalaisen ja amerikkalaisen rationalisointiliikkeen yhdyssiteeksi. Geneven instituutin tehtävistä ensimmäisenä oli sen peruskirjan mukaan edistää scientific managementin kehitystä ”as an essential factor in economic stability and social progress”. Tätä tehtävää laitoksen oli määrä toteuttaa tiedon keräämisen, tuottamisen ja levittämisen keinoin. Tosin jo vuonna 1934 instituutti lakkautettiin taloudellisista syistä, mutta Kansainvälinen työtoimisto jatkoi aihepiirin selvittelyä sitä varten perustetun neuvoa-antavan komitean tuella.¹⁷

Thomas kirjoitti esipuheen työtoimiston julkaisemaan Paul Devinatin¹⁸ raporttiin *Scientific Management in Europe* vuodelta 1927. Kirjoitus henki suurta rationalisointioptimismia. Rationalisointi lupasi huokeampia kulutustavaroita ja vaurauden yleistä nousua. Tieteellisesti organisoituna työ kävi kevyemmäksi. Ja kun rationalisoinnin siunauksena vapaa-aikaa voitiin lisätä, kompensoitui se, että työ mahdollisesti muuttui yksitoikkoiseksi tai vaati enemmän tarkkuutta kuin ennen. Taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen harmonisoinnin kehä edellytti kuitenkin Thomasin katsannossa ilman muuta ammattiyhdistysliikkeen tunnustamista. Oli työnantajia, jotka koettivat väärinkäyttää scientific managementia ammattiyhdistysliikettä vastaan. Rationalisointi avasi kuitenkin Thomasin mielestä ammattiyh-

16 International Labour Conference. Eighth Session. Geneva 1926. Volume II. Appendix IX: Report of the Director presented to the Conference, 329–330.

17 Historical Survey of the Contributions of the International Labour Organisation to the Study of Management (1938); von Haan 1938, 424. – Kansainvälisestä Scientific Management -komiteasta ja sen taustasta ks. Devinat 1927, 223–225; De Geer 1978, 218–219; Kalmus 1925. – Käydessään vuonna 1929 Geneven instituutissa suomalainen standardisoija A. Willberg huomasi, että toimisto oli ”vielä varsin vaatimaton” ja että sen toimintaan vaikutti ”kilpailevien maiden epäluulo”. A. Willberg: ”Kertomus matkastani 4:een kansainväliseen ’Työn Tieteellisen Järjestelyn’ kongressiin Pariisissa, 19–24 p:nä kesäkuuta 1929, sekä Schweitzin ja Saksan ratsionalisimisjärjestöihin”. Mannion kokoelma, laatikko 1, kansio Rationalisointi. Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto.

18 Ranskalainen Devinat oli Kansainvälisen työtoimiston johtava asiantuntija tällä alalla, ja hänet myös valittiin edellä mainitun instituutin ensimmäiseksi johtajaksi.

distysliikkeelle suurenmoisen tilaisuuden osoittaa, että sen vaatimukset osallistua tuotannon kehittämiseen olivat oikeutettuja.¹⁹

Ammattiyhdistysjohtajat tarttuivatkin tilaisuuteen. Samaisena taloudellisen nousun vuonna 1927 kokoontui Pariisissa Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton ("Amsterdamin internationaalin") kongressi. Kokouksen henki oli, että rationalisointi oli edistystä. Internationaalin sihteeri Jan Oudegeest esimerkiksi hahmotteli vaatimusta teollisuuden ja kaupan "edistyksellisestä organisoinnista". Hän sisällytti tähän tavoitteeseen neljä alakohtaa. Ensimmäinen oli teollisuuden rationalisointi, toinen maatyöläisten ja pienviljelijöiden elintason kohottaminen työttömyyden vähentämiseksi teollisuudessa, kolmas työntekijäin myötävaikutusoikeus (*Mitsprachegerecht*) ja neljäs sosiaalisoinnin valmistelu.²⁰

Englannin ammatillisen keskusjärjestön TUC:n sihteeri Walter Citrine, joka oli myös Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton sekä kansainvälisten työkonferenssien voimahahmoja, kirjoitti puolestaan niin ikään vuonna 1927, että ammattiyhdistysliike oli valmis osallistumaan

132

"in a concerned effort to raise industry to its highest efficiency by developing the most scientific methods of production, eliminating waste and harmful restriction, removing causes of friction and avoidable conflict, and promoting the largest possible output so as to provide a rising standard of life and continuously improving condition of employment".²¹

Samana rationalisointieuforian huippuvuonna itävaltalais-saksalainen sosiaalidemokraatti Rudolf Hilferding puhui Kielin puoluepäivillä "sosiaalidemokratian tehtävistä tasavallassa". Tässä organisoidun kapitalismin teemaa kehitelleessä puheessaan Hilferding tulkitsi, että rationalisointiliike valtiollisine instituutioineen ilmaisi "yhteiskunnan" sanomaa: Yrityksen johtaminen ei ole enää yrittäjän yksityisasia, vaan yhteiskunnallinen kysymys. Yhteiskunta piti huolta, että yritysjohtaja "todella täytti teknisen ja organisatorisen velvollisuutensa kohottaa tuotantoa".²²

Talouden kriisittömän rationaalistumisen ja sosiaalisten olojen jatkuvan paranemisen yhdistelmä osoittautui tosin pian harhakuvaksi.

* * * * *

19 Thomas 1927. – Ks. myös Cross 1989, 201.

20 Vierter ordentlicher Internationaler Gewerkschaftskongress, Paris 1927. Der Organisatorische Aufbau des I.G.B. Referat von J. Oudegeest. IFTU, Nr 15, IISG.

21 Clegg 1985, 463 (lainaus Citrinen kirjoituksesta "The Next Step in Industrial Relation", Manchester Guardian Supplement 1927).

22 Hilferding 1978, 372–373.

Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton kokouksessa Tukholmassa lammavuonna 1930 saksalainen ammattiyhdistysjohtaja Theodor Leipart julisti kuitenkin ammattiyhdistysliikkeen pitäytyvän muinaisille koneensärkijöille langettamassaan tuomiossa. Työtä säästävien koneiden hävittäminen ei ollut oikea keino vastustaa työttömyyttä. Taloudellisen kasvun ja siten myös sosiaalisen edistyksen tie oli toinen: teollisuuden suunnitelmallinen kehitys, tuotantoyksiköiden rationaali yhteenliittyminen suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja vanhentuneiden työmenetelmien korvaaminen uusilla, tekniikan edistysaskelten mukaisilla.²³

Scientific management ei kuitenkaan elähdyttänyt vain Geneven työtoimiston virkailijoita tai lännen reformistisia ammattiyhdistysjohtajia ja sosiaalidemokraatteja, vaan myös Neuvostoliiton perustajia. V.I. Leninille Taylorin oppi tieteellisestä työorganisaatiosta oli sellainen kapitalismin saavutus, joka oli valjastettavissa ja valjastettava proletaarisen vallankumouksen voimaksi.²⁴ Leninismi oli venäläisen vallankumouksellisuuden ja amerikkalaisen tehokkuuden yhdistämistä, Josef Stalin puolestaan tiivistä vuonna 1924.²⁵ ”Tieteellistä työorganisaatiota” (*nautšnaja organizatsija truda*, NOT) edistämään perustettiin neuvostovallan alkuvuosina useita laitoksia.²⁶

133

Neuvostoliitto osallistui rationalisointirientoihin kansainväliselläkin tasolla. Rationalisointiliikkeen kahden kansainvälisen merkkihenkilön, Tšekkoslovakian presidentin Tomas Masarykin ja Yhdysvaltain kauppaministerin Herbert Hooverin suojeluksessa järjestettiin vuonna 1924 Prahassa tieteellistä työnjohtoa käsitellyt kongressi. Amerikkalaisten ja tšekkoslovakialaisten alustajien lisäksi esiintyi myös Neuvostoliiton NOT-toiminnan keskushahmoin kuulunut A.K. Gastev.²⁷ Neuvostoliitto, niin kuin sen tavoin Kansainliittoon kuulumaton Yhdysvallatkin, oli edustettuna myös maailman talouskongressissa Genevessä vuonna 1927. Kansainvälinen työtoimisto oli valmis-

23 Fünfter ordentlicher Internationaler Gewerkschaftskongress, Stockholm 1930. Programm für die Wirtschaftspolitik des Internationalen Gewerkschaftsbundes. Referat von Theodor Leipart, 8. IFTU, Nr 31. IISG.

24 Näin Lenin erityisesti keväällä 1918 laatimassaan kirjoituksessa *Neuvostovalilan lähimmät tehtävät* (s.a., 450–452).

25 Hughes 1989, 250–251.

26 Tatur 1979. – Neuvostoliiton rationalisointiliikkeen johtohenkilöiden kuulunut J. Ermanski kirjoitti vuonna 1928 teoksensa *Theorie und Praxis der Rationalisierung* esipuheessa (s. XI, korostukset alkuper.): ”die Technik des Kapitalismus stösst die Menschheit vorwärts, die Oekonomik – wirft sie zurück”.

27 Kalmus 1925, 7. – Neuvostoliitolla oli edustus myös esim. lääketieteellistä työolojen tarkastusta käsitelleessä kansainvälisessä kokouksessa vuonna 1926. The Medical Inspection of Labour (1926), 44–53.

tellut rationalisointikysymysten käsittelyn, ja kokouksen yhteydessä Thomas ja neuvostovaltuutetut kävivät keskusteluja keskenään.²⁸

Rationalisointi-ideologia kaiken kaikkiaan läpäisi ensimmäisen maailmansodan jälkeen hyvin erilaisia, keskenään ristiriitaisia poliittisia tavoitteenasetteluja. ”Rationalization was the goal not only of America’s Herbert Hoover but of Europe’s social democratic parties, Italy’s fascism, and even Russia’s socialism.”²⁹

Kolmekymmenluvun alun lama horjutti kuitenkin käsityksiä *yritystaloudellisen* rationalisoinnin ja sosiaalisen hyvän yhteydestä. Ja Wall Streetin romahdus heikensi amerikkalaisuuden vetovoimaa Euroopassa. Aiempi amerikkalaisen kulttuurittomuuden konservatiivinen kritiikki sai nyt seurakseen moniin eri intresseihin ja ideologioihin kiinnittynyttä ”taylorismin” tai ”fordismin” arvostelua, joka koski näiden tehokkuusoppien taloudellisiakin vaikutuksia.³⁰ Monet poliittiset voimat asettuivat ajamaan projekteja, jotka esittivät taloudellista rationaalisuutta ja sosiaalista hyvää yhdistäväksi ratkaisuksi *kansantalouden* suunnitelmallisen ohjauksen.

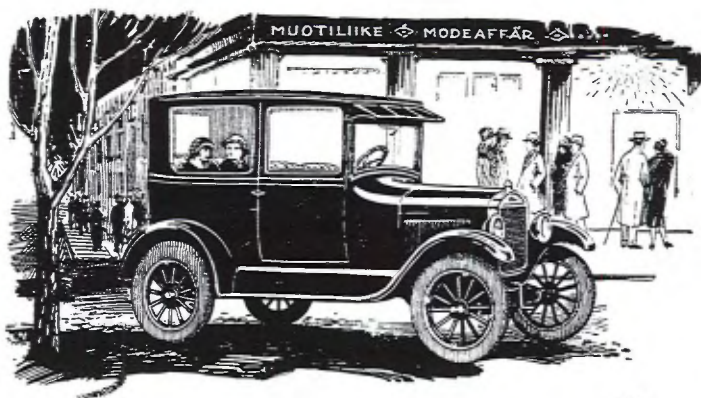
Kansainvälinen työtoimisto kuului ”suunnitelmatalouden” puolesta-puhujiin jo Thomasin viimeisinä elinvuosina ja sitten vuosina 1932–1938 englantilaisen liberaalin Harold Butlerin johtamana. Tämä ei ilmennyt niinkään työkonferenssien hyväksymissä sopimuksissa ja suosituksissa kuin työtoimiston julkaisuissa ja Butlerin vuosikertomuksissa. Ensimmäisestä, vuoden 1933 työkonferenssille esittämästään kertomuksesta lähtien Butler julisti näkemystä, jonka mukaan julkisten investointien ja yleisten töiden avulla oli edistettävä kysyntää ja siten elvytettävä tuotantoa ja torjuttava työttömyyttä.³¹ Kun Butlerin seuraaja, amerikkalainen John Winant arvioi vuonna 1939 ILO:n

28 Uusi Suomi 20.5.1927, uutinen ”Geneven konferenssin olisi tunnustettava neuvostojärjestelmä. Muutoin Venäjä kutsuu edustajansa pois. Venäjän vaatimukseen myönnettyänee”.

29 Cross 1989, 194.

30 Ks. Maier 1970, 54–61. – Esim. ILO:n raportissa *The Social Aspects of Rationalisation* (1931, 376) todettiin: ”Thinking people have wondered whether in recent years rationalisation has not been applied too hurriedly, too fragmentarily, too haphazard, so that it is partly responsible for our present distresses. From this they conclude that the task of the future may perhaps be to rationalise rationalisation.” (korostus PK).

31 International Labour Conference. Seventeenth Session, Geneva 1933. Report of the Director, erityisesti s. 25. – Seuraavilta vuosilta ks. erityisesti International Labour Conference. Eighteenth Session, Geneva 1934. Report of the Director, 53–66; International Labour Conference. Twentieth Session, Geneva 1936. Report of The Director, passim. – Työtoimiston julkaisema International Labour Review toimi osaltaan suunnitelmatalouskeskustelun ja keynesiläisyyden esittelyn foorumina. Esim. Bertil Ohlin: ”Economic Recovery and Labour Market Problems in Sweden I–II” (April 1935, May 1935); Lewis L. Lorwin and



Ostoksilla omassa autossa

L
TOURING
24,700

Hieno ja hohtava Tudor Sedan vie Teidät oman ovenne edestä nopeasti ja mukavasti kaupasta kauppaan säästäten vaivaa ja aikaa.

Ja muutamassa päivässä oppii jokainen perheenjäsen ohjaamaan tätä varmaa ja luotettavaa autoa, joka juuri on rakennettu koko perheen hyödyksi ja huviksi.

Sen hinta on uskomattoman huokea, verrattuna sen suorituskykyyn. Miksi ette siis soisi itsellenne sitä onnea, jonka Tudor Sedanin omistaminen Teille tarjoaa?

Lähin Ford-myyjä antaa auliisti apuaan päätöksenne toteuttamisessa.

TUDOR SEDAN
32,185

*vapaasti Helsingissä, rahti ja toimituskulut
ostajan paikkakunnalle erikseen.*

Ford

FORD MOTOR COMPANY OF FINLAND OY
HELSINKI

Fordismia Suomessa. Hakkapeliitta
45/1926.

135

A. Abramson: "The Present Phase of Economic and Social Development in the U.S.S.R." (January 1936); Lewis L. Lorwin: "The I.L.O. and World Economic Policy" (April 1936); P.W. Martin "The Present Status of Economic Planning I-II" (May 1936, February 1937); Robert Mossé: "The Theory of Planned

kaksikymmenvuotista historiaa, hän piti järjestön yhtenä suurena saavutuksena sitä, että se oli myötävaikuttanut tällaisen suhdanteita tasaavan työllisyyspolitiikan omaksumiseen. Työtoimistossa pantiin ilolla merkille, että John Maynard Keynes antoi sille tästä tunnustuksen kirjassaan *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936).³²

Se prosessi, jota työtoimiston johto koki edistäneensä, ei kuitenkaan ollut merkinnyt *kansainvälisen* sääntelyn vahvistumista. Butler oli hyvillään ”suunnitelmatalouden” kokeilujen laajentumisesta ja kuvasi niitä kertomuksissaan. Ruotsalaisten sosiaalidemokraattien työllisyyspolitiikka, Rooseveltin New Deal, Saksan ja Italian fasisiinen valtiokeskeisyys ja Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmat olivat yhtä kaikki yhden maan ratkaisuja. Internationalismin ja suunnitelmatalouden yhdistelmä, jota Kansainvälinen Ammattiyhdistysliitto propagoi³³, osoittautui voimattomaksi. Talouslamasta oli nousu väärin keinoin, aseistautumisen ja maailmankaupan nationalistisen rajoittamisen tietä, ammattiyhdistysinternationaalin sihteeristö päätteli vuonna 1937.³⁴

-
- Economy” (September 1937); ”Public Works as a Factor in Economic Stabilisation” (December 1938); E. Ronald Walker: ”Wages Policy and Business Cycle” (December 1938); Emil Lederer: ”Industrial Fluctuations and Wage Policy” (January 1939); Paul H. Douglas: ”Wage Theory and Wage Policy” (March 1939). Lehti julkaisi kuitenkin myös Gustav Casselin hyökkäyksen Keynesin teoriaa vastaan (October 1937). Tätä ennen englantilainen A.P. Lerner oli ylistänyt Keynesin oppia (October 1936), ja Casselin kritiikin jälkeen julkaistiin taas Lernerin vastine (November 1937). Toisaalta lehteen otettiin noina aikoina myös kirjoituksia, joissa työjärjestöön vuoteen 1937 kuuluneen fasisi- sen Italian, siitä vuonna 1933 eronneen natsi-Saksan ja siihen vuonna 1934 lii- tyneen Neuvostoliiton talous- ja sosiaalipoliittisia järjestelmiä esittelivät niiden omat edustajat. Anselmo Anselmi: ”Trade Associations and Corporations in Italy after the Recent Reforms” (January 1935); Odon Por: ”The Italian Corporations at Work” (May 1937); Rosario Sottilaro: ”Vocational Education in Italy” (October 1936); Herbert Steinwarz: ”The Amenities of Industry and Labour in Germany” (December 1937); Boris Markus: ”The Abolition of Unemployment in the U.S.S.R.” (March 1936); sama: ”The Stakhanov Movement and the Increased Productivity of Labour in the U.S.S.R.” (July 1936).
- 32 The World of Industry and Labour. Report of the Director to the Twenty-Fifth Session of the International Labour Conference June 1939, 14, 78–92.
- 33 ”Suunnitelmatalousohjelma”. Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton toiminta- ohjelmia (1933), 66–67 (”Maailmantalousneuvosto”).
- 34 Report of Secretariat on the Activities of the International Federation of Trade Unions during the Period from 1st January, 1936, to 30th April, 1937. To the IFTU General Council Meeting, 1937. IFTU, Nr 102. IISG. – Natsi-Saksaa tar- koittaen myös Butler arvosteli vuosikertomuksissaan varustautumiseen pe- rustuvaa talouden kasvattamista. International Labour Conference. Sixteenth Session, Geneva 1936. Report of the Director, 6–7; International Labour Con- ference. Seventeenth Session, Geneva 1937. Report of the Director, 44.

Talouselämyksen pohjustamisessa suunnitelmatalouden suunnitelmissa vastattiin joka tapauksessa ainakin implisiittisesti myös kysymyksiin työn yhteiskunnallisista ja yksilöllisistä merkityksistä. Työlle annettuja merkityksiä ilmaistiin ensiksikin harkittaessa taloudellisen toiminnan keinoja ja päämääriä ja toiseksi hahmoteltaessa taloutta koskevan päätöksenteon organisaatiota. Edelliseen kuuluivat työttömyyden, työajan ja kulutuksen pohdinnat; nämä olivat keskeisiä suunnitelmataloudellisiin kehitelmiin sisältyneessä laman alikulutuselityksessä. Jälkimmäistä taas edustivat kaavailut talousprosessin eri ryhmien, nimenomaan myös työntekijäin, osallisuudesta taloudelliseen päätöksentekoon. Etenkin ne suunnitelmatalouden tavoitteet, joita Kansainvälinen Ammattiyhdistysliitto 1930-luvulla ajoi, yhdistivät toisiinsa työajan lyhennyksen ja työntekijäin oikeuden tuotannon kontrolliin. Mutta yhdistäminen tapahtui pikemmin yhteiskunnan makrotasoa kuin työntekijäin elämänhallintaa koskeneissa visioissa.

5.3. Työn ja elämisen hallinta

137

Sekä oman työn ja sen ehtojen kontrollointi että työstä vapaa aika nousivat työväenliikkeen tavoitteina radikaalisti ja kansainvälisesti etualalle ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheessa. Kummassakin tavoitteessa oli kyse työntekijäin elämänhallinnasta. Kummastakin keskusteltaessa puhuttiin työntekijäin subjektiudesta, taloudellisesta tehokkuudesta ja sosiaalisesta hyvästä. Alun alkaen nämä kysymykset kuitenkin muodostivat kaksi eri keskustelua. Kahdelta eri suunnalta nämä keskustelut määrittivät työntekijän suhdetta työhönsä ja myös rajasivat erästä tätä suhdetta koskenutta toimintakenttää, työsuojelua.

5.3.1. Tuotannon kontrolli

Kun työväenliikkeen eri suuntauksat ensimmäisen maailmansodan jälkeen tavoittelivat "tuotannon kontrollia", ne nojautuivat kahteen perusoletukseen. Ensinnäkin oletettiin, että kapitalismi oli kyvytön turvaamaan laajojen kansanjoukkojen elämiselle välttämättömän tuotannon jatkumista. "Mitä enemmän työttömyys lisääntyi, sitä voimakkaammin ryhdyttiin työläisten taholla vaatimaan S. Ammattijärjestön toimikunnan toimenpidettä sosialisoinnin ja tuotannon kontrollin toteuttamiseksi", Suomen Ammattijärjestön vuoden 1921 toiminta-

kertomus esitti.³⁵ Toiseksi luotettiin tehdasteollisen työprosessin yhdistämän työntekijäkollektiivin voimaan. Neuvosto oli tätä voimaa kanavoiva tuotannon kontrollin organisaatiomuoto. Sen, toisin kuin palkkatyöläisasemaan sidonnaisen ammattiyhdistyksen, oli määrä perustua työntekijäin tuottaja-asemaan. Tätä periaatetta erityisesti Antonio Gramsci kehitteli ja korosti Torinon vallankumouksellisen työläisliikehännän yhteydessä.³⁶

Kommunistinen internationaali, Komintern, asetti tuotannon kontrollin ajankohtaiseksi vallankumouksellisen siirtymäkauden tehtäväksi kesällä 1920. Tällöin se merkitsi jo yritystä ratkaista niitä vaikeuksia, jotka vallankumous oli lännessä kohdannut. Tuotannon kontrolli ei kuitenkaan ollut leimallisesti kommunistinen tunnus. Myös sosiaalidemokraattisten puolueiden ohjelmissa oli sijansa työväenneuvostoilla, joko jo syntyneillä tai, kuten suomalaisten sosiaalidemokraattien ohjelmakeskusteluissa, vastaisuudessa perustettavilla. Neuvostot valmistelisivat ja edesauttaisivat itse tuotannossa sosialisointia, jolle poliittisen demokratian saavuttaminen oli avannut tien. Neuvostojen oli toimittava, tätä sosiaalidemokratian oikeistosiiven edustajat erikoisesti teroittivat, parlamentaariselle demokratialle alistaisesti ja niiden tehtävien oli rajoituttava talouden alueelle. Esimerkiksi Saksassa vuosien 1918–1919 vallankumouksellinen neuvostoliike instituutiin tätä tietä lakisääteiseksi, edustukselliseksi osallistumisjärjestelmäksi. Sen vaikutus yritysten päätöksentekoon rajoittui lähinnä sosiaalisen toiminnan alueelle.³⁷

1920-luvun parin alkuvuoden jälkeen alkoi, Kominternin käsittein, ”kapitalismin suhteellisen vakaantumisen kausi”. Pohja mureni niiltä esioletuksilta, joista käsin tuotannon kontrollin tavoitteet oli asetettu. Paitsi proletarisen vallankumouksen hengessä asetetut kontrollitavoitteet myös reformistiset ”teollisen demokratian” suunnitelmat menettivät kansainvälisesti voimaansa ja ajankohtaisuuttaan. Tässä on kuitenkin tärkeätä, että tuotannon kontrollin perusteluissa vahvistettiin ajattelu- ja argumentointitapaa, jossa tehdasteollinen rationaalisuus esiintyi sekä työväenluokan subjektiviteetin perustana että koko yhteiskuntaan yleistettävänä, kapitalistisen anarkian kahleista vapautettavana periaatteena.

”Työneuvostot” tai ”liikeneuvostot”, joita esimerkiksi vasemmistososiaalidemokraatti Johan Helo ja oikeistososiaalidemokraatti J.W. Keto 1920-luvulla Suomen eduskunnassakin ehdottivat, olisi-

35 SAJ:n toimintakertomus 1921, 54.

36 Gramsci 1976, erityisesti 201–208, 216–222, 251–257.

37 Kettunen 1986, 344–350.

vat kyllä pitäneet silmällä myös konkreettisen työprosessin asioita. Ne olisivat valvoneet työväensuojelun toimeenpanoa, vaikuttaneet työnjohdon valintaan, vieläpä rajoittaneet työnantajien oikeutta ottaa käyttöön uusia työtapoja. Liikeneuvostojärjestelmän piti palvelella myös sitä, näin Helo vuonna 1929, että ”työntekijöille työnsuorituksessa annetaan mahdollisimman itsenäinen, autonominen asema, joka poistaisi sen orjuuttavan riippuvaisuuden tunteen, joka työntekijöillä nykyisessä yhteiskuntajärjestelmässä luonnollisesti aina on”. Kritiikki ei kuitenkaan kohdistunut tehdastyön periaatteisiin tai tehokkuustavoitteisiin, vaan yksityisen voitontavoittelun hallitsemaan yhteiskuntajärjestelmään. Keto puolestaan perusteli liikeneuvostoja ei vain sosialisoinnin valmistelulla, vaan myös niiden taloudellisella yleishyödyllisyydellä jo vallitsevassa yhteiskunnassa. Kokemukset niistä maista, joissa liikeneuvostoja oli lakisääteisesti perustettu maailmansodan jälkeen, osoittivat Kedon mielestä jo vuonna 1922 neuvostojen hyödyttävän koko yhteiskuntaa. Kyseiset elimet olivat omiaan kohottamaan työntekijäin taloudellista sivistystä, taitoa ja vastuunalaisuutta, lisäämään työtehoa ja tuottavuutta ja siten hyödyttämään kuluttajaväestöä, edistämään työntekijäin tekemien teknillisten keksintöjen hyväksikäyttöä sekä parantamaan työkuria.³⁸

Vuoden 1918 alkukuukausina tuotannon ylläpitäminen erilaisin omaehtoisin tai vallankumoushallituksen määräämin muodoin oli ollut Suomessa melko monen teollisuusyrityksen työntekijöille käytännöllinen kysymys.³⁹ Kansalaissodan jälkeiseen suomalaiseen elämänmeenoon ”tuotannon kontrollia” ja ”teollisuuden kansanvaltaistuttamista” käsitellyt keskustelu kuitenkin kiinnittyi perin ohuesti. Niinpä esimerkiksi Helon ja Kedon edellä mainitut eduskunta-aloitteet käyivät hyvin sen ilmauksina, miten näitä tavoitteita määriteltiin ja perusteltiin erityisesti Saksassa, Itävallassa ja Skandinavian maissa.⁴⁰

Työväelle tavoitellun *vallan areenaksi* ajateltiin *yritys* eikä *työprosessi*. Voi yleistää, että tämä koski kaikkia Toisen internationaalinen perillisiä, yhtä hyvin kommunisteja kuin sosiaalidemokraatteja.

Kun sitten yritystaloudellisen työväenkontrollin tavoittelu kuivui kokoon, jäljelle jäi kaksi suuntaa muuntaa tätä tavoitetta. Ensimmäisenä suuntana oli korostaa yhteisen työpaikan muodostamaa työläis-

38 Valtioapäivät 1921 Liitteet VII,2. Edusk.esit. N:o 15. Helo y.m.: Ehdotus laiksi työneuvostoista; Valtioapäivät 1922 Liitteet IX,16. Anom.ehd. N:o 122. Keto y.m.: Liikeneuvostojärjestelmän toimeenpanemisesta Suomessa; Valtioapäivät 1929 Liitteet IX,5. Toiv.al. N:o 63. Helo y.m.: Liikeneuvostojärjestelmän toimeenpanemisesta.

39 Teräs 1991, 281–290.

40 Näiden maiden keskusteluista ks. Lundh 1987 ja 1989.

kollektiivisuutta ammattiyhdistystoiminnassa. Suomessa tuotannon kontrollista käydyn keskustelun tärkein käytännöllinen merkitys oli juuri siinä, että tämä keskustelu kytkeytyi ammattiyhdistysliikkeen järjestömuotouudistukseen, jossa vasemmistososialistien ja kommunistien johdolla 1920-luvun alussa vahvistettiin niin sanottua teollisuusliittoperiaatetta.⁴¹ Mutta lopputuloksena oli joka tapauksessa nimenomaan työmarkkinasuhteen, työvoiman myynti- ja ostosuhteen, mukainen työntekijäin vaikutustapa.

Toisena suuntana oli valtion kautta tapahtuva vaikuttaminen. Sosialismi, jota neuvostojen oli määrä valmistella ja jonka organisaatioon niiden oli määrä sisältyä, tarkoitti työväenluokan hallitseman valtion johtamaa taloutta; työväenluokan valtiollisen vallan edellytyksistä ja muodoista oli sitten eri käsityksiä. Kuitenkin jo siihen neuvosto-organisaatioon, joka piti rakennettaman ennen sosialisointia, kuuluivat nimenomaan sosiaalidemokraateilla myös eri tuotannonaloja sekä koko kansantaloutta käsittelevät tasot. Kun yritysten päätöksentekoa katsottaessa näkyivät jo kaukaa vallan vankat varustukset, oli suhteellisen helppoa keskittää huomio yritystaloutta ulkoapäin sääntelevään valtiolliseen politiikkaan ja työväen mahdolliseen edustukseen tämän politiikan valmistelussa ja toimeenpanossa. Yritystaso, työprosessista puhumattakaan, sai vähän painoa esimerkiksi talousdemokratian (*Wirtschaftsdemokratie*) tunnuksessa, jonka saksalaiset sosiaalidemokraattiset ammattiyhdistysjohtajat nostivat esille 1920-luvun puolivälin jälkeen.⁴²

Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen vuonna 1930 hyväksymässä sosialisimisohjelmassa kapitalismista sosialismiin siirtymisen välivaihetta edusti vielä työväenneuvostojen toteuttama kontrolli.⁴³ Vuoden 1933 puoluekokouksen hyväksymässä talouspoliittisessa ohjelmassa sen sijaan kapitalismin ja sosialismin välivaiheeksi ja sellaisena edistettäväksi nostettiin ”valtiokapitalismi”. Työntekijäin harjoittama tuotannon kontrolli jätettiin tietien tahtoen sivuun vaatimusten joukosta. ”Tuotannon kontrollin vaatimus on ollut useissa maissa työväenliikkeen ohjelmissa, mutta kieltää ei voida, etteivätkö ne käytäntöön sovellettuina ole pettäneet”, sosiaalidemokraattinen ammattiyhdistysjohtaja Edvard Huttunen huomautti. Suomalaisten sosiaalidemokraattien vuoden 1933 ohjelma edellytti sitä vastoin kansainvälisen työväenliikkeen esikuvia seuraten, että ”keskitetyn johdon

41 Kettunen 1986, 336–350; Teräs 1986, 123–146.

42 Stephan 1978, 282–283; Moses 1982, 354–376; Vahrenkamp 1983, 722–735.

43 SDP:n puoluekokous 26.1.–1.2.1930, liite IV, pöytäkirja, 163 (Helo); Kettunen 1986, 272–274.

alaisen suunnitelmallisuuden periaate” vietiin voittoon ”koko talouselämässä”.⁴⁴

5.3.2. Vapaa-aika

Jo 1920-luvulla oli yrityksiä yhdistää kahta ensimmäisen maailman-sodan jälkeen vahvasti ajankohtaistunutta työntekijäin elämänhallinnan kysymystä, tuotannon kontrollia ja vapaa-aikaa. Sitä koettiin vuonna 1924 Prahassa pidetty kansainvälinen sosiaalipoliittinen kongressi, joka kohotti ”uuden sosiaalipoliittikan” tunnuksen.

Prahan kokouksen takana olivat Kansainvälinen työväensuojeluyhdistys ja Kansainvälinen työttömyysyhdistys. Kumpikin oli perustettu ennen maailmansotaa, ja pian Prahan kokouksen jälkeen ne yhdistyivät Kansainväliseksi sosiaalireformiyhdistykseksi. Kokouksen järjestäjien mielestä erityisesti sodanjälkeinen kehitys oli osoittanut, kuten Martti Pesonen kirjasi kokousselostukseensa, ettei ”vanhan sosiaalipoliittikan suojeluperiaatteeseen” voitu sovittaa ”kaikkia niitä uusia ajatuksia, jotka nykyisissä oloissa hakevat ratkaisuaan”. ”Uuteen sosiaalipoliittikkaan” oli heikkojen suojelun lisäksi sisällytettävä työntekijäin oikeuksista lähtevät tavoitteet. Viimeksi mainittuja edustivat Prahan asialistan kolme kysymystä: kahdeksan tunnin työpäivä, työntekijäin osanotto liikkeenjohtoon sekä työttömyyden vastustaminen. Kaikista näistä tuli oma kohtansa uuden sosiaalipoliittikan määrittelyllä alkaneeseen päätöslauselmaan. Yksimielisesti hyväksyttiin muut paitsi liikeneuvostojen perustamista suositellut kohta. Tätä lausumaa arvosteli muiden muassa Suomen hallituksen edustaja Heimo Helminen, joka puhui ”Norjan, Tanskan ja Suomen sekä Ruotsin edustajiston yhden osan” puolesta.⁴⁵

Kansainvälisen työjärjestön konferensseissa tällaista ”uuden sosiaalipoliittikan” konkretisointia, tuotannon kontrollin ja vapaa-ajan kytkentää, ei kuitenkaan saatu aikaan. Vuoden 1921 työkonferenssia valmisteltaessa oli tosin esillä teemaehdotus ”Teollisuuden demokratisointi”. Hallintoneuvosto päätti kuitenkin lykätä aiheen tuonnet-⁴⁶ mas. Seuraavina kapitalismin vakaantumisen vuosina oli sitäkin

44 SDP:n puoluekokous 25–28.5.1933, 52–55, 119–128.

45 Helminen ”huomautti etenkin siitä kohdasta, jossa työntekijöille vaaditaan osuutta talouselämän johtoon”. Martti Pesonen: ”Pragin sosialinen viikko”. Sosialinen Aikakauskirja 11/1924, 845.

46 Minutes of the Fourth Session of the Governing Body of the International Labour Office. Held in Genoa, the 8th and 9th June, 1920, 21, 33 (Appendix I), 40–43 (Appendix IV).

vähemmän edellytyksiä aran asian käsittelylle kolmikantaedustukseen perustuvassa järjestössä.⁴⁷ Vapaa-aika sitä vastoin otettiin myös kansainvälisen työkonferenssin päätöksenteon kohteeksi.

Taistelu kahdeksan tunnin työajasta ei päättynyt työaikasopimukseen, jonka ensimmäinen kansainvälinen työkonferenssi Washingtonissa 1919 hyväksyi. Kahdeksan tunnin sopimuksen ratifioinnit viipyivät, erityisesti Englannin penseyden vuoksi. Vaikka kahdeksantuntinen työpäivä toteutui monissa maissa laajalti kansallisten lakien tai työmarkkinasopimusten tietä, eri puolilla yritysmaailman järjestöt myös virittelivät 1920-luvun alkuvuosina hankkeita työajan uudelleen pidentämiseksi.⁴⁸ Tässä tilanteessa Thomasin johtama Geneven työtoimisto aktivoitui todistamaan kahdeksantuntisen työajan yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia etuja. Miten työntekijät käyttivät vapaa-aikansa, huomattiin selvitystä ja suunnittelua vaativaksi ongelmaksi.⁴⁹

Vuoden 1924 kansainvälinen työkonferenssi hyväksyi suosituksen työntekijäin vapaa-ajan käytöstä. Sen mukaan vapaa-aika oli järjestettävä niin yhtäjaksoiseksi kuin mahdollista ja sen käyttöä oli helppotettava tarkoituksenmukaisen liikennepolitiikan avulla. Tässä oli kuultava myös ammatillisten järjestöjen mielipidettä. Valtioiden piti lainsäädännön tietä tai yksityisiä toimia tukemalla vastustaa alkoholin väärinkäyttöä, tuberkuloosia, veneerisiä tauteja ja uhkapeliä. Parhaana aseena näitä vaaroja vastaan pidettiin terveellisiä, halpavuokraisia asuntoja. Työväen kotitaloutta ja perhe-elämää oli edistettävä esimerkiksi puutarhain, maapalstain ja pikkukarjan hoidon avulla. Terveyttä ja voimaa oli vaalittava voimistelun ja urheilun keinoin. Tärkeä sija oli kasvatuksellisilla laitoksilla, kuten kirjastoilla, lukusaleilla ja opintokursseilla. Kuitenkin suositus tähdensi, että vapaa-ajan piti olla yksilön omassa hallinnassa. Ne vapaa-ajan instituutiot, joita valtio tai työnantaja järjestivät, eivät saaneet rajoittaa niitä käytävien vapautta. Erityisen suotaviksi mainittiin asianomaisten vapaa-ajan käyttäjien itsensä alullepanemat toimintamuodot. Suurten teollisuusmaiden työntekijäin todettiin vuosia taistelleen sen puolesta, että tehtaan tai työpajan ulkopuolella he voisivat olla täysin vapaita ja itsenäisiä. Suositus myönsi tämän halun juurtuneen niin vahvasti, että mikä tahansa kansallinen tai kansainvälinen yritys käsitellä kysymystä

47 Vuoden 1926 työkonferenssille esittämässään vuosikertomuksessa Thomas tosin kuvaili ILO:n selvitysten pohjalta työntekijäin työpaikkataseista ja talouspoliittista edustusta eri maissa. International Labour Conference. Eighth Session, Geneva 1926. Volume II. Appendix IX: Report of the Director presented to the Conference, 479–487.

48 Cross 1989, 134–170; Hellström 1992, 78–79.

49 Guigui 1973, 59–60.

vapaa-ajan käytöstä sai herkästi osakseen epäluuloja.⁵⁰

Vapaa-aikasuosituksesta näkyivät itsekontrolliin ja itsekasvatukseen kykenevän työntekijän ja kiinteän työläisperheen ideaalit. Samalla siitä ilmeni selvä rajanveto oman vapauden ja vieraan välttämättömyyden, työn, välillä. ”Le mot ’loisirs’ est synonyme de liberté”, sanat vapaus ja vapaa-aika ovat synonyymeja, lausui Ranskan ammattiyhdistysliikkeen johtomies Jouhaux suositusta valmistelleessa valiokunnassa.⁵¹

Tutkimuksessaan työaikakysymyksestä Britanniassa ja Ranskassa 1840–1940 Gary Cross kirjittää: Thomasin ILO ei uskonut työn voivan enää muodostua kiinnostavaksi tai mielekkääksi.⁵² Että liukuhihnatyökin saattoi olla aivan siedettävää, sitä Thomas ja muut kuitenkin kernaasti tähdensivät. Työprosessissa kaikki kapineet olivat aina kohdallaan, kun niitä tarvittiin, ja työ saattoi saada musiikin tavoin stimuloivan rytmin. Sitä paitsi tieteellisten parannusten käyttöönotto työpaikalla, Thomas arveli vuonna 1927, kiihotti ”jokaisen tuottajan keksivää nerokkuutta”.⁵³

Eivätkä kaikki nekkään, jotka ensimmäisen maailmansodan jälkeen halusivat pelastaa varsinaisen työn ilon (*Arbeitsfreude, Joy in Work*), tähdänneet tehdastyön lakkauttamiseen ja käsityön uuteen nousuun. Tämänkin ajatuksen kehittelijöitä tosin esiintyi ainakin saksalaisessa keskustelussa, jota Joan Campbell on tutkinut.⁵⁴ Mutta jotkut hakivat työn ilon mahdollisuutta myös modernista tehdastyöstä. Belgialainen marxismista irtisanoutunut sosiaalidemokraatti ja sosiaalipsykologi Hendrik de Man julkaisi vuonna 1927 saksalaistyöläisten haastatteluihin perustuvan kirjan *Der Kampf um die Arbeitsfreude*. Hänen mukaansa työn ilon saattoi joukkotuotannossa luoda sellainen työn etiikka, jonka perustana oli kokemus oman työn liittynästä yhteisöön, erityisesti kansakuntaan. Tällainen kokemus oli kuitenkin mahdollinen vasta, kun työntekijät saivat yhteisössä vaikutusmahdollisuuksia.⁵⁵ Työorganisaation hierarkiaa käsitellessään de Man arvos-

50 International Labour Conference. Sixth Session, Geneva 1924. Volume II. – Third Part: Appendices and Index, 644–649; Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kuudes istunto Genevessä vuonna 1924. Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XX (1924).

51 Conférence Internationale du Travail. Sixième Session, Geneve 1924. Commission de L’Utilisation des Loisirs des Ouvriers. Quatrième séance – Vendredi 20 juin. ILO Library.

52 Cross 1989, 210.

53 Sama, 209–210; Thomas 1927, X–XI.

54 Campbell 1989, 116–118.

55 de Man 1927, 186–188, 277–278. Ks. myös Campbell 1989, 178–185; Hinrichs–Peter 1976, 66–70, 214–219.

teli sitä, että ”työtekniiseen ja työorganisatoriseen johtoon”, jota hän ilmeisesti piti välttämättömänä, sekoittui esimiesten toiminnassa työnantajan ”sosiaalinen ylivalta”.⁵⁶

Monet muutkin julistivat työn etiikkaa, joka muodostuisi myös modernin tehdastyön tekijöille yhteisöllisestä velvollisuudentunnosta. Tämä sisältyi niihin 1920- ja 1930-luvun konservatiivisiin ja fasisistisiin näkemyksiin, jotka edustivat, Jeffrey Herfin käsittein, ”reaktionääriä modernismia”.⁵⁷ Sellainen työn etiikka oli aineksena myös paternalistisessa työnantajapolitiikassa. Näistä näkemyksistä de Mannin erotti kuitenkin hänen päätelmänsä, että yhteisöllinen velvollisuudentunto edellytti vallanjakoa. Erilaisin muunnelmin tämä käsitys kuului erityisesti työväenliikkeen esittämiin tuotannon kontrollin tai teollisen demokratian perusteluihin.

Ajatuksella, että tuotannon kontrolli mahdollisti työn ilon, oli kuitenkin heikompi läpäisyvoima kuin ajatuksella, että vapaa-aika korvasi työn ilon. Jälkimmäisen ajatuksen mukaan rationalisointi ja sen myötä työn intensivointi mahdollisti lisääntyvän vapaa-ajan, mutta myös edellytti sitä.

Eero A. Vuori, joka oli kohoamassa Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen talouspoliittiseksi asiantuntijaksi, kirjoitti vuoden 1930 lopussa SAK:n *Palkkatyöläisessä* ”kapitalismin viimeisimmästä tuotteesta: koneihmisestä”. Työajan lyhenys oli välttämätön ”juoksevan hihnan” aiheuttamien tuhojen estämiseksi. Mutta se ei yksin riittänyt, vaan täytyi

”— — saada aikaan myös valtavissa mitoituissa tapahtuva ruumiin hoito. Urheilu ja voimistelu ovat ne lääkkeet, jotka voivat pitää juoksevan hihnan orjat normaalisina ihmisinä. Enemmän aikaa liikuntaan luonnon raikkaassa ilmassa, enemmän huomiota työläisten ruumiilliseen kulttuuriin.”

Tällä tavoin urheilu oli saava ennen arvaamattoman yhteiskunnallisen merkityksen. ”Se kohoaa kilpapakenttien sensatiosta ihmiskunnan kehityksen tärkeäksi kulmakiveksi.”⁵⁸

Työajan lyhennystä rationalisointi edellytti kuitenkin myös sen tähden, että se uhkasi aiheuttaa työttömyyttä. Talouslama nosti tämän argumentin keskeiseksi erityisesti kansainvälisessä ammattiyhdistysliikkeessä. Ja tällä tasolla, työntekijäin oman elämänhallinnan ylä-

56 de Man 1927, 278.

57 Herf 1984.

58 Eero A. Vuori: ”Kapitalismin viimeisin tuote: koneihminen. ”Juoksevan hihnan” tuottama tuho estettävä lyhennetyllä työajalla ja urheilulla”. *Palkkatyöläinen* 20.12.1930.

puolisella yhteiskuntapolitiikan tasolla, kietoutuivat yhteen tuotannon kontrollin ja vapaa-ajan teemat.

Tuotannon kontrollista ei tosin enää puhuttu, vaan suunnitelmataloudesta. Oikeaa suunnitelmataloutta toteutti poliittiseen demokratiaan nojaava valtio yhdessä organisoituneiden taloudellisten eturyhmien, ennen kaikkea järjestäytymisvapauteen perustuvan ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Tällaisen suunnitelmataloustavoitteen avulla Kansainvälinen Ammattiyhdistysliitto kävi taistoon sekä talouslamaa että fasismia vastaan. Suunnitelmallisuuden tärkeänä osana oli työajan lyhennys, 40-tuntinen työviikko. Sen piti vahvistaa, osaltaan työttömyyttä vähentämällä, sitä talouden puolta, jonka alikehittyneisyydestä talouslaman tulkittiin johtuneen, nimittäin kulutuskysyntää. Tästä säteili paljon muuta hyvää. Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton toimeenpaneva komitea pohti vuonna 1935, miten 40-tuntisen työviikon kannatusta voitaisiin kansallisella tasolla edistää, mikäli siitä ei saataisi aikaan Genevessä kansainvälistä sopimusta. Asiaa käsitelleessä alustuksessa mainittiin yhtenä propagandakeinona liimattavat laput, joissa olisi sopivia iskulauseita: ”Neljäkymmenen tunnin työviikko merkitsee työttömyyden loppua, laman loppua, teollisuuden elpymistä, fasismin kukistumista, taloudellisen nationalismin häviötä jne.”⁵⁹

5.3.3. Ihmistalous

Sekä tuotannon kontrollin että vapaa-ajan vaatimukset olivat sidoksissa tehdasteollisen edistyksen ajatukseen. Sosialistisessa kapitalismin kritiikissäkin työprosessi itsessään oli reformin eikä revolutionin aluetta. Sosialismiin siirryttäessä ja jo sosialismia valmistelevan tuotannon kontrollin myötä työntekijän suhde työhönsä muuttuisi, mutta tämä tapahtuisi olennaisilta osin työprosessin ulkopuolisten muutosten seurauksena. Työprosessi rajautui ”rationalisointidiskurssin”⁶⁰ mukaisen reformismin kohteeksi. Yhtäältä työn produktiviteetin ja intensiteetin kohoaminen oli korvattava työntekijöille parempana palkkana ja lisääntyvänä vapaa-aikana, samalla kun rationalisoinnin haittoja oli rajoitettava ja kompensoitava sosiaalipoliittisin keinoin. Toisaalta työntekijäin tarpeiden huomioonottoa korostettiin työn te-

59 General Council, Copenhagen 1935. Item 7 of the Agenda. The 1935 International Labour Conference. IFTU Nr 98. IISG. – Samassa hengessä myös Kansainvälinen Ammattiyhdistysliiton vappujulistuksessa 1936. ”Eespäin taisteluun”. Palkkatyöläinen 28.4.1936.

60 Cross 1989, 213.

hostamisen edellytyksenä, oikean rationalisoinnin osana.⁶¹ Tuotannon kontrollin ehdottajat uskoivat työnantajan yksinvallosta vapautumisen kohottavan työtehoa, ja työajan lyhennyksen vaatijat olivat vanhastaan vakuuttuneita levänneen ja virkistyneen työntekijän tehokkuudesta.⁶²

Tällaiset argumentit kytkeytyivät ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä rationalisointidiskurssissa siihen, mikä Englannissa ja Yhdysvalloissa ilmaistiin ongelmana nimeltä *Human Factor*⁶³ ja mitä saksalaisella kielialueella tarkoitti käsite *Menschenökonomie*. Aiemmin se tekninen ja organisatorinen edistys, johon kapitalistinen talousjärjestelmä oli pakottanut yrittäjät, oli ostettu suunnattomilla onnen, hyvinvoinnin ja työnilon uhrauksilla, todettiin itävaltalaiden sosialistien vuonna 1927 julkaisemassa kirjassa *Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz*. Mutta maailmansodan aiheuttama työvoiman puute oli tehnyt ”myös” yrittäjille selväksi ”ihmistemallisuuden rationalisoinnin” tärkeyden.⁶⁴

Elävän työn taloudellistamisen tarvetta korosti ilman muuta myös työajan lyhennys. Jopa Jouhaux saattoi selittää vuonna 1919, että ei vain työnantajien vaan myös työntekijäin oli ymmärrettävä vaihtoehtoisiksi tiivis työtahti kahdeksan tunnin aikana tai vähemmän tiivis kymmenen tunnin aikana.⁶⁵ Työajan lyhennykseen liittynyt teollisen aikakurin tiukennus⁶⁶ merkitsi paitsi työn ja ei-työn rajan korottamista myös sitä, että työntekijäin elämänhallinnassa oman työn kontrollia koskevat kysymykset muotoutuivat entistä enemmän työvoiman hin-

61 Esim. Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz (1927).

62 Näkökohdat saivat kannatusta työväenliikkeen ulkopuolellakin, mikä ilmeni esim. Prahassa 1924 pidetyn kansainvälisen sosiaalipoliittisen kongressin päätöslauselmissa ”uudesta sosiaalipolitiikasta”, kahdeksan tunnin työpäivästä ja liikeneuvostoista. Martti Pesonen: ”Pragin sosialinen viikko”. Sosialinen Aikakauskirja 11/1924; Voionmaa 1926, 182–183.

63 Esim. Frankel–Fleisher 1920; Vernon 1926; Drever 1929.

64 Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz (1927), 3–4. – Otto Lipmann kirjoitti kirjassaan *Grundriss der Arbeitswissenschaft* (1926, 31): ”Es gilt nicht um Produktionssteigerung um jeden Preis; es geht nicht um *maximale*, sondern um *optimale* Produktion, um *Produktionssteigerung* in Verbindung mit *Menschenökonomie*.” (korostukset alkuperäisiä). – Suomessa professori Bernhard Wuolle kirjoitti vuonna 1930, että rationalisoinnissa oli ollut ensin amerikkalaisperäinen ”n.s. individualistinen kehityskausi”, kunnes sota ja seuraukset olivat panneet alulle ”n.s. kooperatiivisen ratsionalisoiimisliikkeen”. Kolmannessa vaiheessa tuli tärkeäksi ”ihmisen osuus taloudellisen elämän eri aloilla, eli n.s. *Menschenwirtschaft*, kuten sitä Saksassa nimitetään”. B. Wuolle: ”Ratsionalisoinnista vieläkin”. Teknillinen Aikakauslehti 1930, 265–270.

65 Cross 1989, 151.

66 Suomesta ks. esim. kuvaus Stockforsin puuhiomosta, Aho 1978, 67–71. – Varhemman tehdasteollisuuden pitkistä mutta huokoisista työajoista ks. esim. Rajaharju 1984, 119–122.

Työajantarkastuskello

ISGUS

on tukevarakenteinen ja luotettava, kaikkia käytännössä olevia työaikoja varten sovellettavissa. Sitä käytettäessä välttyvät riitaisuudet. Vuorotyöhön soveltuvaa mallia suosittelemme erikokoisesti.



Hürypaineen vaihtelun y.m. rekisteröimiseen käytettäviä kellon koneistoja toimitamme kohtuullisiin hintoihin.

O.Y. PERKKO A.B.
HELSINKI
Aleksanterinkatu 48
Puh. 28 440

taa koskeviksi kysymyksiksi. Karhulan tehtaalla lasinpuhaltajat kieläytyivät vuonna 1923 ottamasta käyttöön yhtiön asettamia kontrollikelloja, jollei urakkahintoja korotettaisi. Kolme kuukautta kestäneen työtaistelun jälkeen lasinpuhaltajat ja yhtiö pääsivät sovintoon kontrollikellojen käyttöönotosta ja palkkojen korotuksesta.⁶⁷

”Ihmistaloudesta” puhuminen kuvasti kuitenkin käsitystä, ettei työtehon ja työrauhan edistäminen ollut mahdollista vain palkkamotiiviin vetoamalla. Amerikkalaiset Tayloriin ja Fordiin henkilöidyt ideat yhdistyivät Euroopassa, erityisesti Saksassa, niistä erillisesti ennen maailmansotaa kehittyneeseen teolliseen psykofysiologiaan. Tätä Devinat luonnehti vuoden 1927 raportissaan scientific management -liikkeen toiseksi, taylorismille rinnakkaiseksi juureksi. Sitä oli edustanut muiden muassa Max Weber vuosina 1908–1909 julkaisemallaan tutkimuksella *Zur Psychophysik der industriellen Arbeit*. Teollisen psykofysiologian eurooppalaisella traditiolla, jossa huomiota kiinnitettiin esimerkiksi väsymyksen ongelmaan, oli vahva yhteys työaika- ja työturvallisuuskysymysten ja myös niiden valtiollisten

67 Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B VII. Ammattientarkastus vuonna 1923, 33; Suomen Ammattijärjestön toimintakertomus 1923, 42–43. – 1920-luvun puolivälissä ilmestyneen tehdasjärjestelyn oppikirjan mukaan tarkkailukelloja oli Suomen tehtaissa käytössä ”monin paikoin”. Airola 1926, 80–83.

ratkaisujen historiaan.⁶⁸ Sota-aika kuitenkin terävöitti ratkaisevasti niin fysiologista kuin psykologista katsetta.

Maailmansodan jälkeen siihen vaatimukseen, että työn tieteen oli otettava huomioon ”ihminen”, sisältyi sekä Amerikassa että Euroopassa Taylorin konemaiseksi huomatuun ihmiskäsityksen kritiikkiä. Taylorismin arvosteluilla tai edelleenkehittelyillä oli toisistaan suu-
resti poikkeavia yhteiskunnallis-poliittisia viitekehyksiä. Taloudellisen tehokkuuden ja sosiaalisen sopusoinnun tavoitteet haluttiin toisinaan yhdistää liberaaleihin, demokraattisiin ja tasa-arvoa edistäviin työelämän muutoksiin, kuten oli laita Charles S. Meyersin teollisessa psykologiassa Englannissa tai Elton Mayon ynnä muiden *human relations* -suuntauksessa Yhdysvalloissa.⁶⁹ Tehokkuutta ja sopusointua voitiin kuitenkin tavoitella myös siten, että näihin tavoitteisiin koetettiin ladata ”kulttuuri” ja ”henki”, joiden pääteltiin puuttuvan amerikkalaisesta perinteettömästä ”sivilisaatiosta”; näin ajattelivat Herfin tutkimat saksalaiset reaktionäärit modernistit. Näissä kummassakin tapauksessa työtä, työntekijää ja työsuhteita koskeville opeille tekisi vääryyttä niiden suora palauttaminen pääoman intresseihin. Kiinteämpi kytkentä yritystaloudellisiin laskelmointeihin oli sillä katseen kohdistuksella ”ihmiseen koneen ääressä”, jota vaati maailmansodan jälkeen Amerikasta Eurooppaan tuotu *Safety First* -liike.

Niissä työntekijän ja työtehtävän suhdetta koskeneissa asioissa, jotka nimettiin ammattivaara- tai työturvallisuuskysymyksiksi, ajatukselle tieteeseen perustuvista normeista oli otollista kasvu- ja sovellutuspohjaa. Samaan aikaan tällä alalla oli usein vaivatonta esittää sosiaaliselle reformille taloudellisia perusteluja eli sisällyttää sosiaalisen riskin rajoitus taloudellisen rationaalisuuden piiriin. Kuitenkin eri kysymykset poikkesivat toisistaan paradoksaalisella tavalla siinä, missä määrin ne olivat yhtäältä käsitettävissä tieteellistä ratkaisua vaativiksi ongelmiksi, toisaalta sijoitettavissa taloudellisen rationaalisuuden sisälle.

68 Devinat 1927, 25–27. Vrt. myös Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz (1927). – Taylorismin ja eurooppalaisen psykofysiologian suhdetta oli jossain määrin pohdittu jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, esim. Goldmark 1912, 192–210, Part II; Wirz 1913, 140–142.

69 Rose 1990, 58; Rose 1988, luvut II ja III. – Esim. Meyers arvosteli kirjassaan *Mind and Work* (1920, 175–179) työn tieteen ”varhaisia amerikkalaisia metodeja” työntekijäin näkökannan sivuuttamisesta ja totesi kokemuksen osoittavan, ettei työntekijäin valikoinnin menetelmiä eikä työntutkimuksia pitänyt panna toimeen ”without the full knowledge and consent and co-operation of all concerned”.

5.3.4. Työn riskit, tiede ja rationalisointi

Ammattitautien ja -myrkytysten ehkäisy oli erityisen helppoa ajatella tieteellisen asiantuntemuksen alaksi, jota tieteen edistys oli parhailaan nostamassa esiin. Teollistuvan yhteiskunnan aiheuttamiin ja käsittelemiin riskeihin tuli ammattitautien myötä jo joitakin niistä piiriteitä, jotka Ulrich Beck yhdistää vasta nykyiseen ekologisten, ydinteknisten, kemiallisten ja geneettisten suurvaarojen vaiheeseen: vaaran tunnistamiseen tarvittiin tiedettä.⁷⁰ Tapaturmantorjunnasta puhuttaessa voitiin sitä vastoin suuressa määrin tukeutua havainto- ja kokemusmaailman tervejärkiseen tulkintaan.

Mutta taloudellisen ja nimenomaan yritystaloudellisen rationaalisuuden vaatimuksiin tapaturmien torjunta oli yhdistettävissä paljon suoremmin kuin ammattitautien ehkäisy. Tapaturmat olivat työprosessin selviä häiriöitä. Ammattitautien ehkäisyn keinot näyttäytyivät pääoman intressien edustajille kustannuksia lisäävinä tuotantotoiminnan, erityisesti raaka-aineiden käytön, rajoituksina, kun taas tapaturmien ehkäisy oli melko pienin ponnistuksin mielletävissä tehokkuuden ja turvallisuuden yhdistämiseksi.⁷¹ Ja tärkeä oli se ero, että silloin kun riskit realisoituivat, oli riidattomampaa todeta tapaturma työtapaturmaksi kuin tauti ammattitaudiksi. Näin oli senkin jälkeen, kun myös ammattitaudit oli sisällytetty työnantajan korvausvelvollisuuden piiriin.⁷²

Sitä paitsi ”ihminen” tuli tieteellisen katseen kohteeksi eri suunnista eri ammattivaara-asioissa. Ammattitauteja ja -myrkytyksiä käsiteltäessä eriteltiin enimmälti työntekijän pysyviä ominaisuuksia. Manipuloitavia, muutettavia, olivat työtehtävät ja työprosessit, joissa taudinaiheuttajat sijaitsivat. Lääkäri koetti käskää insinööriä. Tapaturmantorjuntaan taas ihmistä koskeva tieteellinen tieto työntyi sitä tietä, että sen avulla kohdistettiin systemaattinen huomio työntekijän muutettavuuteen ja vaihdettavuuteen. Safety First -opin myötä juurtui käsitys, että valtaosa tapaturmista johtui uhrista itsestään. Turmanaiheuttajat sijaitsivat sen mukaan etupäässä ihmisen mielessä. Areena avautui psykologiselle tiedolle, joka asettui insinöörin palvelukseen kasvattamaan tai valikoimaan työntekijöitä.

70 Vrt. Beck 1986, 68–70.

71 Tosin tehokkuuden ja turvallisuuden välisen yhteyden tieteellistäkin todistamista pidettiin tärkeänä erityisesti 1920-luvun lopulla amerikkalaisen turvallisuusliikkeen piirissä. American Engineering Council (1928), erityisesti s. 16–37; Heinrich 1950, 66–70.

72 Ks. esim. Sund–Åmark 1990, 79–101.

Kun tehdassaleista tavoitettiin salakavalia myrkkyjä ja basilleja, työväenliikkeessä vahvistui käsitys omien sosiaalisten vaatimusten tieteellisestä perusteltavuudesta ja niiden tieteellisen perustelemisen tarpeesta. Kun tapaturmat hahmottuivat ilmauksiksi työntekijäin puutteellisesta sopeutumisesta rationalisoitaviin tuotantoprosesseihin, ne osoittivat puolestaan teollisuudenharjoittajille tätä puutetta korjaavan tieteellisen tiedon tarvetta, ja samalla tiede näytti tarjoavan tukea juuri työntekijän syyllistämiseksi. On tosin varottava ylikorostamasta sitä, miten nopeasti ja missä määrin yritysten omistajat ja johtajat kokivat tarpeelliseksi työntekijäin subjektiutta koskevan tieteellisen tiedon. Tapaturmantorjunta kumminkin muodosti suhteellisen helpon askelman kohti sellaista ajattelua, jossa työntekijän subjektiuden muovaaminen sisällytettiin taloudelliseen rationalisointiin.

Eri suunnista, ristiriitaisin intressiperustein, työsuojelua siis todistettiin ei vain intressiristiriidan ja -kompromissin kentäksi vaan myös intressien ulkopuolisen tieteellisen tiedon kysymykseksi. Eräässä aiheessa tieteellinen tieto tuntui kuitenkin erityisellä tavalla soveltuvan yhteen myös ne ristiriitaiset intressit, joiden tueksi tieteellinen tieto kaiken kaikkiaan kernaasti kutsuttiin. Sodankäynnin ja sotatoulouden kokemusten pohjalta aiempaa suuremman huomion sai fysiologiseksi ja psykologiseksi tematisoitu *väsymyksen* ongelma.⁷³ Se sitoi yhteen työteho-, työturvallisuus- ja työaikakysymyksiä siten, että taloudellinen rationalisointi, sosiaalisen riskin rajoitus ja työntekijän oman elämänhallinnan vahvistus näyttivät keskenään sopusointuisilta pyrkimyksiltä.

Väsymyksen pohdinta merkitsi työtehtävien ja työntekijöiden redusointia sellaisiksi ominaisuuksiksi, jotka olivat mitattavissa *ajassa*. Samalla aikaan kiinnitettiin entistä lujemmin mitattavuuden ja paloiteltavuuden ominaisuudet.

Taylorin oli kyllä yrittänyt määritellä työajan ja lepoajan suhdetta.⁷⁴ Häntä seuranneet työntutkimusten kehittelijät koettivat kuitenkin päästä tässä pidemmälle ja käsitellä väsymystä kvantifioitavana ja kontrolloitavana normaalin suorituksen osana. Frank B. Gilbreth

73 Devinat 1927, 33–34, sekä ko. kirjaan sisältyvä laaja bibliografia. – Ongelmaa nosti sota-aikana esiin erityisesti Britannian varusteluteollisuusministeriön Health of Munition Workers Committee (Memorandum No. 7. Industrial Fatigue and its Causes, 1916). – Ks. myös Vernon 1921, 1–9; McKillop–McKillop 1920, 96–103; Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz (1927), 18–28; Urwick 1930, 51; Campbell 1989, 73–106.

74 Taylor 1914, 53–74. – Hänen yrityksensä amerikkalaisena, naisnäkökulmasta esitettyinä aikalaiskritiikkinä ks. Goldmark 1912, 195–210. Myöhempiä saksalaista Taylorin kritiikkiä tämän kysymyksen osalta edustavat esim. Atzler 1927, 410–420, ja Durig 1927, 624–647.

ja Lillian M. Gilbreth julkaisivat jo vuonna 1916 kirjan *Fatigue Study. The Elimination of Humanity's Greatest Unnecessary Waste*.⁷⁵ Maailmansotien välisen ajan kansainvälisesti kenties tunnetuin rationalisointikonsultti, ranskalainen Charles E. Bedaux sisällytti suoritus-aikanormia kuvanneeseen ”B-yksikkönsä” myös palautumisen vaatimat lepoajat.⁷⁶ Samaan aikaan kasvavaa julkisuutta ja vastakaikua sai osakseen näkemys, että työn tehostaminen vaati vaikuttamista väsymykseen fysiologisen ja myös psykologisen tiedon nojalla, esimerkiksi sellaisten työkäyrätutkimusten tuella, jotka saksalaispsykiatri Emil Kraepelin oli jo 1890-luvulla pannut alulle.⁷⁷

Väsymyksen havaittiin alentavan paitsi työtehoa myös työturvallisuutta. Työtehoa ja työturvallisuutta voitiin siis kohottaa samoilla, väsymystä vähentävillä keinoilla.⁷⁸ Väsymyksen selvittelyssä kohatasivat toisensa myös lähestymistavat, jotka olivat ominaisia toisaalta ammattitautien, toisaalta työtapaturmien käsittelylle. Tarkasteltaviin ilmiöihin kuuluivat sekä ne pitkäaikaiset fyysiset ja psyykkiset prosessit ja tilat, jotka edistivät väsymystä, että niiden virhesuoritusten äkilliset seuraukset, joita väsymys edisti.

Osoitettiin, että ilmanvaihdon, ravitsemuksen sekä valaistuksen asianmukainen järjestäminen, työn ja levon oikean rytmittämisen ohella, vähensi väsymystä. Havainnot, joiden mukaan ”todellinen” väsymys ja väsymyksen ”tunne” eivät langenneet yhteen, käänsivät puolestaan katsetta työmotivaation kysymyksiin. Tällä tavoin väsymyksen ongelmaan saatettiin kytkeä sekä työpaikan sosiaaliset suhteet että vapaa-ajan käyttötavat.⁷⁹

Myös sukupuoli tuli tässä yhteydessä tarkastelun kohteeksi. Tutkijat olivat havaitsevanaan, että naisten tapaturmat riippuivat työpäivän pituudesta enemmän kuin miesten.⁸⁰ Tähänkin teemaan osal-

75 Gilbrethin pariskunta katsoi, että *scientific management* oli alusta alkaen ymmärtänyt väsymyksen ongelman tärkeyden, ja antoi Taylorille kunnian ”lepo-yksikköjen ja työyksikköjen erottamisesta”. Gilbreth-Gilbreth 1918, 10.

76 Littler 1982, 108–112.

77 Glatt 1919; Meyers 1920, 39–80.

78 Ministry of Munition. Health of Munition Workers Committee. Memorandum 7. Industrial Fatigue and its Causes (1916), Memorandum 21. An Investigation of the Factors Concerned in the Causation of Industrial Accidents (1918), 23–26; Vernon 1921, 210–226; Heinrich 1950, 340–343.

79 Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz (1927), 18–28, 85–91, 94–100; Burt 1929, 138–190. – Maanantaipäivän yleisesti korkeat tapaturmaluvut kohdistivat huomion pyhäinvieton tapoihin, kuten juopotteluun. Voionmaa 1925, 200–228; Durig 1927, 588–589.

80 Ministry of Munitions. Health of Munition Workers Committee. Memorandum No 21 (1918), 23–26; Vernon 1926, 678–683.

taan kytkeytyi vuosikymmenien keskustelu naisten yötyöstä.⁸¹ Jo Bernin kansainvälisissä työväensuojelukonferensseissa 1905 ja 1906 sovitettiin naisten yötyön kiellosta, ja Washingtonin työkonferenssi 1919 hyväksyi tätä tarkoittaneen sopimuksen.⁸² Monessa maassa se myös ratifioitiin, ei kuitenkaan Suomessa. Täällä, kuten muuallakin, yksi tämän keskustelun vastakkainasetteluista avautui naisten työhönpääsyn esteitä torjuneen porvarillisen naisasialiikkeen ja työväensuojelua tavoitelleiden sosialististen naisten välille.⁸³

Väsymyksen teemassa joka tapauksessa lankesivat yhteen suoriutuksen, suojelun ja subjektin näkökulmat. Rationalisointiliikkeen ja sosiaalipolitiikan yhtymäkohdassa oli työntekijä, jonka subjektius asetettiin fysiologian, psykologian ja vielä sosiaalipsykologiankin objektiksi. 1920-luvun kansainvälisessä keskustelussa tämän aiheen tutkimukseen kohdistettiin suuria odotuksia. Kansainvälistä työjärjestöä käsitelleessä kirjassaan vuodelta 1926 Tapio Voionmaa kertoi, että väsymyksen tutkimus, ”uusi tutkimusala”, oli asiantuntijoiden mukaan tuloksillaan laskeva ”uuden tieteellisen perustuksen koko työväensuojelulle”.⁸⁴

Osaltaan tällainen odotus ilmeni siinä, miten Kansainvälinen työjärjestö organisoii ammattivaarojen tutkimustoimintaa. Washingtonin työkonferenssissa 1919 tehdyn päätöksen nojalla työjärjestön yhteyteen perustettiin vuonna 1921 kansainvälinen ammattihygieniakomitea, joka koostui tiedemiehistä ja virkamiehistä. Se valmisti epäterveellisten ammattien ja töiden luettelon ja pani alulle kansainvälisen ammattihygieenisen käsikirjan julkaisemisen. Vuonna 1925 komitean ehdotuksesta perustettiin kaksi alakomiteaa. Edellinen alakomitea sai tehtäväkseen ohjata työtoimiston tutkimuksia, jotka kohdistuivat työntekijäin turvallisuudelle vaarallisiin koneisiin ja työtapoihin. Jälkimmäisen alakomitean tehtäväksi taas tuli seurata ja kehittää tutkimuksia nimenomaan väsymyksen vaikutuksesta työntekoon.⁸⁵

81 Heinrich 1950, 341.

82 Follows 1951, 162–166, 211–213 (Bernin sopimus liitteenä); Voionmaa 1926, 105–106.

83 Sulkunen 1989, 50–52, ja myöhemmältä ajalta esim. Valtiopäivät 1936 Pöytäkirjat, 1514 (Miina Sillanpää).

84 Voionmaa 1926, 174.

85 International Labour Conference. Third Session, Geneva 1921. Volume II, Appendix XVIII. Report of the Director presented to the Conference, 1102–1104; International Labour Conference. Seventh Session, Geneva 1925. Volume II, Appendix XIII. Report of the Director presented to the Conference, 1004–1006; Voionmaa 1926, 173–174. – Suomen ammattienylitarkastaja Onni A. Pyykkö kutsuttiin työturvallisuutta käsitelleen alakomitean jäseneksi. International Labour Conference. Eighth Session, Geneva 1926. Volume II. Appendix IX. Report of the Director presented to the Conference, 144–145.

Kun Geneven työtoimiston virkamies Voionmaa oletti asiantuntijoihin vedoten, että juuri väsymystutkimukset loisivat työväensuojelulle uuden tieteellisen perustan, hän tuli ilmaisseeksi kaksi tärkeää yleistä piirrettä työjärjestön ja nimenomaan työtoimiston ideologiasta. Ensimmäinen oli ajatus, että sosiaalinen reformi oli yhä suuremmassa määrin mahdollista osoittaa taloudellisesti, vieläpä yritystaloudellisesti hyödylliseksi ellei välttämättömäksi; väsymysteeman erityinen paino juontui tästä ajatuksesta. Toinen oli käsitys, jonka mukaan sosiaalipoliittisille normeille oli olemassa tai luotavissa tieteellinen perustus. Tieteeseen perustuvien normien tavoittelua ehdollistivat jo työjärjestön omassa organisaatiossa sekä työsuhteen osapuolten että kansainvälisen taloudellisen kilpailun osapuolten eturistiriidat. Työjärjestö oli kuitenkin itsessään ilmaus yrityksestä sovittaa yhteen tiede ja intressiedustus, asiantuntemus ja asianosaisuus.

Kysymys siitä, millä tavoin 'taloudellinen' ja 'sosiaalinen' suhteutuvat toisiinsa työtä, työntekijää ja työsuhteita koskevien normien määrittämisessä ja toteutuksessa, tuli monin tavoin esille Kansainvälisen työjärjestön käsitellessä työturvallisuutta. Tämän aihepiiriin käsitellyssä otettiin kantaa myös asiantuntemuksen ja asianosaisuuden osuuteen. Siinä puhuttiin niin ikään valtiollisen sääntelyn ja yritysten turvallisuusintressien suhteesta. Ja tavalla tai toisella kaiken aikaa määriteltiin hyvää työnantajaa ja hyvää työntekijää.

153

5.4. Kansainvälinen työjärjestö ja työturvallisuus

5.4.1. Sääntely ja Safety First

Työolojen kansainvälisen sääntelyn ensi askeleena mainitaan usein Bernin kansainvälisissä työväensuojelukonferensseissa vuosina 1905 ja 1906 aikaansaatu sopimus valkoisen fosforin käytön kieltämisestä tulitikkuteollisuudessa. Kansallisia kieltoja aineen käytöstä oli tosin tuolloin jo olemassa, Suomessakin jo vuodelta 1872.⁸⁶ Washingtonin työkonferenssi vuonna 1919 antoi suosituksen Bernin sopimuksen ratifioinnista. Samainen työkonferenssi hyväksyi myös suosituksen pernaruton ehkäisemisestä eli kyseisen taudin saastuttaman viljan puhdistamisesta sekä suosituksen naisten ja lasten suojelusta lyi-

* * * * *

86 Voionmaa 1926, 112; Follows 1951, 162–164, 213–215 (Bernin sopimus).

jymyrkytykseltä.⁸⁷ Ensimmäinen Kansainvälisen työjärjestön itsensä laatima ammattitautialan sopimus hyväksyttiin vuoden 1921 työkonferenssissa. Se rajoitti lyijyvalkoisen käyttöä maalaustöissä.⁸⁸

Pyrkimys nostaa ammattitaudit työn riskeinä tapaturmien rinnalle tuotti myös sen tuloksen, että vuonna 1925 hyväksyttiin – erillisinä – sopimukset työtapaturmien ja ammattitautien korvaamisesta. Ammattitaudeissa työnantajan korvausvelvollisuus rajoitettiin tosin vain tarkoin määriteltyihin tapauksiin, joissa lääketieteen katsottiin voivan kiistatta osoittaa työn ja taudin yhteyden. Niitä olivat lyijyn, elohopean ja pernaruton aiheuttamat sairaudet ja myrkytykset, silloin kun nämä sattuivat määrättyissä ammateissa. Periaate, jonka mukaan itse työsuhteeseen kuului työnantajan vastuu työn tekijälleen aiheuttamista vaurioista, sai joka tapauksessa vahvistuksen. Huomattakoon, että sopimukset puhuivat nimenomaan korvausvelvollisuudesta; avoimeksi jätettiin, hoitivatko eri maiden työnantajat velvollisuuden suurin korvauksin, vapaaehtoisin vakuutuksin vai pakollisen vakuutuksen tietä.⁸⁹

Valtiollisesti vahvistettavien normien valvontaa, ammattientarkastusta, käsitelti vuoden 1923 työkonferenssi. Se hyväksyi yksityiskohdallisen suosituksen, jossa määriteltiin ammattientarkastajien tehtävät ja valtuudet, esitettiin tarkastusorganisaation periaatteet, kuten tarkastajien pätevyys sekä työnantajain ja työntekijäin osallisuus, sekä asetettiin yhtenäiset vaatimukset tarkastajien vuosikertomuksille.⁹⁰

Työsuojelu ei kuitenkaan ollut Kansainväliselle työjärjestölle pelkästään valtiollisten rajoitusten asettamista tuotantotoiminnalle. Nimenomaan tapaturmantorjuntaa käsiteltäessä vaikutti vahvana ajatus, että myös valtiollisen sääntelyn oli edistettävä yritystasoista taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen harmonisoinnin kehää.

Heti 1920-luvun alussa työtoimiston julkaisema aikakauslehti, englanninkieliseltä nimeltään *International Labour Review*, esitteli Safety First -liikettä. Siihen mennessä tätä amerikkalaisten raskaan teollisuuden yritysten alullepanemaa turvallisuustoimintaa oli jo Euroopassakin organisoitu. Ensinnä tämä amerikanismin muoto näytetään tulleen Englantiin, jossa vuonna 1918 perustettiin The British

87 International Labor Conference. First Annual Meeting. October 29, 1919 – November 29, 1919, 256–264.

88 International Labour Conference. Third Session, Geneva 1921. Volume II, 846–851.

89 International Labour Conference. Seventh Session, Geneva 1925. Volume II, 838–855.

90 International Labour Conference. Fifth Session, Geneva 22–29 October 1923, 339–350.

Industrial Safety First Association.⁹¹ Vuodesta 1925 työtoimisto toimitti erityistä työturvallisuuden aikakausjulkaisua *Industrial Safety Survey*, joka välitti tietoa myös alan amerikkalaisista toimintamuodoista.⁹² Kansainvälisissä työkonferensseissa Safety First -liikettä käsiteltiin vuonna 1923 ammattientarkastuksen yhteydessä sekä vuosina 1928 ja 1929, kun työtapaturmien ehkäisy oli nimenomaisesti käsiteltävänä. Kaikissa tapauksissa ilmaistiin tuki tälle yksityiselle turvallisuustyölle.

Vuoden 1923 ammattientarkastussuosituksessa pidettiin tärkeänä edistää työturvallisuutta siten, että nojaututtiin ”kaikkien asianosaisten ymmärtämykseen (an intelligent understanding), kasvatukseen ja yhteistyöhön”. Ammattientarkastajain tuli ”innostaa työnantajain, työnjohtajain ja työntekijäin välistä yhteistyötä siten edistääkseen henkilökohtaista varovaisuutta, turvallisuustoimenpiteitä ja turvallisuuslaitteiden täydellistyttämistä”.⁹³ Itse Safety First -iskusana, joka vuoden 1923 keskusteluissakin oli esillä, sisällytettiin vuonna 1928 hyväksytyyn päätöslauselmaan. Sen mukaan korkeamman turvallisuustason saavuttamiseksi tarvittiin uusia menetelmiä. Parhaisiin tuloksiin uskottiin päästävän Safety First -liikkeen linjalla. Tämän todettiin muodostuvan kahdesta pääperiaatteesta: ensiksikin tapaturmien ehkäisy oli ”työn organisoinnin olennainen osa” ja toiseksi korkeamman turvallisuustason edistäminen oli ”työnantajien ja työntekijäin yhteinen etu ja pyrkimys”.⁹⁴ Vuoden 1929 työkonferenssi hyväksyi työtapaturmien ehkäisemisestä suosituksen, jonka perusteluissa vedottiin edellisen työkonferenssin Safety First -liikkeelle ilmaisemaan kannatukseen.⁹⁵

Kukaan ei näy työkonferenssien keskusteluissa ilmoittautuneen tämän liikkeen vastustajaksi. Näkemyseroja vapaaehtoisen turvallisuustyön sisällöstä ja merkityksestä kuitenkin oli. Ne tulivat ilmi eten-

91 ”The American National Safety Codes Committee”. *International Labour Review*. Vol. III, No. 3, September 1921; ”Industrial Safety. Mental Causes of Accidents”. *International Labour Review*, Vol. VII, No. 6, June 1923. – Vrt. myös *Rationalisierung, Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz* (1927), 122.

92 Sund 1993, 62.

93 Fifth Session of the International Labour Conference. Commission No. 3. Nature of the Functions and Powers of Inspectors II. ILO Library, Geneva; International Labour Conference. Fifth Session. Geneva 22–29 October 1923, 119–128; Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin viides istunto Genevessä vuonna 1923. Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XIX (1924), liite 1 (suomennos viimeksi mainitun julkaisun mukaisesti).

94 International Labour Conference. Eleventh Session. Geneva 1928. Volume I, 446–467, 680–682.

95 International Labour Conference. Twelfth Session, Geneva 1929. Volume I, 1064–1073.

kin päätöksiä valmistelleissa valiokunnissa. Työntekijäryhmä koetti pitää huolta siitä, ettei kasvatuksen kohteiksi alistettaisi vain työntekijöitä, vaan myös työnantajat ja työnjohtajat.⁹⁶ Ryhmän edustajat tähdensivät myös, että ammattiyhdistysliike oli tunnustettava työturvallisuuksyhteistyön osapuoleksi. Ja he torjuivat ajatuksen, että yksityisen turvallisuustoiminta voisi korvata valtiollisen sääntelyn.⁹⁷

Vuoden 1928 päätöslauselma ja vuoden 1929 suositus edellyttivätkin työntekijäin osallistumista paitsi turvallisuuskomiteoiden kautta, jotka olivat Safety First -liikkeen organisaatiomuoto, myös omien järjestöjensä edustamina. Myös valtiollisen valvontaorganisaation ja työnantajien ja työntekijäin järjestöjen yhteistyötä teroitettiin. Jo vuoden 1923 ammattientarkastussuositukseen oli hyväksytty se yleinen kanta, että työntekijäin oli saatava äänensä kuuluville ammattientarkastuksen yhteydessä. Safety First -liikkeen menetelmiä piti kaikin keinoin edistää, mutta valtiollista työsuojelua ne eivät korvanneet, huomautettiin vuoden 1929 suosituksessa tapaturmien ehkäisystä. Tämä liike ei voinut "asettua valtion toiminnan yläpuolelle työtapaturmien ehkäisemistä tarkoittavien ohjesääntöjen laatimiseen ja täytäntöönpanoon nähden".⁹⁸

Valtiollisten säännösten laadintaan kohdistuva työntekijäin ja työnantajain järjestöjen myötävaikutus oli esillä etenkin silloin, kun vuoden 1929 työkonferenssi käsitteli erikseen satamatyöntekijäin suojelemista tapaturmilta. Asiasta hyväksyttiin alan turvallisuusstandardeja määritellyt sopimus ja sen lisäksi suositus, jossa edellytettiin työntekijöitä ja työnantajia edustavien järjestöjen kuulemista, kun viranomaiset laativat kyseisen sopimuksen mukaisia säännöksiä.⁹⁹

96 Fifth Session of the International Labour Conference. Commission No. 3. Nature of the Functions and Powers of Inspectors II. First Sitting 24.10.1923 (kanadalainen ammattiyhdistysjohtaja Tom Moore). ILO Library.

97 International Labour Conference. XI. Session Geneva 1928. Minutes of the General Committee on accident prevention; International Labour Conference. Twelfth Session Geneva 1929. Minutes of the Committee on accident prevention. ILO Library. – Ammattiyhdistysliikkeen tunnustamista työntekijäin edustajaksi tapaturmantorjunnassa tähdennettiin myös niissä kansallisten ammattijärjestöjen kannanotoissa, joiden nojalla Kansainvälinen Ammattiyhdistysliitto valmistautui vuoden 1929 konferenssiin. Internationale Arbeitskonferenz 1929. Bericht des Sekretariats des Internationalen Gewerkschaftsbundes Amsterdam. An die angeschlossenen Landeszentralen und an die Arbeitergruppe der Internationalen Arbeitskonferenz 1929. IFTU, Nr 70, IISG.

98 International Labour Conference. Twelfth Session, Geneva 1929. Volume I, 1065; Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kahdestoista istuntokausi Genevessä vuonna 1929 (Työtapaturmien ehkäiseminen). Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XXVIII (1930), 49 (suomenos siitä).

99 Työtoimisto oli ehdottanut järjestöjen kuulemista koskevan vaatimuksen sisäl-

Siinä, miten Kansainvälinen työjärjestö käsitteli työsuojelua, leikkasivat toisensa taloudellisen ja sosiaalisen suhteutusta koskeneet eurooppalaiset ja amerikkalaiset traditiot. Yhdysvallat pysytteli vuoteen 1934 asti työjärjestön ulkopuolella. Kuitenkin sekä vuoden 1923 että vuoden 1928 työkonferenssien yhteydessä Safety First -liikkeen keskusjärjestön, vuonna 1914 muodostetun The National Safety Councilin edustaja W.H. Cameron oli Genevessä julistamassa järjestönsä sanomaa.¹⁰⁰ Vuonna 1928 hän kertoi asiaa käsitelleen valiokunnan jäsenille, että ”sanasta ’turvallisuus’ on meillä tullut ’kontrollin’ synonyymi”. Kasvatuksen keinoin voitiin hänen tietonsa mukaan estää 75 prosenttia tapaturmista. Cameron vakuutti, ettei ”tapaturmien ehkäisyn tieteessä” ollut mitään sijaa ristiriidoille hallituksen, työnantajan, työntekijän, ammattiyhdistysmiehen ja suuren yleisön välillä. Hän ei vastustanut joustavaa, Safety First -hengessä toteutettavaa valtiollista sääntelyä.¹⁰¹ Kaikki tämä saattoi sopia eurooppalaisten kuulijoiden ajatuksiin. Kuitenkin on perusteltua sanoa, että Kansainvälisen työjärjestön päätökset liittivät amerikkalaisen, yrityksensisäistä yhteishyvää esittäneen Safety First -opin eurooppalaisiin työväenkysymyksen ratkaisemisen traditioihin, joissa valtiolla ja/tai kollektiivisopimuksilla oli tärkeä sija.

157

Etumaisina Safety First -aatteen ajajina esiintyivät Geneven konferensseissa Englannin hallituksen edustajat. Vuonna 1928 Englannin hallituksen valtuutettu Sir Malcolm Delevingne toi konferenssiin ohi asioiden tavallisen valmistelujärjestyksen suositusehdotuksen tapaturmien ehkäisystä. Sir Malcolmmin ehdotus hyväksyttiin päätöslauselmaksi, statukseltaan suositusta ja tietenkin myös sopimusta alemmanarvoiseksi kannanilmaisuksi, johon sitten seuraavana vuonna hyväksytyssä suosituksessa viitattiin.¹⁰² Safety First -toiminta näyttääkin Genevessä nostetun esiin yhdistyneenä ennen muuta sellaisiin työsuhteiden visioihin, joita Englannissa 1920-luvulla kehiteltiin.

* * * * *

lyttämistä itse sopimukseen. International Labour Conference. Twelfth Session. Geneva 1929. Volume I, 888, 1094–1095; Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kahdestoista istuntokausi Genevessä vuonna 1929 (Työtapaturmien ehkäiseminen). Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XXVIII (1930), 38, 58–67 (liitteet IV ja VI).

100 International Labour Conference. Fifth Session. Geneva 22–29 October 1923, 120–121 (Bellhouse); International Labour Conference. XI. session 1928 Geneva. Minutes of the General Committee on accident prevention (liitteenä oleva Cameronin esitelmä ”Accident Prevention in The United States”, jossa viittaus myös vuoden 1923 esitykseen). ILO Library. – The National Safety Councilista ks. Dwyer 1991, 50.

101 Edellisessä viitteessä mainittu Cameronin esitys 1928.

102 International Labour Conference. XI. session 1928 Geneva. Minutes of the

Englannissa oli vahva *collective bargaining* -traditio, jolle oli ominaista ammattiryhmäinen jakautuneisuus ja ylipäättään vähäinen organisatorinen keskittyneisyys. Valtion englantilainen poliittinen ajattelu edellytti pikemminkin edistävän partikulaaristen intressien kompromisseja kuin asettuvan yhteisenä hyvänä näitä intressejä vastaan. Kollektiivisen intressi-ilmauksen yhteiskunnalliseen hyväksyntään yhdistyi paitsi sosiokulttuurisesti näkyvä luokkajako myös sellainen ajattelun ja toiminnan asetelma, jossa työnantajien ja työntekijäin suhteita hallitsi työvoiman myynnin ja oston eturistiriita. Tuottavuutta ja tehokkuutta lisääville innovaatioille edellytykset eivät olleet edulliset.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Englannissa kuitenkin muotoiltiin projekteja, jotka rakentuivat tradition pohjalle, mutta koettiin muuntaa sitä. Ristiriitaisten *työmarkkinaetujen* nollasummapelin sijaan piti rakennettaman eri *tuotannon* tekijäin edustajien yhteistoiminta, joka yhtä aikaa parantaisi sekä tuottavuutta ja tehokkuutta että työrauhaa. Sodan loppu- ja jälkivaiheessa ns. Whitley-komiteat ilmensivät tätä toivetta. 1920-luvun lopulla, ammattiyhdistysliikkeelle tappiollisen vuoden 1926 yleislakon jälkeen, sama tavoite kiteytyi kansainvälisesti levinneessä käsitteessä ”mondismi”. Teollisuusmies Sir Alfred Mond asettui eturiviin ajamaan taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen harmonisoinnin kombinaatiota. Tätä oli määrä lujittaa työpaikka- ja yritystasoisin keinoin, joiden edellytyksenä kuitenkin olisi työnantajien, ammattiyhdistysliikkeen ja hallituksen kansallinen yhteisymmärrys.¹⁰³ Yritysten turvallisuustyö soveltuvi hyvin mondistiseen ”työrauhaliikkeeseen”.¹⁰⁴

Kun Sir Malcolm Delevingne esitti Genevessä vuonna 1928 suositusehdotuksensa tapaturmantorjunnasta, mondistinen projekti oli toiveikkaimmillaan. Vähintäänkin hengeltään Englannin konservatiivihallituksen ehdotus liittyi tähän yhteyteen. Muutoinkin taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen edistyksen yhdistelmä oli Kansainvälisen työjärjestön toiminnassa näkyvästi esillä juuri 1920-luvun jäl-

* * * * *

General Committee on accident prevention (Sir Malcolm Delevingnen ehdotus liitteenä). ILO Library. – Safety First -liikkeen puolesta puhui jo vuoden 1923 työkonferenssissa erityisesti Englannin hallituksen edustaja Gerald Bellhouse. International Labour Conference. Fifth Session. Geneva 22–29 October 1923, 120–121; Fifth Session of the International Labour Conference. Geneva 1923. Commission No. 3. Nature of the Functions and Powers of Inspectors II. ILO Library.

103 Fox 1985, passim; Lowe 1986, 113–116. – Mond levitti ajatuksiaan muun muassa teoksellaan *Industry and Politics* (1928).

104 Vrt. Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta (1929), 28–29, jossa myös termi ”työrauhaliike”, sekä Mannio 1932, 62.

kipuolella, taloudellisen nousukauden viimeisinä vuosina. Tähän henkeen Safety First -liikkeen tukeminen sopi hyvin.

Delevingnen ehdotuksen valiokuntakäsittelyssä vuonna 1928 tulivat tosin esille myös rakenteelliset ristiriidat, joihin mondistinen yhteisymmärryshanke Englannissa pian kuihtui. Englannin työntekijäedustaja Walter Citrine ilmoitti brittityöläisten suhtautuvan epäluuloisesti maansa hallituksen ehdotukseen. Mutta tämä tuotannon teeteellistämistä ja tuottavuuden kohottamista ajanut ammattiyhdistysmies¹⁰⁵ vakuutti, että asia sinänsä, Safety First -liikkeen edistäminen, oli työntekijöille yhtä tärkeä kuin työnantajillekin.¹⁰⁶

5.4.2. Suomalainen konteksti

On perusteltua yleistää, että työturvallisuutta käsitellessään Kansainvälinen työjärjestö pyrki yhdistämään keskenään kaksi periaatetta. Ne olivat työmarkkinaristiriidan pariteetti-ideologinen sääntely sekä tuotantoprosessin eri toimijoiden funktionaalinen yhteistyö.

Pariteetti-ideologian mukaan työntekijä oli palkkatyösuhteen heikompi osapuoli, jota valtion tuli suojella yksilöllisellä tasolla ja joka kollektiivisella tasolla saattoi järjestäytymisen ja työehtosopimusten tietä kohota tasavertaisuuteen. Työehtosopimusperiaatteen toteuttamista työjärjestö tosin nimenomaisesti vaati vasta toisen maailmansodan aikana, keväällä 1944. Tuolloin Yhdysvalloissa pidetty kansainvälinen työkonferenssi hyväksyi ns. Philadelphian julistuksen, jossa tämä periaate ilmaistiin.¹⁰⁷ Kuitenkin jo Washingtonissa vuonna 1919 hyväksytty sopimus kahdeksan tunnin työajasta edellytti, että työntekijäin ja työnantajain järjestöt sopisivat niistä rajoitetuista poik-

* * * * *

105 Clegg 1985, 461–464, 573; Fox 1985, 326–327.

106 Minutes of the General Committee on accident prevention, Third Sitting 5.6. 1928 (Citrine, Forbes Watson). ILO Library.

107 Philadelphian julistuksessa esitettiin nimenomaan pariteettisen työmarkkinakompromissin sekä tuotannontekijäin funktionaalisen yhteistyön yhdistelmä: "the effective recognition of the right of collective bargaining, the co-operation of management and labour in the continuous improvement of productive efficiency and the collaboration of workers and employers in the preparation and application of social and economic measures". International Labour Conference. Twenty-Sixth Session, Philadelphia 1944. Record of Proceedings, 621–623 (lainaus s. 623). – Ensimmäinen työehtosopimuskäytäntöä edellyttänyt sopimus hyväksyttiin vuoden 1949 työkonferenssissa. International Labour Conference. Thirty-Second Session. Geneva 1949. Record of Proceedings, 850–856 ("Convention concerning the Application of the Principles of the Right to Organise and to Bargain Collectively").

keuksista, joita tuon sopimuksen mukaisesta maksimityöajasta voitiin tehdä.¹⁰⁸

Kun Suomen eduskunta hallituksen esityksestä jätti ratifioimatta Washingtonin työaikasopimuksen, ensimmäisenä perusteluna esitettiin, että Suomessa ammatilliset järjestöt olivat niin heikkoja ja rikinäisiä, ettei niistä olisi käyttämään niille kyseisessä sopimuksessa suotavaa valtaa.¹⁰⁹ 1920-luvulla Suomessa säädettyä työlainsäädäntöä voi kuitenkin luonnehtia pariteetti-ideologiseksi. Suomessakin tämän ideologian kantajat, ennen kaikkea sosiaaliministeriön virkamiehet, ilmaisivat tukeaan myös sellaiselle työtehon, työturvallisuuden ja työrauhan tavoittelulle, jota Safety First edusti.

Ammattienylitarkastaja Onni A. Pyykkö oli Suomen hallituksen edustajana ammattientarkastusta käsitelleessä vuoden 1923 työkonferenssissa, jossa Safety First -toimintakin oli esillä. Vuonna 1925 työjärjestö valitsi hänet teollisen hygienian asiantuntijakomitean alakomiteaan, joka keskittyi työturvallisuuteen.¹¹⁰ Samana vuonna Pyykkö esitteli ja suositteli työjärjestön aineiston nojalla ”turvallisuusliikettä” *Sosialisessa Aikakauskirjassa*. ”Tapaturmien väistäminen on, lyhyesti sanoen, suuremmalta osaltaan järjestys- ja kasvatustehtävä”, Pyykkö tähdensi. Hän torjui käsityksen, että työntekijän kasvattaminen vaarojen välttämiseen ja suojalaitteiden käyttämiseen hidastaisi työntekoa. Päinvastoin ”kaikkien maiden teknikot” saattoivat kokeemuksesta todistaa, että työntekijä, joka tunsikin olevansa suojattu vaaralta tai joka oli tietoinen vaarasta ja ymmärsi sitä väistää, työskenteli tehokkaammin kuin työntekijä, jolta tällainen tunne ja tieto puutuivat. Turvallisuustoiminnan organisointi ja työntekijäin, työnjohtajain ja insinöörien vetäminen siihen oli työnantajan tehtävä. Vakuuttaakseen työntekijät kasvatuspyrkimyksensä vakavuudesta työnantajan oli ensin vapaaehtoisesti huolehdittava asianmukaisista suojalaitteista ja ensiavun saatavuudesta. Pyykkö vetosi Suomen työnantajiin, jotta nämä organisoisivat turvallisuustoiminnan työpaikoiltaan ja ryhtyisivät tässä asiassa keskenään yhteistoimintaan.¹¹¹

108 International Labor Conference. First Annual Meeting. Washington, October 29, 1919 – November 29, 1919, 256.

109 Valtioapäivät 1921 Asiakirjat II, hall. esitys. n:o 44, 2–3, työväenasiainvaliokunnan mietintö n:o 11, 4 (hallituksen esittämää perustelua arvostellut sosiaalidemokraattien vastalause).

110 Ks. viite 85 edellä s. 152.

111 Onni A. Pyykkö: ”Tapaturmien väistäminen teollisuustyössä. Näkökohtia turvallisuusliikkeen järjestämisestä meillä”. *Sosiaalinen Aikakauskirja* 1925, 599–614.

Safety First -liikkeelle antoi tukensa myös Suomen hallitus eli sosiaaliministeriö, kun se vastasi vuoden 1928 työkonferenssissa laadittuun kyselyyn, jonka avulla työtoimisto valmisti vuoden 1929 suositusta tapaturmien ehkäisystä. Vastaus oli Safety First -henkinen, vaikkei käsitettä mainittukaan. Suomen hallitus kannatti tapaturmatilaston kehittämistä, tapaturma-alttiutta selvittäviä psykoteknillisiä kokeita sekä työntekijäin väsymyksen vaikutusten huomioonottoa. Työntekijä oli ”totutettava työn tarkoituksenmukaiseen suorittamiseen ja työpaikalla tarpeelliseen järjestykseen”. Kasvatuksen oli oltava jatkuvaa, ”niin että hänen asianmukainen suhtautumisensa ja käyttäytymisensä työssä tulisi hänelle tavaksi”. Turvallisuuskomiteoiden katsottiin, tosin tuskin vielä suomalaisten kokemusten nojalla, osoittautuneen erittäin hyödylliseksi kasvatukseen. Myönteisesti Suomen hallitus vastasi myös kysymykseen siitä, oliko suosituksessa kehoitettava työntekijäjäjärjestöjä osallistumaan jäsentensä työturvallisuuskasvatukseen.¹¹²

Toiveeseensa työnantajain ja työntekijäin työturvallisuusyhteistyöstä suomalaisviranomaiset eivät kuitenkaan näy halunneen sekoittaa kysymystä siitä, pitikö työmarkkinasuhteissa tavoitella kollektiivisia neuvotteluja ja sopimuksia.¹¹³ Sitä vastoin ne suomalaiset työnantajat, jotka ryhtyivät organisoimaan turvallisuustoimintaa, kytkivät ajattelussaan nämä kysymykset yhteen. He sijoittivat turvallisuustoiminnan pariteetti-ideologian kanssa selvästi ristiriitaiseen ideologiseen kontekstiin.

Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton liittokokous joulukuussa 1928 päätti suositella ”vaaranvaro (Safety-first) -toiminnan” käynnistämistä Serlachiuksen esikuvan mukaisesti muissakin alan yrityksissä. Turvallisuustyötä suositelleessa kiertokirjeessä liitto kehotti jäsenyrityksiä myös ”järjestämään niin pian kuin se käy vaikeuksitta päinsä maaseututehtaitensa työläisille vaikkapa vain vaatimattomiakin epäpoliittisia kokoushuoneustoja ja lukusaleja, missä nämä voivat työajan päätyttyä viettää aikaansa joutumatta poliittisen agitation esineeksi työväen järjestöjen puolelta”. Samaisen liittokokouksen muissa suosituksissa yrityksiä kehoitettiin myös tukemaan sosialisminvastaisia työväenjärjestöjä, tekemään työnjohtajien ja työväestön avainryhmien kanssa ”yksityisiä työsopimuksia”, jotta varmistettaisiin näiden ryhmien luotettavuus lakkojen aikana, sekä

112 Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kahdestoista istuntokausi Genevessä vuonna 1929 (Työtapaturmien ehkäiseminen). Tiedonantoja Suomen sosiaaliministeriön julkaisemia XXVIII (1930), 21–24.

113 Ks. Taloudellisen neuvottelukunnan lausuntoa (1929) koskeva tarkastelu jäljempänä s. 184–186.

osallistumaan yritysten keskinäiseen yhteistyöhön ”luotettavia korjaustyöntekijöitä” kouluttavien ammattikoulujen perustamiseksi.¹¹⁴

Vuotta myöhemmin, syksyllä 1929, Suomen Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta katsoi tarpeelliseksi ottaa kantaa turvallisuustoimikuntiin. Päätöksen mukaan työläisten oli ”ehdottomasti pysyttävä sivussa tämänlaisista herrojen touhuista ja järjestöjen puolestaan huolehdittava ettei vähemmän tietoiset työläisetkään tähän herrojen verkkoon antautuisi”.¹¹⁵ Ammattijärjestöä johtivat kommunistit. Havaitakseen, että Suomessa turvallisuustoimikuntien perustaminen suuntautui ammattiyhdistysliikettä vastaan, ei kuitenkaan tarvinnut suurta vallankumouksellista paljastustaitoa.

Työtä, työsuhdetta ja työntekijää koskeneita ajattelu- ja toimintatapoja läpäisivät Suomessakin sen kansainvälisen keskustelun teemat, jossa suhteutettiin toisiinsa taloudellista menestystä, sosiaalista hyvää ja työntekijäin subjektiutta. Teemojen käsittelyä ehdollisti paitsi yleisesti suomalaisen yhteiskunnan taloudellinen ja poliittinen strukturoituminen myös erityisesti vuosien 1917–1918 kokemus ja tulos.

114 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirjeet n:o 24 13.12.1928, n:o 25 13.12.1928 (tässä Safety First -toiminnasta), n:o 27 20.12.1928. ELKA.

115 SAJ/Matti Väisänen 1.11.1929 Hj. Kauhaselle Ensoon (jälj.). Suomen Ammattijärjestö F 5, Ammatilliset keskusneuvostot, kirjeenvaihtoa 1929–30. TA.

6. Työhalu, työrauha, työturvallisuus

6.1. Taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen kytkennät

Tanskan viranomaiset tiedustelivat vuonna 1921 suomalaisten kokemuksia kahdeksan tunnin työaikaista. Sosiaaliministeriö sälytti vastaustehtävän työaikasäännöksiä käsitelleelle komitealle, joka taas tukeutui ammattienylitarkastaja Onni A. Pyykön asiantuntemukseen. Pyykkö lähetti Suomen Työnantajain Keskusliitolle ja Suomen Ammattijärjestölle kyselyn, joka näiden oli määrä välittää jäsenjärjestöilleen. Työajan lyhennyksen vaikutuksesta työntekijäin terveyteen Pyykkö pyysi lausunnon sosiaalihallituksen lääkäriltä, ja työaikalain soveltamisvaikeuksista hän hankki tietoja alaisiltaan ammattientarkastajilta.¹

Vuonna 1917 säädetty työaikareformi oli kansalaissodan jälkeen pariaksi vuodeksi vesitetty ja senkin jälkeen monin poikkeuksin rajoitettu. Kuitenkin niin työnantaja- kuin työntekijäpuoli katsoivat jo vuonna 1921 voivansa esittää selvät kokemuseräiset käsitykset työajan lyhennyksen taloudellisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Käsitykset menivät täysin ristiin.

Työnantajien mukaan työajan lyhennys oli alentanut työtehoa ja lisännyt työhaluttomuutta. Huolellisuuttakin se oli heikentänyt. Uudistus oli vaikuttanut samaan vahingolliseen suuntaan kuin maailmansodan ja kapinan aika sekä uudelleen yltynyt poliittinen agiteeraus.

.....

1 Onni A. Pyykkö: "Työajan lyhennyksen tähänastisesta taloudellisesta ja sosiaalisesta vaikutuksesta". Liitteenä Komiteamietinnössä 1924:6, 75–90; Suomen Ammattijärjestön toimintakertomus 1921, 36–41; sosiaalihallituksen kirje 6.6. 1921 kaikille ammattientarkastajille (jälj.). Sosiaalihallituksen ark., Ammattientarkastusosasto, Dd 1. VA. – Kahdeksan tunnin työajan vaikutuksista oli kiinnostunut myös Kansainvälinen työtoimisto, joka pani 1920-luvun alkuvuosina toimeen laajan tiedustelun tästä asiasta. Voionmaa 1926, 161–162.

Vapaa-aikaansa vanhempi työväki työnantajien havaintojen mukaan käytti niin kuin ennenkin, kalastellen, metsästellän, puutarhatöitä ja kotiaskeleita toimitellen. Nuorempaa väkeä sitä vastoin kiinnosti vain huvittelu ja politiikointi.

Suomen Ammattijärjestö, jonka johdon olivat työväenliikkeen jakautumisvaiheessa saaneet vasemmistososialistit ja kommunistit, esitti puolestaan yhteenvedon jäsenjärjestöiltään saamistaan vastauksista. Sen mukaan työteho oli kahdeksantuntisen työpäivän vallitessa lisääntynyt arviolta 20 prosenttia, joillakin aloilla enemmänkin. Uusien koneiden ja työkalujen käyttöönotto oli osaltaan edistänyt työtehon kohoamista. Työtehon tätäkin isomman kasvun oli estänyt palkkojen pienuus sekä valtiollinen sorto ja mielipiteiden vaino. Työläisten tarkkaavuutta ja huolellisuutta työajan lyhennys oli huomattavasti parantanut ja niin muodoin myös työn laatua. Ammattijärjestön saamat tiedot todistivat edelleen, että työntekijät käyttivät lisääntyneen vapaa-aikansa sivistysrienteihin. Myös taideharrastuksen oli havaittu heränneen. Huomattavinta oli työväen voimistelu- ja urheiluinnotuksen lisääntyminen, mikä oli vaikuttanut edullisesti oletikin nuorempien työntekijöiden terveydentilaan.

164

Työajan lyhennyksen vaikutuksesta työntekijöiden terveydentilaan sanoi sanansa myös sosiaalihallituksen lääkäri. Nimi ei ilmene Pyykön selvityksestä, mutta tehtävää hoiti tuohon aikaan J.E. Kananen, jonka aikaansaannoksiin kuului kirjanen *Terveysvaarasta ammattityössä* vuodelta 1921. Lääkärin lausunnon mukaan liikarasitus ja ammattitaudit olivat yleistyneet yhteiskunnalle vaarallisella tavalla silloin, kun oli vallinnut 12-tuntinen tai vielä pitempi työaika. Työajan lyhennettyä 10-tuntiseksi työntekijöiden terveydentila oli parantunut. Samaan aikaan koneistuminen oli vähentänyt fyysistä liikaräsitusta, mutta aiheuttanut psyykkistä, mikä ilmeni yleisenä hermostuneisuutena ja henkisenä väsymystilana. Kymmentuntisen työpäivän käyttöönoton jälkeen työajan lyhentäminen oli lausunnon mukaan käynyt etupäässä taloudelliseksi ja sosiaalisesti ja vasta toissijaisesti terveydelliseksi kysymykseksi. Epänormaali aika, nälänhädän ja kulkutautien vuodet, teki vaikeaksi arvioida kahdeksantuntisen työpäivän siihenastisia terveydellisiä vaikutuksia. Lausunnonantaja katsoi kuitenkin työtehosta ja väsymysilmiöstä tehtyjen havaintojen puhuvan sen puolesta, että kahdeksan tuntia oli ”fysiologisesti sopivin” työaika.

Kahdeksantuntisen työajan taloudellisten ja sosiaalisten vaikutusten arvioinnin Pyykkö itse totesi perin hankalaksi siihenastisen kokemuksen nojalla. Hän päätteli työnantajien käsitystä seuraten, että suomalainen työteho oli tuolloin alempana kuin ennen maailmanso-

taa. Työajan lyhennystä hän ei kuitenkaan pitänyt pääasiallisena syy-
nä, vaan tunnusti, että liian pitkän työajan sopiva lyhentäminen oli
omansa lisäämään työtehoa. Työtehon alenemisen tärkeimpinä syi-
nä hän piti niitä muita tekijöitä, joihin työnantajat vastauksissaan vii-
tasivat.

Jo maailmansodan ensi vuosina oli monissa työväen ryhmissä niin
kuin muissakin kansalaispiireissä päässyt Pyykön mukaan vallalle
pyrkimys ansaita mahdollisimman vähällä vaivalla mahdollisimman
paljon rahaa. Mutta ”aivan turmiolliseksi” työoloillemme olivat koi-
tuneet Venäjän valtion teettämät linnoitustyöt. Niihin oli keräänty-
nyt ”etupäässä työväestömme huonoin aines”, ja niissä ”kykenemä-
tön työnjohto, huono järjestys ja kuri olivat vallalla”. Täältä ”työte-
hoa alentava liike” oli levinnyt vähitellen yhä laajempiin kerroksiin,
joita ajan henki Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeen oli joh-
tanut yhä syvemmälle harhaan. Oli päädytty punakapinan syöveriin.
Kapinan jälkeen ravinnon puute ja ammattitaitoisen työvoiman puu-
te olivat alentaneet työtehoa edelleen. Näiden puutteiden helpotet-
tuakaan työteho ei ollut palannut entiselleen. Tähän oli vaikuttanut
osaltaan ”työväen piirissä yhä yltyvä kiihoitus”, joka oli kapinan jäl-
keen kohdannut vastaanottavaisen mielialan.

165

Vapaa-aikaansa Pyykkö arveli työntekijäin käyttävän enimmälti
kuten ennenkin: ”hyödyllisiin askareihin, sekä hyviin että huonoihin
huveihin ja puolue-elämään”. Poikkeusajan hengen hän tosin uskoi
lyöneen leimansa vapaa-ajan käyttöönkin. Vanhemman työväen en-
tiseen tapaan hoidellessa puutarhojaan sekä metsästellessä ja kalas-
tellessa nuorempi väki oli ”entistä enemmän huvitellut ja ottanut osaa
puolue-elämään”. Henkisten harrastusten viriämisestä Pyykkö näki
vasta heikkoja oireita. Tällaisena hän mainitsi työväenopistojen op-
pilasluvun lisääntymisen; siihen myös Suomen Ammattijärjestö lau-
sunnossaan viittasi, huolimatta työväenopistojen ja työväenliikkeen
ristiriitaisesta suhteesta.

Pyykön selvitykseen sisältyi useita tässä merkityksellisiä seikko-
ja. Ensinnäkin siitä näkyi työhaluttomuuden ja työhalun vahvasti po-
liittinen tulkitseminen. Tähän työnantajat ja viranomaiset kietoivat
vuosista 1917–1918 tekemänsä johtopäätökset. Toiseksi on syytä pan-
na merkille, että ammattiyhdistysliikkeeltä, jota johtivat ”yhä ylty-
vän kiihoituksen” harjoittajat, kuitenkin pyydettiin lausuntoja. Pyykkö
antoi sijan sekä etujärjestöjen edustamalle tietämykselle että valtiol-
lisessa byrokratiassa sijaitsevalle professionaaliselle tiedolle. Kolman-
neksi havaitaan, että työväenliike puolusti sosiaalista reformia ja myös
järjestöjensä muodostamaa työväen leiriä todistamalla, että sen vaa-
timukset ja toiminnot edistivät tuotannon tehostamista ja siihen ky-

kenevien työntekijäin kasvattamista.² Kaiken kaikkiaan Pyykön selvityksestä, sekä sen sisältämistä näkemyksistä että sen toteutustavasta, kuvastuu, millaisin ajatuksellisin sidoksin kansalaissodan jälkeisessä Suomessa suhteutettiin toisiinsa 'taloudellista', 'sosiaalista' ja 'poliittista' ja miten tässä määriteltiin kunnon työntekijää ja arvioitiin kunnollisuuden edellytyksiä.

6.2. Kunnon työväki

6.2.1. Punakapinan selitys

”Vapaussodan” voittajien omaksumassa ”punakapinan” selityksessä yhdistyi kaksi tekijää. Ensinnäkin sosialistijohtajat olivat kiihottaneet ja kaiken lisäksi antautuneet bolševistisen kiihotuksen välikappaleiksi. Toiseksi irralliset työläislaumat olivat päässeet tapahtumisen liikevoimaksi yhdessä kurittomien venäläisten sotilaiden kanssa. Joukko-
hulluuden etujoukkona oli ollut liikkuva työväki, jota linnoitustyöt olivat koonneet. Ne olivat ensin irrottaneet kotikonnuiltaan väkeä kymmenin tuhansin, ja sitten kesällä 1917 vallitöiden päätyttyä jäljelle olivat jääneet työttömien laumat.³

Foucaultin mukaan tärkeäksi kontrollirakenteeksi kapitalismin kehittyessä tuli raja palkkatyöhön sosiaalistuneen proletariaatin ja tässä suhteessa irrallisena pysyvän väen välillä. Vallankumouksellisissa tilanteissa raja rikkoutui.⁴ Vapaussotatulkintaa täydentänyt punakapinan selitys esitti kuvan tämäntapaisesta rajanylityksestä, kunnon työväen ja roskaväen liitosta.

Selityksessä olivat mukana sekä järjestynyt työväki että irralliset työväenlaumat.⁵ Järjestäytyneeseen työväkeen porvarillinen ajattelu oli ennen kansalaissotaa kaikesta huolimatta liittänyt myönteisiä mieliteitä. Työväenkysymyksen sosiaaliliberaaleissa ratkaisuvaihtoehtoissa

2 Samanlaisesta kahdeksan tunnin työajan puolustuksesta muualla Euroopassa ks. Cross 1989, 178–179.

3 Sosiaalihallinnon virkamiehistä tällaisen näkemyksen esitti edellä mainitun Pyykön lisäksi pian kansalaissodan jälkeen esim. Eino Kuusi (1919, 9; ks. myös Kuusi II 1931, 624). – Vallityöläisten vahingollinen poliittinen vaikutus oli tärkeällä sijalla myös niissä johtopäätöksissä, joita jakautuvan työväenliikkeen sosiaalidemokraattisella suunnalla tehtiin vuosien 1917–1918 kokemuksesta. Esim. Wiik 1919, 16–18.

4 Foucault 1980, 14–16.

5 Kansalaissotaan johtanutta tapahtumakulkua käsittelevässä historiankirjoituksessa on tältä kannalta kaksi vastakkaista korostusta. Yhtäältä on esitetty, että vuonna 1917 näyttivät suuntaa järjestäytymättömät tai äskettäin – Venäjän helmikuun

dollisesti luotettavan kantajoukon kasvattamisen tehtäisiin. Työhalua ja työhaluttomuutta tulkittiin aiempaa poliittisemmin.⁹

Mutta jo palkkatyö itsessään muuttui ”yhteiskuntarauhan” kannalta aikaisempaa epäilyttävämmäksi. Vuosien 1917–1918 porvarillisille arvioijille oli selvää, että turmiolliseksi oli osoittautunut puuttuva side maahan ja paikkaan. Vapaussotatulokinnan mukaan vastakkain oli ollut kaksi suhdetta työhön, maahan ja paikkaan. Niitä henkilöivät Pohjanmaan vapaa maansa omistava talonpoika – valkoisen armeijan pitkälti reaalinenkin, mutta ennen kaikkea ideologinen perushahmo – ja asutuskeskukseen ajautunut irrallinen demoralisoitunut työläinen.

Joukkohulluuden vaarallisimpiin muotoihin olivat kuuluneet kevään ja kesän 1917 maatalouslakot. Sillä ne olivat osoittaneet ”kulutuskeskusten” proletariaatin yhteiskunnanvastaisen hengen tarttumisvoimaa. Jo työväenliikkeen laajuus agraarisessa Suomessa oli perustunut kansainvälisessä katsannossa erikoiseen rajanylitykseen, kaupunkien ja teollisuuskeskusten työväestön ja maaseutuköyhälistön yhteyteen. Kansalaissodan jälkeiseltä ajalta ei ole vaikeata löytää osoituksia sellaisesta ajatuksesta, jonka mukaan maaseudun vähäväkiset oli kohotettava kaupunkityöväestön vaikutuspiiristä talonpoikaiseen kansaan.¹⁰

Maansa omistava talonpoika oli osoittautunut yhteiskunnan terveeksi ytimeksi. Sitä oli lujitettava.¹¹ Eikä tällä selvästikään ollut tarkoitus vaikuttaa yksinomaan maaseudun sosiaaliin suhteisiin, vaan myös eristää urbaanien ristiriitojen aiheuttama yhteiskuntarauhan uhka.

Tämä oli yhtenä perusteluna maaseudun sosiaalisia suhteita todellisesti muuttaneille reformeille. Kesällä 1918 ns. tynkäeduskunta hyväksyi lain, jonka nojalla torpparit pääsivät tilojensa omistajiksi. Uusien pientilojen muodostamista edistettiin sittemmin asutuslaein. Mutta todellisen muutoksen päälle tuli muutoksen ideologinen ylikorostus.¹² Maansa omistavien mutta huomattavalta osalta palkkatyöstä eläneiden pienviljelijä-työmiesten edellytettiin tulkitsevan luokkasemansa talonpoikaisesti. Itsenäisen talonpojan työn oli määrä esittää kollektiivisesta palkkatyöstä tehtäviä johtopäätöksiä.

9 ”Ensimmäisen tasavallan” työnantajapolitiikan legitimaatiota olen käsitellyt tutkielmassa Kettunen 1990a.

10 Näin erityisesti ”torpparivapautusta” koskeneessa eduskuntakeskustelussa. Valtiopäivät 1917 II Pöytäkirjat (18.6.1918), 1355–1360 (Pehkonen, jolta käsite ”kulutuskeskus”), 1363 (Haataja), 1401–1402 (K.E. Linna).

11 Ks. esim. J.K. Paasikiven pitämä senaattinsa ohjelmapuhe vajaa kuukausi valkoisen armeijan voitonparaatin jälkeen. Valtiopäivät 1917 II Pöytäkirjat (12.6.1918), 1243.

12 Manninen 1983, 30–81.

Vaarana oli, että suhde kääntyisi päinvastaiseksi. Esimerkiksi asutuskomitea piti vuonna 1919 arveluttavana, että uudet pientilalliset joutuisivat sivuansioden varaan, semminkin jos ne olisi hankittava teollisuustyöstä. Niiden vaikutuksesta pienviljelijät saattaisivat jäädä ”kiihotukselle alttiiksi ja rauhattomaksi yhteiskunnan ainekseksi”.¹³

Kiinnittäminen maahan oli kuitenkin esimerkiksi maalaisliiton johtajan Santeri Alkion mielestä ratkaisu myös teollisuustyöväestön rauhattomuuteen. Hän kirjoitti vuonna 1919, että suurteollisuuden luoma orjuus ja yhteiskunnanvastaisuus olivat poistettavissa vain siten, että teollisuuslaitokset sijoitettaisiin maaseudulle. Työläiset saisivat oman asunnon ja sen yhteyteen viljelysmaata. Näin rakentuisi yhteiskuntarauha:

”Heidän kiinteä asutuksensa tekisi heistä vakavaa yhteiskunnallista ainesta, joka ei suinkaan olisi valmis jokaisessa tilanteessa lakkoististeluita ja kumousta suunnittelemaan. — — — Tällaisen vakinaisesti maahan kiinnitetyn teollisuustyöväen ja varsinaisen maanviljelysväen väliset luokkarajat häviäisivät nopeasti käytännöstä. Yhteiskunnallinen järjestys sopisi kumpaisellekin sama. Keskinäinen yhteisymmärrys olisi luonnollinen.”¹⁴

169

Itsenäisen talonpojan työn ideologista merkitystä pohjusti ilman muuta elinkeinorakenne. Vielä vuonna 1940 maa- ja metsätaloudessa työskenteli noin 60 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä.¹⁵ Se, että teollisuudessa puunjalostuksella oli keskeinen asema, myötävaikutti niin metsätyötulojen kuin puunmyyntitulojen kautta elinkeinorakenteen pysymiseen agraarisena. Toisaalta metsäteollisuus sijoittui siihen tapaan kuin Alkio olisi halunnut kaiken teollisuuden sijoittuvan, ja maalaiset arvot ja normit tosiaan kantautuivat maaseudulle kasveineisiin tehdasyhdyskuntiin.

Näky itsenäisestä pienviljelijästä kansakunnan ytimenä ei suinkaan syntynyt kansalaissodan jälkeen. Se oli ollut vahva jo vuosisadan vaihteessa. Mutta kansalaissodan jälkeen se sai uutta ideologista merkitystä ja painoa. Omalla työllään elävä viljelijäväestö oli parlamentaaris-demokraattisen poliittisen järjestelmän tärkeä tukivoima. Mutta samalla pyrkimys rakentaa yhteiskuntarauha sen varaan merkitsi itsenäisen viljelijän oman työn ja työhalun yleistämistä normiksi, jonka

13 Komiteanmietintö 1919:27, 89.

14 Santeri Alkio: ”Maalaisliittolaisesta näkökulmasta” (1919). Pulliainen–Laitinen (toim.) 1975, 158–159.

15 Manninen 1976.

kannalta lakkoilu ja siihen valmistautuminen – eli ammattiyhdistysten agitaatio – oli yhteiskunnanvastaista.

6.2.2. Vapaussodan perinnöt

Johtopäätökset ”punakapinasta” kietoutuivat yhteen sen kanssa, mikä käsitettiin olennaiseksi ”vapaussodan” perinnössä. Vuoden 1918 sodan tulkitseminen vapaussodaksi oli keskeisiä porvarillisen ideologisen yhtenäisyyden ilmentymiä. Vapaussodan perinnössä kiteytyi kansallinen yhteisetu, ”kansan valtiollinen olemassaolo”.¹⁶ Se määrittyi suhteessa ulkoihin ja sisäisiin uhkiinsa – Venäjään, bolševismiin, radikaaliin työväenliikkeeseen. Kuitenkin käsitykset siitä, miten yhteisetu toteutuisi, vaihtelivat. Tässä suhteessa vapaussodan perintöjä oli erilaisia.

Työsuhteiden järjestämistä koskeneiden käsitysten kannalta voidaan erottaa kolme perintöä. Ne kietoutuivat porvarillisessa yhteiskunta-ajattelussa toisiinsa, mutta myös liittyivät eri poliittisiin suuntauksiin ja yhteiskunnallisiin intresseihin. Kaikissa oli kysymys jonkin menneisyyteen postuloidun asiointilan tai kehityssuunnan palauttamisesta.

Ensinnäkin niiden katsannossa, jotka kansalaissodan jälkeen valtiomuototaistelussa ryhmittyivät monarkistiseksi oikeistoksi, vapaus-sota oli käyty porvarillis-kansallisen esivallan pystyttämiseksi sen vanhan tilalle, joka venäläisen vallan turmelemana oli vuosisadanvaihteen jälkeen menettänyt auktoriteettiaan ja sitten vuonna 1917 hajonnut. Kaksi eri korostusta oli tässä mahdollista. Ensiksikin voitiin ajatella, että esivallan oli turvattava sosiaalsiin suhteisiin itseensä sisältyvä yhteishyvä niitä vastaan, jotka halusivat näitä suhteita rikkoa ja siihen kiihottaa.¹⁷ Toisen oikeistolaisen korostuksen mukaan esivallan oli pidettävä kurissa potentiaalinen anarkia, joka sisältyi sosiaalsiin suhteisiin, erityisesti palkkatyöläisaseman irrallisuuteen. ”Vähäväkisten aseman kohottaminen”, jotta näiden ”tyytyväisyys isänmaassa” kasvaisi,¹⁸ ei periaatteessa ollut ristiriidassa kummankaan korostuksen kanssa. Jälkimmäisen kannalta myös työväen intressiedustuksella oli tietty oikeutuksensa, mutta vain niin pitkälle kuin se toimi anarkiaa estävän järjestyksen turvaajana.¹⁹

* * * * *

16 Viimeinen lainaus Vennola 1924, 67.

17 Kettunen 1986, 234–235.

18 Lainaus kansallisen kokoomuspuoleen perustamiskutsusta joulukuulta 1918. Salokorpi 1988, 284.

19 On tulkittavissa, että juuri tältä pohjalta jo monarkistinen senaatti elokuussa 1918

Toisella tavoin vapaussodan perintö painottui siinä osassa tasavaltalaista keskustaa, joka kantoi sosiaaliliberaalista traditiota. Kytken-
tä Venäjään oli ensin estänyt sosiaalisia ristiriitoja lieventävät so-
siaalipoliittiset uudistukset. Sitten vuosina 1917–1918 kytken-
tä Venäjään oli ollut vähällä hukuttaa Suomen kansan Venäjän vallanku-
mouksen kurimukseen ja ”bolshevistisen despotian luokkaorjuuteen”
(J.H. Vennola).²⁰ Vapaussodalla tämä oli estetty. Sen jälkeen oli pa-
lattava valtiollisen uudistuspolitiikan avulla tapahtuvan kansallisen
integroimisen linjalle.²¹ Sen kannalta reformistinen työväenliike tun-
nustettiin tärkeäksi. Ja työväenliikkeen reformismia edistämällä ”bol-
shevismin vastaista rintamaa siirrettiin vasemmalle” (Heikki Ritavuori).
Visioon kuului teollisten suhteiden sääntely kollektiivisen etu-
ristiriidan tunnustamisen pohjalta. Pidettiin tärkeänä toteuttaa ne työ-
väensuojelureformit, jotka olivat sisältyneet vuoden 1906 jälkeisiin
lakisuunnitelmiin, erityisesti ne, jotka koskivat työsopimusta ja työ-
ehtosopimusta.²²

Kolmatta näkökulmaa vapaussodan perintöön edusti tasavaltalai-
sen keskustan toinen osa, maalaisliitto, joka kansalaissodan jälkeen
kasvoi suurimmaksi porvarilliseksi puolueeksi. Vapaussota oli tästä
näkökulmasta ollut kansan ja nimenomaan talonpoikaisen kansan
nousua, ikimuistoisen itsehallinnollisen potentiaalin aktualisoitumista.
Sodassa oli ollut kyse sekä Suomen kansan ja Venäjän vastakohtas-
ta että terveen ja tuottavan maalaisväestön ja ”kulutuskeskusten” syn-
nyttämän yhteiskuntaa kumoavan voiman vastakohtasta. Tuloksen
olisi pitänyt vahvistaa kansan oikeus edustautua valtiossa, oikeus siten
sekä ajaa etujaan että suojautua esivallan ja kansan välissä olevilta
herroilta. Tätä uhkasi sodanjälkeinen monarkiahanke. Se näyttäytyi
yläluokan yrityksenä mitätöidä valkoisen kansannousun demokraat-
tinen perintö. Sellaista työväenliikettä, joka tavoittelisi työväen ase-
maa parantavia reformeja, ei pitänyt estää, sillä padottuna liike kä-
visi vaaraksi yhteiskunnalle.²³ Mutta kansanvaltaa ei liioin voitu ra-

* * * * *

– ennen työväenliikkeen toimintaoikeuksien palauttamista – määräsi sosiaali-
hallituksen yhteyteen sosiaalivaltuutetut, jotka edustivat työnantajia ja työnteki-
jöitä, tosiasiaa kummankin puolen järjestöjä. Ks. Kalela 1989, 70–71. – Ks.
myös kuvaus STK:n toimitusjohtajan Axel Palmgrenin näkemyksistä vuosilta
1919–1920 jäljempänä s. 174.

20 Vennola 1924, 17.

21 Näin erityisesti K.J. Ståhlberg tunnetussa kirjoituksessaan ”Tulevaisuuden läh-
tökohtia”. Helsingin Sanomat 16.4. ja 18.4.1918.

22 Vettenranta 1982, 75 (lainaus Heikki Ritavuoren puheesta edistyspuolueen puo-
luokokouksessa keväällä 1920); Kettunen 1986, 239–245; Kalela 1989, 73–75.

23 Maalaisliiton johtajan Santeri Alkion tällaisista näkemyksistä ks. Alanen 1976,
erityisesti s. 517, 528–529.

kentaa laajenevan palkkatyön visiolle vaan itsenäisen, omalla työllään elävän talonpojan varaan.²⁴

Kaikki nämä vapaussodan perinnön eri tulkinnat vaikuttivat työsuhteita koskeneeseen politiikkaan. Samaan aikaan kun talonpoikaisen kansan vahvistaminen viitoitettiin yhteiskuntapolitiikan päälinjaksi, ryhdyttiin myös valmistelemaan palkkatyösuhteita pariteetti-ideologisesti säänteleviä lakeja. Työnantajat puolestaan panivat työrauhaa turvatessaan luottamuksensa viime kädessä takanaan olevaan asevoimaan.

6.3. Taistelu työrauhasta

6.3.1. Työnantajan ja työntekijän kahdenvälinen suhde

172

”Meillä on hyvin organisoituja, aseistettuja, vapaaehtoisia puolustusjoukkoja, joissa on lukuisasti jäseniä. Tarvittaessa ne antaisivat ratkaisevan avun yhteiskunnan ylläpitämiselle.” Näin STK:n toimitusjohtaja Axel Palmgren kirjoitti vuonna 1921 salaneuvos, professori Haberille, joka edusti yhteiskunnalle vaarallisten lakkojen murtamiseksi Saksassa perustettua valtiollista vapaaehtoisorganisaatiota (Die Technische Nothilfe).²⁵

Venäjän vallankumouksen ja ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa suomalaisten työnantajien ajattelu- ja toimintatavat eivät olleet poikkeuksellisia. Englannissakin, ammattiyhdistysten ja työehtosopimusten edelläkävijämaassa, toimi vahvoja, työnantajien ylläpitämiä järjestöjä, jotka kävivät propagandan, mustien listojen ja rikkurivärväyksen avulla kommunismia, sosialismia ja lakkoilua vastaan.²⁶ Lakonmurtajajärjestöjä oli myös Skandinavian maissa. Maailmanvallankumouksen torjumiseksi, yhteiskunnalle vaarallisten lakkojen murtamiseksi ja muidenkin onnettomuuksien lieventämiseksi Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan perustettiin 1920-luvun alussa Samhällshjälpen/Samfunnshjälpen -yhdistykset.²⁷

* * * * *

24 Esim. Alkio 1919, 16–19.

25 Palmgren Haberille Berliiniin 8.1.1921. Pohjoismaiden työnantajaliittojen kokousasiakirjat 1913–1927. STK I H 2:1. ELKA.

26 Ks. esim. McIvor 1988, 631–655.

27 Teeman käsittelystä pohjoismaisessa ja osin laajemmassakin eurooppalaisessa työnantajayhteistyössä 1920-luvun alussa on aineistoa (kirjeitä, sääntöjä, pöytäkirjakatkelmia ym.) STK:n arkistossa (I H 2:1, Pohjoismaiden työnantajaliittojen kokousasiakirjat 1913–1927, vaipat 1920 ja 1921. ELKA). Ks. myös Flink 1978; Mansner 1981, 282–293.

Suomalaisille työnantajille monet asiat olivat kuitenkin kansalais-sodan jälkeisissä poliittisissa valtarakenteissa yksinkertaisempia. Ruotsin Samhällshjälpen esiintyi työmarkkinaosapuoliin nähden puolueettomana kolmannen osapuolen, yhteiskunnan, etujen puolustajana, joka sääntöjensä mukaan ryhtyi lakonmurtoon vain viranomaisen pyynnöstä.²⁸ Suomessa ei STK:n mielestä tarvittu tällaista järjestöä. Täällä olosuhteet olivat ”erinomaisten suojeluskuntiemme vuoksi olennaisesti toisenlaiset kuin kolmessa Skandinavian maassa”, STK:n hallituksessa pääteltiin vuonna 1921.²⁹ Martti Pihkalan johtama rikurijärjestö Yhtymä Vientirauha, joka organisoiitiin 1920-luvun alussa, ei esittäytynyt puolueettoman yleishyödyllisyyden edustajana, vaan valkoisen Suomen puolustajana kansainvälistä kommunismia vastaan. Rahoittajien etua yleisemmäksi perusteluksi riitti kommunismin vastustaminen.

Vuosien 1922–1923 tienoille, siihen asti kunnes neuvostovalta vaikiintui Venäjällä ja vallankumous lopullisesti pysähtyi lännessä, yhteiskunnan valtarakenteissa oli kuitenkin paljon avointa ja epävarmaa. Elintarvikepulan helpotuttuakin inflaatio jatkui vuoteen 1921. Toisaalta työvoiman kysyntä kasvoi nopeasti vuonna 1920. Asutuskeskuksissa työväenliikkeen elpymisessä ilmeni sellainen radikaali aktionismi, jossa kantautui jatkuvuus vuodesta 1917 ja joka myös porvarillisissa uhkakuviissa liitettiin vuoden 1917 tulkintoihin³⁰. Työnantajille ei ollut tässä tilanteessa yksiselitteisen selvää, miten ristiiriitoja olisi pitänyt käsitellä.

Yhtäältä keinona käytettiin paljasta repressiota tai sen uhkaa. Kesällä 1919 aloitetut satamalakat murrettiin kovin ottein ja valtiokoneiston suoremalla myötävaikutuksella kuin yleensä maailmansotien välillä. Tiedot tapahtumista tukevat Foucaultin ajatusta, että kunnollisen ja kunnottoman työväen välinen rajanveto toimii monensuuntaisena kontrollina: satamiin tuotiin rikkureiksi vankeja, kun taas kotipaikkakuntansa ulkopuolella oleskelleisiin lakkojohtajiin sovellettiin irtolaissäädöksiä. Vuoden 1919 satamalakat antoivat sysäyksen paitsi valkoisen propagandatyön organisoinnille myös pääasiassa puunjalostusteollisuuden rahoittaman Vientirauhan perustamiselle STK:n yhteyteen. Satamien työsuhteet alistettiin näin vientiteollisuus-

28 Flink 1978, 69–81.

29 STK:n hallitus 5.8.1921. STK I C 2:1. ELKA.

30 Useimpien liittojen sekä Ammattijärjestön johdon vuosina 1919–1921 saaneiden ”kommunistien” toimintalinja yhdistettiin esim. STK:ssa ammattiyhdistysliikkeen vuonna 1917 omaksumiin toimintatapoihin. STK:n hallitus 17.5.1922. STK I C 2:1. ELKA; Muistio ”Neuvottelut kommunistien kanssa” (ilmeisesti Axel Palmgrenin) 19.9.1923. STK:n ylim. liittokokous 3.10.1923. ELKA.

den valvontaan. Siksi kansalaissota muodostui satamien työsuhteis-
sa erityisen selväksi käännekohtaksi.³¹

Toisaalta kuitenkin vuosina 1919–1920 näytti olevan perusteita odottaa työehtosopimuskäytännön yleistymistä. Kirjapainoalalla jatkettiin jo keväällä 1919 valtakunnallista työehtosopimusmenettelyä, joka oli aloitettu vuonna 1900 ja joka vuoteen 1944 saakka oli Suomessa ainutlaatuista. Myös rakennusalalla suuren työvoimantarpeen vaiheessa keväällä 1920 solmittiin suurimmissa kaupungeissa – työnantajien aloitteesta – työehtosopimukset. Samoin vuonna 1920 jatkettiin puusepänteollisuuden vanhoja paikallisia sopimusperinteitä.³²

Huhtikuussa 1919 Palmgren otti STK:n hallituksessa esille kysymyksen siitä, miten pitäisi torjua venäläisen bolševismin levittämiä yhteiskunnallisia mullistuksia. Hän mainitsi skandinaavisten työnantajien ajattelevan, että ammattiyhdistykset ja työehtosopimukset olivat turvana ”anarkiaa” vastaan. Suomen ammattiyhdistysliike oli ollut vanhastaan politisoitunut ja vuonna 1918 kapinallinen. Suhtautumista siihen pani kuitenkin Palmgrenin mielestä harkitsemaan skandinaavisten kokemusten lisäksi se, että ammatillista keskusjärjestöä johti nyt – kevääseen 1920 saakka – bolševismin ja syndikalismin vastustaja Matti Paasivuori. Sitä paitsi sosiaaliministeriö ja sosiaalihallitus olivat jo tunnustaneet ammattiyhdistyksille ”en avsevärd betydelse såsom organ för den arbetande befolkningen”.³³ Toukokuussa 1920, vähän ennen kuin vasemmistosuunta tuli Ammattijärjestön johtoon, Palmgren kiinnitti STK:n hallituksen huomiota ”oikeistososialistien” näkemykseen, jonka mukaan kieltäytymällä neuvottelemasta ammattiyhdistysten kanssa työnantajat edistivät ”syndikalistien, kommunistien ja bolševikkien” vaikutusta ja ammattiyhdistysten säännöistä piittaamatonta lakkoilua.³⁴ Vielä syyskuussa 1920 kehitys näytti Palmgrenista kulkevan siihen suuntaan, että yhä useammat työnantajat olisivat taipuvaisia työehtosopimuksiin.³⁵

Palmgrenin mielessä näyttää vuosina 1919 ja 1920 väikkyneen asiointi, jossa suojeluskunnat ja työehtosopimukset olisivat olleet anarkian torjunnan keinoja. Miksei tällainen asiointi toteutunut? Monien aikalaisten ja myöhempien historiantekijöiden tulkinta on, että työehtosopimusten yleistymisen katkaisi kommunistien valtaantäpääsy ammattiyhdistysliikkeessä.

* * * * *

31 Bergholm 1988, 317–333; Mansner 1981, 263–268.

32 Kettunen 1986, 124–125.

33 STK:n hallitus 16.4.1919. STK I C 2:1. ELKA.

34 STK:n hallitus 17.5.1920. STK I C 2:1. ELKA.

35 STK:n hallitus 13.9.1920. STK I C 2:1. ELKA.

Vuosina 1919–1921, työväenliikkeen jakaantuessa, ammattiyhdistysliike tosiaankin suuntautui vasemmalle. Vasemmistosuunta, jonka kommunistista homogeenisuutta on varsinkin 1920-luvun alkuvuosien osalta usein liioiteltu, hallitsi Suomen Ammattijärjestöä 1920-luvun ajan. Vuosina 1929–1930 sosiaalidemokraatit irtautuivat järjestöstä ja perustivat uuden ammatillisen keskusjärjestön Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton, SAK:n. Vanha keskusjärjestö lakkautettiin kommunistisena.

Kaksikymmenluvun alussa vasemmistosuunta arvosteli ”luokkataisteluvapautta sitovia sopimuksia”. Käsitys työehtosopimuksista ikään kuin luonnollisena tavoitteena palautui kuitenkin hallitsevaksi vuoteen 1923 mennessä. 1920-luvun jälkipuolen monissa pitkissä työtaisteluissa työehtosopimus oli palkankorotusta sitkeämpi tavoite.³⁶

Työnantajien näkyvimmäksi perusteluksi työehtosopimuksia vastaan ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuus yhtä kaikki tuli. Tarkasteltakoon lähemmin tämän argumentin merkityksiä.

Etunenässä tätä perustelua nostivat niiden alojen työnantajat, jotka jo tätä ennen olivat olleet taipumattomimpia, erityisesti puunjalostusteollisuuden ja kutomateollisuuden Suomen oloissa suuret yritykset.³⁷ Sanoma oli suunnattu ensiksikin niille työnantajille, jotka olivat myöntyneet tai mahdollisesti myöntyisivät kollektiivisopimukseen, sekä toiseksi porvarilliselle mielipiteelle, jolle kommunismi yksiselitteisesti merkitsi ”kansan valtiollisen olemassaolon” uhkaa. Ilmeisenä tarkoituksena oli myös edistää sosiaalidemokraattien ja kommunistien pesäeroa ammattiyhdistysliikkeessä.³⁸

Pyrkimykset yhtenäistää työnantajapolitiikkaa ja vahvistaa sen yhteiskunnallista legitimaatiota nivoutuivat poliittiseen käänteeseen vuosina 1922–1923. Suomalaisen valtion hallitsemistapa vakiintui, tärkeältä osalta kansainvälisiltä ehdoiltaan. Samaan aikaan, niin kuin Jorma Kalela kärjistää, päättyi työväenkysymyksestä lähteneen porvarillisen reformismin aika.³⁹ Suhteessa työväenliikkeeseen painopiste siirtyi sosiaalidemokratian ”positiivisesta” integroinnista kommunismin tukahduttamiseen ja siten sosiaalidemokratian ”negatiiviseen” integrointiin, työväenliikkeen toiminnan rajojen osoittamiseen. Kom-

36 Kettunen 1986, luvut 4.3., 7.1.–7.3. Lainausta J.H. Lumivuokon kirjasta *Kommunisti ammatillisessa liikkeessä* (1921), 73–75; tuossa vaiheessa Lumivuokko kuitenkin jo korosti, ettei kommunistien pitänyt vastustaa summamutikassa kaikkia sopimuksia, kuten syndikalistit hänen mukaansa tekivät.

37 STK:n hallitus 6.5.1922, 17.5.1922, 28.5.1922, 19.2.1923. STK I C 2:1. ELKA.

38 Esim. ”Inga underhandlingar med kommunister”. *Hufvudstadsbladet* 29.3.1923.

39 Kalela 1989, 76–77.

munistien johtaman julkisen työväenpuolueen Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminta kiellettiin syksyllä 1923, ja tämän jälkeen myös Suomen Ammattijärjestön kohtalo oli vaakalaudalla.

Ammattiyhdistysliike oli vuoden 1920 jälkeen heikentynyt. Niin heikko se ei kuitenkaan ollut, ettei se olisi kyennyt vakavasti rikkomaan työnantajaintamaa. STK kielsi keväällä 1923 kaikki neuvottelut ”tietävästi kommunistien” kanssa. Linjasta jouduttiin pian joidenkin lakkojen yhteydessä lipeämään, ja seurauksena oli STK:n sisäinen kriisi. Se ratkaistiin vähentämällä keskusliiton valtaa eri alojen työnantajaliittoihin nähden.⁴⁰

Käytännössä työnantajalinja vaihteli eri aloilla selvästikin enemmän muiden tekijöiden kuin ammattiliiton poliittisen suuntautumisen mukaan. 1920-luvun lopulla, jolloin työehtosopimuskäytäntö oli maailmansotien välisenä aikana laajimmillaan, vasemmistosuunnan johtamien Rakennustyöväen Liiton ja Muurarien Liiton järjestämisaaloilla työehtosopimusten alaisia työntekijöitä oli reilut 17 000, lähes puolet kaikista tuolloin työehtosopimusten alaisista työntekijöistä.⁴¹ Kaikkein taipumattomimpia olivat paperiteollisuuden ja kutomateollisuuden yritykset. Niissä ei vuosina 1918–1944 solmittu paikallisiaakaan työehtosopimuksia. Näiden alojen sinänsä heikoissa ammattiliitoissa sosiaalidemokraatit olivat kuitenkin 1920-luvulla tavallista vahvempia; kutomatyöläisten liiton johdossa oli koko 1920-luvun ajan sosiaalidemokraattinen enemmistö ja paperityöläisten liitossakin pääosan vuosikymmentä. Eikä työnantajien suhtautuminen työehtosopimuksiin suinkaan muuttunut myönteisemmäksi, kun sosiaalidemokraatit vuoden 1930 jälkeen johtivat ammattiyhdistysliikettä.

Kommunisminvastaista argumenttia ei kuitenkaan pidä redusoida taktisiin merkityksiinsä. Eittämättä kommunismi näyttäytyi työnantajille yhteiskuntajärjestelmän uhkana. On myös huomattava, että sen logiikan mukaan, jota Palmgrenin edellä esitetyt pohdinnat kuvastivat, kommunistijohtoinen ammattiyhdistysliike oli *vääränlaista* ammattiyhdistysliikettä. Siitä ei ollut täyttämään tehtävää, joka saattoi oikeuttaa ammattiyhdistystoimintaa ja vieläpä työehtosopimuksiakin, nimittäin palkkatyöläisasemaan liittyvän anarkistisen potentiaalin kurissapitoa. Mutta erityisesti suurteollisuuden työnantajien toimintalinjaa hallitsi toisenlainen logiikkaa. Siinä vallankumouksellisen toiminnan ehkäiseminen ja yksityisen työntekijän ja yksityisen työn-

40 Mansner 1981, 305–314.

41 SAJ:n toimintakertomukset 1928, 113, ja 1929, 101; Kettunen 1986, 125 (siinä esitetystä rakennusalan sopimuksenalaisen työntekijäin luvusta puuttuu kuitenkin Muurarien Liiton osuus).

Työrauha ja työn tulosten säilyminen...

siinä hedelmällisen ja
tuloksia tuottavan työn
välttämätön edellytys.

Kuten suojeluskunta
tässä maassa takaa tur-
van rauhan työlle, niin
säästöpankki säilyttää ja
kartuttaa työnnä tulokset.

Säästöpankki –

**Säästäjän
pankki**



antajan kahdenvälisen suhteen ylläpitäminen kietoutuivat yhteen. Ammattiyhdistysliike jo itsessään suuntautui tällaista suhdetta vastaan; se näyttäytyi tähän suhteeseen ulkopuolelta sekaantuvana kiihotuksena ja sellaisenaan poliittisena.

Kun suomalaiset työnantajat sanoivat, ettei ammattiyhdistysliikkeen kommunistisuus ja Neuvostoliiton naapuruus sallinut Suomesa samanlaisia kokeiluja kuin Skandinavian maissa⁴², monet muutoin ehkä neuvotteluja ja sopimuksia kannattaneet porvarit olivat samaa mieltä. Tämä ei kuitenkaan riitä selittämään sen sosiaaliliberaalisen vasta-argumentin voimattomuutta, jonka mukaan kieltäytymällä neuvotteluista ja sopimuksista työnantajat ylläpitivät ammattiyhdistysliikkeen radikaalisuutta⁴³. Työnantajakäytännön yhteiskunnallinen legitimaatio voidaan palauttaa syvemmälle siihen hyväksyntään, jonka ajatus ”työnvapaudesta” ja ”työhalusta” yhteiskuntajärjestyksen ja kansallisen olemassaolon perustuksena sai osakseen.

6.3.2. Pariteetti-ideologiset työlait

Pääasiassa 1920-luvun alkupuolella säädettiin kuitenkin useita palkkatyösuhteita säänteleviä lakeja. Niiden henkenä oli yksilöllisellä ta-

42 Esim. ”Työehtosopimus”. Teollisuuslehti 12/1928.

43 Erikaisen jyrkästi tämän kannan esitti Turun Sanomat 18.6.1928 pääkirjoituksessaan ”Periaate, jonka kieltäminen on maallemme häpeäksi”.

solla työsuhteen heikomman osapuolen valtiollinen suojelu sekä kollektiivisella tasolla organisoitumisen ja sopimisen tietä saavutettava tasavertaisuus. Reformeja oli valmisteltu jo autonomian ajan loppuvaiheessa. 1890-luvun lopulla käynnistetyistä elinkeinolain uudistamishankkeesta juontui suuri osa niistä säännöksistä, jotka sisältyivät vuonna 1922 annettuihin työsopimuslakiin ja työsääntölakiin, vuoden 1924 työehtosopimuslakiin sekä vuoden 1925 lakiin joukkotyöriitojen sovittelusta.

Lait liittyivät työväenkysymyksestä lähteneen porvarillisen reformismin traditioon, jonka kantajista moni sijoittui kutistuvaan edistyspuolueeseen ja sosiaaliministeriön virkamieskuntaan. Tradition realisoituminen työlaeissa edellytti sosiaalidemokraattien myötävaiikutusta, äänestyksissä usein myös kommunistien, sen jälkeen kun heidän johtamansa ryhmä oli tullut eduskuntaan vuoden 1922 vaalien jälkeen.

Työlaeissa vietiin läpi ajatustapa, jonka mukaan työnantajien ja työntekijäin suhteet olivat nimenomaan palkkatyösuhteita ja sellaisina säänneltäviä. Tältä kannalta *työsopimuslaki* oli perustava. Se kumosi ne holhoajan ja holhottavan suhteet, jotka siihen asti olivat palkollissäännön mukaan määränneet renkien, piikojen ja muiden palvelijain asemaa.

Vuosisadan vaihteen porvarilliset reformaattorit olivat keskustelleet siitä, oliko parempi määrätä kollektiiviset työehdot työsäännöin vai työehtosopimuksin. Vuoden 1922 *työsääntölain* käsitellyssä samantapainen ristiriita näkyi taustalla. Sosiaalidemokraatit olisivat halunneet työsäännöistä vapaaehtoiset, niin että ne olisi laadittu työnantajan ja työntekijäin sopimuksesta. Pakollisuuteen sosiaalidemokraatit olisivat olleet valmiit, mikäli työntekijöille olisi annettu työsääntöjen laadinnassa tasavertainen valta työnantajan kanssa. Laki kuitenkin määräsi työsäännöt pakollisiksi vähintään kymmenen työntekijän teollisuusliikkeissä. Työnantajan kuului ne laatia ja sosiaaliministeriön vahvistaa.⁴⁴ Työsääntöjen asemaa työsuhteiden järjestämistapojen taistelussa kuvasti, että etsiessään vielä talvisodan ja niin sanotun tammikuun kihlauksen jälkeen työehtosopimusten ehkäisemisen keinoja STK pohti työsääntöjen soveltuvuutta tähän tarkoitukseen.⁴⁵ Kun työehtosopimusjärjestelmä kuitenkin sittemmin toteutui, työsäännöt menettivät merkitystään.⁴⁶

* * * * *

44 Valtiopäivät 1921 Asiakirjat II, hall. esitys n:o 34, työväenasiainvalidiokunnan mietintö n:o 6, Pöytäkirjat, 897–902, 1960–1974, 2188–2193, 2214.

45 Ks. jäljempänä s. 324–326.

46 Ala-Kapee–Valkonen 1982, 578–579. – Professori I. Caseliuksen vuonna 1948

Kuitenkin hallitus tähdensi työsäätölakiesityksen perusteluissa, etteivät uudet työsäännöt, niin kuin monet siihenastiset, saaneet olla vain työnantajan oikeuksien ja työntekijään kohdistuvien käskyjen, kieltöjen ja rangaistusten luetteloja. Nyt oli otettava vaarin myös työntekijän oikeudet, edistettävä ”turvallisuutta ammatista johtuvia vaaroja vastaan” sekä helpotettava ammattientarkastusta.

Sitä paitsi lain mukaan työntekijäin piti voida ilmaista kantansa, ennen kuin säännöt voitiin vahvistaa. Työnantajan tuli antaa työntekijöille tilaisuus ”joko yhteisessä kokouksessa tai keskuudestaan valitsemainsa luottamusmiesten kautta” lausua mielipiteensä työsäätöehdotuksesta, ennen kuin se toimitettiin sosiaaliministeriön tarkastettavaksi ja vahvistettavaksi. Tällainen menettely työntekijäin kuulemiseksi ennen työsäätöön vahvistamista oli sisällynyt jo senaatin elinkeinolakiesitykseen vuodelta 1907 sekä lainvalmistelukunnan valmistamaan työsopimuslakiesitykseen vuodelta 1908.⁴⁷

Työntekijäin luottamusmies mainittiin erilaisissa yhteyksissä myös vuoden 1917 ammattientarkastusasetuksessa, saman vuoden työaika-laissa sekä vuoden 1922 työsopimuslaissa. Uudessa *ammattientarkastuslaissa* 1927 luottamusmiehen asema vahvistettiin. Se ongelma, kenen ja miten luottamusmies tuli valita, pysyi tosin avoimena 1940-luvun puoliväliin asti. Lakien luottamusmiespykälät eivät näet merkinneet ammattiyhdistysten tunnustamista työntekijäin edustajiksi.⁴⁸

Vuoden 1927 ammattientarkastuslaissa ammattiyhdistysliike sai kuitenkin myös selvän institutionaalisen tunnustuksen. Valittaessa työläistarkastajia, aiemmalta nimikkeeltään ammattientarkastajien työläisapulaisia, piti kuulla ”asianomaisen” työntekijäjärjestön mielipidettä.⁴⁹ Lain täytäntöönpanoa koskenut valtioneuvoston päätös, jonka antoi Tannerin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus, täsmensi, että lausunnonantoon oli oikeutettu ”työntekijäin edustavin ammattijärjestö”. Päätöksen ruotsinkielinen versio osoittaa, että ”ammattijärjestö” tarkoitti keskusjärjestöä (”landsorganisation”). Sitä paitsi kyseinen valtioneuvoston päätös edellytti myös kunnallisten ammattientarkastajien valinnassa ”työntekijöitä edustavan järjestön” lausuntoa.⁵⁰ Niinpä SAK joutui esimerkiksi vuonna 1938 ottamaan

antama lausunto työehtosopimusten ja työsäätöjen keskinäisestä sitovuudesta oli, niin kuin SAK:n työvaliokunta totesi, ”meidän kannaltamme myönteinen” eli ilmeisesti vahvisti työehtosopimusten ensisijaisuuden. SAK:n työvaliokunta 11.6.1948. AyA.

47 Valtiopäivät 1907 Asiakirjat, esitys n:o 16, 45 §; Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi työsopimuksesta perusteluineen (1908), 11 §.

48 Ks. jäljempänä luku 10.

49 Asetuskok. 72/1927, 2 §.

50 Asetuskok. 73/1927 2 §, 18 §.

kantaa siihen, voisiko Siilinjärven kunnanvaltuusto valita kunnan ulosottomiehen ja lastenvalvojan Toivo Rautiaisen myöskin ammattientarkastajaksi.⁵¹

Sosiaalidemokraatit kokivat vuoden 1927 ammattientarkastuslain kaiken kaikkiaan voitokseen.⁵² Työläistarkastajan valinnan lausuntomenettely ei kuitenkaan ollut uusi saavutus. Jo vuonna 1909 hyväksytyssä ja vuonna 1917 vahvistetussa ammattientarkastusasetuksessa oli edellytetty, että työläisapulaista valittaessa kuultiin asianomaisen tarkastuspiirin työntekijäin mielipidettä, ja vuoden 1918 johtosäännössä mielipiteen kanavoijaksi oli tunnustettu työntekijäin ammatillinen järjestö.⁵³ Tällaisen tunnustuksen säilyminen ei kuitenkaan ollut itsestäänselvää, kun eduskunta vuosina 1926–1927 käsitteli ammattientarkastuslakia. Vuonna 1909 ammattientarkastusasetukseen oli tullut maalaisliiton esittämä muotoilu työntekijäin kuulemisesta, mutta vuoden 1927 lain käsittelyssä maalaisliittolaiset esittivät koko lausuntomenettelyn poistamista. Yhtä huomionarvoista kuin maalaisliiton kannanmuutos oli se, että suuri osa oikeistoa, näkyvimmin ruotsalaisen kansanpuolueen ja elinkeinoelämän edustaja Axel Palmgren, vaati sekä työntekijä- että työnantajajärjestön kuulemista työläistarkastajan valinnassa. Laki ei tullut tasapuolinen, vaan se sai Palmgrenin mukaan ”luokkalain luonteen”.⁵⁴

Ilman muuta Palmgrenin pyrkimyksenä oli edistää työnantajain vaikutusta ammattientarkastukseen ja rajoittaa työntekijäin. Työläisapulaiset olivat jo siihen mennessä saaneet huomattavan osan ammattientarkastuksen kentätyössä.⁵⁵ Valvontaorganisaation palkkakustannusten rajoittamista työnantajilla ei ollut syytä vastustaa, mutta työväkeä edustaneet tarkastajat olivat työnantajien näkökulmasta ongelmallinen keino tähän tarkoitukseen.

* * * * *

51 SAK päätti olla vastustamatta Rautiaisen valintaa. SAK:n työvaliokunta 20.9.1938. AyA. – Tällä tavalla kunnallisia tehtäviä järjestettiin muuallakin: ”Tavallisesti yhdistetään ulosottomiehen, ammattientarkastajan ja usein myös lastenvalvojan toimet, jolloin näitä tehtäviä voidaan hoitaa samoilla matkakierroksilla.” Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B XIII. Ammattientarkastus vuonna 1929, 21.

52 ”Sos.-dem. ryhmän kanta tuli tämän lain käsittelyssä pääkohdiltaan varteenotettua.” Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1926–1929, 27–28.

53 Ks. edellä s. 81–82, lähdeviite 86.

54 Valtiopäivät 1926 Pöytäkirjat, 1696–1706 (erityisesti Pitkänen, ml.), 1872–1874 (Palmgren).

55 Työläisapulaisten/-tarkastajien osuus valtion ammattientarkastuksen tarkastamien työpaikkojen määrästä, tarkastettujen työpaikkojen työntekijämäärästä sekä annettujen määräysten ja ohjeiden määrästä ilmenee seuraavasta:

Palmgrenin kannanotto on kuitenkin kiinnostava myös yleisemmäl-
tä kannalta. Siitä ilmenee sellainen näkemys ammattiyhdistysliikkeen
legitiimiyden perusteista ja rajoista, joka toisen maailmansotaan saak-
ka toteutui työpolitiikan ja työsuhteiden suomalaisessa käytännössä.
Tämän näkemyksen mukaan ammattiyhdistysjohtajat saattoivat olla
johonkin rajaan asti oikeutetut ilmaisemaan työväestön ääntä, kun
työväestöä koskenutta valtiollista politiikkaa valmisteltiin ja pantiin
toimeen. Tämä ei tarkoittanut ammattiyhdistysliikkeen tunnustamis-
ta työsuhteiden, työntekijäin ja työnantajain suhteiden, osapuoleksi
tai osapuolen edustajaksi.

Tunnustaessaan ammatilliset järjestöt työsuhteiden osapuolen mah-
dollisiksi edustajiksi vuoden 1924 *työehtosopimuslaki* ja vuoden 1925
sovittelulaki olivat hengeltään vastoin vallitsevaa työnantajalinjaa.
Lakien hengen saattaminen käytännöksi edellytti kuitenkin, että osa-
puolet olivat valmiita kollektiivisiin sopimuksiin ja neuvotteluihin.
Kokonaan merkityksettömiksi nämä lait eivät jääneet. Paikallisia työ-
ehtosopimuksia sentään solmittiin pääasiassa käsityömaisen tuotan-
non aloilla ja rakennuslalla erityisesti 1920-luvun jälkipuolella. Työ-
riitojen sovittelijatkaan, jotka vuoden 1925 lain nojalla asetettiin, eivät
olleen vallan toimettomia, vaikka laki perustui vapaaehtoisuuteen ja
edellytti osapuolten suostumista sovitteluun.⁵⁶ Siinä, miten ”työrauha-
kysymys” Suomessa asetettiin ja ratkaistiin 1920-luvun lopulla, il-
meni kuitenkin kollektiivisia neuvotteluja ja sopimuksia edellyttäneen
linjan poliittinen ja ideologinen heikkous.

6.3.3. Työrauhaliike

Kaksikymmenluvun jälkipuolen suuret työtaistelut, ennen muita me-
talliteollisuuden työsulku vuonna 1927 sekä satamalakko vuosina
1928–1929, saivat sosiaaliministeriön sovittelijat ja muut virkamie-
het suunnittelemaan työriitojen tehokkaampaa sovittelua. Helmikuussa
1929 sosiaaliministeri Niilo A. Mannio, siviiliviraltaan ministeriön
kansliapäällikkö, järjesti tilaisuuden, jossa työnantaja- ja työntekijä-

	työpaikoista	työntekijöistä	määräyksistä ja ohjeista
1921	43 %	34 %	44 %
1928	54 %	41 %	47 %
1932	50 %	32 %	45 %
1938	45 %	28 %	48 %

Lähde: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattien-
tarkastus.

järjestöjen edustajien oli määrä – erikseen peräjälkeen samana päivänä! – keskustella sosiaaliministeriön edustajien kanssa ennen kaikkea sovittelijoiden valtuuksien lisäämisestä.

Paikalle saapuneet työnantajaohjatut vastustivat kuitenkin uudistuksia, jotka pakottaisivat heidät tunnustamaan ”politikoivat ammatityhdistykset”. Axel Palmgrenin kuvaama työrauhastrategia oli toinen:

”– – – työnantajain on edullisinta menetellä siten, että he voivat sitoa yrityksiinsä ammattitaitoisten, kelpoisten ja luotettavien työläisten kantajoukon, jotka ryhtyvät tehtävänsä yrityksen etua silmällä pitäen. Tässä tarkoituksessa ovat myös työnantajat viime vuosikymmenen aikana pyrkineet palkankorotuksien kautta, missä ne ovat olleet tarpeen vaatimia, asunto-oloja parantamalla sekä ryhtymällä muihin työläisten hyvinvointia tarkoittaviin toimenpiteisiin, menettelemään siten, ettei syntyisi oikeutettua aihetta tyytymättömyyteen.”⁵⁷

Työväenliikkeen vasemmistosuunnan johtama Ammattijärjestö taas päätti riitaisan pohdinnan jälkeen osallistua ”Mannion työrauhakonferenssiin” vain kirjeitse. Viestissään järjestö torjui jyrkin sanoin kaikinaset lakko-oikeuden rajoitukset sekä vaati, että työriitojen sovittelijat asettuisivat ”pikemmin sorrettujen työläisten oikeutettujen vaatimusten eikä kapitalistien puolelle” ja että työnantajat, valtiotyönantaja esimerkiksi näyttäen, tunnustaisivat ammatilliset järjestöt ja työehtosopimukset.⁵⁸ Ammattijärjestön menettely syvensi kommunistien ja sosiaalidemokraattien ristiriitaa ja antoi pontta ammatityhdistysliikkeen porvarilliselle arvostelulle. Tapaus jyrkensi myös Mannion kaltaisten sosiaaliliberaalien suhtautumista liikkeen tuolloiseen johtosuuntaan.⁵⁹

Työriitojen sovittelua ja myös yhteiskunnalle vaarallisten työtaistelujen rajoittamista pohti tämän jälkeen Mannion johtama komitea. Sen mietintö valmistui vuonna 1931 niin työnantajaedustajan Emil Sarlinin kuin työntekijäedustajan Matti Paasivuoren eriävän mielipiteen latistamana.⁶⁰ Sovittelun tehostaminen ”juuttui työmarkkina-

57 Pöytäkirja, joka tehtiin Sosialiministeriön toimesta työnantajain edustajain kanssa pidetyissä neuvotteluissa säätytalossa helmikuun 9 päivänä 1929, liite D. Niilo A. Mannion kokoelma, mappi 4. Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto.

58 Pöytäkirja sosiaaliministeriössä 9.2.1929 ”kello 15 alkavaksi määrätystä neuvottelutilaisuudesta, johon oli kutsuttu Suomen Ammattijärjestön ja sen alaisen ammattiliittojen edustajat”, liite B, Suomen Ammattijärjestö/Matti Väisänen, Yrjö Lehtinen 9.12.1929 sosiaaliministeriölle. Mannion kokoelma, mappi 4.

59 Kettunen 1986, 409–417; Mansner 1981, 349–355; Ala-Kapee–Valkonen 1982, 586–593.

60 Komiteanmietintö 1931:6.

järjestöjen yleiseen sopimuksettomaan suhteeseen”, Mannio muisteli myöhemmin.⁶¹

Hankkeen kohtalo on kuvaava. Vielä merkityksellisempää tässä on kuitenkin se, että työrauhakysymyksen asettamis- ja vastaamistavoista puuttuivat Suomessa eräät sellaiset asioiden kytkennät, jotka olivat ominaisia erityisesti Englannin sekä Ruotsin ”työrauhaliikkeille” 1920-luvun lopulla.

Työrauhaliike oli tuolloin kansainvälinen ilmiö. Se liittyi osaltaan Kansainvälisen työtoimiston edistämään keskusteluun, jossa taloudellinen rationalisointi ja sosiaalisten ristiriitojen ratkaisu, työteho ja työrauha, sidottiin yhteen. Tämän sidoksen toteutuksessa sekä valtiolla että ammattiyhdistysliikkeellä oli tehtävänsä niin ILO:n ideologian kuin englantilaisten ja ruotsalaisten työrauhan ajajien mukaan.

Sentapainen työriitojen valtiollisen sääntelyn vahvistaminen, jota Suomen sosiaaliministeriön virkamiehet ajoivat, oli myös Englannissa ja Ruotsissakin näkyvä osa 1920-luvun loppupuolen ”työrauhaliikettä”. Englannissa säädettiin vuonna 1927 Trade Disputes and Trade Unions Act, Ruotsissa vuonna 1928 työehtosopimuslaki ja työtuoimioistuinlaki. Kummassakin tapauksessa työväenliike vastusti lakeja ammattiyhdistysvapauden ja sopimusvapauden rajoituksina.⁶² Samaa aikaan ammattiyhdistysliike kuitenkin kytkeytyi keskusteluun yritystasoisista toimista, joilla oli määrä parantaa yhtä aikaa työrauhaa ja työtehoa. Hans De Geerin mukaan Ruotsissa vuoden 1928 lopulla järjestetyssä suuressa työrauhakonferenssissa ”teollisen demokratian ja rationalisointikysymysten yhteys hallitsi keskustelua”.⁶³

Ruotsin työnantajat pitivät tosin edelleen tiukasti kiinni periaatteesta, jonka mukaan vain heille kuului työn johtamisen sekä työhön ottamisen ja työstä erottamisen oikeus. Ja 1920- ja 1930-luvun vaihteen työrauhaprojektin ja vuoden 1938 Saltsjöbadenin sopimuksen välillä käytiin laajoja ja rajuja työtaisteluita. Englannissa taas mondistinen hanke kaatui jo ennen talouslamaa työnantajien valtaryhmän linjanvetoon, jonka mukaan palkkoja ja sosiaalisia kysymyksiä piti käsitellä erillään tuotannon järjestämisestä koskevista kysymyksistä.⁶⁴ Joka tapauksessa niin Ruotsissa kuin Englannissa työntekijäin kollektiivinen intressiedustus sai hyväksytyn vaikkakin rajatun sijan työrauhan ja työtehon tavoitteiden muodostamassa kokonaisuudessa.

* * * * *

61 Mannio 1967, 79.

62 Vrt. Fox 1985, 335–336; Andersson 1990, passim.

63 De Geer 1978, 325.

64 Fox 1985, 339.

Suomessa sitä vastoin jo ”työrauhakysymyksen” muotoilussa jäivät voimattomiksi ajatukset, joissa olisi yhdistetty ristiriitojen kollektiivinen ja julkinen sääntely ja tuotannon tehokkuuden ja häiriötömyyden yritystasoinen edistäminen. Mikäli tällaisia ajatuksia esitettiin, ne kilpistyivät alkuunsa työnantajien vastustukseen.

Mannio, joka Suomen hallituksen vakituksena ILO-edustajana oli hyvin perillä ulkomaisista virtauksista, oli innostunut mondismista. Sen ideat elähdyttivät myös hänen toimeliaisuuttaan työriitojen sovittelun tehostamiseksi.⁶⁵ Kuitenkaan hän ei sisällyttänyt vuonna 1929 koollekutsumansa ”työrauhakonferenssin” asialistaan mondismiin ydinkysymyksiä, rationalisoinnin ja työrauhan problematiikkaa.⁶⁶ Tämä oli keskeisellä sijalla Englannin Mond-Turner -konferensseissa ja Ruotsin työrauhakonferenssissa sekä sen asettamassa työrauhavaltuuskunnassa.

Nuori kansantaloustieteilijä Ralf Törngren piti Ekonomiska Samfundetissa tammikuussa 1930 esitelmän ”Arbetsfred och samarbete inom produktionen”. Esitelmöitsijä selosti ulkomaisia kokemuksia ja suunnitelmia, jotka viittoivat siihen suuntaan, että työrauhan turvaamisessa voitaisiin yhdistää työmarkkinaosapuolten kollektiiviset neuvottelu- ja sopimussuhteet sekä yritys- ja työpaikkatasoinen yhteisymmärryspolitiikka erilaisine ”teollisen demokratian” muotoineen.⁶⁷ Esitelmä herätti sympatiaa ja kiinnostusta, ”men undgick inte att framkalla opposition från arbetsgivarhåll”.⁶⁸

Kun työtehon ja työrauhan yhtäaikaista edistämistä Suomessa käsiteltiin valtiollisessa yhteydessä, silloin kysymys työsuhteiden kollektiivisesta organisoinnista ja sääntelystä rajattiin ulkopuolelle. Tämä näkyi taloudellisen neuvottelukunnan vuoden 1929 lopussa antamasta lausunnosta.

Hallitus asetti taloudellisen neuvottelukunnan vuoden 1928 lopulla. Tehtävänä oli etsiä keinoja ”uhkaavasta pulakaudesta” selviytymiseksi sekä ”mahdollisimman luotettavan pohjan” saamiseksi ”maamme

65 Työnantajatkin liittivät Mannion aloitteen tähän ideologiseen yhteyteen. STK:n hallitus 13.11.1935 (keskustelu sovittelujärjestelmästä, Palmgren). ELKA. – Mondismin ideoita selosti Suomessa ainakin G.A.J. Gadolin, jonka kirjoituksen ”Den engelska mondismen med särskild hänsyn till 'Industry and Politics' av Sir Alfred Mond” julkaisi Ekonomiska Samfundets Tidskrift 1929, Ny serie, Häfte 16.

66 Konferenssin esityslistan kysymykset liitteenä C työnantajien kanssa 9.2. pidetyn neuvottelutilaisuuden pöytäkirjassa. Mannion kokoelma, mappi 4. Sosiaali- ja terveystieteiden arkisto.

67 Ralf Törngren: ”Arbetsfred och samarbete inom produktionen”. Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie, Häfte 18, 1930, 1–30.

68 Pipping 1944, 65.

vastaiselle talouspolitiikalle”. Neuvottelukuntaan kuului eri etupiirien edustajia. Kolme jäsentä kuudestatoista edusti palkkatyöläis- ja kulluttajaintressejä, nimittäin sosiaalidemokraattiset osuustoimintamiehet Väinö Tanner ja J.W. Keto sekä sosiaalidemokraattinen ammattiyhdistysmies Edvard Huttunen.

Neuvottelukunnan joulukuussa 1929 jättämään lausuntoon sisältyi muun muassa luku ”Työolot”.⁶⁹ On luultavaa, että neuvottelukunnan jäsenellä Manniolla oli keskeinen osa luvun laatimisessa. Sitten hän kirjoitti neuvottelukunnan toimeksiannosta kirjasen *Yhteisymmärrys työsuhteissa* (1932), jossa hän esitti yksityiskohtaisemmin niitä näkemyksiä, joita vuoden 1929 lausunto sisälsi. Lausunnon mukaan ”häiriöt tuotannon säännöllisessä kulussa ja kehityksessä” eivät johtuneet yksin taloudellisista seikoista, vaan myös ”yhteiskunnallisista syistä, kuten varsinkin työriitaisuuksista”. Suomessa työrauha oli ollut kansainvälisesti verrattuna suhteellisen hyvä, mutta huomattavia taloudellisia menetyksiä lakot olivat täälläkin aiheuttaneet. Kansainväliseen ”työrauhaliikkeeseen” vedoten lausunnossa hahmoteltiin yritystasoisia keinoja, jotka sekä ehkäisisivät työriidat että edistäisivät työtehoa.

Oli pyrittävä levittämään oikeita tietoja ja taloudellista valistusta. Sillä työriidat johtuivat usein ”joko väärinkäsityksistä tai tosiasioiden väärin arvioimisesta”. Työnjohtajia oli perehdytettävä myös ”itse työnjohtotekniikkaan”. Siinä oli tärkeätä ”työolojen yhteiskunnallisen puolen ja työntekijäin oman ajatustavan ymmärtäminen sekä kyky saada heidät omasta harrastuksestaan myötävaikuttamaan mahdollisimman suureen tuotanto- ja työtehoon”. Tällaisen harrastuksen aikaansaaminen edellytti kuitenkin myös, että työväestön asemaa mahdollisuuksien mukaan parannettiin. Sopivista työväenhuollon muodoista ensimmäisenä mainittiin tapaturmantorjunta ja muu suojelutoiminta sekä terveydellisten olojen parantaminen työpaikoilla.

Luvusta jätettiin vartavasten sivuun ”periaatteellinen ja pääasiallisia muodollinen kysymys työehtosopimuksesta työrauhan edistäjänä”. Paitsi viittausta siihen, että työriitojen sovittelu oli selvitettävänä toisaalla, työläisten kollektiiviselle intressiedustukselle ei osoitettu mitään sijaa työrauhan turvaamisessa ja työtehon kohottamisessa.

Sosiaalidemokraattiset jäsenet eivät kuitenkaan esittäneet työoloja käsitelleeseen lukuun eriävää mielipidettä. Suomen Ammattijärjestöstä paraikaa irtautuvan sosiaalidemokraattisen ammattiyhdistysväen *Palkkatyöläinen* piti neuvottelukunnan esitystä ”perin varovai-

69 Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta (1929); Kettunen 1986, 280–281, 408–409.

sena”, mutta antoi arvoa sille, että tuotannon kohottamisen edellytykseksi tunnustettiin työväestön aseman parantaminen.⁷⁰ Tyytyminen tähän kuvasti hegemonista tilannetta. Ero Ruotsiin oli suuri. Siellä ammattiyhdistysliike pystyi tuomaan tuolloiseen työrauhan ja työtehon tavoitteita yhdistäneeseen keskusteluun ei vain työväensuojelun aineksia vaan myös työsuhteiden demokratisoinnin, ainakin intressiedustuksen vahvistamisen, perspektiivin.

Mutta tällaisenaankaan ”Työolot”-luku ei tyydyttänyt puunjalostusteollisuuden edustajia. He olisivat ”pitäneet sopivampana” poistaa koko tämän luvun neuvottelukunnan lausunnosta. Sisällöltään lausunnon ajatukset työrauhasta, tuotantotehosta ja yhteisymmärryksestä eivät sotineet 1920-luvun lopun työnantajadeologiaa vastaan. Luultavasti kenraali Rudolf Waldenin ja vuorineuvos Jacob von Julinin kanta⁷¹ johtui siitä, että tässä puututtiin asioihin, jotka kuuluivat työnantajalinjan mukaan kunkin yhtiön omaan määräysvaltaan. Siinä missä taloudellinen neuvottelukunta jätti kysymyksen palkkatyöläisten intressiedustuksesta sivuun ”yhteisymmärryksen” sisältöasioista, työnantajapolitiikassa nämä toiminnot, myös turvallisuustyö, nimenomaisesti suuntautuivat työntekijäin kollektiivista intressiedustusta vastaan.

”Työrauhakysymyksen” vaikuttavimmaksi määrittelytavaksi eivät Suomessa muodostuneet Mannion tai Törngrenin esittämät mondistiset näkemykset. Työrauhan turvaaminen samastui 1920- ja 1930-luvun taitteessa ennen muuta ”punaisen työmaaterrorin” vastustamiseen. Tätä työrauhakysymyksen merkitystä kuvasti laki työrauhan suojelemisesta, jonka eduskunta hyväksyi vuoden 1930 lopulla. Se, että työntekijät eivät lakkoilleet 1930-luvun alussa, ei kuitenkaan johdunut uudesta laista. Pikemminkin työrauhalaki ilmensi sitä elävän elämän käännettä, jota STK:n toimintakertomus vuodelta 1931 osuvasti eritteli: ”Työrauhan säilymistä ovat edistäneet toiselta puolen elinkeinoelämässä vallitsevat huonot konjunktuurit ja ansiotyömahdollisuuksien vähentyminen sekä toiselta puolen ammattiyhdistysliikkeen heikkous ja isänmaallisten aatteiden valtaanpääsy kesällä ja syksyllä 1930.”⁷²

* * * * *

70 ”Työläisten aseman parantaminen on edellytyksenä tuotannon kohottamiselle”. Palkkatyöläinen 3.1.1930.

71 Luvun poisjättämisen kannalla olivat von Julinin ja Waldenin lisäksi Suomen Höyrylaiva Oy:n toimitusjohtaja Henrik Ramsay sekä maataloushallituksen johtaviin virkamiehiin kuulunut maalaisliittolainen K.J. Ellilä, joka oli lausunnon luovuttamisen aikaan Kallion hallituksen maatalousministeri. Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto (1929), 29.

72 STK:n hallituksen toimintakertomus 1931. Liitteenä vuoden 1932 vuosikokouksen pöytäkirjassa. STK I C 1:1. ELKA.

6.4. Yhteisymmärrys työturvallisuudesta

6.4.1. Huomaamaton lakiuudistus

Vuotta ennen työrauhalakia eduskunta hyväksyi toisen työpaikkojen turvallisuutta koskeneen lain, työturvallisuuslain. Laista tuli pitkäikäinen, se uusittiin vasta vuonna 1958. Työelämän historiaa tutkineet ovat kuitenkin kiinnittäneet vuoden 1930 työturvallisuuslakiin vain vähän huomiota. Kuvatessaan maailmansotien välisen ajan sosiaalista lainsäädäntöä SAK:n ja STK:n historiateokset esimerkiksi sivuuttavat työturvallisuuslain miltei maininnatta.⁷³ Ohituksen voi ymmärtää. Poliittisessa aikalaisjulkisuudessa samoin kuin työmarkkinajärjestöissä tämä lainsäädäntötoimi jäi perin vähälle huomiolle. Juuri siksi työturvallisuuslaki on kuitenkin tässä kiinnostava. Se sijoittui jotenkin sen ideologisen jännitteen ulkopuolelle, joka oli 1920-luvun pariteetti-ideologisten työlakien ja vuoden 1930 lopulla hyväksytyn työrauhalain välillä.

Työsuhteita koskevien periaatteiden ristiriita tuli yleensä tavan takaa esiin työlakeja säädettäessä. Pariteetti-ideologiset ainekset sisällytettiin 1920-luvun työlakeihin yleensä vastoin työnantajia lähellä olleiden edustajien kantaa. Työrauhalaki puolestaan, toisin kuin ennen muuta työehtosopimuslaki, ”reagoi kollektiiviseen toimintaan individualistisen oikeusjärjestyksen keinoin”.⁷⁴ Se hyväksyttiin lapuanliikkeen muovaamassa eduskunnassa, jossa 66 sosiaalidemokraattiksi supistunut vasemmisto sitä tiukasti vastusti.⁷⁵

Työturvallisuuslaista ei kuitenkaan riideltä. Eduskunta käsitteli sitä marraskuussa 1929. Täysistunnoissa vain kokoomuksen Pekka Pennanen halusi puhua siitä. Hänkään ei ehdottanut Mantereen hallituksen laatimaan lakiesitykseen muutoksia, vaan tyytyi arvostelemaan paria kohtaa. ”Minä en halunnut häiritä sitä yhteisymmärrystä, joka tässä asiassa yleensä vallitsee”, Pennanen vakuutti.⁷⁶ Kommunistit William Tanner ja Verner Halén olivat tosin liittäneet työväenasiainvaliokunnan mietintöön vastalauseen. Heidän mielestään lakiin olisi pitänyt sisällyttää määräys työpaikoille valittavista työntekijäin työmaalautakunnista. Täysistuntokäsittelyyn he eivät kuitenkaan ehdostaan tuoneet.

* * * * *

73 Valkonen (1987, 73–74) viittaa ohimennen tähän lakiin selostaessaan SAK:n perustavan kokouksen vuonna 1930 hyväksymää sosiaalipoliittista ohjelmaa.

74 Bruun 1979, 115–116.

75 Kettunen 1986, 255.

76 Valtiopäivät 1929 II, Pöytäkirjat, 426, 623–624 (Pennanen), 726, Asiakirjat I, hall. esitys n:o 19.

Yhteisymmärrys ei voinut johtua siitä, että poliittinen tilanne olisi ollut tuolloin, marraskuussa 1929, erityisen seesteinen. Talouslama oli syvenemässä ja äänet parlamentaarista rappiota ja kommunismia vastaan voimistumassa. Punapaidat riisuttiin Lapualla toista viikkoa sen jälkeen, kun työturvallisuuslaki oli hyväksytty. Maanalainen Suomen kommunistinen puolue puolestaan yritti syksyllä 1929 toteuttaa Kominternin entistä jyrkempää toimintalinjaa. Menestystäkin se yrityksessään saavutti. Juuri työturvallisuuslain käsittelyn edellä kommunistien hallitsema sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmä oli päättänyt edistää vallankumousta vastustamalla sairausvakuutuslakia ja ratkaissut näin reformin romuttumisen. Ammattiyhdistysliike oli hajoamassa sosiaalidemokraattien, SKP:lle uskollisten kommunistien ja SKP:tä vastaan asettuneiden ns. hoipertelijoiden ristiriitoihin. Marraskuun 16. päiväksi Suomen Ammattijärjestö julisti yleislakon Tammisaaren pakkotyölaitoksessa nälkälakkoon ryhtyneiden poliittisten vankien tukemiseksi. Epäonnistunut hanke vahvisti valkoista nousua ”vapaussodan perinnön” puolesta, siitä huolimatta tai siksi että se paljasti kommunistisen liikkeen kohalokkaan heikentymisen.⁷⁷

Yleislakkoyrityksen aattopäivän iltana eduskunta kävi kiivaan välikysymyskeskustelun Tammisaaren poliittisista vangeista. Aiemmin samana päivänä eduskunta oli äänestyksittä hyväksynyt työturvallisuuslain.⁷⁸

Tiedot työturvallisuuslain käsittelystä tukevat tulkintaa, jonka mukaan työprosessi oli niin kommunisteille kuin sosiaalidemokraateille reformin eikä revoluution aluetta. Mutta miten kaikki työväenedustajat saattoivat tyytyä sellaiseen työelämän reformiin, jonka porvarillisetkin ryhmät hyväksyivät? Ja miten kaikki porvarilliset ryhmät

77 STK:n toimitusjohtaja Axel Palmgren esitti tilanteesta viileän arvion kirjeessään A.H. Carellille Tukholmaan 11.12.1929: ”Läget kan bäst karaktäriseras så, att kommunisterna icke på många år varit så pass slagna som just nu. --- Det genom deputationen m.m. framburna skriket om åtgärder emot kommunisterna innebär därför stora överdrifter beroende av att man på flere håll fiskat i grumligt vatten, spelat på falska strängar m.m. Det hela är en högst obehaglig kombination av tankar och händelser.” Axel Palmgrens brevsamling. Privatbrev till AP, 7, 1929–30, 11. ÅAB.

78 Linnakangas (1978, 142) pitää työturvallisuuslain vähäistä huomiota ”ymmärrettävänä”, kun tärkeämmät poliittiset asiat olivat etusijalla. Mutta ongelma onkin juuri siinä, miksi tähän asiaan sisältyi niin vähän poliittista latausta. Linnakangaan oman, 1970-luvun marxilaiseen yhteiskuntatieteeseen tukeutuvan tulkintayrityksen kannalta tällainen selitys on sitä paitsi ristiriitainen, sillä teorian tasolla hän koettaa osoittaa työturvallisuusreformille vahvan poliittisen ja taloudellisen merkityksen, joka nousisi luokkasuhteista ja kapitalismin kehityksestä.

saattoivat hyväksyä sellaisen työelämän reformin, johon työväen edustajatkin tyytyivät?

6.4.2. Valittamisen ja vaikuttamisen rajat

Työturvallisuuslakia on vaikea selittää porvarien myönnytykseksi uusintamiskamppailuaan käyville työläisille. Yhtäältä halua ja tarvetta myönnytyksiin oli sinä ajankohtana vähän. Toisaalta myönnytyksellisuuden edellyttämää vastakkainasettelua on ainakin eduskunnan pöytäkirjoista tässä asiassa työlästä tunnistaa.⁷⁹ Sitä paitsi työturvallisuus ei muutoinkaan ollut päällimmäisiä asioita 1920- ja 1930-luvun työväenliikkeessä.

Ammattientarkastukseen työväenjärjestöt kyllä kiinnittivät ohjelmisinaan huomiota. Mutta ammattientarkastajat eivät olleet vain työturvallisuusviranomaisia. Kaksikymmenluvun työlainsäädäntö tosin eriytti työelämän sääntelyä sillä tavoin, että periaatteessa ammattientarkastus oli aiempaa selvemmin nimenomaan työturvallisuus- ja työaikasäädöksiä valvova instituutio. Joukkotyöriitojen sovittelulaki vuodelta 1925 loi työnantajain ja työntekijäin kollektiivisten kiistojen käsittelyyn oman viranomaisen, työriitojen sovittelijat. Vuoden 1922 työsopimuslaki, joka säänteli yksityistä työsuhdetta, ei puolestaan varsinaisesti sisältynyt ammattientarkastajien valvottaviin säädöksiin.⁸⁰ Kuitenkin työaika- ja työsuhdetta koskevilla asioilla oli työntekijäin ja ammattientarkastajien yhteydenpidossa paljon suurempi sija kuin tapaturmien tai ammattitautien torjunnalla. Tätä osoittavat tiedot ammattientarkastajille tehdyistä valituksista.

Työehtosopimusjärjestelmän puuttuessa ammattientarkastajasta haettiin paitsi työajan ja työolojen myös työsopimuksen ehtojen turvaa, huolimatta herroja kohtaan tunnetusta epäluottamuksesta. Ammattientarkastajien tilastoimista valituksista vuosina 1923–1929 melkein puolet kohdistui työsopimuslain rikkomuksiin, kuten palkanmaksun laiminlyönteihin. Tilastojensa mukaan ammattientarkastajat myös reagoivat näihin valituksiin sovittelun tai neuvojen ja muistutusten avulla. Vuodesta 1930 lähtien tämä valitusten ryhmä jätettiin pois ammattientarkastuksen vuosikertomuksista, mikä ei tarkoittanut työsopimusta koskevien valitusten loppumista.⁸¹

79 Vrt. sama, 147–149.

80 Sosiaalihallitus/Onni A. Pyykkö 8.8.1922 kaikille ammattientarkastajille (jälj.). Sosiaalihallituksen ark., Ammattientarkastusosasto. Dd 1. VA.

81 Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus.

Taulukko 2. Valtion ammattientarkastajille tehty valitukset aiheen ja tekijän mukaan 1923–1929.

Laki, jonka rikkomista valitus koski	Valituksen tekijä					vuodessa keskimäärin	osuus %
	työn- teki- jät	työ- väen- jär- jes- töt	vi- ran- omai- set	muut*	yh- teen- sä		
ammatti- vaara-asetus	253	104	34	106	497	71	7
kahdeksan tunnin työ- aikalaki	744	120	133	263	1 260	180	17
tapaturma- vakuutuslaki	894	1	45	36	976	139	13
työsopimus- laki	3 409	6	16	54	3 485	498	48
muut lait	647	66	104	293	1 110	159	15
yhteensä	5 947	297	332	752	7 328	1 047	100
vuodessa keskimäärin	850	42	47	107	1 047		
osuus %	81	4	5	10	100		

* Ryhmä 'muut' käsittää ammattientarkastuskertomusten ryhmät 'sivulliset henkilöt' (heihin kuuluivat mm. työntekijäin omaiset) ja 'nimettömät'/nimensä ilmoittamattomat'.
Lähde: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus.

Kun valitusmääriä lasketaan aiheittain yleisellä tasolla, on otettava huomioon, että valitukset poikkesivat toisistaan huomattavasti siinä, kuinka monen ihmisen asiasta oli kyse. Valitukset työsopimuslain rikkomuksista koskivat luultavasti yksittäisten työntekijäin kohtaamia vääryyksiä paljon useammin kuin valitukset ammattivaaroista, joissa oli usein kyse koko työpaikan olosuhteista. Myös työaikalakien rikkomuksia koskeneista valituksista "yksilöllisiä" lienee ollut suurempi osa kuin ammattivaara-asetuksen ja vuodesta 1931 työturvallisuuslain rikkomuksiin kohdistuneista.

Joka tapauksessa ammattientarkastajien varsinaiseen valvontaan kuuluneista säädöksistä työaika koskeneet olivat valituksen aiheena paljon useammin kuin työturvallisuutta koskeneet. Työaikalakeja koskeneissa valituksissa kyse oli usein ylitöistä ja niiden palkanmak-

susta. Paitsi kahdeksan tunnin työaikalaki myös taulukoissa 2 ja 3 mainitut 'muut lait' sisälsivät useita työaikamääräyksiä, joihin valitukset kohdistuivat. Asetus työstä teollisuudessa ynnä eräissä muissa ammateissa rajoitti lasten ja nuorten työaikoja, ja vuonna 1929 säädettiin laki lasten ja nuorten henkilöiden käyttämisestä ammattityöhön. Työajan sääntely oli keskeistä myös laissa kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista sekä leipomotyölaissa. Tapaturmavaakuutusasioistakin tehtiin 1920- ja 1930-luvulla huomattavasti useampia valituksia kuin työturvallisuuden puutteista. Vastaavat määräsuhteet vielä selvemmin työaikalakien hyväksi kääntyneinä voidaan havaita myös 1930-luvun tilastoista, joihin siis työsopimuslakia koskeneet valitukset eivät sisälly.⁸²

Valtaosa valituksista luokiteltiin työntekijäin itsensä tekemiksi. Työväenjärjestöt taas näyttävät harvoin lähestyneen ammattientarkastajia suoranaisesti järjestöinä. 1920-luvulla tilastoitiin vuosittain keskimäärin vajaat 50 työväenjärjestöjen tekemää valitusta.⁸³ Ammattijärjestön liitoissa oli tuhatkunta ammattiosastoa. Mutta vielä paljon vähemmän valittivat hajonneen ammattiyhdistysliikkeen aiempaa harvalukuisemmat ja heikommat järjestöt 1930-luvun alkuvuosina. Sitä vastoin vuosikymmenen jälkipuolella työväenjärjestöt tekivät valituksia enemmän kuin keskimäärin 1920-luvulla. Teräksen tutkimus Turun ammattiyhdistystoiminnan historiasta viittaa siihen, että valituksilta myös odotettiin enemmän kuin ennen. Kun järjestöt 1930-luvun lopulla kääntyivät ammattientarkastajien puoleen, ne ammattiyhdistysreformismin hengessä luottivat aiempaa enemmän valvontaviranomaisen puolueettomuuteen tai jopa olettivat, että punamultahallituksen alaiset virkamiehet olisivat työntekijäin tuki työnantajia vastaan.⁸⁴ Kenties nimenomaan työläistarkastajat tuntuivat työntekijöistä aiempaa enemmän omilta asianajajilta.

Jako työntekijäin ja työväenjärjestöjen valituksiin teki kuitenkin väkivaltaa todellisuudelle. Melko monet työntekijäin valituksista olivat kollektiivisia toimenpiteitä, osa vieläpä järjestötoiminnan tulosta. Työntekijäin tekemiksi merkittiin paitsi yksityisten työläisten myös

82 Vuodesta 1939 lähtien suurimpana ryhmänä olivat tuona vuonna voimaantullutta vuosilomalakia koskeneet valitukset. Liitetaulukko 2.

83 Taulukossa 2 on alkuvuotena 1923, jolta ammattientarkastuksen vuosikertomuksesta voidaan ensi kertaa nähdä valitusten jakautuminen aiheittain eri tekijöillä. Lisäksi vuosi 1923 oli työsopimuslain ensimmäinen kokonainen voimassaolovuosi. Työväenjärjestöjen valitusten keskiarvoksi vuosina 1923–1929 on laskettu 42. 1920-luvun ensi vuosina järjestöjen nimiin kirjattuja valituksia oli kuitenkin keskimäärin tätä enemmän (1920: 94, 1921: 37, 1922: 67), joten vuosien 1920–1929 keskiarvoksi saadaan 49 valitusta.

84 Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi.

muodollisesti tai epämuodollisesti valittujen luottamusmiesten valitukset.⁸⁵ Ja sivullisten valittajien ryhmään on mahdollisesti luettu myös kyseisten ammattiosastojen luottamusmiehiä, jotka työskentelevät toisella työpaikalla. Vain varta vasten järjestön nimissä jätetyt valitukset luokiteltiin työväenjärjestöjen tekemiksi.

Suuri osa työntekijäin valituksista, erityisesti työsopimuslakia sekä tapaturmavakuutuslakia koskeneista, oli joka tapauksessa luonteeltaan yksilöllisiä. Sikäli kuin työväenjärjestö ryhtyi valittamaan viranomaiselle, se teki sen kollektiivisten kysymysten yhteydessä. Sitä on ymmärrettävää, että työturvallisuutta käsittelevä paljon suurempi osa 'työväenjärjestöjen' kuin 'työntekijäin' valituksista. Se, että työsopimuslakia koskeneita valituksia ei tilastoitu enää 1930-luvulla, näennäisesti kohotti työväenjärjestöjen valitusten osuutta (taulukot 2 ja 3).

Taulukko 3. Valtion ammattientarkastajille tehtyt valitukset aiheen ja tekijän mukaan 1930–1938.

Laki, jonka rikkomista valitus koski	Valituksen tekijä					vuodessa keskimäärin	osuus %
	työntekijät	työväenjärjestöt	viranomaiset	muut	yhteensä		
työturvallisuuslaki**	263	102	21	87	473	53	10
kahdeksan tunnin työaikalaki	1 564	129	100	293	2 086	232	45
tapaturmavakuutuslaki	775	1	16	16	808	90	17
muut lait*	821	106	139	228	1 294	144	28
yhteensä*	3 423	338	276	624	4 661	518	100
vuodessa keskimäärin	380	38	31	69	518		
osuus %	73	7	6	13	100		

* Lukuun ottamatta työsopimuslakia koskeneita.

** Vuonna 1930 vielä ammattivaara-asetus.

Lähde: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus.

85 Sama.

Ammattivaara-asetusta (vuoteen 1930) ja työturvallisuuslakia (vuodesta 1931) koski ammattientarkastajien luokituksessa kolmannes työväenjärjestöjen valituksista, kun kaikista valituksista vähemmän kuin kymmenesosa käsitteli tätä aihepiiriä. Työväenjärjestön valitus lienee tosin ollut useassa tapauksessa vaikeasti luokiteltavissa, siinä kun saatettiin selostaa tietyn työpaikan kaikkinaisia epäkohtia.⁸⁶

Valitusmäärän muutosten tulkitsemista vaikeuttavat tarkastusintituution, valvottavien säädösten sekä tilastoinnin muutokset. Kuitenkin voidaan päätellä, että erityisesti ammattivaaroihin kohdistuneiden valitusten määrä vaihteli suuresti taloudellisen suhdanteen mukaan. Tulkinnaaksi ei riitä, että noususuhdanteen kuumeisessa yritys-toiminnassa työsuojelumääräyksiä kenties rikottiin herkemmin kuin laskusuhdanteessa tai lama-aikana, jolloin tuotantolaitokset saattoivat olla pysähdyksissäkin. Ammattientarkastajat itse katsoivat valitusten määrän laskeneen 1930-luvun alussa osaksi sen tähden, ”että työntekijät huonona työaikana yleensä valittavat vähemmän”.⁸⁷ Ja nimenomaan ammattivaaravalitukset, myös muut kuin suoranaisesti työväenjärjestöjen tekemät, olivat tavallisesti kollektiivisia toimia. Niiden määrän vaihteluissa kuvastuivat muutokset työnantajahegemoniassa ja työläisten kollektiivisen toiminnan edellytyksissä. Nämä liittyivät sekä taloudelliseen suhdanteeseen että poliittiseen voimatilanteeseen. Uuden työturvallisuuslain kahtena ensimmäisenä voimassaolovuotena 1931–1932 ammattientarkastajat eivät kirjanneet yhtään työväenjärjestön valitusta sen rikkomuksista. Tätä aihetta koskeneita valituksia tehtiin noina kahtena vuotena sentään yhteensä 56, mutta tämäkin oli selvästi vähemmän kuin ammattivaaravalitusten vuotuisen keskiarvo 1920-luvulla.

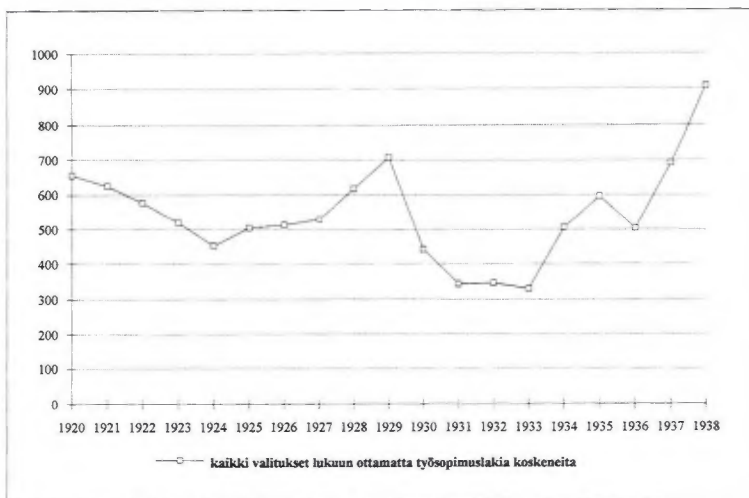
Sekä ammattivaaravalitusten käyrä että työväenjärjestöjen valitusten käyrät kuviossa 4 ilmentävät työelämän suhteiden yleisiä muutoksia vielä selvemmin kuin kaikkien valitusten käyrä. Niissä näkyvät vuosien 1924–1925 suhdannetaantuma, vuosien 1926–1928 noususuhdanne ja yhtenäistyneen ammattiyhdistysliikkeen voimistuminen, 1930-luvun alkuvuosien talouslama ja oikeistovalta ja hajonneen ammattiyhdistysliikkeen voimattomuus sekä vuoden 1933 jälkeinen taloudellinen nousu, fasismin uhan väistyminen ja ammatillisten järjestöjen vahvistuminen.

.....

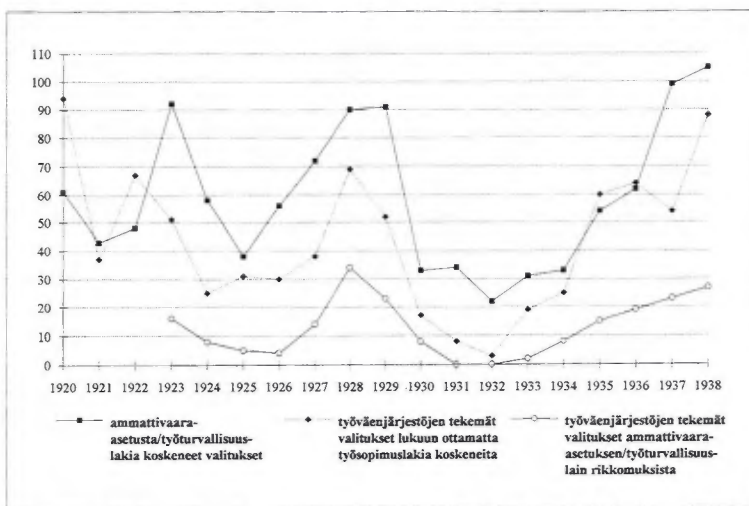
86 Sama.

87 Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B XV. Ammattientarkastus vuonna 1931, 16.

Kuvio 4. Valtion ammattientarkastajille tehtyjen valitusten määrällinen muutos 1920–1938.



194



Lähde: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus. Ks. myös liitetaulukko 2.

Toisin kuin työntekijäin valituksista, ammattientarkastajien määräyksistä ja ohjeista valtaosa koski työturvallisuutta. Myös määräysten ja ohjeiden määrä putosi jyrkästi 1930-luvun alussa.⁸⁸ Mutta tämäkään ei suoraan osoita tosiasiallisten rikkomusten vähenemistä, vaan luultavasti tässä näkyi ammattientarkastajien ymmärtämys yrittäjiä kohtaan ja yleisemmin instituution sidonnaisuus yhteiskunnan hegemonisiin suhteisiin. Ammattientarkastajien määräysten ja ohjeiden luku ei kuitenkaan edes 1930-luvun lopulla, eikä 1940-luvun lopullakaan, kohonnut 1920-luvun tasolle, kuten työntekijäin valitusten määrä. Nämä tiedot kuvastanevat toisaalta turvallisuuden miniminormien entistä parempaa toteutumista uusissa ja uudistetuissa tuotantolaitoksissa, toisaalta työntekijäin valitusten riippuvuutta yhteiskunnallis-poliittisista edellytyksistä.

Ammattientarkastajien valitustilastoista ei kuitenkaan voida lukea, miten työturvallisuusasiat sijoittuivat työläisten kollektiivisen toiminnan kokonaisuuteen. Valittaminen ammattientarkastajalle ei tietenkään ollut työntekijäin tai heidän järjestöjensä ainut keino vaikuttaa turvallisuusasioihin. Valituksia ja toivomuksia esitettiin myös suoraan työnjohdolle ja työnantajalle. Mutta tilastosta ei nähdä myöskään, mitä merkitsi se, että työturvallisuusvaatimukset olivat riippuvaisia työläisten kollektiivisen toiminnan yleisistä edellytyksistä. Tiedot turkulaisista työsuhteista viittaavat sellaiseen riippuvuuteen, että näihin asioihin tartuttiin vasta, kun ensin kyettiin vaikuttamaan olennaisiksi katsottuihin kohteisiin, ennen kaikkea palkkaan sekä työaikaan ja esimerkiksi ylitöiden palkanmaksuun.⁸⁹

Mutta tästä ei voida päätellä, etteivät työläiset kokeneet työn aiheuttamia tapaturmia tai tauteja suureksi elämisensä uhaksi. Tapaturmat ja taudit olivat isoja asioita. Ne näyttivät kuitenkin olevan suurelta osin ulkopuolella *sellaisten* vaikuttamistapojen, joita edustivat kollektiivinen ”palkkaliike” tahi yksilöllinen tai kollektiivinen valitus ammattientarkastajalle.

Kenties oli totta tapaturmantorjuijen moitteessa, että työntekijät olivat taipuvaisia pitämään tapaturmia väistämättöminä sattumuksina⁹⁰, samaten kuin pöly, melu ja haju saatettiin hyväksyä teollisuustyön luonnollisiksi seuralaisiksi. Kasvattajilta jäi kuitenkin huoma-

88 Ks. kuvio 5 s. 199.

89 Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi.

90 Edustavana esimerkkinä turvallisuuskasvattajien tästä näkemyksestä esitettäköön Kymi-yhtiön huoltotarkastajan Margit Borgin kertomus: ”Muistan myös työmiehen, joka ensimmäisessä turvallisuustoimikunnan kokouksessa selostaessani arvaamattoman suuren määrän tapaturmia olevan ehkäistävää laatua, äkkiä ponnahti ylös väittäen, että ”ei, ei, hyvä neiti, kohtalo ne tapaturmat laittaa ja kun



matta, että tapaturmien välttäminen myös sisältyi työntekijäin keskinäisiin normeihin, vieläpä samoihin normeihin, joihin perustui esimerkiksi uusien suojalaitteiden kohtaama muutosvastarinta. Taitava työntekijä ei telonut itseään eikä siten aiheuttanut esimerkiksi urakaporukalleen hankaluuksia. Tämä ei merkinnyt vastaanottavaisuutta ammattientarkastajien tai vakuutusyhtiöiden suojeluteknikkojen sanomalle, kun nämä esittelivät suojalaseja tai vaativat koneen pysäyttämistä sirkkelin vierustaa puhdistettaessa. Taitavuus tarkoitti

ne on tullakseen, niin ei niitä mikään estä'. Huoltotarkastajalle, joka on oppinut iloitsemaan vähästäkin, on todellinen pieni ilonaihe se, kun sama mies pari kuukautta myöhemmin selostaessaan omaa tapaturmaansa sanoo: - 'omaahan se oli minun hätiköimistäni' ". Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8-9.12.1930, 52.

ennemminkin selviytymistä olevista vaaranpaikoista tekemättä niistä numeroa.⁹¹ Kun katsoo 1920- ja 1930-luvun teollisuuselokuvien työkuvauskuksia, jotka sentään keskittyivät uudenaikaisina pidettyihin olosuhteisiin, voi ymmärtää, että tällainen taito oli hengissä ja terveenä pysymisen ehto. Sen rinnalla näyttivät todennäköisesti vähemmän merkittäviltä ne työpaikan olosuhteiden parannukset, jotka yli-päättään voitiin kuvitella mahdollisiksi.

Työväenjärjestöjen julkilausutut linjat olivat ristiriidassa tällaisen ajattelutavan kanssa. Ammattientarkastajille tehdyissä valituksissa työnantajan laiminlyönnit esitettiin yksiselitteisenä syynä työntekijäin onnettomuuksiin.⁹² Työväenliikkeen puhunnassa huonot työolosuhteet, tapaturmat ja sairaudet olivat edelleen, niin kuin vanhan työväenliikkeen aikana, todisteita kapitalistisesta riistojärjestelmästä.

Mutta kritiikki kohdistui paljon suuremmassa määrin asiointiloihin ja tekoihin, jotka olivat vastoin vallitsevia turvallisuusnormeja, kuin itse näihin normeihin. Lisäksi turvallisuusnormeja ja niiden valvontaa koskevissa vaatimuksissa oli sisäänrakentuneena pedagoginen ehto. Jotta järjestöjen vaatimukset olisivat uskottavia ja vastuu voitaisiin säilyttää työnantajalle, työntekijät oli saatava toimimaan näiden normien mukaisesti, esimerkiksi ymmärtämään suojalaitteiden tärkeys ja vaatimaan ja käyttämään niitä. Turvallisuusnormit saivat ikään kuin objektiivisen luonteen; työnantajat poikkesivat niistä luokkaintressinsä ja työntekijät puutteellisen tietoisuutensa vuoksi.⁹³

91 Vrt. Lüdtke 1993, 48–50.

92 Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi.

93 Vuonna 1920 Suomen Metalliteollisuustyöntekijäin Liitto julkaisi ammattientarkastaja W. Hallin kirjasen ”Työväen suojeleminen ammattivaaroilta metalliteollisuudessa”. Kirjasessa oli liittotoimikunnan antikapitalistinen alkulause; selville ei käy, oliko Hall antanut siihen suostumuksensa. Siinä pidettiin tärkeänä, että ”työläisjoukot, samalla kun ne tuntevat kapitalistisen tehdasorjuuden omassa ruumiissaan, myöskin tietävät tavat ja keinot, millä työoloja voidaan tehdä siedettävämmäksi ja miten työläisten hengen ja terveyden suojeleminen voi parhaiten tapahtua”. Työläisten velvollisuus ei tosin ollut huolehtia ”kunnollisen työvoiman säilyttämisestä työnantajille”, mutta työn ja vallitsevan järjestelmän aiheuttamien vaarojen poistaminen oli ”itse työntekijäin edun kannalta tärkeä, ja siksi me sitä työläisten mieliin teroitamme”. Kirjasen julkaisemisen tarkoitus oli antaa ”ammattimiehen selvitysten ja neuvojen johdolla työläisille tilaisuus laajentaa tietoaan” siitä, miten työskentely voitiin suojalaitteiden avulla tehdä vähemmän vaaralliseksi. Työläisten oli osattava vaatia tätä kapitalisteilta. ”Työläisistä itsestään riippuu, saadaanko tässä tehdyt ehdotukset käytännössä toteutetuiksi.” Hall 1921, 4–6.

Mutta miksi työnantajien luokkaintressit eivät saaneet heitä vastustamaan vuoden 1930 työturvallisuuslakia?

6.4.3. Turvallisuusnormit palkkatyösuhteen osaksi

Pekka Haatanen tarjoaa yksinkertaista selitystä sille, miksi työsuhteille lankesi keskeinen sija kansalaissodan jälkeisten vuosikymmenien sosiaalipolitiikassa: ”Sääntöjen ja määräysten antaminen ei mitään maksanut ja niiden vajavainen valvominenkin vain vähäsen.”⁹⁴ Kuitenkin työsuhteiden järjestämisestä oli vahvasti periaatteellisia ristiriitoja. Työturvallisuusnormien asettaminen näyttää olleen pitkälti näiden ristiriitojen ulkopuolinen kysymys. Tätä ei voi selittää sillä, että sääntöjen ja määräysten antaminen oli valtiolle halpaa.

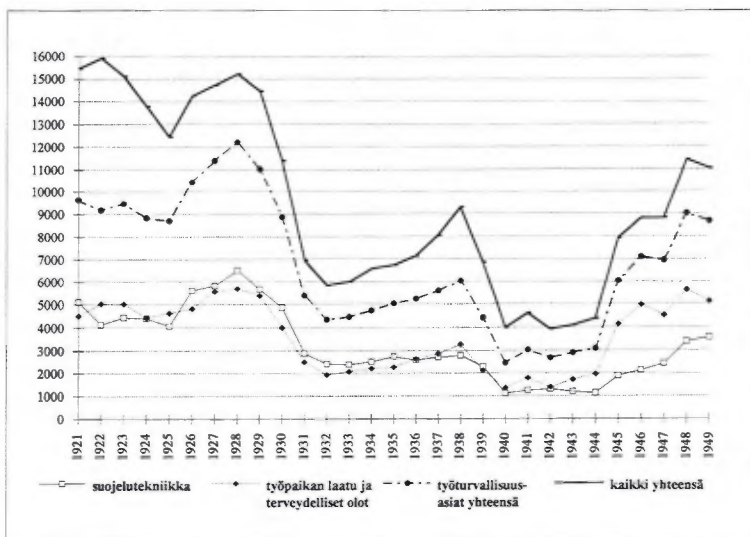
Olivatko sitten ne rajoitukset, jotka työturvallisuuslaki työnantajien toimintavapaudelle asetti, niin vähäisiä, ettei lain vastustamisessa ollut mieltä? Näin ilmeisesti osittain oli laita.

Valtion ammattientarkastajien antamista määräyksistä ja ohjeista valtaosa kylläkin kohdistui ammattivaara-asetuksen ja työturvallisuuslain soveltamiseen. Näistä määräyksistä ja ohjeista taas 1920- ja 1930-luvulla suunnilleen puolet koski hygieniaa eli työpaikkojen ”laatua ja terveydellisiä oloja” ja toinen puoli suojelutekniikkaa; toisen maailmansodan jälkeen edellinen luokka nousi ammattitautitietoisuuden myötä selvästi suuremmaksi. Työturvallisuuslain voimaantulosta vuoden 1931 alussa ei kuitenkaan seurannut, että viranomaiset olisivat ahdistelleet ainakaan teollisuustyönantajia entistä enemmän. Valtion ammattientarkastajat antoivat työturvallisuuslakia koskeneita määräyksiä ja ohjeita vuonna 1932 vain 40 prosenttia siitä määrästä, joka oli vuonna 1929 annettu ammattivaara-asetuksen nojalla (kuvio 5). Tämä romahduskaan ei tosin johtunut lainmääräysten vaan ilmeisesti ennen kaikkea taloudellisen ja poliittisen suhdanteen muutoksesta.⁹⁵ Perin harvoin työturvallisuuslaki johti vakaviin konflikteihin työnantajien ja viranomaisten välillä. Ammattientarkastajien rankimpia keinoja olivat ilmoitukset yleiselle syyttäjälle syytteen nostamista varten. Vuosina 1931–1938 vain runsaat kaksi prosenttia tarkastajien

94 Haatanen 1990, 67–68.

95 Sama työpaikka saattoi saada useampia, eri epäkohtia koskevia määräyksiä ja ohjeita. Määräyksiä ja ohjeita saaneiden työpaikkojen lukumäärä putosi vuodesta 1929 vuoteen 1932 lähes yhtä jyrkästi kuin määräysten ja ohjeiden määrä, 6 811:stä 3 402:een eli noin puoleen. Näin ollen määräysten ja ohjeiden määrän lasku ei näytä selittyvän esim. niin, että tässä vaiheessa määräykset ja ohjeet olisivat muuttuneet sisällöltään laajemmiksi ja niitä olisi sen vuoksi annettu vähemmän.

Kuvio 5. Valtion ammattientarkastajien antamat määräykset ja ohjeet 1921–1949.



199

Lähde: vuosilta 1921–1938: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus; vuosilta 1939–1949: Sosiaalinen Aikakauskirja. Ks. myös liitetaulukko 3.

vajaasta 2 000 syyteilmoituksesta kohdistui työturvallisuuslain rikkomuksiin. Ammattientarkastajille tuona kautena tehdyistä runsaasta 4 000 valituksesta sentään joka kymmenes koski tätä lakia. Työnantajat joutuivat oikeuteen monin verroin useammin työaikalakien ja alaikäisten työntekoa rajoittaneiden säädösten kuin työturvallisuuslain vuoksi.⁹⁶

Sitä paitsi huomattavalta osalta työturvallisuuslaki kokosi ja yleisti sellaisia sääntöjä ja määräyksiä, jotka jo siihen mennessä koskivat suurta osaa työnantajista ja työntekijöistä. Useiden yksittäisten ammattialojen työoloja sääntelivät yleistä lakia yksityiskohtaisemmat *järjestysohjeet*. Ensimmäiset järjestysohjeet, leipomoiden, olivat vuodelta 1908. Senaatti oli antanut ne samana vuonna säädetyn leipomolain nojalla; vuoden 1928 uuden leipomolain jälkeen järjestysohjeetkin uudistettiin. Vuoden 1914 ammattivaara-asetuksen valtuutuk-

96 Sosiaaliministeriön vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus.

sella senaatti antoi vuonna 1917 järjestysohjeet erittäin vaarallisiksi ammattialoiksi julistamiaan kirjapainoja, sikari-, paperossi- ja tupakkatehtaita sekä kivenlouhintaa ja -hakkausta varten. 1920-luvulla uusin järjestysohjein säänneltiin viitisentoista eri työalaa. Sitä paitsi leipomojen lisäksi eräiden muiden alojen työoloja säänneltiin erillisin laein. Näitä olivat laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista vuodelta 1919, merimieslaki vuodelta 1924 sekä laki lyijyvalkoisen ja lyijysulfaatin käytön kieltämisestä eräissä maalaustöissä vuodelta 1929.⁹⁷

Kuitenkin työturvallisuuslaki todellisesti laajensi turvallisuusnormien soveltamisalaa. Aiemmissa säädöksissä, vuoden 1889 suojeluasetuksessa ja vuoden 1914 ammattivaara-asetuksessa, oli ilmaistu jos kohta varsin yleisin lausein ne työalat, joita säädökset koskivat. Vuoden 1930 lakia sen sijaan oli sovellettava jokaiseen liikkeeseen ja yritykseen, jossa ”työntekijää käytetään työhön työnantajan lukuun” kotinsa ulkopuolella. Monet ammattivaara-asetuksen ulkopuolelle jätetyt työalat, kuten satamatyöt ja metsätyöt, tulivat näin uuden lain piiriin, samoin maataloustyöt, joihin ammattivaara-asetuskin oli osittain ulottunut. Laivatyöt jäivät työturvallisuuslainkin ulkopuolelle erillisten säädösten sääntelemiksi.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain työsuojelunormien sovellutusalan laajentamisesta, vaan myös tärkeästä periaatteellisesta muutoksesta. Sitä heijasti jo lain nimi: ”ammattivaaran” sijaan tuli ”työturvallisuus”. Työsuojelun perusteet irrotettiin työalan erityisen vaarallisuuden edellytyksestä ja sidottiin palkkatyösuhteeseen. Tätä periaatetta kuvasti sekin, että työmatkalla sattuneet tapaturmat tulivat korvattaviksi. Työturvallisuuslaki niveltui kaikkiin niihin 1920-luvun työla-keihin, jotka vahvistivat palkkatyötä yhteiskuntaa jäsentävänä ajatusmuotona.

Hallitus tosin esitti, ettei vuoden 1927 ammattientarkastuslain edellyttämää tarkastusvelvollisuutta ulotettaisi entisenlaisena kaikkiin niihin työpaikkoihin, jotka olivat tulleet työturvallisuuslain piiriin, vaan että tarkastukset rajoitettaisiin ensi sijassa vaarallisiin työpaikkoihin. Työturvallisuuslakiesityksen yhteydessä annettiin tätä tarkoittanut esitys ammattientarkastuslain muuttamisesta. Tähän esitykseen ei työturvallisuuslakia koskenut yhteisymmärrys ulottunut. Työväenpuolueet asettuivat ammattientarkastuslain muutosta vastaan, ja äänestuksessa niiden kanta voitti.⁹⁸

97 Kuusi I 1931, 460–463, II 1931, 504–514

98 Valtiopäivät 1929 II, Pöytäkirjat, 426, 623–632, 726, Asiakirjat I, hall. esitys n:o 19.

Voidaan sanoa, että työturvallisuuslaki yleistä työturvallisuusnormit palkkatyösuhteen aineksi. Tämän lisäksi lakiin sisällytettiin toinenkin sellainen periaate, jonka yksimielinen hyväksyntä eduskunnassa tuntuu kaikkea muuta kuin itsestäänselvyydeltä. Työturvallisuus kytkettiin, olkoonkin että vain tuotannon raja-alueiden asiana, jo tuotantoprosessin suunnitteluun.

Lakiesityksensä perustelun mukaan hallitus piti tähdellisenä muuttoa säädöksiä niin, että tarvittaessa voitiin ”kieltää laskemasta liikkeeseen tai ottamasta käyttöön määrätynlaatuista koneita tai muita laitteita, ennenkuin ne on saatettu työntekijöiden ammatinvaaroilta suojelemiseksi tarpeellisia vaatimuksia vastaavaksi”. Lakiin tuli määräys, että jokaisen, joka aikoo rakentaa tehtaan tai muun teollisuuslaitoksen tai ryhtyä uudelleen rakentamaan sellaista laitosta, oli ennen työhön ryhtymistä tehtävä siitä ilmoitus asianomaiselle ammattientarkastajalle. Tarkastajan oli sitten viipymättä toimitettava rakennuttajalle tieto siitä, oliko aiheeseen tarkastaa, vastasivatko suunnitellut rakennukset ja laitteet työturvallisuuslain määräyksiä.⁹⁹ Lisäksi ammattientarkastaja oli velvollinen, niin kuin jo vuoden 1889 suojeluasetuksen täytäntöönpanoa koskeneen armollisen julistuksen mukaan, antamaan lausunnon rakennussuunnitelmasta, jos rakennuttaja tällaista apua pyysi.

Tehtaan rakennuttajan ilmoitusvelvollisuus ei tehnyt ammattientarkastajasta tehtaiden suunnittelun voimahahmoa. Eikä työturvallisuuslain ulottaminen kaikkiin työntekijöihin mullistanut työoloja. Mutta ajatus turvallisuusnormeista palkkatyösuhteen aineksena ja ajatus työturvallisuudesta tuotantoprosessin suunnittelun aineksena olivat periaatteellisesti merkityksellisiä. Miksi Palmgren ja muut työnantajia lähellä olleet kansanedustajat olivat valmiit hyväksymään näiden periaatteiden mukaisia määräyksiä työturvallisuuslakiin? Tarkana oli ilmeisesti muutakin kuin sinänsä aiheellinen oletus, ettei näistä määräyksistä koituisi yrittäjille yletöntä rasitusta.

6.4.4. Riskin laskenta ja häiriön ehkäisy

Työturvallisuuslaki myötäili 1920-luvulla Suomessakin vahvistunutta tendenssiä tarkastella työtapaturmia taloudellisen rationalisoinnin viitekehyksessä. Tämän mukaisesti tapaturmat näyttäytyivät toisaalta

* * * * *

99 Tämä vastasi ILO:n vuonna 1929 hyväksymää suositusta tapaturmien ehkäisemisestä. Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kahdestoista istuntokausi Genevessä vuonna 1929. Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XXVIII (1930), 53.

taloudellisina riskeinä, joiden todennäköisyys oli laskettavissa, toisaalta työprosessin häiriöinä, jotka olivat ehkäistävissä.

Uloottaessaan turvallisuusnormit periaatteessa kaikkeen kodin ulkopuolella vieraalle tehtävään työhön työturvallisuuslaki noudatti linjaa, jonka mukaisiksi säädökset tapaturmavakuutuksesta oli jo tätä ennen uusittu. Vuoden 1895 laissa työnantajan vastuuvollisuus oli erotettu syyllisyyskysymyksestä. Vuoden 1917 tapaturmavakuutusasetuksessa vakuutusvelvollisuuden piiriin kuuluneiden töiden alaa oli laajennettu huomattavasti. Siihen oli sisällytetty metsänhakkuut ja uittotyöt, vieläpä maataloustyötkin sikäli kuin niissä käytettiin ”luonnonvoimalla käypiä koneita” enemmän kuin 14 päivää vuodessa. Kuitenkin alan määrittely oli vielä perustunut, niin kuin vuoden 1895 laissakin, työn vaarallisuuteen.¹⁰⁰

Vuoden 1925 tapaturmavakuutuslaki ulotti vakuutusturvan (valtion osalta suoran korvausvelvollisuuden) periaatteessa vaikkei poikkeuksista kaikkiiin vieraan palveluksessa ruumiillista työtä tekeviin. Laki hyväksyttiin huolimatta ennen muuta maalaisliiton vastustuksesta.¹⁰¹ Laissa oli tosin vielä rajoitus, jota työturvallisuuslakiin ei tullut. Pakollinen vakuutus koski ”ruumiillista työtä” tekeviä työntekijöitä sekä niitä työnjohtajia, jotka osallistuivat ”suurehossa määrin” ruumiilliseen työhön. Ruumiillisen työn rajat määritteli vakuutusneuvosto. Se oli jo vuoden 1917 tapaturmavakuutusasetuksella perustettu korporatistinen elin, jossa työnantajain ja työntekijäin lisäksi oli edustettuna juridinen ja lääketieteellinen asiantuntemus. Rajanveto oli suhteellisen väljä. Ruumiillisen työn tekijöiksi luokiteltiin muiden muassa sairaanhoitajat, palokuntalaiset, poliisit, vanginvartijat, luotsit, hissinkuljettajat, vahtimestarit, postiljoonit, portinvartijat, tarjoilijat, kauppa-apulaiset ja apteekkiapulaiset.¹⁰² Sitä paitsi valtion korvausvelvollisuus ulotettiin jo vuonna 1926 kaikkiiin viran- ja toimenhaltijoihin.

Vuonna 1934 eduskunta uudisti porvarillisten ryhmien voimin tapaturmavakuutuslakia päätarkoituksena kustannusten pienentäminen. Esimerkiksi alle 200 markan korvausta edellyttäneitä tapaturmaa ei enää hoidettu, kuten vuoden 1925 lain mukaan, pakollisella vakuu-

100 Valtiopäivät 1912 Liitteet IX, eduskuntaesitys n:o 32 (Hallstén), n:o 35 (Paasi-vuori), Asiakirjat, työväenasianvaliok. mietintö n:o 2, Pöytäkirjat, 368–376, 385–396, 631–650, 656–677, 722, 893; Kuusi II 1931, 755–756.

101 Valtiopäivät 1924, Asiakirjat I, hall. esitys n:o 74; Valtiopäivät 1925 Pöytäkirjat, 665, 819–855, 867, 1009–1026, 1056–1060; Valtiopäivät 1925 Asiakirjat III, edusk. vastaus hall. esitykseen n:o 74 (1924 Vp).

102 Urbans-von Bonsdorff 1974, 128–129. – Vakuutusneuvostosta ks. jäljempänä s. 290.

tuksella, vaan työnantajan suoralla korvauksella tai vapaaehtoisella vakuutuksella. Muutosta vastustaneet sosiaalidemokraatit olettivat, että työpaikan menetyksen pelosta työntekijät eivät enää uskaltaisi vaatia korvauksia pienistä tapaturmista. Kuitenkaan tämä oikeistohegemonian aikaan alullepantu lainmuutos ei kyseenalaistanut periaatetta, jonka mukaan työsuhteeseen kuului työnantajan vastuu työntekijän ruumiinvammasta. Periaatetta vieläpä laajennettiin ruumiillisen työn ulkopuolelle siltä osin, että lain piiriin tulivat työnjohtajat, joiden vuosityöansio oli alle 48 000 markkaa.¹⁰³ Vuonna 1948 työnantajan vastuu yleistettiin yhtä lailla henkiseen kuin ruumiilliseen työhön.

Vuoden 1895 lain ensimmäisinä voimassaolovuosina (1898–1900) sen piirissä oli ollut vuosittain noin 60 000 vuosityöntekijää ja alle 1 700 työnantajaa. Eduskunnan vuonna 1912 hyväksymän ja vuonna 1917 vahvistetun tapaturmavakuutusasetuksen piirissä oli 1920-luvun alkupuolella vuosittain keskimäärin 284 000 työntekijää ja 16 000 työnantajaa. Vuonna 1928 oli vuoden 1925 tapaturmavakuutuslain mukaisesti pakollisen vakuutuksen alaisia vuosityöntekijöitä jo 620 000. Vakuutusvelvollisten työnantajain luku oli kasvanut suhteellisesti vielä paljon enemmän, 159 000:een. Kun lain piirissä olleella työnantajalla oli 1890-luvun lopussa ollut keskimäärin noin 40 työntekijää ja 1920-luvun alkupuolella vajaat 20, 1920-luvun lopussa keskimääräinen työntekijäluku oli neljä.¹⁰⁴

Vakuutuspakon piiriin ennestään kuuluneissa yrityksissä työnantajan vakuutusvelvollisuus oli laajentunut entistä suurempaan osaan tapaturmista. Kun vuoden 1895 lain mukaan pakollinen vakuutus koski vain pysyvän tai hyvin pitkäaikaisen työkyvyttömyyden tai työkyvyn alenemisen tahi kuoleman aiheuttavia tapaturmia, vuoden 1917 asetus ulotti vakuutuksen myös ohimenevää laatua oleviin vammoihin.

Vakuutusmaksujen vuosittainen yhteissumma oli vuonna 1928 yli kolme kertaa niin suuri kuin keskimäärin vuosina 1921–1925 ja suoritettujen korvausten summa oli tässä vertailussa yli nelinkertaistunut.¹⁰⁵ Kasvun suuruusluokka ei muutu, vaikka pienenoinen rahanarvon aleneminen otettaisiin huomioon.

103 Valtiopäivät 1933 Asiakirjat III, hall. esitys n:o 5; Valtiopäivät 1934 Pöytäkirjat, 1142–1156 (erityisesti Palmgren ja Bryggari), 2122–2147, 2159–2161; Valtiopäivät 1934 Asiakirjat III, edusk. vastaus hall. esitykseen n:o 5 (1933 Vp).

104 Kuusi II 1931, 766–767.

105 Sama.

Vakuutusvelvollisuus oli tärkeänä pontimina sekä virallisten turvallisuusnormien hyväksynnälle että yksityisen työturvallisuustyön organisoinnille. Tapaturmavakuutus ja tapaturmien ehkäisy nivottiin yhteen enemmän kuin ennen. Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö, joka muodostettiin vuonna 1917 teollisuudenaloittaisten vakuutusyhtiöiden tilalle, aloitti 1920-luvun alkupuolella systemaattisen ”suojeluteknillisen” tarkastustoiminnan. Tätä toimintaa tuki osaltaan vakuutusmaksujen uusi yksilöllinen laskentajärjestelmä. Metsätöihin vakuutusyhtiö ulotti tarkastuksensa 1930-luvun alussa, samoihin aikoihin kuin voimaan tuli näitäkin töitä koskenut työturvallisuuslaki.¹⁰⁶

Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö liittyi Safety First -liikkeen amerikkalaisen keskusjärjestön The National Safety Councilin jäseneksi vuonna 1923. Ehdotuksen teki Gösta Serlachius, jonka oma yritys oli jo samana vuonna hankkiutunut kyseisen järjestön jäsenyyteen.¹⁰⁷ Vuonna 1928 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto kehotti jäseniään käynnistämään Safety First -toiminnan.¹⁰⁸ Vuonna 1930 Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö järjesti kaksi tapaturmasuojelukokousta, joissa teollisuusyritysten edustajat pohtivat yhdessä vakuutusyhtiön väen kanssa työturvallisuustyön järjestämistä ja keskinäistä yhteistoimintaa tällä alalla.¹⁰⁹

Sisältyikö teollisuudenharjoittajain työturvallisuusintressiin sitten muuta kuin pyrkimys rajoittaa kompensatiokuluja? Tarkasteltakoon tältä kannalta tapaturmatilaston tietoja.

Vakuutusvelvollisten työnantajien työpaikkoja koskeva tapaturmatilasto osoittaa, että korvattaviksi tulleiden tapaturmien määrä suhteessa työntekijämäärään kasvoi 1920-luvulla. Tapaturmissa menetettyjen työpäivien luku vuosityöntekijää kohti kohosi sekin 1920-luvun alkupuolella, muttei vuosikymmenen lopulla, joten tuolloin lisääntyi nimenomaan pienehköjen tapaturmien osuus. Taulukon 4 lukuja tulkittaessa on muistettava, että uuden tapaturmavakuutuslain vuoksi vuosien 1919–1925 ja vuosien 1926–1930 tiedot eivät ole keskenään suoraan vertailukelpoisia.

* * * * *

106 Urbans-von Bonsdorff 1974, 157–160, 191–194.

107 Sama, 199.

108 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 25 13.12.1928. ELKA. Ks. myös edellä s. 161–162.

109 Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Ensimmäinen tapaturmasuojelukokous 21–22.3.1930; Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930.

Taulukko 4. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1919–1930.*

Vuosi	Tapaturmia 10 000 vuosityön- tekijää kohti	Tapaturmissa menetettyjä työpäiviä vuosityön- tekijää kohti	Kuolemaan johtaneita tapaturmia 10 000 vuosi- työntekijää kohti
1919	463	..	8
1920	482	8.2	8
1921	523	7.6	6
1922	576	9.0	6
1923	657	8.8	6
1924	688	9.5	7
1925	795	10.7	7
1926**	769	7.6	5
1927	889	8.1	5
1928	1 003	8.0	6
1929	1 097	8.1	5
1930	1 034	6.3	4

* Korvausvelvollisuuden alaiset valtion työt mukana 1919–1925, mutteivät sen jälkeen.

** Vuodesta 1926 uuden tapaturmavakuutuslain mukaisesti.

Lähde: SVT XXVI. Työtilastoa A. 1919–1925; SVT XXVI.A. Tapaturmatilastoa 1926–1930.

Voitaisiin siis tyytyä toteamaan, että tapaturmien lisääntyminen kasvatti yrittäjissä myötemieltä työturvallisuusasioihin juuri kompensatiokuluja kohottamalla. Lisäselityksenä voitaisiin esittää, että turvallisuuspropagandan käynnistäminen oli vastaveto työntekijäjärjestöjen valistustoiminnalle, jonka tarkoitus oli tehdä työläiset tietoisiksi oikeuksistaan. Ainakin Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön historian kirjoittaja kertoo ”vahinkotiheyden” kasvaneen vuodesta 1926 lähtien sen vuoksi, että uuden tapaturmavakuutuslain tultua voimaan työntekijäjärjestöt aloittivat tarmokkaan valistuksen, jotta työntekijät tietäisivät oikeutensa tapaturmakorvauksiin.¹¹⁰ Onkin totta, että metsäteollisuuden yhtiöt olivat huolissaan vakuutusmaksujen noususta, kun nimenomaan metsätyöläiset olivat vihdoinkin ”havainneet lain heille myöntämän turvan ja käyttäneet sitä hyväkseen”.¹¹¹

110 Urbans-von Bonsdorff 1974, 154–155.

111 Lainaus Serlachiuksen huoltotarkastajan Sisko Anian alustuksesta, Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Ensimmäinen tapaturmasuojeelukokous 21–22.3.1930, 64.

Kuitenkin niin tapaturmien lisääntyminen kuin uhrien valpastuminenkin selittävät vajavaisesti sitä, että nimenomaan paperiteollisuuden suuret yritykset ryhtyivät organisoimaan turvallisuustyötä ja juuri 1920-luvun lopulla – ja tehtaissa ennemmin kuin metsissä. Puuhio-
moissa ja selluloosa- ja paperitehtaissa tapaturmat olivat kyllä usein hyvin vakavia. Kuolemaan johtaneita tapaturmia oli 1920-luvulla paljon, erityisesti vuosikymmenen alkupuolella, jolloin myös tapaturmatiheys eli tapaturmien määrä suhteessa vuosityöntekijäin määrään nousi tällä alalla kuten yleisestikin. Vuosikymmenen puolivälistä sen loppuun tapaturmatiheys kuitenkin pysyi suunnilleen ennallaan. Menetettyjen työpäivien määrä vuosityöntekijää kohden oli laskemaan päin. Ja kuitenkin vuodesta 1925 vuoteen 1928 vallitsi noususuhdanne, jollainen tutkimusten mukaan yleensä kasvattaa tapaturmien todennäköisyyttä¹¹².

Taulukko 5. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat puuhio- ja selluloosatehtaissa 1919–1930.

206

Vuosi	Tapaturmia 10 000 vuosityöntekijää kohti	Tapaturmissa menetettyjä työpäiviä vuosityöntekijää kohti	Kuolemaan johtaneita tapaturmia 10 000 vuosityöntekijää kohti
1919	772	..	5
1920	964	13.7	13
1921	932	11.6	9
1922	1 152	19.5	16
1923	1 186	15.0	12
1924	1 276	13.6	8
1925	1 455	16.0	6
1926	1 202	15.1	12
1927	1 354	9.4	6
1928	1 353	11.8	10
1929	1 338	10.6	7
1930	1 239	7.6	4

Lähde: SVT XXVI. Työtilastoa A. 1919–1925; SVT XXVI.A. Tapaturmatilastoa 1926–1930.

* * * * *

112 Vrt. Eklund–Suikkanen 1982, 76–78.

Tärkeämpää kuin tapaturmien määrällinen muutos olikin luultavasti niiden merkityksen muutos. Vaikkeivät tapaturmat paperiteollisuudessa 1920-luvun alkuvuosien jälkeen suhteellisesti lisääntyneet, niiden haitallisuus tuotantoprosessissa korostui. Tuotannon ja tuottavuuden kasvuvauhti oli 1920-luvulla ja koko maailmansotien välisenä aikana ylipäättään Suomen teollisuudessa niin kansainvälisessä vertailussa kuin historiallisessa katsannossa poikkeuksellisen nopea; eri asia on, ettei teollisuuden nopeastakaan kasvusta seurannut elinkeinorakenteen suurta muutosta, kun lähtötaso oli alhainen. Paperitehtaat edustivat Suomen teollisuudessa teknologista huippua ja alan tuottavuus kasvoi muita keskeisiä teollisuudenaloja nopeammin. Paperitehtailijoilla ja heidän insinööreillään oli erityiset edellytykset omak-sua oppi, että tapaturma oli häiriö ihmisen ja koneen muodostamassa järjestelmässä ja että häiriön syy oli ensi sijassa ihmisessä eikä koneessa.

Puunjalostusteollisuudenkin työnantajat hyväksyivät työturvallisuuden miniminormien valtiollisen asettamisen ja valvonnan, kunhan tämä ei ollut sopimattoman innokasta. Turvallisuusharrastuksensa päälinjaksi he kuitenkin omaksuivat luotettavien työntekijöiden kasvattamisen.

Kasvatus tapaturmien välttämiseen oli kasvatusta niihin hyveisiin, joita rationalisoivat, entistä intensiivisemmät työprosessit vaativat. Se oli kuitenkin myös kasvatusta työnantajan ja työntekijän yhteisedun sellaiseen oivaltamiseen, että ristiriitoja ilmaiseva toiminta tukahtuisi.

Luotettavalle työntekijälle hahmotettiin tuntomerkit. Hän ei tuottanut häiriöitä tuotannolle: hän ei tarvellyt koneita eikä tuhlannut raaka-aineita, hän ei joutunut tapaturmaan eikä hän lakkoillut. Suomen Työnantajain Keskusliiton vuonna 1928 perustaman työläistilasto-osaston kortistoon alettiin vuonna 1930 koota tietoja muiden epäluotettavien työntekijäin lisäksi myös ”myötäänvahingoittujista”.¹¹³

Vakuutusyhtiöiden ja teollisuusyritysten turvallisuustoiminnot ja monet ammattientarkastajienkin aktiviteetit olivat suomalaista ”rationalisointiliikettä”. Ennen kuin näitä toimintoja tarkastellaan lähemmin, on luotava kuva niiden tästä kontekstista.

113 Styrelsens för Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund. Berättelse för år 1930. Avdelningen för arbetarstatistik. STK I D 4:2. ELKA. – Myötäänvahingoittajat (vaneskadare) olivat esillä samana vuonna ensimmäisessä tapaturmasuojelukokouksessa. Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutus-yhdistys. Ensimmäinen tapaturmasuojelukokous 21–22.3.1930, 60–61 (Mick-witz). Ks. myös ”Myötäänvahingoittajat”. Tapaturmasuojelu 3/1933.

7. Ihminen koneen ääressä

7.1. Rationalisointiliike Suomessa

7.1.1. Talonpoikainen ja rationalisoituva Suomi

208 Paul Devinatın raportissa *Scientific Management in Europe* vuodelta 1927 Suomi esiintyi kahdessa kohdassa. Nostaessaan esiin muutamia tämän alan amerikkalaisten vaikutteiden varhaisimpia Eurooppaan tuojia Devinat mainitsi ensimmäisenä suomalaisen professorin Sederholmin. Ja käsitellessään rationalisointiliikkeen tilaa eri maissa Devinat kirjoitti lyhyen kappaleen myös Suomesta. Hänen mukaansa Suomessa scientific management -liikkeelle oli luonteenomaisinta sen nopea leviäminen maataloudessa. Oli perustettu Maatalouden Työtehoseura, ja se oli omistautunut erityisesti kyntömenetelmien parantamiseen. Seura julkaisi myös aikakauslehteä, joka kirjallisuuden alalla oli ”Suomen tärkein kontribuutio scientific management -liikkeeseen”.¹

Sederholmin ”työn tieteestä” innostunut Räisälän kartanon perillinen Harry Hallenberg oli aktiivisimpia aloitteentekijöitä, kun Maatalouden Työtehoseura perustettiin vuonna 1924. 1930-luvun puolivälin jälkeen seura laajensi tutkimus- ja neuvontatoimintansa metsätöihin. Vuonna 1937 nimi muutettiin Työtehoseuraksi. Myös kotitaloustyöt, erityisesti pienviljelijätalouksien emännäntyöt, otettiin entistä systemaattisemmin järjestön toimintakohteeksi.²

Maatalouden rationalisointi ei ollut mitätön eikä myöhäinen aihe siinä keskustelujen, osin käytäntöjenkin kokonaisuudessa, jota voi kutsua rationalisointiliikkeeksi maailmansotien välisen ajan Suomessa. Tämä pätee myös niiden oppien omaksumiseen, jotka vastasivat Taylorin ydinkysymykseen, elävän työn taloudellistamiseen. 1930-

.....
1 Devinat 1927, 22, 77.
2 Pulma 1984, 13–28.

luvun puolivälin jälkeen Työtehoseura ryhtyi Martti Sipilän johdolla kehittämään maataloustöihin soveltuvia työntutkimusmenetelmiä. Tällä alalla suomalaisista teollisuuslaitoksista ei vielä juuri ollut kokemusten kertojiksi.

Maatalouden Työtehoseura sovitti yhteen talonpoikaisen Suomen vision ja rationalisoituvan Suomen vision. Tämä ideologinen kytkentä oli tärkeä suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisessa. Sille loivat edellytyksiä maatalouden ja teollisuuden, sekä vientiteollisuuden että kotimarkkinateollisuuden, intressiyhteydet.

Kysymykset puuraaka-aineesta ja sen hinnasta sekä metsätyövoimasta ja sen hinnasta loivat vientiteollisuuden ja maatalousväestön eri ryhmien välille ristiriitaisia intressiyhteyksiä ja yhteensitovia intressiristiriitoja. Kotimarkkinateollisuuden kannalta taas vientiteollisuuden raaka-aine- ja työvoimakustannukset muuntuivat maatalousväestön ostovoimaksi. Ja tullisuoja vaatiessaan ja vaaliessaan kotimarkkinateollisuuden keskusjärjestö Suomen Teollisuusliitto haki maataloustuottajista ja heidän poliittisista edustajistaan liittolaista sekä vientiteollisuutta että työväenliikettä vastaan.³

Joka tapauksessa teollisuuden ja maatalouden yhteyden todistaminen oli tärkeänä osana siinä toiminnassa, jonka avulla teollisia intressejä legitimoitiin. 1930-luvulla monipuolistuneessa julkisuustyössä esitettiin erilaisia, osin keskenään kilpailevia kansallisen yhteishyvän ketjuja ja kehiiä. Eri tavoin kytkettiin toisiinsa teollisuuden ja maatalouden menestys. Tämä näkyi esimerkiksi teollisuuselokuvis-
sa. Paperitehtaan piippu saattoi hallita suomalaismetsistä kaukomaiden markkinoille ulottuvaa työnteon ja vaurastumisen ketjua. Voitiin myös kuvittaa kehää, jota kiertäen maatalous sekä maataloustarvikkeita valmistavat ja maataloustuotteita raaka-aineina käyttävät teol-

* * * * *

3 Maalaisliiton tukemisesta tullipoliittisin perustein ks. Suomen Teollisuusliitto 28.5.1937 Suomen Sähkö Osakeyhtiö Gottfr. Strömbergille. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1937 R-S. TKL, AF 29. ELKA; Suomen Teollisuusliitto 28.5.1937 Karhula Oy:lle. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1937 I-Q. TKL, AF 29. ELKA; V.M.J. Viljanen 3.11.1938 John Grundströmille. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1937 A-H. TKL, AF 29. ELKA (lähettäjä ja vastaanottaja pääteltävissä sisällöstä). – Teollisuusliitto luokitteli vuosina 1934 ja 1938 sanomalehdet sen mukaan, miten suotavaa liiton jäsenyritysten oli niissä mainostaa. Kokoomuksen Uusi Suomi ja ruotsalaisten Hufvudstadsbladet, vientiteollisuuden äänenkannattajat, tuomittiin poliittisesti ei-suositeltaviksi. Työläiskuluttajille levinnyt Suomen Sosialidemokraatti sentään sijoitettiin kolmiportaisessa luokituksessa keskimmäiseen, johon myös Helsingin Sanomat ylti vuonna 1938. Maalaisliiton tärkeimmät lehdet, kuten Ilkka, Savon Sanomat ja Maakansa, jotka vuonna 1934 saivat tyytyä melko suositeltavan sijaan, kohotettiin puolestaan vuonna 1938 poliittisesti suositeltavimpien luokkaan, sellaisten kokoomuksen lehtien kuin Aamulehden ja Karjalan rinnalle. Suomen Teollisuusliiton kierto-kirjeet 12.2.1934 ja 11.3.1938. ELKA.

lisuudenalat kohottivat ja uudenaikaistivat toisiaan, niin kuin Teollisuusliiton ensimmäisessä valistuselokuvassa ”Uuden Sammon rakentajat” vuodelta 1937.⁴

Jos katsotaan erityisten rationalisointioppien *soveltamisen* laajuutta *teollisuustyössä*, havaitaan, että Suomi oli esimerkiksi Ruotsista jäljessä. Ruotsin konepajateollisuudessa työntutkimusten eli aika- ja liiketutkimusten läpimurto tapahtui 1930-luvulla. Suomessa ensimmäiset varsinaiset työntutkimukset tehtiin tiettävästi 1930-luvun alun lamavuosien jälkeen, Arabian posliinitehtaassa, joskin Magnus Inberg lieenee yrittänyt tällaista menetelmää jo ennen 1910-luvun puoliväliä Lapinniemen puuvillatehtaassa. Toden teolla työntutkimukseen ja työntutkijoiden koulutukseen alettiin Suomessa kiinnittää huomiota vasta toisen maailmansodan aikana osana sotataloudellisia työtehoponnisteluja.⁵ Samantapainen ero oli myös työnjohtajien johtamistaidollisen koulutuksen järjestämisessä.⁶

Näyttää siltä, että Suomessa tuotannon ja tuottavuuden kansainvälisessä vertailussa erittäin nopea kasvu toteutui 1920- ja 1930-luvulla vielä ilman, että ”työn tieteen” ongelmakenttää olisi tarvinnut ottaa suunnitelmallisen toiminnan kohteeksi. Työvoimakustannuksia piti kurissa niin maataloudesta vapautuvan työvoiman paine kuin ulkoparlamentaarinen poliittinen voimasuhde. Työehtosopimusten puuttuminen suurteollisuudesta turvasi palkkojen joustavuuden myös alas-päin.

Sitä paitsi tayloristiset ja fordistiset työn organisoinnin menettelytavat olivat ainakin ajatuksellisesti helpoimmin liitettävissä suuria sarjoja tuottavaan kappaletavarateollisuuteen. Suomessa teollisten utopioiden suuntaa näytti 1920- ja 1930-luvulla nopeimmin teknisesti edistynyt paperi- ja selluloosateollisuus. Suhteellisen vähäisestä työntekijäosuudestaan huolimatta tämä teollisuudenala nousi symbolisoimaan suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumista. Pääomavaltaiseen prosessiteollisuuteen sopinee selvemmin kuin kappaletavaroiden tuotantoon Raija Julkusen huomautus, että yleensä ”työn organisointi tapahtuu tuotannon teknisen suunnittelun jäännöstoimintona”⁷.

Geneven International Management Institute -laitoksen englantilainen johtaja Lyndall Urwick vieraili Suomessa syksyllä 1930 ja esitelmöi Teknillisessä korkeakoulussa. Hän kertoi havainneensa, että

4 Suomen Teollisuusliiton toiminta v. 1936. – Suomen Teollisuusliiton Tiedonantoja n:o 18, huhtikuu 1937. TKL, AE 02, ELKA.

5 De Geer 1982, 35–44; Lampén 1946, 74–78; Teräs 1992, 257.

6 Ks. jäljempänä luku 7.3.2.

7 Julkunen 1987, 51.

näyteikkunat olivat täällä hyvin järjestettyjä. Erityisesti hän kuitenkin ihasteli rationalisoinnin saavutuksia Suomen puuteollisuudessa.⁸ Vastikään virkaansa astunut puun mekaanisen teollisuuden professori Martti Levón oli aiemmin johtanut Voima- ja polttoainetaloudellisen yhdistyksen (Ekonon) sahateknillistä osastoa, joka jo 1920-luvulla harjoitti konsulttitoimintaa sahojen rationalisoimiseksi.⁹ Levónin muistelmien sisältämät kuvaukset antavat kuitenkin aiheen päätellää, että tässäkin rationalisoinnissa kaikki se mikä koski työntekijöitä ja työsuhteita oli vain teknisen suunnittelun, koneistamisen, jäänöstötoimintoa:

” – – Usein tällainen työvoiman vähennys herätti kuitenkin vastustusta ja mielipiteen ilmaisuja työväen taholta. Muistan muutamia tällaisia hauskojakin tapauksia.

Kerran ollessani Lahden suursahalla tekemässä sahan rationalisoimissuunnitelmaa tuli muuan naistytöläinen ja läimäytti minua kaikin voimin takamuksilleni kun olin kumartuneena joitakin mittauksia tekemään. Se oli hänen yksityinen – vai liekö edustanut koko joukkoa – mielipiteen ilmaisunsa työni tarkoituksenmukaisuudesta!”¹⁰

Se, että Suomessa koetettiin suhteellisen varhain soveltaa työntutkimusta maa- ja metsätalouteen, näyttää tukevan Alf Johanssonin tulkintaa, että Taylor kehitti menetelmänsä alkuaan ensi sijassa sellaisen työn rationalisoimiseksi, joka oli koneen suoranaisen kontrollin ulkopuolella.¹¹ Tällaisia töitä, ennen kaikkea niin sanottuja ulkotöitä, oli suomalaisissa teollisuuslaitoksissakin paljon, myös niissä joissa varsinaisia tuotantoprosesseja tarmokkaasti koneistettiin. Esimerkiksi suurilla sahoilla sisätöihin tuli uusien koneiden myötä liukuhihnatyön piirteitä, mutta samalla kasvoi ruumiillista voimaa kysyneiden ulkotöiden osuus.¹² Näihin yhä suuressa määrin kausiluontoisiin töihin työvoimaa oli kuitenkin maatalouden reservistä runsaasti tarjolla ja halpaan hintaan. Ei ollut tarpeen tahtoa tiedettä tueksi tämän elävän työn taloudellistamiseen.

8 ”Ratsionalisointi”. Vapaa Työ 12.11.1930; ”Kansainvälinen rationalisointityö on jo laajalle levinnyttä”. Uusi Suomi 8.11.1930. – Urwickin asemasta ks. Historical Survey of the Contributions of the International Labour Organisation to the Study of Management (1938), 5.

9 Levón 1967, 73–80; Ahvenainen 1984, 334.

10 Levón 1967, 76.

11 Johansson 1988, 70–71.

12 Reuna 1984, 432. Ks. myös Rationalisointi, työttömyys ja uusien työtilaisuuksien luominen (1936), 25.



Ekonomi sahateknillinen osasto ryhtyi ensi töikseen rationalisoimaan suursa-
hoilla päreiden, laatikkolautojen ja muun
ns. pientavaran sahausta ja sai tässä
aikaan huomattavia työvoiman vähen-

nyksiä. Kuvassa tällaisen sahatavaran
käsittelijöitä Ahlströmin Pölläkkälän
sahalla 1920-luvun alkupuolella.
Kansan Arkisto.

7.1.2. Rationalisointioppien omaksuminen

”Ratsionalisoimisen aikaansaaminen ei ole yksinkertaista, kun valtiovalta ja teollisuuspiirit ovat sille kylmiä, sillä ne eivät tunne sen merkitystä. Teknikkojen uhrautuvaisuus vain on vienyt asiaa eteenpäin.”¹³ Tällainen valitus, tässä tapauksessa vuodelta 1928, oli tavallinen ”teknikkojen” eli teknillisen sivistyksen haltijain keskusteluissa.

Kuitenkin teknillisesti sivistyneet olivat Suomessa selvillä myös työn organisoinnin uusista *opeista* ja vieläpä innostuneita niistä. Niistä keskusteltiin ennen kaikkea teknillisissä seuroissa, vuonna 1880 perustetussa Tekniska Föreningenissä sekä vuonna 1896 perustetussa Suomalaisen Teknikkojen Seurassa. Seurojen toimintaa johtivat Teknillisen korkeakoulun professorit sekä yritysten ja talouselämän järjestöjen insinöörijohtajat, ja niillä oli tärkeä merkitys insinööriprofession muotoutumisessa ja sen yhteiskunnallisen merkityksen vahvistamisessa.¹⁴

13 Pöytäkirja Suomalaisen Teknikkojen Seuran kokouksesta 30.11.1928 (V.M.J. Viljanen). Teknillinen Aikakauslehti 12/1928, 696–698.

14 TFIF 100 år (1980); Käyhkö 1946; Särkikoski 1993.

Ensimmäisen maailmansodan alla scientific management oli saatettu suomalaisenkin julkisuuteen, ja siitä oli keskustelu teknillisissä ja taloudellisissa seuroissa. Sielutieteenkin teollisesta soveltamisesta oli jo tuolloin Suomessa tietoa. 1920-luvun alussa ”psykoteekniikkaan” kohdistettiin melkoisia odotuksia, erityisesti insinööritiedon haltijain joukossa. Henry Fordin kirjat, niin kuin aiemmin Taylorin pääteoskin, käännettiin 1920-luvulla nopeasti suomeksi. *Valtiotieteiden käsikirjaan* (1923) tuli Sederholmin selvitys hakusanasta ”Taylorin järjestelmä”, ja kansakoulun jatko-opetusta suunnitellut komitea sisällytti siveysopin opetussuunnitelmaan kohdan ”Työnteke”, jonka yhteydessä opettajan oli määrä ottaa puheeksi joutilaan työkykyisen häpeä sekä työn parasta suoritustapaa käsittelevä ”uusi tutkimusala (Taylorin järjestelmä)”.¹⁵ Maatalouden Työtehoseuran ensimmäisessä, vuoden 1924 vuosikirjassa professori I.A. Hallakorpi määritteli ”työtehokysymystä” Taylorin ja Fordin tuella.¹⁶

Sitä paitsi ”U.S.A:sta, uusien aatteiden ja terveen edistysmielen maasta, juonsi ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä aikoina alkunsa herätys, jonka sinkoama iskulause ’Safety first’ saavutti vastakaikua kaikissa sivistysmaissa”. Iskulause satutti 1920-luvun alussa Gösta Serlachiusta suoraan Amerikassa, hänen etsiessään markkinoita tehtaistensa tuotteille.¹⁷ Safety First -herätyksen sai sen syntysijoilla myös nuori Margit Borg, joka hankki 1920-luvulla Yhdysvalloissa sosiaalialan yliopistotasoisien koulutuksen ja ryhtyi sittemmin soveltamaan sitä Kymi-yhtiön huoltotarkastajana.¹⁸

Rationalisointioppeja omaksuttiin kuitenkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen pääasiassa Saksan ja lähinnä työnjohdon koulutuksen osalta Ruotsin kautta. Suomalaisinsinöörien yhteydet Atlantin yli olivat ensimmäisen maailmansodan jälkeen paljon vähäisemmät kuin sitä ennen. Nuoren insinöörin oli enää vaikeata hakeutua vuodeksi pariin Amerikkaan työkokemusta hankkimaan, niin kuin usein oli tapahtunut 1900-luvun ensi vuosina. Tätä rajoittivat jo Yhdysvaltain uudet maahantulosäädökset.¹⁹ Insinöörien katse keskittyi entistä enemmän aiempienkin opintomatkojen suosittuun kohdemaahan Saksaan.

-
- 15 Komiteanmietintö 1922:10, 24–25. – Komiteaan kuului arkkitehti Jalmari Kekkonen, joka oli aiemmin suomentanut niin Taylorin kuin Sederholmin kirjat.
 - 16 I.A. Hallakorpi: ”Työtehokysymys”. Maatalouden työtehoa kohottamaan! Maatalouden Työtehoseuran vuosikirja 1924 (1925), 5–8.
 - 17 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 11–12.
 - 18 Borg 1930, 183–185; Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 44–59 (Margit Borgin esitelmä ”Kokemuksia tapaturmaehkäisytyöstä Kymmene Aktiebolagissa”).
 - 19 Ensimmäisen tekniikan viikon pöytäkirjat. Tekniikan viikolla Helsingissä, maa-

Suomalaisen kulttuurin yleisen orientaation lisäksi tähän vaikutti se, että maailmansodan hävinneessä Saksassa kehittyi vahvasti instituutunut ja organisoitunut ”rationalisointiliike”²⁰. Saksa oli myös väli-tappina amerikkalaisten oppien tulolle Suomeen. Saksan sotakorvausten suorittamiseksi tehdyt talousjärjestelyt osaltaan loivat linkejä ”amerikkalaisen” ja ”eurooppalaisen” rationalisoinnin välille.

Kaksikymmenluvun lopulla saksalaista perua ollut käsite ”ratsionalisoiminen” sai näkyvän jalansijan suomalaisinsinöörien puhunnassa. Maaliskuussa 1928 Suomalaisten Teknikkojen Seuran vuosikokous valitsi seuralle kolme valiokuntaa, rationalisoimisvaliokunnan, teollisuuspoliittisen valiokunnan ja teknillisen opetuksen asiain valiokunnan. Ensiksi mainitun valiokunnan jäsenet olivat rationalisointiaatteen levityksen suomalaisia kärkimiehiä: kotimarkkinateollisuuden etujärjestön Suomen Teollisuusliiton toimitusjohtaja V.M.J. Viljanen, Teknillisen korkeakoulun yleisen koneopin ja teollisuustalouden professori Bernhard Wuolle sekä insinööri Paavo Pero, joka oli kauppa- ja teollisuusministeriön teollisuusneuvos ja Ammattienedistämislaitoksen osastoinsinööri.²¹

Muutamaa vuotta ennen kuin tämä valiokunta perustettiin oli jo organisoitu teollisuuden standardien kehittelyä. Vuonna 1924 muodostettiin konepajateollisuuden insinöörien ja yritysten aloitteesta ja valtion tuella ja valvonnassa standardisoimislautakunta. Se paneutui ensinnä ruuvien ja muttereiden kierteisiin ja muihin metallituotteiden ongelmiin, sittemmin myös muun muassa paperikokoihin. Toiminnan tukemiseksi Teollisuusliitto, Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto sekä Maataloustuottajain Keskusliitto perustivat vuonna 1927 yhdistyksen nimeltä Suomen Standardisoimistyön Edistämisyhdistys. 1920-luvun lopussa virinneen rationalisointikeskustelun myötä pyrittiin laajentamaan yhdistyksen aihepiiriä. Vuodesta 1930 se toimi Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksenä.²² Tästä yhdistyksestä organisaatiohistoriallinen linja kulkee toisen maailmansodan

liskuun 17–19 p:nä 1926. Teknillinen Aikakauslehti 1926, 613–618; A. Solitander: ”Tekniikkamme suhteet ulkomaihin”. Teknillinen Aikakauslehti 1931, 138–140; Toivonen 1994, 68–69.

20 Brady 1933; Devinat 1927.

21 Pöytäkirja Suomalaisten Teknikkojen Seuran vuosikokouksesta 17.3.1928. Teknillinen Aikakauslehti 3/1928, 181–184.

22 Helenius 1942, 4–9; Stjernschantz 1946, 96–98; V.M.J. Viljanen 26.9.1929 Niilo A. Manniolle, liitteenä standardisoimislautakunnan sihteerin A. Willbergin 3.9.1929 päivätty ”Ehdotus rationalisoimisjärjestön perustamiseksi”; Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen vuosikertomukset 1930, 1935–1940. Mannion kokoelma, laatikko 1, kansio Rationalisointi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön arkisto.

ajan työtehtötoiminnan järjestelyissä luotuun Teollisuuden Työteho-liittoon ja siitä edelleen koulutus- ja konsulttiyrityksiin Rastor ja Mecrastor, jotka ovat toiminnassa 1990-luvun puolivälissä.

Rationalisoimistyön Edistämisyhdistys eli 1930-luvun alkuvuosina hiljaiseloa. Vuonna 1936 sille voitiin palkata valtionavun turvin asiamies, insinööri Urho Peltonen.²³ Hänen toimintansa päätulokse-na olivat hänen kirjoittamansa alan suomenkieliset perusteokset, kuten *Tehtaan toiminnan tehostaminen* vuodelta 1938 sekä vuonna 1939 julkaistu *Työsuhde. Teollisuustyöväen kohtelu, huolto ja palkkaus*. Otsikot osoittavat, ettei se rationalisointi, jota haluttiin edistää, ollut vain koneistamista tai yritysten kustannuslaskentaa, josta siitäkin Pel-tonen kirjoitti²⁴, vaan se kohdistui myös työhön, työntekijään ja työ-suhteeseen.

7.2. Psykotekniikka

Jo vuonna 1919 Teknillisen korkeakoulun rehtori A.L. Hjelmman puhui *psykotekniikan* puolesta. Hän vetosi Saksan esimerkkiin ja vie-läpä Saksan ”vallankumouksellisen työministerin” edellisuvoitiseen julistukseen, jonka mukaan työtehoponnistelu ja demokratia sopivat yhteen. Vuonna 1921 korkeakoulun opettajakollegio esitti valtioneu-vostolle psykoteknillisen laitoksen perustamista korkeakoulun yhtey-teen ja uudisti ehdotuksen seuraavana vuonna. Hanke ei kuitenkaan tuottanut tulosta.²⁵ Työpsykologian oppiaine Teknilliseen korkeakou-luun perustettiin vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Valtionrautateilla psykotekniikan aate kuitenkin muuttui käytän-nöksi. Päätirehtööri Bernhard Wuolteen johdolla ryhdyttiin vuonna 1920 puuhaamaan psykoteknillistä laboratoriota. Alan eurooppalai-sia keskuksia oli Berliinin Charlottenburgin teknillinen korkeakoulu, jossa sähköinsinööri Wuolle oli opiskellut vuosina 1902–1904. Val-tionrautatiet lähetti vuonna 1920 ylilääkärintensä, professori B. Lönn-qvistin yhdessä konetirehtöörin apulaisen Hj. Petterssonin kanssa Saksaan perehtymään psykotekniikkaan.²⁶

* * * * *

23 Suomen Teollisuusliiton toiminta v. 1936. Suomen Teollisuusliiton Tiedonan-toja n:o 18, huhtikuu 1937. TKL, AE 02. ELKA; Helenius 1942, 9.

24 Peltonen 1943.

25 Wuolle 1949, 372–373, 393. – Psykoteknillinen laboratorio oli osa Teknillisen korkeakoulun ”laboratoriokysymystä”. Tästä ks. Michelsen 1993, 62.

26 Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerin W. Lavoniuksen kirje rautatiehalli-tukselle 18.8.1920. Rautatiehallituksen ark., henkilöasiat, Fa 206. VA; Hellman 1937, 628–629; Lehtinen 1956, 92–99.

Matkalta palattuaan Pettersson esitelmöi Tekniska Föreningenissä marraskuussa 1920. Hän oli Saksassa oppinut, että psykotekniikan avulla pyrittiin kahteen päämäärään: työnilon lisäämiseen ja työtehon parantamiseen. Näin psykotekniikka yhdisti työntekijän ja työnantajan edut ja ansaitsi yleisen kannatuksen. Psykotekniikka ja Taylorin järjestelmä olivat Petterssonin mukaan rationaalisen työnjohdon aakkosten alfa ja omega. Ensimmäinen tehtävä oli valita oikea henkilö oikealle paikalle, ja tähän auttoi psykotekniikka.²⁷

Suomalaisten Teknikkojen Seura, jonka johtoon Wuolle kuului, kutsui puolestaan alan auktoriteetin Walter Moeden Charlottenburgista luennoimaan Helsinkiin. Moede piti tammi–helmikuussa 1921 viisi luentoa yliopiston juhlasalissa sekä yhteenvetoesitelmän Suomalaisten Teknikkojen Seuran omassa kokouksessa Hankkijan liike-talossa. Demonstraatioin tehostetut esitelmät saavuttivat suuren menestyksen.²⁸

Tämän jälkeen Suomalaisten Teknikkojen Seura pyysi avustusta psykoteknillisen laboratorion perustamiseksi muiden muassa Suomen Työnantajain Keskusliitolta. STK:n hallituksen keskustelussa maaliskuussa 1921 kävi ilmi, että jotkut keskusliiton jäsenyritykset olivat jo tukeneet hanketta. STK:n ei kuitenkaan katsottu voivan myöntää varoja tällaiseen tarkoitukseen.²⁹ Suunnitteilla oli suuri eri aloja palveleva laboratorio, mutta kun valtioltakaan ei liennyt varoja sellaiseen, hanke toteutui vain valtionrautateiden yhteydessä.³⁰

Valtionrautateiden psykoteknillinen laboratorio aloitti toimintansa syksyllä 1922. Se oli Pohjoismaiden ensimmäinen työpsykologien laboratorio.³¹ Opit ja kojeet hankittiin Saksasta, ennen kaikkea Moedelta.³²

27 Hjalmar Pettersson: "Något om psykoteknik. Med särskilt beaktande av dess betydelse vid val av lokomotivförare". Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1920, 188–190. – Petterssonin alustuksen julkaisi suomennoksena Suomen Veturimiesyhdistyksen lehti Veturimies näytenumerossaan marraskuussa 1921.

28 O.S.: "Tri W. Moeden esitelmät". Teknillinen Aikakauslehti 1921, 125–127; T.W.S.: "Psykotekniikasta ja sen merkityksestä". Teknillinen Aikakauslehti 1921, 403–409; Pöytäkirja Suomalaisten Teknikkojen Seuran kokouksessa tammik. 25 p. 1921. Teknillinen Aikakauslehti 1921, 474–475. – Moedesta ks. Geuter 1988, passim (henkilötiedot s. 576); Campbell 1989, 142; Devinat 1927, 118.

29 STK:n hallitus 30.3.1921. STK I C 2:1. ELKA.

30 Ester Hjelt: Report on the Establishment of the State Railways Psychotechnical Laboratory in Helsingfors, and the Work thereof up to December 31st 1923. Rautatiehallitus, Psykoteknillinen laboratorio. VA.

31 Vuotta aikaisemmin Eino Kaila oli perustanut Suomen ensimmäisen psykologian laboratorion Turun yliopistoon. Eteläpelto 1979, 5; Kirjonen 1980, 24.

32 Viitteessä 30 mainittu Hjeltin raportti.

Alkuun laboratorion tehtävänä oli valita oppilaat vasta perustettuihin Helsingin ja Fredriksbergin konepajakouluihin. Koulut antoivat oppia paitsi konepajan ammattityöntekijöiksi aikoville myös tuleville veturimiehille. Myös muiden, myöhemmin perustettujen VR:n konepajakoulujen oppilasvalinta tapahtui psykoteknisessä laboratoriossa. Vuoteen 1936 mennessä oli testattu noin 3 200 pyrkijää; 1930-luvun alun lamavuosina, jolloin uusia oppilaita ei otettu, laboratorion toiminta oli keskeytyksissä. Toisen maailmansodan jälkeen soveltuvuuden testaus laajennettiin myös muiden ammattiryhmien kuin veturimiesten ja konepajatyöntekijäin oppilasvalintaan ja työhönnottoon.³³

Turvallisuuskäsitteitä, joskaan tuskin ensi sijassa työsuojellisuuden, selittää, että rautatielaitos oli niin Suomessa kuin Saksassakin etumaisia psykologisten testien käyttäjiä. Junaturvallisuus edellytti erityisesti veturinkuljettajalta sekä kykyä mukautua tarkoin normitettuihin ajan ja tilan ehtoihin että nopeaa reagoitua yllättäviin tilanteisiin. Varhain veturimiehet itsekin olivat omaksuneet sen näemyksen, että heidän työnsä vaati erityistä sielullista varustusta. ”Jokaisen veturimiehen olisi kehityttävä niin kylmäveriseksi kuin se suinkin voisi ihmisluonteelle olla mahdollista”, Suomen Kuljettaja- ja Lämmittäjäyhdistyksen vuosikokous oli päättänyt 1903. Paikallisosastot oli velvoitettu edistämään tätä itsekasvatusta siten, että niiden piti kirjata muistiin tapaturmia koskevia tietoja ja toimittaa niitä julkaittavaksi ammattilehdessä.³⁴

Rautatieläiskunnan luotettavuus sai uutta merkitystä kansalaissodasta tehdyissä johtopäätöksissä. Rautateiden puhdistaminen vanhasta poliittisesti epäluotettavasta työvoimasta korosti työvoiman hankinnan ongelmaa, samalla kun uuden työvoiman poliittinen karsinta ja psykoteknillinen valikointi ilmensivät rautateihin kohdistuneen turvallisuusintressin eri puolia.³⁵

Valtiollisen turvallisuuden palvelukseen psykotekniikka sijoittui myös uuden aselajin, ilmavoimien, toiminnassa. Ilmavoimien psykofysiologinen laboratorio perustettiin vuonna 1924.³⁶ Lääkintöhallitus puolestaan testautti 1930-luvulla psykoteknillisesti muutamille valtion sairaanhoitajakursseille pyrkineet tytöt.³⁷ Samaisen keskusviras-

33 Hellman 1937, 628–630; Auvinen 1962, 738–741.

34 Kettunen 1976, 101.

35 Rautatieläiskunnan poliittisesta puhdistamisesta ja valikoinnista ks. Hentilä 1975, 275–285; Roos 1975, 375–379; Kettunen 1976, 146–148.

36 Eteläpelto 1979, 5.

37 Ester Hjelt: ”Psykotekniikka ja sen soveltamismahdollisuudet yhteiskunnassa”. Sosiaalinen Aikakauskirja 1936, 243–261.

ton alaisuudessa ihmismielen testausta ryhdyttiin käyttämään myös toisenlaisessa kansakunnan elinkyvyn kohennuksessa, nimittäin pantaessa täytäntöön sterilisaatiolakia, joka säädettiin vuonna 1935 huomattavan poliittisen yhteisymmärryksen vallitessa.³⁸

Jonkinlainen psykoteknillinen koe otettiin käyttöön myös G.A. Serlachius AB:n konepajakoulun oppilasvalinnassa. Vuonna 1929 perustettu koulu oli ensimmäisiä teollisuusyritysten omia ammattikouluja.³⁹ Tässäkin tapauksessa psykotekniikka oli osa sellaista työvoiman valikointia, jossa oli mukana vahva poliittinen lataus. Kun teollisuusyhtiöt, ennen kaikkea paperiteollisuusyhtiöt, alkoivat 1920-luvun lopulla perustaa konepajakouluja, päällimmäisenä pontimena oli kasvattaa luotettavia työmiehiä niihin tehtäviin, joita oli mahdollisissa laakoissa vaikeinta hoitaa rikkurityövoimalla.⁴⁰

Kun psykotekniikkaa pikemmin aatteena kuin käytäntönä tuotiin 1920- ja 1930-luvun Suomeen, vedottiin myös siihen, että tapaturmantorjunta vaati oikeata miestä oikealle paikalle. Tätä teroitti esimerkiksi Ester Hjelt, VR:n psykoteknillisen laboratorion ensimmäinen (1922–1927) johtaja, joka väitteli vuonna 1930 koululaisten lahjakkuuden testauksesta. Hän selosti *Tapaturmasuojelu* -lehdessä vuonna 1934, miten ulkomailla tutkittiin psykoteknillisesti työntekijäin yksilöllistä tapaturma-alttiutta. Kirjassaan *Praktisk psykologi* vuodelta 1938 hän niin ikään käsitteli tätä aihetta.⁴¹

Taylorin jälkeisissä työn tieteen kehittelyissä ja jo Taylorille rinnakkaisessa eurooppalaisessa psykofysiologisessa orientaatiossa oli tärkeällä sijalla kysymys työntekijäin väsymyksestä. Suhteellisen varhain, paljon ennen maailmansotaa, väsymystä käsiteltiin paitsi fysiologisena myös psykologisena ongelmana.⁴²

”Teollisen uupumuksen” teema oli Suomessakin esillä jo paljon ennen 1920-lukua. Väsymyksen ja tapaturmien yhteyteen kiinnitti saksalaistilastojen perusteella huomiota jo vuonna 1889 asetettu työ-

38 Laista ja sen toimeenpanosta ks. Borgström 1958, erityisesti s. 63; Hietala 1985, 152–154.

39 Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B XVI. Ammattien tarkastus vuonna 1933, 36–38.

40 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 27 20.12.1928. ELKA; Arvi Katajavuori: ”Teollisuuden konepajakoulu”. Teknillinen Aikakauslehti 12/1934; A. Levander: ”Teollisuuden ammattikasvatus”. Teollisuuslehti 7/1935; ”Teollisuuden ammattikoulujen toiminta vuonna 1935”. Teollisuuslehti 2/1936; Nordberg 1980, 334–340; Tuomisto 1986, 150–152.

41 Ester Hjelt: ”Psykoteknillinen tutkimus – nykyaikainen tapaturmasuojelu”. Tapaturmasuojelu 1/1934; Hjelt 1938, 111–127. Samasta asiasta myös esim. Olavi Saarinen: ”Ihminen vaarallisempi tapaturman aiheuttajana kuin kone”. Varokeino 3/1939.

42 Ks. edellä s. 147, 150–153.

Onko TEILLÄ
»monta rautaa tulessa?»

**Syökää
enemmän
sokeria!**



Tunaatteko itsenne väsyneeksi ja hermostuneeksi? Vaihuako liika työn paljous Teitä? Uusia voimia ja virkeyttä antaa Teille sokeri — syökää enemmän sokeria. Se on huckeinta ja tiivistytynä ravintoa, muuttuu voimaksi heti ja täydellisesti. Mutta valitkaa vain puhainta ja makeinta sokeria —

SUOMALAISTA SOKERIA
100% makeutta — 99,98% ravintoa

Sokeri antaa voimia!
Kysykää suomalaista pala- ja sirotesokeria suojaavissa, hygieenisissä pakkauksissa!

Väsymystä vastaan. Teollisuuslehti 2/1937.



Satamatyötä Vaasassa 1930-luvulla. Kansan Arkisto.

219

väenvakuutuskomitea.⁴³ Lääketieteen tohtori Herman Lavonius pohotti tätä aihetta, kun hän 1910-luvun lopussa selvitteli tapaturmien jakautumista työviikon eri päville ja työpäivän eri tunneille.⁴⁴ Tätä koskevaa tietoa oli sisällytetty Suomenkin viralliseen tapaturmatilastoon sen alusta, vuodesta 1898, lähtien.⁴⁵

Ankarassa maailmanmarkkinakilpailussa ei ollut varaa jättää huomiotta, miten väsymys vaikutti työsuorituksiin, filosofian maisteri Kalervo Tamminen puolestaan kirjoitti STK:n *Teollisuuslehdessä* vuonna 1931. Kirjoittaja totesi tutkimusten osoittavan, että muun muassa valaistuksen ja ruokailun asianmukaisella järjestelyllä voitiin vastustaa väsymystä.⁴⁶

43 Ks. edellä s. 47, 124.

44 Herman Lavonius: ”Tapaturmien jakautumisesta viikon eri päville”. Sosialinen Aikakauskirja 1918, 243–259. – Tässä artikkelissaan Lavonius viittasi tekeillä olevaan tutkimukseensa, joka käsittelee myös tapaturmien jakautumista työpäivän eri tunneille. Lääkärimatrikkeliiin sisältyvässä Lavoniuksen julkaisuluettelossa, johon esimerkiksi edellä mainittu artikkeli sisältyy, ei kuitenkaan ole mitään mainintaa tuollaisesta tutkimuksesta, eikä se ole tullut vastaani muissa yhteyksissä.

45 SVT XXVI. Työtilastoa A. Työssä kohdanneet tapaturmat.

46 K.T. (Kalervo Tamminen): ”Työntekijäin väsymys taloudellisena tekijänä”. Teollisuuslehti 6/1931.

Vuonna 1936 julkaisemassaan, pääosin jo 1920-luvun alkupuolella kirjoittamassaan kirjassa *Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sieluelämä* kasvatustieteen dosentti Aksel Rafael Kurki (vuoteen 1935 Rosenqvist) tarkasteli myös väsymystä sekä siitä osaltaan aiheutuvia tapaturmia psykoteknillisenä ongelmana.⁴⁷ Jatkosodan aikana, vuonna 1943, Ammattienedistämislaitoksen johtaja Väinö Valkola julkaisi teollisuuden työnjohtajain ja työntutkijain koulutukseen tarkoitetun oppikirjan *Työ ja väsymys teollisuudessa*. Insinööri Valkolakin tähdensi, että väsymys oli paitsi fysiologinen myös psykologinen kysymys.⁴⁸ Väsymyksen ja senkaltaisten asioiden psykologisessa tutkimuksessa suomalaisedustus oli kuitenkin lähinnä Anitra Karstenin varassa. Tämä Saksassa työskennellyt tutkija sai kansainvälistä kuuluisuutta 1920-luvun lopulla Kurt Lewinin johdolla tekemälään kyllästymistutkimuksella.⁴⁹

Psykologisten testien työelämän sovellutukset rajoittuivat Suomessa ennen 1930-luvun loppua työntekijäin valikointiin. Ammatinvalinnanohjauksen järjestämistä suurissa ja keskikokoisissa kaupungeissa ehdotti tosin jo vuonna 1919 Eino Kuusen johtama sosiaalilihallituksen työnvälitysosasto.⁵⁰ Ja vuonna 1920 edellä mainittu Rosenqvist julkaisi psykoteknillisten testien mahdollisuuksia esitelleen kirjan ammatinvalinnanohjauksesta, *Elämänuran valinta ja kokeellinen ammatti-sielutiede*. Rosenqvist perehtyi psykotekniikkaan edelleen Charlottenburgissa vuonna 1922 ja valmistautui näin tieteelliseksi asiantuntijaksi VR:n psykoteknillisen laboratorion käynnistyksessä.⁵¹ Ammatinvalinnan opastuksen ja ”ammattipsykologin” tarpeellisuuden totesi myös kansakoulun jatko-opetusta suunnitellut komitea vuonna 1922.⁵² Kuitenkin vasta vuonna 1939 ensimmäinen ammatinva-

47 Kurki 1936, 84–89.

48 Valkola 1943, erityisesti s. 3–9.

49 Eteläpelto 1979, 6; Kirjonen 1980, 24–25.

50 ”Nuorison työnvälityksen järjestäminen. Ammattialan neuvontatoimikunnat. Sosiaalilihallituksen esitys”. Sosiaalinen Aikakauskirja 1919, 419–422.

51 Aksel Rafael Rosenqvist: ”Ensimmäiset psykoteknilliset kokeet Suomen valtionrautateiden psykoteknillisessä laboratoriossa”. Kasvatus ja koulu 1923, 83–95; sama: ”Ensimmäiset psykoteknilliset apparaattikokeet Suomen valtionrautateiden psykoteknillisessä laboratoriossa”. Kasvatus ja koulu 1923, 120–130; ”Väitelyä”. Kasvatus ja koulu 1923, 158–160; Hytönen 1994, 82. – Ks. myös Aho 1993, 208–209.

52 Komiteanmietintö 1922:10, 32–34. – Vuonna 1935 Ester Hjelt laati sosiaaliministeriölle ehdotuksen ”ammattineuvonnan” järjestämisestä Suomessa. ”Lyhennysote tohtori Ester Hjeltin sosiaaliministeriölle valmistamasta ehdotuksesta ammatineuvonnan järjestämiseksi Suomessa vuodelta 1935”. Mannion kokoelma, mappi 3. Sosiaali- ja terveystieteiden arkisto. – Samasta asiasta myös esim. E. Hjelt: ”Ammatinvalinta ja ammatinneuvonta”. Sielunterveysseuran Aika-

linnanohjaajan toimi perustettiin Helsingin työnvälitystoimiston nuoriso-osaston yhteyteen.⁵³

Ammatinvalinnanohjauksesta muodostui sittemmin psykologian professionaalistumisen tärkeä ala.⁵⁴ Kun psykotekniikkaa 1920-luvun alussa tuotiin maahan, se kuitenkin näyttäytyi suuressa määrin *insinööritiedon* laajennuksena. Psykotekniikasta keskusteltiin eritoten teknillisissä seuroissa ja niiden lehdissä, ja Teknillinen korkeakoulu haikaili psykoteknillistä laboratoriota. Ja Rosenqvistin ja Ester Hjeltin ohella myös insinöörit olivat tuomassa psykotekniikkaa valtionrautateille.

Saksassa aiheeseen kävi tutustumassa Petterssonin jälkeen muitakin VR:n insinöörejä. Kesällä 1922 koneinsinööri Axel Strömberg perehtyi Saksan konepajojen ammattioppilaskoulutukseen ja sen yhteydessä psykotekniikkaan, ja keväällä 1924 koneosaston apulaisjohtaja E.E. Söderman teki ”psykoteknillisen opintomatkan” Saksaan.⁵⁵ Sekä Strömberg että Söderman myötävaikuttivat keskeisesti VR:n ammattikoulutuksen käynnistämiseen ja oppilasvalinnan suunnitteluun.

Käsitteen ”psykotekniikka” oli ottanut käyttöön Hugo Münsterberg, joka oli ennen maailmansotaa luonut yhteyttä saksalaisen ja amerikkalaisen työn tieteen välille.⁵⁶ Käsite ilmaisi tieteenideaalia, joka korosti empiiristä luonnontieteellistä metodologiaa sekä tutkimuksen yhtäaikaista arvovapautta ja käytännöllistä sovellettavuutta. Psykotekniikka oli kokeellisen psykologian soveltamista käytäntöön. Insinööri käsitti oman tietonsa juuri arvovapaan tieteellisen tiedon soveltamiseksi käytäntöön. Insinööri kiinnostui psykotekniikasta.

Niin vähäisiä kuin psykotekniikan käytännölliset sovellutukset Suomessa 1920- ja 1930-luvulla olivatkin, tästä aiheesta keskusteleminen voidaan yhdeltä puoleltaan yhdistää ei vielä niinkään psykologien kuin insinöörien pyrkimykseen määritellä ja vahvistaa yhteis-

.....
kauslehti 3–4/1931; Henry Havin: ”Psykotekniikkaa ja ammattineuvontaa Norjassa”. Yhteiskunnallis-psykiatrinen aikakauslehti Sielun Terveys 3/1939.

53 Kiiänmaa–Pulliainen 1989, 174.

54 Multimäki 1967.

55 Strömbergin 20.8.1922 päivätty ”Berättelse över studieresa till Tyskland, företagen med statsstipendium den 27/5–30/6 1922” sekä Södermanin 31.5.1924 päivätty matkakertomus Saksaan 25.3.–11.5.1924 tehdystä opintomatkasta. Rautatiehallituksen ark., henkilöasiat, Fa 207. VA. – Lainaus Södermanin matkakertomuksen kierrätysläheteestä.

56 Münsterbergistä ks. Rosén 1991; Campbell 1989, 78–81; Schmid 1977, 71–78; Aho 1993, 127–128, 208. – Kokeellisen psykologian suomalainen kehittäjä Eino Kaila suoritti ensiesiintymisensä filosofisella areenalla vuonna 1910, 20-vuotiaana, esitelmöimällä Suomen Filosofisessa Yhdistyksessä Hugo Münsterbergin teoksesta *Philosophie der Werte*. von Wright 1991, 9.

kunnallista asemaansa.⁵⁷ Teknisen asiantuntemuksen oli määrä kat-
taa koko tuotannollinen toiminta, myös ihmisvoiman käyttö. Samal-
la kyse oli pyrkimyksestä vastata niihin ongelmiin, joita ihmisvoi-
man mukauttaminen tuotannon logiikkaan oli aiheuttanut. Teknisen
asiantuntemuksen sisältöä haluttiin laajentaa ihmiselämän fyysiseen,
psykykkiseen ja sosiaaliseenkin ainekseen, samalla kun tuo aines mää-
riteltiin ja jäsenneltiin neutraalin tekniikan avulla ratkaistaviksi on-
gelmiksi.

7.3. Työnjohdon luotettavuus

7.3.1. Auktoriteetti ja lojaalisuus

Työntekijäin sielunelämän huomioonotto oli esillä myös keskustel-
taessa työnjohtajien kvalifikaatioista. Uuden tiedon vaatimus jäsen-
tyi tässä keskustelussa kaksipuolaisesti.

222

Ensiksikin paitsi työntekijäin myös työnjohtajain kvalifikaatiot
pyrittiin ottamaan insinööritiedon kohteeksi. Työorganisaation ratio-
nalisointi oli osaltaan työnjohtajien toimintakentän rajaamista ja eriyt-
tämistä – ainakin tätä koskevan vaatimuksen esittämistä. Tämä mer-
kitsi myös pyrkimystä siihen, että niin hyvin työnjohtajan auktori-
teetti suhteessa työntekijöihin kuin hänen lojaalisuutensa suhteessa
työnantajaan perustuisi erityistiedon hallintaan. Sekä auktoriteetin että
lojaalisuuden kannalta oli jo varhain havaittu ongelmalliseksi totun-
nainen tie, että työnjohtajaksi kohottiin työntekijäasemasta ja vain
siitä saadun kokemuksen varassa⁵⁸.

Sosiaaliministeriön sosiaalinen tutkimustoimisto teki vuonna 1929
tutkimuksen yritysten ”teknillisen henkilökunnan” työ- ja palkkaus-
oloista. Tutkituista työnjohtajista ja mestareista puolet oli kansakoulun
tai sitä vähäisemmän koulusivistyksen varassa. Runsaalla 40 prosen-
tilla oli kansakoulun lisäksi jonkinlaista ammattikoulutusta. Keski-
koulun käyneet, ylioppilaista puhumattakaan, olivat tällä teknillisen
henkilökunnan alimmalla portaalla harvinaisia.⁵⁹

57 Näin näyttää olleen myös Saksassa, vrt. Geuter 1988, 214–216, 252.

58 Esim. Petter Johansson: ”Työnjohtajan mahdollisuuksista kohottaa työtär-
mokuutta”. Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liiton esitelmäsarja työn-
johtajille Lokakuun 26–29 p. 1910.

59 Sosialisia erikoistutkimuksia 11 (1933), 27.

Toiseksi juuri koulutuksen kautta tehtäviinsä tulleet työnjohtajat koettivat kohottaa asemaansa koulutustaan korostamalla. Työntekijäin psykologisen käsittelyn sisällyttämisestä työnjohtajakoulutukseen kirjoitettiin teollisuuskoulun käyneiden työnjohtajien, ”teollisuusteknikkojen”, ammattilehdessä. Sekä työtehon että työturvallisuuden tarpeiden esitettiin perustelevan psykologista otetta.⁶⁰

Esimerkiksi Viipurissa vuonna 1921 toimintansa aloittaneen Suomen sahateollisuuskoulun opetusohjelmaan kuului alusta lähtien ”työnjohto- ja -järjestämisoppia”, tosin vain yksi viikkotunti. Sitä samoin kuin työväensuojelulakeja luennoi ainakin ensimmäisten viidentoista lukuvuoden aikana oppilaitoksen rehtori, aiempi ammattientarkastaja ja ammattienylitarkastaja Artturi Käpy. Opetusmateriaalina oli Kävyä laatima ja kokoama luentomoniste.

Luennoitsija lähti vuoden 1936 opetusohjelman mukaan tekniikan kehityksestä, joka oli synnyttänyt suurteollisuuden, jossa taas työnjohto, -tarkastus ja -järjestely oli välttämätöntä ja vaativaa. Hän antoi sen jälkeen yleisiä ohjeita työmiesten kanssa ”välittömässä kosketuksessa” oleville työnjohtajille. Sitten hän esitteli amerikkalaista työjohtajien koulutusta ja vielä erikseen tuhlauksen ehkäisyyn tähtäävää amerikkalaiskoulutusta. Teollisuustaloudesta Käpy selosti pääpiirteet. Hän opetti edelleen, mitä oli ”työn järkiperäistyttäminen eli rationalisointi”. Hän valaisi tätä myös arvostelemalla kotoista asiaintilaa: oppisisällön aiheisiin kuului ”Järjestelmällisen työtehon puute sahateollisuudessamme”. Hän selosti palkkausta ja Suomessa käytettyjä palkkaustapoja, mutta myös amerikkalaisia, tässäkin ilmeisesti esikuvina. Työtehon kohottaminen työntutkimusten avulla oli oppiaineen ohjelmassa omana kohtanaan. Kävyä luentoja viimeisenä kohtana oli kustannusten vähentäminen.⁶¹

Teollisuuskouluissa, ainakin Helsingin ja Turun, opetettiin viimeisellä, kolmannella luokalla kustannusarvioiden laadintaa ja työnjohto-oppia. Samalla luokalla oli myös terveysoppia, jossa käsiteltiin muun muassa ensiapua, hygieniaa ja tupaturmien ehkäisyä. Johtamistaitojen opetus oli teollisuuskouluissa silti suhteellisen pieni osa opetusohjelmaa.⁶² Työnjohtotaitojen opetuksen lisääminen oli esillä, kun

60 Esim. H. A(rvila): ”Työnjohtajain koulutuksesta”. Teollisuusteknikko. Helsingin Teollisuusteknikkojen Yhdistyksen vuosijulkaisu 1927; Väinö L. Lumme: ”Työn sielutiede”. Teollisuusteknikko 4/1933; Rengas: ”Me mestarit”. Teollisuusteknikko 12/1936; J. Sallamo: ”Työnjohtajat ja työväen suojele”. Teollisuusteknikko 7–8/1937; A.B.: ”Teknillinen esitelmäsarja”. Teollisuusteknikko 5–6/1938.

61 Käpy 1936, 133.

62 Helsingin ja Turun teollisuuskoulujen kertomukset 1911/1912–1939/1940.

1920- ja 1930-luvulla laadittiin suunnitelmia teknillisen opetuksen uudistamisesta.⁶³

Työnantajat alkoivat kuitenkin määritellä ongelmaksi ennen kaikkea ne työnjohtajat, jotka olivat kohonneet työläisasemasta ja joilla oli tukenaan vain kokemuksensa. Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto arvioi vuoden 1928 lopussa, että

”useimpien teollisuuslaitosten palveluksessa olevilta mestareilta ja etumiehiltä, jotka ovat nousseet suoraan työväenluokasta, puuttuu tarpeellista taitoa käsitellä työväkeä, minkä takia he vasten tahtoaan ovat esteenä työnantajien pyrkimyksille parempain ja läheisempäin suhteitten luomiseksi työväen ja liikkeen välillä, jonka palveluksessa he ovat”.

Tällä perusteella työnantajaliitto päätti, että liiton ja Ammattienedistämislaitoksen yhteistyöllä Ammattienedistämislaitos järjestäisi Helsingissä ”mestareille kursseja pedagogiikassa, kansantaloudessa ja psykologiassa”.⁶⁴

Mestarikursseista ilmoittaneen kiertokirjeen lisäksi työnantajaliitto lähetti jäsenilleen samana päivänä myös muita työnantajalinjaa viitoittaneita kiertokirjeitä. Lähetettiin suositus Safety First -toiminnasta sekä erinäisistä toimista poliittisesti ja ammattitaidollisesti luotettavien työntekijäin kasvattamiseksi ja epäluotettavien karsimiseksi. Mutta oli kyse myös työnjohtajain luotettavuudesta. Yksi tuon päivän, 13.12.1928, kiertokirjeistä kehotti varmistumaan mestarien ja koneenhoitajien luotettavuudesta. ”En genomgående utrensning av alla opålitliga element ur mästar- och maskinförarkåren måste eftersträvas, vilken utrensning å andra sidan bör motsvaras av en höjning i socialt och ekonomiskt avseende av den pålitliga delen av denna kår.” Liittokokouspäätöksen mukaan mikään yritys ei saanut pitää palveluksessaan mestaria, joka olisi ”tietävästi kommunisti” tai joka kieltäytyisi lakon aikana suorittamasta hänelle osoitettua työtä. Mestarien ja koneenhoitajien side yritykseen piti varmistaa yksityisillä työ-sopimuksilla, joissa heidän sosiaalista asemaansa samalla kohotettaisiin asunto-, palkka- ja lomaetujen avulla.⁶⁵ STK:n työläistilasto-osasto, joka sekin perustettiin juuri vuonna 1928, ryhtyi vuonna 1933 toi-

63 Komiteanmietintö 1928:8, 67, 69; Komiteanmietintö 1938:4, 37; Ilmari Killinen: ”Teollisuuskoulujen uudelleenjärjestelystä”. Teknillinen Aikakauslehti 1932, 98–104.

64 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 23/1928 13.12.1928. ELKA.

65 Träförädlingsindustriernas i Finland Arbetsgivareförbund. Cirkulär n:o 24 13.12.1928. ELKA.

miin myös työnjohtajia ja mestareita koskevien tietojen kortistoinniksi.⁶⁶

Työnjohtajien asema työelämän suhteissa oli esillä Pohjoismaiden työnantajajärjestöjen pysyvän valiokunnan kokouksessa Tukholmassa tammikuussa 1930. Oliko työnjohtajia pidettävä jonkinlaisena kolmantena osapuolena työnantajien ja työntekijöiden välissä, mikä oli heidän asemansa työtaisteluissa ja voitiinko heidän kanssaan tehdä työehtosopimuksia? Muissa Pohjoismaissa tämä oli tullut ongelmaksi. Suomalaistyönantajien mielestä mitään periaatteellista epäselvyyttä ei pitänyt olla. Työnjohtajat olivat velvolliset kaikissa oloissa puolustamaan yrityksen etuja. Missään tapauksessa he eivät olleet ”työsuhteen ’kolmas osapuoli’ ” eikä heillä ollut oikeutta puolueettomuuteen työtaistelussa. Kollektiivisopimuksen tekeminen työnjohtajien kanssa oli mahdoton ajatus. Suomen puunjalostustyönantajien todettiin varmistaneen nämä periaatteet yksityisillä mestarisopimuksilla. Eikä asia ollut lausunnon mukaan epäselvä Suomen työntekijöillekään: näille työnjohtajan samastuminen työnantajan etuun oli ”självklar”. Koulutusta työnjohtajat kuitenkin tarvitsivat.⁶⁷

Koulutusta ryhdyttiin järjestämään Ammattienedistämislaitoksessa. Jäljempänä käsitellään yhteishyvän sanomaa, jota tämän vuonna 1922 perustetun laitoksen etujärjestöedustukselle rakennettu hallinto kuvasti. Ammattienedistämislaitos järjesti ensimmäiset varsinaiset työnjohtokurssinsa vuonna 1927. Ne olivat konepajojen työnjohtajille, ja seuraavana vuonna saman alan miehille järjestettiin toiset kaksiviikkoiset kurssit. Rationalisoitavan konepajan teknis-ammattilliset vaatimukset olivat melko vahvasti esillä, mutta myös johtamistaitojen psykologiseen puoleen paneuduttiin, samoin tapaturmantorjuntaan.⁶⁸ Konepajateollisuus oli työnjohdon koulutuksen kysymyksissä myöhemminkin eturivissä.

Mutta myös sahojen ja paperitehtaiden mestarit saivat työnjohtajakoulutusta, niin kuin Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto oli vuonna 1928 päättänyt. Työnantajaliiton myötävaikutuksella Ammattienedistämislaitoksella järjestettiin vuonna 1929 kuudet työnjohtajakurssit ja seuraavana vuonna yhdet. Viikon kurssit keskittyivät työnjohdon sosiaalisiin ja psykologisiin tietoihin, taitoihin ja asenteisiin. Oppiaineina olivat talousoppi ja työnjohto, työnjohdon sielutiede,

66 Styrelsens för Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund. Berättelse för år 1933. STK I D 4:2. ELKA.

67 De Nordiska arbetsgivareföreningarnas permanenta utskotts sammanträde i Stockholm den 3 och 4 januari 1930. STK I H 2:2. Pohjoismaiden työnantajaliittojen kokousasiakirjat 1929–1934, vaippa STK v. 1930. ELKA.

68 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomukset 1927, 42–43, 1928, 36–37.

työnjohto ja ammattihygienia sekä työnjohto ja tapaturmat. Kyse oli jo ammatissa toimivien työnjohtajien koulutuksesta. Tällaisen kurssin suoritti vuosina 1929–1930 yhteensä 326 puunjalostusteollisuuden työnjohtajaa.⁶⁹ Vastaavia valtakunnallisia kursseja tällä teollisuudenalalla ei enää tämän jälkeen järjestetty, paikallisia iltakursseja kylläkin, kunnes vuonna 1937 alettiin järjestää yleisiä teollisuuden työnjohtajakursseja Ruotsin esimerkkiä seuraten.

7.3.2. Ruotsin esikuva ja Suomen työsuhteet

Kun ottaa huomioon sen työnantajalinjan, jonka palvelukseen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto halusi työnjohtajia kasvattaa, voi tuntua yllättävältä, että työnjohtajakurssien esikuva tuli Ruotsista. Puunjalostusteollisuuden vuosien 1929–1930 kursseista annettiin kunnia Serlachiuksen Mäntän tehtaiden huoltotarkastajalle Sisko Anialle, joka oli Ruotsissa ottanut osaa tällaisiin kursseihin.⁷⁰

Oppisisältöihin vaikuttivat ilman muuta sekä amerikkalaiset että saksalaiset esikuvat. Sahateollisuuskoulun luennoissaan Käpy näyttää käsitelleen enimmälti amerikkalaisia malleja. Saksasta haki oppia esimerkiksi Ammattienedistämislaitoksen johtaja, insinööri Väinö Valkola opintomatkallaan vuonna 1927, jolloin hän perehtyi myös sikäläisiin työnjohdon ja työnjohtokoulutuksen järjestelyihin.⁷¹ Ammattienedistämislaitoksen yhteydessä järjestettyjen työnjohtajakurssien muoto ja rakenne omaksuttiin kuitenkin Ruotsista.

Pian sen jälkeen kun Suomessa 1920-luvun lopulla järjestettiin ensimmäiset teollisuudenaloittaiset kurssit, Ruotsissa teollisuuden työnjohtajakoulutus organisoitiin jo pysyvämmälle kannalle. Vuoden 1928 työrauhakonferenssissa hyväksyttyjen periaatteiden mukaises-

69 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomukset 1929, 15–16, 1930, 9; Väinö Valkola: "Ammattienedistämislaitos vv. 1923–1932". Ammattienedistämislaitos 10-vuotiaana. Helsinki 1933, 18–31; Paavo Pero: "Ammattienedistämislaitoksen toiminnasta". Teollisuusteknikko. Helsingin Teollisuusteknikkojen Yhdistyksen vuosijulkaisu 1929; H.A(arvila): "Teollisuusteknikot ja ammattienedistämislaitos". Teollisuusteknikko 3/1933; Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirjeet n:o 23 13.12.1928, n:o 1 3.1.1929, n:o 3 5.1.1937, n:o 20 10.9.1937, n:o 4 24.1.1939. ELKA. – Paavo Peron näillä kursseilla pitämät luennot julkaistiin kirjaseana *Työnjohdon perusteet*. Mm. Taylorin ja Fordin järjestelmiä esiteltyään Pero (1931, 65) totesi, että työnjohtajan tehtävät olivat "sekä teknillisiä että psykologisia, ja kummatkin ovat välttämättömät".

70 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1929, 15; Paavo Pero: "Ammattienedistämislaitoksen toiminnasta". Teollisuusteknikko. Helsingin Teollisuusteknikkojen Yhdistyksen vuosijulkaisu 1929.

71 Väinö Valkola: "Mihin suuntaan 'teollisuuskoulut' näyttävät Saksassa kehittyvän?". Teollisuusteknikko. Helsingin Teollisuusteknikkojen Yhdistyksen vuosijulkaisu 1928.

ti Ruotsin teollisuusliitto perusti vuonna 1930 työnjohtajaopiston nimeltä Sveriges Industriförbunds Arbetsledareinstitut. Opisto järjesti työnjohdon kursseja mestareille ja insinööreille sekä työorganisaation erityistehtäviä koskevia kursseja, kuten turvallisuusinsinöörikurssseja ja työntutkimusinsinöörikurssseja.⁷²

Ruotsin työnjohtajaopiston opetustavoitteissa oli alusta alkaen aineksia, jotka kuvastivat suomalaisesta poikkeavaa työsuhteiden tilaa. Kurssien piti muun muassa auttaa

”att orientera i det nutida arbetslivets organisations- och avtalsväsande och i vunna erfarenheter beträffande avtals tolkande; att göra arbetsledaren förtrogen med innebörden av förtroendemanaskap i demokratiskt orienterat arbetsliv”.

Luennoitsijoina saatettiin toisinaan käyttää ammattiyhdistysjohtajia-kin.⁷³

Työnjohtajaopiston johtaja Gösta Ekelöf esitelmöi Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa helmikuussa 1938. Sosiaalipoliittinen Yhdistys ja Suomalaisten Teknikkojen Seura olivat kutsuneet hänet.⁷⁴ Ekelöfin mukaan työelämää muovasi parhaillaan kolme tekijää: työelämän rationalisointi, työelämän kansainvälistyminen ja työelämän kansanvaltaistuminen. Rationalisointi vaati kaikkien asianosaisten yhteistyötä. Tähän ei kuitenkaan voitu päästä, ”jollei vanha, pääasiallisesti pakotusta ja hoputusta käyttävä johtajajärjestelmä saa väistyä psykologissuuntaisen, voimia vapauttavan johdon tieltä”. Talouden kansainvälistymisen kannalta Ekelöf asetti vastakkain toisaalta Pohjolan ja erityisesti Ruotsin, jossa kansanvaltaiset aatteet ja niiden myötä työntekijäin ja valtion myötävaikutus kohottivat palkkoja ja sosiaalisia menoja, toisaalta Saksan ja Neuvostoliiton, vieläpä Japanin, joissa kaikissa vallitsi uhkaavan voimakas taloudellinen kasvu.

Kansanvaltaisiin aatteisiin työnjohdon tehostus oli kumminkin Ekelöfin mielestä sovitettava. Työnjohtajan oli opittava toimimaan ”kaksinaisessa luottamusmiesasemassa”. Ensiksikin hän oli työnantajan luottamusmies, jonka piti työpaikalla valvoa työnantajan etua ja ylläpitää sen mukaista oikeusjärjestystä. Toiseksi hän oli kuitenkin yrityksen luottamusmies siinä merkityksessä, että hänen oli suo-

72 Sveriges Industriförbunds Arbetsledareinstitut 1930–1935 (1935).

73 Sama, 9, 13–14.

74 Gösta Ekelöf: ”Työnjohtajien koulutus teollisuuden työnjohtoa varten”/”Utbildning av arbetsledare för ledarskap i industrin”. Sosiaalinen Aikakauskirja/Social Tidskrift 4/1938. Ks. myös ”Ruotsin työnjohtajaopistosta saatu hyviä kokemuksia”. Vapaa Työ 3.3.1938.

jeltava yritystä konfliktilta yhteiskunnan tai työntekijäin järjestöjen ja heidän laillisen yhdistymis- ja neuvotteluoikeutensa kanssa. Näiden ”molempien oikeusjärjestysten” tulkitsijana ja soveltajana työnohtajan oli osaltaan myötävaikutettava ”uuden, kansanvaltaiseen työelämään sopeutuvan työoikeuden” rakentamiseen.

Tällaisen työoikeuden edellytyksenä Ekelöf piti kuitenkin ”uuden persoonallisuussuhteen” luomista työnantajain ja työntekijäin, johtavien ja johdettavien välille. Tätä suhdetta hän kuvasi ”uudeksi patriarkalismin muodoksi”. Sen mukainen johtamistapa nojautui psykologiseen tietoon enemmän kuin entinen. Toiselta puolen työväenjärjestöjen ajattelutapojen jo näkyvillä olevat muutokset loivat edellytyksiä uudentalaiselle työnjohtolalle. Työväenjärjestöt olivat alkaneet ymmärtää, että niiden oli luovuttava ”yksipuolisesta jakopolitiikasta” ja omaksuttava ”positiivinen tuotantopolitiikka”, jossa lisääntyneen yhteiskunnallisen vallan ja yritystasoisien myötävaikutuksen ymmärrettiin edellyttävän lisääntyvää vastuuta yrityksen taloudellisesta voimasta.

Suomalaisten kuulijoiden ja lukijoiden ei kenties ollut aivan helppoa seurata Ekelöfin ajatuskulkua. Kun Ekelöf asetti ammattiyhdistysliikkeen toimintalinjoina vastakkain ”yksipuolisen” (tulon)jakopolitiikan ja ”positiivisen” tuotantopolitiikan, *Sosiaalisen Aikakauskirjan* suomenkielisessä versiossa ”fördelningspolitik” kääntyi ”hajoituspolitiikaksi”. Merkityksen vääristyminen saattoi johtua siitä, että ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallista asemaa koskeneet vaihtoehdot määriteltiin ruotsalaisessa ja suomalaisessa keskustelussa eri tavoin. 1930-luvun Ruotsissa ammattiyhdistysliike oli joka tapauksessa – ”yksipuolista jakopolitiikkaa” harrastavanakin – työmarkkinoiden kollektiivisen neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän tunnustettu osapuoli. Suomessa se jo sinänsä edusti työnantajille ja suurelle osalle porvarillista mielialaa hylättävää ”hajoituspolitiikkaa”.

Yritys- ja työorganisaation ”uuden patriarkalismin” ja työmarkkinoiden kollektiivisen neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän yhdistelmä lienee niin ikään ollut hankala käsittää. Tämä Ekelöfin kombinaatio näyttää liittyneen sentapaiseen ajatteluun, jonka pohjalta työnantajajärjestö SAF oli vuonna 1938 valmis solmimaan ammatillisen keskusjärjestön LO:n kanssa ruotsalaisen yhteiskunnan peruskompromissiksi muodostuneen Saltsjöbadenin sopimuksen.⁷⁵ Suomessa sitä vas-

75 Ks. Saltsjöbadsavtalet 50 år (1989). – Ekelöf toisti uuden patriarkalismin tunnuksen teoksessaan *Työnjohto*, joka julkaistiin suomeksi vuonna 1941 Ammattienedistämislaitoksen sarjassa. Alkuperäinen laitos oli ilmestynyt Ruotsissa edellisenä vuonna. Ekelöf 1941, 26–29.

toin ”patriarkalismi” niin vanhoine kuin uusine, psykologisine muotoineen tavoitteli sellaista yritys- ja työorganisaation yhteisymmärrystä, joka tekisi tyhjäksi työntekijäin kollektiivisen intressiedustuksen.

Niin kuin Ekelöfkin saattoi esitelmässään todeta, Suomessa otettiin kuitenkin mallia ruotsalaisesta työnjohtajakoulutuksesta. Se, mitä uuden patriarkalismin ideaan sisältyi, oli sovitettavissa myös kollektiivisopimuksia vastustavaan kantaan. Työnantajan työnjohto-oikeutta, jota ruotsalaistyönantajatkin pitivät perusperiaatteenaan, Ekelöf ei asettanut kyseenalaiseksi. Ruotsista oli mahdollista ottaa oppia työnjohto-oikeuden käytön tehostamisessa, sikäli kuin omaksuttiin ajattelutapa, että tämä edellytti objektiiviseen tieteeseen perustuvia taitoja käsitellä työntekijää tuotannon subjektina.

Työnjohtokoulutuksen puolestapuhujat sisällyttivät tällaisiin taitoihin esimerkiksi tapaturmantorjunnan. Ruotsin työnjohtajaopiston ensimmäiselle, joulukuussa 1932 pidetylle kaksiviikkoiselle turvallisuusinsinöörikurssille osallistui neljä suomalaista tapaturmantorjuntaa: huoltotarkastaja Margit Borg Kymi-yhtiöstä, insinööri A.R. Bergman Björneborgs Kraft Ab:stä sekä insinöörit Richard Mickwitz ja Runar Saarnio Teollisuudenharjoittajain Keskinäisestä Tapaturmavaakuutusyhtiöstä.⁷⁶

Suomen Konepajainsinööriyhdistys, joka oli perustettu vuonna 1917 konepajan tieteellistämisen hengessä⁷⁷, toimi aktiivisesti Ruotsin mallin mukaisen työnjohtajakoulutuksen organisoimiseksi. Yhdistys käsitteli työnjohdon koulutusta jo vuonna 1929, kun se avusti Metalliteollisuuden Työnantajaliittoa ”työrauhakysymyksen” ratkaisemisessa. Konepajainsinöörit pohtivat tuolloin muun muassa alemman työnjohdon rekrytointia ja koulutusta. Keskustelussa päädyttiin siihen, että työnjohtajat sopi rekrytoida työntekijäin joukosta, kunhan työnjohtajia kohdeltiin hyvin ja heille maksettiin hyvin ja heidän koulutustaan parannettiin.

Vuoden 1929 työrauhakeskustelussaan konepajainsinöörit antoivat kannatuksensa myös Ruotsissa toimineen, pariteettiedustukselle rakentuneen työrauhadelegaation näkemykselle, että työntekijäin olojen kohentaminen auttoi työrauhan turvaamisessa. Kuitenkaan heidän ajatuksiaan siitä, miten ”työrauha ja työnilo” olivat aikaansaattavissa, ei voi pitää pariteetti-ideologisina. Työnjohdon kvalifikaatioiden rinnalla vuoden 1929 keskustelussa olivat esillä keinot järjestäy-

76 ”Turvallisuusinsinöörikurssit”. Tapaturmasuojelu 1/1933. – Sen, että kyseessä olivat opiston ensimmäiset tällaiset kurssit, osoittaa De Geer 1978, 163.

77 Kettunen 1990b, 381.

työntekijöiden, työhaluisten työläisten suojelemiseksi. Niin ikään keskusteltiin mahdollisuuksista turvata tuotantoa ”vetämällä ammattitaitoiset työntekijät yrityksen etupiiriin”. Tätä oli kuitenkin keskustelun yhteenvedon mukaan hyvin vaikeata ellei mahdollonta toteuttaa metalliteollisuudessa, koska alan työntekijät olivat vahvasti järjestäytyneitä.⁷⁸ Arvio oli toinen kuin puunjalostusteollisuuden työnantajilla, mutta ajattelun asetelma oli sama: työntekijän sitoutuminen yrityksen menestykseen nähtiin nimenomaan kollektiivisen järjestäytymisen vastakohtana.

Konepajainsinööriyhdistyksen ja Ammattienedistämislaitoksen yhteistoimin ja Suomen Tapaturmavakuutuslaitosten Liiton stipendin turvin insinööri Liisa Vesa lähetettiin vuonna 1933 Tukholmaan Eke-
löfin opistoon. Vesan raportoimat kokemukset vahvistivat käsitystä, että Suomessa oli saatava aikaan jotain vastaavaa.⁷⁹ Konepajainsinöörin suunnitelma, jonka mukaan eri alojen työnantajaliitot, Konepajainsinööriyhdistys ja Ammattienedistämislaitos muodostaisivat yhteisen johtokunnan työnjohtajakurssien järjestämiseksi, toteutui vuonna 1936. Työnantajajärjestöistä yhteistyöhön tulivat mukaan Suomen Työnantajain Keskusliitto, Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto, Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto, Raken-
nusaineteollisuuden Työnantajaliitto ja Suomen Putkijohtotyönantajaliitto.⁸⁰

Ensimmäiset yleiset ”teollisuuden työnjohtajakurssit” järjestettiin Helsingissä Ammattienedistämislaitoksessa helmi–maaliskuussa 1937. Ennen toista maailmansotaa saatiin järjestetyksi viidet kurssit ja talvisodan ja jatkosodan välillä kuudennet.

Teollisuuden työnjohtajakurssit kestivät pari viikkoa. Valtavaa rynnistystä niille ei näytä olleen, vaikka järjestäjät vetosivat yrityksiin työnjohtajien lähettämiseksi oppiin: ”Kustannukset eivät ole suuret ja ne korvaa aivan varmaan pian lisääntyvä yhteisymmärrys työpaikoilla.”⁸¹ Keväällä 1939 oli tarkoitus järjestää kahdet kurssit, mutta toiset jouduttiin peruuttamaan ilmeisesti osanottajamäärän vähäisyyden vuoksi.⁸² Ammattienedistämislaitoksen kurssitilastojen mukaan

78 Ekman 1942, 192–193.

79 Sama, 200–201; Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1933, 12–13.

80 Ekman 1942, 201; Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 3 5.1.1937. ELKA.

81 A. L. (= Aarne Levander): ”Teollisuuden työnjohtajakurssit”. Teollisuuslehti 12/1938.

82 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirjeet n:o 10 12.4.1939, n:o 33 14.9.1939, n:o 5 11.2.1941. ELKA. – Kaikissa näissä kiertokirjeissä ilmoitetaan, että ”kuudennet” kurssit järjestetään, mikäli vähintään 25 osanottajaa ilmoittautuu.

tällaisen kurssin kävi vuosina 1937–1941 yhteensä 219 henkeä.⁸³ Paljon suurempi oli tosin kaikkien Ammattienedistämislaitoksen myötävaikutuksella työnjohtajakoulutusta saaneiden lukumäärä. Kun mukaan otetaan 1920-luvun lopulta järjestetyt aloittaiset ja paikalliset kurssit, voidaan laskea, että vuoteen 1942 mennessä Ammattienedistämislaitoksen erilaisilla työnjohtajakursseilla oli ollut yhteensä runsaat 1 800 osanottajaa.⁸⁴

Vuodesta 1937 järjestetyistä ”teollisuuden työnjohtajakursseista” joka tapauksessa kulkee linja toisen maailmansodan jälkeiseen työnjohtajakoulutuksen organisointiin. Vuonna 1946 Suomen Työnantajain Keskusliitto, Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto ja Suomen Teollisuusliitto perustivat yhteisvoimin Teollisuuden Työnjohto-opiston, myöhemmän Johtamistaidon Opiston.

Paitsi Teollisuuden Työnjohto-opiston, jo aiempien työnjohtajakurssien perusajatuksena oli, että työnjohtajan asema oli ”nyt” toinen kuin se oli ollut ”ennen”.⁸⁵ Samalla kun piti varmistaa työnjohtajan auktoriteetti suhteessa työntekijöihin ja lojaliteetti suhteessa työnantajaan, hänen tehtävänsä ja sen oikeutus oli ankkuroida modernisoinnin ja rationalisoinnin välttämättömyyksiin.

Teollisuuden työnjohtajakurssien vakituisiin luennoitsijoihin kuului Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen asiamies Peltonen ja Ammattienedistämislaitoksen johtaja Valkola. Oppitunteja piti myös Ammattienedistämislaitoksen opettaja V.A. Niininen, joka sittemmin vuonna 1942 julkaisi oppikirjan *Sielutieteelliset ja kasvatusopilliset näkökohdat työnjohdossa*. Asiantuntemustaan jakamaan kutsuttiin niin ikään Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön suojeleuinsinöörinä ja myös ammattientarkastajia.⁸⁶

Vuoden 1937 työnjohtajakursseihin sisältyi luentoja ”rationalisoidusta työnjohdosta”, kustannuslaskennasta, palkkausjärjestelmistä ja niiden vaikutuksista työntekoon, töiden esisuunnittelusta ja järjestelystä, ”teollisuuden psykologiasta”, työnjohdon ”kasvatusopillisesta puolesta” sekä työlaeista ja järjestysohjeista. Työsuojelellisella aineksella oli huomattava osuus. 62-tuntisessa luento-ohjelmassa yhteensä kymmenellä tunnilla käsiteltiin työn hygieniää, tapaturmia ja nii-

83 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomukset 1937–1941.

84 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1942, 18.

85 Ammattienedistämislaitoksen johtaja Valkola luennoi 1930-luvun loppuvuosien kursseilla juuri aiheesta ”Työnjohtajan asema ennen ja nyt”. Ks. myös V.V. (= Väinö Valkola): ”Teollisuuden työnjohtajakurssit”. Teollisuuslehti 10/1937.

86 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirjeet n:o 3 5.1.1937, n:o 20 10.9.1937, n:o 5 31.1.1938, n:o 4 24.1.1939, n:o 5 11.2.1941. ELKA; A.L. (= Aarne Levander): ”Teollisuuden työnjohtajakurssit”. Teollisuuslehti 12/1938.

den tuotannollista merkitystä, tapaturmasuojelua koskevaa valistusta, tapaturmanehkäisyn teknillisiä keinoja sekä ammattitauteja ja ensiapua.⁸⁷

Luentojen otsikoista päätellen opetussisällöissä tapahtui vuosina 1937–1939 muutamia mielenkiintoisia muutoksia. Vuosien 1938 ja 1939 kurssilaiset saivat kuulla suomalaisen työnantajapolitiikan yleisiä perusteita käsittelevän luennon, jonka piti STK:n toimitusjohtaja Antti Hackzell; kamppailu työsuhteiden järjestämisen periaateista oli koventunut vuonna 1937. Uutena erillisenä luentoaiheena vuoden 1939 ohjelmaan sisältyivät aikatutkimukset. Niitä selosti insinööri Eino M. Niini, myöhempi Teknillisen korkeakoulun teollisuustalouden professori. Ensimmäisillä kursseilla keväällä 1937 ”teollisuuden psykologiasta” ja ”kasvatusopillisesta puolesta työnjohdossa” oli luentoja yhteensä kahdeksan tuntia, viidensillä kursseilla keväällä 1939 jo kolmetoista. Työntekijäin psykologiseen käsittelyyn liittyvän aineksen osuus kasvoi.⁸⁸

7.4. Safety First -valistus

232

7.4.1. Työntekijän hyveet

Tuotannon tehokkuus ja häiriöttömyys vaati, että koneellistamisen lisäksi oli kiinnitettävä huomio ”ihmiseen koneen ääressä”. Tätä ajatusta koetettiin 1920- ja 1930-luvun Suomessa konkretisoida tärkeimpien teollisuusyritysten Safety First -henkisessä turvallisuustoiminnassa.

Safety First -oppi tähtäsi tapaturmien aiheuttamien kustannusten, ensi sijassa korvauskustannusten, alentamiseen. Mutta se myös esitti käännetyssä järjestyksessä Taylorin uskomuksen, että tehokkain työtapana oli myös turvallisin.⁸⁹ Turvallisuuden ja tehokkuuden erottamattomana ehtona näyttäytyi sellainen sitoutuminen työprosessiin ja yrityksen tavoitteisiin, joka samalla turvaisi työrauhan.

* * * * *

87 Edellisessä viitteessä mainitut kiertokirjeet.

88 Samat.

89 Vrt. Stabile 1987. – ”Safety and Production”-kytkentä tuli keskeiseksi erityisesti 1920-luvun jälkipuolen amerikkalaisissa työturvallisuuspohdintoissa, mikä vaikutti myös Kansainvälisen työjärjestön tätä koskeneisiin kannanottoihin vuosina 1928–1929 (s. 154–159). The American Engineering Council totesi, että oli olemassa ”a generally accepted, but unproved thesis that ‘the safe factory in general is the efficient factory, and the efficient factory in turn is the safe factory’”. Se otti tehtäväkseen todistaa teesin tieteellisesti ja katsoi myös onnistuneensa siinä. The American Engineering Council (1928), lainaus s. 15; Heinrich 1950, 66–70.

Tapaturmien määrän ja yrityksen tai työprosessin tavoitteisiin sitoutumisen yhteys on tosiasiaa kaikkea muuta kuin itsestäänselvä. Tätä ovat korostaneet P.K. Edwards ja Hugh Scullion. Työelämän konflikteja ja niiden erilaisia ilmenemistapoja tutkittaessa on usein oletettu, että tapaturmien lukuisuus osoittaisi työntekijäin vähäistä sitoutumista yritykseen ja työprosessiin ja ristiriidan vahvuutta työpaikalla. Edwards ja Scullion pitävät kuitenkin mahdollisena, että päinvastoin työntekijäin vahva sitoutuminen tuotannon kohottamiseen lisäisi tapaturmia. Saattaa käydä niin kuin heidän tutkimassaan metallialan tehtaassa: tapaturmia sattui iltapäivisin hyvin vähän, koska työntekijäin keskinäinen kollektiivinen kontrolli piti huolen siitä, että tuohon aikaan päivästä tehtiin hyvin vähän työtä.⁹⁰

On kuitenkin perusteltua tulkita, että Safety First -turvallisuustyön ideologia vastasi tehdasteollisuuden myötä tapahtunutta kvalifikaatioiden kaksipuolistumista, johon monet tutkijat ovat eri käsittein viitanneet. Esimerkiksi Claus Offe on tehnyt eron aineksellisen (stofflich) ja yhteiskunnallisen (gesellschaftlich) kvalifikaation välillä. Rudolf Schmidin mielestä tätä kaksipuolistumista kuvaavissa eri tutkijoiden käsittepareissa on kyse samasta asiasta: ensimmäinen käsite tarkoittaa ”tekniisiä ja käsityömäisiä kvalifikaatioita”, toinen sellaisia ”työhyveitä kuin kurinalaisuutta konkreettisten työprosessien suoriuttamisessa, tuotantoprosessin tavoitteisiin ja edellytyksiin mukautumista ja samastumista sekä kykyä ja halua siirtää konkreetteja valmiuksia erilaisiin työprosesseihin”.⁹¹

Vuonna 1923 Serlachius-yhtiö sekä Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö liittyivät The National Safety Counciliin. Sen jäsenyyteen hakeutuivat sittemmin myös useat muut suuret puunjalostusyhtiöt sekä vuonna 1935 perustettu Tapaturmantorjuntayhdistys.

The National Safety Councililta saatiin turvallisuusvalistuksen aineistoa, kuten aikakauslehti *National Safety News* sekä työtilojen seinille ripustettavia varoituskuvia. Tosin havaittiin, että ulkomailta hankitut varoituskuvat eivät aina sopineet suomalaiseen mielenlaatuun: ”Niinpä ei aina ymmärretty aitoa amerikkalaista huumoria, kun taas esim. saksalaisten kuvien karkea realismi usein herätti suomalaisessa työntekijässä suoranaista pahennusta.” Sama päti elokuvaan turvallisuuspropagandan välineenä. Omavaraisuus vahvistuikin näissä asioissa 1930-luvun mittaan. Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö tuotti ensimmäisen suomalaisen työsuoje-

90 Edwards–Scullion 1982, 258–259.

91 Schmid 1977, 101–102.

luelokuvan nimeltä ”Suojaa silmäsi”. Elokuva kuvattiin A. Ahlströmin Varkauden tehtailla, ja se sai ensiesityksensä vuonna 1936.⁹²

Turvallisuustyön ideologia ilmeni erityisesti Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön julkaisemassa *Tapaturmasuojelu* -lehdessä, jonka ensimmäinen numero ilmestyi marraskuussa 1930, sekä vuodesta 1936 ilmestyneessä Tapaturmantorjuntayhdistyksen lehdessä *Varokeinossa* (vuodesta 1971 *Työ Terveys Turvallisuus*). Kummankin lehden kohderyhmiin kuuluivat yritysten turvallisuustyön mahdolliset organisoijat mutta myös työnjohtajat ja työväestö, joita tavoiteltiin asianomaisten yritysten tuella. Vahva sija työturvallisuuspropagandalla oli myös *henkilökuntalehdissä*, joita muutamat suuret teollisuusyritykset (Enso-Gutzeit, Yhtyneet Pape-ritehtaat, Kymi-yhtymä, Outokumpu) jo 1930-luvulla julkaisivat. Myös *Viikko-Sanomissa* turvallisuustyö oli esillä työnantajien muun sosiaalisen huolenpidon ohella. Lehti perustettiin vuonna 1922 ”valkoiseksi työväenleheksi”, ja 1920-luvun puolivälistä lähtien sitä julkaisivat Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto ja Suomen Teollisuusliitto. Järjestöt markkinoivat tätä ”terveitä talousajatuksia ja tuotantomielen virikkeitä” tarjonnutta viikkolehteä jäsenyrityksilleen, jotta nämä jakaisivat sitä työläisilleen ja virkailijoilleen ilmaiseksi tai alennettuun hintaan.⁹³

Tapaturmantorjuntaa käsitelleistä lehtikirjoituksista piirtyivät työn-tekijän tavoiteltavat ominaisuudet: tarkkuus, huolellisuus, valppaus, kyky erottaa eri elämänalueet toisistaan, niin että työaikana olisi mielessä vain työ. ”Mielikuvitus ja syvämielteisyyys ovat sinänsä arvokkaita luonnonlahjoja, mutta niitä ei saa väärinkäyttää. Työssä on ajateltava työtä, kotona muita asioita, järjestys kaikessa.”⁹⁴ Kaiken kaikkiaan oli opittava sisäistämään työn ja elämisen ulkoiset ehdot itsekontrolliksi. Sillä ”huolimatta näennäisestä vastakohtaisuudesta on

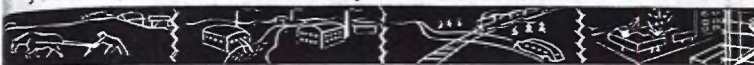
92 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), lainaus s. 42; Pore 1941, 159; Tapaturmavakuutuslaitosten Liitto 1920–1970 (1970), 16–18.

93 Viikko-Sanomien ottamisesta kyseisten järjestöjen lehdeksi Suomen Teollisuusliiton kiertokirje n:o 8 30.5.1925, liite. Molemmat lainaukset Suomen Teollisuusliiton kiertokirjeestä n:o 2 11.1.1934. TKL. ELKA. – Työturvallisuusasioista lehdessä esim.: ”Paraisten Kalkkivuori Oy:n monipuolinen teollisuustoiminta” (27.4.1938); ”Metsätyöläinen, oletko tapaturmapeikon suosikki” (25.1.1939); ”Mitä on ammattiterveysoppi?” (22.2.1939); Atte Rainio: ”Tapaturmien aiheuttamat tappiot yhteiskunnalle” (12.6.1941); ”Pienet syyt – suuret seuraukset. Käynti sosiaalimuseossa” (12.6.1941). – Viimeksi mainittua Viikko-Sanomien numeroa markkinoitiin yrityksille ”tapaturmanumerona”. Suomen Teollisuusliiton kiertokirje n:o 51 19.6.1941. TKL. ELKA.

94 Ahti H. Einola: ”Työ – mielikuvitus – tapaturmat”. Tapaturmasuojelu 3/1936. Samasta myös V.K.-nen: ”Ajatukset työaikana”. Varokeino 1/1942.

VAROKEINO

JULKAISIJA: TAPATURMANTORJUNTAYHDISTYS



SISÄLTÖ

Mellä sattuu niin vähän tapaturmia

Ihmiskorvan suojaaminen melulta

Turvallisuus- ja suojalaitteita alkioon...

Kokeita pirstoutumattomasta lasista tehdyillä suojailmälaseilla

Rippuvat telineet

SOS

Liikenneturvallisuuystötä Virossa

Liikenneonnettomuudet Suomessa v. 1931-38

Olemmeko valmistautuneet kesälomalle lähtöön

Leväsaaren eukkojen ensimmäinen kalamatka

Tapaturmat urheilussa

Kaksi kirjettä

Tapaturmantorjuntayhdistyksen liikenneturvallisuusneuvoston kokous

Kilpatehtävä



HINTA 4 MK

235

asia kuitenkin niin, että mitä paremmin sopeudumme järjestelmään, t.s. mitä luotettavamiksi osoittaudumme työssämme, sitä itsenäisemmäksi tulee asemamme ja sitä vähemmän tajuamme itsenäisyytämme ympäröiviä rajoituksia".⁹⁵

95 "Vastuuntunto ja luotettavuus". Tapaturmasuojelu 3/1937.

Tavoitteena oli alistuminen aika-tila-suhteita määräävään valtaan⁹⁶, niin että paitsi tapaturmat estyisivät myös työsuoritus tehostuisi. Tapaturma oli tuotantoprosessin häiriö, mutta olennainen syy ei ollut tuotantoprosessin organisaatiossa. Sillä Safety First -dogmia ehtimiseen toistaen suomalaisetkin tapaturmantorjujat vakuuttivat, että vähintään 80 prosenttia työtapaturmista ”johtui” työntekijän virheestä.⁹⁷ Näin ollen tapaturmat paitsi aiheuttivat korvauskustannuksia myös paljastivat vääriä työskentely- ja ajattelutapoja ja olivat samalla vain osa huonojen tapojen huonoista seurauksista. Tämän käsittääkseen työnantajien ja heidän insinööriensä ei tarvinnut tuntea amerikkalaisen tapaturmantorjunnan tieteellistäjien teorioita, joiden mukaan tapaturmantorjunnassa ei pitänyt keskittyä toteutuneisiin tapaturmiin (injuries), vaan niiden takana oleviin 90 kertaa lukuisampiin potentiaaliin tapaturmiin (accidents).⁹⁸

Tärkeäksi tuli ajatus, että ammattitaitoon kuului sekä tehokas työsuoritus että tapaturman välttäminen.⁹⁹ Tämän ajatuksen toteuttamisesta 1930-luvun alun tilanteessa, laman ja lapuanliikkeen ehdollistamisissa työsuhteissa, kertoi Lahden piirin ammattientarkastaja:

”— — — on pantu toimeen jonkinlainen tehdastyön ratsionalisoiminen ja tätä silmällä pitäen valikoitu työväki, jolloin vähemmän huolelliset on sanottu työstä irti ja vain luotettavampi ja havaintokykyisempi osa jätetty työhön. Näillä viimeksi mainituilla on ollut myöskin suurempi n.s. tehdaskulttuuri, he ovat siis myöskin työssään varovaisempia. Kirjoittaja on muuten havainnut, että taistelu tapaturmia vastaan on löytänyt ymmärtämystä ja myötätuntoa yhä laajemmissa työnantajapiireissä.”¹⁰⁰

Tapaturmien torjunta määriteltiin liikkeenjohdolliseksi ja työnjohdolliseksi ongelmaksi siten, että työn organisoinnin hierarkkisia periaatteita ei kyseenalaistettu vaan vahvistettiin ja luonnollistettiin. Toiminnan oli määrä olla työntekijäin sopeuttamista niihin organisaatiomuotoihin, jotka teknisten uudistusten residuaalina muotoutuivat. Koko se väite, että työtapaturmat johtuivat pääasiassa ihmisen itsensä virhesuorituksesta, lähti tästä premissistä. Kenttä oli rajattu niin, että

96 ”Man kann Herrschaft geradezu so definieren, dass sie jederzeit imstande ist, die Regeln vorzugeben, nach denen die Menschen ihre Zeit aufzuteilen gezwungen sind und in welchen Räumen sie sich zu bewegen haben.” Negt 1987, 21.

97 Suikkanen 1983a, 56, 78, ja esim. ”Ohjelmamme”. Varokeino 1/1936.

98 Heinrich 1950, 24–26.

99 Vrt. myös Magnusson 1987, 132.

100 Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B XV. Ammattientarkastus vuonna 1931, 30.

työntekijän elämisen ulkoiset ehdot esittäytyivät objektiivisina välttämättömyyksinä, kylläkin koko ajan edistyksen kohteina.¹⁰¹

Toiminnan objektina oli työntekijän subjektius, hänen kykynsä itsekontrolliin. ”Olisi kaikilla keinoilla pyrittävä kasvattamaan pysyvää lujatahtoisuutta”, Veikko Korhonen päätteli kirjoituksessaan ”Tapaturmat ja luonteen heikkous” Enso-Gutzeitin henkilökuntalehdessä vuonna 1937.¹⁰²

Työturvallisuustyön propaganda ei kieltänyt, että työntekijällä oli työolojaan koskevia oikeutettuja vaatimuksia:

”Sinä, joka työskentelet käsilläsi, ethän tahdo olla vain ratas teollisuuden tuotantokoneistossa. Tahdot ennen kaikkea olla ihminen, ja ihmisenä taas vaadit viihtyisiä työoloja. Mutta viihtyisyyttä ilman turvallisuuden tunnetta ei voi ajatella. Ja varmuus ja turvallisuus puolestaan edellyttävät järjestystä ja kuria ja sinun vallasasi on niiden edistäminen tai ehkäiseminen.”¹⁰³

Tähdennettiin myös, että kaukonäköinen työnantaja vapaasta tahdostaan huolehti työympäristön kunnosta. Suojelulaitteisiin, puhtauteen ja valaistukseen käytettävät varat maksaisivat itsensä paitsi pienempinä tapaturmakustannuksina myös tehokkaampana työntekona. ”Turvallisuus ja työteho kulkevat käsikädessä.”¹⁰⁴ Suojelulaitteilla ja erilaisilla ”tuotantoesteettisillä”¹⁰⁵ toimilla oli myös suoraan ideologinen tehtävä. Ne olivat otollinen todiste etujen yhteisyydestä. Olikin erityisesti uudelle työntekijälle osoitettava, mitä kaikkea työnantaja oli hänen hyväkseen tehnyt, ja viitattava työntekijän velvollisuuteen toteuttaa työssään vastavuoroisuuden periaatetta.¹⁰⁶

Työnantajan tekemät uhraukset ja työntekijälle asetettavat vaatimukset sijoitettiin kuitenkin myös laajempaan perspektiiviin. Teknologisen edistyksen tulkittiin kohottavan yhtä aikaa sekä tehokkuutta että turvallisuutta, mikäli työntekijät vain sopeutuisivat siihen. Kutomatyöntekijäin oloja vuonna 1929 käsitelleessä sosiaaliministeriön tutkimuksessa pääteltiin, että tehdaslaitosten uudistaminen ja tuotantomenetelmien rationalisointi oli myötävaikuttanut kutomatyöläisten terveydentilan kohentumiseen sitten edellisen, vuosina 1903–1904

101 Vrt. Suikkanen 1983a ja 1983b. Ks. myös Lüdtke 1986, 183–186.

102 Veikko Korhonen: ”Tapaturmat ja luonteen heikkous”. Enso-Gutzeit-Tornator 3/1937.

103 ”Sinä, joka työskentelet käsilläsi”. Tapaturmasuojelu 4/1934.

104 Mickwitz 1939, 120.

105 Vrt. Friemert 1980; Rabinbach 1976.

106 E.C. (= Einar Carlborg): ”Milloin tulokkaille on tehostettava itsesuojelun tärkeyttä”. Tapaturmasuojelu 1/1931.



tehdyn tutkimuksen.¹⁰⁷ Toisen maailmansodan alkaessa näyttää olleen varsin yleinen se käsitys, että suomalainen teollisuus oli 1920- ja erityisesti 1930-luvulla kehittynyt perin modernille tolalle. Myöhemmin ja sitten nopeasta industrialisoitumisesta johtui, että ”teollisuuslaitostemme koneistot ovat tällä hetkellä täysin uudenaikaisia ja tehokkaasti työskenteleviä”, Suomen Teollisuusliitto esitti eräässä lausunnossaan vuonna 1940. Samasta syystä ”tehdasrakennuksemme ja tehdasyhdyskuntamme yleensä vastaavat sosiaalisesti korkeita vaatimuksia. Mistään epähygienisistä tehdaskortteleista ei Suomessa voida lainkaan puhua”.¹⁰⁸

.....
 107 Sosiaalisia erikoistutkimuksia 15 (1936), 42.

108 Suomen Teollisuusliiton 7.10.1940 päivätty lausunto Kauppa- ja teollisuushallintoa käsittelevälle valtionkomitealle (jälj.). Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1940 G-R. TKL, AF 29. ELKA.

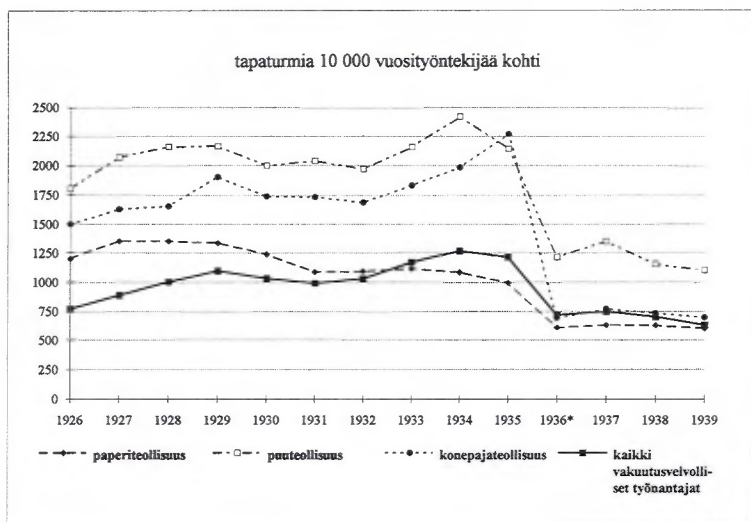
Kuva oli siloteltu, mutta ilmeistä on, että myöhäinen teollistuminen lisäsi edellytyksiä omaksua terveys ja turvallisuus tehokkuuden aineksiksi. Ajattelu, jossa tavoiteltiin ihmisen ja koneen muodostaman järjestelmän kitkatonta toimintaa, sai vahvistusta myös funktionalistisesta arkkitehtuurista, joka 1930-luvulta vaikutti tuotantolaitosten ja tehdasyhdyskuntien rakentamiseen ja vielä enemmän niitä koskeviin tulevaisuuden näkyihin.¹⁰⁹

7.4.2. Tilastojen tuki

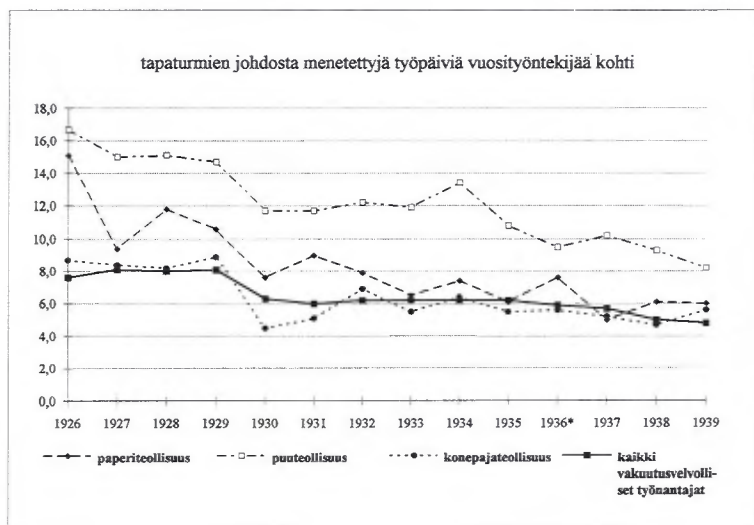
Turvallisuuspropagandassa käytettiin kernaasti valtion, vakuutuslaitosten ja yritysten tapaturmatilastoja osoittamaan turvallisuustyön tarpeellisuutta ja tuloksellisuutta. Miten tapaturmaluvut sitten 1930-luvulla kehittyivät?

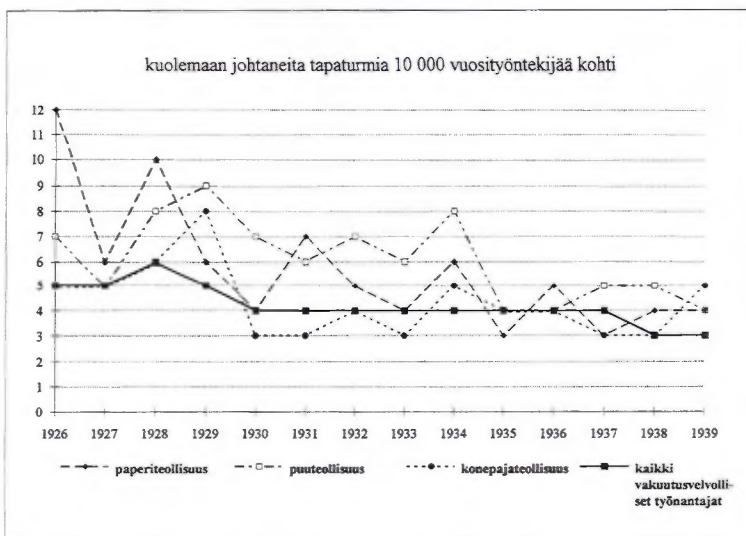
Syvimpinä talouslaman vuosina työtapaturmia oli selvästi vähemmän kuin 1920-luvun viimeisinä vuosina, mutta niin oli työllistettyjä työntekijöitäkin. 1930-luvun puoliväliin tultaessa tapaturmatiheys yleisesti ottaen ylitti 1920-luvun lopun tason. Vuonna 1936 tilastoitujen tapaturmien määrä laski selvästi, mutta tämä johtui uudesta tapaturmavakuutuslaista. Vuoden 1935 laki nimittäin edellytti työnantajan itse korvaavan jokaisesta tapaturmasta 200 markkaan asti tai hoitavan tämän osuuden vapaaehtoisella vakuutuksella. Näin tapaturmatilastosta karsiutuivat lukuisat pienet tapaturmat. Joka tapauksessa myös turmatiheyden noususuunta taittui tässä vaiheessa. Menetettyjen työpäivien luku vuosityöntekijää kohti oli 1930-luvun lopulla huomattavasti alempi kuin 1920-luvun viimeisinä vuosina, mitä tilastointimuutos ei riittä selittämään. Työtapaturmissa kuoli vuosina 1928 ja 1929 kumpanakin yli 350 työntekijää, vuosina 1938 ja 1939 noin 300. Myös invalidisoivia työtapaturmia sattui 1930-luvun lopulla vähemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin.

Kuvio 6. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat paperiteollisuudessa, puuteollisuudessa ja konepajateollisuudessa sekä kaikkien vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1926–1939.



240





* Vuodesta 1936 lähtien vain yli 200 markan korvausta edellyttäneet tapaturmat.

Lähde: SVT XXVI.A. Tapaturmatilastoa 1926–1939. Ks. myös liitetaulukko 1.

241

Paperiteollisuus on Safety First -toimintansa vuoksi tässä erityisen kiinnostuksen kohteena. Paperitehtaissa paitsi tapaturmien määrä myös tapaturmatiheys sekä menetettyjen työpäivien luku työntekijää kohti alenivat 1930-luvun alussa. Näin tapahtui kuitenkin myös paperiteollisuutta tapaturma-alttiimmassa sahateollisuudessa samoin kuin konepajateollisuudessa, jossa tapaturmat olivat lukuisampia mutta yleensä vähemmän vakavia kuin paperiteollisuudessa. Safety First -toimintaa oli jo tuossa vaiheessa organisoitu myös joidenkin puunjalostuskeskusten sahoilla, muttei konepajateollisuudessa.¹¹⁰

Teollisuustuotannon alkaessa elpyä vuonna 1933 tapaturmatiheys kohosi kuitenkin sahateollisuudessa ja konepajateollisuudessa jälleen 1920-luvun lopun tasolle ja sen jälkeen korkeammallekin. Paperiteollisuudessa sen sijaan tapaturmien suhteellinen määrä oli vuonna

110 Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 36–59 (selostukset Enso-Gutzeitin, Kymin ja Serlachiuksen turvallisuustoiminnasta).

1935 jopa hieman alempi kuin 1930-luvun alussa. Kaikilla aloilla ilmoitettujen tapaturmien luku laski vuonna 1936 huomattavasti, mutta syynä oli edellä mainittu korvausperusteiden ja tilastoinnin muutos. Se kaunisti erityisesti konepajateollisuuden tapaturmatiheyden lukuja. Kun tuo muutos otetaan huomioon, voidaan päätellä, että todellinen tapaturmatiheys pysyi paperiteollisuudessa 1930-luvun loppuun asti suunnilleen sillä tasolla, jolle se oli asettunut lamavuonna 1931. Saha-teollisuudessakaan se ei noussut enää 1930-luvun jälkipuoliskolla eikä myöskään konepajateollisuudessa. Työpäiviä tapaturmissa menetettiin kaikilla näillä teollisuudenaloilla koko 1930-luvun ajan suhteellisesti vähemmän kuin 1920-luvulla. Puunjalostusteollisuuden aloilla vähennys oli selvempi kuin konepajateollisuudessa. Kaikkein vakavimmat tapaturmat olivat 1930-luvulla paperiteollisuudessa huomattavasti harvinaisempia kuin 1920-luvulla. 1920-luvun jälkipuolella vuosittain keskimäärin lähes 20 paperiteollisuuden työläistä oli kuollut työtapaturmissa, 1930-luvulla kuolemaan johtaneita tapaturmia oli vuosittain noin kymmenen.

Tapaturmalukujen aleneminen oli turvallisuuspropagandassa todiste yritysten turvallisuustyön tuloksellisuudesta. On kuitenkin ilmeistä, ettei tämä riitä selitykseksi.

Osan muutoksesta selittää 1930-luvun alkuvuosien talouslama. Työvoiman supistukset kohdistuivat eritoten tilapäiseen työväkeen; jäljelle jäänyt ”luotettavampi ja havaintokykyisempi osa” oli, niin kuin Lahden piirin ammattientarkastaja totesi, vähemmän altista tapaturmille. Eikä tuolloinen taloudellinen ja poliittinen tilanne liioin rohkaissut työntekijöitä valvomaan etuuksiaan. Mutta kaikkea lama ei selitä. Merkilläpantavaa on nimittäin, että 1930-luvun jälkipuolen nousukautenakaan tapaturmien ja tapaturmissa menetettyjen työpäivien suhteelliset määrät eivät kohonneet. Tuntuu mielekkäältä olettaa, ettei tämä johtunut vain ”sosiaalisesti korkeita vaatimuksia” vastanneista uusista tehdaslaitoksista¹¹¹, vaan myös modernin teollisen aika- ja tilakurin vahvistumisesta ja siihen elämänsä soveltavan työntekijätyypin kehkeytymisestä. Tässä yritysten turvallisuustyö oli yhtenä osasena ja osaltaan tähän vaikutti myös työolojen valtiollinen sääntely ja valvonta, mutta ennen kaikkea kyse oli turvallisuusvalistusta ja -valvontaa paljon yleisemmästä sosiaalishistoriallisesta prosessista.

* * * * *

111 Se, että uudet tuotantolaitokset vanhoja paremmin täyttivät työturvallisuuden miniminormit, selittäänee sitä, ettei valtion ammattientarkastajien antamien määräysten ja ohjeiden lukumäärä yltänyt 1930-luvun lopulla lähellekään 1920-luvun tasoa. Ks. kuvio 5 edellä s. 199.

Huomattakoon, että samalla kun työntekijäin kasvattamiseen keskittyneet tapaturmantorjujat ottivat itselleen ansion tapaturmien vähenemisestä, he pitäytyivät kuitenkin oppilauseessaan, jonka mukaan noin 80 tapaturmista johtui niihin joutuneista ihmisistä itsestään. Ei näytä esitetyn arvioita, että turvallisuuskasvatuksen olisi onnistunut pudottaa tätä osuutta.

7.4.3. Tarkastuksen tarve

Todellisuus, jossa työntekijän piti oppia toimimaan, ei kuitenkaan muuttunut niin ruusuiseksi kuin turvallisuuspropaganda mielellään esitti. Konkreettisessa valintatilanteessa suojalaitteet näyttäytyivät työnantajalle ensi sijassa kustannustekijänä. Ja työnjohtajan muuttuminen käskijästä kasvattajaksi jäi suurelta osin kauniiksi puheeksi – muuten on vaikeata selittää, että tällaista muutosta on myöhemmin monissa eri vaiheissa esitelty juuri senhetkisenä uutena haasteena. Tapaturmasuojelun kärjessä olleet yhtiöt myönsivät nekin vaikkeivät omia puutteitaan niin kuitenkin sen, että oli useita vähemmän kaukonäköisiä työnantajia. Valtiolliselle valvonnalle tunnustettiin tietty oikeutus: lyhytnäköisiä työnantajia oli ohjattava toimimaan oman etunsa ja työnantajien yhteisen edun mukaisesti. Tätä työtä tekivät myös vakuutusyhtiöiden, ensinnä Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön, tarkastajat.¹¹²

Se näkemys turvallisuustyöstä, joka ohjasi valtiollista ja kunnallista ammattientarkastusta, ei varsinaisesti poikennut ”yksityisen työturvallisuusliikkeen” konseptiosta. Ammattientarkastajien työ tosin kohdistui välittömimmin siihen 20 prosentin osuuteen, joka työtapa-
turmissa Safety First -opin mukaan johtui koneista ja laitteista ja muista ihmismielen ulkopuolisista voimista. Yrityksiä turvallisuustyön organisointiin kehottaneessa kirjoituksessaan vuodelta 1925 ammattienylitarkastaja Pyykkö päätteli kuitenkin, että tapaturmien väistäminen oli ”suuremmalta osaltaan järjestys- ja kasvatustehtävä” ja että turvallisuus ja tehokkuus kuuluivat yhteen.¹¹³ Ammattientarkastuksen säädöksetkin kehottivat ammattientarkastajaa paitsi valvo-

112 Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Ensimmäinen tapaturmasuojelukokous 21–22.3.1930, 13 (Mickwitz), 62 (Westerlund, Mickwitz, ”ordföranden” = Borg); Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 34 (Heiniö). – Pohjola aloitti suojelutarkastuksen 1934. Pore 1941, 156.

113 Onni A. Pyykkö: ”Tapaturmien väistäminen teollisuustyössä”. Sosialinen Aikakauskirja 1925, 599–614. – Jo ennen tätä Pyykön kirjoitusta, vuonna 1924, Vi-

maan työväensuojelulakien noudattamista myös toimimaan niin, ”että työnantajat ja työntekijät tulevat vakuutetuiksi suojelu- ja huoltotoimenpiteiden hyödystä”. Hänen tuli myös ”tarvittaessa antaa heille työntekijäin suojelua ja huoltoa koskevia selityksiä, neuvoja ja ohjeita”. Lainaukset ovat vuoden 1927 ammattientarkastuslain toimeenpanoa koskeneesta valtioneuvoston päätöksestä, jonka antoi Väinö Tannerin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus.¹¹⁴

Neuvonnan yhtenä väylänä käytettiin ammattientarkastuksen vuosikertomuksia. Vanhastaan nämä kertomukset olivat laajoja kokemusten ja opetusten kokoelmia. Sosiaalihallituksen vuonna 1921 antama ohje edellytti yhä, että ammattientarkastajat sisällyttivät vuosikertomuksiinsa tilastotiedon lisäksi selostuksia mm. teollisuuden tilasta sekä yritysten työväenhuollosta ja tapaturmasuojelusta.¹¹⁵ Tosin 1920-luvulla julkaistiin enää vain ammattientarkastuksen vuosittaiset yhteenvetokertomukset. Niissä joka tapauksessa oli näkyvä sija yritysten sosiaalista toimintaa kuvaavalla aineksella, jossa työväenhuoltonsa ja turvallisuustoimintansa esikuvallisesti järjestäneet yritykset saivat kiitosta.

Samoihin aikoihin kun Pyykkö patisteli yrityksiä turvallisuustyöhön, Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön ensimmäinen suojelutarkastaja Richard Mickwitz esitti ensimmäisen toimintavuotensa 1924 vaikutelmia. Turvallisuustyö lähti hänen mukaansa siitä, että kaikessa teollisuustoiminnassa pyrittiin ”tehokkaasti käyttämään voimaa ja ainetta” ja että ”tämä pyrintö käsittää tietysti myöskin ihmisainetta”. Tämän oivaltaneet työnantajat ymmärsivät olla luottamatta ”työmiehen omaan käsitykseen ja itsensäsuojelemisvaistoon” ja ryhtyivät sitä vastoin laajoihin suojelutoimiin. Monessa suomalaistehtaassa oli jo ”tehty kaikki, mitä syillä voidaan toivoa työläisten turvallisuuteen nähden”, mutta useissa paikoissa olot eivät olleet ”likimainkaan ihanteellisia”.

* * * * *

purin piirin ammattientarkastaja Hugo Lindgrén oli neuvonut Kaukaan tehtaiden johtoa asettamaan toimikunnan, joka järjestäisi yrityksen työ- ja palosuojelun ja terveydelliset olot ja valvoisi niitä. Kaukaan johdon pyytämässä lausunnossa Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö piti aloitetta hyvänä ja kertoi Amerikan hyvistä kokemuksista. Lindgréenin ehdottama toimikunta, toisin kuin amerikkalaiset turvallisuustoimikunnat, olisi koostunut pelkästään yrityksen toimihenkilöistä, mutta tämäkin oli vakuutusyhtiön mielestä hyvä ratkaisu, ”ei ollut vaaraa, että se muuttuisi minkäänlaiseksi ’tehdasneuvostoksi’ ”. Urbans-von Bonsdorff 1974, 198–199.

114 Asetuskok. 73/1927.

115 Sosiaalihallituksen/Onni A. Pyykko kirje kaikille ammattientarkastajille 4.2.1921. Sosiaalihallituksen ark., Ammattientarkastusosasto. Dd 1. VA.

KÄYTÄNNÖLLISET TYÖPUVUT

Kirj. ins. R. Mickwitz

Tiedämme kaikki, kuinka usein sopimattomat vaatekappaleet aiheuttavat tapaturmia. Väljät vaatteet, hameet, pää- ja kaulahuivit tarttuvat akseleihin ja hihnaihin vetäen omistajansa mukanaan. Korkeat korot ovat syynä moneen nyrjähdykseen ja käsiin tarttuvat hammasrattaisiin ja koneteriin.

Luonnollisestikin tahtoo moni työläinen kuluttaa loppuun vanhat pitovaatteensa työssä. Työ-

miehet ovat kyllä suurin piirtein katsoen jo kauan sitten huomanneet erikoisten työpukujen suoman edun ja käyttävätkin niitä jo verrattain yleisesti, mutta kuinka on naisten laita? Taloudelliset syyt, t. s. halu käyttää loppuun pyhävaatteensa, eivät aina liene syynä heidän haluttomuuteensa, sillä tiedetään, että he useissa tapauksissa eivät ole ottaneet vastaan tehtaan heille ilmaiseksi tarjoamia työpukuja. Syynä on luultavasti, että



Reipas propulsistaajatar Voikkaan tehtaalla.



Nainen, joka tietää, mitä käytännöllinen ja viileä työpuku paperikonesalissa merkitsee. Voikkaan tehdas.

Mickwitzin teksti jatkui: "— — — heitä hävettää pitää käytännöllisiä housupukuja. Moni ehkä katsoo ne suorastaan sopimattomiksi ja käyttää mieluummin

hameita, huolimatta tomusta, vedosta ja kaikenlaisista konevahinkovaaroista." Tapaturmasuojelu 1/1930.

Suojelulaitteet ja -määräykset jäivät kuitenkin merkityksettömiksi, niin kauan kuin työläiset ja työnjohtajat pitivät tapaturmia "jonakin teollisuudelle ominaisena, välttämättömänä pahana". Välinpitämättömyys paistoi monen työmaan surkeasta järjestyksestä: "Lattialla on huiskin haiskin työkaluja, työaineita ja romua, tikapuut ovat surkeassa kunnossa, sähköjohdot rikkinäiset, mirkelitahkot eivät ole pyöreät eikä nojarautoja ole siirretty tahkoihin kiinni." Työnjohtajat eivät valvoneet suojalasien käyttöä, eivätkä työntekijät piittanneet työkalujensa kunnosta.

Vain oman kokemukseen luottaminen oli ominaista myös monille vanhemmille teollisuusmiehille. He olivat penseitä suojelusteknikon, insinööri Mickwitzin, ehdotuksille. "Ja kuitenkin pitäisi heidän hel-

posti käsittää että suojelusteknikon *tilastosta* saama kokemusaineisto on sata kertaa suurempi kuin yksityisen henkilön kokemus.”¹¹⁶

Suojeluteknillinen asiantuntemus asetettiin niin työnantajien, työnjohtajien kuin työntekijöiden kokemustietoa vastaan. Tämä ajatusta oli yhteinen sekä ammattientarkastajille että vakuutusyhtiöiden tarkastajille.

Asianosaisten kokemukset saivat kuitenkin tärkeän sijan turvallisuustyössä. Kasvatus vetosi terveeseen järkeen, jonka välityksellä suojeluteknisen asiantuntemuksen oli määrä kohdata omakohtainen kokemus. Tämä oli Safety First -toiminnan keskeisen organisaatiomuodon, turvallisuustoimikuntien, idea. Turvallisuustoimikunnat edellyttivät työntekijäin osallisuutta. Mutta miten tällainen toimintatapa saattoi soveltua siihen työnantajapolitiikkaan, jonka suomalaiset puunjalostusyrietykset 1920-luvun lopulla omakseen vahvistivat?

7.5. Paternalismi ja functionalismi

246

7.5.1. Luotettavuus ja itsekontrolli

Erityisen turvallisuustyön alullepano kuului suurten puunjalostusyhtiöiden toiminnassa vaiheeseen, jossa ne yleisesti systematisoivat työnantajapolitiikkaansa. Safety First -suositus ja muut päätökset, jotka Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton liittokokous teki joulukuussa 1928¹¹⁷, kuvastivat työtehon ja työrauhan lujittamisen tapaa: ryhdyttiin entistä ohjelmallisemmin luomaan poliittisesti ja ammatitaidollisesti luotettavaa työväen kantajoukkoa.

Puunjalostusteollisuuden työnantajapolitiikan tällaisen systematisoinnin alkukohta on ajoitettavissa kevääseen 1927. Paperiteollisuustyöväen Liitto oli ryhtymässä maanlaajuiseen lakkoon yleisen palkankorotuksen ja työehtosopimuksen puolesta ja myös sahoilla oli lakkohankkeita. Tällöin sahateollisuuden ja paperiteollisuuden työnantajaliitot yhtyivät yhdeksi Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitoksi. Koordinoimalla toimiaan ja käyttämällä porkkanaa ja keppeä – tehtaaittain tehtyjä yksilöllisiä ja ryhmäkohtaisia palkankorotuksia sekä tehtaanasunnon ja työpaikan menetyksen uhkaa – työnantajat

* * * * *

116 Mickwitz esitti näkemyksensä vakuutusyhtiön ”Tiedonantojen” numerossa 13, 1925. Urbans-von Bonsdorff 1974, 197. – Viimeisen lainauksen korostus PK.

117 Ks. edellä s. 161–162, 224.

kykenivät hajottamaan työläisrintaman, ja paperiteollisuuden lakko raukesi.¹¹⁸

Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön, kenraali Waldenin yhtiön, historiатеos kuvaa puunjalostusteollisuuden johtajien johtopäätöksiä:

”Vuosi 1927 muodostui käännekohtaksi. Siitä alkoi koko maassa ja erityisesti paperiteollisuuden työsuhteasioissa vaihe, joka jatkui toiseen maailmansotaan. Sille oli aivan loppuvuosia lukuunottamatta ominaista työnantajapuolen yhä kasvanut yliote ja ammattiyhdistysliikkeen merkityksen väheneminen entisestäänkin. Vuoden 1927 käännekohta oli kuitenkin osoitus myös siitä, että työnantajapuoli alkoi nähdä työntekijän aikaisempaa tärkeämpänä tuotannon tekijänä, jonka inhimillisiä tarpeita oli tyydytettävä paljon siihenastista paremmin. Teollisuusjohtajien ja ennen muita kenraali Waldenin mielessä oli alkanut kangastella kuva oloihinsa tyytyväisestä, isänmaallisesta ja luotettavasta työntekijäkunnasta.”¹¹⁹

Ensin työnantajat reagoivat voimistuvan ammattiyhdistysliikkeen uhkaan ja sitten – nimenomaan paperiteollisuudessa – varmistelivat kevään 1927 voittoaan. Ja 1930-luvun alkuvuosina he tukeutuivat työsuhteita järjestäessään työmarkkinain ja politiikan voimasuhteisiin, jotka talouslama ja lapuanliike sekä ammattiyhdistysliikkeen luhistuminen olivat luoneet.

Luotettavan työntekijän kasvattamisen keinot olivat sekä repressiivisiä että integratiivisia. Olisi väärin ymmärtää tämä erottelu poliittisen kontrollin ja sosiaalisen huollon jaoksi. Samat toiminnot olivat usein sekä repressiivisiä että intergatiivisia ja sekä poliittisia että sosiaalisia. Poliittisesti ja ammattitaidollisesti luotettavan työntekijän kasvatusta oli sekin, että työmaita koetettiin puhdistaa ”marxilaisista” ja muista epäluotettavista, kuten ”myötäänvahingoittujista”.¹²⁰ Työntekijäin poliittisen jaottelun rinnalla vahvistettiin sosiaalista ja-koja vakinaiseen ja tilapäiseen työväkeen. Näiden jaottelujen mahdollisuudet riippuivat tosin taloudellisista suhdanteista. Sen jälkeen kun talouslamasta oli siirrytty nousukauteen, STK:n työläistilasto-osasto valitti toistuvasti, että työvoiman kysynnän kasvaessa ammattityövoiman niukkuus vaikeutti suuresti työrauhan kannalta tarkoituksenmukaista työntekijäin valikointia.¹²¹

118 Kettunen 1986, 132–133.

119 Nordberg 1980, 320.

120 Ks. edellä s. 207.

121 STK:n hallituksen vuosikertomukset 1937 ja 1938. Liitteinä vuosien 1938 ja 1939 vuosikokouspöytäkirjoissa. STK I D 4:2. ELKA. – Työläistilasto-osastoa koskeneet STK:n vuosikertomusten osat jätettiin säännöllisesti pois Teollisuuslehdessä julkaistuista kertomusten otteista.

On korostettava, että työnantajapolitiikan eri toiminnoissa kontrolli yhdistyi työvoiman uusintamisen ja käytön materiaaliisiin ongelmiin. Työväenhuollon organisointi oli vastausta tällaisiin ongelmiin. Kun yhdyskunta oli rakentunut tehtaan ympärille, yrityksen asiaksi oli luonnostaan langennut huolehtia kaikesta siitä, mitä modernein käsittein voidaan sanoa yhdyskunnan infrastruktuuriksi ja kollektiivisiksi palveluiksi. Palkan osana luontaisedut olivat tarpeen, koska työväestön eläminen ei ollut turvattavissa rahapalkan ja kulutustavaramarkkinoiden varassa. Markkinoiden ja valtion ”alapuoliset” yhteisölliset uusintamismuodot olivat elintärkeitä. Niihin kuuluivat myös työväestön sosiaalisen ja kulttuurisen omanavun toiminnot.

Kansalaissodan jälkeen teollisuustyönantajat kuitenkin latasivat työväenhuoltoon aiempaa tietoisemmat ja poliittisemmat kontrolli-intentiot. 1920-luvun lopulla systematisoitiin niin työväenhuoltoa ylipäätään kuin sen sisältämiä kontrollipyrkimyksiä. Lamavuosien jälkeen tuli sitten taloudellista kasvupohjaa ajatukselle, että sosiaalisten investointien hyödyt työrauhalle ja työteholle vastasivat taloudellisia uhrauksia. ”Mitä paremmin työnantaja tällaisella seudulla vais-tooa ne tarpeet, jotka sen suuressa työläisjoukossa ovat hereillä ja pyrkii niitä sosiaalisella mielellä tyydyttämään, sitä työkykyisempi, varmempi ja uskollisempi työväestö sillä on oleva ympärillään”, huol-totarkastaja Sylvi Sillanmaa kirjoitti Kymi-yhtymän henkilökuntaleh-dessä vuonna 1936.¹²²

Sitä paitsi sosiaaliset investoinnit, esimerkiksi työntekijäin oma-kotiasumisen edistäminen, tarjosivat otollisen vasta-argumentin, kun ammattiyhdistysjohtajat yrittivät ”johtaa harhaan” kotimaista ja vie-läpä ulkomaista mielipidettä levittämällä propagandaa Suomen puun-jalostusteollisuuden alhaisesta palkkatasosta.¹²³ Vuonna 1938 Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto ja Suomen Teollisuusliitto val-

122 Sylvi Sillanmaa: ”Vapaa huoltotyö Kuusankosken tehtailla”. Kymi-yhtymä. Henkilökunnan julkaisu 1/1936. – Muutamaa vuotta aiemmin Palkkatyöläisen paikalliskirjeenvaihtaja antoi kirjoituksessaan ”Kymnlaakso – surunlaakso” perin toisenlaisen kuvan Kymin tehdasyhteisöistä: ”Henkistä ’virkistystä’ hakevat useammat työläisyksilöt täälläkin kaikenlaisista porvarillisista ja uskonnollisista seuroista, vetelehtimisistä, juopottelusta sekä nuorempi väki tanssista ja sukupuolikiikkoukista.” Palkkatyöläinen 8.7.1932.

123 Puunjalostusteollisuuden palkkoja ja sosiaalisia oloja koskeneesta julkisuustaiselusta esim.: Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirjeet n:o 6 3.2.1934, n:o 16 2.6.1934, n:o 18 25.6.1934, n:o 55 3.12.1935, n:o 13 13.5.1937, n:o 39 7.10.1939. ELKA; ”Työnantajan sanat Puunjalostusteollisuus-päivänä”. Teollisuuslehti 2/1936; Per Zilliacus: ”Palkat Suomen puunjalostusteollisuudessa”. Teollisuuslehti 11/1936; ”Pohjoismaisia ansiovertailuja”. Teollisuuslehti 11/1936; Robotti: ”Väärinymmärrettyjä filantrooppeja”. Palkkatyöläinen 25.9.1936; ”Kahden kapitalistin käsityksiä ammattiyhdistysliikkeestä”.

mistuttivat yhdessä filmin ”Teollisuuden huoltotyö”, jonka tarkoitus oli ”osoittaa, miten paljon maan teollisuus tekee työtä ja uhraa varoja työväestönsä ja paikkakuntansa sosiaalisen huoltotyön hyväksi”.¹²⁴

Repressiivisyyden ja integratiivisuuden ulottuvuutta leikkasi työnantajapolitiikassa toinen, tässä keskeinen jännite. Kontrollia samanaikaisesti sekä subjektivoitiin että objektivoitiin. Koetettiin yhtäältä vahvistaa yhtiöyhteisön ei-taloudellisia, sosiaalisia kittejä, toisaalta ankkuroida alistussuhteiden legitimaatio tekniseen ja taloudelliseen välttämättömyyteen ja järkipärisyyteen.¹²⁵ Tämä kaksinaisuus voidaan ilmaista myös niin, että hierarkian paternalistinen ja funktionaalinen oikeuttaminen yhdistettiin.

Paternalistisen ajatustavan mukaan sosiaalisissa suhteissa alemmalla osapuolella on sellaisia ”todellisia” intressejä, joita hän itse on kyvytön ymmärtämään tai ajamaan, ja siksi vastuu niiden toteuttamisesta kuuluu ylemmälle osapuolelle. Vastavuoroisesti alemmalle osapuolelle lankeaa tottelemisen velvollisuus. ”To assert protection is very often to assert control”, Alan Fox tiivistää.¹²⁶ Näin ymmärretyn paternalismin käsitteen pätevyysala ei rajoitu vain niihin työsuhteiden muotoihin, jotka edelsivät oikeudellisesti vapaita työmarkkinoita, eikä käsite edellytä isännän ja alaisen henkilökohtaista suhdetta. Asia erikseen on, että paternalismista tai patriarkalismista puhuesaan tutkijat ovat saattaneet liian harvoin selvittää, mikä on tietoista kontrollipolitiikkaa, mikä taas ”luonnollisina” elettyjä ja koettuja sosiaalisia suhteita, tai tarkoittavatko he paternalismilla toteutunutta asiaintilaa vai tietynsuuntaisia pyrkimyksiä tai ideologisia väitteitä.¹²⁷

Scientific management puolestaan toi funktion konseption yritystaloudelliseen ajatteluun, niin kuin Peter Miller ja Ted O’Leary korostavat. Sen mukaan auktoriteetti, legitiimi valta, ei perustunut etu-

* * * * *

Palkkatyöläinen 19.2.1937; ”Työnantajaliittojen häikäilemättömät keinot yleisen mielipiteen muokkaamiseksi”. Palkkatyöläinen 10.12.1937; Suomen Paperiteollisuusliiton edustajakokous 20–21.4.1935, alustukset, 48, pöytäkirja, 29–30 (kannanotto yhtiöiden huoltotoimintaan).

124 Lainaus Suomen Teollisuusliiton eri yrityksille lähettämästä kirjeestä (päiv. 25.2.1939), jossa näitä kehoitettiin hankkimaan filmille katsojia, kun sitä esitettiin paikkakunnan elokuvateatterissa. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1939 L–S. TKL AF 29. ELKA. – Eri tehtaiden työväenhuoltoa oli elokuvattu jo Helsingissä vuonna 1928 järjestettyä ”sosiaalista viikkoa” varten. Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B XI. Ammattientarkastus vuonna 1927, 33.

125 Kettunen 1990a, 161–170.

126 Fox 1985, 3.

127 Vrt. Magnusson 1988, 139–143; Magnusson 1987, 223–227; Joyce 1980.

oikeutettuun sosiaaliseen asemaan, vaan objektiivisiin faktoihin ja tekniikoihin, joiden nojalla suoritettiin ja koordinoitiin toisistaan riippuvaiset tehtävät. Kukin selvärajainen tehtävä edellytti yksilöllistä vastuuta suorittajaltaan.¹²⁸

Yhtenä siltana työelämän hierarkioita subjektivoineen paternalismin ja niitä objektivoineen funktionalismin välillä oli työntekijäin itsekontrollin kasvatus. Itsekontrollia edellytti funktioon liittyvä yksilöllinen vastuu, mutta sitä vaati myös tehdasteollisuuden moderni paternalismi.

Tehtaiden avustuskassoista oli muodostunut 1800-luvun lopulla sellainen paternalististen työsuhteiden osa, jonka avulla työntekijäin yhteisvastuu ja siihen liittyvä itsekuri oli korvannut henkilökohtaisen yhteyden tehtaanpatruunan ja työntekijäin välillä.¹²⁹ Paternalismin ja funktionalismin yhteys ja samalla itsekontrollin kasvattamisen tavoite ilmeni myöhemmin muun muassa huoltokonttoreissa. ”Minkätähden kuulun huoltokonttoriin?”, kysyttiin Enso-Gutzeitin henkilökuntalehdessä vuonna 1933. Syitä lueteltiin kahdeksan, ensimmäisinä nämä kaksi: ”1. Huoltokonttori edistää jäsentensä talouden järkipäristämistä. 2. Huoltokonttori opettaa säästämään.”¹³⁰

Erityisen ilmeisenä paternalismin ja funktionalismin yhteys näkyi siinä, miten yhtiöt 1930-luvulla edistivät työntekijäinsä omakotiasumista. Toiminta ei tosin vielä saavuttanut läheskään sitä laajuutta kuin toisen maailmansodan jälkeen. Kuitenkin jo 1930-luvulla rakennettiin tyypipiirustusten, kaavoituksen ja lainoituksen avulla tehdasyhdyskuntaa, jossa työläisperheet asuisivat omaa kotiaan yhtiön järjestämän tai rahoittaman neuvonnan opastamina ja pihanhoitokilpailujen innoittamina.¹³¹ Samalla kyse oli – eri yhtiöissä eri tavoin – yhtiön suoran kontrollin rationaalisesta (itse)rajoituksesta. Vastuuta ja

128 Miller–O’Leary 1989, 254–255.

129 Jaakkola 1986, 33–34.

130 ”Minkätähden kuulun huoltokonttoriin?”. Enso-Gutzeit-Tornator 1–2/1933 (kosteus alkuperäinen).

131 Hoving 1961, 557–564; Nordberg 1980, 358–363; Saarikangas 1993, 106. – Ideologian ja käytännön ilmauksina henkilökuntalehdistä 1930-luvulta esim.: ”Omakotirakentajat”. Enso-Gutzeit 2/1930; Erkki Virtanen: ”Suuntaviivoja omakoti- ja pienasuntotuotannon organisoimiseksi uusille asemakaavoitettaville alueille Ensossa”. Enso-Gutzeit-Tornator 2/1936; Ilmari Luostarinen: ”Työväestön asunto-olojen kehitys Enso-Gutzeit-Tornator-yhtymässä”. Enso-Gutzeit-Tornator 4/1937; ”Valkeakoskella on kauniita ja hyvin hoidettuja puutarhoja”. Työn Äärestä 2/1937; ”Asunto- ja pihamaakilpailut Simpeleellä”. Työn Äärestä 2/1937; ”Kotikartanot Myllykoskella”. Työn Äärestä 2/1937; ”Omakoti-asia Simpeleellä”. Työn Äärestä 3/1937; ”Oma koti jokaiselle”. Työn Äärestä 1/1938; ”Omakotirakentajien ensimmäiset toimenpiteet”. Työn Äärestä 1/1938; ”Pihamaitten ja asuntojen hoitokilpailut Valkeakoskella”. Työn Äärestä 2/1938. – Vrt.

valvontaa siirrettiin kahteen suuntaan: yksityiseen sfääriin työläisperheelle ja siinä erityisesti naiselle ja julkiseen sfääriin kunnalle, monessa tapauksessa vasta perustetulle kauppalalle.¹³² Ja arkkitehdit tarjosivat asiantuntemustaan tämän kaksisuuntaisen delegoinnin tiedolliseksi tueksi.¹³³

Työntekijän itsekontrolli oli työvoiman käytön ja uusintamisen vaatimuksia vastaava välttämättömyys, mutta sen piti olla myös vastavuoroisuusperiaatteen mukainen työntekijän vastaus työnantajan huolenpitoon. Tämä ajatus sisältyi myös tapaturmantorjunnan ideologiaan.¹³⁴

Sinänsä itsekontrollin hyveet yhdistivät kapitalismin kehkeytyessä hyvin erilaisia yhteiskunnallisia tavoitteenasetteluja.¹³⁵ Itsekontrollin tavoite sai keskeisen sijan yhtä hyvin käsityksissä siitä, mitä edellytti järjestyksen säilyttäminen, kuin käsityksissä siitä, mitä vaati kansan kohoaminen poliittiseksi subjektiksi. Vieläpä käsitykset työväenluokan vapautuksenkin edellytyksistä rakentuivat itsekuriin kasvavien ihmisten varaan. Sovinnaisin attribuutein voi sanoa, että itsekontrollin hyveet yhdistivät niin konservatiiveja, liberaaleja kuin sosialistisiakin näkemyksiä. Yhteiskunnallisten valtasuhteiden kannalta asia voidaan ilmaista toteamalla, että vaatimus itsekontrollista liittyi sekä sosiaalisen kontrollin että sosiaalisen nousun pyrkimykseen ja vielä sosiaalisen emansipaationkin näköaloihin.

Maaillmansotien välin suomalaisten teollisuusyritysten työnantaja-ideologia edellytti työntekijän kasvattamista itsekontrolliin kahdesta suunnasta. Työntekijä tuli yritysjohtoon tarkasteluun toisaalta yksilönä, jota määrittivät hänen työkykynsä ja -halunsa ja hänen työtehtävänsä, toisaalta kollektiivisingulaarin ”oma työväki” osana. Safety First -turvallisuustyölle oli mahdollista antaa ideologinen sisältö, joka merkitsi näiden kummankin tarkastelutavan yhtäaikaista vahvistamista.

Standertskjöldin (1973, 340) kuvaus Kaukaalta: ”Kaukaalla kokeiltiin omakotiasutusta ja yhtiö luovutti 56 tonttia, joille työläiset saivat rakentaa omat asuntonsa. Vuosien kuluessa ne kaikki kuitenkin ostettiin takaisin koska niiden haltijoilla ei ollut varaa tai halua kustantaa tarvittavia korjauksia.”

132 Ks. Rentolan (1992, 749, 794–799) kuvaus Karkkilasta, jossa tehdas edisti 1930-luvulla omakotiasumista lähinnä tukemalla uuden kauppalan tällaista asuntoliittistä aktiivisuutta.

133 Vrt. Nupponen 1992, 90–95; Saarikangas 1993, 21, 121–129.

134 Vrt. E.C. (= Einar Carlborg): ”Milloin tulokkaille on tehostettava itsesuojelun tärkeyttä?”. Tapaturmasuojelu 1/1931.

135 Tätä tähdentää esimerkiksi James S. Roberts (1984, 128–131) tutkimuksessaan raittiuskysymyksestä ja työväenluokasta 1800-luvun Saksassa.

7.5.2. Turvallisuustoimikunnat aloitetoimintana

Pedagogi Kurjen ja jopa insinööri Peltosen oli vaikeata vakuuttaa teollisuusjohtajia siitä, että näiden oli ryhdyttävä rakentamaan työsuhteet sielutieteellisen tiedon pohjalle. Turvallisuustyö oli kuitenkin ajatuksellisesti helppo askel kohti työntekijän käsittelemistä hänen subjektiivutensa ja hänen funktionsa määrittämänä. Tapaturma ilmaisi riskiä sen välillä, mitä työntekijä teki ja millaiseksi hänen tehtävänsä oli tehty. Tapaturmantorjunta voitiin suhteellisen suoraviivaisesti ymmärtää sekä kasvatuksen että teknisen asiantuntemuksen alaksi. Sen voitiin käsittää vaativan sellaista teknistä asiantuntemusta, johon kuului työntekijän kasvatuksellinen käsittely ja jossa tiedon kohteena oli ihmisen ja koneen muodostama järjestelmä. Tapaturmantorjunnan instituioitumista tällaiseksi asiantuntemukseksi kuvasti sekin, että muutoin itse laatimaansa *Työsuhde* -kirjaan vuodelta 1939 Peltonen kirjoittui tapaturmasuojeluluvun alan erikoistuntijalla, suojelutarkastaja Mickwitzillä.

Safety First -toimintaan kuuluneille työntekijöiden osallistumismuodoille oli puolestaan annettavissa merkitys, jossa työntekijän subjektiiviseksi tekeminen vastasi paternalistista valmiutta ”oman työväen” kuulemiseen. Tällaisen merkityksen saivat *turvallisuustoimikunnat*.

Turvallisuustoimikuntia perustettiin 1920-luvun loppupuolelta lähtien suomalaisten suuryritysten toimipaikoille, ensin Serlachiuksen Mäntän, Tampereen ja Jyväskylän tehtaille, sitten myös Enso-Gutzeitin ja Kymi-yhtymän tehtaille, 1930-luvulla muihinkin suuriin puunjalostusyrityksiin ja myös muutamiin muiden alojen tuotantolaitoksiin, kuten Paraisten kalkkitehtaalalle ja Outokummun kaivokselle. Toimikuntien kokoonpano vaihteli, erityisesti se missä määrin työnsuhteet olivat mukana, mutta enemmistö oli aina työntekijöitä.¹³⁶

Toimikunnat muodostettiin useimmiten osastoittain. Ne keskustelivat osastoinisinsinööri tai huoltotarkastajan johdolla edellisen kokousvälin aikana sattuneista tapaturmista ja siitä, miten ne olisi voitu vält-

* * * * *

136 Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 35–59 (Enso-Gutzeit, Kymmene Aktiebolag, Serlachius); ”Turvallisuustoiminta ja sen järjestely yhtiössämme”. Enso-Gutzeit 1/1930; Mirjam Gummerus: ”Voidaanko tapaturmia ehkäistä huoltotyöllä”. Teollisuuslehti 2/1932; ”Turvallisuustyötä Enso-Gutzeit Osakeyhtiössä”. Tapaturmasuojelu 4/1933; Margit Borg: ”Turvallisuustoiminta Kymi-yhtiössä”. Tapaturmasuojelu 1/1935; ”Turvallisuustyötä Valkeakosken tehtailla”. Työn Äärestä 1/1937; G. Tallqvist: ”Turvallisuustyö Warkauden Tehtailla”. Tapaturmasuojelu 3/1932; A(tte).R(ainio): ”Tapaturmantorjuntatyötä Paraisilla”. Varokeino 1/1936; H. Boedeker: ”Muutamia sanoja teollisuuden tapaturmantorjunnasta” (W. Rosenlew & Co OY). Tapaturmasuojelu 1/1939; Carlborg 1948, 44–45; Kuisma 1985, 217.

tää, sekä järjestivät tapaturmantorjuntapäiviä ja turvallisuuskilpailuja.¹³⁷ Työntekijöitä kannustettiin turvallisuutta lisääviin keksintöihin työpaikallaan. Tässäkin tavoite oli kasvatuksellinen: piti todistaa pint-tyneiden työtapojen vaarallisuus ja tehottomuus.

Millerin ja O'Learyn mukaan funktion konseptio toi yrityksen sisälle myös ajatuksen yksilöllisestä aloitteellisuudesta. Hierarkian eri tasojen tehtävissä aloitteellisuus vain rajattiin eri tavoin. He myöntävät, että Taylorin edustama varhainen scientific management omistautui enemmän yksilöllisen vastuun vaatimiseen työntekijöiltä kuin yksilöllisen aloitteellisuuden avaamiseen heille.¹³⁸ Suunnittelun ja suorituksen rajaa rikkova työntekijän aloite oli Taylorille ikävä ilmentymä suunnittelun epäonnistumisesta ja ajan tuhlauksesta.¹³⁹ Yrityksen hierarkian funktionaalinen perusteleminen yhtä kaikki mahdollisti ajattelun, jossa oli sijansa funktioon liittyvälle, funktion parempaa täyttämistä palvelevalle aloitteellisuudelle.

Toisin kuin alkuperäinen taylorismi, Safety First -liike varta vasten ajoi aloitteellisuutta. Turvallisuustoimikunnat tai -komiteat olivat eräänlaista aloitetoimintaa työturvallisuuden parantamiseksi.¹⁴⁰ Niin kuin amerikkalaisyritysten etunenässä organisoima aloitetoiminta yleensä, myös turvallisuustyö muovasi työntekijäin työtään koskevaa "hiljaista tietoa" kontrolloitavaan, tuotantoprosessissa hyödynnettävään muotoon.¹⁴¹ Kuitenkaan tarkoituksena ei ollut ensi sijassa turvallisuutta parantavien keksintöjen kehittäely, vaan työntekijöiden, ja työnjohtajien, kasvatus. Aloite alistettiin, kuten muussakin aloite-toiminnassa, itsekiin kasvatamisen ja yrityksen tavoitteisiin samastumisen keinoksi.

137 Suomen ensimmäiset turvallisuuskilpailut lienee järjestetty Enso-Gutzeitilla vuonna 1933. E. Carlborg: "Enso-Gutzeit Osakeyhtiön tapaturmantorjuntatyöstä". Enso-Gutzeit 1947 (henkilökuntalehden juhlanumero yhtiön täyttäessä 75 vuotta).

138 Miller-O'Leary 1989, 255–256.

139 Daniel T. Rodgers (1978, 55) ei kuitenkaan ole oikeassa, kun hän sanoo, että Taylor inhosi sanaa "aloite" (initiative). Horace Bookwalter Drury (1918, 68) jo kiinnitti huomiota siihen, että Taylor halusi varmistaa työläisten "aloitteen" mutta hänelle "initiative" merkitsi suunnilleen samaa kuin "interest" tai "enterprise".

140 Tämäntapaisena aikalaistulkintana esim. Paavo Pero: "Työmenetelmien parannusehdotusten palkitseminen". Teollisuusteknikko 7–8/1935.

141 Aloitetoiminnan tästä merkityksestä ks. Teräs 1993. – Serlachiuksen huoltotarkastaja Sisko Ania kertoi vuonna 1930, että yrityksen turvallisuustoimikunnissa "vieläpä sellaisetkin, kuin työtehon parantaminen ja uusien työmenetelmien käyttäntöön ottaminen ovat pohdinnan alaisina". Hän uskoi myös, että työläiset käyttivät suojalaitteita paljon mieluummin silloin, kun aloite oli tullut heiltä itseltään eikä työnantajalta. Työntekijöillä kun oli taipumus leimata "herrojen metkuiksi" jonkun muun määräyksestä tehtyt uudistukset. Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 55–56.

”Yleisperiaatteena” oli, ”että aloitteen on kuljettava ’ylhäältä alas-päin’ ”.¹⁴² Turvallisuustoimikuntien työntekijäjäsenen valintatavat vaihtelivat eri yrityksissä, mutta yleensä valinnan suorittivat työn-antajan edustajat. Poikkeus oli valtionyhtiö Enso-Gutzeit. Siellä työntekijät saivat itse valita edustajansa, joskin tehtaanjohton edustajat vastasivat ainakin ensimmäisten valintakokousten koollekutsumisesta ja johtamisesta.¹⁴³ Ammattiyhdistyksillä ei ollut osaa turvallisuustoimikuntien valinnoissa. Peltosen *Työsuhte*-kirjan kirjoituksessaan Mickwitz piti toimikuntien jäsenten valintaa tehtaanjohton asiana. Hänestä oli suositeltavaa, että toimikuntien työntekijäjäsenistä vaihdettiin vuosittain kolmannes, jotta ”saatetaan vähitellen suurin osa työntekijöistä järjestetyn turvallisuustoiminnan vaikutuspiiriin alaiseksi”. Valinnassa oli syytä ottaa huomioon, Mickwitz kirjoitti vuonna 1939, ”miesten (sic) kunnollisuus ja luonne”. Näin meneteltäessä jäsenyys käsitettiin tunnustukseksi, ”mikä kannustaa mielenkiintoa yhteiseen asiaan”.¹⁴⁴

Niin kuin vakuutusyhtiö Sammon toimitusjohtaja Jon Hartman kirjoitti *Varokeinossa* vuonna 1936 turvallisuustoimikuntia tai -komiteoita kuvatessaan, ”mitään päätösvaltaa ei komiteoilla luonnollisestikaan ole”. Niinpä ”pelko siitä, että komiteoista kehittyisi nk. ’työneuvostoja’, on osoittautunut täysin perusteettomaksi”. Kokemus oli päinvastoin osoittanut, että komiteatyö oli lähentänyt työntekijöitä työnjohtoon.¹⁴⁵

Huomautuksellaan työneuvostoista Hartman kaiketi tarkoitti niitä tuotannon kontrollin radikaaleja muotoja, joita työväenliike oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen monissa maissa tavoitellut. Jonkinlaista epäluuloa turvallisuustoimikuntien muodostamista kohtaan näyttää työnantajien keskuudessa viittauksesta päätellen olleen.¹⁴⁶ Melko harvakseltaan, monin paikoin tuskin neljästikään vuodessa koontuneet toimikunnat¹⁴⁷ eivät kuitenkaan olleet työläisten harjoittaman kontrollin vaan työläisiin kohdistetun kontrollin muoto.

142 G. Tallqvist: ”Turvallisuuustyö Warkauden Tehtailla”. *Tapaturmasuojelu* 3/1932.

143 Ks. viitteessä 136 mainitut lähteet sekä jäljempänä s. 336–339.

144 Mickwitz 1939, 146–147. – Polinin (1932, 226–228) mukaan Kymi-yhtiön tuoloin (1932) yhteensä yhdeksän turvallisuustoimikunnan kaikki jäsenet osastoinsinööriä ja huoltotarkastajaa lukuun ottamatta oli määrä vaihtaa vuosittain.

145 Jon Hartman: ”Tapaturmien torjunta suurilla työpaikoilla”. *Varokeino* 2/1936.

146 Ks. myös 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 30.

147 Esim. Paraisten kalkkitehtaalla osastoitaisten turvallisuustoimikuntien kerrottiin kokoontuvan 2–3 kertaa vuodessa. ”Tapaturmantorjuntatyö Paraisissa”. *Vapaa Työ* 22.5.1936. – Mickwitzin vuonna 1939 kuvaamien ”yleisten suuntaviivojen” mukaan kokouksia pidettiin kolme tai neljä vuodessa. Mickwitz 1939, 146–147. – Vuonna 1943 tehdyn teollisuuden tapaturmasuojelun suunnitelman

Turvallisuustyön retoriikan mukaan tapaturmat olivat ”yhteinen vihollinen, jota vastaan kaikkien poikkeuksetta tulee taistella”.¹⁴⁸ Yhteisyyttä korostettaessa kietoutuivat toisiinsa funktionalistinen ajatus taloudellisesta koneistosta, jonka häiriöitä oli ehkäistävä, ja paternalistinen ajatus ”oman työväen” huoltamisesta ja kuulemisesta. Turvallisuustoimikunnat olivat tällaisen yhteisyyden todisteita. Ristiriidan kokemuksen oli määrä muuttua yhteisedun oivallukseksi.¹⁴⁹

Tässä tarvittiin kuitenkin asiantuntevaa apua. Ensinnäkään turvallisuustyön ei pitänyt olla vain työntekijäin kasvattamista, vaan myös työnjohtajain kasvattamista järjestyksen ylläpitämiseen ja siinä työntekijäin kasvattamiseen. Turvallisuustyössä ja ehkä ennen kaikkea turvallisuustyöstä puhuttaessa määriteltiin uusia työnjohtajan kvalifikaatioita. Toiseksi työorganisaation eri tasojen toimijoiden kasvataminen ja kasvatuksellisten suhteiden rakentaminen työorganisaatioon näytti edellyttävän itse tuotantoprosessin ulkopuolista asiantuntemusta. Jokin määrä tällaisen asiantuntemuksen voimaa välittyi tehtäisiin niiltä työnjohtajakursseilta, joita 1920-luvun lopulta alettiin järjestää, samoin ammattientarkastajien ja tapaturmavakuutustarkastajien neuvonnasta. Mutta myös yrityksen sisälle ilmaantui uusi asiantuntija, huoltotarkastaja.

255

7.5.3. Sosiaalinen asiantuntemus

Tampereen ja Lahden piirien naispuolinen ammattientarkastaja Sisko Ania palkattiin Mäntän tehtaan huoltotarkastajaksi vuonna 1928. Serlachius oli tässäkin kärjessä. Vuonna 1929 Yhtyneet Paperitehtaat valitsi huoltotarkastajakseen Viipurin ja Kuopion piirien naispuolisen ammattientarkastajan Lilli Vuorelan, ja vuonna 1930 Kymi-yhtiön huoltotarkastajana aloitti Margit Borg, joka oli suorittanut Yhdysvalloissa sosiaalialalle suuntautuneen korkeakoulututkinnon. Enso-Gutzeit Osakeyhtiöön perustettiin vuonna 1929 erityinen ”tarkastus- ja huoltotoimisto”, jonka päälliköksi tuli varatuomari Ilmari Luostarinen.¹⁵⁰

* * * * *

mukaan turvallisuustoimikunnat kokoontuivat yleensä neljästi vuodessa, tarpeen vaatiessa useammin. 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 33. – Huoltotarkastaja Sisko Ania kertoi kuitenkin vuonna 1930, että tuolloin Serlachiuksen turvallisuustoimikuntien oli määrä kokoontua kerran kuussa. Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous 8–9.12.1930, 55.

148 Lainausta Mickwitziltä vuodelta 1925. Urbans–von Bonsdorff 1974, 197.

149 Esim. Lilli Vuorela: ”Näkökohtia nykyaikaisessa työväenhuolto- ja huoltotarkastajain työssä”. Teollisuuslehti 9/1930.

150 Norrmén, s.a., 193; Polin 1932, 228–229; Nordberg 1980, 349; Hoving 1961,

Ensimmäisistä huoltotarkastajista useimmat olivat naisia. Yritysten sosiaalisen toiminnan uskominen naisten käsiin ei ollut vain suomalainen ilmiö, vaan näin oli yleensä muuallakin. Esimerkiksi Englannissa, Ranskassa ja Saksassa naispuoliset sosiaalivirkailijat olivat tulleet yrityksiin laajasti ensimmäisen maailmansodan aikaan ja naiset hoitivat tätä tehtäväkenttää sen jälkeenkin.¹⁵¹

Suomalaisyritysten hallinnossa ja työnantajajärjestöissä sosiaalinen toiminta sai aiempaa määritellymmän osan toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Samalla se myös organisoitiin miesten johdettavaksi. STK:n sosiaaliosasto laati vuoden 1947 lopussa luettelon jäsenyritysten sosiaalipäälliköistä. Siinä oli noin kaksi sataa nimeä, osa vastasi päätoimisesti, osa sivutoimisesti yrityksen sosiaaliasioista. Naisia oli kymmenkunta tai jokunen enemmän; luettelossa joillekin oli merkitty etunimestä vain alkukirjaimet. Sodasta palannut upseeristo oli melko vahvasti edustettuna.¹⁵² Miespäälliköiden alaisuudessa toimineet naisvirkailijat muodostivat joka tapauksessa suuren osan 1940-luvulla muotoutuneesta sosiaalivirkailijoiden ammattikunnasta, joka juontui 1920-luvun lopun ensimmäisistä huoltotarkastajista.¹⁵³

Ammattientarkastuksessa ”työväenmenestyslaitosten” seuranta oli vanhastaan vakiintunut naispuolisten ammattientarkastajien tehtäväksi. Kävi kaiketi luontevasti, että naispuolinen ammattientarkastaja haki ja valittiin huoltotarkastajaksi. Tuskinpa hän itse sen paremmin kuin hänen palkkaajansaakaan kokivat tätä puolenvaihdoksi yhteiskunnallisten voimien kamppailussa. Lilli Vuorela kuvasi vuonna 1930 *Teollisuuslehdessä* uuden toimensa perusteita:

”On – – – tultu huomaamaan, että samoin kuin parhaiten tulosten saavuttamiseen vaaditaan ensiluokkaiset ja hyvässä kunnossa olevat koneistot, edellyttää teollisuuslaitoksen täydellinen menestyksellinen toiminta työväestön ammattitaidon sekä ruumiilliseen ja henkiseen hyvinvointiin perustuvan työkyvyn korkeaa kuntoisuutta.

548. – Anian siirtymisvuosi ammattientarkastajan tehtävästä Serlachiuksen huoltotarkastajaksi on selvitetty Suomen valtiokalenterin perusteella, ja Borgin aloitusvuosi Kymi-yhtiössä on tarkistettu kansanedustajamatrikelista.

151 Frankenstein 1939. – ”The occupation of welfare superintendent is generally considered as a female employment, and choice of staff is mostly influenced by the need for appointing women with maternal instincts and sufficient sensibility to fit them for a profession which demands a certain amount both of charity and devotion.” Lainausta ILO:n raportista *Occupation and Health* (1934) Frankensteinin (1939, 298) mukaan. Ks. myös Sachse 1982; Sachse 1988.

152 Suomen Työnantajain Keskusliiton jäsenten palveluksessa olevat sosiaalipäälliköt. Liitteenä STK:n sosiaaliosaston kiertokirjeessä n:o 504/47 30.12.1947. Sosiaaliosaston kiertokirjeet 1945–1949. STK I D 17:1. ELKA.

153 Vrt. Nordberg 1980, 541; Kaitila 1948, 15; Lilja 1987, 186.



Teidän työläisenne

tuntevat viihtyväänsä, jos tehtaassa on

**SOHLBERGIN
TEHDAS-VAATEKAAPIT**

Niissä säilyvät puuvut puhtaina.

Kuljetusvaunut

tehtaita, varastoja, leipomolaitteita ja teurastamoja varten kuuluvat SOHLBERGIN erikoisvalmistuksiin.

% G. W. SOHLBERG %

HELSINKI. Vuorimiehenkatu 29. Puh. 20671 vaihe.

Tähän pyrkiessä saavutetaan yhdenaikaisesti sosiaalipoliittisia tuloksia vapaaehtoista ja verrattain helppoa tietä, odottamatta lain-säädännön samaan suuntaan tapahtuvaa ohjausta tai pakoitusta.”

257

Vuorela jakoi tehtäväkenttensä kahteen osaan, turvallisuustoimintaan, joka koski tehtaan sisäisiä oloja, sekä ”varsinaiseen” huoltoon, joka kohdistui pääasiassa tehtaan ulkopuoliseen elämiseen. Organisoidesaan ja ohjatessaan turvallisuustyötä huoltotarkastajan oli ”ensikädessä kasvatettava työntekijöitä välttämään tapaturmia”. Kasvatuksen tarpeessa olivat myös työnjohtajat.¹⁵⁴

Omissa tehtävissään niin valtion ammattientarkastaja kuin yrityksen huoltotarkastaja määrittelivät työelämän ’sosiaalista’ tavalla, joka ennemmin myötäili ja tuki taloudellisen tehokkuuden vaatimuksia kuin asetti niille rajoja. Tätä ’sosiaalista’ varten alkoi hahmottua erityinen professio.

Huoltotarkastaja toteutti toimessaan paternalismia ja funktionalismia yhdistäviä toiminta- ja ajattelutapoja. ”Työväenhuollon” terminologiassa oli paternalistinen lataus. Sotien aikana niin yritysten huolto kuin muukin huolto laajeni huomattavasti, mutta silloin myös vahvistui työnantajien holhousta vastustaneen ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallinen vaikutus. Puunjalostusteollisuuden huoltopäälliköiden neuvottelupäivät elokuussa 1943 puuttuivat alan käsitteistöön.

154 Lilli Vuorela: ”Näkökohtia nykyaikaisessa työväenhuolto- ja huoltotarkastajain työssä”. Teollisuuslehti 9/1930 (korostus alkuperäinen).

Todettiin, että nimikkeisiin huoltopäällikkö ja huoltotarkastaja sisältyi työläisten mielestä ”jonkinlainen holhouksen ajatus, mikä on asialle vahingoksi”. Kun sitä paitsi huoltopäällikkö-nimike oli käytössä muuallakin kuin yrityksissä, oli tarpeen muuttaa käsitteitä. ”Sanan *sosiaalinen*” katsottiin parhaiten ilmentävän asianomaista työkenttää. Neuvottelukokouksen ehdotuksen mukaisesti työnantajaliitto suosittelee jäsenyrityksilleen, että alan toiminimikkeet muutettaisiin sosiaalijohtajaksi, sosiaalipäälliköksi ja sosiaalitarkastajaksi.¹⁵⁵ STK:n vuonna 1948 julkaisemassa kirjassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* torjuttiin myös käsite ”sosiaalihuolto”, koska sana oli sidoksissa ”liian isälliseen ja holhoavaan” ja ”henkilöstön” sen tähden vieroksumaantointintapaan.¹⁵⁶

7.5.4. Yhtiöyhteisö ja modernisointi

Työnantaja-auktoriteetin paternalistinen tai funktionalistinen perustelu ei ilmeisesti kumpikaan sinänsä vääjäämättä poissulkenut palkkatyöläisten kollektiivista intressiedustusta. Norjalaisissa paperitehdasyhteisöissä näytävät vallinneen 1920- ja 1930-luvulla paljolti samannäköiset paternalistiset suhteet kuin suomalaisissakin, mutta samaan aikaan, toisin kuin Suomessa, ammatillinen järjestäytyneisyys oli korkealla tasolla ja työnantajat tunnustivat ammattiyhdistykset työntekijäin edustajiksi.¹⁵⁷ Ja Ruotsin työnjohtajaopiston johtaja Ekelöf puhui vuonna 1938 ”uudesta patriarkalismin muodosta”, joka oli määrää toteuttaa vahvan kollektiivisen neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän vallitessa.

Sitä paitsi paternalistisiksi luokiteltavat kontrollikäytännöt eivät olleet esimerkiksi Valkeakoskella vahvimmillaan 1930-luvulla. Kuokoistukseensa ne puhkesivat vasta Juuso Waldenin aikana toisen maailmansodan jälkeen – ja sen jälkeen kun Juuso Walden oli vuonna 1945 tarmokkaasti myötävaikuttanut paperiteollisuuden ensimmäisen valtakunnallisen työehtosopimuksen solmimiseen.¹⁵⁸ Sodanjälkeiselle

155 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 38 21.9.1943. ELKA.

156 Kaitila 1948, 18–19.

157 Kaldal 1993.

158 Vrt. Nordberg 1980, 540–541; Kalela 1981, 197–198; Mansner 1984, 183–188. – Kuvaan sopii, että kun tuotantokomiteat kerran oli perustettu, Juuso Walden sisällytti ne Yhtyneiden yhtiöyhteisöllisyyden piiriin. Ks. esim. ”Yhtyneitten tuotantokomiteat tutustumassa Myllykoskeen”. Työn Äärestä 3/1947; J.W. Walden: ”Katsaus”. Työn Äärestä 1/1948; ”Tuotantokomiteat vierailivat Valkeakoskella”. Työn Äärestä 2/1948; J.W. Walden: ”Katsaus”. Työn Äärestä 1/1949; ”Tuotantokomiteat Simpeleellä”. Työn Äärestä 2/1949.

työsuhteiden muutokselle oli toiselta puolen ominaista se, että kollektiivisen sopimusjärjestelmän hyväksymisen rinnalla teollisuusyritykset omaksuivat paljon näkyvämmiin kuin ennen rationalisoinnin sanoman ja sen yhteydessä työorganisaation hierarkkisuuden funktionalistisen perustelun.

Niin paternalistiset kuin funktionalistiset auktoriteetin perustelut kohdistivat huomion tuotannon ja uusintamisen ainekselliseen puoleen ja siten työntekijään *tuotantoprosessin* elävänä voimana. Edellä esitettyjen esimerkkien perusteella *työmarkkinasuhteen* pariteetti-ideologinen organisointi oli samanaikaisesti mahdollinen. 1920- ja 1930-luvun suomalaisten teollisuusyritysten työnantajapolitiikkaan tällainen yhdistelmä ei kuitenkaan kuulunut. Paternalististen ja funktionalististen periaatteiden nojalla ei vain uusinnettu työorganisaation hierarkiaa, vaan niihin tukeutuen myös vaalittiin työvoiman ostajan ja myyjän suhteen kahdenvälisyyttä.

”Patriarkaalinen suhde työntekijäin ja työnantajain välillä saatava palautetuksi. Välitön yhteys ilman vieraita pyyteitä ajavia välikäsiä.” Näin otsikoi valkoisten työmiesten järjestöksi vuonna 1929 perustetun Vapaan Työväenliiton *Vapaa Työ* selostuksensa vuorineuvos Gösta Serlachiuksen puheesta Tervakosken tehtaan vanhusten juhlassa 1933. Puheessaan Serlachius kuitenkin kytki patriarkalisiin modernisoinnin palvelukseen: ”Tunnustan mielelläni, että yhtä tärkeätä kuin Tervakoskelle on hyvä kaupallinen ja teknillinen johto ja tehtaan huippuunsa kehitetty teknillinen täydellisyys, yhtä tärkeätä on, että meillä on kokenut, innostunut ja luotettava työläiskunta.”¹⁵⁹

Sitoutuminen yhtiöyhteisön sosiaaliseen sopuun ja yrityksen taloudelliseen menestykseen esitettiin kernaasti kansallisena velvollisuutena. Siten teki esimerkiksi kenraali Rudolf Walden 60-vuotisjuhlansa kiitospuheessa Myllykosken uudessa seuratalossa 1938. Työn eetos, isänmaan kunnioitus ja paikallinen yhteisöllisyys olivat sosiaalisten suhteiden peruskiviä:

”Minulle on aina merkinnyt työ, suoritettiinpa se millä alalla tahansa, jotain suurta ja pyhää. — — — Jokaisella työtä tekevällä ihmisellä on oikeus elämisen arvoiseen elämään. — — — Elämänmyönteinen, isänmaallinen tehdasyhdyskunta, se on se suuri ihanne, jota minä minulle suoduin voimin olen pyrkinyt toteuttamaan.”

Yhtiön ja kansantalouden menestyksessä nämä periaatteet niveltivät kuitenkin talouden kovien kilpailulakien noudattamiseen:

* * * * *

159 Vapaa Työ 14.12.1933. – Tervakosken paternalismista ks. Koskinen 1987.

”Meidän puunjalostusteollisuutemme tuotteet lähetetään maailman markkinoille kilpailussa maailman parhaiten kanssa. Siellä valitsevat ankarat, armottomat lait, ne ovat vaatineet ja edelleen vaativat meiltä ponnistuksia.”¹⁶⁰

Voidaan tulkita, että Waldenin ”me” määräytyi yhtä aikaa funktionalistisesti ja paternalistisesti. ”Meissä” lankesivat yhteen Suomen kansantalous ja Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö sekä isänmaa ja Myllykosken, Valkeakosken, Jämsänkosken ja Simpeleen tehdasyhteisöt.¹⁶¹

.

160 Työn Äärestä 1/1939; Nordberg 1980, 400–402.

161 Toisen maailmansodan yli kantautunutta jatkuvuutta osoitti, että Kenraalin ajan päätyttyä tätä hänen puhettaan ja erityisesti sen kohtaa elämänmyönteisestä, isänmaallisesta tehdasyhdyskunnasta toistettiin Yhtyneiden Paperitehtaiden henkilökuntalehdessä hänen testamenttinaan. Työn Äärestä 3/1946 (takakansi); Urho Saariaho: ”Kenraali Rudolf Walden ja sosiaalinen työ”. Työn Äärestä 1/1947.

8. Rationalisointi kansallisenä tehtävänä

8.1. Kansallinen välttämättömyys

Modernisaation prosessit kytkeytyivät 1800-luvun loppupuolen Suomessa kansakunnan rakentamiseen, samalla kun moderniin yhdistyi muinaisuuden myyttinen nykyistäminen. Kansallisen tehtävän ajatus rakentui myös taloudellisen toiminnan ja pääoman kasaamisen perusteluihin.¹ Historiallinen linja jatkui osaltaan siinä, että 1930- ja 1940-luvulla puheessa taloudellisesta rationalisoinnista korostettiin Suomessa kernaasti kansallista kokonaisuutta. Tuolloisen kansainvälisen rationalisointikeskustelun tarkastelu tukee kuitenkin myös oletusta, että rationalisointipyrkimysten ideologiset lataukset olivat spesifimmässäkin mielessä riippuvaisia siitä, missä historiallisessa tilanteessa ”rationalisointidiskurssi” kussakin maassa kehittyi. Suomessa tämä näyttää tapahtuneen tilanteissa, joissa rationalisoinnin puolestapuhujan oli vaikea selviytyä vetoamalla kansalliseen välttämättömyyteen tai jolloin kansallinen välttämättömyys tarjoutui itsestään selväksi perusteluksi.

Raija Julkunen on pohtinut työn uusien organisaatiomuotojen yhteyttä kapitalismin ”pitkiin aaltoihin”. Hän on esittänyt, että nousuaalto luo pohjaa kokeiluille, joista sitten seuloutuvat ratkaisumallit laskuaallon pakottavaksi tekemälle työprosessin rationalisoinnille. Tällaisena nousuaallon kokeiluvaiheena hän tarkastelee laajaa keskustelua työn humanisoinnista 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa. Yksi varhemmista pitkistä aalloista ajoittuu vuosiin 1894–1939, ja siinä nousun ja laskun rajana on ensimmäinen maailmansota. Taylorin kokeilut kuuluivat nousuaaltoon, mutta vasta laskuaallon aikana tapahtui ”rationalisoinnin yleistyminen, muodostuminen rationalisointiliikkeeksi”.²

1 Kuisma 1992, 224–227; Kuisma 1993b, 404–405.

2 Julkunen 1987, luku 7, lainaus s. 129.

Kun tarkastelu kohdistuu, niin kuin tässä tutkimuksessa, pitkiä aaltoja nopeampien muutosten aikatasolle, voi huomata, että maailmansotien välisen ajan kansainvälinen rationalisointiliike sisälsi sekä mahdollisuuden näkökulman, jonka Julkunen yhdistää nousuaaltoon, että välttämättömyyden näkökulman, jonka hän yhdistää laskuaaltoon. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen rationalisointi nostettiin Euroopassa, ja erityisesti sodan hävinneessä ja poliittiselta järjestelmältään muuttuneessa Saksassa, vastauksena taloudelliseen ja poliittiseen kriisiin. Mutta rationalisointiliike, joka oli käytännöllistä teknistä ja organisatorista uudistamista laajempi ja suuressa määrin ideologinen ilmiö, kohosi toden teolla sitten, kun kriisin selviäminen 1920-luvun alkuvuosien jälkeen loi edellytyksiä talouden häiriöttömän kehityksen odotukselle. Sitten tuli kuitenkin 1930-luvun alun lama. Se oli helppo tulkita rationalisoinnista johtuvaksi ylituotantokriisiksi. Samaan aikaan kun rationalisoinnin aiemmat julkiset perustelut heikentyivät, vahvistuivat työprosessien rationalisoinnin taloudelliset pakot. Riippumatta siitä, millaisin keinoin tähän kriisiin vastattiin, keinojen kehittelijöiden oli kohdattava ongelma, joka koski ”yksityistaloudellisen” ja ”kansantaloudellisen” rationalisoinnin suhdetta.

262

Suomalaiseen keskusteluun 1920-luvun puolivälin jälkeinen kansainvälisen rationalisointioptimismien vaihe ehti vaikuttaa vain ohuelti. Rationalisoimistyön edistäminen sai ohjelmallisia ja organisatorisia muotoja varsinaisesti vasta silloin, kun yksityistaloudellisen rationalisoinnin kansantaloudelliset seuraukset olivat maailmanlaajuisesti kyseenalaistuneet.

Suomen Teollisuusliitto esitteli vuoden 1935 vuosikertomukseensa jäsenilleen Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen, joka oli saanut painovalmiiksi ensimmäisen julkaisunsa sekä voinut valtionavun turvin palkata itselleen asiamiehen. Esittelyn otsikkona oli ”Kansantaloudellinen ja yksityistaloudellinen rationalisoimistyö”. Mainitun yhdistyksen tehtäväksi todettiin selvittää ”väestön lisäkasvun sijoittamismahdollisuuksia yhdessä kilpailun synnyttämien työtehon kohottamispyrkimysten kanssa”.³

Vuonna 1936 ilmestynyt yhdistyksen ensimmäinen julkaisu oli nimeltään *Rationalisoiminen, työttömyys ja uusien työtilaisuuksien luominen*. Sen tekijät myönsivät, että rationalisointi vähensi ”työnkysyntää tuotantoyksikköä kohti”. Uusien työtilaisuuksien luominen kasvavalle väestölle edellytti kuitenkin rationalisointiin perustuvaa kilpailukykyä, jonka myötä tuotantoa voitiin laajentaa. Rationalisoin-

* * * * *

3 Suomen Teollisuusliiton toiminta v. 1935. – Suomen Teollisuusliiton Tiedonantoja n:o 16, maaliskuu 1936. TKL, AE 02. ELKA.

tivisioon sisällytettiin myös omavaraisuuden edistäminen niin maataloustuotteiden kuin teollisuuden raaka-aineiden osalta.⁴ Tässäkin rakennettiin kuva agraarista ja teollista edistystä yhdistävästä kansallisen yhteishyvän kehästä, jonka kiertoa rationalisoinnin oli määrä vauhdittaa.

Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen asiamies Peltonen haki helmikuussa 1937 kauppa- ja teollisuusministeriöltä apurahaa Skandinavian maihin ja Saksaan suuntautunutta opintomatkaansa varten ja hankki suosituksen Teollisuusliiton johdolta. Suositus oli täynnään sen todistamista, että suomalainen rationalisointityö oli kansantaloudellisesti tietoista ja oikeutettua. Kansainvälisen kilpailun todettiin pakottavan ”meidät” kohottamaan tuotantotehoa. Sen vuoksi tukea ansaitsivat kaikki tutkimukset ja selvitykset, joiden avulla pyrittiin ”niinhyvin yksityistaloudelliseen kuin kansantaloudelliseen rationalisointiin”. Oli yksityiskohtaisesti selvitettävä, mitä teitä ”edistyneemmät teollisuusmaat” olivat tässä asiassa kulkeneet. Näin voitaisiin välttää ”kohtalokkaita erehdyksiä rationalisoimistyössä” ja ”pysyttää rationalisoimispolitiikka meidän maassamme terveissä uomissa”. Samalla kun toimittiin työtulosten kohottamiseksi ja työvoiman säästämiseksi, oli selvitettävä mahdollisuuksia luoda uusia työtilaisuuksia. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen kerrottiin tekevän tutkimus- ja selvittelytyötään juuri tältä näkökannalta.⁵

Kun Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen väki puhui kansantaloudellisesta rationalisoinnista, silmämääränä ei ollut suunnitelmatalous. Sitä vastoin haluttiin viedä läpi näkemystä, että kotimaisten yritysten kilpailukyky ulkomaisia vastaan niin vientimarkkinoilla kuin kotimarkkinoilla oli kansallinen tehtävä, jossa onnistuminen hyödyttäisi kaikkia.

Kuitenkin ”vasta sotavuosien teollisuuden tuotantokyvylle asettamat lisääntyneet vaatimukset saivat aikaan laajemmalla pohjalla taapahtuvaa toimintaa”, niin kuin Teollisuusliiton historiikki kuvaa suomalaisen rationalisointiliikkeen vaiheita.⁶ Sota-ajan rationalisointi ei tarkoittanut uusien koneiden käyttöönottoa, vaan työn mahdollisimman tehokasta järjestämistä entisten koneiden, niukkojen raaka- ja

4 Rationalisoiminen, työttömyys ja uusien työtilaisuuksien luominen (1936), 31–32. Ks. myös Pero–Simola 1936.

5 10.2.1937 päivätyn suosituksen kopio. STL:n kirjeenvaihto 1937 I–Q. TKL, AF 29. ELKA. – Peltonen sai apurahan ja teki sillä vuonna 1938 kuukauden matkan Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen toimintakertomus v:lta 1938. Mannion kokoelma, laatikko 1, kansio Rationalisointi. Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto.

6 Stjernschantz 1946, 98.

polttoaineiden sekä tottumattoman ja vaajakykyisen työvoiman avulla. Työtehotointia organisoitiin valtiollisesti ohjatun sotatalouden osana. Työntutkimusten ja työntutkijoiden koulutuksen käynnistämisessä keskeinen osuus oli vuonna 1942 perustetulla Päämajan työntutkimustoimistolla.⁷

Toisen maailmansodan aikana 'rationalisoinnista' tehtiin Suomessa paljon vahvemmassa mielessä kuin ennen yhteisen kansallisen tehtävän tunnus. 1930-luvun rationalisointipuheiden viittaukset kansantalouden etuun olivat olleet puolustautumista mahdollista kritiikkiä vastaan. Sota-ajan rationalisoijien, kuten konttorirationalisointikursseja järjestäneen virastoasiain valtuutetun Urho Kekkosen⁸, oli vaivatonta sitoa tehokkuustavoitteet yhteiseen ja pakottavaan kansalliseen tehtävään. Sidos pysyi samana sotakorvausten ja jälleenrakennuksen aikana, työvoimapulan jatkuessa.⁹ Yhteiselle ponnistukselle annetut poliittiset merkitykset vain muuttuivat ja vaihtelivat. Kommunisteille tuotannon tehostaminen sotakorvausten suorittamiseksi oli antifasistis-demokraattinen velvollisuus.¹⁰

On mahdollista, että 1930- ja erityisesti 1940-luvulla omaksutut rationalisointitavoitteiden kytkennät kansallisiin välttämättömyyksiin ovat vaikuttaneet siihen, miten Suomessa on yhteiskuntapoliittisten instituutioiden tasolla myöhemminkin suhtauduttu rationalisointiin. Kuvatessaan 1950-luvulla omaksuttua, puunjalostusteollisuuden kasvuun tukeutunutta teollisuuspoliittista linjaa Pertti Koistinen toteaa, että kilpailukyvyyn säilyttämisen tai parantamisen nimissä yrityksillä on ollut Suomessa varsin vapaat kädet rationalisointien toteutuksessa ja niihin liittyvissä työvoiman käyttöä koskevissa ratkaisuisa. Koistisen mukaan on muodostunut laaja yhteiskunnallinen konsensus kansainvälisen kilpailukyvyyn vaatimuksilla perusteltavasta rationalisointipolitiikasta. Ja tämä konsensus on hänen mukaansa syntynyt Suomessa enemmän työnantajien ehdoilla kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa.¹¹

* * * * *

7 Ks. jäljempänä luku 11.2.3.

8 "Ensimmäiset konttorirationalisointikurssit". Tehostaja 2/1943; Tarvainen 1991, 244–257.

9 Niin kuin suomalainen näkemys yhteishyvän toteuttamistavasta edellyttää, tämä sidos vahvistettiin myös lailla. Joulukuussa 1944 eduskunta hyväksyi keskustelutta lain ammattimaisen rationalisointiliikkeen harjoittamisesta. Laki edellytti luvan tällaiseen ammatinharjoitukseen. Valtiopäivät 1944 Asiakirjat III, hall. esitys n:o 101, Pöytäkirjat, 902, 913, 965.

10 Parikka 1988b; Turunen 1990.

11 Koistinen 1984, 320–333. Ks. myös Alasoini 1991, 99–100.

8.2. Rationalisointi ja ristiriidat

8.2.1. Teknisen tiedon sosiaalinen voima

Kansallisen kokonaisuuden etu, jonka palvelukseen rationalisointia haluttiin sovittaa, ei tarkoittanut vain kansantalouden menestystä vaan myös sosiaalisten ristiriitojen ratkaisemista. Mihin suuntaan kävivät rationalisoinnin suomalaisten puolestapuhujien ratkaisut maailmansotien välillä?

Teknillinen korkeakoulu, Suomalaisten Teknikkojen Seura ja Tekniska Föreningen i Finland järjestivät maaliskuussa 1926 ”Tekniikan viikon”. Teollisuusliiton toimitusjohtaja V.M.J. Viljanen vaati avauspuheessaan teknikkojen vahvempaa vaikutusta yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin asioihin. Tämä edellytti teknikoilta näiden asioiden harastusta. Se oli tarpeen jo sen tähden, että

”siinä kamppailussa pääoman ja työn välillä, joka on ominaista nykyiselle aikakaudelle, on yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin kysymyksiin perehtyneellä teknikolla suuremmat edellytykset tasoittaa vastakohtia kuin näitä tuntemattomalla, niin hyvän teknillisen kouluutuksen kuin hän muuten on saanutkin. Tässä niin sanoakseni ristiriitoja taltuttavassa ja tasoittavassa osassaan on teknikoilamme myöskin tärkeä tehtävä edessään, johon nähden yhteiskunnallamme samoin kuin teknikoilla itsellään on täysi syy kiinnittää huomiota”.¹²

Edistyspuolueeseen joskin sen oikeistoon lukeutunut Viljanen¹³ puhui julkisesti työn ja pääoman ristiriidasta, mitä esimerkiksi puunjalostusteollisuuden työnantajat eivät tehneet. Hänen puheestaan ilmeni yhtä kaikki rationalisointi-ideologian usko siihen, että teknisen asiantuntemuksen voima oli ulotettavissa yhteiskunnallisten ristiriitojen ratkaisemiseen. Rationalisointiliike oli tärkeältä osalta tehokkuuteen tähtäävän tiedon instituointia. Tätä tietoa hallinneet asiantuntijaryhmät, erityisesti insinöörit, pyrkivät osoittamaan yhteiskunnallisen merkittävyytensä ja siinä myös kykynsä yhteiskunnallisen integraation edistämiseen.¹⁴

* * * * *

12 ”Ensimmäisen tekniikan viikon pöytäkirjat. Tekniikan viikolla Helsingissä, maaliskuun 17–19 p:nä 1926”. Teknillinen Aikakauslehti 1926, 588–589.

13 Ks. Kettunen 1992, 147, 159.

14 Samaan tapaan Viljanen puhui myös alustuksessaan Suomalaisten Teknikkojen Seuran kokouksessa toukokuussa 1930. V.M. J. Viljanen: ”Kotimainen tuotanto ja teknikot”. Teknillinen Aikakauslehti 1930, 301–306. – Ks. myös Bernhard Wuolle: ”Teknikkojen suhde yhteiskunnallisiin, hallinnollisiin ja taloudellisiin kysymyksiin” (esitelmä Ensimmäisellä tekniikan viikolla 1926). Teknillinen Aikakauslehti 1926, 218.

Ennen vuoden 1939 eduskuntavaaleja Teollisuusliitto tilasi Aho & Soldanilta vaalipropagandafilmin nimeltä ”Tarvitaan luovaa voimaa”. Suunnitelma oli ilmeisesti edustajaehdokas Viljasen; häntä elokuvat kiinnostivat suuresti, ja itsekin hän oli valmistanut äänifilmin ”Urheilukalastajan paratiisi”¹⁵. Vaalipropagandafilmin käsikirjoituksen mukaan kansallista yhteishyvää piti kirkastaa kuvaamalla sekä teollisuuden että maatalouden työtä, konetyötä ja käsityötä, uusia keksintöjä ja vanhoja perinteitä. Eri kansanosien etuyhteyden metaforat haettiin kuitenkin nimenomaan teknologisista edistysaskelistista.

Oli näytettävä luonnontilassa olevan kosken kuohuja ja selostettava, että ”siellä, missä vallitsee kaikkien sota kaikkia vastaan, ei synny mitään positiivista”. Tämän jälkeen tuli ”mahtava voimalaitos koskessa” ja selostus: ”Kulttuuriyhteiskunta pyrkii kokoamaan ja keskittämään voimat, sen ihanteena on yhteinen työskentely yhteisen hyvän edistämiseksi.” Sitten kun yhteisedun kuvituksena oli vielä näytetty sähköjohtojen ”mahtava, koristeellinen verkosto” sekä toisiaan pyörittävien rattaiden muodostama koneisto, kuva palasi luonnontilassa olevaan koskeen: ”Luonnottomia ja turmiollisia ovat siis kaikki sellaiset opit, jotka tahtovat pirstoa kansan luokkataisteluleireihin, kaaosmaiseen kamppailuun pienten yksityis- ja ryhmäetujen puolesta...”¹⁶

Tässä ei tunnu tuiki tärkeältä tarkistaa, noudattiko valmistunut filmi tarkoin tätä käsikirjoitusta.¹⁷ Kiinnostavaa on, miten kansallinen yhteishyvä kuvattiin Teollisuusliiton suunnitelmassa. Alkuperäisestä luonnontilasta annettiin hobbeslainen kuva. Luonnontilan kahlitsemisen teknologian ja kulttuurin avulla loi kuitenkin uuden sopusoituisen luonnon. Luonnontilainen koski kävi luonnottomien yhteiskuntaoppien kuvaksi.

Rationalisoinnin puolestapuhujat myönsivät kyllä, että rationalisointi saattoi myös aiheuttaa ristiriitoja. Tohtori-insinööri Bertil von Alfthan oli vuonna 1919 luottanut siihen, että ”effektivismin” periaatteille rakennettava teollinen organisaatio loisi ”uuden teollisen

* * * * *

15 Viljanen 23.12.1937 ulkoasiainministeriölle. Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1937 T-Ö (jälj.). TKL, AF 29. ELKA.

16 Aho & Soldan 17.1.1939 Viljaselle Suomen Teollisuusliittoon; Viljanen 17.1.1939 Aho & Soldanille (jälj.). Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1939 A-K. TKL, AF 29. ELKA.

17 Teollisuusliiton syyskuussa 1940 Deutsche Handelskammer in Finnland -organisaatiota varten laatimassa elokuvalettelossa tämän kymmenminuuttisen filmin motiiviksi sanottiin ”Bedeutung der Arbeitsintensität in der Industrie und Landwirtschaft”. Teollisuusliitto/C.-E. Olin 12.9.1940 Deutsche Handelskammer in Finnland:lle (jälj.). Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1940 A-F. TKL, AF 29. ELKA.

keskiluokan”, johon työväenluokan kykenevin osa voisi kohota, sen sijaan että se turhautuneena uhkasi yhteiskuntarauhaa.¹⁸ Mutta lama-vuonna 1930 von Alfthan ei enää ollut yhtä optimistinen. Pohties-saan *Teollisuuslehdessä* rationalisoinnin merkitystä¹⁹ hän myönsi, että työpaikkojen menetyksen uhka oli se teknisen kehityksen ”tendens-si”, joka saattoi tehdä ”yksilöstä joukon osana yhteiskunnan ja edis-tymisen vihollisen”. Rationalisoinnissa oli voitava ratkaista ”yksilön ja yhteiskunnan edunharrastuksen välinen ristiriita”:

”On voitettava työväenluokka uudenaikaistuttamispyrkimyksille ja samalla keksittävä keinot niiden työmarkkinoiden ajoittaisten häi-riöiden poistamiseksi, joita teknillisten parannusten asteettainen suoritus ja soveltaminen aiheuttavat.”

Ensiarvoisen tärkeänä von Alfthan kuitenkin piti työläisten valista-mista työttömyyden vaarasta, joka heitä uhkasi siinä tapauksessa, että maamme jäisi ”liiaksi jäljelle suurista teollisuusmaista uudenaikai-sempien koneiden ja menettelyjen sovelluttamisessa”. Vain näin olisi mahdollista ”jossain määrin voittaa työläisten itsessään ymmärrettä-vä ja luonnollinen – joskin lyhytnäköinen – pelko joutua ensi sijas-sa kärsimään”. Ylipäättään rationalisointi oli von Alfthanin mielestä ymmärrettävä laajasti, ei vain ”insinööritieteen” osana, vaan

”tieteenä, jonka tehtävänä on m.m. sovittaa ne yhteiskunnalliset ristiriidat, jotka ovat syntyneet siitä, ettei täydellisesti ole voitu saada kokonaiskäsitystä eikä nähdä selvään, miten suunnattomas-sa määrin konelaitos on muuttanut koko ihmissuvun olemassaoloa”.

Työntekijäin epäluulojen torjuntaa von Alfthan teroitti myös kirjas-saan *Johdatus työntutkimukseen*, jonka hän julkaisi sota-aikana, vuon-na 1943. Hän huomautti työntekijäin suhtautuvan aluksi usein hyvin epäilevästi työntutkijoihin. Näiden oli heti koetettava päästä luot-tamuksellisiin suhteisiin työntekijäin kanssa. Työntekijälle oli selvi-tettävä, ettei kyse ollut työntekijän, vaan työn tutkimisesta ja että työn-tutkija tarvitsi siihen työntekijän apua.²⁰

von Alfthan omisti työntutkimusoppaansa ”Suomen työntutkimuk-sen uranuurtajalle, vuorineuvos Carl-Gustaf Herlitzille”. Herlitz oli Arabian posliinitehtaan toimitusjohtaja. Wärtsilä-yhtymän historiikis-saan Paavo Haavikko ylistää tätä ”etevää teollisuusmiestä” kyvystä ”yhdistää modernein tuotantotekniikka maailmanlaajuisen myynnin

18 von Alfthan 1919, 4–7, 19; Kettunen–Turunen 1994, 74–75.

19 Bertil von Alfthan: ”Ammattitaito ja työnsaantimahdollisuudet. Muutamia nä-kökohtia teollisuuden rationalisoimisesta”. *Teollisuuslehti* 10/1930.

20 von Alfthan 1943, 111.

kanssa menestyväksi kokonaisuudeksi ja samalla pitää joukkotuotannon rinnalla täydessä arvossa luovaa toimintaa”.²¹ 1930-luvun lama-vuosien jälkeen Arabia otti ensimmäisenä Suomessa käyttöön työn-tutkimuksiin tukeutuvan palkkausjärjestelmän. Ruotsalaisen Nordisk Bedaux -konsulttiyhtiön Arabiaan sovittama Bedaux-systeemi perus-tui taylorismin periaatteiden mukaisesti suoritusajanormeihin ja nor-min ylityksen palkitsemiseen.²²

Kun STK:n hallitus talvisodan aikana, ns. tammikuun kihlauksen alla, käsitteli suhtautumistaan ammattiyhdistysliikkeeseen, Herlitz kummasteli, ”mitä johtajia sellaiset henkilöt ovat, jotka tarvitsevat sivullisten apua voidakseen selviytyä alaisistaan joukoista”. Hänen oma linjansa oli selvä: ”Palkka-asiat on työnantajien itsensä pystyt-tävä hoitamaan ilman ammattiosastojen apua ja tähän työnantajat voi-vat päästä ryhtymällä tutkimaan työtä ja ryhtymällä soveltamaan käy-tännössä palkanmuodostusperusteiden teoriaa.”²³ Työntutkimusten le-viämistä Herlitzin yhtiö edisti muun muassa lahjoittamalla välirau-han aikana asetetulle valtioneuvoston tuotantokomitealle puoli mil-joonaa markkaa rationalisoinnityön kehittämiseksi.²⁴

Herlitz oli muita teollisuusjohtajia vakuuttuneempi siitä, että työn-tutkimusten avulla tapahtuva työtehtävien standardisointi ja ennen kaikkea työsuorituksen ja palkan vastaavuuden tieteellinen määrittä-mys ratkaisisi sekä työtehon että työrauhan ongelmat. Objektiiivinen oikeu-denmukaisuus oli muodostava pohjan työnantajan ja työntekijän kah-denväliselle luottamukselle ja tekevä välikädet tarpeettomiksi.

Oletus, että liiketaloudellisten lakien ja tosiasioiden tunnistamisesta ja noudattamisesta seurasi suoraan kansantaloudellinen hyöty ja so-siaalinen sopu, oli Taylorin ja Fordin oppien mukainen. Fordiin Her-litz mielellään vetosikin.²⁵ Kuitenkin ”amerikkalaisen” rationalisoin-nin kritiikistä tuli merkittävä juonne suomalaisen rationalisointikes-kusteluun.

21 Haavikko 1984, 59.

22 Åke Roos: ”Rationalisoinnityö O/Y Arabia A/B:ssä”. Tehostaja 1/1943.

23 STK:n hallitus 16.1.1940. STK I C 2:2. ELKA. – Herlitzin kantaa dokumentoivat myös: STK:n hallitus 27.11.1940. ELKA; SAK:n työvaliokunta 16.4.1941. AyA; Olavi Lindblom: ”Sopivaako? Eräitä avoimia kysymyksiä Arabian posliiniteh-taan johdolle”. Palkkatyöläinen 19.9.1941.

24 Lampén 1946, 75.

25 Herlitz 1945; C.-G. Herlitz: ”Puhe Työtehopäivien päivällisillä”. Tehostaja 2/1943.

Suoraan Amerikasta tuotettuja

WILSONIN PÖLYNAAMAREITA



jotka soveltuvat käytettäväksi kaikissa teollisuuslaitoksissa, toimitamme varastostamme 8 eri mallia.



HANKKIJA

HELSINKI, PUHELIN 20291

Amerikkalaisuudella oli sentään veto-voimaa esimerkiksi suojelutekniikan alalla. Teollisuuslehti 2/1937.

269

8.2.2. Reaktionääri modernismi

Amerikanistista innostusta, joka oli kaikkialla Euroopassa kohonnut ensimmäisen maailmansodan jälkeen, suuri lama pahoin haihdutti. Tosin amerikkalaisen yritysmaailman avoin, ystävällinen ja suorituskeskeinen henki vastakohtana vanhan maailman traditionalismille ja konservatismille kiehtoi esimerkiksi konepajainsinööri Runar Hernbergiä, joka teki vuonna 1937 opintomatkan Ruotsiin, Saksaan ja Yhdysvaltoihin. Suomessa hän oli huomannut, että yritysorganisaation rationalisointipyrkimyksiä vastaan esitettiin usein väite ”det är för amerikanskt för oss”. Selostaessaan matkahavaintojaan Tekniska Föreningenissä Hernberg halusi torjua tämän väitteen.²⁶

Hernbergin vastustamaan väitteeseen sisältyi todennäköisesti monilla sen esittäjillä jotain siitä, mitä Jeffrey Herf tarkoittaa ”reaktionäärillä modernismilla”. Hän kuvaa tällä käsitteellä sellaista tapaa ajatella teknologian, kulttuurin ja politiikan suhteita, joka vaikutti vahvana 1920- ja 1930-luvun Saksan oikeistovirtauksissa ja saksa-

26 Runar Hernberg: ”Industriell företagsorganisation. Jämförande iakttagelser under en studieresa i Europa och Amerika”. Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1938, 30–37, lainaus s. 37.

laisessa insinööri-kunnassa. Reaktiönä ääriin modernismiin kuului myös eron tekeminen amerikkalaisen hengettömän sivilisaation ja eurooppalaisen henkisen kulttuurin välillä.²⁷

Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaa²⁸ vapaasti soveltaen tätä modernisaatiovisiota voi luonnehtia seuraavaan tapaan. Rationalisoinnin ei ollut määrä luoda vapaiden yksilöiden kommunikatiivisia suhteita traditionaalisten siteiden sijaan, muttei myöskään johtaa elämismailman alistamiseen talouden ja hallinnon formaalille rationaalisuudelle. Pikemminkin traditionaaliset sosiaaliset siteet, jo tosiasiassa mureneetkin, ideologisoitiin ja mytologisoitiin systeemin ja elämismailman erilaisia integraatiologiikkoja yhdistäväksi ”hengeksi”.

Tekninen ja taloudellinen rationaalisuus liitettiin tällä tavoin *Gemeinschaft*-arvoihin erinäisissä rationalisointioppeja levittäneissä suomalaisissa kirjoituksissa 1930-luvulla. Erityisen selvästi näin teki psykotekniikan maahantuojaan kuulunut kasvatusopin dosentti Aksel Rafael Kurki kirjassaan *Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielun-elämä* vuodelta 1936.

270

Kurki kritisoi taylorismia pyrkimyksestä ”muodostaa työläinen sie-luttomaksi mekanismin osaksi tuotannon automaattissa”. Oli täyden-nettävä taylorismia psykotekniikalla. Psykotekniikka oli ”muodostu-nut tekniikan uudeksi tieteelliseksi omaksitunnoksi”.²⁹ Se yhdisti tuo-tannon tehokkuuden vaatimukset ja työntekijäin ruumiillisen ja sie-lullisen terveyden tarpeet. Psykoteknillisen tutkimuksen yhdeksi tär-keäksi tehtäväksi Kurki esitti tapaturmien ehkäisemisen.

Psykotekniikan tuli ”uudelleen aateloida työ ja poistaa tuo työ-väestön keskuudessa yleensä esiintyvä tuhoisa käsitys, että työ on määrätty rangaistukseksi ihmiselle”.³⁰ Työtehon ja työrauhan tieteel-lisen turvaamisen tueksi Kurki haki muinaisuuden myyttisiä voimia:

”Meidän kaikkien tulee siis ennen kaikkea oppia kunnioittamaan työtä, ahkeroidaan ja lisäämään työtehokkuuttamme, jotta voisimme – paitsi omat aineelliset ja henkiset tarpeemme tyydyttää – myöskin kartuttaa edellisiltä sukupolvilta lahjaksi saamaamme kulttuuriperintöä tulevien sukupolvien hyväksi. Ja tässä tarkoituk-sessa tulee työntekijäin uudestaan oppia osoittamaan horjumaton-ta tunnollisuutta ja uskollisuutta kaikissa vähäisimmissäkin tehtä-vissä, elävää kunniantuntoa ja epäitsekästä kuria, sellaisina kuin

27 Herf 1984; Hughes 1989, 293–297. Vrt. myös Elias 1989, 7.

28 Habermas I–II 1988.

29 Kurki 1936, 58–59.

30 Sama, 85–90, lainaus s. 89–90.

nämä ritarilliset ominaisuudet esiintyivät menneitten aikojen käsityöläisissä; siinä piilee jaloa työnaateluutta ja -pyhyyttä, jonka edessä työnvapauden turvaamisen täytyy voimistua ja työrauhan rikkomisten voimattomana herpaantua.”³¹

Uudelleen aateloituun työhön ei Kurjen katsannossa selvästikään kuulunut palkkatyön vierauden kokemus. Palkkatyön piti samastua itsenäisen käsityöläisen tai talonpojan omaan työhön. Tällaisen työetiikan mukaista palkkatyöhön sosiaalistumista Kurki tavoitteli.³² Samalla työntekijöiltä oli edellytettävä uudenlaista itsekontrollia:

”— — — tulee ottaa huomioon, että voimaperäisempi taloudellinen työnsuoritus, sikäli kuin siinä kiinnitetään huomiota myös sen hyvään laatuun, vaatii työntekijöiltä syvempää siveellistä peruspohjaa, vapaata tahtoa, itsekontrollia ja omakohtaista edesvastuuta; sisästäpäin tulevan valvonnan täytyy yhä enemmän tulla ulkonaisen silmälläpidon rinnalle.”³³

Esikuvatkin Kurki osoitti. Hän omisti kirjansa kahdelletoista teollisuusmiehelle, jotka hän kohotti ”suomalaisen ahkeruuden, työtarmon ja kyvykkyyden esikuviksi”.

Teoksen saama valtionavustus nostatti syksyllä 1937 eduskunta- ja lehdistökeskustelun.³⁴ Sylvi-Kyllikki Kilven johdolla sosiaalidemokraatit saavuttivat kulttuuripoliittisen voiton: punamultarintaman äänin eduskunta hyväksyi Kurjen kirjaa kritisoineen huomautuksen lausuntoonsa suomalaisen kirjallisuuden edistämisvarojen käytöstä. Sosiaalidemokraatit hakivat Kurjen tekstistä osoituksia tämän myöntämielisyydestä paitsi suomalaiselle kapitalismille myös fasismille. Vaikeata ei ollutkaan löytää sensukuisia kehitysarvioita:

”Samoin kuin tekniikka ja koneet ovat tulleet yleismaailmallisiksi, on itse ihmiskonekin tullut kansainväliseksi, juutalaisuuden hen-

31 Sama, 221–222.

32 Valkoisten työmiesten Vapaassa Työssä Kurki kirjoitti vuonna 1938 (5.5.1938) ”Työn aateluudesta ja työntekijäin vastuuntunnosta” ja vuonna 1939 hän esitteli samassa lehdessä (12.1.1939, 19.1.1939) ”ajatuksiaan työn todellisesta luonteesta ja merkityksestä” kirjoituksessaan ”Henkistetyt ruumiillisen työn arvo ja merkitys”. Tässä suhteessa sama henki oli kokoomuspuolueen johtajiin kuuluneen teologian tohtori Paavo Virkkusen vuonna 1931 julkaisemassa kirjassaan *Työ on miehen kunnia. Ajatuksia työstä ja työmiehistä*.

33 Kurki 1936, 219.

34 Valtiopäivät 1937 Asiakirjat IV (Suomalaisen kirjallisuuden edistäminen). Pöytäkirjat, 1394–1397 (21.9.1937), 1400–1420 (22.10.1937); L.A. (= Lauri Aho): ”Parlamentaarista kirjallisuuskritiikkiä”. Teollisuuslehti 10/1937; Vapaa Työ 19.2.1937 (Kurjen teoksen kirja-arvostelu); Argus: ”Tekniikka ja kulttuuri. Mitä A.R. Kurki on oikeastaan kirjoittanut?”. Uusi Suomi 25.9.1937; ”Mitä Sasulle kuuluu”. Suomen Sosialidemokraatti 22.9.1937.

gen mukaisen internatsionalismin läpäisemäksi joukko-olioksi. Si-
ten jokainen tehdas konekulttuurityöläisineen voi muodostua tyy-
tymättömyyden tartuntapesäksi, joka levittää modernista materia-
listista ja internationaalista elämänkatsomustaan laajalti ympäröi-
vän maaseudunkin väestöön.”

Ja edelleen:

”Kaksi valtaisaa voimaa seisoo nykyaikana toisiansa vastassa:
ateistinen, juutalaisuuden johdon alaisena oleva juutalais-kommu-
nistinen maailmankatsomus ja sen jyrkkänä vastakohtana kristil-
linen länsimainen maailmankatsomus katolisine ja protestanttisi-
ne kirkkoineen.”

Ratkaiseva hetki näiden voimien maailmanhistoriallisessa jättiläis-
kampailussa ”lähenee ja tulee varmasti”. Suomen kansalle oli lan-
gennut ”kunniakas vartiopalvelus länsimaisen sivistyksen ja kristin-
uskon suojamuurina”. Tähän hyvän ja pahan taisteluun Kurjen on-
nistui kietoa myös valkoisten ja värillisten rotujen ”taloussota”, joka
lopulta ratkaistaisiin sota-asein. Se olisi ”ratkaiseva taistelu herruu-
desta tällä maapallolla, taistelu elämästä ja kuolemasta”.

272

Oswald Spenglerin *Länsimaiden perikadosta* vaikuttanut Kurki
kuvasi synkin värein henkisen kulttuurin koneellistumista ja sitä myö-
ten rappeutumista. Oli kuitenkin hyviä voimia, joihin toivon saattoi
panna: uskonnollis-siveellinen maailmankatsomus, mieskulttuurin täy-
dennykseksi itsensä ymmärtävä naiskulttuuri, tehdastyöläisten puu-
tarha- ja maatalousharrastus, eettisesti ja esteettisesti elvyttävä käsi-
työtaito ja taidekäsityö, työn kunnian oivaltaminen, työnantajien huo-
lenpito työväestään.

Kirja miellytti Isänmaallisen Kansanliikkeen kansanedustajia. Ro-
vasti K.R. Kares oli havainnut yhden sellaisen kohdan, joka erityi-
sesti suurteollisuuden harjoittajain oli hänen mielestään tarkasti luet-
tava. Se oli Kurjen esittämä taylorismin arvostelu. Kares kertoi jo
aikoja sitten tutustuneensa taylorismiin erään teollisuusmiehen kautta.
”Hän oli siihen kovin innostunut. Minä aivan noin niinsanoaksem-
me aavistin, mitkä peräti turmiolliset seuraukset taylorismin toteut-
tamisesta ainakin, jos se viedään kovin pitkälle, on ennenkaikkea työ-
väestölle.”³⁵

Kuitenkin Kurjen suhde kapitalisteihin oli selvästi lämpimämpi
kuin näitä työväenohjelmallaan ja ammattikuntajärjestöllään ärsyttä-
neen IKL:n.³⁶ Kirjasta kiisteltäessä kävi ilmi, että omalaatuisuudes-

* * * * *

35 Valtiopäivät 1937 Pöytäkirjat, 1412.

36 Vrt. Uola 1982, 319–338; Mansner 1981, 400–401.

saankin Kurki ilmaisi näkemyksiä, joiden mukaisiksi oikeisto ja teollisuustyönantajat toivoivat työsuhteiden rakentuvan. *Uusi Suomi* julkaisi Kurjen kirjaa ja sen vastaanottoa käsitelleen kirjoituksen, jonka laatija lieene ollut STK:n propagandatyön johtajaksi palkattu maisteri Lauri Aho. Kirjoittajan mukaan sosialistien suuttumus johtui siitä, että Kurki osoitti ”nykyaikaisen yhteiskunnan ja nimenomaan pääoman” ymmärtäneen täysin velvollisuutensa työväkeä kohtaan ja toimivan yhä voimallisemmin työväestön ”yhteiskunnallisen viihtymyksen” hyväksi.³⁷ Tätä teos tosiaankin todisteli. Kirjansa loppupuolella Kurki kuvaili kaikkea sitä hyvää, jolla suomalaiset teollisuudenharjoittajat olivat kiinnittäneet työväen ”kiitollisuuden sitein” yrityksiinsä. Kukoistavat tehdasyhdyskunnat osoittivat, että työnantajat osasivat uhrautuvasti ja oikein käyttää ”sen varallisuuden, jonka he kyvykkyydellään, ututteruudellaan ja vastuuntuntoisella, koko isänmaata hyödyttävällä toiminnallaan ovat kenneet vuosien vieressä keräämään”.³⁸

Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen asiamies Urho Peltosen kirjoitti 1930-luvun lopulla rationalisoinnista pienemmällä paatoksella ja suuremmalla systemaattisuudella kuin Kurki. Peltosenkin modernismissa oli kuitenkin reaktionääriset piirteensä.

Työnantajan yksinvaltiutta Peltonen ei kannattanut. Sen aika oli ohi; ”demokraattinen ajatustapa” oli ”levinnyt tehtaisiinkin”. Sitä paitsi kirjoittaessaan ”tehtaan toiminnan tehostamisesta” Peltonen vetosi ennen kaikkea amerikkalaisiin esikuviin. Hän vieläpä nimenomaisesti torjui ”preussilaisen vääpelikomennon” meikäläisiin oloihin ja etenkin hämäläisten asuma-alueelle soveltumattomana. Mutta hänen havaintojensa mukaan saksalaiset olivat itsekkin tällaisesta komennosta luopumassa.³⁹ *Työsuhde*-kirjassaan (1939) Peltonen totesi, että Saksassa ”työväen huoltoon ja työssä vallitsevien olojen järjestämiseen” oli kiinnitetty suuri huomio. ”Voidaan sanoa, että Saksa on nykyään johtava maa näiden asiain sekä tieteellisessä tutkimisessä että tutkimusten tulosten käytäntöön soveltamisessa.”⁴⁰

* * * * *

37 Argus: ”Tekniikka ja kulttuuri. Mitä A.R. Kurki on oikeastaan kirjoittanut?”. *Uusi Suomi* 25.9.1937. – STK:n hallituksessa 10.12.1937 esitetyn selostuksen mukaan Aho oli laatinut elo-marraskuun 1937 aikana yhteensä kuusi kiertoartikkelia porvarillisia lehtiä varten. Yksi niistä oli käsitellyt Kurjen kirjaa ja sen kritiikkiä. STK I C 2:1. ELKA.

38 Kurki 1936, 203–208, lainaukset s. 204, 205.

39 Peltonen 1938b, 26, 129. – Todettuaan yksinvaltiuden ajan olevan ohi Peltonen kirjoitti selvästikin fasisistisia järjestelmiä tarkoittaen: ”Nykyaikainen ’johtajaperiaatekin’ on kirjoittanut mitalinsa toiselle puolelle johtajalle asetettavat suuret vaatimukset.” Sama, 26.

40 Peltonen 1939, 35.

Peltonen teroitti ”henkilökohtaisten suhteiden” huomioonottamista työväen kohtelussa. Tässä vaatimuksessa näyttävät yhdistyneen uusi ja vanha. Hän maalasi organistisen ja funktionalistisen kuvan teollisuuslaitoksesta: ”Koko teollisuuslaitoksen työskentelyhän on yhteistoimintaa, suuren, monimutkaisen ja joustavan ihmiskoneiston käyntiä.”⁴¹ Hän puhui psykologisen ja vieläpä sosiaalipsykologisen otteen puolesta. Mutta hän osoitti myös arvostavansa paternalistista huolenpitoa. Käsitteitä ”työnantaja” ja ”työntekijä” hän vieroi, koskapa työnantajakin teki työtä. ”Asiallisempaa olisi ehkä sanoa *yrittäjä* tai *isäntä* ja hänen *työväkensä* tai *työmiehensä*.”⁴²

Mahdollisesti Peltosella oli mielessään natsi-Saksan työpoliittinen sanasto: *Führer des Betriebes* johti ja häntä seurasi *Gefolgschaft*.⁴³ Saksalainen työpolitiikka oli joka tapauksessa tehnyt vaikutuksen Peltoseen. Hän vetosi sen keskeisiin tunnuksiin. ”Työn kauneus (”*Schönheit der Arbeit*”) on muuttunut realiteetiksi, tosiasiaksi”, kun tottumaton työmies oppii työntutkimusten ja niihin perustuvan opetuksen avulla oikean työtavan. Ja rationalisoinnista rakentuu myös sosiaalisen sovun ja materiaalsen menestyksen kehä: ”Onnellisemat olot synnyttävät taas uutta voimaa ja uutta työtä (”*Kraft durch Freude*”) ja sitä tietä uutta varallisuutta.”⁴⁴ *Kraft durch Freude* oli Saksalaisen työrintaman (*Deutsche Arbeitsfront*, DAF) alainen hallinto-organisaatio, jonka päähuomio kohdistui työntekijäin työn ulkopuoliseen elämiseen. Yksi sen virastoista oli *Schönheit der Arbeit*, jonka oli määrä vahvistaa ”saksalaista suoritusyhteisöä” työympäristön esteettisen ja hygieenisen kohentamisen avulla.⁴⁵

Vuonna 1936 Peltonen luennoi ”nykyaikaisen koneellistuneen teollisuuden” problemeista Kalliolan opiston luentosarjassa. Silloin hän ei vielä tunnistanut työntekijän ja rationalisoidun työprosessin suhteessa kovin syvällistä hengen ja kauneuden problematiikkaa:

”On varmaankin henkilöitä, joita ei tyydytä yksitoikkoinen koneellinen työ, mutta luultavasti suurin osa ihmisistä on henkisesti rakenteeltaan sellaisia, että he mieluummin suorittavat työtä, jossa ei tarvitse vaivata ajatustaan.”⁴⁶

41 Peltonen 1938b, 25.

42 Peltonen 1939, 17, 28.

43 Natsi-Saksan työoikeudellisesta ja -poliittisesta terminologiasta ks. Spohn 1982.

44 Peltonen 1939, 14.

45 Rabinbach 1976; Friemert 1980; Kettunen 1993b, 320–340.

46 Urho Peltonen: ”Eräs nykyaikaisen koneellistuneen teollisuuden teknillinen probleemi”. Teknillinen Aikakauslehti 10/1936, 346–352. – Selostus koko luentosarjasta Vapaassa Työssä 16.10.1936.

Oletus oli sama kuin Henry Fordin.⁴⁷ Oman ajattelun vaivaamista ei natsi-ideologiakaan hallituilta edellyttänyt. Opintomatkalta Saksaan vuonna 1938 Peltosen päähän yhtä kaikki tuntuu tarttuneen puhe siitä, että rationalisoinnissa oli ”eetillinen” ja ”esteettinen” puolensa.⁴⁸

Natsi-Saksan poliittinen järjestelmä sinänsä viehätti vain harvoja suomalaisia teollisuusmiehiä. Saksalainenkin valtiojohtoisuus oli niputettavissa valtiotalouksellisten tai suunnitelmataloudellisten kokeilujen joukkoon, ja tällaisia toimintavapauden rajoituksia 1930-luvun suomalaiskapitalistit kavahtivat.⁴⁹

Suhteellisen laajaa kannatusta ilmeisesti kuitenkin sai se näkemys, että saksalaisessa työn rationalisoinnissa oli oikea henki. Tällä näkemyksellä oli Peltosta kritiikittömämpiäkin kannattajia. Suomalaisen rationalisointiliikkeen kärkimiehiin kuulunut professori Bernhard Wuolle toimi 1930-luvulla Suomalais-Saksalaisen Seuran puheenjohtajana.⁵⁰ Tohtori-insinööri von Alfthan, joka vuonna 1930 vaati rationalisoinnin laajentamista myös yhteiskunnallisten ristiriitojen hallinnan tieteksi, sitoutui Saksan kannalle poikkeuksellisen poliittisesti: hän oli 1930-luvulla ja maailmansodan aikana eri natsiryhmien aktiivijäsen.⁵¹ Käsitys saksalaisen rationalisoinnin etevämyydestä levisi kuitenkin näitä pieniä ryhmiä paljon laajemmalle, eritoten maailmansodan aikana.

Jatkosodan aikana tätä käsitystä julisti esimerkiksi Mika Waltari, joka valtion tiedotuslaitokseen määrättynä osallistui rationalisointi-innon nostatukseen. Valtioneuvoston tuotantokomitean toimeksiannosta ja Herlitzin Arabialta saadun lahjoituksen turvin hän kirjoitti vuonna 1942 kirjasen *Hyvin harkittu – puoliksi tehty. Rationalisointi aseena tuotantotaistelussa*. ”Uuden sammon taonnasta” kertonut kirjanen saattoi olla rationalisoijaksi rekrytoidullekin ensi opas alan perusteisiin; seuraavaksi sopi esimerkiksi von Alfthanin *Johdatus työntutkimukseen*.⁵²

47 Ford 1923, 119, 127.

48 Lainatut käsitteet: Peltonen 1939, 13. – Peltosen matkasta: Suomen Rationalisointityön Edistämisyhdistyksen toimintakertomus v:ltä 1938. Mannion koelma, laatikko 1, kansio Rationalisointi. Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto.

49 Kuisma 1993a, 84.

50 Hiedanniemi 1980, 84, 124, 127, 149, 155, 159, 174.

51 Ekberg 1991, passim.

52 Kauko Pollari: ”Muistoja syksystä 1943 syksyyn 1944”. Rationalisointiperinne, 1108–1122. SKS:n kansanrunousarkisto. – Waltari asetti kirjailijankykynsä samana vuonna myös rakentamisen standardisoinnin palvelukseen. Michelsen 1992, 130. – von Alfthanin *Johdatus* lisäksi sotavuosina syntynyttä suomalaista työntutkimuskirjallisuutta oli Urho Peltosen vuonna 1944 julkaistu *Työntutkimukset teollisuudessa*.

Waltari päätteli, että Amerikassa rationalisointia oli aivan liiaksi ohjannut yksityisten yritysten voitontavoittelu. Saksassa oli kuitenkin toisin, siellä kansakokonaisuuden etu oli määräävänä. Yllättävää ei ole, että Neuvostoliiton työteholiike, ns. stahanovilaisuus,⁵³ lepäsi Waltarin mielestä ”kokonaan väärillä edellytyksillä”. Rationalisoinnin mahdollisesti aiheuttamien epäkohtien estämiseksi Waltari piti tarpeellisenä myös ammattiyhdistysten ”johtohenkilöiden” mukanaoloa. Ammatillis-teknillisen rationalisoinnin ohella oli ylipäättään toteutettava mahdollisimman suuressa määrässä ”sosiaalista rationalisointia”.⁵⁴

”Väärille raiteille” oli työn tehostaminen Amerikassa joutunut myös turkulaisen elintarviketehtailijan Heikki Huhtamäen mielestä. Hän kehitti ennen kaikkea sotavuosina työnantajalinjaa, jossa silmämääränä oli yritystalouden ja kansantalouden sopusointu ja jossa moderni paternalismi yhdisti taloudellisen tehokkuuden ja sosiaalisen hyvinvoinnin tavoitteita. Kun Huhtamäki tehtaittensa väelle pitämässään joulujuhlapuheessa 1942 asetti amerikkalaista rationalisointia vastaan eurooppalaisen, hän ei kuitenkaan nostanut esimerkki-
maaksi Saksaa, vaan Ruotsin. Hän kiinnitti huomiota erityisesti siihen, että Ruotsissa sikäläinen ”mahtava ammattijärjestö” oli rationalisointiasiaassa ”täysin ymmärtänyt kansantalouden ja tehdastyöntekijäin etujen yhteisyyden”.⁵⁵

Ruotsissa yhteiskunnallinen integraatio oli vahvistunut 1930-luvulla sillä linjalla, että ammattiyhdistysliike oli hyväksynyt taloudellisen rationalisoinnin ja työnantajat kollektiivisen neuvottelu- ja sopusuhteisen järjestelmän.⁵⁶ Toista maailmansotaa edeltäneessä Suomessa rationalisoinnin puolestapuhujat olivat kuitenkin koettaneet käyttää toisia teitä sen kansallisen integraation toteutukseen, jonka he rationalisointiin yhdistivät.

1920-luvun lopun kansainvälisen mondistisen työrauhaliikkeen mukaan työnantajain ja työntekijäin järjestöjen ja valtion yhteistöimin oli luotava kansalliset edellytykset yritystasoisille toimille, joilla piti yhtä aikaa vahvistaa työtehoa ja työrauhaa. Suomessa tämä

53 Stahanovilaisuudesta ja ”tuottavuuden politiikasta” Neuvostoliitossa ks. Siegelbaum 1988.

54 Waltari 1942, erityisesti 19–22, 40–49, 68. – Iskusanoina ”Työn kauneus” ja ”Voimaa ilosta” kiteytyneeseen saksalaiseen esimerkkiin vetosi myös Ammattienedistämislaitoksen johtaja Väinö Valkola oppikirjassaan *Työ ja väsymys teollisuudessa* vuodelta 1943. Valkola 1943, 53–55.

55 Huhtamäki 1945, 23–25; Teräs 1992, 247–248.

56 De Geer 1978; Schiller 1989, 224–225.

pyrkimys jäi perin voimattomaksi.⁵⁷ Kun suomalaiset rationalisoijat 1930-luvulla puhuivat työväestön taivuttamisesta rationalisoinnin kannalle, vähintään kätkeytyä oli usein ajatus, että työväestö oli koettava irrottaa ammattiyhdistysliikkeen vaikutuspiiristä.⁵⁸ Herlitzin mielestä työntutkimukset olivat väkevin ase työehtosopimuksia vastaan. Peltonen suhtautui työehtosopimusperiaatteeseen selvästi suopeammin⁵⁹, mutta *Työsuhde*-kirjassaan hänkin päätteli, että ”joukkosopimusta ei meillä nykyään voida pitää minään rationalisoimistoimenpiteenä eikä sillä näissä oloissa voida edes parantaa työsuhdetta, vaan sen laajempi käyttäminen on muodostunut poliittiseksi riitakapulaksi”. Siksi asiaan ei ollut syytä perusteellisemmin paneutua.⁶⁰

Mutta siihen rationalisointiin, jota Waltari ja Huhtamäki sotavuosina propagoivat, ammattiyhdistysliikkeen oli määrä myötävaikuttaa. Näkemys, että ammattiyhdistysliikkeen suostumus tai peräti tuki oli ehtona rationalisoinnin onnistumiselle, tuli suomalaiseen rationalisointi-ideologiaan samaan aikaan kun siinä kehkeytyi käsitys, että rationalisointi oli osa yhteistä ja pakottavaa kansallista tehtävää.

Kuitenkin jo 1930-luvulla rationalisoinnin kansantaloudellisen ulottuvuuden korostukset olivat osaltaan vastausta sellaiseen argumentaatioon, jota kansainvälinen työväenliike ja sen osana Suomen heikko ammattiyhdistysliike kehittivät. Tuon argumentaation kautta rationalisointi-ideologia puolestaan sai merkitystä siinä, miten ammattiyhdistysliike integroi itseään yhteiskuntaan. Argumentaatio rakentui oikean tai todellisen rationalisoinnin hyväksynnälle.

8.3. Oikea ja väärä rationalisointi

8.3.1. Sosialismi täydellisenä rationaalisuutena

Itävaltalainen sosialisti, ”austromarxisin” keskeinen teoreetikko Otto Bauer julkaisi vuonna 1931 kirjan *Kapitalismus und Sozialismus nach*

57 Ks. edellä s. 181–186. – Samansuuntaisena aikalaisarviona ks. ”’Uusmondismi’ Ruotsissa”. Teollisuuslehti 3/1936.

58 Teknillisen Aikakauslehden Silmäyksiä-osastossa todettiin 1937 (s. 253): ”Nykyajan palkkataistelut lakkoliikkeineen ja luokkaryhmityksineen näyttävät tähtäävän hävittämään kaiken individualismin, sillä ne tahtovat poistaa kokonaan yksilön määräämisvallan ja omintakeisen vapauden joukkosopimusten painotuksella.”

59 Erityisesti Urho Peltonen: ”Työsuhteen perusteista” (esitelmä Suomalaisen Teknikkojen Seuran taloudellisessa kerhossa maaliskuussa 1938). Teknillinen Aikakauslehti 1938, 163–168.

60 Peltonen 1939, 30–31.

dem Weltkrieg. Erster Band. Rationalisierung – Fehlrationalisierung. Se käsitteli kapitalistisen yritystaloudellisen rationalisoinnin ja yhteiskunnallisen rationalisoinnin ristiriitaa. Yksityinen yritys saattoi alentaa tuotantokustannuksiaan toimin, jotka kohottivat yhteiskunnan tuotantokustannuksia. Tätä oli Bauerin *Fehlrationalisierung*. Se oli kapitalistisen yhteiskunnan rakenteellinen tendenssi. Sitä vastaan Bauer asetti vaatimuksen ”yhteiskuntajärjestyksen rationalisoinnista”. Se edellytti tuotantokustannusten yhteiskunnallista laskemista ja merkitsi siirtymistä sosialistisesti järjestettyyn tuotantoon.⁶¹

Kapitalistisesta rationalisoinnista Bauer tunnisti sen itsensä ylittäviä tendenssejä. Rationalisointitieteet olivat kehittyneet kapitalistisen rationalisoinnin välttämättömiksi palvelijoiksi, mutta samalla näihin tieteisiin oli rakentunut ”immanenti tavoite”, joka rikkoi kapitalistisen rationalisoinnin rajat, pyrkimys laajempaan, yhteiskunnalliseen rationalisointiin. Talouskriisi avasi esiin jyrkän ristiriidan tämän tavoitteen ja kapitalistisen rationalisointikäytännön tulosten välillä.⁶²

Yhteiskuntajärjestelmän rationalisointi oli kuitenkin viime kädessä työväenluokan tehtävä. Tavoitteen toteutuminen ja sen saavuttamisen keinot riippuivat yhtäältä siitä, voisiko Neuvostoliiton talous kehittyä niin, että väestön elinolojen paraneminen veisi pohjan senhetkiseltä ”terroristiselta diktatuurilta” ja avaisi tien yhteiskunnan sosialistiseen ja demokraattiseen organisaatioon. Toisaalta sosialismin rauhanomaiseksi saavuttamiseksi oli tärkeätä, että Euroopan teollisuusmaissa säilyi demokratia.⁶³ Tältä kannalta kapitalistisen rationalisoinnin seuraukset olivat Bauerin mukaan ristiriitaisia.

Rationalisoinnin myötä noussut ”insinöörimäinen ajattelutapa” oli järkevä, positivistinen ja relativistinen ja karttoi kaikkea laskematonta, jokaista uhkayritystä ja seikkailua. Se edellytti, että sosiaaliset muutokset tehtiin mahdollisimman vähäisin uhrein. Näin se oli valmis muutoksiin vain väestön enemmistön ja ”yleisen mielipiteen” tuella; ”in dieser Denkweise wurzelt die moderne Demokratie”. Mutta siihenastisella rationalisoinnilla oli myös aivan päinvastaisia, demokratiaa uhkaavia seurauksia. Kun koneen määräämä, pieniin toistuviin osiin jaettu työ ei tarjonnut ihmisille mahdollisuuksia aloitteellisuuteen, mielikuvitukseen, henkilökohtaiseen kehittymiseen tai pätemiseen, he etsivät näitä mahdollisuuksia muualta. Elämysten, vaarojen ja seikkailujen kaipuu ajoi jotkut fasismiin, toiset bolševismiin.

61 Bauer 1931, lainaus s. 226.

62 Sama, 164–165.

63 Sama, 202–226, lainaus s. 219.

Mikäli kapitalistiluokka koki herruutensa uhatuksi, se saattoi käyttää hyväkseen tätä laajojen joukkojen henkistä tilaa tuhotakseen demokratian.⁶⁴

Bauerin tekemä oikean ja väärän rationalisoinnin erottelu kumpusi Toisen internationaalin marxismin traditiosta.⁶⁵ Hänen ansiostaan mutta myös hänestä riippumatta tämäntapainen erottelu sai 1930-luvulla tärkeän sijan Euroopan työväenliikkeiden näkemyksissä rationalisoinnista. Se voitiin yhdistää sekä kapitalismin fundamentaalikriittikkiin että sosiaali- ja talouspoliittisiin reformivaatimuksiin.⁶⁶ Esimerkiksi ruotsalaiset sosiaalidemokraatit ottivat tukea reformistisesti pehmentämistään Bauerin näkemyksistä, kun he 1930-luvulla koettivat yhteensovittaa kahta periaatetta, rationalisoinnin hyväksyntää ja työttömyyden torjuntaa.⁶⁷

Suomessa nuori vasemmistointellektuelli Cay Sundström oli jo vuonna 1927 arvioinut *Suomen Sosialidemokraatissa* fordismin ja marxismin suhdetta.⁶⁸ Syksyllä 1930, siis ennen Bauerin kirjaa, Sundström kirjoitti SAK:n *Palkkatyöläisessä* ”kapitalistisesta ratsionalisoinnista ja täydellisestä ratsionalisoinnista”. Vaikka kapitalismi pyrki järkiperaistamaan ruumiillisen ja henkisen työvoiman käyttöä, ”anarkia taloudellisissa suhteissa” kävi yhä syvemmäksi. Ainoa pelastus oli ”täydellinen ratsionalisointi”, jolla Sundström ilmeisesti tarkoitti sosialismia.⁶⁹ Miten eri sosialistit arvioivatkin Neuvostoliiton järjestelmää⁷⁰, kapitalistisen maailman talouslama ja Neuvostoliiton ensimmä-

64 Sama, 225–226.

65 Ks. edellä luku 4.1.

66 Bauerin kirja sai osakseen huomiota sosialistisen työväenliikkeen ulkopuolellakin. Suomalaisten teollisuuskoulun käyneiden työnjohtajien, ”teollisuusteknikkojen”, aikakauslehti esimerkiksi esitteli sen ensimmäisessä numerossaan vuonna 1933. Kirja oli juuri ilmestynyt ruotsiksi Ruotsin sosiaalidemokraattien Tidens Förlagilta. Teollisuusteknikko-lehden mukaan kirjaan oli koottu ”hyvin laajalta alalta tietoja maailman tuotannon rationalisoinnin tuloksista sekä liiallisuuksiin menevän järjestelmän aiheuttamista häiriöistä”. Lehden toimitus oli hankkinut kirjan ja lupasi lainata sitä Suomen Teollisuusteknikkojen Liiton paikallisyhdistyksille. Teollisuusteknikko 1/1933 (osasto ”Teknikon kirjoja”). – Lehden kirjaesittelyjen avaramielisyyttä osoittaa toisaalta, että edellä mainittu Aksel Rafael Kurjen kirja todettiin (3/1937) ”yhtä antoisaksi kaikille, niin hyvin työntekijöille kuin työnantajillekin”.

67 De Geer 1978, 268–271.

68 Cay Sundström: ”Fordilaisuus – marxilaisuus”. Suomen Sosialidemokraatti 10.12., 17.12.1927, 2.1., 15.1.1928. – Todettuaan kirjoitussarjan viimeisessä osassa, että Ford teki työläisistä pikkuporvarillisia individualisteja, Sundström lopetti: ”Työläiset itse saavat valita, haluavatko he noudattaa Fordin vaiko Marxin aatteita. Ja siinä ei luulisi ratkaisun olevan vaikeata.”

69 C.S.: ”Kapitalistinen ratsionalisointi ja täydellinen rationalisointi”. Palkkatyöläinen 18.10.1930. – Sundströmin ajattelusta tarkemmin ks. Saarela 1990.

70 Palkkatyöläisestä esim.: H.M.A:ta (= Hugo A. Ahokanta): ”Pjatiletkä, bolshe-

mäinen viisivuotissuunnitelma yhdessä edistivät ajattelua, jossa sosialismi samastui suunnittelemaan järkeen.

Reformistinen muoto tästä ajattelusta ilmeni esimerkiksi Suomen sosialidemokraattisen puolueen talouspoliittisessa ohjelmassa vuodelta 1933. Ohjelman päälaatija Eero A. Vuori suhtautui Sundströmiä luotavaisemmin siihen, missä määrin voitiin tukeutua kapitalismin itsensä synnyttämiin suunnitelmallisuuden elementteihin, kun ”kapitalistista, anarkista tuotantojärjestelmää” kehitettiin ”suunnitelmapohjaiseksi, yhteiskunnan johtovallan alaiseksi sosialistiseksi tuotantojärjestelmäksi”.⁷¹ Vuoden 1933 ohjelma oli kaukana suomalaisten sosiaalidemokraattien talouspoliittisesta käytännöstä, joka 1930-luvun alun laman aikana myötäili täällä hallinnutta usklassista talouspolitiikkaa.⁷² Ideologian tasolla kapitalistisen anarkian ja sosialistisen suunnitelmallisuuden vastakkainasettelu omaksuttiin kuitenkin laajalti suomalais-tenkin sosiaalidemokraattien joukossa.⁷³

”Todellisen suunnittelevan järjen” ja sosialismin yhdisti myös Antero Rinne, tuon ajan Suomessa harvinaisella tavalla marxilaisuudesta ammentanut sosiologi. Hän kirjoitti 1930-luvun alussa, että vapaan kilpailun yhteiskunnassa järki oli vielä alistettuna individualistisen viettielämän palvelukseen. Sosialismissa sen sijaan yhdistyivät sosiaalisuus ja rationalismi. Tällaista ’Gesellschaftia’, joka perustui ” ’Gemeinschaftin’ perustunteeseen, sosiaalisuuteen”, Ferdinand Tönnies oli ollut Rinteen mukaan kykenemätön näkemään tämän käsiteerottelun tehdessään.⁷⁴

Suomen ammattiyhdistysliikkeen ensimmäinen keskusjärjestötason päätös, jossa nimenomaisesti mainitaan rationalisointi, näyttää olevan toukokuulta 1929. Vanhan Ammattijärjestön viimeinen edustajakokous tuomitsi kommunistien johtaman vasemmistoryhmän voimin tuolloiset kansainvälisten mallien mukaiset työrauhahankkeet. Niiden katsottiin palvelevan kaikissa kapitalistisissa maissa havait-

* * * * *

vistisen järjestelmän suurrynnistys. Mihin se tähtää, onko se toteutettavissa ja missä määrin? Puuaurasta traktoriin, käsityöpajasta juoksevan hihnan ääreen” (28.10.1932); Cay Sundström: ”Tekniikka, tiede, yhteiskunta. Miten uusi Venäjä rakennetaan” (23.12.1932).

71 ”Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen talouspoliittiset suuntaviivat”. SDP:n puoluekokous 25–28.5.1933, 119–128, lainaus 119.

72 Kalela 1987, 128–129.

73 Tämä vastakkainasettelu sisältyi esim. SAK:n vuotuisen Työn juhlan julistukseen heinäkuussa 1932: ”Taloudellisesta anarkiasta järkipäraseen suunnitelmatalouteen!”. Palkkatyöläinen 22.7.1932.

74 Rinne 1930, 82–83 (lainaukset siitä); Rinne 1933, 325–339; Eskola 1973, 281–282. – Myös Rinne (1930, 304) puhui ”tuotannon anarkiasta”, joka oli ominaista ”kapitalistisindividualistiselle yhteiskunnalle”.

tavaa pyrkimystä vierittää ”tuotannon ratsionalisoimisen ja taloudellisen pulakauden seuraukset työläisten kannettavaksi”.⁷⁵ Päätös noudatteli Kominternin kantoja.⁷⁶

”Tuotanto lisääntyy, työtehoa kiristetään ja työttömyyttä lisätään.” Tätä oli ”kapitalistinen rationalisointi” Niilo Vällärin mielestä, kun hän käsitteli ”Amerikan esimerkkiä” *Suomen Ammattijärjestö* -lehdessä vuonna 1929, ennen Wall Streetin romahdusta.⁷⁷ Välläri oli itse oleskellut 1910-luvulla Amerikassa ja omaksunut syndikalistisia vaikutteita. 1920- ja 1930-luvun taitteessa hän oli Suomen työväenliikkeessä ns. hoipertelijoiden eturivissä.

Kun arvosteltiin *kapitalistista* rationalisointia, tila teknologiselle edistysuskolle pysyi avoimena. 1920-luvun lopussa alkoi kuitenkin esiintyä vaatimuksia, että työväen oli määriteltävä myös konkreettisempi kanta jo koettuun ja nähtyyn rationalisointiin. Samassa *Suomen Ammattijärjestön* numerossa, jossa Välläri kirjoitti Amerikan oloista, kuvattiin myös suomalaista rationalisointia. Kirjoittajan mukaan Suomen ammattiyhdistysliike oli kiinnittänyt rationalisointiin vain vähän huomiota, vaikka Suomessa oli ”laajoja teollisuusaloja, joissa ratsionalisoiminen on toimitettu tieteen ’viimeisen sanan mukaan’”. Valokuvien avulla kirjoituksessa todistettiin, että VR:n Pasilan konepaja edusti pitkälle vietyä rationalisointia.⁷⁸

Pasilan konepaja antoi virikettä myös kaunokirjallisuudelle. Aukusti Ripatti, kirjailijanimeltään Aku Rautala, joka oli hiljan luopunut kommunistisesta liikkeestä, julkaisi vuonna 1930 novellikokoelman *Hehkuvan raudan miehiä* sekä romaanin *Kädettömien taistelu*. Kummassakin teoksessa oli keskeisellä sijalla rationalisoinnin pelottavuuden ja kiehtovuuden ongelma. Helsinkiin ja rautatien konepajalle sijoittuvassa romaanissa päähenkilö, sorvaaja Antti Koura elää rationalisointi-innostuksensa ja luokkasolidarisuutensa ristipaineissa. Ristiriita huipentuu konepajalla puhkeavan ja tappioon päättyvän lakon yhteydessä. Koura ei hylkää työväenliikkeen periaatteita, mutta etääntyy sen järjestötoiminnasta. Hän suuntautuu yksilöllisesti ylöspäin rationalisoituvassa yhteiskunnassa: hän hakeutuu teollisuuskouluun.⁷⁹

75 SAJ:n edustajakokous 10–16.5.1929, 218–219.

76 Ks. Kuusinen 1929, 107–110 (”Kapitalistisesta järkiperaistamisesta”).

77 N. Välläri: ”Kapitalistinen rationalisointi”. *Suomen Ammattijärjestö* 3/1929.

78 E.: ”Rationalisointi rautatiekonepajassa”. *Suomen Ammattijärjestö* 3/1929.

79 Arvi A. Karisto julkaisi vuonna 1983 uusintapainoksina yhdessä Rautalan *Hehkuvan raudan miehet* ja *Kädettömien taistelun*. Näistä teoksista ja niiden kirjoittajasta ks. myös Palmgren 1983, 333–342.

Vällärin tavoin hoipertelijain ryhmään kuulunut Hugo M. Ahokanta pohdiskeli vuoden 1931 alussa *Palkkatyöläisessä* suhtautumista rationalisointiin. Hänen nähdäkseen rationalisointi vaikutti kahtalaisesti:

”Toisaalta se on vienyt huimaavasti eteenpäin teknillistä kehitystä muodostaessaan työn tieteeeksi, pyrkiessään hävittämään kaiken tuotantoprosessin sykintää hidastuttavan hankauksen ja käyttäessään kaiken raaka-aineen mahdollisimman tarkoituksenmukaisimmalla tavalla j.n.e. Toisaalta se on kuitenkin tehnyt työläisestä miltei pelkän ropotin, lisännyt työttömyyttä ja riistänyt lapsilta heidän elinvoimaansa, joka tietää samaa kuin vähemmän voimakasta ja elinkykyistä meidän paikkaamme täyttävää kansaa.”

Ahokanta oletti, että pulakausi oli Suomessakin nostava rationalisoinnin yhä tärkeämmäksi kysymykseksi, johon myös työväestön oli syvennyttävä ja otettava kantaa. Hän oli itse sitä mieltä, että rationalisoimiseen oli suhtauduttava ymmärtämyksellä, ”koska härkäpäinen tuotannon järkiperaistytämisen vastustaja on tavallaan nykyaikainen koneidenmurskaaja”.⁸⁰

Joulukuussa 1932 SAK:n puheenjohtaja Edvard Huttunen luennoi Helsingin ammatillisen paikallisjärjestön tilaisuudessa aiheesta ”Miten tuotannon rationalisointi vaikuttaa työttömyyteen”. Kokousselostuksen mukaan Huttunen totesi rationalisoinnin aiheuttavan työläisille työttömyyttä ja siten katkeria kokemuksia. Kuitenkaan ei ollut oikein vastustaa rationalisointia, ”sillä emme voi sitä kuitenkaan estää”. Oikea tie oli työajan lyhennys. Luennon jälkeen SAK:n sihteeri E.K. Louhikko näytti elokuvan ”Fordismi” ja selosti Fordin tehtaiden toimintatapoja.⁸¹

Haitoistaan huolimatta rationalisointi näyttäytyi osana maailmanhistoriallista edistystä, joka oli vääjäämätöntä. *Palkkatyöläiseen* tuli vuonna 1931 osasto ”Sosialipolitiikan ja tekniikan kysymyksiä”. Vuonna 1932 SAK osti elokuvaprojektorin. Ensimmäisissä näytännöissä esitettiin lainattuja kotimaisia tehdaselokuvia, kuten rationalisoinnista kertova lyhytelokuva ”Savuke” Stenbergin tupakkatehtaasta.⁸² Myös edistysmielinen osuustoimintaliike osallistui työn järkiperaistämistä kannattavan ajattelutavan levitykseen. ”Tarkoituksenmukaisuus, functionalismi, on nykyajan tunnussana”, julisti OTK:n työasumainos vuonna 1933.⁸³

80 H.M. A.: ”Teollisuuden ratsionalisoinnin merkitys ja sen valo- ja varjopuolet. Työväestön suhde kysymykseen”. *Palkkatyöläinen* 23.1.1931.

81 *Palkkatyöläinen* 16.12.1932 (”Helsingistä”).

82 SAK:n työvaliokunta 28.1.1932. AyA; Valkonen 1987, 178. – Elokuvan tulosta SAK:n valistustyöhön ks. Kekarainen 1993, 102–107.

83 *Palkkatyöläinen* 27.10.1933.

Mikäli rationalisoinnin kapitalistisen rajoittuneisuuden ja riistoa palvelevan toteutuksen kritiikistä siirryttiin päivänkohtaisiin vaatimuksiin, silmämääräksi tuli rationalisoinnin sosiaalisten haittojen, työttömyyden ja työn terveysriskien, rajoittaminen ja korvaaminen sekä työväestön saattaminen osalliseksi rationalisoinnin taloudellisista hyödyistä.⁸⁴ SAK:n vuoden 1934 edustajakokous piti rationalisoinnin aiheuttaman työttömyyden ”tehokkaana torjumiskeinona” työviikon lyhentämistä 36-tuntiseksi.⁸⁵ Samalla kun rationalisoinnin haittoja haluttiin torjua ja hyötyjä jakaa, vaalittiin ajatusta, että työväestön edut olivat linjassa todellisen rationalisoinnin kanssa, millaisiksi tällaisen rationalisoinnin mahdollisuudet kapitalismin vallitessa arvioitiinkin.⁸⁶

8.3.2. SAK:n rationalisointikanta

Yrittäessään vahvistaa ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallista legitimiyyttä SAK todisti Suomen teollisuustyönantajien taantumusel-

- *****
- 84 Edellä mainittujen lisäksi esim. Eero A. Vuori: ”Kapitalismin viimeinen tuote: koneihminen”. Palkkatyöläinen 20.12.1930; E-o H.: ”Ratsionalisoinnin seuraamukset sovittava työttömyysvakuutuksella”. Palkkatyöläinen 20.1.1931; J-i A-s: ” ’Ihmiskoneen’ käyttö”. Palkkatyöläinen 11.9.1931; ”Teknillisen edistyksen aiheuttama työttömyys”. Palkkatyöläinen 11.12. ja 15.12.1931.
- 85 Osa edustajista, kuten Vuori, olisi tosin tyytynyt Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton ohjelman mukaisesti 40 tunnin työviikkoon. SAK:n edustajakokous 22–24.4.1934, esitykset, 47–54, pöytäkirja, 80–88; Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton toimintaohjelmia (1933), 77. – SAK:n työvaliokunnassa 36-tuntinen työviikko voitti 40-tuntisen äänin 5–4. Puheenjohtaja Huttunen oli radikaalimman tavoitteen kannalla. SAK:n työvaliokunta 25.1.1934. AyA. – Huomattakoon, että Ruotsin ammattijärjestö, jonka mahdollisuudet tavoitteidensa toteuttamiseen olivat aivan toista luokkaa kuin SAK:n, suhtautui 1930-luvun alkuvuosina empien jo 40 tunnin tavoitteeseenkin. Hellström 1992, 86–92.
- 86 Voidaan tulkita, että Toisen internationaalin marxismista ammentaneissa yhteiskunta-analyysissä, tavoitteenasetteluissa ja uhkakuvissa – paljon myöhemmin kuin 1930-luvun alussa – suhteutettiin toisiinsa kapitalistisiin markkinoihin ja kapitalistiseen tehtaaseen yhdistettyjä ominaisuuksia. Ensiksikin tehtaassa vallitsi suunnitelmallisuus ja markkinoilla anarkia. Suunnitelmallisuus oli vietävä anarkian alueelle. Toiseksi kapitalismin ilmiöpinnalla esiintyi markkinoiden tasavalta, mutta sen takana oli tehtaan despotia. Tasavallan oli syrjäytettävä despotia. Uhkakuvassa yhdistyivät anarkia ja despotia. Voidaan rakentaa nelikenttä:

	suunnitelmallisuus	anarkia
tasavalta	sosialismi suunnitelmatalous taloudellinen demokratia	kapitalistiset markkinat
despotia	kapitalistinen tehdas	uhkakuva

lisuutta erityisesti pohjoismaisten vertailujen avulla. Vaikutuskeinona koetettiin käyttää myös kansainvälistä julkisuutta. Kotimaiseen julkisuuteen taas tuotiin todisteita siitä, että suomalaiset työnantajat käsittivät pohjoismaisia kollegojaan huonommin, mitä heidän yhteiskunnallinen vastuunsa vaati ja mitä olivat talouden tehostamisen sosiaaliset edellytykset.⁸⁷

Näin menetteli SAK:n johtoon kuulunut K.A. Fagerholm, kun hän pääsi vuonna 1933 pitämään radioesitelmän työläisistä ja työpaikasta. Hän käsitteli rationalisoidussa suuryrityksessä syntyviä ”hankauskohtia” ja käytti eräänä auktoriteettinaan de Mania. Työläisten työhaluttomuuden syynä oli usein sopimaton työnjohto. Ruotsissa oli kuitenkin ymmärretty, ettei pelkkä teknillinen taito riittänyt, vaan huomiota vaativat myös ”inhimilliset tekijät tuotantoprosessissa”. Ruotsin vuoden 1928 työrauhakonferenssin puheenvuoroista Fagerholm päätteli, että ruotsalainen ”nykyaikainen työnantaja” oli ymmärtänyt työpaikan yhteistyön merkityksen.⁸⁸ Tosin vuoden 1928 työrauhakonferenssissa hyväksytty LO:n ja SAF:n yhteistyö oli murtunut 1930-luvun alussa laajoihin ja rajuihin työmarkkinakonflikteihin, mutta tähän puoleen Fagerholm ei esitelmässään puuttunut.

Skandinaaviin esikuviin tukeutui myös Vuori, kun hän kehitti ammattiyhdistysliikkeelle kansantaloudellista perustelua, kulutuskyynnän vahvistamisen tehtävää, sekä sisällytti työehtosopimusjärjestelmän ”pohjoismaisen kansanvallan” konseptioon.⁸⁹ Samaisiin esikuviin ammattiyhdistysmiehet vetosivat myös toisen maailmansodan aikana, kun työtehotyötä tehostettiin. Niiden nojalla liikealan ammattiyhdistysmies Janne Hakulinen kytki yhteen työehtosopimukset ja työn tehostamisen ensimmäisten ”teollisuuden työtehopäivien” jälkeen syksyllä 1943:

”Saattaa hyvin ymmärtää, että ruotsalaiset ja tanskalaiset työläiset ovat olleet kiinnostuneita työtehokysymyksistä. He tietävät, että ammatillisten järjestöjen ja työehtosopimusten avulla heillä on mahdollisuus saada itselleen välittömästi osuutensa. Meidän työväestöltämme puuttuu perusta tähän ajattelutapaan.

Työehtosopimusten käyttöönotto on ainoa tie, joka johtaa työtehoiminnan muuttumiseen suurten joukkojen asiaksi ja takaa sen menestyksen.”⁹⁰

87 Kettunen 1991, 126–127.

88 K.A. Fagerholm: ”Työläiset ja työpaikka”. Palkkatyöläinen 24.3.1933.

89 Vuori 1935; SAK:n edustajakokous 16–19.5.1937, 95–99 (Vuori); ”Ammattiyhdistysmiehen havaintoja” (Vuori). Palkkatyöläinen 28.1.1938; eav: ”Suomi pohjoismaisten kansanvaltojen rintamassa”. Palkkatyöläinen 20.6.1938.

90 Janne Hakulinen: ”Työtehokysymyksen sosiaalinen pohja”. Suomen Sosialide-

Pari viikkoa työtehopäivien⁹¹ jälkeen lokakuussa 1943 kokoontui SAK:n edustajakokous. Se hyväksyi sodanjälkeiseen aikaan varautuneen ”lähiaajan toimintaohjelman”, ja siinä vahvistettiin myönteinen periaatteellinen kanta rationalisointiin.

Ohjelman laatija, SAK:n puheenjohtaja Eero A. Vuori (alkukirjain W vuodesta 1943) muistutti edustajakokousväkeä koneensärkijöistä:

”Mutta jos me vastustaisimme rationalisointia, se olisi samaa kuin, että me asettuisimme noiden vanhojen ’koneiden murskaajien’ kannalle, jotka silloin kun kapitalistinen teollisuusjärjestelmä otti ensimmäisiä askeleitaan, luulivat, että ne koneet ovat heidän vihollisiaan. He eivät nähneet, että heidän vaikeuksiensa saajina olivat vain koneiden omistajat ja heidän tapansa järjestää asioita.”⁹²

Kirjassaan *Taistelu työpalkasta* vuodelta 1935 Vuori oli Baueriin viitaten kuvannut laajasti rationalisoinnin haitallisia seurauksia⁹³, mutta hänen luottamuksensa niiden hallitsemiseen näyttää sittemmin lisääntyneen. Vuonna 1938 hän oli arvostellut myönteisesti Urho Pelto-
sen kirjan *Tehtaan toiminnan tehostaminen*.⁹⁴

Vuoden 1943 ohjelma piti rationalisointia tarpeellisena ”tuotannon edistämiseksi ja hyvinvoinnin perustan rakentamiseksi”. Rationalisointityö oli saatava ”suunnitelmalliseksi, niin että sen työntekijöille haitalliset seuraukset, kuten joukkotyöttömyys, kansanterveyden heikentyminen, vanhojen työntekijäin syrjään joutuminen jne. eivät pääse huonontamaan työntekijäluokan taloudellista ja yhteiskunnallista asemaa”. Työntekijäin ammatillisille järjestöille oli varattava mahdollisuus osallistua rationalisoinnin ohjaamiseen. Rationalisoinnin hyödyistä työntekijäin oli päästävä osalliseksi kohoavien palkkojen ja ale-
nevien hintojen muodossa.⁹⁵

Rationalisointiin puututtiin myös ohjelman siinä osassa, joka käsittelee ”taloudellisen kansanvallan rakentamista”. Taloudellinen kansanvalta tarkoitti ensi sijassa, että ammattiyhdistysliike tunnustettiin

* * * * *

mokraatti 9.10.1943. Saman numeron Muut lehdet -osastosta ilmenee, että Hakulisen kirjoitus oli julkaistu hieman aiemmin myös Kansan Lehdessä. Kirjoitusta lainattiin myös Tehostajassa (2/1943). – Samaan tapaan argumentoi Eero A. Vuori: ”Työteho ja vastuu”. Palkkatyöläinen 12.2.1943.

91 Esitelmät ja keskustelu teollisuuden työtehopäivillä 4.–5.10.1943.

92 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 52.

93 Vuori 1935, 19–28.

94 E.A. V-ri: ”Suomalaista ’taylorismia’”. Palkkatyöläinen 26.8.1938. – Vuoren mielestä ammattiyhdistysväki saattoi yhtyä Peltosen näkemyksiin, joiden mukaan tehokas työ edellytti työsuhteissa mielivallasta luopumista ja työn jatkuvuuden turvaamista, ja kehotti Palkkatyöläisen lukijoita tutustumaan kirjaan.

95 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 73.

palkkatyöntekijäin edustajaksi valtiollisessa yhteiskuntapolitiikassa ja että toteutettiin työehtosopimus- ja luottamusmiesjärjestelmä. Ohjelma puhui kuitenkin tuotantokomiteoita ennakoiden myös työpaikoilla kehitettävästä työntekijäin ja työnantajain yhteistyöstä ”tuotannon toiminnan edistämiseksi”. Tällaisen yhteistyön ”mahdollisena lähtökohtana” ohjelma piti rationalisoinnin ja ”nimenomaan siihen liittyvän työtutkimuksen ja työn tehostamisen järjestämistä ja kehittämistä työpaikoilla”.⁹⁶

Läpihuutojuttuna myönteistä rationalisointikantaa ei kuitenkaan hyväksytty. Niin kuin Wuori aiempien valitusten perusteella tiesi odottaa, kentän edustajilla oli kielteistä kerrottavaa siihenastisesta, sota-aikana laajenneesta rationalisoinnista.⁹⁷ Pöytäkirjan perusteella näyttää siltä, että saadaksean linjansa läpi ammattiyhdistysjohtajat, etenkin Wuori sekä Erkki Härmä, nostivat näyttävästi esiin ”oikean ja väärän rationalisoimisen eron”.⁹⁸ Sen jälkeen kun lähiajan toimintaohjelma oli vahvistettu, kokous hyväksyi Wuoren aloitteesta ”Julkilausuman väärästä rationalisoinnista”. Sen mukaan eri työaloilla esiintyi erityisesti työntutkimuksissa vääriä menettelytapoja ja työntekijäin etujen vastaisia tavoitteita. ”Ammattiyhdistysliike ymmärtää rationalisoimisella, ei työntekijäin työvoiman riistämistä, vaan heidän toimeentulonsa parantamista toteuttamalla todellisia teknillisiä uudistuksia tuotantotavoissa.” Vain näin työntekijät voitiin saada myötävaikuttamaan rationalisointiin.⁹⁹

Ammattiyhdistysliikkeen myötävaikutus teki rationalisoinnista oikeata. Jotta tähän päästiin, ammattiyhdistysliikkeen oli hankkiuduttava osalliseksi rationalisointitiedosta. Tämän ajatuskulun mukaisesti insinööri E.M. Niini oli jo kesällä 1942 kutsuttu Metallityöväen Liiton kursseille luennoimaan työntutkimuksiin perustuvista palkkausjärjestelmistä.¹⁰⁰ Maaliskuussa 1944 Metallityöväen Liitto järjesti

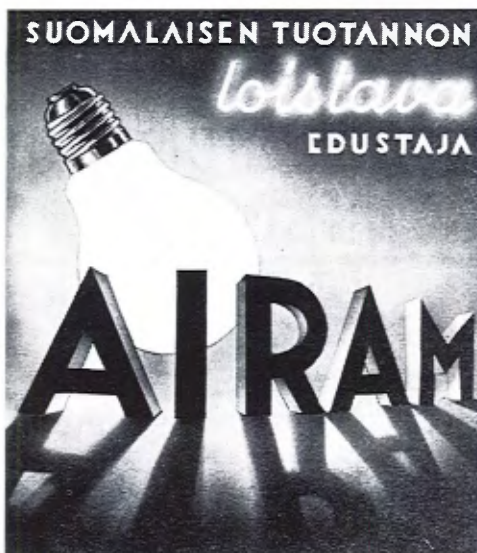
96 Sama, 69–71.

97 ”Valitukset työ- ja aikatutkimusten väärästä järjestämisestä jatkuvat”, Wuori totesi Palkkatyöläisessä 10.9.1943 kirjoituksessaan ”Työ- ja aikatutkimukset”. Samaan asiaan puuttui myös työtehovaltuuskunta julkilausumassaan, joka julkaistiin Palkkatyöläisessä 24.7.1943; Wuori sekä Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Yrjö Rantala kuuluivat kyseiseen valtionhallinnon sivuelimeen.

98 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 54–59, lainaus s. 58 (Härmä).

99 Sama, 57 (Wuoren aloite), 78. Ks. myös ”Oikeata ja väärää rationalisointia”. Tehostaja 3/1943; Eero A. Wuori: ”Työntutkimukset ja työväestö”. Tehostaja 3/1943; Eero A. Wuori: ”Rationalisoinnin pääperiaatteet ja tavoitteet”. Rationalisointi, sen olemus ja tarkoitus (1944); T. Iloniemi: ”Työn rationalisoinnin tulee olla taloudellista kansanvaltaa”. Palkkatyöläinen 4.2.1944; Rationalisoinnin opiskelu. Opintosuunnitelma (1944), 3–4.

100 ”Urakkatyöt ja hinnoittelusysteemit” (Niinin esitelmän lyhennelmä). Palkkatyöläisen ”Metallityöläinen”-liite 16.4.1943.



AIRAM-tyhjiolamppu on niin tarkoin tyhjennetty ilmasta, että sen sisällä oleva paine on 76 miljoonaa kertaa pienempi kuin ilmakehän paine. Lampussa jäljelläoleva ilmamäärä vastaa ainoastaan 1,6 tuhannesosaa kuutiomillimetriä. Sitä vastaavan ilmamäärän voi kuvitella sopivan esim. silmäneulan kärkeen.

AIRAM-lamppu kestää sen vuoksi suuriakin hetkellisiä ylikuormituksia. Se on omien insinöörimme ja työläistemme hyvän yhteistyön tulos.

287

Insinöörimme ja työläistemme yhteistyö
toi valoa maailmaan. Tehostaja 3/1943.

helsinkiläisten osastojensa toimitsijoille ja luottamusmiehille kaksi-
viikkoiset rationalisoiimiskurssit yhteistoiminnassa Teollisuuden Työ-
teholiiton kanssa.¹⁰¹ Päästessään valistamaan työväkeä ja sen edus-
tajia rationalisoijat puolestaan vakuuttivat, että ”ihmisestä ei haluta
tehdä konetta, vaan koneenhaltija”.¹⁰²

Kun ammattiyhdistysliikkeessä sodanjälkeisinä vuosina keskustel-
tiin rationalisoinnista, SAK:n johto vetosi vuoden 1943 päätökseen.
Tälle annettiin lopullisen kannanmäärityksen status.¹⁰³

101 Luentojen pohjalta liitto julkaisi kirjasen ”Rationalisointi, sen olemus ja tarkoi-
tus” (1944). Ks. myös ”Suomen metallityöväen työntutkimuskurssit”. Tehostaja
4/1944.

102 Lainausta kesäkuulta 1941 insinööri Erkki Lampénin työntutkimuksia selostaneesta
alustuksesta, jonka hän piti Kotkan työväentalolla Kotkan sataman työteho-
tutkimusta käsitelleessä kokouksessa. ”Työtehotutkimus Kotkan satamatöissä”.
Palkkatyöläinen 13.6.1941.

103 SAK:n edustajakokous 15–19.6.1947, esitykset, 8, 10, 131–133, pöytäkirja, 281–
284; SAK:n edustajakokous 27.6.–1.7.1951, esitykset, 157–158, pöytäkirja, 262–
265.

9. Kansallinen yhteis- hyvä ja yhteiskunnal- liset intressit

9.1. Taloudellinen edustus valtiossa

9.1.1. Ammattiyhdistysliikkeen tunnustus

288 Julistaessaan tukensa oikealle rationalisoinnille vuonna 1943 SAK oli jo edustettuna rationalisointityötä ohjanneissa valtionhallinnon sivuelimissä. Wuori oli kuulunut vuosina 1940–1942 istuneeseen valtioneuvoston tuotantokomiteaan, ja hänet valittiin myös sen aloitteesta syksyllä 1942 asetettuun työtehovaltuuskuntaan. Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen seuraaja Teollisuuden Työteholiitto asetti samoihin aikoihin teollisuuden rationalisoimislautakunnan, ja Wuori valittiin siihenkin. Hän oli myös liiton vuodesta 1943 julkaiseman *Tehostaja*-lehden toimituskunnassa.

Toisen maailmansodan ajan säännöstelytaloudessa kaiken kaikkiaan laajenivat korporatistiset edustusmuodot: talouden eri ryhmät olivat järjestöjensä johtajien kautta edustettuina valtiollisen politiikan valmistelussa ja toimeenpanossa. Tällaisella ammattiyhdistysliikkeen tunnustuksella oli kuitenkin jo suhteellisen pitkä historia.

Maailmansotien välisenä aikana korporatistiset edustusmuodot saivat jalansijaa monessa maassa ja monesta syystä. Taustana olivat osin ensimmäisen maailmansodan ajan käytännöt ja kokemukset. Pohjaa loi edelleen se, että sodan jälkeen poliittinen demokratia toteutui useissa valtioissa ja samaan aikaan työntekijäin järjestäytyminen kasvoi ja työmarkkinasuhteiden kollektiivinen sopimusmenettely laajeni. Mutta tärkeä oli myös toinen suunta. Porvaristo tunsu epäluottamusta poliittiseen demokratiaan ja halusi rajoittaa tätä taloudellisen edustuksen ja asiantuntemuksen muodoin.¹

.....
1 Vrt. Maier 1975.

Jälkimmäinen näkökohta oli Suomessakin esillä jo silloin, kun monarkistit hahmottivat linjaansa vuonna 1918 ja osa heistä kaavaili eduskuntaan korporatiivista toista kamaria.² Tällä linjalla voitiin hyväksyä myös työntekijäin ammattiyhdistystoiminta, kunhan se oli ”todella ammatillista eikä poliittista”, ja sitä voitiin pitää vieläpä tarpeellisenakin. Monarkistinen senaatti määräsi elokuussa 1918, että sosiaalihallitukseen oli asetettava kaksi sosiaalivaltuutettua työntantajien ja työntekijöiden edustajiksi. ”Tosiasiallisesti tulivat nämä valtuutetut edustamaan työntantajain keskusliittoa ja työntekijäin ammattijärjestöä”, sosiaaliministeriön korkea virkamies Einar Böök totesi vuonna 1925.³

Toiselta puolen niin valtion interventiot kolektiivitason suhteisiin kuin korporatistisen edustuksen laajenemista rajoitti 1920- ja 1930-luvun Suomessa se, etteivät pariteettiset muodot yleistyneet työmarkkinasuhteissa.⁴ Mutta tämä johtopäätös ei vähennä sen seikan merkitystä, että valtionhallinnolle ammattiyhdistysliikkeestä tuli tietyissä rajoissa legitiimi työntekijäin edustaja paljon ennen kuin teollisuustyöntantajat tunnustivat ammattiliitot neuvottelu- ja sopimusosapuoleksi.

Autonomian ajan lopulla kehiteltiin suunnitelmia työntekijä- ja työntantajaedustukselle rakentuvista pysyvistä valtionhallinnon sivuelimistä. Tosin vuoden 1907 työväenlainsäädäntökomitean ehdotus työneuvostossa jätti avoimeksi näiden edustajien valintatavan eikä työntekijäin edustaminen olisi kuulunut ammattiyhdistysliikkeelle ammattivaltuustoissakaan, joista eduskunta hyväksyi lain vuonna 1913. Sitä paitsi nämä molemmat hankkeet raukesivat.

Työneuvostolle ja ammattivaltuustoille kaavailut laajat tehtävät jakaantuivat osin sosiaalihallinnon, osin kauppa- ja teollisuushallinnon alaisuuteen, kun ’sosiaalisen’ ja ’taloudellisen’ jako vuonna 1917 toteutettiin valtionhallinnossa ja ’sosiaalista’ varten muodostettiin sosiaalitoimituskunta (sosiaaliministeriö) ja sosiaalihallitus. Näiden kahden hallinnonalan virkamiesten tehtäväksi jäi itsenäistymisen ja kansalaissodan jälkeen paljon siitä, minkä aiempien suunnitelmien mukaan olisi hoitanut työntekijä- ja työntantajaedustukselle rakentava organisaatio.

* * * * *

2 Vares 1993, 302–303, 335–338; Salokorpi 1988, 214.

3 Böök 1940, 223. Tästä Böökin vuonna 1925 pitämästä esitelmästä on myös edellinen lainaus, joka kuvaa senaatin vuonna 1918 hyväksymää sosiaalihallituksen kantaa.

4 Tuori 1983, 260–286.

Kuitenkin lähinnä vuosina 1917–1919, kansalaissodan molemmin puolin, perustettiin muutamia pysyviä valtiollisia lautakuntia, joissa työntekijä- ja työnantajajärjestöjen valitsevat tai ehdottamat edustajat kohtasivat toisensa. Sosiaalihallituksen ja sen lakkauttamisen jälkeen sosiaaliministeriön valtuutetut olivat yksi näistä elimistä. Tällainen oli myös vakuutusneuvosto, jota asetettiin eduskunnan vuonna 1912 hyväksymän ja vuonna 1917 vahvistetun tapaturmavakuutusasetuksen nojalla. Sen tehtävänä oli paitsi ratkaista eräät poikkeuslupa-anomukset ja korvaushakemukset myös toimia valitusinstanssina, kun haettiin muutosta vakuutuslaitosten tai valtion tapaturmalautakunnan korvauspäätöksiin. Vastaavalle asiantuntijoiden ja asianosaisten edustukselle rakentuivat ammattikasvatusneuvosto, joka perustettiin joulukuussa 1917 avustamaan teollisuushallitusta käsityö- ja teollisuuskasvatusta koskevien periaatteellisten kysymysten ratkaisussa, sekä työaikalautakunta, jonka piti toukokuussa 1919 annetun valtioneuvoston päätöksen mukaan ennen muuta valmistella kahdeksan tunnin työaikalain mahdollistamia poikkeusluparatkaisuja.⁵

Silloinkin kun kommunistit johtivat Ammattijärjestöä 1920-luvulla, sen edustajia istui näissä elimissä. Sosiaalidemokraattien päätettyä vuonna 1929 erota Ammattijärjestöstä viranomaiset kylläkin kääntyivät edustusasioissa heidän puoleensa jo ennen kuin he olivat perustaneet varsinaista uutta keskusjärjestöä.⁶ Aivan kaikkiin edellä mainittuihin valtionhallinnon sivuelimiin uusi keskusjärjestö SAK:kaan ei silti saanut yksinoikeutta työntekijäedustukseen. Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisessa ammattikasvatusneuvostossa myös valkoisella Vapaalla Työväenliitolla oli edustajansa 1930-luvulla.⁷ Sosiaaliministeriön alaisissa vakuutusneuvostossa ja työaikalautakunnassa työntekijäedustus oli kuitenkin 1930-luvulla SAK:n käsissä.

Paitsi työläisten järjestäytymisoikeus, myös työntekijä- ja työnantajajärjestöjen jonkinlainen osallisuus valtiolliseen sosiaalipolitiikkaan sai Kansainvälisen työjärjestön myötä kansainvälisen normin luonteen. Kansainvälisen työjärjestön valtuuskunta oli 1920- ja 1930-luvulla tärkeimpiä hallituksen, työnantajain ja työntekijäin kolmikan-taperiaatteen toteutumia.⁸

5 Sama, 269–270.

6 Kettunen 1986, 416.

7 Vapaa Työväenliitto menetti ammattikasvatusneuvoston mandaatin vuonna 1938. – Neuvoston kokoonpano ilmenee Suomen valtiokalenterista. Työntekijäjäsenten järjestökytkennät on tunnistettu SAK:n osalta vuosikirjojen ja eri toimielinten pöytäkirjojen sekä Vapaan Työväenliiton osalta Vapaa Työ -lehden perusteella.

8 Kettunen 1991.

Suomen Ammattijärjestö tuomitsi ”riistäjien” työkonferenssit vuoden 1920 edustajakokouksessaan, jossa vasemmistosuunta tuli järjestön johtoon. Mutta vuonna 1923, kun ammatillisten järjestöjen toimintaoikeudet olivat vakavasti uhattuina, Ammattijärjestö pyrösi päätöksensä, ja siitä lähtien vuoteen 1929 saakka Suomen valtuuskunnan työntekijäedustaja nimitettiin Ammattijärjestön asettamista ehdokkaista. Useimmiten tehtävä tosin lankesi 1920-luvullakin sosiaalidemokraatille, Johan Helolle, Aatu Halmeelle, Matti Paasivuorelle. Joko Ammattijärjestö ehdotti suoraan sosiaalidemokraattia tai hallitus valitsi järjestön useammasta ehdokkaasta sosiaalidemokraatin. Tannerin hallitukselle vuonna 1927 Ammattijärjestön toimikunta esitti kuitenkin vain yhden ehdokkaan, ”vasemmistotyöväkeen” kuuluneen Antti Luostarisen, jonka hallitus myös nimitti.⁹

Ammattijärjestön puheenjohtajalle Matti Väisäselle vuonna 1924 langettamansa valtiopetostuomion perusteluissa korkein oikeus itse asiassa kriminalisoi Ammattijärjestön¹⁰, mutta sosiaaliministeriö pyysi siltä säännönmukaisesti lausuntoja lakiehdotuksista ja järjestysohje-ehdotuksista. Ammattiyhdistysliikkeen valtiollinen tunnustus ilmeni kansalaissodan jälkeenkin myös työväenolojen tilastollisessa tutkimisessa.

291

Selvittäessään vuonna 1921 työajan lyhennyksen vaikutuksia ammattienylitarkastaja Pyykkö pyysi tietoja myös Suomen Ammattijärjestöltä, joka esittikin todisteita lyhentyneen työajan kaikin puolin oivallisista seurauksista.¹¹ Sosiaalihallituksen aloitteesta vuonna 1921 vireille pantu Ammattijärjestön ja viranomaisten yhteistyö työttömyystilaston keräämiseksi tosin epäonnistui. Osasyynä oli, että jotkut kommunistien johtamat liitot ja osastot asettuivat vastahankaan. Sosiaalihallituksen tilasto-osasto oli nimittäin kertonut tilastonkeruun palvelevan myös Kansainvälisen työjärjestön tarpeita. Hankkeen epäonnistuminen vahvisti porvareiden käsitystä, että ammatilliset järjestöt olivat ainakin silloisellaan perin epäilyttäviä.¹² Ammattijärjestö ei kuitenkaan torjunut itse ajatusta ammatillisten järjestöjen myötävai-

* * * * *

9 Sama, 124–125.

10 Korkeimman Oikeuden päätös n:o 1572/30.5.1924. SAJ F 11. TA.

11 Ks. edellä s. 163–164.

12 Sosiaalihallituksen tilasto-osasto 13.1.1921 SAJ:lle; sosiaalihallituksen tilasto-osasto 28.10.1921 SAJ:lle. SAJ E 4 ’Eri liitoilta — — 1921’. TA; SAJ:n toimintakertomus 1921, 47–48; SAJ:n edustajakokous 21–25.5.1923, alustukset, 93–94; Vaasan ammattiosastojen paikallinen keskusneuvosto 20.11.1921 SAJ:lle. SAJ E 6 ’Ammatillisilta keskusneuvostoilta saapuneet kirjeet 1921–1922’. TA; Suomen Puutyöntekijäin Liitto 25.10.1921 SAJ:n toimikunnalle. SAJ E 4 ’Eri liitoilta — — 1921’. TA; Valtiopäivät 1921 Pöytäkirjat, 2188 (sosiaaliministeri Vilkku Joukahainen työsääntölain käsittelyn yhteydessä 14.3.1922).

kutuksella kerättävästä valtiollisesta työttömyystilastosta. Vuoden 1923 edustajakokous hyväksyi järjestön suurimman, vankasti kommunistijohtoisen jäsenliiton Suomen Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen Liiton ehdotuksesta päätöksen, jonka mukaan valtion oli ryhdyttävä keräämään kunnollista työttömyystilastoa. Mikäli tähän pyydetäisiin Ammattijärjestön apua, toimeenpanevalla valiokunnalla olisi oikeus siitä päättää ja velvoittaa perusjärjestöt asian edellyttämiin tehtäviin.¹³

Toivotunlaista työttömyystilastoa ei 1920-luvulla saatu aikaan.¹⁴ Tutkimusyhteistyötä viranomaisten ja ammatillisten järjestöjen välillä oli kuitenkin myös tuolloin.

Samoihin aikoihin kun vuoden 1921 työttömyystilastohanke kariutui, Ammattijärjestö esitti kommunistien hallitseman Pohjolan Ammatillisen Piirijärjestön aloitteesta valtioneuvostolle, että sosiaalihallitus panisi toimeen tutkimuksen työttömyyden koettelemien Perä-Pohjolan tukkityöläisten asemasta. Valtioneuvosto hyväksyi ehdotuksen. Se hyväksyi myös pyynnön, että tutkimuksen tekoon osallistuisi Ammattijärjestön ehdottama ”Pohjolan tukkityöläisten oloja tunteva henkilö”. Tehtävään valittiin tukkityömies Pekka Tiesko Kemin maalaiskunnasta. Aivan ilmeisesti Tiesko oli kommunisti. Tutkijakuntaan kuului myös työnantajien edustaja. Ryhmää johti Helsingin työnvälitystoimiston työnvälitysneuvoja Tapani Uski, joka oli vasemmistososialisti. Tutkimuksen tulokset tosin jäivät Ammattijärjestön arvion mukaan laihoiksi, osin siitä syystä, etteivät tutkijat ”viitsineet käydä varsinaisilla nälkämailla”.¹⁵

G.R. Snellmanin johdolla tehtyä *Työtilasto* -sarjaa seurasivat vuodesta 1918 lähtien *Sosialiset erikoistutkimukset*. Tähän sarjaan vuonna 1928 laadittua *Elinkustannustutkimusta* varten Helsingin kaupungin tilastokonttori pyysi ja sai Ammattijärjestön kautta tilikirjojen pitäjiksi sopivien perheiden nimiä.¹⁶ Sosiaalisista erikoistutkimuksista

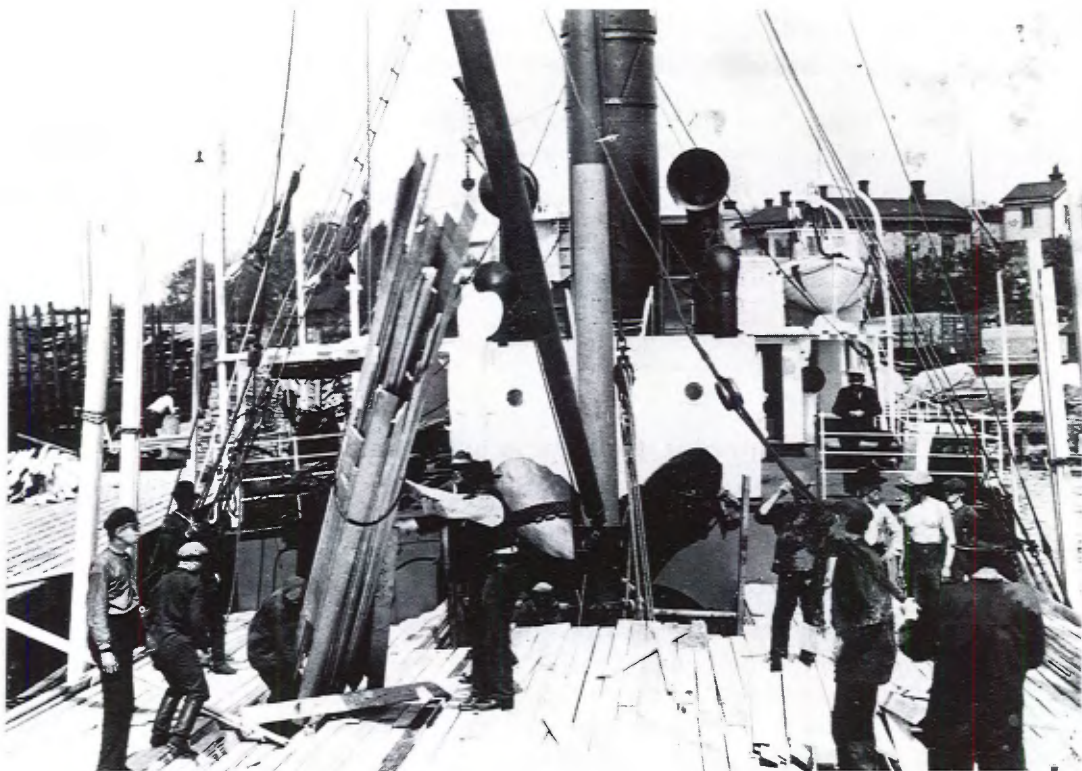
* * * * *

13 SAJ:n edustajakokous 21–25.5.1923, alustukset, 94, pöytäkirja, 82.

14 Vrt. Kuusi II 1931, 646–653.

15 SAJ 12.1.1922 valtioneuvostolle (jälj.). SAJ D 3 ’Lähetettyjä kirjeitä 1922’. TA; sosiaalihallitus 26.1.1922 SAJ:lle. SAJ E 5 ’Sosiaalihallitus saap. kirj. 1922’. TA; SAJ sosiaalihallitukselle n:o 20/440 (jälj., ilman pvm.). SAJ D 3 ’Lähetettyjä kirjeitä 1922’. TA; SAJ:n toimeenpaneva valiokunta 27.1.1922. TA; SAJ:n toimintakertomus 1922, 14–15 (lainaus siitä). – Uskista ks. Tuomisto 1984, 284, 291, 294.

16 Helsingin kaupungin tilastokonttori/Otto Bruun 12.11.1927 SAJ:lle; SAJ 28.11.1927, 19.12.1927 ja 28.12.1927 Helsingin kaupungin tilastokonttorille. SAJ F 7 ’Vuoden 1927 kirjeenvaihtoa I’. TA.



moni käsitteli jonkin alan työntekijäin oloja. Esimerkiksi tutkimus *Lastaus- ja purkamistyöntekijäin olot* syntyi kommunistijohtoisen Suomen Kuljetustyöläisten Liiton aloitteesta. Se julkaistiin vuonna 1928, suuren satamalakon aikoihin.¹⁷ Satamatyöläistutkimuksen osana oli erillinen tilastollinen selvitys työalan tapaturmista.¹⁸ Tutkimuksen teettäneeseen valtion komiteaan kuului ammattiliiton kommunistinen puheenjohtaja Edvard Jokela ja hänen kuoltuaan saman suunnan mies Lauri Mäkinen. Komitea jätti varsinaisen mietintönsä keväällä 1930.¹⁹ Myöhemmin samana vuonna valtiovalta kielsi Kuljetustyöläisten Liiton niin kuin koko Ammattijärjestön toiminnan.

* * * * *

17 Sosialisia erikoistutkimuksia 9 (1928).

18 "Lastaus- ja purkamistyössä vuosina 1923 ja 1924 sattuneet tapaturmat". Sosialinen Aikakauskirja 1928, 20–30.

19 Komiteamietintö 1930:5, kokoonpanosta ja toiminnasta s. 1–2. – Jokelan poliit-

Satamalakon aikana vuonna 1928 hallitus asetti myös tutkimuskomissionin selvittämään lakon vaikutuksia ja ratkaisumahdollisuuksia. Siinäkin ammattiyhdistysliike oli edustettuna, joskaan ei asianomaisen ammattiliiton johtajien vaan sosiaalidemokraattisen ammattiyhdistysmiehen Edvard Huttusen voimin.²⁰ Huttunen kuului ainoana ammattiyhdistysmiehenä myös vuoden 1928 lopulla asetettuun 16-jäseniseen taloudelliseen neuvottelukuntaan.²¹ Niin ikään hän oli jäsenenä vuosina 1929–1932 istuneessa työttömyyskomiteassa sekä vuonna 1933 asetetussa työttömyysneuvostossa.²² SAK:ta vuosina 1930–1937 johtaneelle Huttuselle kertyi 1930-luvulla useita komiteajäsenyyksiä, mutta hänen seuraajalleen Wuorelle paljon lukuisampia.

9.1.2. Intressit, funktiot ja asiantuntemus

Työntekijäin ja työnantajain edustukselle rakennettuja pysyviä valtionhallinnon elimiä oli 1920- ja 1930-luvulla sota-aikaan ja sodanjälkeiseen aikaan verrattuna vähän eikä niiden käytännöllinen merkitys ollut suuri. Mutta periaatteellisesti nämä toimintamuodot ovat huomionarvoisia. Taloudellisten ryhmien valtiollinen edustus voitiin perustella kahdella erilaisella vaikkakin ehkä yhteenkietoutuneella yhteisedun toteuttamisen periaatteella. Ensimmäinen oli intressiristiriitojen osapuolten kompromissi, toinen taas yhteiskunnallista työnjakoa vastaava eri ryhmien funktionaalinen osallisuus yhteiskuntapolitiikkaan. Sekä teollisia suhteita koskevat tiedot että taloudellisten ryhmien valtiollista edustusta käsitelleen keskustelun tarkastelu tukevat johtopäätöstä, jonka mukaan jälkimmäinen periaate oli suomalaisessa yhteiskunnassa vahvempi.

Kansainvälisessä keskustelussa intressiristiriitojen kompromissin ja funktionaalisen osallisuuden periaatteet ja niiden jännitteet ilmenivät osaltaan siinä, miten Kansainvälinen työjärjestö tulkitsi organisaationsa kolmikantaedustuksen. Järjestössä vaikuttanut pariteetti-ideologia tarkasteli yrittäjiä ja työntekijöitä työmarkkinoiden intressiristiriitojen osapuolina ja viranomaisia näiden ristiriitojen sääntelijöinä. Perusteltaessa taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen hyvän yhteyttä vahvistettiin kuitenkin kolmikantaperiaatteen funktio-

* * * * *

tisesta kannasta ks. Kettunen 1986, 439, 460–461; Mäkinen valittiin SAJ:n toimikuntaan toukokuussa 1929 järjestön edustajakokouksessa, jossa sosiaalidemokraatit jättäytyivät sivuun sen johtoelimistä. SAJ:n toimintakertomus 1929, 10.

20 Komiteamietintö 1931:6, Liite I; Mattila 1992, 111–112.

21 Ks. edellä s. 184–186.

22 Kalela 1987, 141–152; SAK:n työvaliokunta 3.8.1932. AyA.

naalista tulkintaa. Rationalisointidiskurssissa työnantajien, työntekijäin ja hallituksen edustajat eivät edustaneet vain intressiristiriidan osapuolia ja sääntelijöitä, vaan pikemminkin erilaisia taloudellissosiaalisia funktioita.

Edustusperiaatteen funktionaalisen tulkinnan Kansainvälinen työtoimisto eksplikoi vuonna 1937 kansainvälispoliittisen tarkoituksen mukaisuuden paineessa, kun oli kiista Neuvostoliiton työnantajaedustuksesta. Neuvostoliitto oli tullut Kansainliiton ja sen myötä Kansainvälisen työjärjestön jäseneksi vuonna 1934, pian sen jälkeen kun Saksa ja Japani olivat jättäneet nämä järjestöt. Työtoimiston vuonna 1937 esittämän kannan mukaan järjestön perusperiaatteet eivät edellyttäneet työnantajavaltuutettujen edustavan ”luokkaa”, vaan ”yhteiskunnallista funktiota”, joka oli olemassa ”niin sosialistisessa kuin liberaalissa järjestelmässä”.²³

Suomen hallituksen pysyvä työjärjestöedustaja Mannio kirjoitti vuonna 1931, että työjärjestön toiminnassa oli edustettuina ”kolme eri yhteiskunnallista ryhmää”, jotka vastasivat ”tavallaan eri maiden yhteiskuntaluokkia”.²⁴ Tässä ”yhteiskuntaluokka” ei ilmeisestikään viitannut ensi sijassa intressiin vaan nimenomaan funktioon. Näin käy ymmärrettäväksi, että Mannio katsoi hallituksenkin edustajien edustavan ”tavallaan” yhtä luokkaa. Kenties hänellä olivat mielessä henkisen työn tekijät, joiden asiaa hän Henkisen Työn Yhtymän puheenjohtajana ajoi. Henkisen työn tekijät määrittyivät Mannion katsannossa luokaksi juuri yhteiskunnallisen funktionsa ja siinä tärkeältä osalta ristiriitoja tasoittavan tehtävänsä perusteella.²⁵

Mutta miten kolmikantaperiaatteen funktionaalinen tulkinta suhtautui pariteetti-ideologiaan? Kysymys koskee erityisesti ammattiyhdistysliikkeen asemaa.

Yhtäältä funktionaalisesta tulkinnasta oli saatavissa tukea ammattiyhdistysliikkeen pariteetti-ideologiselle legitimoinnille ja integroinnille. Ammattiyhdistysliike ei edustanut vain työmarkkinaristiriidan osapuolta, vaan myös tuotannon toimijoita. Siksi sillä piti olla oikeus ”myötävaikuttaa tuotannon kehitykseen ja menestykseen”, niin kuin Thomas vuonna 1927 ilmaisi.²⁶

Toisaalta kuitenkin funktionaaliseen tulkintaan oli mahdollista yhdistää pariteetti-ideologian torjunta. Kansainvälisen työjärjestön

23 Windmuller 1961, 8 (lainaukset työtoimiston lausunnosta). Ks. myös Senghaas-Knobloch 1979, 241–242.

24 Niilo A. Mannio: ”Kansainvälisen työjärjestön merkitys jäsenvaltioiden yhteiskunnalliselle lainsäädännölle”. Sosialinen Aikakauskirja 1931, 82.

25 Kettunen–Turunen 1994, 81–84.

26 Thomas 1927, XI.

työnantajaryhmässä kaikki eivät hyväksyneet työmarkkinain intressisuhteiden kollektiivista organisoimista. Esimerkiksi suomalaiset työnantajaedustajat eivät halunneet ammatillisia järjestöjä neuvottelu- ja sopimuskumppaneikseen. Kuitenkaan heille ei ollut ideologisesti mahdollista osallistua kolmikantaedustukselle rakennetun järjestön työhön. Tässä ei tarvinnut tunnustaa ammattiyhdistysliikettä työsuhteiden osapuolen edustajaksi. Se voitiin ajatella oikeutetuksi ilmaisemaan tietämystä yhtä kansantalouden funktiota täyttävän väestönosan tarpeista valtiollista yhteiskuntapolitiikkaa varten. Tämä ei sulkenut pois ei-kollektiivisten, paternalististen tai individualististen, periaatteiden soveltamista itse työsuhteisiin, työnantajien ja työntekijöiden suhteisiin.

Taloudellisten ryhmien poliittisen edustuksen ohjelmia oli maailmansotien välillä Suomessakin monilla poliittisilla ryhmillä ja yksilöillä. Yrjö Ruudun valtiososialismi²⁷ sekä IKL:n korporatiivinen fasismi²⁸ antoivat erilaisin perustein ja merkityksin erityisen suuren painon tämäntapaiselle edustukselle. Käytännöllisen politiikanteon tasolla ainutlaatuisen laaja keskustelu valtiolliseen päätöksentekoon liitettävästä taloudellisesta edustuksesta käytiin, kun eduskunta käsittelee vuosina 1933–1936 T.M. Kivimäen hallituksen esitystä pysyvän talousneuvoston muodostamiseksi.

Talouselämän eri tahoja edustavan talousneuvoston piti esityksen mukaan tuoda talous- ja sosiaalipolitiikkaan asiantuntemus, joka eduskunnalta ja hallitukselta puuttui.²⁹ Selvästikin hankkeen ajajat ajattelivat, että asiantuntemus sijaitsi likellä pääomapiirejä, kun taas lyhytnäköiset etupyyteet vallitsivat eduskunnassa, eritoten sosialistien ja maalaisliiton ryhmissä.³⁰ Kun talouden eri osapuolten valtiollista edustusta kuitenkin perusteltiin juuri kaiken ”tarpeellisen tiedon ja kokemuksen” kokoamisella³¹, myös työväestölle – ja maanviljelijäväestölle – oli annettava oikeus ilmaista omaa tietämystään ja kokemustaan, niin yksipuolista ja luokkanäkökohtien sumentamaa kuin tämä tieto olikin.

Sosiaalidemokraatitkaan eivät torjuneet talousneuvostoa sinänsä. He olivat sitä paitsi juuttuneet pitämään pystyssä Kivimäen hallitusta vielä huonomman, fasisin vaihtoehdon pelosta. Vuoden 1936

* * * * *

27 Soikkanen 1991; Klinge 1972; Kettunen–Turunen 1994, 76–77.

28 Uola 1982, 319–338.

29 Valtioapäivät 1933 Asiakirjat II, hall. esitys n:o 14. – Esityksestä käytyä keskustelua kuvaa perusteellisesti Tuori 1983, 278–285.

30 Ks. esim. Haataja 1933; Emil J. Simola: ”Huomioita työttömyyskysymyksestä”. Teknillinen Aikakauslehti 1935, 81–83.

31 Lainaus Kivimäen hallituksen esityksestä (n:o 14, 1933 Vp), 3.

vaalien jälkeen he kuitenkin viimein päätyivät paitsi luopumaan Kivimäen tukemisesta myös ottamaan sen kannan, että ehdotetussa muodossaan talousneuvosto olisi rajoittanut demokratiaa. Tämän jälkeen esitys, jota maalaisliitto oli alusta lähtien vastustanut, hylättiin.³²

Kysymys taloudellisen asiantuntemuksen ja taloudellisten intressien suhteesta oli monin tavoin esillä talousneuvostokeskustelussa. Eri poliittisilla ryhmillä oli siitä vaihtelevia kantoja. Kivimäellekään talousneuvosto ei olisi ollut vain asiantuntemuksen kokoamisen vaan myös etujen yhteensovittamisen foorumi. Se olisi ollut muun ohella myös työsuhteiden osapuolten valtiollinen kohtauspaiikka, jossa olisi voitu keskustella ”rauhallisesti ja puoluepoliittisista käsityskannoista riippumatta” ja siten sulattaa vallitseva ”vihamielinen luokkataisteluasenne”.³³ Tällainen puhe, kuten itse talousneuvostoesityskin, kuvasti kuitenkin ajatusta, että talouden eri funktioita täyttävät ryhmät olivat aitoja etupiirejä pikemmin suhteessa yhteiskuntaan kuin suhteessa toisiinsa. Ryhmien ja yksilöiden ajateltiin muodostavan intressinsä ennemmin suhteessa yhteiskunnan kokonaisuuteen kuin keskinäisissä suhteissaan. Työväki oli oikeutettu ajamaan intressiään siten, että sen edustajat toivat tietämystään tämän ryhmän tarpeista valtiolliseen yhteiskuntapolitiikkaan.³⁴

297

Teollisuuspuääman etujärjestöjen luottomies Kivimäki³⁵ kuului edistyspuolueeseen, muttei niihin, jotka puolisivat osapuolten omaehtoiseen järjestäytymiseen perustuvia työehtosopimuksia. Työehtosopimusten lähtökohtana oli ”taisteluhde työnantajain ja työntekijäin välillä”, Kivimäki sanoi eduskunnassa vuonna 1938, kun käsiteltiin sosiaalidemokraattien aloitetta työehtosopimusten käyttöönottamiseksi valtion töissä. Niiden sijasta hän suositteli lakisääteistä instituutiota kunkin työpaikan työnantajan ja työntekijäin yhteydenpitoa varten. Tällaisen instituution itu oli hänen mukaansa jo olemassa:

* * * * *

32 Valtiopäivät 1936 Pöytäkirjat, 245–253 (erityisesti Wiik, Kalliokoski, Sven-torzeski, Pekkala); Tuori 1983, 278–285.

33 Valtiopäivät 1934 Pöytäkirjat, 602–607, lainaukset s. 606 (Kivimäki).

34 Esityksessään Kivimäen talousneuvostoesityksen käsittelyn vaiheista Tuori kiinnittää huomiota erimielisyyksiin ”intressiedustuksen ja asiantuntijajäsenyyden suhteesta” (1983, 283). Oman tulkintani mukaan tässä keskustelussa oli kuitenkin kyse myös siitä, miten taloudellisten ryhmien edustus käsitettiin: missä määrin se oli yhteiskunnallisten funktioiden (ja niihin liittyvän tiedon), missä määrin taas yhteiskunnallisten intressien edustamista.

35 Kun esim. vientiteollisuuden ja kotimarkkinateollisuuden järjestöjen yhteinen teollisuuden keskusvaliokunta järjesti vuoden 1939 eduskuntavaalien edellä vaalirahoitusta ”teollisuuden edustuksen” hyväksi, erityisen tärkeinä ehdokkaina mainittiin Kivimäki, Antti Hackzell, Arvi Oksala ja V.M.J. Viljanen. Keskusvaliokunnan sihteeri C.-E. Olin 17.5.1939 R. Salmelinille Tampereelle (kons.). Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1939 L–S. TKL, AF 29. ELKA.

työsäännöt ja niiden vahvistamista edeltävä työntekijäin lausuntomennettely.³⁶

Niin valtion talousneuvostoa ajaessaan kuin työpaikan lakimääräistä yhteistyötä puoltaessaan Kivimäki etsiskeli työnantaja- ja työntekijäedustukselle muuntyyppistä kuin intressiristiriidasta, ”taistelusuhteesta”, lähtevää perustelua. Voidaan tulkita, että työntekijäin edustautumisoikeuden ensisijaisena perusteluna piti hänen katsantokantansa mukaan olla heidän funktionsa sekä kansantaloudellisessa että yritystaloudellisessa työnjaossa.

Silmämääränä ei ollut ensi sijassa ristiriitaisten intressien kompromissi, vaan eri funktioita täyttävien toimijaryhmien tarpeita koskeva keskustelu, jossa tavoitettaisiin ennalta olemassa oleva yhteishyvä. Yhteishyvän paljastaminen oli asiantuntemuksen akti. Siinä tarvittiin kuitenkin myös sitä suppeata ja lyhytnäköistä tietoa, jota työväen edustajilla oli tämän ryhmän tarpeista. Sitä saatettiin tarvita talous- ja sosiaalipoliittisen tiedon raaka-aineeksi, mutta ehkä vielä enemmän kasvatuksellisen muokkauksen aineekseksi, kun työväestöä piti valistaa kansantalouden ja yritystalouden välttämättömyyksistä.

Ammattiyhdistysliikkeen johtajat oli mahdollista tunnustaa työväestön edustajiksi kansantalouden tasolla käytävässä eri ryhmien yhteydenpidossa. Itse työsuhteissa Kivimäki ei selvästikään halunnut antaa ammattiyhdistyksille työntekijäin edustamisen mandaattia. Niillä ei olisi ollut sijaa sentyyppisessä työpaikkayhteistyössä, jota hän vuonna 1938 ehdotti.³⁷

Tämä oli paljossa sama suunta, jolta STK vielä talvisodan jälkeen haki keinoja työehtosopimuksia vastaan. Sen jälkeen kun sosialidemokraattien ja maalaisliiton hallitusyhteistyö oli alkanut 1937, ammattiyhdistysjohtajien ja työnantajajohtajien valtiollisia kohtauspaikkoja oli tullut aiempaa enemmän. Yhteyksistä kulki linja talvisodan aikana annettuun SAK:n ja STK:n julkilausumaan, jota ryhdyttiin myöhemmin kutsumaan tammikuun kihlaukseksi. Tuo linja ei kuitenkaan ollut vain uuden tulemistä, vaan myös vanhan rakentumista uuteen.

Kun ammattiyhdistysliike työehtosopimusvaatimuksineen oli jälleen vahvistunut 1930-luvun jälkipuolella ja vedonnut skandinaavisiin esikuviin, STK puolestaan oli kehitellyt kuvaa erityisestä suo-

36 Valtiopäivät 1938 Pöytäkirjat, 765–766.

37 Vrt. eav (= Eero A. Vuori): ”Reunahuomautuksia prof. Kivimäen lausuntoon”. Palkkatyöläinen 9.9.1938. – Mahdollisesti Kivimäen idea oli Urho Peltonen mielessä, kun hän ”Työsuhte”-kirjassaan (Peltonen 1939, 30–31) piti työsääntölakia hyvänä pohjana työsuhteasiain järjestämiselle yhteisymmärryksessä.

malaisesta historiallisesta mallista. Siinä toisaalta työlainsäädäntö, toisaalta yritysten sosiaalinen huolto täyttivät sen tilan, jonka sääte-
lyyn muissa Pohjoismaissa käytettiin työehtosopimuksia. Lakkotie-
tojen avulla STK oli todistellut, että tämä malli turvasi työrauhan pa-
remmin kuin skandinaavinen.³⁸ Samaan aikaan työnantajajohtajat oli-
vat suuremmitta vaikeuksista osallistuneet sellaisiin kolmikantaperi-
aatteen mukaisiin elimiin kuin Suomen valtuuskuntaan kansainväli-
sissä työkonferensseissa.³⁹

STK:n oli mahdollista tulkita tammikuun julkilausuma vain nii-
den periaatteiden modifioinniksi, joita se oli jo aiemmin noudatta-
nut. Tammikuun kihlaus oli sopimus siitä, että *keskusjärjestöt* neu-
vottelisivat myös kahden kesken ”yhteisistä asioistaan”. Julkilausu-
massa todettiin myös ”vapaan järjestetyn toiminnan merkitys yhteis-
kunnassa”. Näin STK tunnusti ammattiyhdistysliikkeelle kahdentasoi-
sen oikeutuksen. Ensiksikin liikkeen keskusjärjestö oli oikeutettu
edustamaan palkkatyöläisintressejä kansantalouden tason työmarkki-
na-asioissa. Toiseksi ammatillinen järjestäytyminen oli yksi kansa-
laisjärjestäytymisen hyväksytty muoto. Mutta STK ei tunnustanut
ammatillisten järjestöjen, etenään ammattiosastojen, oikeutta kiin-
nittyä itse työsuhteisiin, työnantajien ja työntekijöiden suhteisiin, ja
edustaa niissä työntekijöitä.

Tosin myös eri alojen työnantajaliitot katsoivat talvisodan jälkeen
välttämättömäksi neuvotella työntekijäliittojen kanssa palkkakysy-
myksistä.⁴⁰ Kuitenkin STK etsi yhä syksyllä 1940 keinoja ”työehto-
sopimusten ehkäisemiseksi ja korvaamiseksi”. Tällöin työnantajajoh-
tajat itse asiassa koettivat konkretisoida juuri niitä periaatteita, joi-
den pohjalta STK oli hyväksynyt tammikuun julkilausuman. Työeh-
tosopimuksille ei jäisi tilaa, jos toisaalta sallittaisiin valtion syvem-
pi interventio työsuhteisiin ja siihen liittyvä keskusjärjestöjen neu-
vottelusuhde, toisaalta lähennettäisiin työnantajia ja työntekijöitä toi-
siinsa tehostamalla yritysten sosiaalista toimintaa ja siinä myös työn-

38 Onko työehtosopimusten käyttöönotto Suomessa perusteltua? (1937); Miksi työ-
ehtosopimuksia vastustetaan? (1937); "Axel Palmgren 1918–36". Teollisuuslehti
10/1936; L.A. (= Lauri Aho): "Keskustelua työrauhan turvaamisesta". Teollisuus-
lehti 11/1938; L.A.: "Vauhti pysähtyy". Teollisuuslehti 1/1939. " 'Demokratian
vihollinen' ". Viikko-Sanomat 22.2.1939.

39 Kettunen 1991, 127–130.

40 STK:n hallitus 6.9.1940. STK I C 2:2. ELKA; Protokoll, fört vid sammanträde
med den vid Arbetsgivarnas i Finland Centralförbunds styrelsemöte den 23
november 1939 tillsatta kommittén för behandling av frågan om årgärder
avseende att förebygga och ersätta kollektivavtal, 13.9.1940. Työpoliittisen ko-
mitean kokousten pöytäkirjat 1939–1941. STK I C 9:3. ELKA; SAK:n edusta-
jakokous 26–30.10.1940, esitykset, 55.

tekijäin myötävaikutusta.⁴¹ Tämä työehtosopimusten ehkäisemisen strategia saattoi sittemmin sodanaikaisten korporatististen käytäntöjen välityksellä muuntua varsin joustavasti sellaiseksi toimintalinjaksi, joka myönsi myös työehtosopimuksille sijansa.

Sodan loppu- ja jälkivaiheessa kollektiiviset työmarkkinasuhteet instituutiin sitä tietä, että ammattiyhdistysliikkeen tunnustettu asema suhteessa valtioon yleistettiin koskemaan myös itse työmarkkinasuhteita. Tämä tapahtui ensin keskusjärjestöjen tasolla, sitten liittojen ja paljon heikommin paikallisten ammattiosastojen tasolla. Ruotsissa suunta oli tavallaan päinvastainen. Siellä kollektiiviset sopimus-suhteet vakiintuivat varhain ja saivat sitten kehittyessään ja keskittyessään yhä kokonaisyhteiskunnallisemman, valtiollisemman, merkityksen.

Teesinomaisesti voidaan myös hahmottaa, mikä toiseen maailmansotaan saakka oli ammattiyhdistysliikkeelle tunnustettu osuus työelämän suhteita koskevan asiantuntemuksen muotoutumisessa. Ruotsissa ammattiyhdistysliike nousi intressisuhteiden osapuolena työelämää koskevan asiantuntemuksen tekijäksi. Suomessa taas ammattiyhdistysliikkeelle oli tunnustettu oikeus tuoda työväestön tarpeita koskevaa partikulaarista raaka-ainetta valtionhallinnossa muodostuvalle ja sijaitsevalle asiantuntemukselle.

9.2. Yleishyödyllisyys

Partikulaaristen intressien ja valtionhallinnon väliin kasvoivat laitokset ja järjestöt, joiden yllä oli yleishyödyllisyyden sädekehä. Tällaisten eri tavoin vapaaehtoisuutta ja valtiollisuutta yhdistäneiden organisaatioiden vahvistaminen, muidenkin kuin suojeluskunta- ja lottajärjestön, sopi hyvin 1920- ja 1930-luvun porvarillisiin näkemyksiin valtion suhteesta toisaalta kansalaisyhteiskuntaan, toisaalta talouteen. Valtion edellytettiin sääntelevän vahvasti kansalaisyhteiskuntaa, mutta myötäilevän talouden lakeja, vaikkakin talouden toimijana toimimalla, kuten valtionyhtymisiä muodostamalla. Tätä ajattelutapaa vastasivat

41 Työpoliittisen komitean (asetettu STK:n hallituksessa 23.11.1939 nimellä "kommittén för behandling av frågan om åtgärder avseende att förebygga och ersätta kollektivavtal") pöytäkirjat 13.9.1940, 30.10.1940, 6.11.1940, 21.11.1940, 28.1.1941, sekä pöytäkirjojen liitteinä olevat muistiot, erityisesti Hackzellin 1.11.40 päivätty, STK I C 9:3. ELKA; STK:n hallitus 27.11.1940, liitteenä "Työehtosopimuskomitean lausunto", päivätty 22.11.1940; STK:n hallitus 18.12.1940. STK I C 2:2. ELKA; Kettunen 1990a, 129–134, 176–178.

järjestöt, jotka valtion tuella ja valtion valvonnassa mutta vapaaehtoisesti täyttivät esimerkiksi sosiaalipoliittisia tehtäviä, usein vielä neuvonnan avulla.

Yleishyödyn määrittely oli poliittisen taistelun kysymys. Hengen ja ruumiin kulttuurin aloilla toimineet työväenjärjestötkin pääsivät osittain tämän määreen alle, mikä ilmeni valtionapuna.⁴² Kotitalousneuvontaansa varten myös sosiaalidemokraattinen työläisnaisliitto sai valtionapua, jos kohta paljon vähemmän kuin sen monin verroin suurempi kilpailija Martta-liitto.⁴³ Vieläpä ammattiyhdistysliikkeellä oli ulokkeensa valtionavulla todistetun yleishyödyllisyyden sfäärissä, nimittäin ammattiliittojen sinänsä heiveröiset työttömyyskassat.⁴⁴ Mutta oli myös sellaisia yleishyödyllisiksi katsottuja laitoksia ja järjestöjä, joiden hallinto rakentui eri eturyhmien, myös työntekijäin, edustukselle. Työsuojelua määrittäneiden ajattelu- ja toimintatapojen tarkastelussa merkityksellisimpiä olivat Ammattienedistämislaitos sekä Tapaturmantorjuntayhdistys.

9.2.1. Ammattienedistämislaitos

301

”Ihmeellisellä tavalla yhdistää Ammattienedistämislaitos rikkiinäisen kansamme eri osat yhteistyöhön, innolla samaa, koko maalle onnea lupaavaa päämäärää tavoittelemaan.”⁴⁵

Vuonna 1922 perustettu Ammattienedistämislaitos juontui käsityöläisyrittäjien pyrinnoista. Asia oli ensi kerran esillä vuonna 1884 nel-

42 Työväenjärjestöjen, erityisesti Työväen Urheiluliiton, valtionavut olivat kylläkin poliittisen kamppailun aiheena. Vuonna 1932 TUL menetti valtionapunsa, mutta sai sen takaisin vuonna 1934. Hentilä 1982, 340–362.

43 Lähteenmäki 1990; Ollila 1993, 270–276.

44 Ammattiliittojen työttömyyskassojen valtionapu oli saanut eduskunnan hyväksynnän vuonna 1914 ja tätä koskeva laki oli vahvistettu vuonna 1917. 1920-luvulla ja erityisesti 1930-luvun alussa valtionavustusta vastustettiin kuitenkin laajalti porvarillisissa puolueissa. Vuonna 1931 hallitus esitti lakia, joka olisi kokonaan kieltänyt valtionavustusta nauttivien työttömyyskassojen kuulumisen ammattiliittoihin. Vuonna 1933 hyväksyttyyn lakiin tästä asiasta tuli kuitenkin miedompi määräys, jonka mukaan työttömyyskassan yhteys muunlaista toimintaa harjoittavaan yhdistyksen ei saanut rajoittaa sen itsenäisyyttä. – Työttömyyskassojen maksamien avustusten määrä oli varsin vähäinen, ja sitä paitsi Ammattijärjestön ja sen liittojen lakkauttaminen 1930-luvun alussa keskeytti useimpien työttömyyskassojen toiminnan. Ammattiliittojen kassoja oli ollut 1920-luvun lopulla yhdeksän, vuonna 1943 niitä oli kahdeksan. Kalela 1989, 48–49, 92, 104–105; Kuusi II 1931, 802–807; Jääskeläinen 1973, 411–412.

45 Ammattienedistämislaitoksen toimintakertomus 1923 (kirjoittanut Väinö Valkola), 20.

jännessä yleisessä teollisuudenharjoittajain kokouksessa.⁴⁶ Suurteollisuuden käsityölle aiheuttamaa uhkaa vastaan piti ryhtyä edistämään käsityöläisten ammattitaitoja.

Varsinaisen suunnitelman tätä tarkoitusperää palvelevasta laitoksesta laativat arkkitehti Jalmari Kekkonen ja kultaseppä Isak Saha, sen jälkeen kun he vuonna 1909 olivat tehneet senaatin apurahan turvin opintomatkan Keski-Eurooppaan ja Skandinaviaan. Saksan ja Tanskan esikuviiin nojautunut suunnitelma lähti näkemyksestä, että käsityöammattien elinvoima riippui niiden harjoittajain kyvystä seurata teknologian edistystä ja mukautua markkinatuotantoon.⁴⁷ Kekkonen, josta tuli vuonna 1911 käsityöläiskoulujen tarkastaja, sijoitti käsityöammattien puolustamisen myös ”keskiluokkaliikkeen” perspektiiviin. Valtion intressinä oli pitää hengissä kapitalistien ja köyhälistön välissä ja puristuksessa olevia ryhmiä, jotka tasoittivat vastakohtia; ”järkipерäinen valtiontalous” huolehti tästä ”kaikissa muisakin sivistysmaissa”.⁴⁸

Kiintoisaa Kekkosen kehitelmissä on se, että hän yhdisti käsityön puolustuksen niin liiketaloudelliseen kuin valtiontaloudelliseen järkipерäisyyteen. Liikkeenhoidolliset taidot saivat tärkeän sijan käsityöläisyrittäjän menestyksen ehtoina. Kekkonen suomensi Taylorin kirjan *The Principles of Scientific Management* (1911, suomeksi 1914), samoin Sederholmin *Arbetets vetenskap* -teoksen (1915, suomeksi samana vuonna). Ruotsissa ja Suomessa Taylorin kirja tuli tunnetuksi käännösnimillä, jotka kuvastivat toisistaan poikkeavia intressejä. Ruotsissa se ilmestyi vuonna 1913 tehdasteollisuuden etujärjestön Industriförbundetin sarjassa nimellä *Rationell arbetsledning*. Suomessa taas käsityöyritysten rationalisoinnin puolestapuhuja käänsi nimeksi *Tieteellisen liikkeenhoidon periaatteet*.

Ennen 1920-luvun puoliväliä aloittivat toimintansa Ammattienedistämislaitos ja Maatalouden työtehosseura. Kummankin toimintaa suunnasivat muun kuin suurteollisuuden varaan lasketut rationalisoinnin ja modernisoinnin tavoitteet. Ammattienedistämislaitos vaali ennen kaikkea niin vanhojen kuin uusien käsityömaisten työalojen ammattitaitoa.

* * * * *

46 von Wright–Kekkonen 1939, 71–72; V. v. Wright: ”Ammattienedistämislaitoksen synty”. Ammattienedistämislaitos 10-vuotiaana (1933), 7–17.

47 Kekkonen 1910.

48 Sama, 196–197 (”keskiluokkaliike”), 234–235 (jälkimmäiset lainaukset); Jalmari Kekkonen: ”Keskiluokka-liike. Mikä se on ja mitä se tahtoo?”. Käsityö- ja teollisuuslehti 4/1910; ”III:s kansainvälinen keskisäätykongressi Münchenissä 28–30.9.11”. Käsityö- ja teollisuuslehti 12/1911 (kokoukseen osallistuneen Kekkosen selostus); Kettunen–Turunen 1994, 67–71.

Perustamisvaiheessa, kuten jo aiemmin, Ammattienedistämislaitoksen etumaisena puuhaajana oli Suomen Teollisuusvaltuuskunnan Keskuskomitea. Kaupunkien käsityö- ja tehdasyhdistysten yhdyssiteenä se edusti käsityöläisyrittäjiä ja pienteollisuudenharjoittajia, ja sen pitkäaikainen puheenjohtaja oli kunnallisneuvos Viktor Julius von Wright.⁴⁹ Hänet valittiin myös Ammattienedistämislaitoksen säätiön hallintoneuvoston ensimmäiseksi puheenjohtajaksi, ja hän toimi tehtävässä vuoteen 1933.⁵⁰ Tuolloin oli kulunut puoli vuosisataa siitä, kun von Wright oli nuorena miehenä pannut alulle Helsingin työväenyhdistyksen.

Käsityön ja pienteollisuuden edusmiehet onnistuivat saamaan Ammattienedistämislaitoksen säätiön toiseksi perustajajärjestöksi Suomen Maataloustuottajain Keskusliiton. Kolmanneksi perustajaksi von Wright ja muut pyysivät Suomen Työnantajain Keskusliittoa. STK:n hallituksessa etenkin puunjalostusteollisuuden edustajat pitivät mukaanmenoa turhana uhrauksena. Enemmistö otti kuitenkin myönteisen kannan. Keskustelussa korostettiin, että oli mukana olleen koetettava muokata laitoksen toimintaohjelma myös suurteollisuutta hyödyttäväksi.⁵¹

1920-luvun lopulla Ammattienedistämislaitoksessa tehtiin kaksi merkittävää muutosta. Ensiksikin laitoksen hallinnossa laajennettiin intressien ja asiantuntemuksen edustusta, ja toiseksi ohjelmaan sisällytettiin suoraan suurteollisuuden tarpeita palveleva opetus, nimittäin teollisuuden työnjohtajakurssit.

Perustajajärjestöjen lisäksi edustuksen hallintoneuvostoon saivat vuoden 1928 sääntömuutoksen jälkeen Suomen Teollisuusliitto, Maatalousseurojen Keskusliitto, Suomen Ammattijärjestö, Pienviljelijäin Keskusliitto ja Pienviljelijäin Liitto (edellinen oli porvarillinen, jälkimmäinen sosiaalidemokraattinen pienviljelijäjärjestö) sekä Helsingin kaupunginvaltuusto, Teknillinen korkeakoulu ja Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellinen tiedekunta.⁵² Mahdollisesti sääntömuutoksen takana oli pyrkimys varmistaa laitoksen valtionapu, jota koskevilla ratkaisuisa työväestöä ja pienviljelijäväestöä edustavilla puolueilla oli huomattava äänivoima. Joka tapauksessa ”ammattienedistäminen” esittäytyi tämän jälkeen eri etuja laajalti yhdistävänä, puolueettomana asiantuntemukseen perustuvana toimintana.

49 von Wright–Kekkonen 1939, 334–354.

50 Kantele 1972, 38.

51 STK:n hallitus 15.2.1922, 4.3.1922, 4.10.1922. STK I C 2:1. ELKA.

52 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1929, 3–6.

Työväenliikkeen vasemmistosuunnan johtamalle Ammattijärjestölekin tarjottiin kaksi varsinaisen jäsenen paikkaa ja yksi varajäsenen paikka Ammattienedistämislaitoksen säätiön hallintoneuvostossa. Ammattijärjestö otti tarjouksen vastaan.⁵³ Kun Ammattijärjestö lakautettiin, työväki jätettiin 1930-luvun alussa pariaksi vuodeksi vaille edustusta. Vuodesta 1933 hallintoneuvostossa istuivat sosiaalidemokraattien johtaman SAK:n edustajat.⁵⁴

Niin kuin kauppa- ja teollisuusministeriön alaisessa ammattikasvatusneuvostossa, myös Ammattienedistämislaitoksen säätiön hallintoneuvostossa SAK sai kuitenkin rinnalleen Vapaan Työväenliiton.⁵⁵ Tämä ”valkoisten työmiesten” järjestö oli perustettu vuonna 1929, ja liitto ja sen paikallisosastot toimivat STK:n suositusten mukaisesti teollisuusyritysten ja Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton rahoitustuella.⁵⁶ Työnantajain suhde tällaiseenkaan työväenjärjestöön ei ollut varaukseton eikä kitkaton⁵⁷, mutta luokkataisteluoppeja ja työ-

53 Ammattienedistämislaitos/Väinö Valkola 30.4.1928 ”Suomen Työväen Ammattijärjestölle”; SAJ 7.5.1928 Ammattienedistämislaitokselle (jälj.). SAJ F 8 ’Vuoden 1928 kirjeenvaihtoa II’. TA; SAJ:n toimintakertomus 1928, 86; Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1929, 6. – Ammattijärjestön valitsemat edustajat, Uno Nurminen ja Antti Luostarinen sekä varajäsen Heikki Moisio, olivat kaikki ”vasemmistotyöväkeä”, Nurminen ja Luostarinen tosin ”hoitelijajaita”.

54 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomus 1931, 4–6, 1932, 5–7, 1933, 15–17; SAK:n työvaliokunta 10.3.1933. AyA.

55 Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomukset.

56 Kokoomuksen ja IKL:n rajanvedon jälkeen Vapaa Työväenliitto asettui kokoomuspuolueen vanaveteen. Korporativistisen työväenohjelmansa hengessä IKL puolestaan perusti vuonna 1935 Suomen Kansallisen Ammattikuntajärjestön (SKA), johon STK otti heti kielteisen kannan. Kysymystä Vapaan Työväenliiton tukemisesta ja valvomisesta käsiteltiin useaan otteeseen STK:ssa (STK:n hallitus 30.10.1930, 11.3.1931, 16.8.1933, 26.10.1933, 13.12.1933, 16.12.1936, 10.12.1937, 31.5.1939. STK I C 2:2. ELKA; Mansner 1981, 384–389). Mainittakoon, että 31.5.1939 STK:n hallitus päätti tukea liittoa rahamäärällä, joka vastaisi ”Kansalaisvalistustilin korkoa yhden vuoden ajalta”. Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto, jonka rahoituksen turvin julkaistiin Vapaa Työ-sanomalehteä (STK:n hallitus 31.5.1939, Wichmann), kehotti 1930-luvun mittaan lukuisissa kiertokirjeissään (ELKA) jäsenyrityksiään tukemaan liiton toimintaa.

1930-luvun lopussa liiton ilmoittama jäsenmäärä ylitti 10 000. Paikallisyhdistyksiä oli yli 70. Usealla paperiteollisuuspaikkakunnalla Vapaan Työväenliiton paikallisyhdistyksessä oli ilmeisesti 1930-luvulla enemmän jäseniä kuin SAK-laisen Paperiteollisuusyhteyksien Liiton ammattiosastossa, tosin monet kaiketi muita kuin varsinaisia tehdastyöläisiä. Vrt. Reino Topi: ”Vapaa Työväenliitto 1929–1939”. Vapaa Työ 20.6.1939; ”Turha yritys”. Vapaa Työ 3.11.1938.

57 STK:n hallitus 26.10.1933 ja 13.12.1933 (keskustelu ja päätös avustuksen lopettamisesta Vapaan Työväenliiton keskustuimistolle), 31.5.1939 (insinööri Gunnar Bonsdorff: ”Kerran työnantajat tukivat työväenyhdistyksiä ja seurasa oli, että mainitut yhdistykset asennoituivat työnantajia vastaan.”). ELKA.

ehtosopimuksia Vapaa Työväenliitto joka tapauksessa vastusti. Liiton kerran viikossa ilmestynyt lehti *Vapaa Työ* julkaisi kansallista kokonaisuutta palvelevan työn ja ammatin kunniaa ja tähdensi tässä hengessä ammattikasvatusta. Se antoi suuren merkityksen myös turvalisuustyölle, jossa työnantajain ja työntekijäin yhteisetu edistettiin. Ammattikasvatusneuvosto ja Ammattienedistämislaitos olivat ainoat valtiolliset tai puolivaltiolliset instanssit, joissa Vapaalla Työväenliitolla oli edustajansa.⁵⁸

Ammattienedistämislaitoksen hallinto kaiken kaikkiaan rakennettiin 1920-luvun lopussa todistamaan eri intressien sopusointua, ei niinkään niiden keskinäistä sovittelua kuin niiden yläpuolista yhteishyvää. Samaan aikaan opetusohjelman uusi aines, työnjohtajakurssit, lähti suoraan teollisuusyritysten työrauha- ja työtehopyrkimyksistä. Mutta tätä tietä työnantajaintressit myös siirrettiin yhteishyvän kentälle, jota määritti puolueettomana esittäytynyt asiantuntemus.

Työnjohtajakurssien oppisisältöihin kuului työntekijäin psykologinen kohtelu. Työväenliike ei nähnyt tässä sinänsä mitään arvelutavaa.⁵⁹ Jo 1910-luvulla työväenlehdissä oli arvosteltu suomalaispoimoja liian vanhoillisiksi tuomaan sielutiedettä tehtaaseen.⁶⁰ Ammattienedistämislaitoksen työnjohtajakursseilla opetettiin myös tapaturmantorjuntaa. Sen ajattelun tueksi, että tapaturmantorjunta ja nimenomaan turvallisuuskasvatus oli kaikkien väestönosien yhteinen etu, perustettiin vuonna 1935 erityinen järjestö, ja senkin hallintoon työväki sai edustajansa.

9.2.2. Tapaturmantorjuntayhdistys

Marraskuussa 1935 pidettiin Helsingissa Työväensuojelu- ja huolto- näyttelyn huoneistossa Tapaturmantorjuntayhdistyksen perustava kokous. Puhetta johti sosiaaliministeriön kansliapäällikkö Niilo A. Mannio. Kokous valitsi yhdistyksen esimieheksi entisen tasavallan presidentin Lauri Kr. Relanderin sekä varaesimieheksi kunnallisneuvos Artturi Hiidenheimon, vuorineuvos Gösta Serlachiuksen ja toimitus-

58 Reino Topi: "Vapaa Työväenliitto 1929–1939". *Vapaa Työ* 20.6.1939. – Ks. myös jäljempänä s. 339–340.

59 SAK:n sihteeri E.K. Louhikko kirjoitti vuonna 1936: "On annettava tunnus- tus Ammattienedistämislaitokselle siitä työstä, jota se parina viimeisenä vuonna on suorittanut työnjohtajakunnan kasvattamiseksi tehtävänsä tasalle." – "Kenraalisihteerin" näkökulmasta". *Palkkatyöläinen* 16.10.1936. Ks. myös Janne Hakulinen: "Työnjohtaja – minkälainen hänen tulisi olla". *Palkkatyöläinen* 19.12.1941.

60 "Sielutiede tehtaissa". *Metallityöläinen* 6/1915, julkaistiin myös *Työmiehessä* 20.7.1915.

johtaja Väinö Tannerin. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin valtion tapaturmatoimiston johtaja Kaarlo Kalliala. Hallituksen kahdentoista jäsenen joukkoon kuuluivat SAK:n puheenjohtaja Edvard Huttunen ja SAK:n työvaliokunnan jäsen K.A. Fagerholm. Hallitus valitsi keskuudestaan työvaliokunnan. Siihen tulivat Kalliala, Fagerholm ja rakennustyönantajien johtomies Yrjö Similä. Sekä Fagerholm että Huttunen valittiin yhdistyksen lehden *Varokeinon* toimituskuntaan.⁶¹

Tapaturmantorjuntayhdistyksen syntyyn johtaneessa tapahtumakulussa keskeinen sija oli Sampo-yhtiön ja sosiaaliministeriön yhteydenpidolla.⁶² Tosin Serlachius oli jo vuonna 1927 esittänyt Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön johtokunnalle, että Suomeenkin pitäisi perustaa amerikkalaisen The National Safety Councilin kaltainen järjestö. Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö jättäytyi kuitenkin sivuun Tapaturmantorjuntayhdistyksen perustamisesta. Se pitäytyi omaan ”suojeluteknilliseen” toimintaansa, siinä missä eräät muut tällä alalla toimineet vakuutusyhtiöt laskivat uuden yhdistyksen järjestämän turvallisuusvalistuksen varaan. Teollisuus-Tapaturmaksii vuonna 1949 nimensä muuttanut vakuutusyhtiö liittyi Tapaturmantorjuntayhdistykseen vasta vuonna 1954. Tätä ennen, vuonna 1951, vapaaehtoisen turvallisuustyön järjestämisestä oli solmittu sopimus Tapaturmantorjuntayhdistyksen ja vuonna 1920 perustetun Suomen Tapaturmavakuutuslaitosten Liiton välillä.⁶³

Turvallisuustyön ideologia oli kuitenkin sama ja yhteinen. Tapaturmantorjuntayhdistys perustettiin Safety First -liikkeen suomalaiseksi keskusjärjestöksi.⁶⁴ Työturvallisuusvalistuksella oli pääosa, mutta työkenttään sisällytettiin myös liikennevahinkojen torjunta. Vuodesta 1939 lähtien Tapaturmantorjuntayhdistyksen liikennejaosto tunnettiin nimellä TALJA. Työturvallisuustyö ja liikenneturvallisuustyö erotettiin omiksi järjestöikseen, Työsuojelu ry:ksi ja Liikenneturva ry:ksi, vuonna 1971. Vuonna 1974 Työsuojelu ry sulautettiin Työterveyslaitokseen.⁶⁵

Pian perustamisensa jälkeen Tapaturmantorjuntayhdistys liittyi jäseneksi The National Safety Counciliin. *Varokeinon* ensimmäisessä

* * * * *

61 Turunen s.a., 15–27.

62 Sama, 11–16.

63 Urbans-von Bonsdorff 1974, 200; Turunen s.a., 11, 14, 94–100. – Tapaturmavakuutuslaitosten Liiton perustamisesta ja vaiheista ks. Tapaturmavakuutuslaitosten Liitto 1920–1970 (1970).

64 Ks. esim. ”Tapaturmantorjuntatyön vaiheista”. Enso-Gutzeit 6/1945.

65 Turunen s.a.

numerossa toimituskunnan ohjelmanjulistus kertoi Safety First -opin mukaisesti, että ”kaikista maista, myös Suomesta” saadun kokemuksen mukaan ihminen itse oli syypää noin 80–85 prosenttiin tapaturmista. Siksi tapaturmantorjunta oli ennen kaikkea valistusta.⁶⁶

Ensimmäisessä numerossa julistettiin myös kilpatehtävä. Piti muotoilla ”Tapaturmantorjuntakäskyt työntekijöille”. Herra J. Kaitamo Vihtavuorelta osoittautui sillä kertaa ainoaksi osanottajaksi, mutta tämä ei lannistanut *Varokeinon* toimitusta jatkamasta kilpakiirjoituksia.⁶⁷

Lehden julkaisemisen lisäksi ensimmäisen toimintavuoden valistustyömuotoihin kuului työläisten palkkapusseihin tarkoitettu lento-lehtinen ”Jokaisen ihmisen suurin pääoma”, sarja työpaikkojen seinnille julkipantavia varoituskuvia, kaksi Ruotsista hankittua elokuvaa, sanomalehtikirjoituksia ja haastatteluja, esitelmätilaisuuksia sekä radiositelmäsarja. Fagerholm esitelmöi radiosarjassa otsikolla ”Tag lärdom av skadan”.⁶⁸

Tapaturmantorjuntayhdistys aitasii epäpoliittista yhteishyvän aluetta ja asettui näin edistämään poliittista tavoitetta, kansallista integraatiota. Yhdistys toteutti sitä valtiollisuuden ja vapaaehtoisuuden kohtaamista, jota 1920- ja 1930-luvulla kaiken kaikkiaan monella alalla vahvistettiin yleishyödyllisyyden nimissä. Yleishyödyllinen eli epäpoliittinen toiminta oli usein neuvontaa ja valistusta, joka kohdistui ihmisten arkielämän järjestämiseen ja jonka keskeistä kasvatussisältöä olivat itsekurin hyveet. Tapaturmantorjunnan ideologialla oli paljon yhteistä 1930-luvulla vahvistuneen ja myös sosiaalidemokraattisessa naisliikkeessä omaksutun kotitalousideologian kanssa.⁶⁹

Sääntöjen mukaan yhdistyksen hallituksessa oli edustus valtiolla, kunnilla, vakuutustoiminnalla, teollisuudella, liikenteellä, maataloudella, muulla elinkeinotoiminnalla sekä työntekijöillä. Yhdistys ei kuitenkaan ollut ristiriitaisten intressien kompromissin foorumi. Eri eturyhmien oli määrä osallistua ennalta yhteishyväksi määritellyn, ristiriitojen ulkopuolelle rajatun tavoitteen toteuttamiseen. Tämän lähtökohdan myös työntekijöitä edustaneet SAK:n johtomiehet hyväksyivät.⁷⁰

66 ”Ohjelmamme”. *Varokeino* 1/1936.

67 *Varokeino* 2/1936. – Siinä julkaistun uuden kilpatehtävän aiheena oli ”Mikä on opettavin kokemasi tai näkemäsi tapaturma elämässäsi ja millä tavalla olet hyötynyt tästä opetuksesta?”.

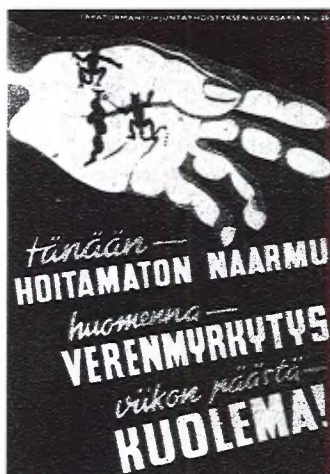
68 Turunen s.a., 38–40; *Varokeino* 2/1936.

69 Vrt. Sulkunen 1989.

70 Liittyminen Tapaturmantorjuntayhdistykseen ei merkinnyt sitä, että turvallisuus-



N:o 25



N:o 26



N:o 28



N:o 29

Tapaturmantorjuntayhdistyksen varoituskuvia.

kasvatus olisi noussut ammattiyhdistysjulkisuudessa tärkeäksi kysymykseksi. Palkkatyöläisessä teema oli 1930-luvun lopulla harvoin esillä. Huhtikuussa 1939 julkaistiin lyhennelmä esitelmästä "Tapaturmantorjunta ja metsätyöt", jonka Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön suoje-lu-tarkastaja, metsänhoitaja K.J. Brander oli pitänyt Helsingin puutyöläisten valis-tustilaisuudessa 17.3.1939. Esitelmä päättyi: "Turvallisuustyöstä on kaikille hyö-tyä eikä kenellekään vahinkoa ja siksi se onkin ala, jolla työnantaja ja työnte-kijä kohtaavat toisensa." Palkkatyöläinen 14.4.1939.

VAROKEINO

JULKAISIJA: TAPATURMANTORJUNTAYHDISTYS



SISÄLTÖ

Nuoravitsa väännettävä
Elektron — tulenarka me-
talli

Ruoka, terveys ja työkyky
Kohtalokas puolisekunt-
tinen

Minäkö humalassa?

Varotuskuvien ja -julis-
teiden käyttö tapatur-
mantorjunnassa

Maamies ja nykyaika
maamiehen pelloilla
Petollinen iljanko

Vahinko ja vahinko ovat
kaksi eri asiaa

Yleisön osasto

Kilpatehtävä: "Miksi —
milloin"

TAPATURMIEN
VÄHENEMINEN
MERKITSEE
ONNELLISTEN
KOTIEN
LISÄÄNTYMISTÄ



309

STK liittyi Tapaturmantorjuntayhdistykseen vasta vuoden 1942 alusta. Puunjalostusteollisuuden yritysten viitoittamassa työnantaja-linjassa turvallisuustyö oli nimenomaan osa yhtiöyhteisön rakenta-mista ja luotettavan työntekijän kasvattamista. Yksittäisten yritysten jäsenyys Tapaturmantorjuntayhdistyksessä sopi tähän linjaan parem-

min kuin työnantajajärjestöjen.⁷¹ SAK sitä vastoin liittyi Tapaturmantorjuntayhdistykseen jo vuonna 1936.⁷² Ammattiyhdistysliikkeelle pääsy työturvallisuustyöhön avautui kansalliselta ylätasolta.

Ammattiyhdistysjohtajille lankesi tunnustettu osa Safety First -henkisen turvallisuusvalistuksen kansallisessa keskuksessa. Huttusen ja Fagerholmin jäsenyys Tapaturmantorjuntayhdistyksen hallituksessa kuvasti ammattiyhdistysliikkeen senkaltaista hyväksyntää, joka näkyi myös erinäisissä valtionhallinnon sivuelimissä. Osallistumalla Tapaturmantorjuntayhdistyksen hallintoon ammattiyhdistysjohtajat itse puolestaan hyväksyivät, että oli olemassa työntekijäin tarpeita ja tuotannon tarpeita yhdistävä yhteinen etu ja että tätä voitiin edistää sopeuttamalla työntekijöitä tuotantoprosessien vaatimuksiin.

Samaan aikaan kuitenkin yrityksissä ja työpaikoilla työturvallisuustyö oli osa työnantajapolitiikkaa, joka kieltäytyi tunnustamasta ammattiyhdistysliikettä. 1930-luvun lopulla ammattiyhdistysliikkeen toimintakäytäntöjä taas ohjasi entistä pontevampi pyrkimys tulla tunnustetuksi intressiristiriidan osapuolena. Miten ammattiyhdistysjohtajien toiminta Safety First -liikkeen keskusjärjestössä soveltui tämän työsuhteiden järjestämisen periaatteista käydyn taistelun yhteyteen? Tämä johtaa yleisempään kysymykseen: Miten ammattiyhdistysliike toimintatavoissaan osallistui työsuojelun rajaukseen? Tämä edellyttää huomion kiinnittämistä työntekijäin työpaikkatasoisen edustuksen ongelmiin.

71 Kun yhdistyksen perustajat vuonna 1935 pyysivät STK:ta mukaan hankkeeseen, STK:n hallitus hyväksyi Palmgrenin kannan, jonka mukaan "syftemålet med den planerade föreningen icke fölle inom ramen för de uppgifter, som åläge Centralförbundet, varför detsamma icke heller hade anledning att deltaga i bildandet av sagda förening, men stode det självfallet de enskilda medlemmarna fritt att understöda föreningen". STK:n hallitus 9.8.1935. STK I C 2:2. ELKA.

72 Kun SAK kesäkuussa 1935 sai sosiaaliministeriöstä yhdistyksen arvovaltaisten suunnittelijoiden kiertokirjeen, järjestön työvaliokunta päätti äänin 5–4 jättää asian vielä pöydälle. Vähemmistö olisi halunnut SAK:n mukaanmenoa jo tässä perustamisvaiheessa. Lokakuussa 1936 työvaliokunta vastasi myönteisesti Tapaturmantorjuntayhdistyksen jäsenyyksuutun. Huttunen mainitsi olleensa jo sitä ennen Fagerholmin kanssa yhdistyksen hallituksessa "yksityishenkilöinä". Liittymispäätöksen tehdessään SAK:n työvaliokunta arveli, ettei eri ammattiliittojen kuitenkaan ollut sillä hetkellä tarpeen liittyä yhdistykseen. SAK:n työvaliokunta 18.6.1935 ja 5.10.1936. AyA.

10. Työntekijäin ääni työpaikalla

10.1. Kaksi luottamusmiestä?

10.1.2. Lain antama oikeus

Sosiaalipolitiikassaan vuodelta 1931 Eino Kuusi katsoi aiheelliseksi puuttua erääseen ”hyvin yleiseen” väärinkäsitykseen. Moni oli siinä luulossa, että työntekijäin luottamusmies oli ”jonkinlainen ammattiyhdistyksen työpaikalla oleva asiamies”. Tällaiselle käytännölle ei Kuusen mukaan ollut ”minkäänlaista tukea laissa, eikä sitä ole myöskään tätä tointa suunniteltaessa tarkoitettu”.¹

Kuusen havaitsema väärinkäsitys yhdisti kaksi muodollisesti eri instituutiota, *lakiin perustuvat* luottamusmiehet ja *ammattiosaston* luottamusmiehet.² Kuusi itse puhui ensiksi mainitusta – sehän kuului ”sosiaalipolitiikkaan”. Mutta juuri luottamusmiehen ja ammattiyhdistyksen suhde on tärkeä, kun seuraavassa tarkastellaan, millä perustein työntekijäin oli Suomessa sallittua tai peräti toivottua osallistua työsuojeluun.

Skandinavian maissa työehtosopimuskäytäntö pohjusti ammattiyhdistysten luottamusmiesten asemaa. Sopimusten järjestöille antamalla tunnustuksella oli kuitenkin hintansa. Niin Tanskassa, Ruotsissa kuin Norjassa – tämä oli sopimusjärjestelmän vakiintumisjärjestys – työnantajat edellyttivät, että ammattiyhdistysliike tunnusti heidän oikeutensa johtaa ja jakaa työtä sekä ottaa työhön ja erottaa työstä.

Tanskassa ja Norjassa työpaikkatason luottamusmieskäytäntö säänneltiin sillä tavoin, että työnantajille jäi periaatteessa mahdollisuus vaikuttaa siihen suuremmin kuin vain noiden fundamentaalisten

1 Kuusi I 1931, 370.

2 Vrt. Koskinen 1973, 61. – ”Luottamusmies”-käsitteen moniselitteisyyttä lisäsi vielä se, että 1920-luvulle saakka ammattiliiton johtavasta palkatusta toimitsijasta käytettiin monessa tapauksessa tätä nimitystä.

oikeuksiensa kautta. Suuntaa näytti Tanskassa konepajoja koskenut sopimus vuodelta 1900, Norjassa *jernavtal* vuodelta 1907. Sopimusten luottamusmiesparagrafeihin sisällytettiin valittavan laatuaisuutta määrittäneitä ehtoja, kuten vaatimus luottamusmiehen ”tunnustetusta kunnollisuudesta”.³ Ruotsissa sitä vastoin työpaikkatasoinen työntekijäedustus muotoutui ammattiyhdistysautonomian asiana, jota ei säännelty kollektiivisopimuksissa.⁴

Työväensuojelulainsäädäntöön tosin tuli Ruotsissa niin kuin Suomessaakin mahdollisuus työpaikkatason työläisedustukseen ainakin muodollisesti ammattiyhdistysorganisaatiosta riippumattomasti. Ruotsin vuoden 1912 työväensuojelulaki nimittäin antoi työntekijöille oikeuden valita edustajansa työsuojelun valvontaa varten (*arbetarombud*).⁵ Tätä oikeutta myös käytettiin, ilmeisesti ammattiyhdistysliikkeen tosiasiallisessa ohjauksessa.⁶

Ammattiyhdistysorganisaatiosta erillinen työntekijäedustus nousi kansainväliseksi keskustelunaiheeksi ”tuotannon kontrollin” ja ”teollisen demokratian” teemojen yhteydessä ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Pohjoismaista Norjassa tämä teollisen demokratian keskustelun vaihe tuotti myös lainsäädännöllisen tuloksen, työväenkomiteoita (*arbeiderutvalg*) koskeneen lain vuodelta 1920.⁷ Kysymys siitä, millä keinoin työnantajien piti tässä tilanteessa puolustaa oikeuttaan johtaa ja jakaa työtä, oli esillä myös pohjoismaisessa työnantajayhteistyössä. Vuonna 1920 Kristianiassa (Oslossa) Pohjoismaiden työnantajajohtajat keskustelivat muun muassa siitä, ”onko hyvää politiikkaa laajentaa luottamusmiesinstituutiota neuvostoajatus- ta vastaan”. Keskustelussa päädyttiin epäilevälle kannalle, mutta asian katsottiin vaativan lähempää pohdintaa. Työnantajaoikeuksien puolesta oli joka tapauksessa ryhdyttävä tehokkaaseen propaganda- ja vaalistustyöhön porvarillisen väestön keskuudessa ja porvarillisessa lehdistössä.⁸

3 Schiller 1977, 1.3.; Byrkjeland 1990, 38.

4 Bruun 1990, 46. – Adlercreutzin paljon viitatussa tutkimuksessa *Kollektivavtaler* työpaikkatason luottamushenkilöt ovat esillä vain ohimennen (1954, 198, 256, 356). Ja kun Christer Lundh tutkimuksessaan teollisen demokratian keskustelusta Ruotsissa 1919–1934 esittelee tätä ajanjaksoa edeltäneitä teollisen demokratian aineksia työehtosopimuksissa, hän ei mainitse lainkaan luottamusmiehiä (1987, 63–73).

5 Lundh 1988, 232.

6 Ks. Sund 1993, 78–79.

7 Byrkjeland 1990, 44–45.

8 Möte i De Nordiske Arbeidsgiverforeningers permanente utvalg holdt i Kristiania 2–4 februar 1920. Pohjoismaiden työnantajaliittojen kokousasiakirjat 1913–1927. STK I H 2:1. ELKA.

Vallankumouksellisen neuvosto-organisaation kehittämät kuihtuivat pian. Alunperinkin esimerkiksi Norjan *arbeiderutvalg* olivat pikemmin tiedonkulun kuin tuotannon kontrollin elimiä; niitä koskenut laki oli porvarillisen hallituksen defensiivinen reaktio Norjan työväenliikkeen radikalisoitumiseen, ja sen käytännön sovellutukset jäivät vähäisiksi.⁹ Skandinavian maiden työnantajapolitiikassa vahvistui 1920- ja 1930-luvulla yhtä kaikki se näkemys, että työntekijäin mahdollinen työpaikkatasoinen edustus oli syytä rajoittaa mutta myös tunnustaa osaksi ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajien neuvottelu- ja sopimussuhteita.¹⁰

Suomessa erityisesti suurteollisuuden työnantajat kykenivät vuoteen 1944 saakka ylläpitämään työehtosopimuksia vastustanutta linjaa. Kuitenkin vuonna 1917 vahvistetusta ammattientarkastusasetuksesta lähtien useissa työlaeissa puhuttiin työntekijäin luottamusmiehistä.

Vuoden 1917 ammattientarkastusasetus edellytti, että tarkastuspöytäkirjasta oli annettava ote työntekijäin luottamusmiehelle, milloin tarkastuksessa oli huomattu aihetta muistutukseen, ja pyydettyessä muulloinkin.¹¹ Samana vuonna säädettyyn kahdeksan tunnin työaikalakiin tuli maininta työntekijäin ”valtuutetusta”. Työnantajan oli vaadittaessa näytettävä tälle luettelo, jota työnantaja lain mukaan oli velvollinen pitämään tehdyistä yli- ja hätätöistä sekä niistä maksetuista palkoista.¹²

Työsääntölaissa vuodelta 1922 puhuttiin niin ikään luottamusmiehistä. Työnantajan tuli antaa työntekijöille tilaisuus ”joko yhteisessä kokouksessa tai keskuudestaan valitsemaansa luottamusmiesten kautta” lausua mielipiteensä työsääntöehdotuksesta, ennen kuin se toimitettiin sosiaaliministeriön tarkastettavaksi ja vahvistettavaksi.¹³

Työntekijäin oikeudesta palkanmaksuperusteita koskevaan tiedonsaantiin tuli säännös vuoden 1922 työsopimuslakiin:

”Jos palkan määrä riippuu mittauksesta, punnitsemisesta tai muusta laskutavasta, joka tarkoittaa työn tuloksen paljouden tai arvon määrittämistä, on asianomaisilla työntekijöillä oikeus itse tai keskuudestaan valitsemansa enintään kolmen edustajan kautta olla siinä läsnä tahi tutustua siihen kuuluviin asiakirjoihin. Muu sopimus on mitätön.”¹⁴

9 Gustavsen 1981, 332.

10 Vrt. Schiller 1977, 4.4. (text 11, ruotsalaisen työnantajajohtajan Hjalmar von Sydowin puhe Ruotsin työrauhakonferenssissa 1928); Byrkjeland 1990.

11 Asetuskok. 64/1917. asetus ammattientarkastuksesta, 5 §.

12 Asetuskok. 103/1917 7 §.

13 Asetuskok. 142/1922 7 §.

14 Asetuskok. 141/1922 19 §.

Eduskunnassa tämä työsopimuslain pykälä ei antanut aihetta keskusteluun.¹⁵ On vaikea tietää, missä määrin se sai käytännön merkitystä. Mahtoisivatko työntekijät vedota siihen työurakoita määrättäessä tai ensimmäisten työntutkimusten yhteydessä?

Lakiin perustuvan luottamusmiehen asemaa ja suojaa vahvistettiin vuoden 1927 ammattientarkastuslaissa. Se oli pääosin voimassa 1970-luvun alussa tapahtuneeseen työsuojelun valvontaorganisaation uudistukseen saakka. Ammattientarkastuslain mukaan työpaikan työntekijät voivat ”keskuudestaan” valita luottamusmiehen edustamaan heitä tarkastustilaisuuksissa sekä muulloinkin sellaisissa tapauksissa, joissa työntekijöillä lain mukaan oli oikeus ”saada nähtäväksi tai lausuntoa varten yrityksen työoloja koskeva asiakirja”. Ammattientarkastuslain täytäntöönpanoa koskeneen valtioneuvoston päätöksen mukaan ammattientarkastajan oli tarkastuskäynneillään ”käytettävä tilaisuutta keskustellakseen työpaikan työoloista sekä työnantajan tai hänen edustajansa että työntekijän ja ensi sijassa heidän valitsemansa yhteisen luottamusmiehen kanssa”. Ja laki kielsi erottamasta luottamusmiestä työstään tämän tehtävänsä vuoksi.¹⁶ Samaisen lain edellyttämässä työläistarkastajan valinnassa ammattiyhdistysorganisaatiolla oli tunnustettu osa, vaikkakin vain lausunnonantajan. Luottamusmiehen vaalista laissa kuitenkin sanottiin vain, että työntekijät valitsivat luottamusmiehensä ”keskuudestaan” ja että vaalista oli kirjallisesti ilmoitettava valtion ammattientarkastajalle sekä työnantajalle.

10.1.2. Ammattiosaston osallisuus

Luottamusmieskäytännön laajuuden selvittämiseksi tarvittaisiin lisätutkimusta. Ilmeistä kuitenkin on, etteivät työläit käytännössä luoneet ammattiyhdistysorganisaatiosta riippumatonta luottamusmiesjärjestelmää. Lakien oikeuttama luottamusmiestoiminta näyttää saaneen todellista merkitystä vain niissä tapauksissa, joissa ammattiosastolle oli tavalla tai toisella tunnustettu osallisuus luottamusmiehen valitsemiseen.

Ennen kuin työväensuojelulait puhuivat mitään luottamusmiehestä, työntekijät olivat valinneet luottohenkilöitään. Käsityöläisten ja rakennustyöläisten ammattiryhmäpohjainen järjestäytyminen edellytti jonkinlaisia yhdysmiehiä niillä eri työpaikoilla, joilla kunkin ammattiosaston jäseniä työskenteli. Jäsenmaksujen perintä oli luottamusmie-

* * * * *

15 Valtiopäivät 1921 Asiakirjat II, hall. esitys n:o 33, Pöytäkirjat, 1802 (19 §).

16 Asetuskok. 72/1927, 73/1927.

hen ensimmäisiä tehtäviä. Näin oli esimerkiksi Helsingin kirvesmiesten ammattiosaston vuonna 1899 ruotsalaisen esikuvan mukaisesti omaksumassa luottamusmiessysteemissä.¹⁷ Varhaiset ammattiosastot koettivat vaikuttaa työvoiman rekrytointiin, ja monet yrittivät saada järjestäytyneille etuoikeuden työnsaantiin. Rakennusala ja sielläkin lähinnä maalareita lukuun ottamatta tämä tosin onnistui vain harvoissa tapauksissa.¹⁸ Kuitenkin tällaisiin strategioihin osaltaan sisältyi luottamusmieskäytäntöä pohjustanut pyrkimys ammattiosaston läsnäoloon työpaikalla.

Vuoden 1905 suurlakon jälkeen työehtosopimusten valvonta nousi aiempaa paljon laajemmin käytännön ongelmana jäsenmaksujen perinnän ja ammattiosaston sisäisen tiedonkulun rinnalle. Rakennus- alalla oli eniten tarvetta ja vähiten esteitä ongelman ratkaisemiseksi työmaaluottamusmiesten avulla. Työmaat olivat vaihtuvia ja kausiluonteisia, ammatit selvärajaisia ja työnantajan mahdollisuudet suoraan kontrolliin vähäisiä. Kun ammattiosastot saavuttivat paikallisia työehtosopimuksia, ja näin tapahtui varsinkin vuosina 1906–1907, luottamusmiehiä koetettiin asettaa niitä valvomaan.

Valvontatehtävä pysyi tosin vielä suuressa määrin molempien sopimusosapuolten ”epävirallisesti” hoidettavana, lukuun ottamatta sopimuksissa asetettuja pariteettisia sovinto-oikeuksia.¹⁹ Kuitenkin myös luottamusmiesten asettaminen ja tunnustaminen työehtosopimuksella tuli esille vuoden 1905 jälkeen.

Ennen kuin Helsingissä vuonna 1906 metallialan työtaistelu päätettiin työehtosopimukseen, työväen vaatimuksesta neuvotteluissa oli puhetta myös työpaikkaluottamusmiehistä.²⁰ Eero Haapalaisen kymmenen vuotta myöhemmän kuvauksen mukaan yksimielisyyteen ei

17 Salomaa 1959, 63; Reuna 1984, 103. – Ammattiosaston ja työpaikan yhdyshenkilöinä toimiessaan luottamusmiehet eivät tulleet ammattientarkastajien näköpiiriin. Kun vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä kiisteltiin luottamusmiestä koskevan maininnan sisällyttämisestä ammattientarkastusasetukseen, Vera Hjelt sanoi: ”För min del känner jag icke till, att det skulle finnas en enda sådan förtroendeman som lagen föreskrifver vid någon fabrik i hela vårt land.” Hänelle vastasi sosialisti William Lundström: ”Om fröken Hjelt vid sina nästföljande inspektioner skulle bry sig om att fästa något afseende vid detta, för henne obekanta förhållande, så skulle hon finna, att det så godt som vid alla arbetsplatser finnes en utaf arbetarna vald förtroendeman, hvilken utgör en länk mellan arbetarna å arbetsplatsen samt deras organisationer.” Valtiopäivät 1909 II Pöytäkirjat, 1082.

18 Teräs 1991, 161–173; Mattila 1969, passim.

19 Teräs 1991, 166.

20 Pöytäkirja Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liiton kokouksesta 11.5. 1907 (vuosikertomus 1906); Läntisen piirin ammattientarkastajan Bonsdorffin kertomus vuodelta 1906. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 44 (1907), 102.

kuitenkaan päästy luottamusmiesten asettamistavasta, joten heistä ei tullut sopimukseen mainintaa.²¹ Suurlakon jälkivaiheessa metalliteollisuuden työnantajille ei sinänsä ollut vieras se ajatus, että luottamusmiehet, kuten tehdassäännöt ja vieläpä työehtosopimuksetkin, saattoivat edistää järjestystä. Kun alan suuret helsinkiläiset yritykset Kone- ja Siltarakennus Osakeyhtiö sekä Hietalahden Laivatokka ottivat helmikuussa 1906 käyttöön tehdassäännöt, ne samalla toimitivat työntekijöilleen tiedonannon, jossa näitä kehoitettiin valitsemaan keskuudestaan tehdasosastoittain luottamusmiehet valvomaan tehdassääntöjen soveltamista ja neuvottelemaan tarvittaessa päällystön kanssa.²² Kehotus ei estänyt edellä mainittua työtaistelua.

Vuonna 1910 Helsingissä solmitussa ensimmäisessä koko rakennus-alaa koskeneessa paikallisessa yleissopimuksessa vahvistettiin luottamusmiesjärjestelmä. Samalla kuitenkin toimintalinjaansa tiivistäneet työnantajat veivät läpi oikeuden ”vapaasti ottaa ja erottaa työntekijänsä”. Ennen muita maalareiden sopimuksissa oli tätä ennen veloitettu työnantajia pitämään työssä vain järjestäytyneitä työntekijöitä.²³

Helsingin rakennustyömaiden vuoden 1910 sopimus kuului jo vaiheeseen, jolloin aloite oli yleisesti siirtynyt työnantajille ja teollisuuden työnantajat olivat omaksuneet kielteisen kannan työehtosopimuksiin. Helsingin rakennustyöläisetkin menettivät yleissopimuksensa vuonna 1912. Rakennustyönantajat eivät tosin julistaneet hylkäävänsä työehtosopimusperiaatetta, vaan sanoivat taistelevansa sosialistista luokkataistelun lietsontaa vastaan. Vuoden 1912 konfliktin yhteydessä he jopa solmivat työehtosopimuksen suomettarelaisen Suomalaisen Työväenliiton kanssa, joka oli ollut murtamassa sosialististen järjestöjen lakkoa.²⁴ Ammattijärjestön alaisiin liittoihin kuuluneet rakennustyöläisosastot koettivat kuitenkin vuoden 1912 tappionsa jälkeenkin jatkaa luottamusmiestoimintaa. Sitä johti vuoden 1910 sopimuksen jälkeen muodostettu ”yhteinen luottamusmieskeskuskomitea”.²⁵

Helmikuun vallankumouksen jälkeen ammattiyhdistysliike kasvoi räjähdysmäisesti. Nousu tapahtui huhti–kesäkuun 1917 aikana, jolloin myös vahvistui aktionistinen toimintatapa. Se tukeutui yhteisen

21 E.H.: ”Työehtosopimusten sisällöstä”. Metallityöläinen 2/1917.

22 Ehrnrooth 1906, 288–289.

23 Salomaa 1959, 124–127; Pukkio 1989.

24 Ks. edellä s. 113.

25 ”Rakennustyöväen yhteistoimintaa”. Työmies 20.3.1913; ”Helsingin rakennustyöväen työolot”. Sama 6.5.1913.

työpaikan luomaan työläiskollektiivisuuteen, kuten keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen periaatteetkin edellyttivät, mutta perustui paikalliseen päätöksentekoon, mikä taas oli vastoin keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptiota. Ammattiosastot ryhtyivät perustamaan työhuonekuntia, jotka siihen asti olivat olleet harvinaisia, ja asettamaan työpaikoille luottamusmiehiä. Nämä toimintamuodot pohjustivat kansalaissodan aikaisia tuotannon kontrollin hankkeita.²⁶

Kansalaissodan jälkeen, niin kuin ennen ensimmäistä maailmansotaa, rakennusala poikkesi yleiskuvasta melko vahvan luottamusmiesjärjestelmänsä takia. Suurimmissa kaupungeissa rakennustyöt olivat työehtosopimusten sääntelemiä vuosina 1920–1921 sekä 1926–1930. Sopimukseen sisältyivät määräykset luottamusmiehistä. Vuoden 1926 paikallisten mutta liittotasolla sovittujen, sisällöltään varsin yhdenmukaisten sopimusten mukaan ”työntekijäjärjestöllä” oli ”oikeus kullekin työpaikalle työhönotettujen työntekijäin joukosta määrätä luottamusmies valvomaan työntekijäin oikeuksien ja velvollisuuksien täyttämistä”. Lisäksi kummankin osapuolen kuului määrätä ”yleinen asiamies” valvomaan sopimuksen täyttämistä.²⁷

Muillakin käsityömaisen tuotannon aloilla solmittiin paikallisia työehtosopimuksia 1920-luvulla. Esimerkiksi puuseppien ja räätälien sopimuksissa oli useassa tapauksessa määräyksiä luottamusmiehistä. Myös sellaisten modernien ammattiryhmien kuin sähkötyöntekijäin ja autokorityöläisten vuonna 1926 solmimissa sopimuksissa vahvistettiin luottamusmiesten asema.²⁸

Missä määrin työehtosopimuksissa mainittujen luottamusmiesten ajateltiin olevan samalla niitä, joista puhuttiin työväensuojelulaeissa? On ilmeistä, että esimerkiksi rakennustyömailla oli yksi ja jakamaton luottamusmiesjärjestelmä. Ja Helsingin puuseppien vuonna 1926 solmimassa työehtosopimuksissa todettiin nimenomaisesti, että ”työntekijäin järjestöllä” oli oikeus ”jokaiselle työpaikalle valita ammattientarkastusasetuksen sekä kahdeksan tunnin työaikalain edellyttämä luottamusmies”.²⁹ Helsingin vaaturintöitä koskeneeseen työehtosopimukseen sisällytettiin vuonna 1926 kohta, jonka mukaan sopimuksella suojattuun ”yhdistymisoikeuteen” luettiin ”työntekijäin oikeus asettaa työpaikalle lain edellyttämä luottamusmies”.³⁰

26 Teräs 1991, 266–267.

27 Sosiaaliministeriön ark., työehtosopimukset Hb 1, 28/1926, 29/1926. VA.

28 Sama arkisto, työehtosopimukset Hb 1, 25/1926, 50/1926, 51/1926.

29 Sama arkisto, työehtosopimukset Hb 1, 21/1926.

30 Sama arkisto, työehtosopimukset Hb 1, 5/1927, 7/1927.

Sosiaaliministeriön arkistoon kertyi vuoden 1922 työsääntölain säätämisen jälkeen laaja työsääntöaineisto. Sen alustava selvitys on osoittanut, ettei lain edellyttämä työntekijäin tai heidän valitsemiensa luottamusmiesten lausunto-oikeus jäänyt täysin kuolleeksi kirjaimiksi. Monen vahvistettavaksi toimitetun työsääntöehdotuksen ohessa oli tosin vain todistus siitä, että ehdotus oli ollut työntekijäin nähtävänä vaaditun ajan ja ettei sitä vastaan ollut esitetty muistutuksia. Kuitenkin työsääntöehdotuksen käsittely antoi myös virikkeitä luottamusmiestoiminnan organisoinnille. Työsääntölain mukaan itse työsääntöihin voitiin ottaa määräys siitä, miten työntekijäin oli ilmoitettava työnantajalle sellaisten luottamusmiesten vaalista, jotka he ”lain tai työehtosopimuksen mukaan” asettivat. Jotkut yritykset sisällyttivätkin sääntöihin maininnan työntekijäin oikeudesta valita luottamusmies ja siitä miten vaalista piti ilmoittaa. Työsääntöaineistosta ilmenee tapauksia, joissa ammattiosasto tai työhuonekunta selvästikin organisoi työsääntöehdotuksen käsittelyä ja luottamusmiehen valintaa.³¹ Julkaistessaan syksyllä 1922 ohjeet työsääntöehdotusten käsittelyä varten Suomen Ammattijärjestö aivan ilmeisesti joskaan suoraan sanomatta edellytti tällaista osallisuutta.³²

Suomen Työnantajain Keskusliiton linja oli kuitenkin toinen. Sen mukaan työnantajien ei pitänyt tunnustaa ammatillisille järjestöille osaa laeissa mainittujen luottamusmiesten valinnassa.

Helmikuussa 1923 STK kielsi työnantajia ottamasta vastaan ”työpaikkajärjestöjen” ilmoituksia luottamusmiehistä. Työnantajain piti ”viipymättä” palauttaa tällaiset ilmoitukset ”työläisjärjestöjen valtuutetuille, selittämällä, ettei luottamusmiehiä ole valittu yrityksen työntekijäin keskuudessa laissa määrättyjä tarkoituksia varten ja ettei työnantaja näin ollen voi kiinnittää minkäänlaista huomiota niihin”.³³ Tutkijat ovat yleensä tulkinneet tämän työnantajain kannanmäärittelyksi uusiin järjestömuotoihin, joita kommunistien ja vasemmistososialistien johtoon siirtynyt ammattiyhdistysliike 1920-luvun alussa tavoitteli. ”Työpaikkajärjestöt”, joiden yläpuolella olivat paikalliset ”teollisuusneuvostot” ja ”amatilliset keskusneuvostot”, olivat näitä uusia järjestömuotoja. On totta, että juuri ”neuvostoja” työnanta-

* * * * *

31 Näin esim. Veljekset Friis OY:n konepajan työsäännön (n:o 6/1 Työs.22) sekä OY Tampereen Pukimotehtaan työsäännön (n:o 19/3 Työs.22) yhteydessä. Sosiaaliministeriön ark., työsäännöt. VA.

32 ”Työläisten suhtautuminen Työsääntölakiin. S. Ammattijärjestön toimeenpanevan valiokunnan lausunto asiasta”. Suomen Sosialidemokraatti 2.10.1922; SAJ:n toimintakertomus 1922, 27–31.

33 STK:n kiertokirjeet N:o 2 1.2.1923 ja N:o 3 19.2.1923. STK I D 1.3:1. ELKA.

jat erityisesti kavahtivat.³⁴ Mutta kieltäessään työpaikkajärjestöjen luottamusmiesilmoitusten vastaanottamisen STK otti myös yleisemmin kantaa luottamusmiesten ja ammattiyhdistysorganisaation suhteeseen. Työnantajia kehoitettiin vetoamaan siihen, etteivät työpaikkajärjestöjen ”tai ammattiosastojen” (!) asettamat luottamusmiehet olleet kaikkien työntekijäin valitsemia, vaan vain ”järjestön, jolla ei ole minkäänlaista oikeutta ajaa työntekijäin asiaa, ja jonka kanssa työnantajalla ei ole mitään tekemistä”.³⁵

Asian ydin oli työnantajien haluttomuus tunnustaa ammattiyhdistyksille palkkatyöläisintressien edustusoikeutta. Ammattiyhdistystoiminta näyttäytyi ulkopuolisena sekaantumisena työnantajien ja heidän ”omien” työntekijäinsä suhteisiin. Ammattiyhdistysorganisaation rakentaminen työpaikkajärjestöjen varaan lienee ollut tässä ajattelussa jo sinänsä, vallankumouksellisista aikeista riippumattakin, erityisen suurta pyhäinhäpäisyä. Tällaisessa järjestömuodossa työnantaja kohtasi juuri oman työväkensä järjestäytyneenä ulkopuolisen organisaation osaksi.

Työnantajat eivät ylipäättään katsoneet hyvällä sitä, että työntekijät heistä riippumattomasti valitsivat luottamusmiehiä. Kari Teräksen tutkimus tarjoaa esimerkkejä Turusta. Turun työnantajaliiton sihteeri vaati vuonna 1923 ammattientarkastajia luopumaan ”työläisten luottamusmiesten ja epäluotettavaa joukkoa olevien työläisten” kuulemisesta ja hankkimaan sitä vastoin tehtaan konttorista tiedon ”vanhemmista ja luotettavammista” työläisistä, joiden puoleen sopi kääntyä. Vuosikertomuksessaan Turun piirin ammattientarkastaja kertoi torjuneensa vaatimuksen ja vedonneensa ammattientarkastusta ja luottamusmiehiä koskeviin säädöksiin. Kahdenkeskisiin puheisiin työntekijäin tai heidän luottamusmiestensä kanssa ammattientarkastajien oli kuitenkin usein vaikeata päästä. Samassa kertomuksessaan turkulais tarkastaja mainitsi, että joillakin työpaikoilla tarkastajaa seuraamaan pantu ”opastaja” tarkkaili matkan päästä tarkastajan ja työläisten keskusteluja ja hermostutti siten työläisiä.³⁶ Teräs on löytänyt Turun piirin ammattientarkastusaineistosta 1920-luvulta melko vähän mainintoja luottamusmiehistä. Vain harvoin tarkastuskaavakkeisiin ammattientarkastaja oli kirjoittanut luottamusmiehen nimen. Ammattien-

34 Vrt. Siipi 1967, 46–47; Mansner 1984, 72–73.

35 STK:n kiertokirje n:o 3 19.2.1923. STK I D 1.3:1. ELKA.

36 Teräs. Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. – Työnantajan järjestämästä ammattientarkastajan oppaasta kirjoitti vuonna 1940 ammattiyhdistysmies A.J. Luostarinen: tällainen opas ”tietää luotsata tarkastajan ohii niiden työläisten, jotka liikkeen johto tietää valituskykyisiksi”. A.J.L.: ”Piirteitä ammattientarkastuksen kehityksestä”. Palkkatyöläinen 19.12.1940.

tarkastajalle tehdyt kirjalliset ilmoitukset luottamusmiehistä olivat nekin harvinaisia. Useimmiten ilmoituksen oli tehnyt ammatillinen järjestö.³⁷

Sikäli kuin luottamusmiehiä saatiin asetetuksi, ammatilliset järjestöt näyttävät tosiasiassa olleen välillisemmin tai välittömämmin osallisina. Käsitys, että työlait antoivat ammatillisille järjestöille oikeuden niissä mainittujen luottamusmiesten asettamiseen, ilmeni esimerkiksi Paperiteollisuustyöväen Liiton edustajakokouksessa maaliskuussa 1929. Kokous teki Enson osaston esityksestä päätöksen, jonka mukaan liiton osastojen oli valittava jokaiselle työalalle työpaikkaluottamusmiehet, ”joiden valinnasta tehdään lain määräämä kirjallinen ilmoitus työnantajille ja ammattientarkastajille”.³⁸ Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto teroitti tämän johdosta jäsenyrityksilleen, ettei laki myöntänyt tällaista oikeutta ”yksityisen järjestön jäsenille, jonka enemmistön ehkä kokonaan muodostavat sivulliset tai joka on mitä jyrkimmässä poliittisessa ristiriidassa työpaikan järjestymättömän työntekijäenemmistön kanssa”.³⁹

Ammattiyhdistys ja luottamusmiestoiminta sekoittuivat kuitenkin yhä myös työnantajapuolen viholliskuvassa. Eino Kuusen valittama väärinkäsitys sisältyi esimerkiksi ”työmaaterroria” käsitelleeseen esitelmään, jonka Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiön johtoon kuulunut Sulo Heiniö piti lapualaisaikana, lokakuussa 1930, Suomalaisten Teknikkojen Seurassa: ”En milloinkaan ole työnjohtajana oppinut ymmärtämään lainlaattajaimme ajatusta, heidän ottaessaan lakiin määräyksen, että työpaikkajärjestöllä on oikeus valita työpaikalle luottamusmies.” Tämä oli Heiniön mielestä ”ikäänkuin lailistettu agitaattori ja lehdenlevittäjä”.⁴⁰

Sen jälkeen kun sisäinen hajaannus, lapuanliikkeen ja valtiokoneiston toimet sekä talouspula olivat 1930-luvun alussa painaneet am-

37 Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. – Ammattientarkastusviranomaisilla näyttää olleen ainakin jossain määrin pyrkimystä käyttää luottamusmiehiä työväestöön kohdistetun valistustyön väylänä. Vuonna 1921 ammattientarkastaja Pyykkö kehotti ammattientarkastajia kertomaan luottamusmiehillä sosiaalihallituksen lääkärin J.E. Kanasen tuoreesta kirjasta *Terveysvaarasta ammatityössä*, jotta nämä tilaisivat sitä. Pyykkö sosiaalihallituksesta 7.10.1921 kaikille ammattientarkastajille. Sosiaalihallituksen ark., Ammattientarkastusosasto. Dd 1. VA.

38 Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton edustajakokous 29.3.–1.4.1929, alustukset, 20–22, pöytäkirja, 42–43.

39 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton kiertokirje n:o 17 27.6.1929. ELKA.

40 Sulo Heiniö: ”Työmaaterrori ja mitä teknikot voivat tehdä sen estämiseksi”. Teknillinen Aikakauslehti 9/1930.

mattiyhdistysliikkeen täysin voimattomaksi, myös luottamusmiestointi voipui. ”Agitaattoreita ja lehdenlevittäjiä” vastaan suuntautui osaltaan vuoden 1930 lopulla hyväksytty työrauhalaki.

Varmasti työntekijöillä oli epävirallisia luottohenkilöitä työnjohdun päin silloinkin, kun ammatillinen järjestäytyminen oli mitätöntä. 1920- ja 1930-luvun työnantajat ilmoittivat sitä paitsi olevansa valmiita keskustelemaan ”omien työläistensä” kanssa. Mutta poliittisesti latautuneissa työelämän suhteissa ei ollut tilaa sellaiselle luottamusmiesorganisaatiolle, joka olisi toiminut ammattiyhdistysorganisaatiosta riippumattomasti ja työnantajien tunnustamana. Turvallisuustoimikuntiin tällainen tendenssi tosin sisältyi.

10.1.3. Luottamusmiehen tunnustaminen

Työnantajat joutuivat 1930-luvun jälkipuolellakin, kun ammattiyhdistysliike jälleen vahvistui, myöntymään työehtojen jonkinlaiseen kollektiiviseen sääntelyyn samoilla aloilla kuin 1920-luvun lopulla. Ja jälleen, niin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin, kollektiivisopimuksia tiukimmin vastustaneet puunjalostusteollisuuden työnantajat kantoivat huolta työnantajaintaman yhtenäisyydestä.⁴¹ Usein kollektiivisen sääntelyn muodot olivat kuitenkin vähemmän sitovia kuin vuoden 1924 työehtosopimuslain edellyttämät sopimukset, esimerkiksi ns. palkkalupauksia. Sopimuksiakin tehtiin, mutta useimmiten ne rajoittuivat pääasiassa palkkoihin.⁴²

Kuitenkin sekä 1920- että 1930-luvulla *collective bargaining* oli Suomessa tosiasiaa paljon laajempaa kuin on pääteltävissä sosiaaliministeriöön toimitettujen tai sinne toimittamatta jätettyjen mutta silti juridisesti pätevien työehtosopimusten määrästä. Esimerkiksi lakonlopettamissopimukset sääntelivät usein monia työehtojen aineksia. Ammattiosastojen tai ammattiliittojen toimitsijat olivat niitä valmistelemassa. Sopimus hyväksyttiin kuitenkin lakkolaisten – työnantajan ”omien työläisten” – yleisessä kokouksessa, joka myös valtuutti allekirjoittajat. Nämä saattoivat olla ammattiosaston aktiiveja. Kun he kuitenkin eivät esiintyneet ammattiosaston nimissä, sopimuksesta ei tullut ”työehtosopimusta”. Sillä työehtosopimuslain mukaan työehtosopimus oli vain sellainen sopimus, jonka osapuolena

* * * * *

41 1920-jälkipuolelta esim. STK:n hallitus 10.9.1926 (vuorineuvos Einar Ahlman). STK I C 2:1; 1930-luvun jälkipuolelta esim. STK:n hallitus 16.12.1936 (vuorineuvos Jacob von Julin). STK I C 2:2. ELKA. Ks. myös Mansner 1981, 431; Reuna 1985, 588–589.

42 Vrt. Salomaa 1959, 271–289; Valkonen 1987, 239–246.

oli rekisteröity työntekijäin yhdistys. Muunlaisilla sopimuksilla ei ollut juridista sitovuutta.⁴³

Lienee ollut myös sellaisia kollektiivisopimuksia, jotka paitsi asiallisesti myös juridisesti täyttivät työehtosopimuksen tunnusmerkit, mutta jotka työnantajat halusivat nimetä ”vain” palkkasopimukseksi ja joita he eivät myöskään toimittaneet sosiaaliministeriölle, niin kuin työehtosopimus kuului toimittaa. Työnantajat vastustivat näin myös kielellisesti työehtosopimusperiaatteen yhteiskunnallista tunnustamista. Oma lukunsa on vielä kaikki se epämuodollinen mutta mahdollisesti monta kertaa melko vakiintunut työmaatason arkipäiväinen *collective bargaining*, jota käytiin esimerkiksi urakoiden hinnoittelusta.⁴⁴

Kenelläkään aikalaistoimijalla ei ollut intressiä korostaa niitä kollektiivisen sääntelyn muotoja, jotka jo olivat toteutuneet. Työnantajille kollektiivisopimukset olivat pakon sanelemia poikkeamia periaatteista. Sosiaaliliberaalien virkamiesten katsannossa olevat olot poikkesivat ratkaisevasti heidän toivomastaan tilanteesta, ristiriitojen vakaaseen sääntelyyn perustuvista työsuhteista, ja tämän he myös toivat ilmi. Työehtosopimustaisteluaan terästäneen SAK:n taas oli yleisestä mielipiteestä kamppailtaessa edullisinta tähdentää suomalaisten työnantajien taantumuksellisuutta skandinaaviin verrattuna. Tavoitteenasettelujensa pohjalta aikalaistoimijat tekivät työmarkkinasuhteiden senhetkisestä käytännöstä yhdennäköistä, mutta jotenkin vinoa julkisuuskuvaa. Tämä on saattanut heijastua myös myöhemmässä tutkimuksessa. Ainakaan tutkijat eivät ole pitäneet aikalaiskuvien mahdollisia vinoutumia kiinnostavana kysymyksenä.

Niin laajaa tunnustusta kuin 1920-luvun lopun työehtosopimuksissa ammattiosastojen luottamusmiehet eivät 1930-luvun lopun sopimuksissa saaneet. Kuitenkin myös luottamusmieskäytäntö vahvistui 1930-luvun loppuvuosina ja samalla sen hyväksyntä.

Wärtsilä-yhtymän apulaisjohtaja Yrjö Vesa kertoi syksyllä 1940 tämän konepajateollisuuden yrityksen ”pari vuotta sitten” tarkistaneen linjaansa. Luottamusmiehet oli tosin valittu ammattiosaston tiloissa, mutta valintatilausudet oli järjestetty yrityksen työläisten yleisinä kokouksina. Yritys oli päätenyt siihen, ettei se voinut perustellusti kieltäytyä tunnustamasta näitä vaaleja.⁴⁵ Vesan kuvaamassa tapauk-

43 Mattila 1992, 115–118.

44 Teräs, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi.

45 Protokoll, fört vid sammanträde med den vid Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund styrelsemöte den 23 november 1939 tillsatta kommittén för behandling av frågan om åtgärder avseende att förebygga och ersätta kollektivavtal 13.9.1940. STK I C 9:3. ELKA.

sessä ammattiyhdistysliike oli osallisena vastaavalla tavalla kuin sellaisissa kollektiivisissa sopimuksissa, jotka tehtiin ei ammattiosaston vaan sen organisoiman työläisten yleisen kokouksen nimissä ja jotka siksi eivät olleet työehtosopimuksia.

Todennäköisesti Wärtsilän omaksuma kanta ei ollut ainutlaatuinen. Kun Eero A. Wuori SAK:n vuoden 1943 edustajakokouksessa puhui luottamusjärjestelmästä osana tavoitteeksi asetettua taloudellista kansanvaltaa, hän huomautti, että 1930-luvulla käytäntö oli ollut tässä asiassa ”oikeastaan lievempi” kuin työnantajien periaatteet olisivat edellyttäneet. Työnantajien ”virallinen kanta” oli ollut ”hyvin jyrkkä”: työntekijäjärjestöjen valitsemia luottamusmiehiä ei pitänyt sietää työpaikoilla. ”Monilla aloilla monissa työpaikoissa” oli kuitenkin saatu asetetuksi ”ammattiosaston valitsemia luottamusmiehiä”.⁴⁶ Wuoren tieto koski kaiketi 1930-luvun viimeisiä vuosia.

Kun selvitetään työnantajien hyväksymiä työntekijäin vaikuttamisen perusteita, erityisen huomion arvoisia ovat STK:n laskelmoinnit ns. tammikuun kihlauksen jälkeen. Työväensuojelulakien mainitsemat luottamusmiehet otettiin esille, kun pohdittiin keinoja työehtosopimusten torjumiseksi. Tämä liittyi siihen työehtosopimuksia vastustaneeseen argumentaatioon, joka hahmottui 1930-luvun jälkipuolella.

1930-luvun puolivälin jälkeen työnantajien oli perusteltava työehtosopimusten vastustusta ennen muuta porvarillisen mielipiteen edessä periaatteellisemmin kuin 1920-luvun jälkipuolella. 1920-luvun päällimmäinen argumentti, ammattiyhdistysliikkeen poliittinen epäluotettavuus, oli tosin yhä käytössä.⁴⁷ Se menetti kuitenkin painoaan. Sosiaalidemokraatit johtivat ammattiyhdistysliikettä, ja sosiaalidemokratian poliittinen legitimiys vahvistui punamultayhteistyön alettua vuonna 1937. Kun SAK:n johto vetosi pohjoismaisen demokratian vaatimuksiin, STK:lla oli ennen muita kaksi vasta-argumenttia. Ensiksikin sanottiin, että Suomessa lainsäädännöllä oli järjestetty palkkoja lukuun ottamatta pääosa niistä asioista, joita nimenomaan Ruotsissa säänneltiin työehtosopimuksin. Toiseksi suomalaisten työnantajien väitettiin jo ohittaneen sosiaalisessa vastuuntunnossa sen vaiheen, jossa työehtosopimukset muissa Pohjoismaissa oli otettu käyttöön.⁴⁸

46 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 49–50.

47 Näin esim. STK:n julkaisemassa kirjasessa *Miksi työehtosopimuksia vastustetaan?* (1937).

48 Kettunen 1990a, 173–174. Ks. myös edellä s. 298–299.



Tammikuun 1940 julkilausuman jälkeen STK itse asiassa pyrki antamaan näille kahdelle argumentille lisäpainoa. STK:n ja SAK:n yhteisen julistuksen ei pitänyt työnantajien mukaan merkitä askelta kohti työehtosopimuksia. Talvisodan alla STK oli asettanut komitean pohtimaan ”työehtosopimusten ehkäisemistä ja korvaamista tarkoittavia toimia”. Komitea aloitti työnsä puoli vuotta talvisodan päättymisen jälkeen, syyskuussa 1940.⁴⁹ Sen harkitsemat keinot olivat pääasiassa kahdentasoisia. Toisaalta oli hyväksyttävä valtion aiempaa laajempi työsuhteiden sääntely ja vakiinnutettava tätä sääntelyä koskevat työmarkkinoiden keskusjärjestöjen neuvottelusuhteet. Toisaalta oli vahvistettava yritysten sisäistä yhteisymmärrystä, jolloin esillä oli erityisesti yritysten huolto- ja suojelutoiminta ja myös työntekijäin osallistuminen siihen.

Tässä yhteydessä STK:ssa otettiin keskusteltavaksi myös mahdollisuus edistää työlakeihin perustuvaa luottamusmiesjärjestelmää työehtosopimusten ehkäisemisen keinona. Keskusliiton toimitusjohtaja Antti Hackzell korosti, ”ettei ollut puhe ammattijärjestön luottamus-

49 Protokoll, fört vid sammanträde med den vid Arbetsgivarnas i Finland Centralförbund styrelsemöte den 23 november 1939 tillsatta kommittén för behandling av frågan om åtgärder avseende att förebygga och ersätta kollektivavtal 13.9.1940. STK I C 9:3. ELKA.

miesten sijoittamisesta tehtäisiin, vaan sen sijaan työväen itsensä valitsemien ja siis sitä edustavien”.⁵⁰

Pohdinnan tuloksena STK lähetti jäsenilleen joulukuussa 1940 kiertokirjeen, jossa valitettiin, ”etteivät läheskään kaikki työnantajat ole pitäneet huolta siitä, että heidän työmaitaan varten olisi asianmukaisessa järjestyksessä tullut valituiksi työväen luottamusmiehet”. Työnantajia kehoitettiin huolehtimaan siitä, että työntekijät ”nimenomaan omassa yhteisessä kokouksessaan” valitsevat lakien edellyttämät luottamusmiehet.⁵¹ Kiertokirjeen aiheuttamaa ”epäselvyyttä” jouduttiin kuitenkin hälventämään uudella kiertokirjeellä. Työnantaja ei ”missään tapauksessa” ollut ”vastuussa siitä, että työntekijäin edustajain vaali todella toimitetaan”. Mikäli tällainen vaali toimitettiin, valinnat oli tehtävä ”työmaan työntekijäin keskuudesta heidän yhteisessä kokouksessaan, ilman minkäänlaista sivullisten asiaan puuttumista”. Ja tällainen kokous oli ”jos suinkin mahdollista” pidettävä ”tehtaan huoneistossa”.⁵²

Samalla kun STK:ssa arvioitiin luottamusmiesjärjestelmän mahdollisuuksia työehtosopimusten torjunnassa, nostettiin esiin myös ajatus, jonka Kivimäki oli pari vuotta aiemmin esittänyt⁵³. Pidettiin mahdollisena, että kehittämällä *työsääntöjä* ja laajentamalla työväen edustajien vaikutusta niihin voitaisiin aikaansaada työehtosopimusten korvike.

Vuoden 1922 työsääntölaki edusti sitä lainsäädäntöä, joka oli suomalaisten työnantajien mielestä tehnyt Ruotsin työehtosopimusmallin Suomen oloihin soveltumattomaksi. Kaiketi aiemmasta kokemuksesta työnantajaliittojen asiamiehet ounastelivat, että ”luottamusmiehiksi tulisivat – – melko yleisesti vain ammattijärjestöjen edustajat”. Siksi luottamusmiesjärjestelmän edistäminen ”tuntuisi sisältävän suuremman vaaran kuin sentapainen järjestely, että työnantajat koettaisivat sopia oman työväkensä työpaikoillaan valitsemien edustajain kanssa jonkinlaisista isännistön ja työväestön suhteita selventävistä ja säännöstelevistä lisäyksistä työsääntöihin”. Tällaisen järjestelyn tukena oli, että ”monella työpaikalla jo ennestään löytyy esim.

50 Toimitusjohtaja Antti Hackzellin muistio ”Työehtosopimuskysymyskomitean jäsenille” 1.11.1940. STK I C 9:3. ELKA.

51 STK:n kiertokirje n:o 24 11.12.1940. STK I D 11:1. ELKA.

52 STK:n kiertokirje n:o 25 23.12.1940. STK I D 11:1. ELKA.

53 Ks. edellä s. 297–298.

työturvallisuus- y.m. neuvottelukuntia, jotka monasti neuvottelevat ja sopivat erilaatuisista kysymyksistä ulkopuolella varsinaisen ohjelmansa”.⁵⁴

Työehtosopimusten periaatteellisesta torjunnasta STK luopui yleissopimuksessa, jonka STK ja SAK solmivat huhtikuussa 1944, jatkosodan kestäessä. Ammattiosastojen osallisuutta työlakien edellyttämien luottamusmiesten valintaan STK ei kuitenkaan vielä taipunut tunnustamaan.⁵⁵

Yleissopimuksen mukaan ”työväenlainsäädännön edellyttämät luottamusmiehet valitaan työpaikan työntekijöistä siten, että kaikilla työpaikan työntekijöillä on tilaisuus myötävaikuttaa vaaliin”. Siihen, että järjestöillä saattoi olla osuutensa vaalitoimituksen järjestämisessä, sopimuksessa viitattiin välillisesti. Jos näet vaalin järjestämisestä tuli erimielisyyttä ”sopimuspuolten tai niiden jäsenjärjestöjen kesken”, asianomaista valtion ammattientarkastajaa oli pyydetävä järjestämään vaali. Ammattiyhdistysten valitsevat luottamusmiehet mainittiin vuoden 1944 yleissopimuksessa. Heidän asemansa ”jää ennalleen”, mutta ”mikäli järjestöjen kesken sovitaan luottamusmiesten asettamisesta, määrätään samalla näitten tehtävät”.⁵⁶

Kun jatkosodan päätyttyä ammattiyhdistysliike nopeasti kasvoi ja työehtosopimusjärjestelmää alettiin rakentaa, myös luottamusmiestoiminta vahvistui suuresti. Keväällä 1945 SAK ja STK aloittivat edellisen ehdotuksesta neuvottelut yleissopimuksen muuttamisesta.⁵⁷ Se, että luottamusmiesjärjestelmä tosiasiaassa myös lakisääteiselä osaltaan niveltä ammattiyhdistysorganisaatioon, tuli tunnustetuksi uudessa, vuoden 1946 yleissopimuksessa. Lakimääräisten luottamusmiesten vaalitoimitusta saattoi ”tarvittaessa se paikallinen ammatillinen järjestö avustaa, johon työpaikan työntekijät pääasiassa kuuluvat”. Ammattiyhdistysten valitsemien luottamusmiesten ja pääluottamusmiesten tehtäväkenttänä olivat ”kaikki asiat, jotka koskevat järjestöjen kesken solmittujen palkka- ja työehtosopimusten soveltamista”.

* * * * *

54 Hackzellin em. muistio 1.11.1940.

55 Heinäkuussa 1943 aloitetuissa yleissopimusneuvotteluissa tämä asia oli sitkeitä kiistanaiheita. SAK:n ja STK:n neuvottelujen pöytäkirjat, erityisesti 16.9.1943, 12.11.43 (liitteinä STK:n sopimusluonnos 7.10.1943 ja SAK:n vastaus 19.10.1943). SAK-STK pöytäkirjat Cg 1. AyA. – Ks. myös Mansner 1984, 71–74; Valkonen 1987, 381.

56 Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välinen yleissopimus 28.4.1944 ja sitä täydentävät keskusjärjestöjen kirjelmät (1944).

57 SAK:n ja STK:n neuvottelujen pöytäkirjat 3.4.1945 ja 15.5.1946 väliseltä ajalta. SAK-STK pöytäkirjat Cg 1. AyA.

Sovittiin myös luottamusmiehen ansionmenetyksen korvaamisesta ja siitä, ettei luottamusmiestä saanut tämän tehtävänsä vuoksi erottaa työstä; eroa lakimääräiseen ja ammattiyhdistyksen valitsemaan luottamusmieheen ei tässä tehty. Yleissopimus lähti siitä, että kyseessä oli muodollisesti kaksi eri instituutiota. Kuitenkin keskusjärjestöt ilmoittivat ”pitävänsä suotavana”, että ammattiyhdistysten valitsema pääluottamusmies olisi ehdokkaana valittaessa lakimääräistä luottamusmiestä.⁵⁸

Yleissopimuksen mukaan siis toivottiin kahden luottamusmiesinstituution personaaliunionia. Näin asiat useimmiten menivätkin.⁵⁹ Tehtävien erottaminen eri henkilöille oli tosin esillä, kun 1940- ja 1950-luvun taitteessa suunniteltiin uutta työsuojelun valvonnan organisaatiota.⁶⁰ Tällainen valvontaorganisaatio rakennettiin kuitenkin vasta 1970-luvun alussa, ja silloin myös kahden luottamusmiehen personaaliunioni rikottiin. Lakimääräisen luottamusmiehen linjaa jatkavat työsuojeluvaltuutetut. Ammattiosastojen luottamusmiesten asema kollektiivisopimusjärjestelmän osana puolestaan instituutiitiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa merkittävästi aiempaa vahvemmin. Ja 1960-luvun lopulla työpaikkatasoisen ammattiyhdistystoiminnan tehtävistä päättyi se, joka aikanaan oli pohjistanut luottamusmieskäytäntöä. Jäsenmaksujen perintä siirtyi työnantajan hoidettavaksi, verojen ennakonpidätyksen kaltaiseksi.

327

10.2. Luottamusmies ja demokratia

Parina vuonna 1940-luvun puolivälin jälkeen SAK:n vuosikirjassa oli luku otsikolla ”Taloudellinen demokratia”. Siinä oli kaksi alalukua: ”Tuotantokomiteat” ja ”Työmaaluottamusmiehet”. Tuotantokomiteat perustettiin vuonna 1946 säädetyn lain nojalla. Niiden tehtäviin kuului niin työtehon kohottaminen kuin työturvallisuuden edistäminen. Työmaaluottamusmiehet taas valvoivat osin työväensuojelulakien, osin työehtosopimusten sisältämien työsuojelumääräysten noudattamista.

Mitenkään itsestäänselvää ei kuitenkaan ole, että ammattiyhdistysliike olisi yleensä tematisoinut työpaikkatasoisen työntekijäedustuksen taloudelliseksi tai teolliseksi demokratiaksi tai liittänyt tämän

58 Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välinen yleissopimus (1946).

59 Komiteanmietintö Mon. 1950:21, 72–74; Knoellinger 1959, 263.

60 Em. komiteanmietintö.

edustuksen nimenomaan työsuojeluun tahi kytkenyt toisiinsa teollisen demokratian ja työsuojelun. Seuraavassa tarkastellaan tältä kannalta erityisesti luottamusmiestoiminnalle SAK-laisessa ammattiyhdistysliikkeessä annettua merkitystä.

Luottamusmiehen historiassa ilmenevät monet työntekijäin vaikuttamista koskeneet jännitteet. Ensiksikin on ollut kyse siitä, mikä on työntekijäin mahdollisen vaikuttamisen lähtökohta ja sen mukainen sisältö. Asema työvoiman myyjänä ("edunvalvonta")? Asema tuotantoprosessin yhdistämän "kokonaistyyöläisen" osana ("tuotannon kontrolli")? Yritysorganisaation jäsenyys ("osallistuminen")? Työnteko – Anthony Giddensin ilmaisuin – toimijana toimimisena (työn uudet sosiotekniset organisoinnismuodot)? Toiseksi luottamusmiehen asemaa on koskenut kysymys työsuhteiden sääntelyn tavasta: valtion kautta vai kollektiivisopimuksin? Kolmanneksi luottamusmiehen historiassa ovat ilmenneet edustuksellisuuden ristiriitaiset ja muuttuneet merkitykset. Mikä on ollut ylhäältä päin tapahtuvan sääntelyn ja kasvatuksen sekä alhaalta päin tapahtuvan tarpeiden ja puutteiden ilmaisen suhde? Nämä kysymykset ja niihin annetut vastaukset ovat historiallisesti määrittäneet ja rajanneet myös työsuojelun kenttää.

10.2.1. Luottamusmies ja valta

Vuosisadan alun porvarilliset reformaattorit sijoittivat luottamusmiehen yleisempään lakisääteisten käytänteiden kategoriaan, jota saatettiin luonnehtia käsitteillä "työväenedustus" tai "teollisuuskonstitutionalismi".⁶¹ Myös Ammattijärjestön johtomiehet sisällyttivät työmaa-luottamusmiehet 1910-luvulla omaksumaansa "teollisuusperustuslailisuuden" tavoitteeseen, joka tarkoitti ennen kaikkea työehtosopimusperiaatteen läpivientä. Työehtosopimusten merkitystä selvitellessä kirjoituksessaan vuoden 1917 alussa Haapalainen piti tähdellisenä, että vastaisiin sopimuksiin saataisiin määräykset luottamusmiehistä. Työväellä piti olla oikeus valita itse luottamusmiehensä, "ilman että työnantaja saa valituilta henkilöiltä heidän valtuuksiaan kieltää". Haapalainen luetteli kuitenkin luottamusmieheltä vaadittavia ominaisuuksia: "hyvä ammattitaito, rehellisyys, maltillisuus ja arvokkuus".⁶²

61 Ehrnrooth 1909; Bööck 1913, 15.

62 E.H.: "Työehtosopimusten sisällöstä". Metallityöläinen 2/1917. – Kirjoitus kuului yhteen Haapalaisen monista "perustuslaillisia työoloja" ja työehtosopimuksia käsitelleistä kirjoitussarjoista; tämä metalliteollisuuteen sovitettu sarja julkaistiin Metallityöläisessä vuosina 1916–1917.

Kun kansalaissota alkoi, Ammattijärjestö pyrki ensin rakentamaan tuotannon ylläpidon ja valvonnan organisaatiota vuonna 1917 laajenneiden toimintamuotojen, työhuonekuntien ja työmaaluottamusmiesten, varaan. ”Työhuonekuntien luottamusmiehistöillä” oli osansa myös Kansanvaltuuskunnan työasiain osaston omaksumassa tuotannon kontrollin linjassa, joka muutoin oli Ammattijärjestön kaavailemaa byrokraattisempi.⁶³

Luottamusmies joka tapauksessa esiintyi kevään 1918 suunnitelmissa laajassa valtasuhteiden kontekstissa. Mutta kun sitten 1920-luvun alussa Suomenkin työväenliikkeessä keskusteltiin ”tuotannon kontrollista”, keskustelu ei juuri kiinnittynyt siihenastiseen luottamusmieskäytäntöön eikä siinä luotu tämän käytännön vahvistamiseen perustuvia visioita. Vuonna 1917 omaksutuilla toimintatavoilla oli kyllä huomattavaa merkitystä ammattiyhdistysliikkeen suuntautumiselle 1920-luvun alussa. Kuitenkin maailmansodan loppu- ja jälkivaiheen kansainväliseen vallankumoukselliseen liikehdintään liittynyt keskustelu tuotannon kontrollista oli etäällä työsuhteiden todellisuudesta vastavallankumouksen voiton jälkeisessä Suomessa.

Keskustelu tuotannon kontrollista tosin sysäsi eteenpäin ammattiyhdistysliikkeen järjestömuotouudistusta. Teollisuusliittoperiaate vahvistui merkittävästi 1920-luvun alkupuolella. Uudet työpaikkajärjestöt koettivat päästä myös luottamusmiesten tunnustetuiksi asettajiksi, mihin STK reagoi vahvasti. Työpaikkaluottamusmiehiä ei kuitenkaan näytä 1920-luvulla käsitellyn siinä yhteiskunnallisten valtasuhteiden yhteydessä, jossa puhuttiin tuotannon kontrollista tai teollisesta demokratiasta tai sosialisoinnista.

Työväenliikkeen ohjelmissa luottamusmiehet esiintyivät ammatitarkastuksen yhteydessä. Näin oli sosialidemokraattisen puolueen vuonna 1922 uudistamassa työväensuojelusuojelmassa ja sitä pääosin noudatelleessa SAK:n perustavan kokouksen 1930 sosiaalipoliittisessa ohjelmassa. Teollisuusliittoperiaatteen yleistymistä osoitti, että SAK:n ohjelmasta jätettiin pois puolueen ohjelman maininta eri ammattiryhmien luottamusmiesten valinnasta suurimmille työpaikoille. SAK:n vuoden 1930 ohjelmaan ei toisaalta enää sisällytetty SDP:n vuoden 1922 ohjelman kohtaa työ- ja liikeneuvostojen avulla järjestettävästä työväen kontrollista. Luottamusmies oli SDP:n ja SAK:n ohjelmien mukaan valittava jokaiselle työpaikalle, jolla oli säännöllisesti työssä vähintään viisi työntekijää. Vaatimusta amma-

63 Teräs 1991, 286–288; ”Työoloja koskevia vallankumousajan lakeja ja määräyksiä”. Suomen Ammattijärjestö 2–3/1918.

tillisten järjestöjen osallisuudesta tähän valintaan ohjelmiin ei kuitenkaan sisällytetty.⁶⁴

Tuotannon kontrollin tunnusta esittivät 1920-luvun alussa etunäissä kommunistit ja vasemmistososialistit. Heidänkään tavoitteenasetteluissaan luottamusmieskäytäntö ei kuulunut tähän yhteyteen.⁶⁵ Ammattientarkastuksen yhteydessä tosin kommunistien vaatimukset työntekijäin vaikuttamisesta menivät pitemmälle kuin sosiaalidemokraattien. Eduskunnan käsitellessä vuoden 1929 lopulla uutta työturvallisuuslakia kommunistit esittivät siihen työväenasiain valiokunnassa ”työmaalautakuntia”, jotka työpaikkojen työläiset olisivat valinneet.⁶⁶

Kun ammattiliitot koettivat laajentaa luottamusmieskäytäntöä, niiden tavoitteena ei kuitenkaan ollut vain ammattientarkastuksen edistäminen. Keskeisenä pyrkimyksenä oli järjestäytymisen vahvistaminen ja vakauttaminen, aivan kuten työnantajat sanoivat.⁶⁷

On tietoja työstä erotettujen luottamusmiesten puolesta käydyistä lakoista. Ne koettiin juuri järjestäytymisoikeuden puolustamiseksi. Vuonna 1921 Vaasassa syntynyt selkkaus johti metalliteollisuuden yleiseen sulk-uuhkaan. Lopputuloksena oli työntekijä- ja työnantajaliiton sopimus, jossa työnantajaliitto muun muassa lupasi, ”ettei työntekijäin luottamusmiehenä olemisen tai laillisen työväen järjestötoiminnan vuoksi ketään työntekijää töistä eroteta”. Erotettua luottamusmiestä ei kuitenkaan otettu takaisin työhön. Niin ikään liittotasolla selvitettiin vuonna 1927 lakko helsinkiläisessä putkijohtoyrityksessä. Tässä tapauksessa erotettu luottamusmies pääsi takaisin töihin.⁶⁸

1930-luvun alkuvuosina ei ollut voimia puolustaa luottamusmiehiä lakkoillen. Metallityöväen Liiton liittotoimikunta kääntyi sen sijaan keväällä 1933 sosiaaliministeriön puoleen luottamusmiesten aseman turvaamiseksi työpaikoilla. Työsääntölakiin ja ammattientarkastuslakiin vedoten liitto pyysi, että ministeriö kehottaisi ammattientarkastajia kiinnittämään huomiota luottamusmiesten asemaan.⁶⁹

* * * * *

64 SDP:n puoluekokous 31.3.–4.4.1922, alustukset, 148–160, pöytäkirja, 147–149; SAK:n perustava kokous 19–21.10.1930, alustukset, 52–63, pöytäkirja, 97–103.

65 Teräs 1986, 144.

66 Valtiopäivät 1929 II, Asiakirjat II, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 1, William Tannerin ja Verner Halénin vastalause.

67 Kettunen 1986, 152.

68 SAJ:n toimintakertomus 1921, 10–15, 1927, 44.

69 ”Luottamusmiehet ja niiden asema työpaikoilla”. Palkkatyöläinen 10.3.1933; Kunnas 1974, 90–91.

Samaan asiaan puuttui SAK lausunnossaan ammattientarkastuksen uudistamista pohtineen komitean mietinnöstä 1937. Lain luottamusmiessäännökset olivat jääneet ”vähän merkitseväksi, sillä useilla työpaikoilla on luottamusmies, kun sellainen on valittu ja siitä työnantajalle ilmoitettu, joutunut sellaiseen asemaan, että hänen työsuhteensa on päättynyt”. Paitsi luottamusmiehen aseman parempaa turvaamista SAK vaati lakiin säännöstä, että ”työntekijäin ammatillisilla järjestöillä on oikeus valita luottamusmies kuhunkin sellaiseen työpaikkaan, jossa järjestöllä on jäseniä”; ilmeisesti tämä tarkoitti juuri työlaeissa mainittujen luottamusmiesten valintaa. SAK:n lausunnon laati järjestön puheenjohtaja Edvard Huttunen.⁷⁰ Hän oli itse kyseisen komitean jäsen. Kuitenkaan hän ei liittänyt mietintöön eriävää mielipidettä, vaikka ammattientarkastuslain luottamusmieskohta siinä esitettiin jätettäväksi ennalleen.⁷¹

10.2.2. Luottamusmies taloudellisena demokratiana

Työn ja demokratian suhteeseen luottamusmies sidottiin ammattiyhdistysliikkeessä sitten, kun tuo suhde alettiin määritellä kysymyksenä palkkatyöntekijäin intressiedustuksen tunnustamisesta.

Ajatukset teollisesta *demokratiasta*, joka toteutettaisiin yritysorganisaatioon suoraan kiinnittyvin, joko sitä mullistavin tai siihen integroituvien muodoin⁷², jäivät suomalaisissa 1920-luvun keskusteluissa erityisen abstrakteiksi. Ruotsissa suhteellisen pitkälle kehittynyt työehtosopimusjärjestelmä kuihdutti erillisiä teollisen demokratian konseptioita demokratisoimisen prosessikäsitteen tieltä⁷³. Suomessa taas työehtosopimusjärjestelmän kehittymättömyys teki mahdottomaksi tällaisten konseptioiden konkretisoinnin. 1930-luvun jälkipuolella sosiaalidemokraattisjohtoisen ammattiyhdistysliikkeen legitimaatio-kamppailua sen sijaan alkoi ohjata ajatus *demokratisoinnista*, jota toteutettaisiin intressisuhteita organisoimalla ja sitä kautta vaikuttamalla. Työehtosopimusperiaatetta alettiin perustella muun muassa pohjoismaisen demokratian vaatimuksilla.

Ennen vuotta 1943 luottamusmieskysymys oli kuitenkin vain vähän esillä SAK:n ohjelmallisissa kannanotoissa.

* * * * *

70 SAK:n työvaliokunta 23.2.1937 ja 14.10.1937. AyA; SAK:n vuosikirja 1937, 59–61.

71 Komiteanmietintö Mon. 1937:1.

72 Näistä molemmista ks. Lundh 1989.

73 Vrt. Lundh 1987.

Kun SAK:n edustajakokous 1937 julisti suunnitelmallisen offensiivin työehtosopimusten puolesta, luottamusmiehistä ei kannanotossa puhuttu.⁷⁴ Syyskuussa 1940, talvisodan ja tammikuun kihlauksen jälkeen, SAK:n liittojen toimikunnat hyväksyivät yhteisessä kokouksessaan laajan päätöslauselman, jonka ensimmäisenä tunnuksena oli ”Suunnitelmatalouteen taloudellisen demokratian pohjalla”. Luottamusmies-käsite esiintyi siinä vain yleisessä ammattiyhdistysliikkeen aktiivijäsenen merkityksessä. Wuoren näkemysten mukaisesti kannanotto vaati demokraattista sisältöä sodan vahvistamalle valtiojohtoisuudelle ja tähdensi, että ammatilliset järjestöt oli valtiollisessa päätöksenteossa tunnustettava palkkatyöläisintressien edustajiksi. Sen jälkeen sanottiin lyhyesti: ”Samaa demokraattisen johdon ja tarkkailun periaatetta on laajennettava itse työpaikoilla tunnustamalla työväen vapaiden järjestöjen tärkeä tehtävä työsuhteita työpaikalla järjestettäessä.”⁷⁵

Kuitenkin työmaaluottamusmiehet nousivat välirauhan aikana ammattiyhdistysjulkisuuteen vahvemmin kuin ennen. Helsingin ammatillinen paikallisjärjestö järjesti toukokuussa 1941 työmaaluottamusmiesten kokouksen, jossa Muurarien Liiton puheenjohtaja Erkki Härmä selvitteli siihen asti harvinaisella tavalla luottamusmiesten erilaisia valtuutuksia. Luottamusmiehen valtuudet saattoivat perustua työlaakeihin, jolloin tehtävä koski vain kyseisiä lakeja, tai työehto- ja palkkasopimukseen taikka pelkästään ammattiosaston tekemään valintaan. Asia oli joka tapauksessa Härmän mielestä tärkeä. Luottamusmiestä oli uskallettava puolustaa työtaistelunkin avulla.⁷⁶

SAK otti luottamusmiehet esille myös yhteydenpidossaan STK:n kanssa kesäkuussa 1941. STK oli valittanut, että työpaikan pikkukysymyksissäkin työntekijät vetosivat järjestöönsä eivätkä työnantajan edustajaan. Vastauksessaan SAK kiirehti STK:n strategiaan huonosoti sopineella tavalla ammattiosaston ja työnantajan neuvottelu-suhteiden aikaansaamista. Erityisen suuri merkitys olisi ”työntekijäin ammattiyhdistyksen valitseman luottamusmiehen toiminnalla tällaisten vähäisempien epäselvyyksien ja ristiriitojen selvittämisessä”. Luottamusmiehen oikeudet ja velvollisuudet olisi vain ”tarkoituksenmu-

74 SAK:n edustajakokous 16–19.5.1937, alustukset, 28–30, pöytäkirja, 95–99.

75 Katsaus SAK:n toimintaan v. 1940 aikana. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) r.y. kolmannelle varsinaiselle edustajakokoukselle valmistettu toimintaselostus (1940), 27–33.

76 ”Työmaaluottamusmiehet suorittavat suuriarvoista työtä”. Palkkatyöläinen 27.5. 1941. Ks. myös Järjestäjä: ”Työpaikan luottamusmies”. Palkkatyöläinen 19.12. 1940.

kaisesti määriteltävä molemminpuolisessa sopimuksessa”.⁷⁷

SAK:n vuoden 1943 edustajakoukussa luottamusmiehet kytkettiin ohjelmallisesti työn ja demokratian suhteeseen. Luottamusmiehet olivat osa ”taloudellista kansanvaltaa”, jota SAK tavoitteli sodanjälkeiseen tilanteeseen varautuneessa, Wuoren laatimassa ”lähiajan toimintaohjelmassaan”. Taloudellinen kansanvalta tarkoitti ammattiyhdistysliikkeen valtiollista intressiedustusta, työehtosopimusjärjestelmää, luottamusmiesjärjestelmää sekä muodoiltaan tarkemmin määrittelemätöntä työnantajien ja työntekijäin yhteistoimintaa ”tuotannollisen toiminnan edistämiseksi”. Viimeksi mainittua tavoitetta realisoivat sittemmin tuotantokomiteat.⁷⁸

Työehtosopimuksen Wuori näki kahdella tavoin ehtona sille osalle taloudellista kansanvaltaa, jossa oli kyse ”kansanvaltaisen yhteistoiminnan tuomisesta myöskin tehtaiden porttien sisäpuolelle”. Ensinnäkin luottamusmieskysymys, tuon yhteistoiminnan kannalta keskeinen asia, oli ratkeava, ”jos työehtosopimuslauseke saadaan täydellisesti ajetuksi läpi”, Wuori sanoi ohjelmaesityksen esittelyssään. Toiseksi hän korosti, että työehtosopimusten aikaansaaminen oli ”välttämätön kynnys, joka ensin pitää ylittää”, jotta ”tuotantopaikan johtoon” vaikuttavien tehdaskomiteoiden tai vastaavien perustaminen voisi ajankohtaistua. Muuten tällaiset komiteat ”itse asiassa muodostuisivat eräänlaiseksi työnantajan esiliinaksi työpaikan työläisiin nähden”.⁷⁹

Tätä epäluuloa olivat todennäköisesti vahvistaneet tiedot työnantajien ideoista työehtosopimusten ehkäisemiseksi.⁸⁰ Vuoden 1943 edustajakoukussa Wuori varoitti, niin kuin jo aiemmin, ”eräiden työnantajapiirien” suunnitelmista muovata työsäännöistä ja niiden laadintamenettelystä työehtosopimusten korvike. Maailmansodan ratkaisun häämöittäessä hän ei kaihtanut arvioimasta, että tämä malli oli saatu ”lähinnä totalitäärisistä maista, varsinkin Saksasta”.⁸¹ Työsääntöjen ja työehtosopimusten vastakkainasettelussa oli osaltaan kyse myös luottamusmiesjärjestelmän luonteesta.

SAK:n vuoden 1943 ohjelmassa puhuttiin kahdenlaisesta luottamusmiestoiminnasta, ammattiyhdistysten toteuttamasta ja työlakien

77 SAK:n työvaliokunta 10.6.1941. AyA.

78 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, alustukset, 42–53, pöytäkirja, 46–78.

79 Lainaukset sama, alustukset, 70, pöytäkirja, 50, 51.

80 Vrt. eav (= Wuori): ”Ammattiyhdistysmiehen näkökulmasta”. Palkkatyöläinen 28.2.1941.

81 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 49. – Samanlaisena kannanottona 1930-luvun lopulta ks. eav: ”Reunahuomautuksia prof. Kivimäen lausuntoon”. Palkkatyöläinen 9.9.1938. – Vrt. Nevakivi 1992, 157–184.

oikeuttamasta. Mutta ohjelma vaati, että oli turvattava ammattiyhdistyksen osallisuus myös lakeihin perustuvan luottamusmiehen valintaan. Selvästikin ensisijaisena vaihtoehtona esitettiin, että järjestön oma luottamusmies toimisi myös työväensuojelulakeja valvovana luottamusmiehenä ja että juuri ammattiosasto hänet tähänkin toimeen valitsisi. Vähimmäistavoitteena SAK:n ohjelmassa oli, että ammattiyhdistykset voisivat toimia luottamusmiehen valintakokouksen järjestäjinä.⁸² Tämä menettely tunnustettiin sittemmin vuoden 1946 yleissopimuksessa.

Sodanjälkeisissä toimintalinjoissa vaikuttivat vahvoina samat ajattelumallit, jotka ilmenivät SAK:n vuoden 1943 toimintaohjelmassa. Taloudellisen demokratian käsite, jonka alle SAK:n vuosikirjat vuosina 1946 ja 1947 sijoittivat tuotantokomiteat ja luottamusmiehet, viittasi ensiksikin demokraattisen valtion tuotantopoliittisten tavoitteiden edistämiseen (tuotantokomiteat). Toiseksi se tarkoitti ammattiyhdistysliikkeen valtiollisesta tunnustamisesta alkanutta kollektiivisen, sopimus pohjaisen edunvalvontajärjestelmän läpivientiä (luottamusmiehet). Kummassakin tapauksessa suunta oli ylhäältä alas, eivätkä SAK:n sosialidemokraattien ja kommunistien näkemykset tässä suhteessa paljонkaan poikenneet toisistaan. Toinen asia on, että käsitykset siitä, millainen valtio oli demokraattinen, osoittautuivat huomattavan erilaisiksi.

Luottamusmiestoiminnan tematisointi taloudelliseksi kansanvallaksi tukeutui toiselta puolen kokemukseen työpaikoilla. Tosiasiallinen muutos 1930-luvun tilanteeseen oli suuri, ja sitäkin suurempi ja lopullisempi tämä vallan siirtymä oli erityisesti kommunististen työläisten kokemuksessa.⁸³ Työelämä näyttää joka tapauksessa mielletyn valtiollisten valtasuhteiden muutoksen sovellutus alana, sen sijaan että olisi kyseenalaistettu työn organisoinnin ja työsuojelun vallitsevia konseptioita.

Otsikko ”Taloudellinen demokratia” katosi pian SAK:n vuosikirjasta. Tuotantokomiteat osoittautuivat useimmiten vähämerkityksisiksi. Ja työpaikkatason suhteissa, joihin luottamusmiesjärjestelmä kiinnittyi, ”traditionaalin vastakohtaisuuden” jatkuvuus⁸⁴ osoittautui ”kansanvaltaisen yhteistoiminnan” henkeä vahvemmasiksi ammattiyhdistysliikkeen nousun taituttua 1940-luvun lopulla. Luottamusmies pysyi nimenomaan eturistiriidan ilmaisijana, ja tämä, pikemmin kuin

82 SAK:n edustajakokous 24–27.10.1943, 70.

83 Ks. Parikka 1988b, 192–221; Parikka 1988a, 66–85; Turunen 1990.

84 Vähätalo 1985, 185–186.

ammattiyhdistysliikkeen voima, varmisti järjestelmän sitoutumisen ammattiyhdistysliikkeeseen ja riippumattomuuden työnantajista.

10.2.3. Omaehtoisuuden ehdot

Luottamusmiehen historiassa on nähtävissä ammattiyhdistysliikkeen toimintadisposition kehityslinja, jonka liikkeen historiallinen omakuva esittää edistyksellisenä. Toiminnan lähtökohdaksi omaksuttiin ensiksin yhteisen työpaikan muodostama kollektiivisuus sekä toiseksi työvoiman myyjän ja ostajan eturistiriita. Tätä tietä taattiin toiminnan solidaarisuus ja omaehtoisuus.

Näin kuitenkin tehtaan periaatteille perustuva työorganisaatio omaksuttiin ammattiyhdistystoiminnan annetuksi lähtökohdaksi. Samalla ammattiyhdistysliike oli vaatimuksillaan ja saavutuksillaan luojittamassa työsuhteiden palkkatyömuotoa ja vahvistamassa yhteiskunnallisesti palkkatyöhön perustuvia normeja.

Työvoiman myynti- ja ostosuhde määritti näkökulman työhön: oli pyrittävä estämään ja/tai korvaamaan työvoiman liikakulutus. Työvoiman myyjän intressi antoi työhön liittyville tarpeille tässä mielessä negatiivisen etumerkin. Näin osaltaan vahvistettiin ja tehtiin luonnolliseksi rajaa työturvallisuutta koskevan päätöksenteon ja itse työorganisaatiota koskevan päätöksenteon välillä. Jälkimmäistä koskevia tavoitteita pystyttiin harvoin ainakaan konkreettisesti asettamaan. Työsuojaus oli palkan ja työn vaihtoon sisältyvän intressiristiriidan aluetta, mutta vaihdossa tunnustettiin alistussuhteet, joiden alla työtä tehtiin.

On kuitenkin kestävämpiä reduktionismia johtaa ammattiyhdistysliikkeen työsuojelurajaus siitä, että liike on sitoutunut palkkatyösuhteeseen. Ensinnäkin työ on työntekijän omaa elämistä. Työlle annettavat merkitykset tai työssä selviytymisen tavat eivät ole voineet perustua yksinomaan sen paremmin työorganisaatioon kuin työmarkkinasuhteeseen, vaan elämänmenoon kokonaisuudessaan. Missä määrin nämä merkityksenannot ja selviytymistavat ovat välittyneet ammattiyhdistystoimintaan? Missä määrin ammattiyhdistystoiminnan sisälle on rakentunut edustuksellisen edunvalvonnan ja työntekijäin selviytymistapojen jännite? Missä määrin ammattiyhdistysliikkeen edunvalvontakonseptio ja -praktiikka ovat muokanneet työntekijäin selviytymistapoja?

Tässä nämä kysymykset jäävät avoimiksi. Kuitenkin, toiseksi, myös ammatillisten järjestöjen omassa linjanvedossa suhdetta työhön ja siten työturvallisuuden kentän määrittästä ehdollisesti varhain toinenkin logiikka kuin työvoiman myyjän, nimittäin työprosessin subjek-

tin logiikka. Tätä on ollut usein työläs sovittaa yhteen työvoiman myyjän logiikan kanssa. Vaikeudet ovat näkyneet, kun on otettu kantaa erilaisiin tuotannon kontrollin tai teollisen demokratian muotoihin. Niitä koskevat esitykset ovat ammattiyhdistystoiminnan linjanvetäjistä usein näyttäneet joko epärealistiselta radikalismilta tai työnantajia palvelevalta eturistiriidan hämähärsälyltä.

Työprosessin subjektin logiikalle määrittäytyivät kuitenkin rajat siitä, että työväeliike sitoi tavoitteensa tuotantovoimien kasvuun ja ”oikeaan” rationalisointiin. Ajatus, että on olemassa tuotannon tarpeita ja työntekijäin tarpeita yhdistävä, eturistiriitojen ulkopuolinen tila, on työväenliikkeessä vanha. Tilan katsottiin sijaitsevan oikeastaan vasta sosialistisessa yhteiskunnassa, mutta jo kapitalistisenkin tuotannon sanottiin hyötyvän työntekijäin tarpeiden tyydyttämisestä.

Kun 1930-luvulla ja erityisesti 1940-luvulla ammattiyhdistysliikkeessä otettiin kantaa työtehon ja työturvallisuuden ongelmiin, vahvistui myös toisensuuntaisen riippuvuuden hyväksyntä. Sen mukaan työntekijäin tarpeiden tyydyttäminen edellytti tuotannon tarpeiden vaarinottoa. Ensi sijassa oli kyse talouden menestyksen ja työväen toimeentulon yhteydestä, mutta näkemys ulottui myös työorganisaation ja työntekijän suhteeseen ja sitä osaltaan muovanneeseen turvallisuustyöhön.

10.3. Ammattiyhdistysliike ja turvallisuustyö

10.3.1. Herrojen verkko

Lokakuussa 1929 kommunistien johtaman Enson ammatillisen keskusneuvoston yleisluottamusmies Hj. Kauhanen pyysi ohjeita Suomen Ammattijärjestöltä. Työläisten kokous oli käsitellyt yhtiön aloitetta turvallisuustoimikuntien perustamisesta. Kauhanen kertoi vastustaneensa mukaanlähtöä, ”koska nähtäkseni ne ovat ainakin osittain tähtätty työn luottamusmiehiä vastaan ja ehkäpä teollisuusrauhan aikaan saamiseksi, työläisten valistus työn estämiseksi”. Mutta koska aloitetta oli kannattanut ”osa luokkataistelun kannalla olevia tovereita, puhumattakaan muista kaiken karvaisista”, lopullisen päätöksen tekoa oli siirretty.⁸⁵

85 Hj. Kauhanen Ensosta 28.10.1929 SAJ:lle. SAJ F 5, Ammatilliset keskusneuvostot, kirjeenvaihtoa 1929–30. TA.

Ammattijärjestön johtoelimistä jo aiemmin luopuneet sosiaalidemokraatit olivat hiljan päättäneet irtautua koko järjestöstä. Sitä johtanut vasemmistosuuntakin oli hajoamassa SKP:n ja ”hoipertelijain” ristiriitaan. Turvallisuustoimikuntiin ”huitojat” ja ”hoipertelijat” ottivat kuitenkin Ammattijärjestön toimeenpanevassa valiokunnassa yksimielisesti kirkkaan kannan. Työläisten piti ehdottomasti pysytellä erillään tällaisista ”herrojen touhuista” ja järjestöjen piti huolehtia, etteivät vähemmän tietoiset työläisetkään antautuisi ”tähän herrojen verkkoon”.⁸⁶

Paikallinen kannanmäärittely ei kuitenkaan linjautunut näin selkeäksi. Ensosta tuli Ammattijärjestöön marraskuun 1929 lopulla tieto, että turvallisuustoimikuntiin oli valittu 41 työläistä. Heistä viisi oli ”vasemmistoa”, siis sosiaalidemokraateista vasemmalla, joskin valintaa tehtäessä heistä oli ollut paikalla vain yksi ”häilyvä sielu”. Sitä paitsi ”veljet” – luultavasti raportoiija Taavi Tikka tarkoitti sosiaalidemokraatteja – olivat olleet ”runsaslukuisesti edustettuna, tullen myöskin valittua”. Synkässä katsauksessaan ensolainen kommunisti kertoi, että yhdessä ”suojelijoiden” ja ”rikkurien” kanssa kyseiset ”veljet” muodostivat ”kantajoukon”.⁸⁷ Suojelijat olivat suojeluskuntalaisia, rikkurit kaiketi niitä työntekijöitä, jotka oli otettu kommunistien 16.11.1929 järjestämään yleislakkoyritykseen osallistuneiden ja sen vuoksi työstä erotettujen tilalle.

Näyttää siltä, että valtionyhtiö Enso-Gutzeitissa, jonka hallintoneuvostossa istui Väinö Tanner⁸⁸, turvallisuustyön ilme koetettiin saat-
taa sopusointuun sen työntekijäin osallisuuden kanssa, jota työväen-suojelulait edellyttivät. Taavi Tikan mainitsemassa kokouksessa pu-
hetta johti yli-insinööri, mutta työläiset itse valitsivat edustajansa toi-
mikuntiin. Yhtiön tarkastus- ja huoltotoimiston päällikkö Ilmari Luos-
tarinen ilmoitti sitä paitsi toimikuntien ensi kokouksissa, ettei tur-
vallisuustoimikuntien tarkoitus ollut syrjäyttää luottamusmiehiä, ”kos-
ka luottamusmiehet ovat olemassa jo lain määräyksestä”. Hän piti
vieläpä suotavana, että luottamusmiehet ja turvallisuustoimikunnat
auttaisivat toisiaan, ”kun tarkoituksena on yhteinen”.⁸⁹

86 SAJ/Matti Väisänen 1.11.1929 Hj. Kauhaselle Ensoon (jälj.). Sama arkistopaikka.

87 Taavi Tikka/Enson ammatillinen keskusneuvosto 21.11.1929 SAJ:lle. Sama arkistopaikka.

88 ”Tanner ei tuonut politiikkaa yhtiöön, mutta hän oli kuitenkin aina etsimässä keinoja työväen aseman turvaamiseksi.” Ahvenainen 1992, 229.

89 Enso-Gutzeit Osakeyhtiö: 50 vuotta työsuojelun yhteistoimintaa (1979), 14–16. – Muistettakoon, että Enson paperityöläisten ammattiosasto oli vähän aikaisemmin ajanut myös liiton piirissä luottamusmiesjärjestelmän rakentamista (s. 320).

Suhtautumista työturvallisuustoimikuntiin käsiteltiin paperityöläisten uuden, sosiaalidemokraattien hallitseman ammattiliiton edustajakokouksessa vuonna 1931. Juuri Enson ammattiosasto, jota sitäkin johtivat nyt sosiaalidemokraatit, oli laatinut asiasta alustuksen. Sen henki oli varsin myönteinen. Toimikuntien tehtäväkenttä oli alustuksen mukaan suunnilleen sama kuin ammattientarkastajien ja luottamusmiesten. Toisissa teollisuusyrityksissä tosin työnantaja määräsi jäsenet toimikuntiin työläisiä kuulematta, mutta Enso-Gutzeitilla toimikuntien jäsenet valitsi työväki itse, joskin vielä ”n.s. laumakokouksissa” eikä ammatillisten järjestöjen kokouksissa. Työnantajain tavoitteeksi ensolaiset olettivat yksinkertaisesti tapaturmien korvauskustannusten vähentämisen. Työläisille taas oli hyvä, jos voitiin vähentää sellaisten tapaturmien vaaraa, joiden seurauksia, esimerkiksi ruumiinosan menetystä tai täydellistä työkyvyttömyyttä, ei voinut mitenkään korvata. Alustuksen laatijat tiesivät myös kertoa, että Geneven työkonferensseissa eri maiden työväenedustajat olivat kannattaneet tällaista turvallisuustoimintaa. Enson osasto ehdotti päätettäväksi, että liiton jäsenet voisivat kuulua turvallisuustoimikuntiin. Mikäli toimikuntien työ kuitenkin vahingoittaisi työväen ammatillista ja muuta järjestötoimintaa, niistä oli irtisanouduttava osaston ja liiton päätöksellä. Tällaista kannanottoa ehdotti myös Enso-Gutzeitin toisen tehdaspaikkakunnan, Pankakosken, osasto.

Paperityöläisten liittotoimikunta sen paremmin kuin muiden ammattiosastojen edustajat eivät kuitenkaan suhtautuneet turvallisuustoimikuntiin näin myönteisesti. Edustajakokouksen päätöksen mukaan turvallisuustoimikunnat olivat ”omiaan siirtämään työläisten huomiota pois työväen omista ammatillisista järjestöistä, vieläpä sotkemaan työväen luokkakäsitteitä”. Näin ollen ”ei niitä voida järjestöjemme taholta tunnustaa”. Silti ei täysin kielletty sitä, että ammattiosaston jäsenet voisivat ryhtyä turvallisuustoimikuntien jäseniksi paikallisten olosuhteiden mukaisesti osaston ja liiton suostumuksella. Samalla osaston ja sen asettamien työpaikkaluottamusmiesten ”vaikutus työoloihin” oli koetettava saada ”niin vaikuttavaksi ja näkyväksi kuin suinkin on mahdollista”. Oli myös ”johdonmukaisesti pyrittävä” siihen, että ammattiosaston kokous valitsisi turvallisuustoimikunnan jäsenet ja nämä olisivat ”selostus- ja vastuuvollisia osastolle”.⁹⁰

Päätöksen toimintaohjeet jäivät toiveajatteluksi. Ammattiosastojen jäseniä tosin oli ainakin Enso-Gutzeitin turvallisuustoimikunnissa, kenties jokunen jossain muuallakin, niin vähän kuin järjestäytyneitä

90 S. Selluloosa- ja Paperityöntekijäin Liiton liittokokous 24–25.5.1931, 21–24, 28. Ks. myös Kalela 1981, 177.

työläisiä olikin 1930-luvun puunjalostuslaitoksissa. Kotkassa Enso-Gutzeitin turvallisuustoimintaan innostui Edvard Neiglick (Neittola), joka oli sahatyöläisten ammattiyhdistysaktiivi.⁹¹ Sellaiseen vaikutusvaltaan, johon Paperiteollisuustyöntekijäin Liiton toimintaohjeissa tähdättiin, puunjalostusteollisuuden ammattiosastot olivat kuitenkin 1930-luvulla aivan liian heikkoja.⁹²

Turvallisuustoimikunnat olivat 1930-luvun Suomessa osa työnantajapolitiikkaa, jonka periaatteena oli estää ammattiyhdistysten sekaantuminen työsuhteisiin ja joka rakensi yhtiöyhteisöllisyyttä työntekijäin kollektiivista intressiedustusta vastaan. Samalla turvallisuus-toimikunnat olivat kuitenkin myös sellaista toimintakentän määrittystä ja rajausta, jolla oli merkitystä senkin jälkeen, kun ammattiyhdistysliikkeen osallisuus työsuojelun organisointiin oli tunnustettu.

10.3.2. Luonnollista yhteistyötä

Pauli Palsanen kirjoitti talvisodan jälkeen Tapaturmantorjuntayhdistyksen *Varokeinossa* aiheesta ”Työntekijäjärjestöt ja tapaturmantorjunta”.⁹³ Palsanen oli loppuaan lähestyneen valkoisen Vapaan Työväenliiton toimitsija. Turvallisuustyö oli ollut paljon esillä liiton julkaisemassa *Vapaassa Työssä*.⁹⁴ Palsanen joutui kuitenkin *Varokeinon* kirjoituksessaan toteamaan, ettei työntekijöillä ollut ”elävää harastusta” tapaturmantorjuntaan. Syitä hän eritteli tähän tapaan:

339

91 Neiglick kirjoitti vuonna 1931 yhtiön henkilökuntalehteen kirjoituksen ”Onko turvallisuustoimikuntien työstä vastaavaa hyötyä?” (Enso-Gutzeit 5/1931). Siinä hän arvosteli työntekijäin ”pessimismää”. Kirjoittaja esiteltiin turvallisuustoimikunnan jäseneksi, ”joka on osoittanut erikoista innostusta turvallisuustyöhön”. – Neiglickistä ammattiyhdistysaktiivina ks. Reuna 1984, 513, sekä SAK:n työvaliokunta 3.9.1931 (Neiglick ammattiyhdistyskursseille hyväksytyjen joukossa). AyA.

92 Vrt. lainaus Enso-Gutzeitin siihenastisen tapaturmantorjuntatyön kertomuksesta vuodelta 1947: ”Vasta aivan viimeisinä vuosina ovat työntekijöitten omat järjestöt ja työpaikkojen luottamusmiehet ottaneet aktiivisemmin osaa turvallisuustyöhön, vaikka tämä luonnostaan heille kuuluu.” E. Carlborg: ”Enso-Gutzeit Osakeyhtiön tapaturmantorjuntatyöstä”. Enso-Gutzeit 1947 (henkilökuntalehden juhlanumero yhtiön täyttäessä 75 vuotta).

93 Varokeino 4/1940.

94 Seuraavaan olen koonnut Vapaan Työn tätä aihepiiriä käsitteleviä kirjoituksia. Niiden otsikoista jo jossain määrin ilmenee liiton toiminta-ajatus: ”’Safety first’-yhdistys Suomeenkin” (12.11.1930); ”Työväen turvallisuus Enso-Gutzeitillä” (11.2.1931); ”Työläisten itsensä opittava varomaan tapaturmia” (13.5.1931); ”Vapaan Työväenliiton toimitsijakurssit” (2.6.1932); ”Käynti Valtion Työväensuojelu- ja huoltonäytellyssä Helsingissä” (14.7.1932); ”Työtapaturmista ja niiden syistä” (29.12.1932); ”Työväenhuoltotoiminta Serlachius-yhtymän teollisuuslaitoksissa” (16.11.1933); ”Patriarkaalinen suhde työntekijäin ja työnantajain välillä saatava palautetuksi” (14.12.1933); ”Työväenlainsäädäntö liittyy erottamat-

”Työntekijöihin kohdistettu valistus ei käsitykseni mukaan ole johtanut toivottuihin tuloksiin siitä syystä, että aloitteentekijöinä valistustyön toteuttamisessa eivät ole olleet työntekijät itse, vaan välittömästi tai välillisesti työnantajat. Työnantajain myötävaikutuksellahan Tapaturmantorjuntayhdistyksen on työntekijöiden keskuuteen tunkeutunut. Ei vain tässä vaan monessa muussakin kysymyksessä voi todeta, että työntekijät suhtautuvat ennakkoluuloisesti kaikkeen, mikä tarjotaan yksipuolisesti työnantajain taholta. Tämä on luonnollinen seuraus työntekijäjärjestöjen asenteesta työnantajapuolta kohtaan.”

Palsanen mukaan ammatillisten järjestöjen oli muutettava suhtautumistaan, jotteivät työntekijät käsittäisi työturvallisuustyötä työnantajan holhouspyrkimykseksi. ”Pääasia on, että ammattijärjestöt aloittavat pontevan taistelun tapaturmia vastaan – ja mikä onnellisinta, tässä taistelussa on työntekijöillä ja työnantajilla yhteinen vihollinen!”

Palsanen oli oikeassa siinä, että SAK-lainen ammattiyhdistysväki tunsi epäluuloa yritysten turvallisuustyötä kohtaan. SAK:n johtomiehet olivat alusta lähtien mukana Tapaturmantorjuntayhdistyksen hallinnossa, mutta heidänkin mielestään tuo epäluulo oli aiheellinen.

tomasti työväestön elinehtoihin” (20.12.1934); ”Sosialivakuutuksen tehostamiseen pyrittävä” (11.1.1935); ”Tapaturmasuojelutyön täytyy pohjautua laajoihin kansalaispiireihin” (18.4.1935); ”Tapaturmasuojeluyhdistys perustettane lähiaikoina” (26.4.1935); ”Tapaturmien vähentämiseksi perustetaan Suomen Tapaturmasuojeluyhdistys” (21.6.1935); ”Työväenhuolto kehittynyt suurimmassa teollisuuslaitoksissamme viime vuosikymmeninä jättiläisaskelin” (26.7.1935); ”Tapaturmasuojelun edistämiseksi suunniteltu yhdistys saa kannatusta suurteollisuuden ja kuntain taholta” (27.9.1935); ”Tapaturmasuojeluyhdistys perustetaan tänä iltana” (1.11.1935); ”Työtaturmain torjunta Suomen tapaturmantorjuntayhdistyksen ensisijaiseksi tehtäväksi toistaiseksi” (8.11.1935); ”Tapaturmatorjuntatyöhön ryhtyy tapaturmantorjuntayhdistys yhteistoiminnassa viranomaisten kanssa” (6.12.1935); A. Palviala: ”Tehdastyöväen huolto ennen ja nyt” (13.12.1935); ”Piirijako kunnalliseen ammattientarkastukseen” (3.1.1936); ”Tapaturmat metsä- ja uittotoissa ja niiden ehkäisy” (17.1.1936); P. Zilliacus: ”Puunjalostusteollisuuden huolto- ja opetustoiminta” (14.2.1936); ”Huoltotoiminta Serlachius-yhtymän Mäntän tehtailla” (1.5.1936); ”Persoonallisten suhteiden syntyminen työnjohdon ja työntekijäin välillä työn menestymiselle tärkeää” (20.3.1936); ”Kymmenen käskyä työnjohtajillemme” (24.4.1936); ”Tapaturmatorjuntatyö Paraisissa” (22.5.1936); ”Tapaturmantorjuntayhdistys suorittaa laajaa valistustyötä” (14.8.1936); ”Koneellistunut tuotantotoiminta on taloudellisesti entistä etevämpi, mutta se on johtanut vaikeisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin” (16.10.1936); ”Kotitapaturmia sattuu yhtä paljon kuin työtaturmia” (27.11.1936); ”Tapaturmatorjuntatyötä Mäntän tehtailla” (22.1.1937); ”Ammattitarkastajiksi 50 valtion palkkaamaa aluetarkastajaa” (29.1.1937); ”VTL liittyy jäseneksi tapaturmatorjuntayhdistykseen” (2.4.1937); ”Työntekijäin järjestöt ja tapaturmatorjuntatyö” (18.6.1937); ”Työtaturmavamman korvaamisesta Suomessa” (26.5., 2.6., 9.6., 16.6., 23.6., 7.7. ja 28.7.1938); ”Työntekijäin vapaa järjestäytyminen ja työnantajain sosiaaliset toimenpiteet” (29.9.1938); Aaretti: ”Huoltotoiminta” (19.1.1939); ”Työnantaja ja työntekijä” (27.7.1939).

Ammattiyhdistysjohtajien näkemyksen mukaan turvallisuuskasvatuksessa olivat sovittavissa yhteen työntekijäin tarpeet ja tuotannon tarpeet, niin kuin Tapaturmantorjuntayhdistys väitti. Mutta työntekijäin tarpeita ja tuotannon tarpeita työpaikalla yhteensovittavan toiminnan ehtona oli, että työmarkkinasuhteissa saavutettaisiin tasavertaisuus. Tasavertaisuus saavutettaisiin, kunhan työntekijäin järjestöt tunnustettaisiin heidän edustajikseen niin valtiollisessa talous- ja sosiaalipolitiikassa kuin työmarkkinasuhteiden eri tasoilla. Tähän tapaan ajatteli etenkin Eero A. Wuori. Kun sitten näin tulkittu tasavertaisuus oli toteutettu, sellainen asennemuutos, jota valkoinen työväenjohtaja Palsanen oli vaatinut, oli mahdollinen.

Huhtikuussa 1944 solmitussa SAK:n ja STK:n yleissopimuksessa STK luopui työehtosopimusperiaatteen vastustuksesta. SAK taas tunnusti työnantajien työnjohtovallan sekä antoi periaatteellisen hyväksyntänsä rationalisoinnille ja työnantajien sosiaaliselle toiminnalle.

Samana keväänä 1944 *Varokeinon* toimituskunnan jäsen Wuori kirjoitti lehteen pääkirjoituksen. Hän valitti, että työturvallisuustyö oli tahtonut sota-aikana jäädä kesannolle, vaikka tottumaton työvoima olisi tehnyt sen erityisen tarpeelliseksi. Turvallisuustyöstä hyötyivät hänen mukaansa kaikki. Yhteiskunnalle mahdollistui työvoiman taloudellisempi käyttö; tätä varmistivat työväensuojelulait. Työnantajat selvisivät halvemmilla vakuutusmaksuilla ja saivat työvoiman käytetyksi tehokkaammin. Työntekijälle turvallisuuden parantaminen oli ilman muuta tärkeätä. Turvallisuustyö onnistui parhaiten, ”jos saadaan aikaan hyvä ja luottamuksellinen yhteistyö työnantajan ja työntekijän välillä”. Avoimeksi Wuori jätti kysymyksen siitä, oliko yhteistyö ”rakennettava pelkästään yhden työpaikan piiriin, vai voidaan-ko sitä laajentaa työntekijäin muodostamia ammatillisia järjestöjäkin käsittäväksi”. Sananvalinta antoi ymmärtää, että kirjoittaja piti jälkimmäistä vaihtoehtoa toivottavana.⁹⁵

Kun Wuorta SAK:n puheenjohtajana seurannut Emil Huunonen kirjoitti *Varokeinon* vuoden 1947 ensimmäisen numeron pääkirjoituksen, hän saattoi viitata jo aikaansaatuun yhteistyöhön.⁹⁶ Huuno-

95 Eero A. Wuori: ”Aktiiviseen työhön työpaikoilla”. *Varokeino* 2/1944. – Palkkatyöläinen julkaisi 14.1.1944 otsikolla ”Uusia otteita tapaturmantorjunnassa” Ruotsin Paperimassaliiton toimitusjohtajan, ”tunnetun tapaturmantorjuntamiehen” Gunnar Hultmanin esitelmän, jonka tämä oli pitänyt Tapaturmantorjuntayhdistyksen tilaisuudessa syyskuussa 1943. Hultman esitteli Ruotsissa vastikään luotua, työmarkkinajärjestöjen yhteistyölle rakentuvaa turvallisuustyön organisaatiota.

96 Emil Huunonen: ”Ammattiyhdistysliike ja tapaturmantorjunta”. *Varokeino* 1/1947.



LUOTTAMUSMIES JA TYÖTURVALLISUUS

JULKAISIJAT

SUOMEN AMMATTIYHDISTYSTEN KESKUSLIITTO (SAK) r.y. ja
TAPATURMANTORJUNTAYHDISTYS

KIRJANEN N:o 10. 10.0. 1947.

nen mainitsi tapaturmantorjunnan olleen ammattiyhdistystoiminnassa taka-alalla niin kauan kuin ammattiyhdistysliikkeen asema ei ollut "niin tunnustettu ja keskeinen" kuin sillä haavaa. Toiminta oli keskittynyt taisteluun tasavertaisen sopimus- ja neuvotteluosapuolen asemasta, ja milloin liike oli tapaturmantorjunnan alalla pyrkinyt "luottamusmiesverkostonsa kautta tehtäväänsä suorittamaan", vastaanotto oli ollut usein kylmäkiskoinen "työnjohdon, työnantajan ja jopa ammattientarkastuksenkin taholta". Nyt tilanne oli kuitenkin paljon valoisampi. Ammattiyhdistystoimintaa rajoittaneet esteet olivat poistuneet ja neuvottelu- ja sopimussuhteet oli solmittu. Olivat syntyneet edellytykset yhteistyölle sellaisissa asioissa, "joissa se on aivan luonnollista". Näin oli tapahtunut tapaturmantorjunnassa.

Huunosen mielestä luottamusmiesverkosto ja tuotantokomiteat olivat ”luonnostaan hyvin lähellä myös tapaturmantorjuntaelimiä”. SAK:n kurssitoiminnassa tapaturmantorjunta oli saanut huomattavan sijan. Vuoden 1945 alusta kirjoitusajankohtaan – ilmeisesti vuosien 1946 ja 1947 vaihteeseen – aihetta käsitteleviä luentoja oli seurannut noin 5 000 järjestötoimitsijakurssilaista, noin 3 000 luottamusmiestä ja ”kevääseen mennessä” noin 3 000 tuotantokomiteoiden jäsentä. Ruotsin LO:lta SAK oli saanut valistustoimintaansa varten lahjaksi elokuvan ”Viihtyisyys ja turvallisuus”. Kirjanen ”Luottamusmies ja työturvallisuus” – sen julkaisivat SAK ja Tapaturmantorjuntayhdistys yhdessä – oli juuri ”aloittanut voittokulkunsa jokaisen luottamusmiehen ja tuotantokomiteajäsenen taskuun”. Kaiken kaikkiaan ammattiyhdistysliike oli tehnyt parhaansa ”korjatakseen tähänastiset laiminlyöntinsä, jotka eivät tosin ole olleet tahallisia”.

Huunosen kirjoituksesta voi erottaa kaksi erilaista työelämän ”yhteisöllisen päätöksenteon” (Suikkanen) tapaa. Ensimmäinen oli työmarkkinoiden intressiristiriidan kollektiivinen organisointi ja sääntely, tasavertaisten osapuolten kompromissi. Toinen oli ”aivan luonnollinen” yhteistyö, jossa työntekijä ei ollut edustettuna työmarkkinaristiriidan osapuolena, vaan tuotannollista funktiota täyttävänä subjektina. Edellisen toteutuminen näyttäytyi edellytyksenä jälkimmäiselle.⁹⁷

Työturvallisuustoiminta laajeni toisen maailmansodan jälkeen suurteollisuudessa, puunjalostusteollisuuden lisäksi nimenomaan metalliteollisuudessa.⁹⁸ Tämä oli osa sellaista teollisten suhteiden muutosta, jossa yhtäaikaaisesti toisaalta kollektiiviset intressisuhteet instituutiin, toisaalta yritykset tehostivat niin rationalisointia kuin sosiaalista toimintaansa. Työntekijäin intressiedustuksen tunnustamisesta ammattiyhdistysliikkeen johtajat ja aktiivit näyttävät tehneen laajalti päätelmän, että liikkeen voima muutti myös rationalisoinnin ja sosiaalisen toiminnan luonnetta. Johtopäätökseen kietoutui valtion luonteen arviointi. Kommunisteille tuotantotehon kohottaminen oli nyt tärkeä

97 Samantapainen ajatustapa ilmeni SAK:n sosiaalidemokraattisen toimitsijan Olavi Lindblomin kirjoituksessa ”Tapaturmantorjuntatyö” Palkkatyöläisessä 23.11. 1945. Lindblomin mukaan ammattiyhdistysliikkeen piti nyt perustavanlaatuiset toiminta-alueudet saavutettuaan tarttua myös tapaturmiin ja ammattitauteihin. Tässä asiassa työntekijöillä ja työnantajilla oli ”yhteinen mielenkiinto”, ”yhteisiä etuja” ja ”yhteisiä velvollisuuksia”. ”Tässä suhteessa välinpitämättömyys ja huolimattomuus saattavat aiheuttaa arvaamattomia menetyksiä yksityiselle työntekijälle, yritykselle, työteholle jne. ja nämä ovat usein yksinkertaisesti poistettavissa ryhtymällä harjoittamaan tehokasta valistustyötä myös tapaturmantorjunnassa.”

98 Ks. jäljempänä s. 404–405.

osa demokraattiseksi muuttuneen valtion antifasistis-demokraattista tehtävää, päällimmäisenä sotakorvausten suorittamista. Erityisesti tuotantokomiteoissa valtion demokraattisuus ja työsuhteiden pariteettisuus tuntuivat antavan uuden sisällön niin työtehon kohottamiselle kuin yritysten sosiaaliselle toiminnalle.⁹⁹

* * * * *

99 Ks. Parikka 1988b; Turunen 1990. – Tuotantokomiteoista yritysten sosiaalisen toiminnan luonteen (potentiaalisina) muuttajina kirjoitti SAK:n kommunistinen luennoitsija Erkki Salomaa Palkkatyöläisessä 21.3., 11.4. ja 9.5.1947 ("Sosiaalinen huolto ja tuotantokomiteat").

11. Työsuojelun rajat

11.1. Hierarkiat, intressit, funktiot

11.1.1. Kolme periaatetta

Sotien jälkeen työnantajat karsivat joustavasti sosiaalisesta toiminnasta ja rationalisointityöstä nimenomaisesti työväenliikettä vastaan suuntautuneet ideologiset ainekset. Mutta nämä toiminnot rajasivat sitä, mihin työvoiman myynti-intressejä ajamalla voitiin vaikuttaa. Ensiksikin työn rationalisointi ja yritysten sosiaalinen toiminta olivat vastausta sodanjälkeisten vuosien työvoimapulaan. Niiden avulla myös rajoitettiin työvoimapulasta työvoiman myyjille koituneita valtaresursseja. Toiseksi nämä toiminnot vahvistivat sitä tuotannollisen kysymyksenasettelun ja päätöksenteon kovaa ydintä, joka oli kollektiivisesti organisoitujen intressisuhteiden ulkopuolella. Tällä alueella ei ollut kyse vain teknillisistä ratkaisuista, vaan myös työntekijäin käsittelystä.

STK:n tehdaslehtipäivillä huhtikuussa 1948 järjestön sosiaaliosaston päällikkö, varatuomari Tapani Virkkunen muotoili kysymyksen, joka hänen mielestään oli käynyt yhä ajankohtaisemmaksi: ”miten nykyaikainen ihminen, työntekijä, voidaan kiinnittää työhön, tuotannon palvelukseen, niin että hän sopeutuu siihen kitkattomasti eikä aiheuta häiriötä ja vaikeuksia”. Virkkunen oletti, että silloiset vaikeudet suomalaisen työmiehen käsittelyssä olivat osaksi ”murrosajan ilmiötä ja sellaisina ohimeneviä”. Mutta oli tapahtunut myös ”pysyväinen muutos”, ja ”se, joka odottaa entisten aikojen vielä palaavan, erehtyy varmasti”. Sekä ongelman syyt että sen ratkaisun mahdollisuudet juontuivat siitä, että työntekijä oli ”nykyaikainen ihminen”. Hän oli monimutkaisuudessaan arvaamaton mutta kuitenkin järkevä, psykologista käsittelyä vaativa mutta myös sille antautuva. Ratkaisuna oli ”nykyaikaiseen psykologiaan” perustuva ”aktiivinen henkilökuntapolitiikka”.¹

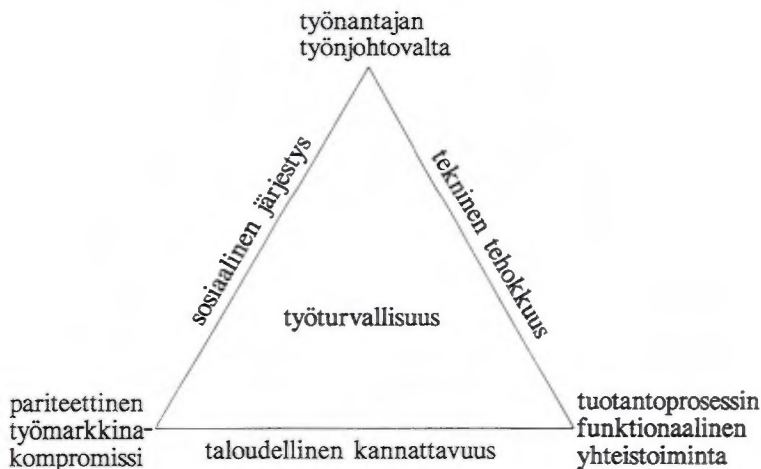
1 *****
Varatuomari Tapani Virkkunen: ”Tehdaslehden tarkoitus”. Liitteenä STK:n sosiaaliosaston kiertokirjeessä 553/48 28.6.1948 tehdaslehtien toimittajille. STK I D 17:1. Sosiaaliosaston kiertokirjeet 1945–1949. ELKA.

Virkkunen oli uuden polven työnantajaedustaja. Puhuessaan työntekijäin aiheuttamista häiriöistä ja vaikeuksista hän ilmeisesti tarkoitti ensi sijassa kollektiivisia toimia, kuten työntekijäin keskinäisiä työtahdin normeja, joita työnantaja ei saanut kontrolloiinsa, ja ennen kaikkea lakkoja. Hän ei kuitenkaan sanonut, että ammattiyhdistykset aiheuttivat näitä häiriöitä ja vaikeuksia, niin kuin 1920- ja 1930-luvun työnantajajohtaja olisi sanonut. Mutta hän ei liioin puhunut siitä, miten kollektiivisia ristiriitoja säänneltiin kollektiivisin neuvotteluin ja sopimuksin. Hänen huolenaiheenaan oli työntekijä, yksikömuodossa.

Työelämän ristiriitojen työstäminen yksilöllisen sopeutumisen ongelmiksi ei kuitenkaan enää tarkoittanut kollektiivisten eturistiriitojen kieltämistä. Sen sijaan se oli osa työelämän suhteiden uudenlaista jäsenystä, joka 1940-luvun puolivälin jälkeen sisäistyi työelämän instituutioiden ”praktiseen tietoisuuteen” (Giddens) ja ennen kaikkea työnantajapolitiikan perusteluihin. Tässä jäsennyksessä sovittiin yhteen kolme periaatetta. Ensimmäinen oli työnantajan työnjohtovalta. Toinen oli järjestöjen pariteettinen työmarkkinakompromissi. Kolmatta voi kutsua työorganisaation toimijain funktionaalisen yhteistoiminnan periaatteeksi. Funktionaalinen yhteistoiminta edellytti tuotannon tarpeita ja työntekijän tarpeita määrittävää ja yhdistävää tietoa. Tällaisen tiedon avulla piti varmistaa myönteinen vastaus kysymykseen, joka esitettiin STK:n vuonna 1948 julkaiseman kirjan *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* takakannessa: ”Kestääkö tuotannon tärkein tekijä, ihminen, niitä ponnistuksia, joita maamme teollistuminen hänelle asettaa?”

Voidaan sanoa, että mainittujen kolmen periaatteen suhteet määrittivät työelämään teknisen, sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden. Uudenaikaisessa työnantajanäkemyksessä työnjohtovalta ensiksikin esitettiin osana työorganisaation funktionaalista yhteistoimintaa, jolloin se palveli teknistä tehokkuutta. Toiseksi se yhdistettiin pariteettiseen työmarkkinakompromissiin, jolloin kyse oli sosiaalisen järjestyksen takaamisen tavasta. Pariteettista työmarkkinakompromissia taas tarkasteltiin paitsi sosiaalisen järjestyksen myös taloudellisen kannattavuuden kannalta. Kun pariteettisen työmarkkinakompromissin henkenä olisi näkemys työn ja pääoman funktionaalisesta yhteistoiminnasta liike- ja kansantaloudessa, se voisi palvella työvoimakustannusten kurissapitoa ja tuottavuuden kasvua. Työturvallisuustoiminta sijoittui tällä tavoin rajattuun ja jäsennettyyn kenttään.

Kuvio 7. Työelämän suhteiden periaatteet ja työturvallisuus toisen maailmansodan jälkeen.



11.1.2. Tuotantokomiteat ja tieto

Työnantajan työjohtovallan, pariteettisen työmarkkinakompromissin ja työorganisaation funktionaalisen yhteistoiminnan periaatteita kirkastettiin ja niiden suhteita määriteltiin tuotantokomiteoita perustettaessa.² Työehtosopimusjärjestelmän pystyttäminen ja työnantajan työjohtovallan säilyttäminen muodostuivat tuotantokomiteain edellytyksiksi ja rajoiksi. Sekä edustusperiaatteeltaan että tehtävänmäärittelyltään tuotantokomiteat kuvastivat yritystoiminnan käsittelyä funktionaalisena yhteistyönä.

Tuotantokomiteassa olivat edustettuina työnantaja, toimihenkilöt ja työntekijät. Edustusperiaate edellytti näiden ryhmien rajojen määrittelyä. Näin hahmottui ajatus yhdestä palkalla elävästä henkilökun-

2 Tuotantokomiteoista ks. Turunen 1990; Paavonen 1988; Parikka 1988b; Mansner 1984, 250–268; Valkonen 1987, 505–511.

nasta, mutta myös selkiytyi yritysorganisaation jako yritysjohtoon, toimihenkilöihin ja työntekijöihin. Hierarkia esittäytyi funktionaalisena.

Vuonna 1946 kolmivuotiseksi ja vuonna 1949 pysyväksi säädetyn tuotantokomitealain tehtäväluettelo tähtäsi tuotannon tehokkuuteen ja häiriöttömyyteen, erityisesti resurssipulan oloissa. Työmenetelmiä ja työn organisointia piti parantaa, ja työkurista oli huolehdittava. Oli valvottava poltto- ja raaka-aineiden tehokasta käyttöä ja tuotteiden saattamista markkinoille. Piti suunnitella varusteiden ja elintarvikkeiden hankintaa työntekijöille ja toimihenkilöille, ammatikoulutuksen ja teknillisen koulutuksen edistämistä sekä vapaa-ajan järjestämistä. Oli kohennettava työntekijöiden ja toimihenkilöiden työturvallisuutta ja työpaikan terveydellisiä oloja ja viihtyisyyttä. Työrauhan edistäminen todettiin niin ikään tuotantokomiteain tehtäväksi.³

Työorganisaation mullistajiksi tuotantokomiteoita ei alun alkaenkaan kaavailtu. Tämä pätee niin kommunisteihin kuin sosiaalidemokraatteihin ja niihin porvarillisiin sosiaalipoliittikkoihin, jotka suhtautuivat suopeasti samanaikaisten länsieurooppalaisten mallien mukaiseen teolliseen demokratiaan.⁴ Tuotantokomiteat olivat tarpeen talouden rationaalisuuden lisäämiseksi. Näin olettivat niiden ajajat riippumatta siitä, missä määrin ja millä tavoin he toivoivat näiden komiteoiden palvelevan yhteiskuntajärjestelmän muuttamista.

Valvonnallaan tuotantokomiteat karsisivat irrationalisuutta, joka seurasi yrittäjien yksityisestä voitonpyynnistä ja esti tuotannon ja elintason kohottamisen. Tämä yleisnäkemyks yhdisti laajalti työväenliikkeen eri suuntauksia. Tuotantokomiteat muuttaisivat työelämän valtasuhteita niin, että työtehon kohottamisesta tulisi työntekijäin oma tavoite⁵ ja kansantaloudellinen rationaalisuus voitaisiin tuoda yritystalouden sisälle. Muutoksen toteuttamiseen tarvittaisiin työntekijöitä, jotka tuotantokomiteoissa oppisivat yritystalouden toimintatavat ja sitoutuisivat toteuttamaan demokraattisen valtion yhteiskuntapolitiittista tahtoa.⁶ Sitoutumiseen kuului työkuri, josta työväenjärjestöt

.....

3 Valtiopäivät 1946 Asiakirjat I, hall. esitys n:o 4, 1–2, Pöytäkirjat, 495–496, 506–510, 536–548, 744–761, 790–794; Valtiopäivät 1949 Asiakirjat III, hall. esitys n:o 104, Pöytäkirjat, 2330–2435, 2554–2561, 2713–2717, 2911.

4 Sosiaaliliberaalin tradition mukaisena tuotantokomiteain perusteluna ks. Niilo A. Mannio: ”Laki tuotantokomiteoista”. Sosiaalinen Aikakauskirja 7–8/1946.

5 Kommunisti Toivo Kujala totesi eduskunnassa: ”Onhan vallan luonnollista, että työntekijät eivät tunne kiinnostusta työtehon lisääntymiseen, ellei heillä ole selvyyttä siitä, että se palvelee yhteistä etua.” Valtiopäivät 1946 Pöytäkirjat, 747.

6 Ks. Turunen 1990. – Tulkinta saa tukea monista tuotantokomiteoita käsitelleistä

kantoivat suurta huolta sodan jälkeisinä vuosina. Kuten kommunistinen kulkulaitosministeri Yrjö Murto kertoi radionkuuntelijoille, tuotantokomitealain ”rinnakkaistoimenpiteenä tuotannon ja työtehon kohottamiseksi” oli laki työtä vieroksuviien henkilöiden määräämisestä työhön tai erityistylölaitokseen eli ns. pinnarilaki.⁷

Myöhemmin on arvioitu, että tuotantokomiteain merkitys jäi vähäiseksi sen tähden, että niiden valtuudet rajoittuivat tiedon saamiseen ja neuvon antamiseen.⁸ Kuitenkin juuri tiedonsaantiin yhdistettiin suuria toiveita ja pelkoja tuotantokomiteoiden suunnittelun ja alulepanon aikaan. Niin työnantajat kuin työntekijät – ainakin työntekijäin edustajat – kokivat tiedonsaannin rajat tärkeiksi kysymykseksi. Tieto tiedettiin valtaresurssiksi. Mutta toiveet ja pelot ehtivät raueta tiedonsaannin rajoittuneisuuteen ennen kuin kenties olisi paljastunut, ettei valta liittynyt vain tiedon saatavuuteen ja käytettävyyteen vaan myös tiedon sisältöihin.

Tarkasteltaessa tuotantokomiteoiden käsittelemää tietoa voidaan sanoa, että työnantajat saivat kahdenlaisen ylivallan. Ensinnäkin liikesalaisuus pysyi yritysjohton vallankäytön suojana. Tämä sai juridisen vahvistuksen. Maaliskuussa 1947 antamassaan lausunnossa oikeuskansleri tulkitsi, ettei tuotantokomitealla tai sen valtuuttamalla komitean jäsenellä ollut oikeutta tutustua esimerkiksi teollisuuslaitoksen kirjanpitoon. Samassa lausunnossa oikeuskansleri katsoi myös, ettei tuotantokomitean jäsen ollut oikeutettu pääsemään työaikanaan teollisuuslaitoksen toisille osastoille tarkastuksia ja tutkimuksia tekemään.⁹

Toiseksi työtä ja työntekijää koskeva tieto muotoutui aiempaa suuremmassa määrin professionaaliseksi asiantuntemukseksi. Siihen sisäistyivät yritysorganisaation tavoitteet, jotka sitä tietä samalla saivat neutraalin, objektiivisen asun. Tämän asiantuntemuksen kyseenalaistamiseen ammattiyhdistysliikkeellä ei ollut edellytyksiä.

Palkkatyöläisen kirjoituksista. Esim. ”Tuotannon valvontaan” (28.9.1945), ”Tuotannon kohottaminen välttämätöntä. Kaikenlainen jarrutus estettävä. Työväestölle vaikutusvaltaa tuotannossa” (5.10.1945), ”Tuotantokomiteat ja niiden tehtävät” (19.10.1945), ”Työtekevät tuotantoelämän valvontaan, vaativat Tampereen työläiset” (17.5.1946), V.T-ri (= Väinö Tattari): ”Tuotantokomiteat” (14.6.1946).

7 Lainausta Murrolta hänen esityksestään radiossa 13.10.1945, hallituksen valmistellessa kyseisiä lakiesityksiä. ”Tuotantokomiteat ja niiden tehtävät”. Palkkatyöläinen 19.10.1945.

8 Esim. Valkonen 1987, 508–510.

9 STK:n kiertokirje n:o 124/47 8.4.1947, oikeuskanslerin lausunnon jäljennös liitteenä. STK ID 15:1. ELKA.

STK myöntyi siihen, että työnantajat osallistuisivat SAK:n järjestämien tuotantokomiteajäsenten kurssien kustannuksiin, kuten he jo tukivat SAK:n luottamusmieskursseja.¹⁰ Ensimmäisillä tuotantokomiteakursseilla luennoinut STK:n johtaja Nils Svartström sai vaikutelman, että ohjelma oli asiallinen, samoin keskustelu, paria poikkeusta lukuun ottamatta.¹¹ SAK:n tuotantokomiteakursseilla rationalisoinnista ja työntutkimuksista luennoivat alan insinöörispesialistit. Työturvallisuutta opettivat Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön suojeleinsinöörit. Samat miehet luennoivat näitä aineita myös työnantajien perustamassa Teollisuuden Työnjohto-opistossa.¹²

Työväenliike tosin osallistui myös toisella tavoin sellaisen diskursusin tekemiseen, jossa taloudelliset intressit esitettiin funktionaalisina välttämättömyyksinä. Sosialisointia koskeneessa keskustelussa työväen luokkaintressit sulautettiin kansantaloudelliseen rationaalisuuteen.¹³ Ajatus, että sosialisointi oli rationaalisuuden lisäämistä asiantuntemuksen varassa, ilmeni erityisesti laajassa selvitystyössä, jota teki hallituksen vuonna 1946 asettama sosialisointikomitea.¹⁴ Aluksi tämä ajatus vastasi monien porvarillisten kansantaloustieteilijöiden sota-aikana omaksumaa käsitystä, jonka mukaan valtiollisen suunnitelmallisuuden laajentuminen oli välttämätöntä.¹⁵ Poliittinen suhdanne kääntyi kuitenkin jo ennen vuoden 1948 eduskuntavaaleja. Luottamus asiantuntemukseen, joka todistaa työväenluokan intressit yleisiksi intresseiksi ja sosialisoinnin näitä intressejä yhdistäväksi yhteiskunnan rationalisoinniksi, ei hävinnyt työväenliikkeen eri suuntauksista, mutta se menetti yhteiskunnallisen voimansa.

11.1.3. Työnjohtajan ongelma

Tieto oli resurssi taistelussa työnjohtovallasta sekä työmarkkinakompromissin sisällöstä. Tieto sai kuitenkin myös sen merkityksen,

10 SAK:n ja STK:n neuvottelukunta 11.10.1946 ja 22.10.1946, SAK-STK pöytäkirjat 1940–65. AyA.

11 Mansner 1984, 263–264.

12 SAK:n vuosikirja 1947, 35–36; STK:n kiertokirje n:o 167/46 4.11.1946 (liitteenä SAK:n kurssien ohjelma). STK I D 14:5. ELKA; Yrjö O. Salo Porista 11.11.1946 Teollisuuden Työnjohto-opiston rehtorille A. Rautavaaralle (kurssin osanottajan palaute, jossa luonnehdintoja eri luennoitsijoista). Työnjohto-opiston perustamisvaiheeseen liittyvää sekalaista materiaalia. JTO:n arkisto.

13 SAK:n sosiaalidemokraattisen puheenjohtajan Huuonosen mukaan ”sosialisointi merkitsee juuri järkiperaista kansantalouden hoitoa”. ”Sosialisimisasiassa päästävä eteenpäin”. Palkkatyöläinen 22.11.1946.

14 Sosialisointikeskustelusta ks. Paavonen 1988, 209–260.

15 Tiihonen 1985, 209–212, 226–238, 281–292; Kalela 1989, 125–142.

että sen avulla valtarakenteita muunnettiin funktionaalisiksi välttämättömyyksiksi ja ristiriitoja työstettiin tuotantoprosessin häiriöiksi ja sellaisina ratkaistaviksi. Nämä eri puolet näkyvät siinä, miten työnjohtajan asema tematisoitiin ongelmaksi 1940-luvun puolivälissä.

Vanhastaan työnantajat olivat kantaneet huolta työnjohtajien auktoriteetista ja lojaalisuudesta. Huoleen oli kuitenkin aihetta entistä enemmän, kun ammattiyhdistysliike voimistui nopeasti ja kun kommunistien vaikutusvalta kasvoi. Työnantajavallan sekä työrauhan ylläpitämisen ongelmiin kietoutuivat erityisesti sotakorvausteollisuudessa työn produktiviteetin ja intensiteetin vaatimukset.

Työnantajan oikeus johtaa työtä sekä ottaa työhön ja erottaa työstä vahvistettiin SAK:n ja STK:n yleissopimuksessa huhtikuussa 1944. Työväestön kokemus poliittisen valtasuhteen muutoksesta johti kuitenkin keväällä 1945, kuten 28 vuotta aiemmin helmikuun vallankumouksen jälkeen, myös työnantajan työnjohto-oikeutta ravistaviin vaatimuksiin. Niiden konkreettisena kohteena oli monessa tapauksessa epämieluisa työnjohtaja, jonka poistamista työmaalta saatettiin ajaa lakon ja joskus jopa fyysisen voiman avulla.¹⁶

Työnantajan työnjohtovaltaa uhkasivat kuitenkin myös työnjohtajien liian liikeiset välit työntekijöihin. Työntekijäin ammatilliset järjestöt vetivät jäsenyyteensä myös työnjohtajia. Satamatyönjohtajat liittyivät valtakunnallisena osastona Suomen Kuljetustyöntekijäin Liittoon.¹⁷ Vastakaikua työnjohtajien keskuudessa saivat STK:n tietojen mukaan nekin SAK-laiset liitot, joiden säännöt rajoittivat esimiesasemassa olevien jäsenoikeuksia. Jotkut työnjohtajat olivat aiemmin työntekijöinä liittyneet ammattiliittoon eivätkä jättäneet jäsenyyttä, vaikka olivat kohonneet työnantajan edustajiksi. STK:ssa arveltiin työntekijäliittojen vetovoiman työnjohtajien keskuudessa johtuvan osaksi siitä, että heidän omat järjestönsä, lähinnä Suomen Teollisuusteknikkojen Liitto ja Suomen Konemestariliitto, olivat toimineet vähemmän voimaperäisesti.¹⁸ Ilmeisenä syynä oli kuitenkin myös se, etteivät nämä teknillistä koulutusta ja muodollista pätevyyttä korostaneet järjestöt olleet ”omia” työnjohtajien valtaosalle, joka oli tullut tehtävänsä kokemuksen tietä.¹⁹

Kun SAK ja STK vuonna 1945 neuvottelivat uudesta yleissopimuksesta, STK koetti saada siihen lausuman, jonka mukaan työnan-

16 Puukari 1953, 107; Parikka 1988a, 81; Reuna 1985, 737–738.

17 Bergholm 1985, 26.

18 STK:n kiertokirje n:o 125/45 30.4.1945. STK I D 14:4. ELKA.

19 Teollisuusteknikkojen Liitosta ammattitaidon ja tiedon vaalijana ennen toista maailmansotaa ks. Kontula 1976, 20.

tajan edustajien ei sopinut kuulua työntekijäin ammatillisiin järjestöihin. Samalla STK halusi määritellä ”työnantajan edustajan” mahdollisimman laajasti, niin että esimerkiksi porttivahti olisi täyttänyt kriteerit. SAK taas ei halunnut sulkea oviaan työnjohtajilta eikä liioin pitänyt sen paremmin porttivahteja kuin ”kärkimiehiä”, ”kympejä” yms. etumiehiä työnantajan edustajina.²⁰

Yhteisymmärrystä ei saavutettu, eikä toukokuussa 1946 solmittuun yleissopimukseen tullut työnantajan edustajia koskevia kuvauksia, määräyksiä tai rajoituksia. Työväen luottamusmiehen asemaa määritelleessä neljännessä kohdassa todettiin, että työnjakoa, työnjohtoa ja työn teknillistä järjestelyä koskeissa kysymyksissä työntekijän tuli kääntyä ”välittömästi työnjohtajan puoleen”. Yleissopimuksen viidennessä kohdan mukaan työnantajalla oli oikeus ottaa toimeen ja erottaa työntekijä ja määrätä työn johtamisesta. Työntekijän erottaminen voitiin kuitenkin alistaa ”keskusliittojen yhteisesti valitseman elimen tutkittavaksi”, mikäli järjestö, johon työntekijä kuului, katsoi erottamisen johtuneen ”välittömästi” hänen ammattiyhdistystoiminnastaan. Kohdan mukaan työnantajilla ja työntekijöillä oli oikeus ”vapaasti päättää liittymisestään ammatillisiin järjestöihin”. Tässäkään siis ”työnantajan edustajista” ei mainittu mitään.²¹ Heidän asemansa määrittely jätettiin aloitettiin työehtosopimukseen.

Kysymys siitä, miten voitiin yhdistää työnjohtovallan ylläpitäminen ja työmarkkinaristiriidan kollektiivinen sääntely, nousi kuitenkin myös itse työnjohtajan työsuhdetta koskevaksi ongelmaksi. Toimihenkilöjärjestökin terävöittivät linjaansa samalla, kun toimihenkilöt kokivat, etteivät heidän ansionsa kohonneet niin kuin työntekijäin. Nekin järjestöt vaativat kollektiivisia neuvotteluja ja sopimuksia työehdoistaan.²²

Syyskuussa 1945 oli Suomen ensimmäinen teollisuuden toimihenkilöiden järjestölakko. Siihen osallistuivat pääasiassa metallialan työnjohtajat ja konemestarit. Uhka oli työnantajille uusi. ”Työnantajali-

20 STK:n kiertokirje n:o 125/45 30.4.1945 työnantajaliitoille. STK I D 14:4. ELKA; SAK:n ja STK:n neuvottelukunta 3.4.1945, 12.4.1945, 19.4.1945. AyA; SAK:n työvaliokunta 31.1.1945, 13.2.1945, 3.4.1945, 4.4.1946, 16.7.1946, 1.3.1947, 15.7.1947, 4.11.1947, 9.12.1947. AyA.

21 Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välinen yleissopimus (1946).

22 Alun alkaen selvästi etujärjestöluonteinen oli Suomen Työnjohtajaliitto, joka perustettiin vuonna 1945. Vuonna 1954 liitto yhdistyi Teknillisten Toimihenkilöiden Liitoksi muuttuneen Teollisuusteknikkojen Liiton kanssa. Molemmat liitot olivat perustamassa vuonna 1946 Suomen Teknillisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliittoa (STTK). Kontula 1975, 53–59, 60–65; Kontula 1976, 21–22, 61–62.

tot eivät ole käsittäneet tehtäväkseen toimia niiden järjestöjen vasta-
puolena, jotka edustavat työnantajain luottamusmiehiä”, STK:ssa to-
dettiin.²³

Työnjohtajain ja muidenkin teollisuuden toimihenkilöiden järjes-
töt olivat kyllä jo aiemmin koettaneet sisällyttää toiminta-ajatukseensa
sen, että niiden jäsenet olivat palkkatyösuhteessa työnantajiinsa. Kol-
lektiivisopimuksiakin nämä järjestöt olivat työnantajille ehdottaneet,
ensimmäisen kerran vuonna 1907 työnjohtajain kesäloman osalta.²⁴
Mutta viimeistään vuoden 1918 jälkeen oli selvää, että työnantajat
pitivät täysin mahdottomana työehtojen kollektiivista sopimista työn-
johtajiensa ja muiden toimihenkilöidensä kanssa.²⁵

1930-luvun lopulla STK:n keskusteluissa alkoi väikkyä uhkaku-
va, että paitsi työntekijäin myös toimihenkilöiden palkoista päätet-
täisiin kollektiivisin neuvotteluin ja sopimuksin.²⁶ Tuohon aikaan *col-
lective bargaining* sai yhteiskunnallisena tavoitteena ideologista li-
säpainoa siitä, että tavoitteen ajajat ankkuroivat tämän periaatteen
ylipäättään palkalla elämiseen eivätkä enää vain ”työväenkysymyk-
seen”.

Ensimmäisen punamultahallituksen ajalta hahmottuu sosiaalipoliit-
tisen ajattelun muutos, joka enteili työväenkysymyksestä irrotettua
universaalia sosiaalipolitiikkaa. Muutos ilmeni erityisellä tavalla hal-
lituksen vuonna 1938 asettamassa keskiluokkakomiteassa.²⁷ Sitä johti
edistyspuoluelainen Arvo Inkilä, joka tunnettiin työehtosopimuspe-
riaatteen kannattajana. Komitean mietinnössä vuodelta 1941 ”keski-
luokkakysymystä” tarkasteltiin suurella määrin juuri palkkatyösuhteen
sääntelyn kysymyksenä. Sääntely merkitsi sekä valtiollista so-
siaalipolitiikkaa ja siinä muun muassa työsuojelusäädöksiä²⁸ että työ-
suhteen osapuolten kollektiivisia neuvotteluja. Keskiluokkakomitea
ehdotti lakia ”neuvotteluoikeudesta liiketoimialalla ynnä eräillä muil-

23 Mansner 1984, 228–229. Ks. myös Kontula 1976, 61–62; Mattila 1992, 188–190.

24 Mansner 1984, 222, 235.

25 Kun konttoriväkeä edustanut Teollisuustoimihenkilöiden Liitto joulukuussa 1920 ehdotti STK:lle ns. liukuvia palkka-asteikkoja sekä yhteisiä palkkaneuvotteluja, STK:n hallituksen keskustelussa todettiin, että kollektiivisopimukset ja liukuvat palkka-asteikot saattoivat tulla kyseeseen ruumiillisen työn tekijäin kohdalla, mutta yksilöllisen työn takia niitä ei voinut ajatella sovellettavaksi teollisuuden toimihenkilöihin. Hyviä välejä toimihenkilöiden liittoon ei kuitenkaan ollut syytä rikkoo. STK:n hallitus 9.12.1920. STK I C 2:1. ELKA. – Työnjohtajien aseman määrittelystä STK:ssa ks. edellä s. 224–225.

26 Mansner 1984, 222–223.

27 Kettunen–Turunen 1994, 85–86.

28 Komitea käytti tuolloin vielä vakiintumatonta käsitettä ”työsuojelu”. Komitean mietintö Mon. 1941:2, 94.

la aloilla”. Sen myötä yksityisten alojen toimihenkilöjärjestöt olisivat voineet velvoittavasti vaatia työnantajansa tai näiden yhdistykset neuvottelemaan työsuhdeasioista. Laki olisi koskenut myös teollisuuden työnjohtajia ja muita teknisiä toimihenkilöitä.²⁹

Vuonna 1938 hallitus asetti myös komitean pohtimaan neuvottelumenettelyä valtion virkasuhteissa. Komitean työn pohjalta eduskunta hyväksyi vuonna 1943 lain valtion virkamiesten neuvotteluoikeudesta.³⁰

Yksityisten alojen toimihenkilöiden palvelusehtoihin kollektiivinen neuvottelumenettely ulotettiin sodan jälkeen, muttei lainsäädännön vaan keskusjärjestösopimusten tietä. STK solmi vuoden 1947 alussa yleissopimuksen Suomen Teknillisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliiton (STTK) kanssa; jälkimmäinen järjestö oli muodostettu vuoden 1946 lopulla. Kesäkuussa 1948 allekirjoitettiin konttorihenkilökuntaa koskenut yleissopimus STK:n ja Henkisen Työn Keskusliiton (HTK, perustettu vuonna 1922 nimellä Henkisen Työn Yhtymä) välillä.³¹

Toimihenkilöiden yleissopimukset eivät sisältäneet eivätkä edellyttäneet kollektiivista sopimista palkoista, toisin kuin STK:n ja SAK:n toinen yleissopimus vuodelta 1946. Varsinaisten työehtosopimusten ajasta voidaan toimihenkilöiden osalta puhua vasta 1960-luvulta lähtien. 1940-luvun toimihenkilösopimuksilla oli, kuten Markku Mansner sanoo, ”suurempi periaatteellinen kuin käytännöllinen merkitys”.³² Mutta periaatteellinen merkitys oli huomattava.

Sopimukset vahvistivat työnantajan työnjohtovalan, edistivät palkkatyön normaaliutta ja esittivät työorganisaation hierarkialle funktionaalisen oikeutuksen. STK:n ja STTK:n yleissopimuksesta³³ nämä eri puolet ovat selvästi osoitettavissa.

Ensiksikin työnantajan työnjohtovalta sisällytettiin jo ”teknillisen toimihenkilön” määritelmään. Teknillinen toimihenkilö tarkoitti sopimuksen mukaan ensinnäkin määrätyn muodollisen pätevyyden saavuttanutta (lähinnä teknillisen koulun suorittanutta) henkilöä, joka toimi vakinaisesti tätä pätevyyttä edellyttävässä tehtävässä, sekä toi-

29 Sama, 79–93. – SAK yhtyi lausunnossaan komitean linjaukseen. ”Keskiluokan asema kaipaa kipeästi tehokkaita toimenpiteitä yhteiskunnan taholta. SAK:n lausunto n.s. keskiluokkakomitean mietinnöstä”. Palkkatyöläinen 4.9.1942.

30 Kettunen 1976, 204–206.

31 Mansner 1984, 229–233.

32 Sama, 234.

33 Suomen Työnantajain Keskusliiton sekä Suomen Teknillisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliiton Yleissopimus. Liitteenä STK:n kiertokirjeessä n:o 119/47 3.3.1947. STK I D 15:1. ELKA.

seksi henkilöä, joka toimi vakinaisesti ”työnantajan edustajana työntekijöihin nähden ja joka työnantajalle kuuluvaa oikeutta ja valtaa käyttäen jakaa, johtaa, valvoo tai tarkkailee työtä ottamatta säännöllisesti osaa itse työhön ja milloinkaan osallistumatta työntekijäin urakka-ansioihin”.

Määritelmä vastasi sitä, mitä STK oli turhaan yrittänyt saada SAK:n kanssa solmimaansa yleissopimukseen. STK:n ja STTK:n yleissopimukseen sisällytettiin myös työnantajain vaatimus, ettei työnjohtajien pitänyt kuulua työntekijäin ammattiliittoihin. Sopimuksen mukaan tätä vaatimusta ei ollut pidettävä yhdistymisvapauden loukkaamisena. Työnantajan ja työntekijäin välisen työselkkauksen aikana teknillisen toimihenkilön kuului tehdä omien tehtäviensä lisäksi sopimuksessa määriteltyjä lakon vaikuttavuutta vähentäviä töitä ja lait-toman lakon aikana kaikkea työnantajan vaatimaa työtä.

Toiseksi määrittämällä teknillisen toimihenkilön työsuhteen yleisiä ehtoja yleissopimus osaltaan teki yleistä palkannauttijoiden kategoriaa. Sopimukseen sisältyivät pykälät vuosilomasta, irtisanomisajasta, palkasta sairauden ja tapaturman jälkeen sekä palkkausmuodosta. Nämä määräykset yhtä aikaa sekä vahvistivat palkkatyön normaaliutta että ilmaisivat yritysorganisaation hierarkkiset rajalinjat. Kuukausipalkka erotti toimihenkilön työntekijästä.

Kolmanneksi ”toimihenkilö”-käsitteen institutionaalinen käyttö merkiksi jo sinänsä yritys- ja työorganisaation hierarkian esittämistä funktionaalisenä. Teknillisten toimihenkilöiden yleissopimuksessa näkemys yrityksestä funktionaalisenä yhteistoimintana ilmeni myös siinä, miten työnantajan velvollisuudet esitettiin. Työnantajan tuli tukea teknillistä toimihenkilöä paitsi hänen toimissaan työnantajan edustajana työntekijöihin päin myös hänen pyrkimyksissään ”tuloksellisen tuotannollisen toiminnan” kehittämiseksi. Sopimus siis velvoitti työnantajan toimimaan omien intressiensä mukaisesti ja tuli näin esittäneeksi yrittäjäintressit luonnollisina ja yhteisinä ohjenuorina.

11.1.4. Työnjohtajien koulutus

Työnantajien toimihenkilöilleen antaman tuen muotoihin kuului työnjohtajien kouluttaminen. Työnjohtokoulutuksen opiston perustaminen pantiin vireille STK:ssa keväällä 1945. Työnjohtajat ja tehdasinsinöörit olivat ”työntekijöiden kanssa läheisimpään ja pysyvimpään kosketukseen joutuvia työnantajien luottamusmiehiä”, joten he olivat avainasemassa ”taisteltaessa vasemmiston työpaikoilla harjoitta-

maa hajoitettavaa toimintaa vastaan”. Heidän käytettäväkseen oli annettava ”kaikki ne aseet, joita nykyaikainen koulutus voi antaa”.³⁴

Työnantajat pitäytyivät näkemyksessä, että työnjohtajan oli oltava työnantajan luottamusmies. Tähän vanhaan työnantajaperiaatteen yhdistyi kuitenkin uusi aines, kollektiivisen eturistiriidan institutionaalinen tunnustaminen. Työnantajien luottamusmiesten koulutus oli STK:n kaavavilujen mukaan tarpeen siksi, että vastapuoli, ammatillinen ja poliittinen työväenliike, koulutti tehokkaasti omia luottamusmiehiään. Oli harmillista, että työväen luottamusmies saattoi olla perillä työehtosopimusten ja lakien määräyksistä paremmin kuin työnjohtaja.³⁵

Huoli auktoriteetista oli myös monella työnjohtajalla itsellään. Työnjohtaja Lauri Hiltunen Lauritsalasta kirjoitti vuoden 1946 lopulla kuulumisiaan Teollisuuden Työnjohto-opiston rehtorille Antero Rautavaaralle. Työnjohtajia kalvoi turvattomuuden tunne. Oli keksittävä nopeasti ”jotain sellaista joka toisi oikean työmaakurin ja samalla edes jonkinlaisen turvallisuuden niin työn tekijälle kuin sen antajallekin mutta tietysti meikäläisen kannalta katsoen lähinnä työnjohtajalle”. Sen, joka menetti auktoriteettinsa, oli Hiltusen mielestä turha yrittää muuta kuin alan vaihtoa. Työmaakuria murensi politikointi, joka paisutteli pienet asiat suuriksi riidoiksi. Hyvät neuvot olivat tarpeen, jotta työmaat saataisiin ”ainoastaan taloudellisiksi eikä miksiäkään poliittisiksi kilpakehtiksi”. Hiltunen oli käynyt työnjohto-opiston ensimmäisen peruskurssin keväällä 1946 ja toivoi jatkokurssia.³⁶

Voimantunnossa vahvistuneiden työläisten ja heidän luottamusmiestensä lisäksi oli muitakin tekijöitä, jotka uhkasivat työnjohtajan asemaa työorganisaatiossa. Rationalisointi ei jättänyt tilaa mestaril-

34 Mansner 1984, 395, lainaukset STK:n puheenjohtajan Yrjö Vesan lounaspuhetta selostaneesta Tapani Virkkusen PM:stä 3.10.1945. Tämä PM on paitsi STK:n myös JTO:n arkistossa (TJO, Historiikkiin perustamisvaiheen papereita). – Jo joulukuussa 1940 oli STK:n järjestämässä teollisuuden huoltopäälliköiden kokouksessa käyty seuraava keskustelu: ”— — johtaja Holmström kiinnitti huomiota siihen, että kun työmies korotetaan työnjohtajaksi, voi hänen ja hänen entisten työtovereittensa välillä syntyä hankauksia. Tämän välttämiseksi voitaisiin suuremmissa yhtiöissä menetellä siten, että työnjohtajaksi korotettu siirrettäisiin toimeen johonkin sisartehtaaseen. – Insinööri Vesa suosittelee edellisen lisäksi puolestaan sellaista menettelyä, että työnjohtajaksi korotettava työläinen lähetettäisiin työnjohtajakouluun.” Pöytäkirja teollisuuden huoltopäälliköiden kokouksessa 9.12.1940. STK I C 6:1. ELKA.

35 Samat; Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton/Justus Ripatti kierto-
kirje n:o 9, 18.1.1946. TJO, Historiikkiin perustamisvaiheen papereita. JTO:n
arkisto.

36 Lauri Hiltunen Lauritsalasta 8.12.1946 Antero Rautavaaralle. Työnjohto-opis-
ton perustamisvaiheeseen liittyvää sekalaista materiaalia. JTO:n arkisto.

le, joka oli kokemustiedon varassa hallinnut niin valmistusprosessin kuin työn organisoinnin. Muun muassa työntutkimukset rajoittivat työnjohtajien tehtäväkenttää työn järjestelyssä.³⁷

Kuitenkin myös työnjohtajia tarvittiin entistä enemmän, nopeimmin sotakorvausteollisuuteen. Samalla työntekijäin kollektiivisen voiman nousu asetti työnjohdolle uusia vaatimuksia. Työnantajien aiempi ”merkittävä ase” alaistensa johtamisessa, työpaikan menetyksen uhka, heikkeni olennaisesti, kuten Rautavaara totesi kuvatessaan vuonna 1959 Teollisuuden Työnjohto-opiston syntytaustaa. Oli esitettävä uusia aseita.³⁸ Erityistietoa vaativaksi rationalisoinnin osaksi nostettiin nekin tehtävät, jotka joka tapauksessa pysyivät työnjohdon alimmalla tasolla, eritoten tehtävä olla välittömässä kosketuksessa työntekijäin kanssa. Tässä oli kyse paitsi työnjohtajan auktoriteetista myös hänen lojaalisuudestaan. Ansiotaso erotti aiempaa vähemmän työnjohtajaa ammattityömiehestä, mutta johtamistaidon korostaminen työnjohtajan kvalifikaationa vahvisti työväenluokasta erottuvaa, yksilölliseen eteenpäinpyrkimiseen perustuvaa statusta.³⁹

Teollisuuden Työnjohto-opisto aloitti toimintansa vuonna 1946, samoin Teknillinen Kirjeopisto Tietomies. Molempia rahoittivat ja valvoivat teollisuuden työnantajajärjestöt ja talouspoliittiset etujärjestöt. Esimiesasemassa olevien kouluttamiseen osallistui myös Teollisuuden Työteholiitto, josta tehtiin vuonna 1949 koulutus- ja konsulttiyritys Oy Rastor Ab. Vuonna 1956 Tietomies siirtyi Rastorin omistukseen. Teollisuuden Työnjohto-opisto on puolestaan vuodesta 1969 toiminut nimellä Johtamistaidon Opisto.⁴⁰ Erikoinen osa 1940-luvulla pystytettyä teollisuuden koulutustoiminnan organisaatiota oli Työntutkijain Kilta (vuodesta 1957 Tuottavuusmiesten Kilta ja vuodesta 1967 Rationalisointiliitto), joka valvoi työntutkijain koulutusta ja määritteli pätevyysvaatimukset kisälli- ja mestaritutkinnoillaan. Rationalisointi-ideologiaan kytkettiin muinaisten ammattikuntien kä-

37 Tämä arvio esitettiin jo jatkosodan aikana vuonna 1943, kun työnjohtajakoulutusta käsiteltiin ensimmäisillä teollisuuden työtehopäivillä: ”Työnsuunnittelu on nykyisin tosin siirtymässä työnjohtajien harteilta työnsuunnittelukonttoreihin. Samoin muutamat kouluesimerkit maamme teollisuudessa viittovat tietä urakoiden määräämisen siirtymiseksi työnjohtajan tunnon ja myös tunteen varasta työntutkimuksiin perustuvaan järjestelmään.” Ilmari Harki: ”Työnjohtajakasvatuksen merkitys ja mahdollisuudet sen uusiin järjestelyihin”. Esitelmät ja keskustelu teollisuuden työtehopäivillä 4–5.10.1943, 124.

38 A. Rautavaara: ”Työelämämme suhdeongelmia”. Sosiaalinen Aikakauskirja 1959, 294–295.

39 Tällaiseen eteenpäinpyrkimiseen vedottiin esim. Kirjeopisto Tietomiehen ohjelmaesitteissä.

40 Tuomisto 1986, luku 3; Norvio 1976.

sitteet ja rituaalit. Tälläkin tavoin rationalisointi ja sitä johtanut insinööritieto esitettiin intressiristiitojen ulkopuolisina asioina.⁴¹

Teollisuuden Työnjohto-opiston työnjohtajan peruskurssin suoritti vuosina 1946–1949 yhteensä 808 työnjohtajaa. Sen lisäksi Teollisuuden Työnjohto-opiston runko-ohjelmaan kuuluivat tuona ajanjaksona ylityönjohtajien kurssi, jonka suorittaneita oli 98, sekä insinöörien kurssi, jonka kävi 189 insinööriä.⁴² Opiston kymmenen ensimmäisen toimintavuoden aikana, vuoden 1955 loppuun mennessä peruskurssin suoritti 2 520 työnjohtajaa. Työnjohto-opiston runko-ohjelman kurssien yhteenlaskettu osanottajaluku samalta ajalta oli 4 631. Lisäksi opisto järjesti yrityksissä ja yhteisöissä lyhyitä kursseja, luentotilaisuuksia ja neuvottelupäiviä.⁴³

Valtaosa työnjohtajista oli kuitenkin käytännön kokemuksen varassa. Vuonna 1955 esitetyn arvion mukaan Suomen teollisuuden palveluksessa oli tuolloin noin 15 000 työnjohtajaa tai vastaavassa asemassa olevaa. Teknillisen koulun käyneitä heistä oli 30 prosenttia; muut olivat pitkän linjan kulkijoita, entisiä ammattityömiehiä.⁴⁴

Kirjatiedon halua oli tosin niilläkin työnjohtajilla, jotka eivät olleet käyneet teknillistä koulua eivätkä liioin nauttineet Teollisuuden Työnjohto-opiston opetusta. Tietomiehen kirjeopiskelijaksi ilmoitautuneita oli vuosina 1946–1951 13 715 ja kymmenvuotiskaudella 1946–1956 kaikkiaan 27 637. Kirjeopiston kohderyhmänä eivät kuitenkaan olleet vain työnjohtajat vaan myös teollisuuden ammattityöntekijät. Ja vasta vuodesta 1956 Tietomiehen ohjelma rakentui ennalta määrättyjen opintotavoitteiden, kuten työteknillisen koulun, suorittamiselle. Sitä ennen moni keskeytti kirjeopiskelun lyhyeen.⁴⁵ Kuitenkin esimerkiksi Yhtyneiden Paperitehtaiden työnjohtajista yli

41 Killan perustamista Päämajan työntutkimustoimistossa syntyneen yhteenkuuluvuuden jatkajaksi ovat muistelleet E.M. Niini esitelmässään ”Miten Tuottavuusmiesten Kilta perustettiin” Killan veljesillassa 1964 sekä E.J. Lampén alustuksessaan ”Juuret ja latvus” Rationalisointiliiton Seniorikillan kokouksessa 1979. Rationalisointiaineisto IV:1. T.M. Kaipainen (Niinen alustus), XI:1. Alku Sirelius (Lampénin alustus). ELKA. Samasta hengestä on osoituksia (esim. lauluviikkoja 1940-luvun puolivälistä) myös ELKA:n Rationalisointiaineiston kansiossa IX:1, Jaakko Ruutu. – Ks. myös Rationalisointiliitto (1975), 13–22; Tuomisto 1986, 221–225.

42 Teollisuuden Työnjohto-opisto. Vuoden 1958 toimintakertomus, liite 1. JTO:n arkisto.

43 Teollisuuden Työnjohto-opiston toimintakertomukset. JTO:n arkisto. – Opisto järjesti esim. vuonna 1946 Enso-Gutzeitilla Tainionkoskella 71 tuntia käsittäneet työnjohtajakurssit. O.K. (= Otto Korpajaakko): ”Työnjohtajakurssit Tainionkoskella”. Enso-Gutzeit 6/1946.

44 Teollisuuden työnjohtajakoulutus. Tietomies (1955), 2.

45 Tietomies 25 vuotta. Rastor-utiset 4/1971, 3–9.

P y r k i m i n e n e t e e n p ä i n
m e r k i t s e e u s e i n k i n s a m a a k u i n
p y r k i m i n e n e s i m i e s a s e m a a n .

Oman alanne tietojen ja taitojen lisäämisen ohella valmistautukaa toimimaan pätevänä esimiehenä.

Johtamistaidolliset kurssimme on tarkoitettu sekä esimiesasemassa oleville että esimiesasemaan pyrkiville.

Kirjeopisto Tietomiehen johtamistaidollisten kurssien esitteestä vuodelta 1953.

90 prosenttia liittyi vuonna 1948 opintokerhoihin, joissa ryhdyttiin opiskelemaan Tietomiehen johtamistaidollista kurssia.⁴⁶ Opintielle lähtemistä oli joka tapauksessa ensimmäisen opetusvihon tilaaminenkin.

Teollisuuden koulutustoimintaa esitelleeseen *Tehostajan* numeroon vuonna 1948 painettiin mietelmä:

”Tähänastinen opetustyö on pakostakin viitoittanut vain yhden päämäärän: tekniikan. Sen rinnalle on nyt saatava vähintään yhtä tärkeänä tavoitteena kyky ja halu ymmärtää, hallita ja kasvattaa ihmistä, tuotannon herkinä tekijää.”⁴⁷

Ihmisen huomioonottaminen oli Suomessakin jo paljon aikaisemmin esitetty uutena haasteena. Uskomus siihen, että tämä oli uusi haaste, oli yhtä kaikki todellinen ja vaikuttava osa 1940-luvulla tapahtunutta rationalisointiliikkeen nousua.

Psykologian toivat yrityksiin ja työpaikoille muut kuin psykologit: työnjohtajat, insinöörit, sosiaalivirkailijat. Luultavasti sielutiede välittyi varsin vähän teorioiden tietoisina sovellutuksina. Pikemmin kyse oli arkiajatteluun liittyneestä tietoisuudesta, että ihmisten käsitteilykin oli oma taitonsa, jota oli mahdollista oppia. Kuitenkin psykologiaa myös opetettiin työnjohdon eri portailla toimiville.

Työn psykologia oli oppiaineena jo Ammattienedistämislaitoksen ensimmäisillä työnjohtajakursseilla 1920-luvulla. Sota-aikana aloitet-

46 ”Yhtiömme työnjohtajat ’koulunpenkillä’. Kirjeopiskelu saanut laajat mittasuhteet”. Työn Äärestä 3/1948; ”Työnjohtajien opintokerhotoiminnasta Valkeakoskella”. Työn Äärestä 1/1949.

47 Tehostaja 6/1948.

tuun työntutkijain koulutukseenkin sisältyi psykologista ainesta.⁴⁸ Työn rationalisoinnin ja työn psykologian yhteyksistä saivat oppia myös ne kolmisenkymmentä suomalaista rationalisoijaa, jotka osallistuivat toukokuussa 1943 Saksassa suomalaisia varten pidetyille rationalisointikursseille.⁴⁹

Teollisuuden Työnjohto-opistossa työnjohtajien peruskurssi oli alkuaikojen tärkein toimintamuoto, ja tässä vajaan kuukauden kurssissa psykologista ainesta oli huomattava määrä. Kevään 1946 ensimmäinen peruskurssi oli laajuudeltaan 142 tuntia, ja siitä työnjohto-oppia oli 29 tuntia sekä työn psykologiaa ja fysiologiaa 15 tuntia. Oppiainetta ”Työ ja terveys” oli 19 tuntia, ja työnantajan ja työntekijän suhdetta opiskeltiin yhdeksän tuntia. Teollisuuden organisaation opetusta oli retkeilyineen 31 1/2 tuntia. Muita aineita olivat työlainsäädäntö sekä liikuntakasvatus.⁵⁰

Työelämän rationalisoinnin ja psykologisoinnin yhteyttä kuvasti myös neljäkymmenluvun lopulla laadittu Tietomiehen opetusmateriaali. Siihen kuuluivat opetusneuvos Ohto Oksalan *Työn psykologia*, Teollisuuden Työnjohto-opiston rehtorin Antero Rautavaaran *Työnjohto-oppi*, saman opiston vararehtorin Erkki Mielosen *Luonneoppi* ja *Työnopetusoppi*, Työterveyslaitoksen puuhamiehiin kuuluneen lääketieteen tohtori Martti J. Karvosen *Työn fysiologia* sekä Teknillisen korkeakoulun teollisuustalouden professorin Eino M. Niinen *Työntutkimustekniikka* sekä hänen johdollaan kirjoitettu *Teollisuustalous*.

Amerikkalaisen Training within Industry (TWI) -organisaation ohjelmista ensimmäisenä omaksuttiin suomalaisteollisuuden koulu-

48 Rationalisointilautakunnan ensimmäiset työntutkimuskurssit pidettiin toukokuukuussa 1942 Tampereella. Aloite tuli sikäläiseltä teknilliseltä seuralta ja erityisesti seurassa toimineilta Valtion lentokonetehaan insinööreiltä. 75 tunnin kurssiin kuului kuusi oppituntia ”työn fysiologiasta, psykologiasta ja työntekijäin valinnasta”. Fysiologian asiantuntijana oli Ammattienedistämislaitoksen johtaja, insinööri Väinö Valkola, joka oli perehtynyt muun muassa väsymyksen ongelmaan. Psykologiaa opetti VR:n psykoteknillisen toimiston johtaja Ohto Oksala. Osin samojen miesten esittäminä nämä asiat olivat esillä myöhemmilläkin työntutkimuskursseilla. – Kopio teknikko Eero Salosen todistuksesta Tampereen työntutkimuskursseilta. Rationalisointiperinne, 1275–1364, Eero Salonen, liite 1. SKS:n kansanrunousarkisto; Suomen Teollisuusliiton kiertokirjeet n:o 35/42 12.10.1942 ja n:o 11/43 23.2.1943. ELKA.

49 Matkakertomus. Finnischer Ingenieur-Kursus für Rationalisierung und wissenschaftlicher Betriebsführung. VDI, Berlin 10.5.1943–22.5.1943, erityisesti s. 53–54. Työtehovaltuuskunnan asiakirjoja 1942–1950, kansio 2. Valtioneuvoston arkisto; Teräs 1993, 51–52.

50 A. Rautavaaran laatima ”Muistio Teollisuuden Työnjohto-opiston ensimmäisen kurssin järjestelystä”, päivätty 21.2.1946. JTO:n arkisto; ”Teollisuuden Työnjohto-opisto aloittaa toimintansa”. Teollisuuslehti 3/1946.

tustoimintaan työnopastusohjelma. Oppi hankittiin lähinnä Ruotsin kautta, ja Teollisuuden Työteholiitto aloitti ohjaajien kouluttamisen vuonna 1948.⁵¹ Toisen TWI-ohjelman, työn ihmissuhdeohjelman, mukainen koulutus käynnistettiin vuonna 1949 Teollisuuden Työnjohto-opistossa, ensinnä insinöörikurssin osana. Alkuoppi haettiin tässäkin Ruotsista. Vuoden 1950 loppuun mennessä TWI-ihmissuhdekoulutusta oli Suomessa saanut noin 1 000 teollisuuden eriasteista esimiestä.⁵²

11.2. Psykologinen rationalisointi

11.2.1. Voimajärjestelmiä

Työn ja työntekijän sielutieteellisen käsittelyn varhaiset suomalais-esitykset olivat arvostelleet taylorismin ihmiskuvaa. Psykotekniikan maahantuojaan kuuluneen Aksel Rafael Kurjen katsomukset tekniikan, kulttuurin ja työläisten sielunelämän suhteista liittyivät paljossa maailmansotien välisen ajan saksalaisten oikeistovirtausten ”reaktionääriin modernismiin”. Ammattienedistämislaitoksen opettaja V.A. Niinen puolestaan omaksui 1930-luvun lopussa Ruotsin työnjohto-opiston kurssilla ajatuksia, joissa oli aineksia Yhdysvalloissa kehitetystä *human relations* -suuntauksesta.⁵³ Hän kirjoitti vuonna 1942:

”Taylorismi tekee ihmisestä eräänlaisen työkoneen tai työkoneen osan, erittelee työn pieniin sieluttomiin osiin, niin pieniin, että kuka maallikko tahansa kykenee työsuorituksen tekemään alati toistuvana samanlaisena liikkeenä. Se ei kysy, onko työläisellä henkistä puolta olemassakaan, eikä se kysy, viihdytkö sinä työssäsi. Se kysyy pikemminkin, omaatko sinä niin sieluttoman asenteen työssäsi, että kykenet siinä ja siinä aikamäärässä suorittamaan tämän työvälineesi avulla edeltäpäin tarkoin lasketun työpaljouden. Se ei

361

- *****
- 51 Leo Sarvimäki: ”Vuosi työnopastustoimintaa TWI-menetelmän mukaan”. Tehostaja 7/1949; A. Rautavaara: ”Uusia virtauksia työnopetuksen alalla”. Teollisuuslehti 4/1948.
 - 52 Teollisuuden Työnjohto-opiston hallituksen pöytäkirjat 14.3.1949, 24.5.1949 ja 24.2.1950; Teollisuuden Työnjohto-opiston vuosikertomus toimintavuodelta 1949, 4–5; Teollisuuden Työnjohto-opiston vuosikertomus toimintavuodelta 1950, 6. JTO:n arkisto. – ”The T.W.I. system emphasises chiefly the need for supervisors to understand thoroughly certain principles governing the rational organisation of their work. These principles are very simple, based on the most elementary logic and easy to remember.” Supervisory Training in European Countries (1950), 5.
 - 53 Vrt. Niinen 1942, 7–8; Eteläpelto 1979, 9.

myöskään kysy, onko tällä koneensyöttäjä ihmisellä harrastuksia työpaikkansa ulkopuolella ja onko hänellä henkisiä ja ruumiillisia tarpeita, jotka olisi tyydytettävä kuten 'vapaiden' ihmisten tarpeet.”⁵⁴

Toisin kuin Kurkea, Niinistä luettiin toisen maailmansodan jälkeenkin. Ammattienedistämislaitoksen työjohto-opetuksen oppikirjana käytetystä Niinisen kirjasta *Sielutieteelliset ja kasvatusopilliset näkökohdat työnjohdossa* otettiin vuonna 1948 toinen painos. Siinä Niininen otti huomioon ”muuttuneet olosuhteet” lisäämällä kirjaan luvut ”Nainen työjohtajana” sekä ”Työjohto demokraattisessa yhteiskunnassa”.⁵⁵

Kuitenkin Suomeen soveltuu huonosti työsuhteoppien historian esityksistä tuttu kuvio, jonka mukaan psykologia tuotiin työorganisaatioihin pehmeänä vastauksena tätä ennen taylorisoitujen työprosessien ongelmiin. Työntutkimusten käyttöönotto ja työpsykologian esiinnostaminen olivat samanaikaisia 1940-luvun ilmiöitä, jotka kietoutuivat toisiinsa jotensakin sopusointuisesti. Työelämään sovellettu psykologia julisti sekin työn, työntekijän ja työsuhteen rationalisoinnin sanomaa. Psykologia tuli tekemään sellaista työelämän järjestystä, jossa sekä työnantajan työjohtovalta että pariteettinen työmarkkinakompromissi olisivat tunnustettuja, luonnollisiksi ajateltuja keinoja tehostaa tuotantontekijäin funktionaalista yhteistoimintaa.

Samalla kun työpsykologia liittyi ”rationalisointiliikkeeseen”, sen nousu oli merkittävä juonne psykologian muotoutumisessa itsenäiseksi oppiaineeksi sekä psykologian professionalisoitumisessa. Vasta vuodesta 1946 Helsingin yliopistossa voitiin suorittaa erillisiä psykologian arvosanoja. Vuonna 1951 Kai von Fieandt nimitettiin Helsingin yliopiston ensimmäiseksi psykologian professoriksi. Samoihin aikoihin, vuonna 1952, Ohto Oksala astui virkaan Teknillisessä korkeakoulussa Suomen ensimmäisenä työpsykologian ja työjohtopien professorina. Hän johti myös juuri käynnistetyn Työterveyslaitoksen psykologista osastoa. Teknillisen korkeakoulun työpsykologian oppiaine ja Työterveyslaitoksen psykologinen osasto kytkeytyivät toiminnoiltaan ja työvoimaltaan toisiinsa.⁵⁶

.....
54 Niininen 1942, 91.

55 Niininen luennoi myös muutamilla SAK:n luottamusmieskursseilla siitä, mitä työläisen tai luottamusmiehen ”tulee tietää psykologiasta”. ”Luottamusmieskurssit Tampereella ja Porissa”. Palkkatyöläinen 8.3.1946; ”189 luottamusmiestä kursseilla Kotkassa”. Palkkatyöläinen 29.3.1946.

56 Ammattilääketieteen Säätiö. Työterveyslaitos. Toimintakertomus 1945–1955 (1956), 9, 20–23; Eteläpelto 1979; Kirjonen 1980.

Vuonna 1948 julkaistiin Oksalan oppikirja *Työn psykologia*. Se muodostui kahdestatoista Kirjeopisto Tietomiehen opetuskirjeestä. Kohderyhmänä olivat Tietomiehen ja Teollisuuden Työnjohto-opiston työnjohto-opiskelijat, mutta kirja sisällytettiin myös esimerkiksi vuonna 1950 toimintansa aloittaneen Ammattiyhdistysopiston alimman kurssin oppimateriaaliin⁵⁷. Se saavutti lukijoita laajemminkin alan suomalaisena perusteoksena.

Kirja kertoi, että psykologia oli luonnontiedettä ja työpsykologia oli rationalisointia.

Oksalankin mielestä tosin ”eräät amerikkalaiset työtehostamismenetelmät” olivat teknikkojen kehittäminä käsitelleet ihmistä ”liiaksi koneen kaltaisena” ymmärtämättä, että ihmiset olivat keskenään erilaisia.⁵⁸ Ja kirjan lopetuksessa human relations -suuntauksen vaikutteet olivat ilmeisiä:

”Vanha patriarkaalisuus on elänyt aikansa. Kylmä taloudellinen ja juriidinen asenne ei tyydytä ihmisluontoa. Pyritään elimellisiin työyhteisöihin, joissa ihmisten väliset suhteet ovat myös inhimillisiä suhteita.”⁵⁹

Loppuhuipennuksen edellä Oksala selosti niin sanottuja Hawthorne-kokeita, jotka tunnetaan tuon suuntauksen lähtökohtana. Mutta mil-laiseksi human relations -koulukunnan ja taylorismin suhde arvioi-daankin, Oksala kumminkin kehui Tayloria.

Rationalisointia oli Oksalan mukaan kahtalaista. *Teknillinen* rationalisointi kohdistui aineellisiin tuotannontekijöihin ja *biologinen* rationalisointi elollisiin tuotannontekijöihin. ”Täysin määrätietoinen rationalisointityö” oli aloitettu samanaikaisesti kummallakin linjal-la. ”Taylorin suurisuuntaista kaukonäköisyyttä” todisti, että hän oli oivaltanut jälkimmäisen, inhimillisiin tekijöihin kohdistuvan rationa-lisoinnin merkityksen. Biologisessa rationalisoinnissa taas Oksala erotti kaksi alalajia, *fysiologisen* ja *psykologisen* rationalisoinnin. Taylor oli saavuttanut huomattavia tuloksia edellisessä lajissa. Saa-vutusten suuruutta korosti, ettei hänen aikanaan ollut ollut tarkkoja keinoja mitata kunkin työtehtävän vaatimaa energiamäärää. Psyko-

57 SAK:n työvaliokunta 15.8.1950. AyA.

58 Oksala 1948, (1) 10. – Oppikirjan ensimmäisessä painoksessa vuodelta 1948 sivut on numeroitu opetuskirjeittäin. Myöhemmissä painoksissa, ainakin jo vuoden 1956, sivunumerointi on juokseva. Vuoden 1956 painos näyttää olevan tekstiltään täysin muuttamaton. Kuitenkin seuraavassa viittaukset tehdään vuoden 1948 painokseen, jolloin suluissa on opetuskirjeen (pääluvun) numero.

59 Sama, (12) 16.

logisen rationalisoinnin tieteellisenä pohjana oli työn psykologia ja tavoitteena sen varassa toimiva työnjohto. Työnjohto oli ”käytäntöön sovellettua työn psykologiaa”.⁶⁰

Oksalan työpsykologia saatteli sielun rationalisoitavaksi, siinä missä työfysiologia oli Taylorista alkaen rationalisoinut ruumista. Siellä nykyaikainen sielutiede ei suinkaan tarkoittanut ”jotain hämähäperäistä henkiolentoa, vaan määrittelee sen aivan luonnontieteellisesti”. Sielu oli elollisten olentojen, ”ennen kaikkea ihmisten”, hermostoon ja nimenomaan keskushermostoon sisältyvä ”järjestelmä, joka säännöstelee niiden toimintaa ja käyttäytymistä”. Psykologian tutkimuskohteena oli siis ”elollisten olentojen” toiminta ja käyttäytyminen ja työn psykologian kohteena ”ihmisen” toiminta ja käyttäytyminen ”hänen tehdessään työtä”; työpsykologiassa siis elollisten olentojen piiri oli rajoitettu ihmisiin.⁶¹

Samoihin aikoihin behavioristisen politiikantutkimuksen puolesta puhuja Jussi Teljo sanoi sielutieteen tulevan mainiosti toimeen ilman sielua ja väitti valtio-opin vastaavasti selviytyvän valtiotta.⁶² Oksalan sielutieteeseen sisältyi sielu, mutta vain nimenä toiminnan ja käyttäytymisen hermostolliselle sääntelyjärjestelmälle. Siksi sielutiede oli luonnontiede. Monessa suhteessa se muistutti fysiikkaa, ”tekniikan miesten hyvin tuntemaa tiedettä”. Sekä psykologia että fysiikka nimittäin tutkivat ”järjestelmiä, nimenomaan voimajärjestelmiä”.⁶³ Teroittaessaan tätä yhtäläisyyttä Oksala ilman muuta halusi vaikuttaa työpsykologisen tiedon mahdollisiin tilaajiin ja soveltajiin, jotka olivat ”tekniikan miehiä” tai näiden vaikutuksen alaisia. Mutta kyseessä oli myös olennainen sisällöllinen kytkentä. Sen sai aikaan niin sanottu kenttäteoria.

Kenttäteorian kansainvälisesti kuuluisin kehittäjä oli saksalais-juutalainen psykologi Kurt Lewin, joka Hitlerin valtaantulon jälkeen pakeni Yhdysvaltoihin ja jatkoi siellä erityisesti ryhmädynamiikan tutkimuksiaan. Suomessa kenttäteoria sai 1940-luvulla ihmistä tutkivissa tieteissä suuremman merkityksen kuin muissa Pohjoismaissa. Ansio tästä oli ennen kaikkea Eino Kailan. ”Kenttä” tuli sähkömagnetismia tutkivasta fysiikasta. Käsitteen katsottiin kuvaavan myös ihmisen sielunelämää ja sen sosiaalista kontekstia. Kenttä koostui osien kaikinpuolisista vaikutussuhteista ja jännitteistä, siinä sitoutui ja vapautui energiaa, ja yksittäiset tapahtumat olivat aina riippuvai-

60 Sama, (1) 8–10.

61 Sama, (1) 1–2.

62 Jussi Teljo: ”Valtio-opin tehtävät ja menetelmät”. Suomalainen Suomi 1950, 16.

63 Oksala 1948, (1) 2–3.

sia koko kentästä.⁶⁴

Energia oli keskeinen kategoria, niin kuin se aiemmin oli ollut erityisesti Wilhelm Ostwaldilla ja hänestä vaikuttuneella Yrjö Ruudulla. Energian korostus merkitsi mekanististen mallien kritiikkiä, mutta myös tarjosi yhdet ja yhteiset välineet biologisen organismin, ihmisielun, ihmisyyhteisön, kansantalouden sekä tuotantoteknologian käsittämislle.

Jo ennen Oksalan *Työn psykologiaa* Onni Wiherheimo sovelsi Lewinin kenttäteoriaa kirjassaan *Julkisen talouden psykologinen kenttä* vuodelta 1943. Oksala puolestaan puhui oppikirjassaan ”sosiaalisesta kentästä”, jossa ihmisyksilö toimi niin kuin magneetti monien muiden magneettien keskellä, ja tähdensi, että työyhteisön sielulliset voimat ja ilmiöt olivat kenttäominaisuuksia: ”kaikki on kaikesta riippuvaista ainakin jossain määrin”.⁶⁵ Kenttäteoria vaikutti myös työnjohtajien psykologisia johtajaominaisuuksia koskeneessa tutkimuksessa, joka muiden muassa Oksalan myötävaikutuksella pantiin alulle vuonna 1950 Teollisuuden Työnjohto-opiston piirissä. Tutkimuksen teki Kullervo Rainio. Hän kehitti työnjohtajien valintatestit sekä laati väitöskirjan, joka valmistui vuonna 1955.⁶⁶

Silmiinpistävän nopeasti 1940-luvun lopulla suomalaisteollisuuden johtamistaidollisessa koulutuksessa omaksuttiin amerikkalaiset opit englanninkielisine lyhenteineen ja iskusanoineen. Näiden avulla osaltaan yhteiskuntajärjestelmän ylläpitäjät manifestoivat Suomen länsi- maisuutta kylmän sodan maailmassa. Kuitenkin siinä, miten psykologiaa ja sosiaalipsykologiaa tuotiin suomalaiseen työelämään, ilmeni jatkuvuus eurooppalaisista positivismiin ja tieteellisen monismin traditioista amerikkalaisiin asenteita mittaaviin sosiaalitieteisiin. Kenttäteoria välitti tätä jatkuvuutta.

365

11.2.2. Yksilöiden erilaisuus ja sosiaalinen sopeutuminen

Kirjoittaessaan työntekijäin ”sielullisesta energiataloudesta” Oksala ei ensi sijassa etsinyt tekniikan miehiä puhuttelevaa kielikuvaa. Energia *oli* hänen käsitejärjestelmänsä keskus. Siitä hän Kailaa seuraten

* * * * *

64 Allardt 1973, 248–254; Ahokas–Vilkkumaa 1984, 38–47; Sahakian 1982, 296–316; Jääskeläinen 1990.

65 Oksala 1948, (12) 1, 15.

66 Teollisuuden Työnjohto-opiston vuosikertomus toimintavuodelta 1950, 10. JTO:n arkisto; Rainio 1955; Sjöberg 1958, 339–340.

johti toisen tärkeän käsitteensä, *tarpeen*. Sielullisen energian vaikutustapana olivat tarpeet; energia ilmeni tarpeina; tarpeet olivat energian purkaumia.

Myöhemmin tunnetuksi tulleen Maslowin tarvehierarkian tapaan Oksala esitti, että tarpeita oli eriasteisia. Ennen kaikkea myös sama tarve saattoi esiintyä eritasoisena, näkökohta jonka sivuuttamisesta Oksala sittemmin arvosteli Maslowia⁶⁷. Kyse oli hermoenergian jännitteen eri asteista. Luova työ vaati korkeinta sielullisen energian jännitettä. Siihen kykeni siis sellainen yksilö, jolla oli tällaisen jännitteen mukainen korkeimmantasoinen tarve ja joka henkisin harrastuksin tyydytti tätä tarvettaan ja piti yllä hermoenergiensa jännitettä.⁶⁸

1940-luvulla tapahtunutta työpsykologian nousua pohjusti kaksi työntekijän käsittelyn kysymystä, jotka psykologi osoitti oman asiantuntemuksensa alaksi. Ne olivat erilaisuuden käsittely ja motivaation käsittely. Tarpeen käsite, sellaisena kuin Oksala sen määritteli, yhdisti erilaisuuden ja motivaation ongelmien systemaattiset ratkaisut. Työntekijäin erilaisuus oli heidän tarpeidensa eli heidän hermoenergiansa jännitteiden eriasteisuutta, ja heidän työskentelynsä tehokkuus taas riippui siitä, missä määrin työ tyydytti heidän tarpeitaan.

366

Erilaisille työntekijöille sopi erilainen työ. Työn teknisessä järjestyksäkin oli tosin ollut inhimilliseltä kannalta moitteen sijaa, sen Oksala myönsi kuvatessaan liukutyötä. Mutta samalla kun pakkotahainen vaihtely oli osoittautunut taloudellisesti korvaamattoman edulliseksi, oli tullut todistetuksi myös, ettei tällaisen työn oikein järjestettynä tarvinnut muodostua epäinhimilliseksi. Rytmillisyytensä ansiosta se saattoi olla suorastaan miellyttävää, ja työntekijäin liittymistarve sai tyydytystä työprosessin luomasta yhteenkuuluvuudesta, eikä pelkästään työntekijäin keskinäisestä yhteydestä vaan jopa työntekijän ja liukuhinnan välisestä sidoksesta. Liukutyön järjestyksessä vain piti ottaa huomioon psykologiset näkökohdat. Oli määriteltävä oikein työtahti ja elpymisajat, varmistettava palkan ja suorituksen vastaavuus, otettava huomioon ihmisen päivittäinen psykofysiologinen työtehokäyvä sekä tehtävä pakkotahainen työ rytmilliseksi. Mutta ensimmäisenä psykologisena vaatimuksena oli sopivien työntekijäin valitseminen.

Suhtautumisessa yksitoikkoiseen toistotyöhön oli Oksalan mukaan erotettavissa kolme ihmisryhmää. Oli ensinnäkin ihmisiä, jotka näyttivät mielellään suorittavan yksitoikkoista työtä, vieläpä saavan siitä

* * * * *

67 Oksala 1971, 140–144.

68 Oksala 1948, (4) 9–10.

tyytyksensä. Ja koska tällaista työtä oli kosolti tarjolla, nämä ihmiset olivat yhteiskunnalle käyttökelpoista työvoimaa. Toisen pääryhmän muodostivat yksilöt, jotka eivät kerta kaikkiaan menestyneet tai viihtyneet yksitoikkaisessa työssä. Lahjakkaat tästä ryhmästä pystyivät merkittäviin saavutuksiin itsenäisessä ja luovassa työssä, mutteivät kuitenkaan yltäneet vastaaviin työmääriin kuin edellisen ryhmän lahjakkaat. Jälkimmäisen ryhmän kyvyiltään rajoittuneet puolestaan olivat yhteiskunnalle heikkoa työvoimaa. He hakeutuivat vaatimattomiin tehtäviin, joissa vaihtelua toi kanssakäyminen yhä uusien ihmisten kanssa, kuten myyjiksi, tarjoilijoiksi ja partureiksi. Parasta mahdollista työvoimaa he eivät kuitenkaan olleet edes näihin tehtäviin. Kolmas pääryhmä oli edellisten välimuoto. Nämä ihmiset eivät saaneet täyttä tyydytystä yksitoikkaisesta työstä, mutta menestyivät siinä ehdollisesti. He näet työnsivät mekaanisen ja automaattisen työnssä sielunelämän reuna-alueelle ja harrastivat keskusalueilla jotakin aivan muuta. He selviytyivät rakentamalla valveunissa pilvilinnoja, lauleskelemalla ja hyräilemällä ja kuuntelemalla musiikkia, mikäli sitä työpaikalle järjestettiin. Huomattava osa teollisuuden vaihtotyössä ja konttorien rutiinityössä olevista naisista kuului Oksalan käsityksen mukaan tähän ihmisryhmään. Niin kuin monet muutkin opettamansa asiat, Oksala palautti tämän kolmijaon psykofysiologisiin eroihin, tässä tapauksessa eroavuuksiin siinä, missä tahdissa eri ihmistyyppit käyttivät aivorungon uumenista kumpuavan energian.⁶⁹

Yksilöiden erilaisuuden hallinta oli kaiken kaikkiaan keskeistä siinä, miten työelämän ongelmat nostettiin psykologian professionalisoitumisen pontimeksi. ”Ihmiset eivät ole niinkään hyviä tai huonoja, vaan ne ovat ennenkaikkea erilaisia ja menestyvät vain heidän erikoislaatuun vastaavissa olosuhteissa”, Teollisuuden Työnjohto-opiston vararehtori Erkki Mielonen kirjoitti vuonna 1948 oppikirjassaan *Luonneoppi*, jossa hän tukeutui Kretschmerin typologiaan. Paljon huomiota Mielonen uhrasi erityisen erilaisiin työvoiman ryhmiin, kuten luonnevikaisiin, nuoriin ja naisiin.⁷⁰

Varsinaiset professionaaliset käytännöt keskittyivät psykologisiin testeihin. Esimerkiksi Oksala liittyi psykoteknillisen soveltuvuustutkimuksen perinteeseen. Ennen tuloaan Teknilliseen korkeakouluun ja Työterveyslaitokseen hän oli toiminut VR:n psykoteknillisen toimiston päällikkönä sekä johtanut kauppa- ja teollisuusministeriön yhteyteen vuonna 1945 perustettua ammatinvalinnanohjaustoimistoa.

.....

69 Sama, (6) 6–9, (8) 7–18.

70 Mielonen 1948, 22.

Työvoiman valinnan rationalisointi soveltuvuustestien muodostui päälinjaksi myös Työterveyslaitoksen psykologisen osaston palvelutuotannossa.⁷¹

Kuria ei kuitenkaan voitu laskea sen varaan, että erilaisiksi mitatut yksilöt asetettiin heille sopiviin erilaisiin tehtäviin. Oksalan vastuulla olleeseen Teollisuuden Työnjohto-opiston työn psykologian opetukseen kuuluivat työnjohtajien peruskursseilla ”alustukset ja keskustelut” aiheista ”Ihmisjoukkoa hallitsevat voimat ja niiden ohjaaminen”, ”Työporukka ja työsalin pienois-yhteiskuntana” sekä ”Työyhteisöön sopeutumattomat työntekijät”.⁷² Vuonna 1948 Työnjohto-opisto julkaisi sarjassaan Kai von Fieandtin vihkosen *Joukko- ja ryhmäpsykologiasta työyhteisöissä*. Kirjoittaja kiinnitti huomiota siihen, miten ”kiihoituksen harjoittajat” käyttivät hyväkseen ”psykologisen joukon” ominaisuuksia. Lopuksi hän esitteli keinoja tilanteen hallitsemiseksi ”joukko- ja ryhmätoiminnan kärjistyessä”. Neuvoissa näkyi myös työväenliikkeen ajankohtaisten sisäisten vastakohtien vaarinnotto: ”Älä ahdistele alaistesi luottamusmiestä järkevällä todistellasi myönnetyksiin, jotka liiaksi vaikeuttavat hänen asemaansa oman ryhmän opposition kannalta.”⁷³

368

Yksilöllisen erilaisuuden hallinta jo sinänsä tähtäsi myös työläiskollektiivisuuden hallintaan. Ja työntekijöillä oli heidän käsittelyään vaikeuttavia yhteisiä ominaisuuksia. Voitiin korostaa, että he olivat psykologisesti monimutkaisempia kuin ennen, ”nykyaikaisia ihmisiä”, kuten Virkkunen sanoi vuonna 1948 STK:n tehdaslehtipäivillä.⁷⁴ Mutta psykologisen otteen puolestapuhujat tarttuivat myös ikimuistoisiksi oletettuihin suomalaisen työntekijän ominaisuuksiin, kansanluonteeseen. Kun teollisuuden koulutusorganisaatio käynnisti vuonna 1948 amerikkalaisen TWI-ohjelman mukaista työnopastuskoulutusta, tähdennettiin, että ohjelma oli sovellettava ”suomalaisen miehen luonnetta” vastaavaksi.⁷⁵ Mielonen puolestaan kirjoitti *Luonneopissaan*:

”Kansanluonteen tunteminen on jokaiselle johtaja-asemassa olevalle tärkeitä. Vain kansallisen omalaatuisuuden huomioonottavat organisaatio- ja kurinpitäjärjestelmät, kasvatustapa- ja joht-

71 Eteläpelto 1979; Kirjonen 1980.

72 ”Työn psykologia”. TJO, Historiikkiin perustamisvaiheen papereita. JTO:n arkisto.

73 von Fieandt 1948, lainaukset s. 13, 35–36.

74 Ks. edellä s. 345.

75 Leo Sarvimäki: ”Vuosi työnopastustoimintaa TWI-menetelmän mukaan”. Tehostaja 7/1949, 11.

tamiskeinot tuovat tyydyttävän tuloksen. Silloin – mutta vain silloin – osoittautuu myös ennakkoluulo ’suomalaisen miehen sopeutumattomuudesta kuriin’ vääräksi.”⁷⁶

11.2.3. Sota-ajan kysymyksenasettelut

Kurin ja kansanluonteen problematiikkaan olivat ohjaamassa sentapaiset sotilaselämän kokemukset, joita Knut Pipping ja Väinö Linna tahoillaan tulkitsivat. Näyttää siltä, että sota-aika ylipäättään vaikutti suuresti sodanjälkeisiin kysymyksenasetteluihin. Tämä ei tarkoita vain sodan yhteiskunnallisia seurauksia, vaan myös sitä, että sotavuosien pakottavista tehtävistä hahmottui sellainen yhteiskunnallisen todellisuuden jäsennys, jonka mukaisesti ongelmia sodan jälkeen määriteltiin ja tieteellistettiin.⁷⁷

Sota-aika ensiksikin vahvisti käsitystä yhteiskunnasta funktionaalisen kokonaisuutena, jota piti ja voitiin tietoisesti suunnitella ja ohjata.⁷⁸ Toiseksi tuo vaihe johti huomion yksilöiden erilaisuuden hallintaan. Ideologinen yhdenmukaistaminenkin edellytti sitä. Kolmanneksi sota-aikana hahmottui ongelmakenttä, jossa ei ollut kyse vain yhteiskunnallisten funktioiden ja erilaisten yksilöiden yhteensovituksista, vaan myös ”kolmannesta” yksilön ja yhteiskunnan välissä, erityisestä sosiaalisesta sfääristä, jonka huomioonottoa sekä organisatioiden tehokkuus että niiden koheesio näytti edellyttävän.

”Oikeata miestä oikealle paikalle” ajanut ajattelu voimistui sota-aikana. Työvoimaa oli tuolloin niukalti valikoitavaksi ja monen ”oikean miehen” paikan täytti nainen.⁷⁹ Eikä työvoimapula vastoin sodanaikaisia odotuksia kääntynyt työttömyydeksi sotilaiden palattua rintamalta, vaan se jatkui sotakorvausten ja jälleenrakennuksen aikana vuoteen 1948. Moni palasi sodasta invalidina. Näissä oloissa työvoiman soveltuvuuden ongelma vahvisti funktionaalista yhteiskuntakuvaa: yhteiskunta koostui standardisoitavista tehtävistä, jotka oli koetettava täyttää niin, että niukka työvoima olisi mahdollisimman taloudellisessa käytössä ja että toimintahäiriöt estyisivät.

Sota-ajan työmailla myös sosiaalinen sopeutuminen hahmottui ongelmaksi uudella tavalla. Erityisesti tämä koski yleisen työvelvolli-

⁷⁶ Mielonen 1948, 2.

⁷⁷ Kettunen 1994, 87–91.

⁷⁸ Tihihonen 1985, erityisesti s. 209–212, 226–230, 281–288. Ks. myös Tarvainen 1991, 232–257; Korvenmaa 1992; Nupponen 1993.

⁷⁹ Sota-ajan työvoimapolitiikasta ja -hallinnosta ks. Saraste 1983.

suuden tai asevelvollisuuden perusteella koottuja työjoukkoja.⁸⁰ Kun näiden työmaiden kokemuksia sodan jälkeen arvioitiin, pääteltiin optimistisesti, että vajaakykyistä, vähälahjaista, asosiaalista ja muutenkin sekalaista työntekijäjoukkoa hallitessaan työnjohtajat olivat joutuneet omaksumaan psykologisen ja pedagogisen otteen, ja toivottiin, että muutos jäisi pysyväksi.⁸¹

Työntekijän psykologiselle tarkastelulle muodostui sotavuosina myös muita edellytyksiä kuin ”rationalisointiliikkeen” nousu. Ihmismieli, mieliala, tuli ennennäkemättömällä tavalla valtiollisen mielenkiinnon kohteeksi. Propagandaa tuotettiin ja sen tehoa seurattiin aivan uudella systemaattisuudella. Mielialan valvonnassa korostui myös yksilön ja yhteiskunnan välissä oleva sosiaalinen ryhmämuodostus. Vaara väijyi kelvottomasti asennoituvassa yksilössä, esimerkiksi huonojen huhujen levittäjässä, joka turmeli laajalti yhteisöään. Yhteisöllinen kontrolli toiselta puolen oli tarpeen tällaisen asennoitumisen estämiseksi. Propagandatyö ei voinut olla psykologikoulutuksen saaneiden varassa, siihen heitä oli aivan liian vähän, mutta näkemystä sielun hallinnan tarpeellisuudesta sen yhteydessä vahvistettiin.⁸²

Sotaa käyvässä armeijassa kaikki nämä kysymykset tiivistyivät. Sen toimintakyvyn ehtoja ja ongelmia olivat yksilön ja ryhmän suhde, erilaisuuden ja yhdenmukaisuuden suhde, kokonaisuuden rakentaminen funktionaalisen erilaisuuden ja hierarkkisen eriarvoisuuden varaan sekä muodollisen organisaation ja siitä riippumattoman yhteenliittymisen suhde. Armeija vaikutti suuresti sekä rationalisointityöhön että ideologisen yhdenmukaisuuden vaalintaan ja myös näiden kahden asian yhdistämiseen. Päämajan työntutkimustoimisto kou-

80 Työvoiman käytön ongelmat antoivat pontta sen erilaisille luokitteluille. Jatkosodan alkuajalta olkoon esimerkkinä komitea, jonka kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö asetti elokuussa 1941 Suomen Rationalisointityön Edistämisyhdistyksen esityksestä pohtimaan ”työvoiman tehokkaamman käytön järjestämistä yleisissä töissä nykyoloissa”. Mietinnössään komitea muun muassa ryhmitteli työvelvollistyövoiman heikkouden syitä. Näihin kuului sopimattoman iän, sairauden ja puuttuvan työkokemuksen lisäksi myös työhaluttomuus. Komitea erotteli neljä työhön haluttomien ryhmää: yleensä työhön haluttomat; juopottelevat ja pelurit; ryömäläiset; rikolliset. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle osoitettu, 20.9.1941 päivätty mietintö. Tuotantokomitea 1940–1942, kansio 1. Valtioneuvoston arkisto. – Mauri Ryömän mukaan nimetyn vasemmistoväen sisällyttäminen luokitukseen kuvasti, että työhalun ja työhaluttomuuden käsitteillä oli, niin kuin kansalaissodan jälkeen, vahva poliittinen lataus.

81 Kaarlo Helasvuo: ”Työnjohtajan kasvattaja-asemasta”. Yhteiskunnallis-psykiatrinen vuosikirja 1942–1945. Helsinki 1945, 27–48.

82 Vrt. Kai v. Fieandt: ”Psykologia puolustusvalmennuksen aputiteenä”. Sielun Terveys. Yhteiskunnallis-psykiatrinen aikakauslehti 1–4/1940; Rose 1990, 15–21, 40–52.

lutti työntutkijoita ja suoritti kenttätöitä.⁸³ Päämajan valistustoimisto etsi mielialaa muokatessaan ja valvoessaan tukea psykologiasta. Valistusupseerien oppikirjoihin kuului Niinisen *Sielutieteelliset ja kasvatustieteelliset näkökohdat työnjohdossa*. Valistustyön suunnittelijat joutuivat myös huomaamaan, että sanoman perillemeno edellytti kosketusta virallisen organisaation ja sen tavoitteiden alapuoliseen kulttuurikoodistoon.⁸⁴

Sodan jälkeen monet upseerit saivat johtajakokemukselleen käyttöä teollisuusyritysten palveluksessa. Useista tehtiin sosiaalipäälliköitä. Päämajan työntutkimustoimiston väellä oli keskeinen asema työntutkimusten laajentamisessa ja organisoimisessa sodan jälkeen. Päämajan valistustoimiston entisestä päälliköstä, majuri Antero Rautavaarasta tuli Teollisuuden Työnjohto-opiston rehtori. Tällä välin hän oli ehtinyt tehdä jonkin aikaa valistustyötä myös Tapaturmantorjuntayhdistyksen palveluksessa.⁸⁵

11.2.4. Tapaturmantorjunta inhimillisen tekijän hallintana

Niin kuin Taylor aikoinaan, 1940-luvun suomalaiset työn psykologit kohottivatkin ”terveen järjen” tieteellisen työnjohdon auktoriteetiksi: ”– – ihmisten kasvattamisessa ja opettamisessa samoin kuin muussakin johtamistoiminnassa juuri *terveellä järjellä* on ylin vaikutusvalta.”⁸⁶ Safety First -henkinen tapaturmantorjunta oli vanhaa kasvatusta, jossa asiantuntemuksen ja terveen järjen oli määrä kohdata ja jossa tehokkuuden ja turvallisuuden oletettiin kulkevan käsi kädessä. Näistä lähtökohdistaan työturvallisuuspropaganda oli sodan jälkeen niitä toimintoja, joissa yhdistettiin työn rationalisointi ja työn tekijän psykologinen käsittely.

Alan johtavat auktoriteetit, Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön (vuodesta 1949 Teollisuus-Tapaturman) suojeleuinsinöörit, omaksuivat puheeseensa psykologiaa ”käytännön miehille” sopivassa muodossa. STK:n terveydenhoidollisilla neuvottelupäivillä 1946 diplomi-insinööri Einar Carlborg esimerkiksi arvioi

371

83 Toimiston väen kuvauksia tästä: Jaakko Ruutu: ”Muistoja työntutkimuksen alkua ajoilta Suomessa”. Rationalisointiaineisto IX:1, Jaakko Ruutu. ELKA; EJL (= Erkki J. Lampén): ”Juuret ja latvus”. Em. aineisto XI:1, Alku Sirelius; Kauko Pollari: ”Muistoja syksystä 1943 syksyyn 1944”. Rationalisointiperinne, 1108–1122. SKS:n kansanrunousarkisto.

84 Salminen 1976.

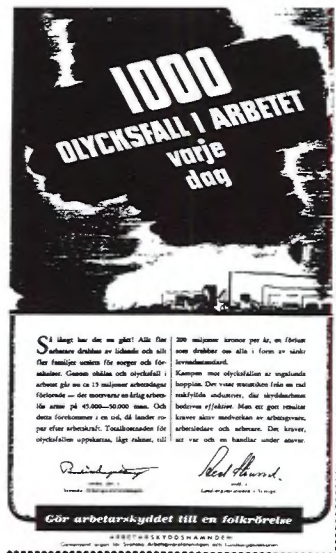
85 Rautavaarasta Päämajan valistustoimistossa ks. Salminen 1976; Rautavaarasta Tapaturmantorjuntayhdistyksessä ks. Turunen, s.a., 51, 54; Varokeino 1/1946.

86 Mielonen 1956 (1948), 6 (korostus alkuperäinen).



Tilaus N:o 122

Koko SFS A 3



372

Suomessa tapaturmantorjunnasta tehtiin kansallista velvollisuutta ja Ruotsissa kansanliikettä. Vas. talvisodan jälkeen laadittu Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön

varoituskuva, oik. Ruotsin Arbetarskyddsnämndenin vetoomuskortti 1940-luvun jälkipuolelta, allekirjoittajina työnantajajärjestön ja ammattijärjestön johtajat.

kriittisesti tapaturmantorjuntapropagandan psykologista tasoa. Varo-vaarakuvat olivat ikäviä ja rumia. Oli ihme, että työntekijät kiinnittivät niihin huomiota niinkin paljon, että täydentelivät niitä sopivilla ja sopimattomilla sukkeluuksilla. Tilipusseihin pannut lentolehtiset saatettiin lukaista, mutta sen enempää ne eivät jaksaneet kiinnostaa. Esitelmät olivat väsyttäviä ja, tämän Carlborg esitti sangen avoimesti, niiden vastaanottoa sävytti työntekijäin syvä epäluulo työnantajan tarkoituseria kohtaan:

”He ovat joka tapauksessa saaneet kuulla, että tapaturmantorjunta on jotain työnantajan silmällä katsottuna sangen tärkeätä, joka maksaa työnantajalle rahaa, ja silloinhan sitä kannattaa jo sillä perusteella tukea. Ehkäpä siitä on jotain hyötyä työntekijällekin, mutta parasta olla varovainen – sillä työnantajan taholta ei ole totuttu saamaan mitään ilmaiseksi, ehkäpä siinä sittenkin saattaa olla jokin koira haudattuna.”

Mainospsykologian tulosten mukaisesti Carlborg suositteli kuviin ja kirjoituksiin huomiota herättäviä kikkoja, joilla ei ollut varsinaista

tekemistä itse asian kanssa. Psykologisella otteella Carlborg tarttui myös ”myötäänvahingoittujien” ongelmaan. Myötäänvahingoittujat oli tarkoin selvitettävä ja heihin piti kohdistaa henkilökohtainen propaganda. Mahdollisesti heidät piti siirtää toisiin tehtäviin. Toivottoimiin tapauksiin tämäkään ei tepsinyt. Toisinaan tapaturma-alttius johtui pääasiassa välinpitämättömyydestä. Tällaiselle myötäänvahingoittujalle oli hyvä antaa tapaturmantorjunnan luottamustehtäviä, ”se saat-
taa usein muuttaa miehen ja mielen”.⁸⁷

Turvallisuustoiminnan uudistamista vaadittaessa osaltaan korostettiin, että sodan päätyttyä paitsi työvoiman tottumattomuus myös työn-
tekijäin sopeutumattomuus oli suuri ongelma. Esimerkiksi työmaa-
juopottelun ja tapaturmien yhteys oli näkyvä keskusteluteema.⁸⁸

Taulukko 6. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat vakuutusvelvollisten työn-
antajien toimipaikoissa 1938–1950.*

Vuosi	Tapaturmia 10 000 vuosityön- tekijää kohti	Tapaturmissa menetettyjä työpäiviä vuosityön- tekijää kohti	Kuolemaan johtaneita tapaturmia 10 000 vuosi- työntekijää kohti
1938	705	5.0	3
1939	631	4.8	3
1940	544	5.2	4
1941	544	4.9	3
1942	652	5.9	4
1943	845	6.8	5
1944	738	6.3	4
1945	976	6.9	5
1946	905	5.7	3
1947	933	6.1	4
1948	908	5.7	3
1949	831	5.7	3
1950	885	5.8	3

* Vuosina 1938–1945 vain tapaturmat, jotka aiheuttivat yli 200 mk:n korvauksen, vuosina 1946–1950 vain tapaturmat, joista ei selviydytty pelkästään sairaanhoitotoimen-
piteiden korvauksella. Ks. myös liitetaulukko 1.

Lähde: SVT XXVI.A. Tapaturmatilastoa 1938–1950.

87 E. Carlborg: ”Propagandaa tarvitaan – mutta oikeaa ja tehokasta”. Teollisuus-
lehti 5/1946.

88 Esim. ”Väärä vieras työpaikoilla”. Palkkatyöläinen 4.5.1946; ”Työmaaju-

Tapaturmatilaston mukaan rauhan tultua työtapaturmat tosiaan lisääntyivät vielä sodanaikaisesta tilanteesta. Nimenomaan vuonna 1945 tapaturmat aiheuttivat tilaston mukaan työpäivien, työkyvyn ja hengen menetyksiä suhteellisesti selvästi enemmän kuin 1930-luvun jälkivuosina ja myös enemmän kuin sota-aikana; vuonna 1943 työtapaturmien tuhot tosin olivat olleet liki samalla tasolla kuin vuonna 1945. Vuoden 1945 jälkeen tapaturmaluvut painuivat alemmas, joskin ennen muuta tapaturmatiheys pysyi korkeampana kuin se oli ollut 1930-luvun lopulla. Vuonna 1949 tiheyslukua alensi vakuutusturvaa laajentaminen henkiseen työhön.

Osa muutoksista johtui tilastointiperusteista. Vuodesta 1936 vuoteen 1945 tilastoiitiin yli 200 markalla korvatut tapaturmat. Etenkin vuonna 1945 inflaatio nosti tilastoon entistä pienempiä tapaturmia. Vuodesta 1946 suhdelukuihin ei laskettu niitä, joista oli koitunut vain sairaanhoitokorvauksia.

Oli kuitenkin ajankohtaisia tekijöitä, jotka lisäsivät tapaturmariskiä. Uusia, vaarallisia työtehtäviä ja uutta, tottumatonta työvoimaa oli sovittava yhteen etenkin sotakorvausten vuoksi pystytetyssä rakkaassa metalliteollisuudessa. Ylipäätään 1940-luvun jälkipuolella tehtaissa, rakennustyömailla ja muilla asutuskeskusten työpaikoilla oli entistä enemmän uusia tulokkaita.⁸⁹ Tapaturmariskiä lisäsi myös urakapalkkauksen laajeneminen.⁹⁰ Palkkasäännöstelyn aikana syntyi laaja yhteisymmärrys siitä, että urakkatyö oli hyvä tapa yhdistää työtehon ja ansiotason kohottaminen.⁹¹ Nämä tavoitteet olivat arvojärjestyksessä korkeammalla kuin tapaturmien ja tautien torjunta. Työehtosopimuksiin saatiin tosin turvallisuusmääräyksiä ja ammattientarkastajille tehtiin ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina työturvallisuuslakia ja järjestysohjeita koskeneita valituksia kolme kertaa niin paljon kuin 1930-luvun loppuvuosina.⁹² Kuitenkin ammattiyhdistyslii-

* * * * *

pottelua vastaan". Palkkatyöläinen 8.11.1946; J. Turunen: "Työtapaturmat lisääntyivät". Varokeino 3/1947 ja Palkkatyöläinen 7.11.1947; Työmaajuopottelun Torjuntatoimikunnan toimintakertomus vuodelta 1947. STK:n sosiaaliosaston kirjeenvaihto 1947–1948. STK I F 4:2. ELKA.

89 Ammatissatoimivasta väestöstä oli vuonna 1940 maa- ja metsätaloudessa 1,3 miljoonaa, teollisuudessa 350 000 ja palveluksissa 340 000 henkeä. Vuonna 1950 maa- ja metsätaloudessa työskenteli 900 000, teollisuudessa 540 000 ja palveluksissa 510 000 henkeä. Manninen 1976, 82.

90 Vrt. J. Turunen: "Työtapaturmat lisääntyvät". Varokeino 3/1947 ja Palkkatyöläinen 7.11.1947.

91 SAK:n työvaliokunta 31.8.1946. AyA; SAK:n valtuusto 8.12.1946, pöytäkirja liitteenä SAK:n vuosikirjassa 1946, s. 73; J.K.-i (= Jaakko Kivi): "Suhteemme urakkatyöhön". Palkkatyöläinen 1.2.1946; E.S.-nen (luultavasti Edvin Salonen): "Urakkatyö". Palkkatyöläinen 4.4.1947.

92 Ks. liitetaulukko 2.

kettäkin urakkatyön terveysvaarat kiinnostivat vähemmän kuin urak-
kahinnoittelu, ja vaarallisesta työstä saatava lisäkorvaus tapasi olla
vaaran poistamista tärkeämpi tavoite.⁹³

Tilastojen tulkinta tällaisen yhteiskunnallisen murroskohdan tar-
kastelussa on kuitenkin erityisen vaikeata. Tapaturmalukuja korotti
mahdollisesti myös se, että työväenliikkeen uudenlainen voima työ-
paikoilla teki työntekijät tietoisemmiksi eduistaan ja rohkeammiksi
vaatimaan korvauksia myös vähemmän vakavista tapaturmista.

Johtuipa kompensatiokustannusten kasvu sitten tapaturmien mää-
rän tai työntekijäin tietoisuuden ja rohkeuden kasvusta, se lisäsi työn-
antajien ja vakuutusyhtiöiden kiinnostusta turvallisuustyöhön. Mut-
ta nimenomaan psykologian esiinmarssin myötä tapaturmantorjunnas-
sa myös korostui se ajatus, että kyse oli ennen kaikkea tehokkaan ja
häiriöttömän työnteon turvaamisesta. Psykologia osoitti uusia mah-
dollisuuksia: inhimillisen tekijän muodostama uhka voitiin ottaa sys-
temaattiseen hallintaan eli se voitiin, Ewaldin käsitteelle antamassa
merkityksessä, tehdä riskiksi.

Tässä hengessä Teollisuuden Työnjohto-opiston rehtori Rautavaara
esitteli *Varokeinossa* 1947 opistossa tehtyä tutkimusta turvallisuus-
propagandan vaikutuksesta suomalaisyrityksissä. Siihenastinen prop-
aganda oli ollut riittämätöntä ja osin epätarkoituksenmukaista. Kun
teollisuustyöstä ei kumminkaan voitu tehdä vaaratonta, liiallinen puhe
varovaisuudesta vain ärsytti työntekijöitä. Tarvittiin koulutusta ja
kasvatusta: ”Terveellä, jossain määrin kurinpitoon liittyvillä kasva-
tusopillisilla menetelmillä voidaan työntekijä valmentaa suorittamaan
työnsä varovaisesti mainitsematta sanallakaan tuota epäilyttävää kä-
sitettä ’varovaisuus’.” Propagandakin oli tarpeen, mutta se oli ”huo-
lellisen psykologisen tarkastelun jälkeen suunnattava oikealle taho-
le”.⁹⁴

Tapaturmantorjunnan keskeisiksi menetelmiksi Rautavaara nosti
ammatinvalinnanohjauksen sekä työnopetuksen. Iskulauseeksi sopi:
”Oikea mies oikealla paikalla – parasta tapaturmantorjuntaa” tai
”Huolellinen työnopetus on verraton suojalaite”. Näiden psykologis-
ten ja pedagogisten toimintatapojen avulla ”suuri joukko epämääräisiä
'inhimillisiä' ja 'persoonallisia' syitä onnettomuuksiin voidaan *pai-
kallistaa* ja siirtää hallittavamme olevaan järjestelmään”.⁹⁵

* * * * *

93 Tällaisen ajattelun kritiikkinä ks. E.L.: ”Tapaturmat, ammattitaito ja tuotannon nousu”. Palkkatyöläinen 31.5.1946.

94 A. Rautavaara: ”Propaganda ja turvallisuustyö”. Varokeino 4/1947. Ks. myös Suikkanen 1983a, 113.

95 A. Rautavaara: ”Ne 75 %. Lisävalaistusta tapaturmien henkilökohtaisiin syihin”. Varokeino 4/1946, korostus alkuperäinen. Ks. myös A. Rautavaara: ”Kokemat-

Tapaturmavakuutusyhtiön suojeluinsinöörit eivät kiistäneet eikä vakuutusyhtiön intressissäkään ollut kiistää, että psykologian ja fysiologian tulokset asettivat vaatimuksia työn teknilliselle ja organisatoriselle järjestämiselle. STK:n terveydenhoidollisilla neuvottelupäivillä 1946 diplomi-insinööri Runar Saarnio jopa kyseenalaisti vanhan ”ulkomailla suoritettujen tilastotutkimusten tuloksen” ihmisen aiheuttamien ja koneen aiheuttamien tapaturmien suhteesta. Hänen mielestään oli vaikeata vetää rajaa inhimillisten ja teknillisten tekijöiden välillä. Inhimillisinä tekijöinä hän toi esiin paitsi kokemattomuuden myös ihmisten fysiologiset ja psykologiset eroavuudet. Tapaturmiin joutuvilla oli usein piileviä psykologisia vajavaisuuksia. Oli saatava oikeat henkilöt oikeisiin tehtäviin, ja tähän tarvittiin ammatinvalinnanohjausta. Mutta työprosessi oli myös tekniikaltaan suunniteltava sillä tavoin, että koneet ja niitä ohjaavat laitteet olivat ”sinnegemäss”: niiden piti toimia ihmismielessä olevien kokemuseräisten odotusten mukaisesti, mikä vastasi sekä turvallisuuden että rationaalisoinnin vaatimuksia.⁹⁶

Teorioihin tukeutumaton arkipäivän psykologisointi oli tapaturmantorjunnan tyypillisiä piirteitä. Tämä koski esimerkiksi käsityksiä naisten erikoislaadusta työntekijöinä: he olivat kyllä huoleellisia ja varovaisia, mutta ajatukset tahtoivat eksyä kotiasioihin ja silloin tapaturma uhkasi.⁹⁷ Teoriaoppi antoi kuitenkin auktoriteettia. Sen tuella esitettiin pitkälle meneviä tulkintoja muun muassa suomalaisen kansanluonteen vaikutuksesta tapaturmantorjuntaan. Luonneopin tuntija Mielonen teroitti, että tässä työssä oli otettava huomioon suomalaisen kansanluonteen ”epäluuloisuus” ja ”herkkä omanarvontunto”: oli vältettävä holhoavaa otetta ja sen sijaan vedottava suomalaisten kilpailuhenkeen.⁹⁸ Tällä alalla kaiken kaikkiaan psykologin, lääkärin ja

.....
toman työvoiman herkkyyks tapaturmille”. Varokeino 3/1947; Niilo Mäki: ”Tapaturmien takana – koko ihminen”. Varokeino 1/1946; Erkki K. Palomäki: ”Soveltava psykologia tapaturmantorjuntatyön tukena”. Varokeino 3–4/1948; A. Rautavaara: ”Työnjohtajien koulutus ja turvallisuustyö”. Varokeino 1/1950.

96 Runar Saarnio: ”Vaaranlähteet teollisuustyössä”. Teollisuuslehti 4/1946.

97 Teollisuuden Työnjohto-opiston johtamista aloittanut majuri Rautavaara mainitsi STK:n terveydenhoidollisilla neuvottelupäivillä 1946, että naisten tapaturmaherkkyydestä oli keskusteltu paljon, olihan sota pakottanut teollisuuden käyttämään runsaasti naistyövoimaa. Rautavaaran oma arvio oli kaksinainen. Naiset olivat yleensä luonteeltaan varovaisia ja varautuivat ennakolta vaaroihin, ”mutta haittoina heillä on teknillinen avuttomuus ja eräänlainen hajamielisyyys työssä – ajatusmaailma on näet helposti tehtaan ulkopuolella”. Antero Rautavaara: ”Tapaturmantorjunta sosiaalisena ja tuotannollisena kysymyksenä”. Teollisuuslehti 6/1946.

98 Erkki Mielonen: ”Psykologisia tekijöitä tapaturmien torjunnassa”. Varokeino 2/1951.

insinöörin asiantuntemus nousi hallitsemaan vastustamattomalla voimalla.

SAK julkaisi vuonna 1947 yhdessä Tapaturmantorjuntayhdistyksen kanssa kirjasen *Luottamusmies ja työturvallisuus*. Sen mukaan turvallisuuustyön piti kohdistua ensi sijassa ihmiseen itseensä, koskapa ”psykologien, lääkärin ja insinöörien” tutkimusten mukaan 75 prosenttia tapaturmista johtui ihmisestä itsestään.⁹⁹ Niin ikään vuonna 1947 SAK:n ehdokas Juho Turunen valittiin Tapaturmantorjuntayhdistyksen neuvojaksi.¹⁰⁰ Turvallisuuustyö oli yhteistoiminnan ”luonnollinen” alue, puheenjohtaja Huunonen kirjoitti samana vuonna *Va-rokeinossa*.

Kun SAK syksyllä 1946 ja keväällä 1947 järjesti tuotantokomiteoiden jäsenille kolmisenkymmentä peräkkäistä kurssia, se hankki työturvallisuuden luennoitsijoiksi Carlborgin ja Saarnion Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhtiön suojeluteknilliseltä osastolta.¹⁰¹ STK:n vuonna 1948 julkaisemassa kirjassa *Teollisuuden sosiaalinen toiminta* Carlborg puolestaan kuvasi turvallisuu-toimikunnan muodostamaa yhteisyyttä, jossa pääluottamusmiehelläkin oli sijansa:

”Työnantaja nimeää tt-toimikunnan työnantajajäsenet ja yhteisymmärryksessä pääluottamusmiehen kanssa myös useasti työntekijäjäsenet. Vaalitoimitusta ei yleensä pidetä. Tärkeintä on, että tt-toimikuntaan saadaan ammattitaitoisia, neuvottelukykyisiä, turvallisuu-
suustyöhön todella kiinnostuneita jäseniä. Toimikuntaan valitaan myös naisedustajia, mikäli osastolla on naistyöntekijöitä. Tehtaan lääkärin, pääluottamusmiehen ja suunnitteluosaston päällikön toivotaan etuoikeutettuina osallistuvan toimikuntien kokouksiin, jos heidän muut virkatehtävänsä sen sallivat. Myös tehtaan sairaanhoitajatar osallistuu useilla tehtailla tt-toimikuntien kokouksiin.”¹⁰²

377

99 Luottamusmies ja työturvallisuus (1947), 1, 18–20. – Ainakin turvallisuu-toimikuntien jäsenten joukossa näyttää menneen hyvin läpi se näkemys, että tapaturman syy oli enimmälti työntekijässä itsessään. Kymin Oy:n turvallisuu-toimikuntien jäsenille järjestettiin vuonna 1948 kyselykilpailu, jossa vastaajia pyydettiin asettamaan tärkeysjärjestykseen erilaisia tapaturmanaiheuttajia. Vastauksista muodostui seuraava järjestys: 1. Ajattelemattomuus; 2. Tietämättömyys ja puutteellinen ammattitaito; 3. Arvostelukyvyn puute; 4. Puutteelliset suojalaitteet ja suojavarusteet; 5. Työnjohdon antamien ohjeiden laiminlyönti; 6. Työpaikan huono järjestys; 7. Vastuuntunnon puute; 8. Liian nopea työtahti; 9. Väsymys. ”Kymin Oy:n turvallisuu-toiminta v. 1948” (Paul Andersen). Kymi-Yhtymä 2/1949.

100 Turunen s.a., 58.

101 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 50; edellä s. 350.

102 Carlborg 1948, 52–53.

Ristiriitaisten intressien kompromisseja tekevän edunvalvonnan suojissa ja rinnalla työturvallisuustoiminnasta alkoi muotoutua oma erillinen ”tt”-väen diskurssinsa. Sen ytimeksi instituotui työsuojelun professionaalinen asiantuntemus.

11.3. Työsuojelun professionalisoituminen

11.3.1. Ammattitaudit

Lääkintöhallituksen sosiaalidemokraattinen pääjohtaja Oskari Reinikainen kutsui toukokuussa 1945 lähes 70 päivällisvierasta Helsingin Seurahuoneelle. Joukko koostui enimmäkseen johtavista teollisuus- ja vakuutusmiehistä, yliopiston professoreista ja lääkintöneuvoksista. Päivällisten aiheena oli ammattitautikysymys. Pöytäpuheessaan Reinikainen vetosi ensin yliopiston kansleriin. Ammattitautikysymyksen hoitaminen vaati, että ammattitaudit oli tunnettava. Tämä edellytti niiden tieteellistä tutkimista. Sitten Reinikainen kohdisti sanansa ”Suomen teollisuuden korkeille herroille”. Hän muistutti sodanaikaisesta likeisestä yhteistyöstä ”meidän” ja ”teidän” välillä sekä vakuutti: ”Kun saamme tämän asian alkuun, olemme tehneet isänmaalle suuren palveluksen, yhdistäneet eri kansalaispiirit lähemmäksi toisiaan.” Vuorineuvokset lupasivatkin tukensa ja ilmoittivat myös STK:n jo ottaneen myönteisen kannan. Kolmisen viikkoa päivällisten jälkeen oikeusministeriöön toimitettiin vahvistusta varten Ammattilääketieteen tutkimussäätiön säännöt.¹⁰³ Ensimmäiset apurahansa säätiö jatkoi saman vuoden marraskuussa.¹⁰⁴

Hanketta olivat ajaneet muutamat nuoret lääkärit, etumaisena myöhempi lääkintöhallituksen pääjohtaja Leo Noro, joka oli keväällä 1941 väitellyt ammuslataamojen työläisten räjähdysainemyrkytyksistä. He hahmottivat ammattitaudit probleemaksi, jonka asiantuntijat olivat hiljan paljastaneet. Asiantuntijat sen myös ratkaisisivat, kunhan kaikki asianosaiset oivaltaisivat tässä yhteisen hyvän.

Kokemukselle, että kysymys oli tiedostettuna uusi, oli todelliset perusteensa. Oli kuitenkin kyse myös professionaalisen modernisoin perustavasta ajattelumallista, ja tällä oli jo vanha historia.

Työn terveysvaarojen yhteydessä saman ajattelumallin ilmaisi esi-

¹⁰³ Noro 1979, 45–46.

¹⁰⁴ Ammattilääketieteen tutkimussäätiön toimintakertomus vuodelta 1945. Kansio ”Säätiön hallituksen pöytäkirjat 1945–1952”. TTL:n arkisto; ”Teollisuuslääketieteen kysymyksiä”. Teollisuuslehti 12/1945.

merkiksi piirilääkäri Albert Palmberg vuonna 1905 lentokirjasessaan *Terveystenhoidosta tehdas- ja ammattityössä*. Ennen oli luultu, että tehdastyön vaaroja olivat pääasiassa tapaturmat ja että vaarojen vstustamiseen riittivät insinöörin tiedot. Sittenmin oli kuitenkin tajutu, että tapaturmat olivat vain vähäinen osa tehdastyön terveysthaittoista. Yleisimpiä ja suurimpia vaaroja olivat ”pitkälliset, hiipivät ja kalvavat taudit, joita ainoastaan sillä alalla opiskellut henkilö kykenee keksimään ja niiden syitä tutkimaan”.¹⁰⁵

Tehdastyön ja tautien yhteydet eivät kuitenkaan olleet uusi puheenaihe edes Palmbergin lentokirjasen aikoihin. Palmberg itse oli tähdentänyt asiaa jo 1880-luvun lopulla vastustaessaan insinööritiedon varaan rakennettavaa ammattientarkastusta. Vuosina 1883–1884 komitea oli tutkinut tehdastyöväen terveystsoloja. Vuoden 1889 työsuojeluasetukseen ei rajoittunut vain tapaturmien torjuntaan. Se tähtäsi myös tautien ehkäisyyn. Työntekijällä piti olla ”riittävä määrä, mikäli mahdollista, puhdasta ilmaa”, ja vahingollisen höyryn ja pölyn terveysthaittoja piti, ”mikäli se on mahdollista”, torjua ”erityisten laitoksien” avulla. Asetuksen täytäntöönpanojulistuksessa määrättiin, että työntekijää kohti oli pääsääntöisesti oltava vähintään kahdeksan kuutiometriä ilmaa ja että ilmanvaihdesta oli huolehdittava. Ei myöskään pitänyt sallia työntekijän ”aterioita tahi muuten mitään nauttia” työhuoneissa, joissa ”valmistuksen aikana syntyy vahingollisia höyryjä tahi terveydelle vaarallista pölyä”. Määräykset syljeskelyn kontrollista tulivat työsuojelumääräykisiin vasta myöhemmin. Vuonna 1889 keuhkotaudin tarttuvuus oli vielä jokseenkin uusi tieto. Basilli oli löydetty seitsemän vuotta aiemmin.¹⁰⁶

1900-luvun alkuvuosien *Työtilasto*-tutkimuksissa, joista useimmat teki G.R. Snellman, työntekijäin terveydentila oli yhtenä selvityskohteenä. Oletettiin, että työoloilla oli yhteyttä sairauksiin, kuten keuhkotautiin, ja tutkimustulosten pääteltiin antavan tukea tälle oletukselle.¹⁰⁷ Vuonna 1909 julkaisemallaan selvityksellä ryysytyöntekijätärten terveystsoloista Vera Hjelt koetti panna alulle ammattitautitilaston. Helsingin terveydenhoidontarkastaja Viktor Manner puolestaan julkaisi vuonna 1916 selvityksen kuolinsyistä ja keski-ikästä seitsemässätoista eri ammattiryhmässä Helsingissä vuosina 1896–1915.¹⁰⁸

105 Palmberg 1905, 19, 21 (lainaus).

106 Kuusi II 1931, 507–508; Pesonen 1980, 474–475.

107 Eriytyisesti Työtilasto I. Tutkimus Suomen tupakkateollisuudesta (1903), 165–180; Työtilasto II. Tutkimus Suomen kutomateollisuudesta (1904), 175–189; Työtilasto IV. Tutkimus Suomen kirjapainoteollisuudesta (1907), 42–52.

108 V. Manner: ”Kuolinsyyt ja keski-ikä erinäisissä ammateissa Helsingissä vv. 1896–1915”. Duodecim 4/1916. – Mannerin asemasta ks. Hietala 1992, 152.

Työolojen ja tautien yhteyksien tunnistamisesta ja tunnustamisesta oli kuitenkin melkoinen askel siihen, että muodostettiin ”ammattitauti”-kategoria, johon ulotettiin työnantajan vastuu työn aiheuttamista terveysriskeistä. Näin tehtiin osittain vuoden 1925 tapaturmavakuutuslaissa. Sen mukaan ”tapaturman aiheuttamaksi ruumiinvamaksi” luettiin myös ne ammattitaudit, jotka olivat aiheutuneet vakuutusneuvoston laatimassa luettelossa mainittujen aineiden valmistamisesta ja käsittelemisestä. Suomi täytti näin saman vuoden kansainvälisessä työkonferenssissa hyväksytyn sopimuksen ammattitautien korvaamisesta ja myös ratifioi tuon sopimuksen vuonna 1927.¹⁰⁹ Vakuutusyhtiöiden ja työnantajien rasituksia uusi laki ei juuri lisännyt. Vuosina 1926–1930 vakuutusyhtiöt käsitelivät 59 ammattitautitapausta.¹¹⁰

Kun vuonna 1935 muutettiin tapaturmavakuutuslakia, säädettiin samalla myös laki ”eräitten ammattitautien ja työkalun hankauksesta aiheutuneen tulehduksen korvaamisesta”. Lain nojalla korvaus voitiin saada sellaisista ammattitauodeista, jotka aiheutuivat erikseen luetelluista aineista erikseen luetelluissa töissä ja ammateissa.¹¹¹ Kattavuudeltaan laki ei täyttänyt Kansainvälisen työjärjestön edellisvuotisen uuden ammattitautisopimuksen vaatimuksia.¹¹²

Nimenomainen *ammattitautilaki* säädettiin vuonna 1939 ensimmäisen punamultahallituksen esityksestä. ”Ammattitauti” tehtiin laissa sillä tavoin yleiseksi kategoriaksi, että sellaisen taudin saattoi aiheuttaa mikä tahansa työ, joka tehtiin työntekijäin tapaturmavakuutuslain (1935) tarkoittamassa työsuhteessa tai valtion viran- tai toimenhaltijain tapaturmakorvauksesta annetun lain (1935) tarkoittamassa virka- tai toimisuhteessa. Käydäkseen ammattitaudista sairaalloisen tilan piti kuitenkin edelleen johtua laissa varta vasten nimetyistä aiheuttajista: luetelluista myrkyistä, metalli- tai silikaattipölystä, voimakkaasta säteilystä tai akustisesta energiasta taikka eräistä luetelluista infektioitauodeista.

Kuten työturvallisuuslain hyväksyntää vuonna 1930, myös ammattitautilain valtiopäiväkäsittelyä leimasi leppoisa, vähäpuheinen yhteisymmärrys. Hallituksen esitystä eduskunta muutti pääasiassa sikäli, että eläimistä tarttuvien ammattitautien luetteloon pantiin sika-ruusun ja pernaruton perään myös räkätauti ja pälvisilsa. Ja esityk-

109 Valtiopäivät 1926 Asiakirjat I, hall. esitys n:o 28, Pöytäkirjat (20.4.1927), 3312.

110 Noro 1941, 781.

111 Valtiopäivät 1934 Asiakirjat III, hall. esitys n:o 51 (1933 Vp), edusk. vastaus hall. esitykseen.

112 Valtiopäivät 1936 Asiakirjat III, hall. esitys n:o 37, 2–3.

sessä mainitun kivipölyn sijasta lakiin tuli maininta metalli- ja sili-kaattipölystä. Lääkärintietojensa nojalla sosiaaliministeri Reinikainen oli valmis nielemään lisäykset: ”Nyt ei meillä eikä missään maailmassa metallipöly ole aiheuttanut ammattitauteja. Tämä lisäys on sen tähden tarpeeton, mutta eihän siitä mitään vahinkoakaan ole, koska sellaisia tauteja ei ole olemassa.”¹¹³

Isona ongelmana ammattitauteja ei pidetty. Sosiaalidemokraateista eduskunnassa esiintyi Reinikaisen lisäksi kivityömiestä Tuomas Bryggari, kivipölyköhän vaivaama mies¹¹⁴, joka oli juuri väistymässä Rakennustyöläisten Liiton puheenjohtajan tehtävästä. Jonkin verran ammattitaudit olivat olleet esillä hänen johtamassaan ammattiliitossa¹¹⁵, ja oli niistä ollut asiantuntijan selostuksia *Palkkatyöläisessäkin*.¹¹⁶ Bryggari vaati eduskunnassa ammattitautikäsitteen ”mahdollisimman laveata” ymmärtämistä. Siihen piti hänen mielestään olla varaa, koska tämä ongelma ei kumminkaan koskenut suuria joukkoja eikä aiheuttanut suuria menoja.¹¹⁷ Sama käsitys näkyi hallituksen esityksen perusteluissa. Hallitus arvioi, että uusi laki lisäisi korvattavien ammattitautitapausten määrää noin 50 prosentilla, mutta kun ammattitautitapausten lukumäärä suhteessa työtapaturmien lukuun olisi joka tapauksessa pieni, lisäys ei todennäköisesti kohottaisi tapaturmavakuutusmaksuja.

1930-luvun jälkipuolella tavallisimpia ammattitauteina käsiteltyjä sairauksia olivat ihotulehdukset. Työkalun hankauksen lisäksi niiden aiheuttajaksi tunnustettiin ennen kaikkea myrky nimeltä dowiecide, jolla estettiin puun sinistymistä. Vakuutusyhtiöt käsitelivät vuosina 1936–1939 yhteensä vajaat 1 700 ammattitautitapausta, joista yli 900 oli työkalun hankauksesta aiheutuneita tulehduksia. Muista tapauksista lähes puolet, 374, oli dowieciden aiheuttamia. Sen sijaan esimerkiksi pölykeuhkosairauksia vakuutusyhtiöt korvasivat tuona aikana vain puolen sataa.¹¹⁸

113 Valtiopäivät 1938 Asiakirjat, hall. esitys n:o 89, Pöytäkirjat, 2101–2103 (7.3. 1939), 2140–2142 (10.3.1939), 2170–2171 (14.3.1939), 2176 (17.3.1939), lainaus s. 2140.

114 Noro 1979, 33–34.

115 SAK:n työvaliokunta 9.12.1937 (Rakennustyöläisten liiton kirjelmästä, joka koski terveydelle vaarallisten aineiden kieltämistä maalaustöissä tai vähintään niiden aiheuttamien tautien saattamista korvattaviksi). AyA.

116 Tohtori T.V. Jääskeläinen: ”Ammattitaukeista”. Palkkatyöläinen 23.9., 14.10. ja 21.10.1932.

117 Laveata määrittelyä vaati ammattitautilakiesitystä arvioidessaan myös SAK:n Palkkatyöläinen, joka edellytti, että myös taikan käsittelyn aiheuttama ”leipurin syhy” oli saatava lain piiriin. Palkkatyöläinen 17.2.1939.

118 Noro 1941, 780–783.

Ne muutamat lääkärit, jotka alkoivat näitä asioita selvittää, tiesivät kuitenkin jo 1930-luvun jälkipuolella, että käsiteltäväksi ja korvattavaksi tuli vain pieni osa ammattitaudeista. Tämä koski niitäkin sairauksia, joiden aiheuttajat sisältyivät säädösten luetteloihin. Eräässä vuonna 1936 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin doviciden aiheuttaneen ihottumia noin joka kuudennelle tutkituista sahatyöläisistä. Vakuutuslaitosten tilastoihin tuli kuitenkin tuona vuonna yhteensä vain 40 dovicide-tapausta. Yksin Arabian posliinitehtaan työläisissä havaittiin keuhkojen röntgenkuvauksissa 1940–1941 liki yhtä monta silikoositapausta kuin oli korvattu koko maassa vuosina 1936–1939, viitisenkymmentä. Eräiden kaivosten ja kivenlouhimoiden työväestöstä löydettiin tällä uudella menetelmällä puolitoista tuhatta silikoositapausta. Työn aiheuttamia häämyrkytyksiä oli vuosina 1936–1939 ”virallisesti” vain seitsemän, mutta kun vuonna 1939 tutkittiin eräiden uudisrakennusten työläisiä, 109 työntekijän joukossa 85:ltä löydettiin myrkytysoireita.¹¹⁹

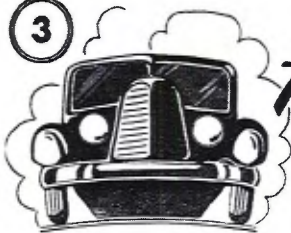
Sota-ajan terveysvaaroista ammattitaudit eivät olleet ensimmäisiä. Kuitenkin esiintyi uusia ilmiöitä, jotka auttoivat ammattitautikysymyksen tiedostusta. Näitä olivat ennen muita hääkaasun runsaus ja työvoiman niukkuus. Kun autot varustettiin hääpöntöillä, puu- ja hiilikaasuttimilla, autonkuljettajien häämyrkytyksistä tuli ylivoimaisesti yleisin ammattitaudiksi tunnustettu sairaus. Perinne- ja kokemustiedon mukaan viinaryypy oli oiva lääke häää vastaan, ja siihen myös moni hääpönttöautoilija sota-aikana ja sodan päätyttyä turvautui. Tätä kovan kuljetuspaineen oloissa keskeistä ammattiryhmää kohdannut vitsaus antoi kuitenkin aiheen myös tieteellisen tiedon varaiseen reagointiin.

Toukokuussa 1941 lääkäriseura Duodecim jätti asiasta valtioneuvostolle kirjelmän, jonka mukaan tästä syystä oli siihen mennessä kuollut ainakin 20 autoilijaa. Jatkosodan lopulla Noro teki hääautonkuljettajiin kohdistetun kyselytutkimuksen. Hän oli hankkinut tietoa Ruotsista, Sabbatsbergetin sairaalaan perustetulta hääklinikalta, ja siten hän osasi kiinnittää huomiota aiemmin tunnettujen akuuttien tapausten lisäksi myös kroonisiin myrkytyksiin. Tulosten nojalla Noro arvioi, että autoalalla työskennelleistä yhteensä noin 40 000–50 000 henkilöstä noin 26 000–32 000:lla oli esiintynyt tai esiintyi häämyrkytykseen viittaavia oireita. Työkyvyttömyystapausten lukumääräksi hän päätteli 4 000–5 000.¹²⁰

119 Sama, 783. Ks. myös Noro 1949a, 243–252.

120 Noro 1944, 296–312.

3

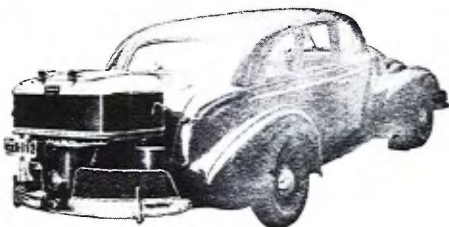


Ammatti- autoilija

HEINÄKUU 1945

ASiantuntijat

lausuvat mielipiteensä kaasutinkysymyksestä



- Teknillisen Korkeakoulun professori H. Kyrklund lausuu eräessä esitelmäläisyydessä: „Tuorepuukaasutin on suurin keksintö, mitä tällä alalla on 20 vuoteen tehty“.

- Vuorineuvos, insinööri V. M. J. Viijanen lausuu: „Tähän keksintöön, jonka eteen me olemme nyt tulleet, on kiinnitettävä erikoista huomiota, että se ei saa jäädä vain yksityisten miesten huoleksi, vaan sille on annettava tukea sekä kaasan että valtiotilan taholta“.

Edustajia otetaan suuremmille paikkakunnille

Valmistaja:

SPJ-TUOTE OY

Päädustaja:



Helsinki, Lönnrotinkatu 18, puh. 65 723

- Professori N. A. Osara lausuu eräessä esitelmässä m.m.: „Sillä voimaneen joka tapauksessa olla yhtä mieltä, ettei meillä voi olla varaa jättää kaasutinkysymystä hyvinäkään rahan päiviä unohtumaan, vaan meidän on senkin ääressä jatkuvasti työskennettävä“.

Samassa esitelmässään professori Osara asettaa kuitenkin sen vaatimuksen, että on päästävä siihen, ettei pilkkeiden kuivuuasteeseen nähden tarvita asettaa miehistään saatava järjestymään nykyistä paremmaksi.

UUSI MONORATOR

TUOREPUUKAASUTIN

joka toimii ulkokuivilla, jopa sitä kosteammallakin puulla täysin tyydyttävästi, ratkaisee ensisijalliset vaatimukset. Huoltokysymys taas ratkeaa suoraan edellisestä, koska pilkkeiden varastointi voidaan vastaisuudessa suorittaa ulkosalla, niin että kuka vähitilaiskauppias tahansa voi myydä pilkkeitä. Tässä lyhyesti MONORATOR-tuotteen tärkeimmät edut:

1. Se kehittää enemmän ja voimakkaampaa kaasa, kuin mitä saadaan parhaimmistakaan nykyisin käytännössä olevista kehitimistä.
2. Se toimii ulkokuivilla, jopa sitä kosteammallakin puulla täysin tyydyttävästi.
3. Polttoaineksi kelpaa sekä lehti- että havupuu, jopa turvekin.
4. Terve- ja etikkahöyryt johdetaan pois kaasuttimesta jo ennen tulipesää, niin etteivät ne pääse vahingoittamaan moottoria, jonka kestoalka ja käyttövarmuus lisääntyvät. Hoitokustannuksetkin täten vähenevät.
5. Se säästää pilkkeiden kuivatuskustannukset, koska se toimii ulkokuivilla ainakin yhtä hyvin kuin tavalliset kaasuttimet kaupasta saatavilla uunikuivamilla pilkkeillä.

383

Legendaarinen säyneisläinen kilpa-autoilija S.P.J. Keinänen sai kaasutinkysymyksestä liikeidean. Mainos ei kerro,

vähensikö Monorator-tuorepuukaasutin myös kuljettajan eikä vain moottorin hoitokustannuksia.

Automiesten Aseveliliitolta saamansa lahjoituksen turvin Suomen Punainen Risti myönsi vuosina 1945 ja 1946 apurahoja automiesten häikämyrkytysten ja muidenkin ammattitautien tutkimiseen.¹²¹ Noro ja muut nuoret lääkärit testasivat tunnollisesti myös alkoholin vaikutuksia, joten koehenkilöiden hankinta ei tuottanut vaikeuksia. Tutkimusten hyödyllisyydestä autonkuljettajia valisti osaltaan Kuljetustyöläisten Liiton sihteeri Viljo Suutari. Ammattiliitto myötävaikutti myös häikämyrkytystutkimusten jatkorahoitukseen, kun tutkimukset oli koehenkilöiden pettymykseksi jouduttu rahan puutteesta keskeyttämään. Sosiaaliministeriölle ja sisäasiainministeriöille osoittamassaan kirjelmässä kovan mieskulttuurin hallitseman ammattiryhmän edunvalvojat tähdensivät erityisesti haittoja, jotka koituivat häikämyrkytyksen aiheuttamasta impotenssista.¹²²

Häikämyrkytystiedot olivat lähin syy siihen, että lääkintöhallituksen kehotuksesta Helsingin yleisen sairaalan (yliopiston) I sisätautien osaston yhteyteen perustettiin keväällä 1945 ammattitautien osasto ja poliklinikka. Se ruuhkautui oitis potilaista.¹²³ Pari kuukautta myöhemmin perustettiin edellä mainittu Ammattilääketieteen tutkimussäätiö. Näin luotiin sekä toiminnallinen että taloudellinen pohja hankkeelle, joka tähtäsi ammattitautien tutkimusta, opetusta, ehkäisyä ja hoitoa palvelevan keskuslaitoksen perustamiseen.

Laitosta valmisteli vuonna 1945 lääkintöhallituksen asettama komitea. Tämän asiantuntijaryhmän työ saatettiin poliittisesti toteutettavaan muotoon ammattitautikomiteassa, jonka valtioneuvosto asetti vuoden 1946 alussa. Reinikaisen johtamassa komiteassa työllä ja pääomalla oli ammattitautiasiaan omakohtaisesti harrastuneita edustajia: silikoosista kärsinyt sosiaalidemokraattinen kansanedustaja Tuomas Bryggari, silikoosia aiheuttaneen Outokummun vuorineuvos Eero Mäkinen sekä Outokummun kommunistikansanedustaja K.J. Kauhanen. Komitean sihteerinä toimi Noro.

Ammattitautikomitean mietintö¹²⁴ valmistui kokonaisuudessaan syyskuussa 1946, mutta sen keskeinen osa oli valmiina jo helmikuussa 1946. Tämä osamietintö sisälsi esityksen alan tutkimus- ja opetus-

* * * * *

121 Noro 1979, 38.

122 Suutari 1968, 80–82; Bergholm 1993.

123 Helsingin Yleisen sairaalan Ammattitautiosaston vuosikertomus ajalta 4.4.–31.12.1945. Liitteenä Komiteamietinnössä Mon. 1946:13. – Palkkatyöläinen kertoi 14.12.1945, että poliklinikalle oli yli kuukauden mittainen jono. – Ensimmäisten kolmen ja puolen toimintavuoden aikana ammattitautiklinikalla todettiin lähes kaksi kertaa niin monta ammattitautitapausta kuin vakuutusyhtiöt olivat korvanneet kymmenvuotiskautena 1936–1945. Noro 1949a, 243–252.

124 Komiteamietintö Mon. 1946:13.

laitoksen aikaansaamiseksi ja laitoksen työohjelmaksi. Jo ennen komitean lopullisen mietinnön valmistumista kolmen suuren hallitus antoi eduskunnalle esityksen, jonka mukaan komitean ehdottaman laitoksen suunnittelu- ja rakennustyöt oli aloitettava. Eduskunta hyväksyi esityksen yksimielisesti, ja hallitus asetti sen jälkeen rakennustoimikunnan, johon tuli lääketieteen, arkkitehtuurin ja ammattien-tarkastuksen asiantuntemus sekä poliittisten suuntausten ja taloudellisten eturyhmien edustus. Peruskivi muurattiin syyskuussa 1948, harjannostajaisia juhlittiin helmikuussa 1949, ja *Työterveyslaitoksen* vihkiäisjuhla oli toukokuussa 1951.¹²⁵

11.3.2. Työterveys

Työterveyslaitoksen perustamista ohjasi toimintatapa, jossa professionaaliselle ongelmanmäärittelylle ja -ratkaisulle hankittiin poliittisen ja taloudellisen päätöksenteon sekä työmarkkinoiden intressiedustuksen tuki. Ensin Noron ja muiden oli kuitenkin tehtävä ammattitaudeista lääkäreiden professionaalisen ongelmanmäärittelyn ja -ratkaisun asia. Tämä ei ollut aivan helppoa. Ainakin ammattiyhdistysjohtajat tulivat Noron ja Reinikaisen puheista myötätuntoisen vakuutuneiksi siitä, että lääkintöhallituksen vanhoilliset suhtautuivat pen-seästi koko asiaan.¹²⁶

Laatimassaan Työterveyslaitoksen historiikissa Noro mainitsee lääkäritoverinsa myöhemmin muistelleen, että Noro itse olisi jossakin illanistujaisessa Äänislinnassa vuonna 1943 julistanut: ”On perustettava laitos, joka alkaisi tutkia työntekijöiden terveyttä, työpaikkoja, ammatinvalintaa jne. ennen kuin poliitikot asian keksivät ja valtti-naan esittävät, että lääkäreiden taholta ei ole pantu tikkua ristiin asian hyväksi.”¹²⁷

Kirjoittaessaan vuonna 1945 *Suomen Lääkäriliiton Aikakauslehdessä* ammattitaudeista Noro halusi avata epäilevien lääkäreiden silmät näkemään, kuinka suuresta terveydellisestä ja taloudellisesta ongelmasta oli kyse, sekä oivaltamaan tästä lääkäreille itselleen koituvat edut. Hän korosti mahdollisuuksia, joita ammattilääketieteen nousu tarjoaisi nimenomaan nuorille lääkäreille: ”Kaikkihan tiedämme nykyisen tilanteen tieteen poluilla. Stipendit ’tärppäävät’ harvoin, käännökset ja painatukset maksavat nykyisin niin suuria summia, että

125 Noro 1979.

126 SAK:n työvaliokunta 5.2.1949, pikakirjoitusmuistiinpanoista tehty pöytäkirjaversio (erityisesti Väinö Tattarin puheenvuorot). AyA.

127 Noro 1979, 42.

vain rikkaan papan poika tai hyvin ansaitseva 'praktikus' voi vapaasti tehdä tiedettä." Mutta vastikään perustettu Ammattilääketieteen tutkimussäätiö avasi nuorelle miehelle mahdollisuudet tutkimukseen: "Perustettu säätiö tulee nuorelle miehelle tarjoamaan seuraavat edut: 1. Hän saa riittäviä apurahoja. 2. Hänen tutkimustensa tulokset, jos ne täyttävät tietyt laadulliset vaatimukset, käännetään ja painetaan maksutta." Sitä paitsi Noro uskoi, että luonteensakin puolesta ammattitaukeista tulisi nuorten (mies)lääkärien ala: "Kuka vanhemmista kollegoista lähtisi tuottavan praktiikan ääreltä jollekin kaivokselle tai tehtaalle tutkimuksia tekemään."¹²⁸

Ammattitautikysymyksestä sukeutui "ammattilääketiede" tai "teollisuuslääketiede", joka oli osa "sosiaalilääketiedettä". Kansainvälisesti teollisuuslääketiede ei sinänsä ollut uusi asia. Jo vuonna 1906 oli perustettu teollisuuslääketieteen kansainvälinen järjestö *Commission internationale pour la Médecine du Travail*. Noron johtama suomalaisvaltuuskunta osallistui vuonna 1948 sen järjestämään teollisuuslääketieteen kansainväliseen kongressiin Lontoossa.¹²⁹

Lääketieteellinen katse laajeni myös muihin työn terveystorkeihin kuin ammattitaukeihin, eikä vain terveystorkeihin vaan ylipäätään tehokkaan työntöön edellytyksiin: "tavallaan koko yhteiskunta joutuu ammattilääketieteellisen tutkimuksen kohteeksi, sillä pyrkimyksenä on saada terveydeltään ja ominaisuuksiltaan sopiva henkilö hoitamaan kutakin pyörää yhteiskunnassa".¹³⁰ Tällainen näkökulman laajennus ilmeni jo vuoden 1946 ammattitautikomiteassa. Sen kaavailemassa laitoksessa tutkimuksen oli määrä kohdistua ammattitaukeihin ja "muihin työn aiheuttamiin sairauksiin", ammatihygieniaan, työtapaturmiin, teollisuuden terveyden- ja sairaanhoidon järjestelyihin, työfysiologiaan, työpsykologiaan sekä ammatinvalintaan. Koulutuksen kohderyhmiä olisivat yleislääkärit, teollisuuslääkärit, terveyssisarot, ammatintarkastajat, teollisuuden sosiaalivirkailijat, teknillinen henkilöstö, luottamusmiehet sekä ammatinvalinnan ohjaajat. Työterveyslaitoksen tehtävät ja toimintatavat muotoutuivatkin suuressa määrin ammattitautikomitean laatiman työohjelman mukaisiksi.

Teollisuuslääketieteessä lääkärintiedon tärkeiden todistaminen edellytti avoimuutta suhteessa muihin työvoiman tehokasta käyttöä palveleviin professioihin. Tätä Työterveyslaitos kuvasti. Työterveyttä

128 Leo Noro: "Ammattitaukeista". Suomen Lääkäriliiton Aikakauslehti 4/1945.

129 Ammattilääketieteen tutkimussäätiön toimintakertomus vuodelta 1948. TTL:n arkisto; Palkkatyöläinen 9.9.1948. – Seuraava kongressi oli vuonna 1951 Lissabonissa, ja siihenkin Noro osallistui. Sosiaalinen Aikakauskirja 1952, 67.

130 Leo Noro: "Ammattilääketieteemme alkutaival". Suomen Punainen Risti 9/1945.

turvaava tieto koostui paitsi lääkärin myös insinöörin ja psykologin asiantuntemuksesta. Tämäkin näkemys sisältyi jo ammattitautikomitean mietintöön. Professionaalisen tiedon kohdeala määriteltiin pragmaattisesti, teollistuvan yhteiskunnan rajatusta ongelmasta käsin. Tällaista määritystä vahvistivat Amerikasta hankitut opit. Vuonna 1947 Noro teki Rockefeller-stipendiaattina neljän kuukauden matkan Yhdysvaltoihin. Hän tutustui työelämän terveysoloja käsitteleviin laitoksiin ja perehtyi oloihin erilaisissa yrityksissä. Matkalta oppimaansa hän selosti eri artikkeleissa sekä kirjassa *Setä Samuli vaalii työväkensä terveyttä* (1949). Paitsi että matka antoi oppia, se pohjusti myös Rockefeller-säätiön huomattavaa taloudellista tukea Työterveyslaitokselle.¹³¹

Omalla tavallaan Työterveyslaitos konkretisoi toisen maailmansodan jälkeistä systemaattisten ihmistä tutkivien tieteiden muotoutumista. Vahvistui ajatus teollistuvaa yhteiskuntaa palvelevasta tiedontuotannosta, joka perustui erikoistumiseen ja työnjakoon, edellytti rajanvetoa metafysiikkaan ja historiaan ja hankki teoriansa ja metateoriansa ensi sijassa Amerikasta.

Sosiaalidemokraattisen hallituksen johtamasta Ruotsista ja Labour Partyn hallituksen johtamasta Englannista Työterveyslaitoksen suunnittelijat saivat tietoja kansanterveyden valtiollisesta vaalimisesta.¹³² Heidän argumentoinnissaan oli ylipäättään tärkeällä sijalla sen todistaminen, että hanke hyödytti koko yhteiskuntaa. Kuitenkin työterveyttä koskevan tiedon professionaalinen instituointi oli ensi sijassa riippuvaista siitä, miten tämä tieto saataisiin nivelletyksi osaksi teollista organisaatiota.

Vuonna 1945 STK:n *Teollisuuslehteen* ilmaantui osasto ”Teollisuuslääketieteen kysymyksiä”, Noron työtä sekin. Maaliskuussa 1946 STK järjesti teollisuuslaitosten virkailijoille terveydenhoidolliset neuvottelupäivät. Niiden yhteydessä teollisuuden palveluksessa olleet lääkärit sekä teollisuuslääketieteen edustajat perustivat Suomen Teollisuuslääketieteellisen Yhdistyksen. Puheenjohtajaksi valittiin jyväs-

131 Noro 1979, 56–58.

132 Ennen kuin Työterveyslaitos vuonna 1951 aloitti toimintansa, Noro ja muut sen valmistelijat olivat ehtineet etsiä virikkeitä Yhdysvalloista, Kanadasta, Englannista, Ruotsista, Länsi-Saksasta, Ranskasta, Belgiasta ja Italiasta. Vuonna 1953 Neuvostoliitossa käynyt suomalaislääkärien valtuuskunta tutustutettiin myös neuvostotyöläisten saamaan huolenpitoon. Noro 1979; Ammattilääketieteen tutkimussäätiön toimintakertomukset. TTL:n arkisto; Leo Noro: ”Havaintoja teollisuus- ja sosiaalilääketieteestä Englannissa, Ranskassa ja Belgiassa”. *Duodecim* 2/1949; Leo Noro: ”Medicin i Sovjet”. *Nordisk Medicin* 1954:51.

Toimitamme

ASBESTIKANGASTA

- suojatakkien
- suojahousujen
- suojakäsineiden
- suojasäärystemien
- y. m.

valmistusta varten

Suomen Mineraali O/Y

Helsinki, Mannerheimintie 1.

kyläläinen lääkäri Artturi Nyysönen, josta oli hiljattain tullut Valmetin ylilääkäri.¹³³

Oli ajankohtaisia syitä, jotka tekivät teollisuudenharjoittajia vastaanottavaisiksi teollisuuslääketieteen sanomalle. Yksi oli pelko siitä, että tuoreet tutkimustulokset vaarallisten ammattitautien, kuten silikoosin, laajuudesta lisäisivät vallitsevan talousjärjestelmän arvoselua. ”Ennen kuin nämä tosiasiat tulevat yleiseen tietoisuuteen, on teollisuutemme tässäkin tapauksessa ryhdyttävä vastatoimenpiteisiin”, vaadittiin STK:n vuonna 1945 teettämässä kirjasessa *Teollisuus ja ammattitaudit*, jota ei tarkoitettu julkisuuteen, vaan ”suppealle teollisuudenharjoittajain piirille”.¹³⁴

Uudet tiedot ammattitaukeista antoivat kuitenkin aihetta myös taloudelliseen huoleen. Työn aiheuttamat sairaudet olivat osoittautuneet odottamattoman suureksi kustannustekijäksi ja tehokkuuden esteeksi. Tälle näkökohdalle antoi erityistä painoa työvoimapula, joka jatkui vuoteen 1948. Ensiksikin työvoimapula antoi pontta työn rationalisoinnille ja tehokkaan työnteon varmistukselle. Toiseksi muun

133 Noro 1979, 59–60; Pertti Sumari: ”Suomen Teollisuuslääketieteellinen Yhdistys perustettu” (Teollisuuslääketieteen kysymyksiä V.). Teollisuuslehti 4/1946.

134 Teollisuus ja ammattitaudit (1945), 9–10. – Kirjasessa olivat artikkelit ammattitautikomitean puheenjohtajalta, pääjohtaja Oskari Reinikaiselta, yliopiston sairaalan ammattitautiosaston esimieheltä, professori Arvo Vesalta sekä lääketieteen tohtori Leo Norolta. – Vastaavasta argumentoinnista tapaturmantorjunnan yhteydessä ks. jäljempänä s. 400.

pulan ohella myös työvoimapula lisäsi työnantajien kiinnostusta huoltotoimintaan tai, kuten nyt sanottiin, sosiaaliseen toimintaan, myös siksi, että vallitsi palkkasäännöstely. Kun pystyvistä työntekijöistä oli kilpailua, sosiaalis-hygieeniset olot saivat aiempaa suuremman merkityksen. Näin väittäessään Suomen Teollisuuslääketieteellisen Yhdistyksen puuhaajat tosin toteuttivat myös omaa professionaalista strategiaansa.¹³⁵

Myös työsuhteiden institutionaaliset muutokset kohottivat lääkärin arvoa työnantajan silmissä. Vasta solmittuihin työehtosopimuksiin ammattiliittojen onnistui saada määräyksiä sairausajalta maksettavasta palkasta; esimerkiksi paperiteollisuuden sopimukseen tuli pykälä täydestä palkasta enintään kahden viikon sairausajalta.¹³⁶ Nämä pykälät "ovat suorastaan pakottaneet työnantajan turvautumaan lääkärin asiantuntemukseen voidakseen siten pienentää kustannuksia, jotka joutuvat hänen kannettavikseen tuotannon laskiessa esim. menetettyjen työpäivien tai suoranaisten väärinkäytösten takia".¹³⁷ Teollisuuslääkäri ei ollut vain sairauksien ja tapaturmien parantaja tai ehkäisijä, vaan myös entistä tähdellisempi kontrollin toteuttaja siinä prosessissa, jossa työvoima muunnettiin työsuoritukseksi.¹³⁸

Teollisuuslääketieteellisen Yhdistyksen ensimmäisiin aikaansaannoksiin kuului työntekijän terveyskortti. Yhdistys esitti myös suosituksen sairausavustuskassojen toimintaperiaatteista sekä laati tehtaanlääkärin tehtävien malliohjesäännön. Teollisuuden palveluksessa olleiden terveyssisartenkin työkentän se määritteli.¹³⁹

Teollisuuslääkärit, ainakin yhdistyksen johtomiehet, halusivat todistaa toimensa osaksi tuotannon rationalisointia. Nyyssönen kirjoitti vuonna 1949, että ihminen oli hankintahinnaltaan ja käyttökustannuksiltaan "perin kallis 'kone' ". Kun tuotantokustannukset kohosivat, nykyaikainen teollisuus turvautui "sekä organisatoriseen että teknilliseen ja biologiseen rationalisointiin". Suurteollisuus oli näissä asioissa suunnannäyttäjä. Siksi suurteollisuuslaitoksissa lääkintähuol-

* * * * *

135 Vrt. Pertti Sumari: "Suomen Teollisuuslääketieteellinen Yhdistys perustettu" (Teollisuuslääketieteen kysymyksiä V.). Teollisuuslehti 4/1946. Vrt. myös Kalela 1981, 217, 220.

136 Mansner 1984, 413–414.

137 A. Nyyssönen: "Teollisuus ja lääkäri". Duodecim 1949, 149.

138 Noro kirjoitti vuonna 1949 "Työntekijän sairauspäivistä Suomessa" (Duodecim 1949, 953–973). Kirjoitus loppui: "On syntynyt myös uusi 'sosiaalinen sairaus', väärinkäytökset, joilla tulee olemaan kansantalouden kannalta mitä suurin merkitys."

139 Pertti Sumari: "Suomen Teollisuuslääketieteellinen Yhdistys perustettu". Teollisuuslehti 4/1946; "Teollisuuslääketiedettä". Teollisuuslehti 11/1946; Valtonen 1948, 182–183; STK:n sosiaalitoimikunta 13.9.1949. STK I C 5:1. ELKA.



tokin oli parhaalla tolalla; yli 500 työläisen laitoksista lähes 80 prosentissa oli tuolloin oma lääkäri. Nyssönen kohdisti kirjoituksensa – alkuaan Duodecimin vuosikokousesitelmän – lääkäreille. Hän halusi näiden omaksuvan uuden ajattelutavan. Lääkärin oli opittava tuntemaan ”yhteiskunnan rakenne”, hankittava oppia työpsykologiasta (”Jokainen työnjohtaja saa työnjohtajaopistossa työnpsykologian opetusta, mutta mitä tietää lääkäri näistä asioista?”) sekä perehdyttävä ratkaisuihin, joita insinööri oli keksinyt vedon, melun ja valaistuksen ongelmiin.¹⁴⁰

Kuten Noro monessa julkaisussaan, myös Nyssönen kehitti tässä *Duodecimin* kirjoituksessaan kieltä, joka yhdistäisi lääkäriä ja insinööriä työterveyttä koskevan tiedon tuottajina ja haltijoina. Sekä ihmiseen että yhteiskuntaan sovitettiin kernaasti konemetaforaa. Työ-

140 A. Nyssönen: ”Teollisuus ja lääkäri”. *Duodecim* 1949, 149–151.

terveyslaitosta tehtäessä korostettiin tosin myös työntekijän sielun-
elämän huomioonottoa. Lääkärien hallitsemien lääketieteellisen ja
fysiologisen osaston ja insinöörien hallitseman teknillishygieenisen
osaston lisäksi Työterveyslaitokseen tuli myös psykologinen osasto,
jota johti Ohto Oksala. Hänen Teollisuuden Työnjohto-opiston en-
simmäisillä kursseilla pitämiensä työn psykologian luentojen jäsen-
nyksessä luki: ”Ihminen ei ole kone.”¹⁴¹ Mutta Oksalallekin ihminen
oli rationalisoinnin kohde siinä missä kone; sielu oli ”voimajärjes-
telmä”.¹⁴² Teollisuuden Työteholiitto vastasi vuonna 1948 myönteis-
esti Noron ehdotukseen yhteistoiminnasta: liiton mielestä Noron lai-
toksen tehtävät voitiin ”hyvällä tulkinnalla” kokonaisuudessaan lu-
kea ”rationalisoimisen piiriin kuuluviksi”.¹⁴³

Fysiikan ja tekniikan kielikuvia myös teollisuusmiehet ymmärsi-
vät. Työterveyslaitoksen peruskiven muuraustilaisuudessa syyskuussa
1948 vuorineuvos Wilhelm Wahlforss puhui: ”Tiedämme jokainen,
että teollisuutemme kallein ja herkin kone on ihminen ja hän on oikeu-
tettu vaatimaan osakseen yhtä hyvän huolenpidon kuin kuollut ko-
nekin.”¹⁴⁴

Vuoden 1914 *ammattivaara*-asetuksen oli vuonna 1930 korvannut
työturvallisuuslaki. *Ammattitautien* tunnistamisesta tultiin *työtervey-*
den vaalintaan.¹⁴⁵ Käsitteellinen siirtymä negatiivisesta positiiviseen
merkitsi siirtymistä uhkan näkökulmasta tarpeen näkökulmaan. Ris-
kien hallinta sai tässä erityisen sisällön. Riskien hallinta oli puutteiden
ja uhkien tunnistamista, ja se oli samalla tarpeiden määrittelyä
puutteiden tunnistamiseksi. Mutta tämän lisäksi työturvallisuuden ja

141 ”Työn psykologia”. TJO, Historiikkiin perustamisvaiheen papereita. TJO:n ar-
kisto. – Samansuuntaisia lausumia löytää kyllä myös Norolta. Amerikan-mat-
kansa pohjalta laatimassaan kirjassa hän kertoi työntekijän tuntevan sosiaalista
turvallisuutta Standard Oil Yhtymässä, kuten muissakin parhaiten hoidetuissa
amerikkalaisissa teollisuuslaitoksissa, muun muassa siksi, että ”häntä kohdel-
laan työpaikassaan ihmisenä eikä tuotantokoneiston kuolleena pyöränä”. Noro
1949b, 113.

142 Ks. edellä s. 364.

143 J. Sarvas/Teollisuuden Työteholiitto 9.12.1948 Norolle. S 2 Kirjeenvaihto 1947,
1948, 1949 Säätiö. TTL:n arkisto.

144 Ammatilääketieteen tutkimussäätiön varapuheenjohtajan Wahlforssin puhe
TTL:n peruskiven laskemistilaisuudessa. Säätiön asiakirjat 1945–. TTL:n arkisto;
Noro 1979, 55.

145 Noron (1979, 74) mukaan ”työterveys”-sanan ”keksi Martti J. Karvonen kuva-
maan mahdollisimman laajasti ja positiivisesti työalaaamme”.

työterveyden käsitteet merkitsivät sitä, että riskien hallinta itsessään määriteltiin tarpeeksi ja tarpeet taas saivat sisältönsä riskien hallinnasta. Itsesäilytysvietistä kehittyi ihmisellä turvallisuuden tarve, joka oli niin monivivahteinen, että oli parempi puhua ”turvallisuudentarvejärjestelmästä”, Oksala kirjoitti *Työn psykologiassa*.¹⁴⁶ Työturvallisuus ja työterveys työntekijän riskien hallinnan tarpeina olivat hyvin sovitettavissa samaan diskurssiin kuin tuotantokoneiston häiriöiden korjaamisen ja tehokkuuden turvaamisen tarpeet.

Työsuhteiden intressiristiriidat varjostivat kuvaa. Vuorineuvos Wahlforss kuitenkin vakuutti Työterveyslaitoksen peruskiveä muurattaessa, että huolenpito työntekijäin terveydestä oli sekä työnantajain että työntekijäin edun mukaista. ”Tämä on niitä toimintoja, joissa molempien työmarkkinajärjestöjen intressit yhtyvät.”

Lukuisat rakennusvaiheen aikana sattuneet lakot viivästyttivät Työterveyslaitoksen käynnistämistä.¹⁴⁷ Laitoksen ilmentämää asiantuntemusta ja yhteishyvää vastaan ne eivät kuitenkaan kohdistuneet. Työterveyslaitosta puuhanneet ”nuoret lääkärit” olivat niin sosiaalidemokraattisten kuin kommunististen ammattiyhdistysjohtajien mielestä edistyksen asialla.¹⁴⁸

11.4. Intressien kompromissi, tarpeiden diskurssi, riskin teknologia

11.4.1. Tarpeet ja intressit, kasvatus ja edustus

Työnantajien huolena oli, niin kuin Tapani Virkkunen vuonna 1948 sanoi, miten kiinnittää työntekijä ”tuotannon palvelukseen, niin että hän sopeutuu siihen kitkattomasti eikä aiheuta häiriöitä ja vaikeuksia”. Ammattiyhdistysliikkeelle oli selvää, että tähän kysymykseen vastattiin eturistiriidan halkomalla kentällä. Oikea vastaus edellytti sen mukaan työntekijäin tarpeiden sellaista tyydyttämistä, johon työnantajat voitointressinsä ja kenties myös vanhoillisuutensa vuoksi eivät

146 Oksala 1948, 177.

147 Ammattilääketieteen säätiö ja Työterveyslaitos. Vuosikertomus v. 1950. Säätiön hallituksen pöytäkirjat 1945–1952. TTL:n arkisto.

148 Tässä hengessä SAK:n kommunistinen toinen puheenjohtaja Tattari kaavaili Työterveyslaitokselle ”nuorten lääkärien” ja työväen edustajien yhteistyön ja vaikutusvallan takaavaa hallintomallia SAK:n työvaliokunnassa 5.2.1949. Pika-
kirjoitusmuistiinpanoista tehty pöytäkirjaversio. AyA.

olleet valmiita. Sopeuttava kysymyksenasettelu itsessään jäi kuitenkin kritiikin ulkopuolelle.

Kansandemokraattien, sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton muodostaman kolmen suuren hallituksen esityksistä säädettiin vuonna 1946 useita työelämää koskevia uusia lakeja. Työehtosopimuslaki ja työriitojen sovittelulaki uusittiin, ja hyväksyttiin laki tuotantokomiteoista. Työelämää säänteleviin uusiin lakeihin vuodelta 1946 kuului kuitenkin myös pinnarilaki, laki työtä vieroksuviin henkilöiden määräämisestä työhön tai erityistyölaitokseen.

Pinnarilailla oli ajankohtaiset tuotanto- ja työvoimapolitiittiset perusteensa. Tarkasteltuna työsuhteiden kollektiivista instituointia ilmentäneiden lakien yhteydessä se on kuitenkin yleisemmin kiinnostava. On perusteltua tulkita, että vuoden 1944 jälkeen Suomessa kehkeytyi sellainen asiointi, jossa yhdistyivät vahva työyhteiskunnallinen normisto ja keskitetty kollektiivinen edunvalvontajärjestelmä.¹⁴⁹ Sitten tämän asiointilan kriisiytymisestä puhuivat kaksi toisistaan melko erillistä 1980-luvulla noussutta keskustelua. Toisen tunnuksena oli ”työyhteiskunnan kriisi”, toisen ”työelämän uudistaminen”. Edellinen keskustelu kyseena lausti, André Gorzin käsitteitä käyttäksämme, työssä vapautumisen utopiaa, jälkimmäinen haki keinoja ehkäistä työstä vapautumisen utopiaa¹⁵⁰, joka ilmeni esimerkiksi halukkaana hakeutumisena varhaiseläkkeelle.

Neljäkymmenluvun puolivälissä työväenliikkeen eri suuntausten vapausvisiot kiinnittyivät vahvasti tuotannon kasvattamiseen ja tehostamiseen. Poliittisessa argumentoinnissa ei tuona aikana näytä olleen ensi sijalla se, että tuotannon kasvattaminen ja tehostaminen olisi esitetty edellytyksenä vapauden valtakunnan laajentamiselle. Pikemmin korostettiin työn ja sen tekijäin tärkeyttä yhteiskunnallisten välttämättömyyksien toteuttamisessa. Tämä sitten sekä edellytti työntekijäin tarpeiden huomioonottamista että antoi heille oikeuksia, myös

149 Asioiden kytkentä ilmeni esim. SAK:n valtuuston joulukuussa 1946 antamassa julkilausumassa ”työkurin lujittamisesta työpaikoilla”. Järjestön kommunistisen valistuspäällikön Lars Junttilan esittelemässä julkilausumassa kiinnitettiin erityistä huomiota työmaajuopotteluun. Tässä ”sodan seurauksena esiintyvässä kielteisessä ilmiössä” SAK näki vakavan vaaran ”ei ainoastaan työväen järjestötoiminnalle vaan myös maamme talouselämän nousulle ja työväen toimeentulomahdollisuuksille”. Ilmiön kitkennässä etenkin tuotantokomiteoilla ja luottamusmiehillä oli julkilausuman mukaan tärkeä tehtävä. Pöytäkirja SAK:n valtuuston kokouksesta 8.12.1946, liite 2 SAK:n vuosikirjassa 1946, 74. – Luonnollisesti SAK:lla oli edustajansa sekä pinnarilakia valmistelleessa komiteassa että sen toimeenpanoa valvoneessa ”pinnaritoimikunnassa”. SAK:n vuosikirja 1946, 34; SAK:n vuosikirja 1947, 27.

150 Gorz 1988, 175–176.

oikeuden omaan aikaan.¹⁵¹ Työstä johtuvat oikeudet miellettiin suuressa määrin kollektiivisinä. Ne toteutuivat työväestön tahdon mukaisessa demokraattisen valtion harjoittamassa talouden ohjauksessa sekä järjestäytymiseen ja kollektiivisopimuksiin perustuvassa työsuhteiden tasavertaisuudessa.

Rationaalistuvan, teollistuvan ja valtiollistuvan yhteiskunnan viisoissa näkyi tila, jossa tuotannon suoritusnormit ja työläiselämän tarvenormit olivat yhdistettävissä. Sodan aikana SAK oli ohjelmallisesti omaksunut oikean ja väärän rationalisoinnin erottelun.¹⁵² Sodan jälkeen tämän erottelun edelleen periaatteessa hyväksyivät niin sosiaalidemokraatit kuin kommunistitkin.¹⁵³ Mikäli pääoman partikulaariset intressit saivat vallita, tuloksena oli väärää rationalisointia, joka kurjisti työntekijöitä ja vei heiltä terveyden. Oikeassa rationalisoinnissa tehokkuuden lisääntymisestä seurasi työntekijäin toimeentulon, terveyden ja turvallisuuden kohentuminen ja tämä taas edisti työn tehokkuutta. Oikean rationalisoinnin edellytyksenä ja ainesosana oli ensiksikin pääoman intressien kurissapito demokraattisen valtion ja työntekijäin intressiedustuksen voimin ja toiseksi tuotannon tarpeita ja työntekijäin tarpeita yhdistävän tiedon tuottaminen ja soveltaminen.

151 Tarpeisiin ja oikeuksiin sisällytettiin myös tarve ja oikeus suurempaan vapaa-aikaan, "aikaan, jota kukin voi käyttää oman itsensä hyväksi". Työntekijöille "yhteiskunnan tukipylväinä kuuluu myöskin oikeus saada osansa niistä teknillisistä parannuksista, mitä kullakin alalla tehdään, kuuluu siis oikeus voida nauttia koneen tuomista eduista". Edellinen lainaus Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton ja jälkimmäinen Suomen Kutomateollisuustyöväen Liiton työaikakäsymystä käsitelleistä esityksistä SAK:n edustajakokouksessa 1947. SAK:n edustajakokous 15–20.6.1947, esitykset, 134–135.

152 Ks. edellä luku 8.3.2.

153 SAK:n edustajakokouksessa 1947 rationalisointi oli esillä samassa hengessä kuin vuonna 1943: oli suhtauduttava periaatteessa myönteisesti, mutta torjuttava pyrkimys rationalisoida työntekijäin kustannuksella; haitat oli estettävä tai kompensoitava. Esitykset, 131–133, pöytäkirja, 281–285. – Seuraavassa, vuoden 1951 edustajakokouksessa tilanne oli niin taloudellisesti kuin poliittisesti toisenlainen. Kommunistinen vähemmistö vaati, ettei ammattiyhdistysliike enää myötävaikuttaisi rationalisointiin. Kannan voi tulkita niin, että sen mukaan poliittisen voimasuhteen muututtua ammattiyhdistysliike oli kyvytön sekä turvaamaan sosiaalisten haittojen torjuntaa tai niiden kompensointia että vapauttamaan rationalisointia uuden yhteiskunnan rakentamistyöksi. Itse ajatusmuoto oli kuitenkin yhä sama: kommunistien mukaan "rationalisoinnin varjolla", siis hyvän asian varjolla, työläisiä hiostettiin kapitalismin oloissa. Sosiaalidemokraattisen enemmistön voimin päätettiin pitää aiemmat päätökset edelleen voimassa, mutta kiinnittää entistä enemmän huomiota rationalisoinnin toteutuksessa ilmeneviin epäkohtiin. SAK:n edustajakokous 27.6.–1.7.1951, esitykset, 153–158, pöytäkirja, 262–265.

Nämä kaksi oikean rationalisoinnin edellytystä ilmenivät siinä, miten ammattiyhdistysliike sotien jälkeen rajasi työsuojelun toimintakokteeraan. Vaadittiin ammattientarkastuksen tehostamista ja siinä luottamusmiesten ja ammattiyhdistysliikkeen oikeuksien lisäämistä. Samalla ammattiyhdistysliike tuli kuitenkin myös mukaan diskurssiin, jossa työsuojelu määrittyi tuotannon funktionaalisten tarpeiden ja työntekijäin tarpeiden yhdistämiseksi. Kun riskin hallinta, turvallisuus, sinänsä ajateltiin ja esitettiin inhimilliseksi tarpeeksi, voitiin työntekijäin suojelu entistä vahvemmassa mielessä osoittaa myös tuotannon funktionaaliseksi tarpeeksi. SAK:n ja Tapaturmantorjuntayhdistyksen kirjasesta *Luottamusmies ja työturvallisuus* vuodelta 1947 voitiin lukea, että työntekijän työteho riippui hänen ”varmuudentunteestaan”, joten työturvallisuus oli ”osa rationalisointia”.¹⁵⁴

Sosiaalidemokraatitkin saattoivat toisinaan esittää työsuojelun alalla esikuvaksi Neuvostoliiton. Siellä näet ammattiyhdistysorganisaatiolla oli keskeinen osa työsuojelutarkastuksessa.¹⁵⁵ Neuvostoliiton ammattijärjestö ei ollut olemukseltaan työvoiman myyjien edunvalvoja työvoiman ostajia vastaan. Sen periaatteita ja tehtäviä lähentyi kuitenkin se suomalaisessa ammattiyhdistysideologiassa vahvistunut juonne, jonka mukaan työntekijäin tarpeet piti määritellä niin, että ne voitiin todistaa myös tuotantoprosessin funktionaaliseksi tarpeiksi.

SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen argumentaatiossa työsuojelu sidottiin työvoiman myynti- ja ostosuhteen logiikkaan, mutta samaan aikaan argumentit mukautettiin myös modernin työnantajaideologian ja työelämän asiantuntemuksen edustamaan logiikkaan, jossa työelämän valtasuhteet esitettiin tuotantoprosessin funktionaalisena yhteistoimintana. Molemmista suunnista työsuojelu rajautui niin, että työorganisaation hierarkkiset rakenteet jäivät suurelta osalta annetuiksi. Mutta kummastakin suunnasta ammattiyhdistysliike osallistui työsuojelun rajaukseen myös sellaisella ulottuvuudella, jolla ei ollut ensi sijassa kyse tuotannollisen päätöksenteon ja työsuojelun suhteesta, vaan työsuojelun ja sen kohteiden suhteesta. Ammattiyhdistysliike

154 *Luottamusmies ja työturvallisuus* (1947), I.

155 Esim. Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto esitti SAK:n edustajakokoukselle 1947 sellaisen lainmuutoksen vaatimista, että ammattiliittojen vakinaiset toimitsijat saisivat ”ainakin” omaa ammattialaa koskevat ammattientarkastajavaltuudet. Liiton sosiaalidemokraattinen edustaja A. Hällström perusteli vaatimusta mm. Neuvostoliiton esimerkillä. SAK:n edustajakokous 15–19.6.1947, esitykset, 137–138, pöytäkirja, 286–287. – Neuvostoliiton ammattiyhdistysliikkeen tehtäviä tälläkin alalla kuvattiin 1940-luvun jälkipuolella usein Palkkatyöläisessä, osaksi sen tiedon pohjalta, jota saatiin ammattiyhdistysvaltuuskuntien molemminpuolisilta vierailuilta.

oli mukana määrittelemässä työsuojelun kasvatukselliseksi ja edukselliseksi toiminnaksi.

Kirjoittaessaan *Työn psykologiassa* ”turvallisuudentarvejärjestelmästä” Oksala kiinnitti huomiota työntekijäin kollektiivisten vaatimusten ja yksilöllisen käyttäytymisen eroon. Kollektiivisesti työntekijät vaativat ”mahdollisimman tehokasta tapaturmansuojelua”, mutta yksilöinä he ”aivan yleisesti osoittavat melko suurta leväperäisyyttä varokeinojen käytössä”. Työnantajat ja työnjohtajat saivat kovasti ponnistella ja jopa käyttää ankaruutta saadakseen työntekijät noudattamaan annettuja varovaisuusohjeita.¹⁵⁶

Liittyessään Tapaturmantorjuntayhdistyksen jäseneksi vuonna 1936 SAK oli periaatteessa sitoutunut ratkaisemaan Oksalan havaitsemaa paradoksia kasvatuksen keinoin. Tämä ei merkinnyt, että ammattiyhdistysjohtajat olisivat halunneet jättää työturvallisuuskasvatuksen työntekijäin sopeuttamiseksi työnantajan määräämiin ehtoihin. Sitä vastoin työntekijöitä oli pyrittävä mukauttamaan sellaiseen heidän tarpeidensa määritykseen, jota heidän edustajansa olisivat työsuojelun laitoksissa tekemässä.

396

Ammattiyhdistysliikkeellä niin kuin työnantajillakin oli edustajansa Tapaturmantorjuntayhdistyksen sekä Työterveyslaitosta valmistelleen ja ylläpitäneen Ammatillääketieteen säätiön hallinnossa. Näissä tapauksissa kyse oli osallistumisesta ennalta yhteishyväksi määriteltujen, professionaalisen tiedon varaisten toimintojen edistämiseen.

Toisin kuin ennen toista maailmansotaa, ammattiyhdistysliike osallistui tähän työntekijäin tarpeita ja tuotannon tarpeita yhdistäneeseen diskurssiin työsuhteiden osapuolen tunnustettuna intressiedustajana. Intressikompromissin instituointi synnytti myös uusia puolueettoman tiedon tuottamisen ja soveltamisen muotoja. Tämä tapahtui tärkeältä osin sitä tietä, että vahvistettiin työmarkkinasuhteiden ”pohjoismaiselle mallille” ominainen eturiidan ja oikeusriidan välinen rajanveto. Tätä merkitsi työtuomioistuimen perustaminen vuonna 1946 osana kollektiivisten intressisuhteiden organisointia.¹⁵⁷ Etujärjestöjen osallisuus niin kollektiivisia kuin yksilöllisiä intressiristiriitoja ylhäältä päin ratkovan tiedon tuottamiseen ja käyttämiseen laajeni. Työsuojelun alalla tätä muutosta edusti skandinaavisten mallien mukainen työneuvosto, joka perustettiin sosiaaliministeriön alaisuuteen lailla vuonna 1946. Korporatistiselle edustukselle rakennetun työneuvoston tehtäväksi tuli antaa lausuntoja työaika- ja työturvallisuutta kos-

156 Oksala 1948, (11) 14.

157 Bruun 1993; Pelkonen 1986.

keneiden lakien tulkinnasta sekä päättää lakien sallimista poikkeusluvasta.¹⁵⁸

11.4.2. Reaktiivinen suunta

SAK oli hyväksynyt työntutkimuksiin tukeutuvan rationalisoinnin vuosien 1944 ja 1946 yleissopimuksissa. Se oli samalla halunnut työntantajilta lupauksen, että suoritusnormien määrityksessä otettaisiin huomioon työntekijäin intressit ja tarpeet. Työntekijät kuitenkin kokivat työntutkimukset ja niihin perustuvat palkkausjärjestelmät varsin kielteisinä. Vertauskuvallista merkitystä oli tästä aiheesta käydyillä työtaisteluilla niissä yrityksissä, joiden johtajat ennen muita olivat luottaneet työnormien tieteellisen määrityksen ja sosiaalisen harmonisoinnin yhteyteen, nimittäin Herlitzin johtamassa Arabiassa vuonna 1946 sekä Huhtamäen yhtymään kuuluneilla Hellaksen ja Jalostajan tehtailla vuonna 1948.¹⁵⁹

”Se on ihmisarvoa alentavaa, jos on Kello-Kalle takana ja jokaisen sekunnin tarkkuuvella vie kirjoihin”, vastattiin väitöskirjansa aineistoa hankkineelle Paavo Seppäselle vuonna 1955. Tutkija tulkitsi, että työntutkimusjärjestelmä koettiin ”liian vaaralliseksi uhkaksi työntekijäin omalle normille – kohtuulliseksi katsotulle päivätyölle”.¹⁶⁰ Järjestelmä tosin sai työntekijät myös kehittämään kykyään varjella omia normejaan kokemustiedon ja keskinäisen kommunikaation ja kontrollin avulla. Ja huiputettavan Kello-Kallen kustannuksella voitiin saada voimantuntoa. Tätä kuvastavia vastauksia kirjasi väitöskirjaansa Vesa Laakkonen, joka tutki yhdessä Seppäsen kanssa samojen työntekijäin asenteita Karhulan ja Kotkan tehtaissa. Työntutkimuksiin myönteisesti suhtautuneen vähemmistön mielestä niiden avulla voitiin selvittää työsuorituksen ja palkan vastaavuutta koskevia riitoja. Joidenkin näkemys oli jotensakin sama kuin se, jonka SAK oli omakseen vahvistanut vuonna 1943: ”Henkilökohtaisesti en vastusta, jos se tapahtuu rehellisesti. Rehellisesti toimien se on hyvä juttu. Siinä ei saa puristaa miehestä kaikkea irti ja hyöty on tasattava.”¹⁶¹

Pyrkiessään vaikuttamaan työn normeihin ammattiyhdistysliike joka tapauksessa sitoutui tuotannon rationalisointiin sekä reaktiivisesti (vaatimalla haittojen rajoitusta ja korvausta) että aktiivisesti (yhdistämällä tehokkuus- ja turvallisuusargumentit). Jälkimmäinen puoli

158 Kallio 1986; Järvenpää 1986.

159 Komiteanmietintö Mon. 1946:26; Teräs 1992, 276–279.

160 Seppänen 1958, 117–120.

161 Laakkonen 1958, 178–180, 265.

heikkeni merkittävästi 1940-luvun lopussa, kun taloudellisen demokratian ohjelmat menettivät ajankohtaisen voimansa. Nyt esimerkiksi rationalisointijärjestöjen sidokset työnantajaintresseihin näyttivät SAK:n ja ammattiliittojen johtajista paljon vahvemmilta kuin sota-aikana ja heti sodan jälkeen.¹⁶² Ammattiyhdistysliikkeen osallisuutta työn normien määrittämiseen jäi hallitsemaan reaktiivinen sitoutuminen rationalisointiin. Haluttiin estää työvoiman liikakulutusta, ja vaadittiin palkanlisää työn terveysvaaroista ja korvausta työkyvyn menetyksistä. Samalla toimintaa kuitenkin ensi sijassa ohjasi keskitetysti organisoitu tulonjakotaistelu, jossa pidettiin silmällä ei-työn alueella tyydytettäviä tarpeita.

Tällaisella toimintadispositiolla oli vastaavuutensa työpaikkatasolla koetussa voimasuhteiden muutoksessa. Väitöskirjaansa varten Paa-vo Koli kyseli vuosina 1952–1953 työntekijäin käsityksiä siitä, miten työnantajapuolen suhtautuminen heihin oli kehittynyt. Vastaukseksi tuli muun muassa: ”Kyllä ne oli silloin sotan jälkeen läheisemmät kuin nyt. Tervehtivät silloin jo kaukaa, mutta nyt ei tunneta-kaan.”¹⁶³

Työn sisältöä koskevat kysymykset rajautuivat ”yhteisöllisen päätöksenteon” ulkopuolelle suuremmassa määrin kuin 1940-luvun puolivälin jälkeisinä parina vuonna oli näyttänyt. Tämä ilmeni paitsi työntutkimusten järjestelyissä myös työturvallisuustoiminnassa.

Luottamusmiesjärjestelmä oli vahvistettu sopimuksin ja tuotantokomiteat oli perustettu lailla. Niin luottamusmiehillä kuin tuotantokomiteoilla oli työturvallisuutta koskevia tehtäviä. Yritysten organisoiman turvallisuustoiminnan asema oli kuitenkin jäänyt avoimeksi. Työmarkkinain keskusjärjestöissä tämä kysymys pysyi tärkeämpien asioiden varjossa muttei kokonaan pimennossa 1940-luvun lopulla.

162 Suhtautumisesta rationalisointijärjestöihin virisi heinäkuussa 1950 keskustelu SAK:n työvaliokunnassa, kun työtehovaltuuskunta, siis valtiollinen elin, pyysi SAK:ilta edustusta ja avustusta hankkeeseen, jossa oli kyse tutkimustoiminnasta ”liike-elämän, lähinnä teollisuuden ns. henkilösuhdeasioissa ilmenevien uusien ajatusten tunnetuksi tekemiseksi Suomessa”. Kysymyksen esittelijä Olavi Lindblom suhtautui pyyntöön melko myönteisesti, mutta kriittisen keskustelun jälkeen asia päätettiin lykätä. Metallityöväen Liiton Valdemar Liljeström, joka oli sosiaalidemokraatti, ymmärsi ensin, että rahanpyytäjä oli Teollisuuden Työteho-liitto. Hän ryöpytti tätä (tuolloin jo Oy Rastor Ab:ksi muutettua) järjestöä siitä, että sen herrat ”hoitelevat niitä asioita kaikissa vaiheissa työnantajan eduksi”. Hän kertoi ”meidän” katkaissleen välit Teollisuuden Työteholiittoon; selville ei käy, tarkoittiko hän SAK:ta vai liittoaan. SAK:n työvaliokunta 4.7.1950, pyynnön selostus varsinaisessa pöytäkirjassa, keskustelu pikakirjoitusmuistiinpanoihin perustuvassa versiossa. AyA.

163 Koli 1955, 110.

Ammattiyhdistysliike halusi ennen muuta vahvistaa luottamusmiesten asemaa ja kohottaa heidät myös turvallisuustyön keskeisiksi toimijoiksi. Työpaikoille perustettavien turvallisuustoimikuntien oli SAK:n näkemyksen mukaan toimittava tuotantokomiteain ohjauksessa.¹⁶⁴ Työnantajapuolellakaan ei ollut mitään sitä vastaan, että tuotantokomiteat ja luottamusmiehet olisivat suunnanneet tarmonsia pikemmin tapaturmantorjuntaan kuin liikkeenjohdon asioihin tai työtaistelujen järjestämiseen. Turvallisuustyön sekoittamista valta- ja intressikysymyksiin työnantajat eivät kuitenkaan halunneet. He vaalivat tuotantokomiteoista, ammattientarkastuksesta ja työehtosopimus- ja luottamusmiesjärjestelmästä erillistä turvallisuustyötä, joka voitiin tunnustaa itse yritysorganisaation osaksi.¹⁶⁵

Kuitenkin syksyllä 1947 nimenomaan STK alkoi kaavailla keskusjärjestöjen sopimusta työturvallisuustoiminnasta.¹⁶⁶ Työnantajajärjestö otti vieläpä mallia Ruotsista, jossa ammattiyhdistysliikkeellä oli vakiintunut asema tässä toiminnassa niin paikallisella kuin kansallisella tasolla. Vuoden 1938 Saltsjöbadenin sopimuksen hengessä SAF ja LO olivat solmineet vuonna 1942 työturvallisuussopimuksen ja perustaneet sen nojalla yhteisen lautakunnan nimeltä *Arbeterskyddsnämnden*.¹⁶⁷

STK aktivoitui asiassa, kun Pekkalan hallitus asetti lokakuussa 1947 komitean suunnittelemaan ammattientarkastuksen sekä luottamusmiesjärjestelmän kehittämistä.¹⁶⁸ STK:n sosiaaliosaston päällik-

164 Vrt. Luottamusmies ja työturvallisuus (1947), 7–8; SAK:n työvaliokunta 9.8.1948 (lausunto Kutomateollisuustyöväen Liiton Turun osastolle suhtautumisesta Turun verkatehtaan esittämiin turvallisuustoimikunnan sääntöihin). AyA: ”Tuotantokomiteain tehtävät” (Olavi Lindblomin alustuksesta Työtehopäivillä). Palkkatyöläinen 22.11.1946.

165 Vrt. Tapani Virkkunen: ”Tuotantokomiteat ja työturvallisuus”. Varokeino 3/1946.

166 Jonkinlainen STK:n ja SAK:n sopimus oli tosin esillä jo vuoden 1946 ammattitautikomiteassa. Se ehdotti järjestöjen sopimusta työturvallisuusmiehen asettamisesta työntekijäin joukosta alle 50 työntekijän työpaikoille, joilla ei ollut tuotantokomiteaa. Komiteanmietintö Mon. 1946:13, 47–48. Jo vuoden 1944 yleis-sopimusta edeltäneissä neuvotteluissa STK:n toimitusjohtaja Hackzell esitti, että sopimukseen voitaisiin ottaa kohta työturvallisuudesta, koskapa siitä ”jo nyt neuvotellaan tehtäissä”. SAK:n ja STK:n neuvottelukunta 16.9.1943. SAK–STK pöytäkirjat 1940–65. AyA.

167 Johansson 1990, 90–98; Sund 1993, 95–113. – Vrt. myös ”Vapaaehtoisuus ja yhteistoiminta työturvallisuuspyrkimysten pohjana. Näkymiä Ruotsista”. Varokeino 2/1946; ”Vapaaehtoinen suojelutyö” (referaatti Ruotsin Paperimassayhdistyksen toimitusjohtajan Gunnar Hultmanin esitelmästä Tapaturmantorjuntayhdistyksen 10-vuotisjuhlassa). Teollisuuslehti 1, 2/1946; A. Rautavaara: ”Toimiva ja elävä turvallisuustyö”. Varokeino 1/1947. – Myös ammattitautikomitea vetosi edellisessä viitteessä mainitussa ehdotuksessaan Ruotsin malliin.

168 Komiteanmietintö Mon. 1950:21.

kö Tapani Virkkunen ryhtyi toimiin, jotta työturvallisuustoiminta saataisiin järjestetyksi keskusjärjestöjen sopimuksella ennen kuin sitä järjestettäisiin lakiteitse.¹⁶⁹ Sopimuslinjaa STK oli yrittänyt viedä läpi myös tuotantokomiteoiden perustamisessa, joskin tuloksetta.¹⁷⁰ Työturvallisuusasia oli kuitenkin myös sikäli erikoinen, että tässä kysymyksessä työnantajien oli mahdollista ja tärkeätä ottaa aloite käsiinsä ennen ammattiyhdistysliikettä:

”Tapaturmatorjuntakysymystä voidaan käyttää ja on käytetty aseena työnantajia vastaan. Torjuntatyötä on laiminlyöty monessakin yrityksessä. Kärki aseelta katkeaa jos työnantajapuoli tekee aloitteen.”¹⁷¹

STK:n hallitus päätti marraskuussa 1947 asiaa koskevan aloitteen tekemisestä. Virkkunen tilasi Ruotsista työturvallisuussopimuksen¹⁷² ja laati sen avulla luonnoksen, jota muokattiin STK:n sosiaalitoimikunnassa. Sopimusluonnoksen mukaan olisi perustettu Ruotsin mallin mukainen Työmarkkinajärjestöjen Turvallisuustoimikunta, jolla olisi ollut oma toimisto. Sopimuksessa olisi tunnustettu myös ammattiosaston (”Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton työpaikalla toimivan elimen”) osallisuus työpaikan turvallisuustyön organisointiin. Turvallisuustyötä olisi tehty yhteistoiminnassa Tapaturmatorjuntayhdistyksen kanssa. Ennen kuin sopimusluonnos lähetettiin lausunto-pyyntöön jäsenliitoille, STK:ssa päätettiin vielä, että sopimukseen olisi pyydetävä mukaan myös teknillisten toimihenkilöiden järjestö STTK.¹⁷³

Työnantajaliittojen lausunnot loppukevällä 1948 osoittautuivat kuitenkin ”yllättävän kielteisiksi”, niin kuin STK:n sosiaalitoimikunnassa jouduttiin toteamaan. Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto hyväksyi hankkeen periaatteessa, mutta suunniteltu organisaatio olisi sen mielestä saanut liian suuret valtuudet. Oli pidettävä kiinni turvallisuustyön siihenastisesta linjasta: ”Sopimus ei saisi aiheuttaa

169 Virkkunen 1.11.1947 Arbetarskyddsnämndenin kansliapäällikölle Erik Thörnbergille Tukholmaan. Sosiaaliosaston kirjeenvaihto 1947–1948. STK I F 4:2. ELKA; STK:n sosiaalitoimikunta 9.3.1948 (Virkkunen: ”Jos menee sop. tietä on helpompi kuin jos menee niin pitkälle että asiasta tehdään lakiesitys”). STK I C 5:1. ELKA.

170 Mansner 1984, 257–262.

171 STK:n sosiaalitoimikunta 7.6.1948 (Virkkunen). STK I C 5:1. ELKA.

172 Virkkunen Arbetarskyddsnämndenin kansliapäällikölle Thörnbergille 1.11.1947, Thörnberg Virkkuselle 3.11.1947. Sosiaaliosaston kirjeenvaihto 1947–1948. STK I F 4:2. ELKA.

173 STK:n sosiaalitoimikunta 9.3.1948. STK I C 5:1. ELKA; STK:n kiertokirje n:o 116/48 15.3.1948, sopimusluonnos liitteenä. STK I D 15:2. ELKA.

muutoksia niiden toiminimien turvallisuustyöhön, jotka jo nyt ovat kiinnittäneet asiaan vakavaa huomiota.” Liiton pääviesti oli: ”Missään tapauksessa ei sopimukseen saisi sisällyttää määräyksiä, jotka riistävät ratkaisuvallan työnantajalta.” Metalliteollisuuden Työnantajaliitto katsoi aloitteen tarpeelliseksi, mutta sopimus olisi sen mielestä antanut liikaa valtaa Työmarkkinajärjestöjen Turvallisuustoimikunnalle. Koko sopimusta vastaan asettui Työnantajain Yleinen Ryhmä; siihen kuuluivat esimerkiksi Arabia ja Huhtamäki, jotka olivat joutuneet konflikteihin kommunistijohtoisten ammattiosastojensa kanssa. Perustelun mukaan ”ammatillinen liike meillä on politisoitunut eikä suunniteltua työmuotoa siitä syystä voitaisi säilyttää puoluepolitiikan ulkopuolella”. Siksi Yleinen Ryhmä suositteli ”työnantajan yksipuolisia toimenpiteitä”.¹⁷⁴

Virkkunen tähtäsi ”sopimuspolitiikalla” turvallisuustoiminnan säilyttämiseen työnantajain aloitteellisuuden alueena. Mutta monet keskeisten teollisuudenalojen työnantajat näkivät tässä jälleen uuden organisaation, jonka kautta työnantajan päätösvaltaan kuuluvia asioita siirtyisi kollektiivisopimusten ja ammattiyhdistysliikkeen vaikutusvallan piiriin.¹⁷⁵ Ja poliittinen tilanne oli vuonna 1948 toinen kuin pari kolme vuotta aikaisemmin. Enää ei ollut työnantajien myönnytysten aika.

Työnantajia vähemmän sitovaksi muutettuna turvallisuussopimusehdotus päätettiin kuitenkin STK:n hallituksessa kesällä 1948 esittää SAK:lle. Ennen kuin tätä ehdittiin tehdä, SAK esitti kuitenkin oman aloitteensa.¹⁷⁶ Se ehdotti, että SAK, STK ja Tapaturmantorjuntayhdistys laatisivat yhdessä toimintaohjeet paikallisille turvallisuustoimikunnille.¹⁷⁷ Kysymys otettiin käsiteltäväksi SAK:n ja STK:n syksystä 1944 säännöllisesti kokoontuneessa neuvottelukunnassa, jonne STK toi oman sopimussuunnitelmansa.¹⁷⁸

174 STK:n sosiaalitoimikunta 7.6.1948, liitteenä 7.6.1948 päivätty ”P.M. joka sisältää selostuksen työnantajaliittojen turvallisuustyötä koskevan sopimusehdotuksen johdosta antamista lausunnoista”. ELKA, lainaukset siitä.

175 STK:n sosiaalitoimikunnan pöytäkirjakonseptin (7.6.1948) mukaan Virkkunen tulkitsi vastausten osoittavan, että ”ei edes liittojen piirissä puhumattakaan yksityisistä työnantajista haluta ottaa sopimuspolitiikan seurauksia, vaan tahdotaan syrjäyttää työntekijöitä”. STK I C 5:1. ELKA.

176 STK:n sosiaalitoimikunta 7.6.1948. STK I C 5:1. ELKA; Virkkunen Erik Thörnbergille Tukholmaan 29.6.1948. STK:n sosiaaliosaston kirjeenvaihto 1947–1948. STK I F 4:2. ELKA; Suomen Työnantajain Keskusliitto. Ote hallituksen kertomuksesta vuodelta 1948. Teollisuuslehti 6–7/1949, 278.

177 SAK:n työvaliokunta 9.8.1948 ja 21.8.1948. AyA; Turunen s.a., 73–75.

178 SAK:n ja STK:n neuvottelukunta 18.8.1948, 31.8.1948, 13.4.1949. SAK–STK pöytäkirjat 1940–65. AyA.

Mutta jos Virkkusen ehdottama Ruotsin malli sai viileän vastaanoton STK:n omassa kentässä, ei sille lämmennyt myöskään ammattiyhdistysliikkeen keskusjärjestö. Asian käsittely SAK:ssa osoitti, ettei ammattiyhdistysliikkeellä ollut siinä sellaista selvää linjaa, jonka toteuttamiseen se olisi ollut valmis uhraamaan resurssejaan.

Eniten SAK:n edustajia epäilytti työmarkkinajärjestöjen yhteisen keskustoimikunnan ja -toimiston perustaminen turvallisuustyötä varten. Pääsyynä oli yksinkertaisesti pelko SAK:lle koituvista kustannuksista. Suhteellisen huonolla menestyksellä SAK:n työvaliokunnan jäsenet koettivat keskuudessaan löytää kannalleen perusteluja, jotka olisivat sopineet paremmin ulospäin esitettäväksi. Asiasta keskusteltiin tärkeämpien kysymysten lomassa marraskuussa 1948. Tässä keskustelussa sosiaalidemokraateille ja kommunisteille tarjoutui tilaisuus unohtaa toviksi muutoin sovittamattomiksi syventyneet riitansa. He valittelivat yksituumaisesti, että ammattiyhdistysliike oli kiinnittänyt vähänlaisesti huomiota tapaturmantorjuntaan. Mutta he olivat myös yhtä valmiita luottamaan turvallisuustyön organisoinnissa Tapaturmantorjuntayhdistykseen. Tässä nähtiin parhaat mahdollisuudet sellaiseen työnantajain ja työntekijäin yhteistyöhön, jonka rahoituksen valtio voisi suuressa määrin ottaa vastuulleen.¹⁷⁹

Edellisenä asiakohtana samassa SAK:n työvaliokunnan kokouksessa oli ollut edustajien valinta Tapaturmantorjuntayhdistyksen hallintoon. Ehdokkaat olivat suostuneet tehtävään haluttomasti, yhdistyksen kokoukset kun olivat aiemminkin tahtoneet jäädä väliin ajan puutteesta.¹⁸⁰

Pontta ei kuitenkaan ollut myöskään STK:n aloitteellisuudessa. Samaan aikaan kun kylmän sodan asetelmat rakentuivat Suomessa ammattiyhdistysliikkeen sisälle ja samaan aikaan kun työvoimapula kääntyi työttömyydeksi, työnantajat tiukensivat suhtautumistaan erityisesti työpaikkatason ammattiyhdistystoimintaan ja luottamusmiehiin. Ilmapiirin kiristyminen näkyi siinäkin, ettei SAK:n ja STK:n neuvottelukunta kokoontunut virallisesti kertaakaan huhtikuun 1949 ja tammikuun 1950 välillä.¹⁸¹ Kysymys turvallisuustyösopimuksesta

179 SAK:n työvaliokunta 30.11.1948, pikakirjoitusmuistiinpanoista tehty pöytäkirja-versio. AyA. – Tuotantokomiteoiden kytkeästä turvallisuustyöhön tähdensivät tässä yhteydessä Janne Hakulinen ja Lars Junttila, joista edellinen oli työvaliokunnan ärhäkin antikommunisti, jälkimmäinen kommunistien keskeisiä ammattiyhdistystoimitsijoita.

180 Sama.

181 Haataja 1993, 136–138. Ks. myös Parikka 1988a, 90–110.

näyttää hautautuneen neuvottelukunnan sitä varten asettamaan jaostoon.¹⁸²

Asia oli vielä esillä Tapaturmantorjuntayhdistyksessä maaliskuussa 1950 kommunistisen ammattiyhdistysedustajan Lars Junttilan esityksestä. Virkkunen piti nyt parhaana odottaa uuden ammattientarkastuslain valmistumista. Työmarkkinajärjestöjen sopimusta kiireellisempää oli hänestä selvittää Tapaturmantorjuntayhdistyksen ja tapaturmavakuutuslaitosten keskinäinen työnjako turvallisuustoiminnassa. Vuonna 1951 Suomen Tapaturmavakuutuslaitosten Liitto ja Tapaturmantorjuntayhdistys sopivatkin tästä.¹⁸³

Turvallisuustyön ohjaus tällä linjalla vastasi paremmin kuin työmarkkinajärjestöjen sopimus sitä ideologiaa, jonka mukaisesti STK:n suuret jäsenyritykset organisoivat tätä toimintaa. Turvallisuustyö ei ollut niille kollektiivisopimusten tai julkisen sääntelyn asia, vaan osa niiden omaa sosiaalista toimintaa ja rationalisointityötä.

Suurissa teollisuusyrityksissä työturvallisuustoimintaa järjestettiin 1940-luvun lopulla pitkälti niiden periaatteiden mukaisesti, jotka oli omaksuttu puujalostusyhtiöiden turvallisuustyössä 1920-luvun lopulta lähtien. Toiminnan aloitteen ja johdon edellytettiin tulevan työnantajalta. Tätä pidettiin ”luonnollisena” lähtökohtana teollisuuden tapaturmasuojelun organisoinnin ohjeissa, jotka Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhtiö laati yhdessä Enso-Gutzeitin ja Kymi-yhtiön turvallisuustyön johdon kanssa jatkosodan aikana vuonna 1943. Ohjeet olivat osviittana yrityksille, kun sotavuosina vähälle huomiolle jäänyttä turvallisuustyötä käynnistettiin uudelleen ja aiempaa laajemmin sodan jälkeen.¹⁸⁴

* * * * *

182 Ilmeisesti jaosto oli työskennellyt verkalleen, koskapa sen työtä kiirehdyttiin neuvottelukunnan viimeisessä kokouksessa ennen tuota yhdeksän kuukauden taukoa. SAK:n ja STK:n neuvottelukunta 13.4.1949. SAK-STK pöytäkirjat 1940–65. AyA.

183 Turunen s.a., 73–75, 89. – Sen jälkeen kun työmarkkinajärjestöt olivat vuonna 1969 solmineet työturvallisuussopimuksen, Tapani Virkkunen kertoi, että asiasta aiemmin käynyt neuvottelu olivat päättyneet ”vuonna 1955” toteamukseen, että yhteistyötä voitiin parhaiten harjoittaa Tapaturmantorjuntayhdistyksen puitteissa. Ilmeisesti vuosiluvussa on muisti- tai painovirhe, sillä Virkkunen kertoi myös, että ”samassa yhteydessä” Tapaturmavakuutuslaitosten Liitto ja Tapaturmantorjuntayhdistys olivat sopineet keskinäisestä yhteistyöstä; tämä siis tapahtui jo 1950-luvun alussa. Virkkunen 1970, 120.

184 Teollisuuden tapaturmasuojelun järjestäminen – suuntaviivoja (1943); 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi (1948), 33; Suikkanen 1983a, 117–118. – Turvallisuustyön uudesta alusta ja työnantajan aloitteellisuudesta siinä ks. esim. ”Turvallisuustyö Kymin OY:n tehtailla ja työmailla”. Kymi-Yhtymä 1/1945; ”Tapaturmantorjuntatyö Jämsänkoskella”. Työn Äärestä 2/1945; O. Korpiaakko: ”Uusi muoto yhtymämme turvallisuustyössä”. Enso-Gutzeit 3/1946.

„Safety First” - aate on vallannut koko maailman teollisuuden

Tapaturmantorjunta merkitsee:

O n k o yrityksenne mukana tässä työssä?

Työnantajalle

O l e t t e k o valistuneena teollisuusmiehenä järjestänyt tehtaanne tapaturmantorjuntatyön uudenaikaiselle kannalle?

- ▲ Työsaavutusten ja työn laadullista paranemista
- ▲ Työn häiriötöntä sujumista
- ▲ Vakuutusmenojen vähenemistä
- ▲ Lyhyesti sanoen: tuotantokustannusten alenemista

Työntekijälle

- ▲ Suojaa kärsimyksiä ja työkyvyn vähenemistä vastaan
- ▲ Työniloa itselle ja onnea perheelle
- ▲ Ansiokyvyn säilymistä täysimittaisena

Tapaturmantorjuntayhdistys on näissä asioissa aina valmiina palvelukseenne.

Liittykää sen jäseneksi!

Varokeino 3/1946.

404

Kuitenkin turvallisuustyöhön tuli myös uutta, muutakin kuin uusia toimintamuotoja, kuten ensimmäiset yritys- ja tehdaskohtaiset turvallisuussäännöt¹⁸⁵. 1930-lukuun verrattuna yritysten turvallisuustyöhön rakentui myös uusi ideologinen aines. Se ei ollut jatkosodan jälkeisen ”uuden demokratian”¹⁸⁶ henki, vaan talvisodan ja tammikuun kihlauksen henki, ja nimenomaan sellaisena kuin työnantajat koettivat sitä konkretisoida yritys- ja työpaikkatasolla talvisodan jälkeen. Ammattiyhdistysaktiivin ja luottamusmiehen oli sopivaa ja suotavaa olla turvallisuustoiminnassa mukana edistämässä yhteishyvää, ilman että tätä toimintaa kuitenkaan olisi liitetty intressiritiriitojen kollektiiviseen organisointiin.

Taloudellisen Tutkimuskeskuksen selvityksen mukaan vuonna 1948 noin joka seitsemäs tutkituista teollisuusyrityksistä oli perustanut turvallisuustoimikuntia. Lisäksi yli neljäsosa yrityksistä ilmoitti tekevänsä tapaturmantorjuntatyötä jonkin alalla toimivan järjestön tai vakuutuslaitoksen kanssa. Tutkimuksen kattamasta työväestöstä enemmistö työskenteli jonkinlaista turvallisuustyötä järjestäneissä yri-

.....

185 Ensimmäiset tällaiset säännöt otettiin käyttöön Enso-Gutzeitin Tainionkosken tehtailla vuonna 1946. O. Korpijaakko: ”Uusi muoto yhtymämme turvallisuustyössä”. Enso-Gutzeit 3/1946; E. Carlborg: ”Turvallisuussäännöt ja niiden merkitys”. Varokeino 1/1948.

186 Ks. Turunen 1989.

tyksissä, sillä nämä yritykset olivat suuria. Vuonna 1952 yli 400 työntekijän yritykset maksoivat 94 prosenttia kustannuksista, jotka koituivat teollisuusyrityksille ”ehkäisevästä työturvallisuudesta” eli turvallisuusneuvonnasta ja -propagandasta. Metalliteollisuuden osuus kustannuksista oli 48 ja puunjalostusteollisuuden 39 prosenttia. Suuresta menoerästä ei tosin ollut kysymys. Sen osuus teollisuuden maksamista palkoista oli 0,03 prosenttia ja liikevaihdosta 0,01 prosenttia.¹⁸⁷

Ammattiyhdistysjulkisuudessa turvallisuustyö oli vähän esillä. SAK:n vuosikirjoissa ei sanallakaan kerrottu SAK:n ja STK:n edellä mainituista turvallisuustoimintaa koskeneista neuvotteluista 1940-luvun lopulla. SAK:n edustajakokouksille tehdyissä aloitteissa tapaturmien ja ammattitautien torjunta rajautui ammattientarkastuksen ja luottamusmiesten tehtäviin. On otettava huomioon, että työn sisältöä koskevat kysymykset kaiken kaikkiaan olivat lähempänä ammattiliittojen ja ammattiosastojen kuin keskusjärjestön toimintatasoa. Joka tapauksessa voidaan havaita, että SAK:n edustajakokouksille näistä kysymyksistä tehtiin vähän aloitteita. Nämä asiat tulivat esille pikemmin yritysten organisoiman aloitetoiminnan piirissä.¹⁸⁸

Ammattiyhdistysorganisaation ulottumattomiin jääneessä yritysten turvallisuustoiminnassa pysyi työnantajapaternalismin epäilyttävä leima.¹⁸⁹ Kuitenkin turvallisuustyön osuus suurten teollisuustyöpaikkojen työntekijäin ja myös ammattiyhdistysväen toiminnassa oli todennäköisesti suurempi kuin sen vähäisestä käsittelystä ammattiyhdistysliikkeessä voisi päätellä.

Työmarkkinain keskusjärjestöjen työturvallisuussopimus solmittiin vasta vuonna 1969. Työsuojeluorganisaation uudistusta valmisteltiin kuitenkin 1940-luvun lopulla myös ammattientarkastuskomiteassa,

187 Paukkunen 1955, 146–147. – Myös ammattientarkastuskomitea totesi vuonna 1950 ”useiden suurten ja keskikokoisten teollisuuslaitosten” perustaneen turvallisuustoimikuntia. Komiteanmietintö Mon. 1950:21, 75.

188 Yritysten aloitetoiminnasta ennen muuta Huhtamäki-yhtymän valossa ks. Teräs 1993, erityisesti s. 63–66 (ammattiyhdistysliikkeen suhtautumisesta aloitetoimintaan; tässä voi nähdä yhtäläisyyksiä sen kanssa, miten suhtauduttiin turvallisuustoimintaan).

189 Varauksellista suhdetta turvallisuustyön organisaatioon osoittanee esim. Enso-Gutzeitin Tainionkosken tehtaiden pääluottamusmiehen E. Pylvänäisen haastattelu yhtymän henkilökuntalehdessä vuonna 1948. Hän kyllä kehui uusia turvallisuussääntöjä ja totesi työnantajan antaneen ”siunauksen” turvallisuutta parantaville toimille. Kehottaessaan työntekijöitä aktiivisuuteen turvallisuusasioissa hän ei kuitenkaan maininnut turvallisuustoimikuntia. Työntekijöiden oli osoitettava puutteet työnjohtajalle ja, jos korjaus viipyisi, tuotava asia luottamusmiheen hoidettavaksi. T.P.: ”Ammattiosaston ja luottamusmiehen näkökulmasta”. Enso-Gutzeit 3/1948.

jonka asettamisesta Virkkunen oli saanut sysäyksen turvallisuusso-
pimuksen suunnitteluun. Syksyllä 1947 asetettua komiteaa, johon
Virkkunenkin kuului, johti ammattienylitarkastaja Allen E. Järven-
pää, ja se antoi mietintönsä kesällä 1950. Sentapainen työsuojeluor-
ganisaatio, jota komitea ehdotti, rakennettiin 1970-luvun alkupuolella.

11.4.3. Työsuojelu

Ammattientarkastuksen tehokkuuden ja pätevyyden parantamisesta
oli puhuttu koko laitoksen olemassaolon ajan. Vuosina 1935–1937
ammattienylitarkastaja Onni A. Pyykön johtama komitea¹⁹⁰ oli poh-
tinut erityisesti kunnallisen ammattientarkastuksen kelvottomuutta.
Pienet työpaikat, valtaosa työpaikoista, kuuluivat vuoden 1917 am-
mattientarkastusasetuksella perustetun kunnallisen tarkastuksen pii-
riin. 1920-luvulta lähtien ja yhä 1940-luvun lopulla noin puolet kai-
kista ammattientarkastuksen piiriin kuuluneista työntekijöistä työs-
kenteli kunnallisen tarkastuksen alaisilla työpaikoilla.

406

Taulukko 7. Ammattientarkastuksen piiriin kuuluneiden työpaikkojen ja työn-
tekijäin lukumäärä 1910–1947.

	Valtiollinen tarkastus		Kunnallinen tarkastus	
	Työpaikkoja	Työntekijöitä	Työpaikkoja	Työntekijöitä
1910	7 536	..	—	—
1915	13 205	150 096	—	—
1921	7 864	165 302	24 360	93 875
1928	9 250	216 504	49 248	210 235
1933	8 368	186 301	61 057	237 695
1938	8 981	260 775	67 032	312 737
1945	9 418	266 032	58 635	260 962
1947	10 332	300 696	64 946	297 915

Lähde: A.E. Järvenpää: Ammattientarkastus 60-vuotias. – Sosiaalinen Aikauskirja
1949, 94. – Siinä esitetyt aiempien vuosien arvioluvut on jätetty pois tarkastuksen alan
tulkinnanvaraisuuden vuoksi.

* * * * *

190 Komiteanmietintö Mon. 1937:1.

Ammattientarkastaja oli oltava joka kunnassa. Komeat tilastoluvut kätkivät kuitenkin pääosalta sivutoimisten tarkastajien epäpätevän toiminnan ja toimimattomuuden.

Taulukko 8. Ammattientarkastajien lukumäärä 1890–1947.

	Valtion tarkastajat		Kuntien tarkastajat
	Miespuoliset	Naispuoliset	
1890	2	—	—
1896	3	—	—
1903	3	1	—
1909	5	2	1
1915	5	2	2
1921	18	4	531
1928	28	4	577
1938	30	4	595
1945	41	4	552
1947	43	5	545

Lähde: A.E. Järvenpää: Ammattientarkastus 60-vuotias. – Sosiaalinen Aikakauskirja 1949, 94. – Vuoden 1909 tiedot korjattu ammattientarkastuskertomusten ja luvun 3.2.1. lähteiden mukaisiksi.

407

Kuten Pyykön komitea, Järvenpään johtama uusi ammattientarkastuskomitea ehdotti kunnallisen tarkastuksen tehtävien siirtämistä valtiolliselle tarkastukselle.

Myös valtion ammattientarkastajien pätevyyttä Järvenpään komitea käsitteli. Se kiinnitti huomiota ammattitauteja koskevan tiedon puutteeseen ja tähdensi ”Ammattilääketieteen tutkimuslaitoksen” (Työterveyslaitoksen) avaamia koulutusmahdollisuuksia.¹⁹¹ Muodollista pätevyyttä komitea ei sinänsä korostanut. Siihenastisen kunnallisen tarkastuksen tehtävien täyttämiseksi komitea kaavaili pääasiassa työläistarkastajien lukumäärän lisäämistä. Tuolloin valtion ammattientarkastajia oli yhteensä 48: piiritarkastajia kahdeksan, apulaistarkastajia 21, naispuolisia ammattientarkastajia neljä ja työläistarkastajia 15, viimeksi mainituista yksi oli naispuolinen. Komitean ehdotamassa uudessa organisaatiossa olisi ollut yhteensä 107 tarkastajaa, joista työläistarkastajia olisi ollut peräti 68.¹⁹²

191 Komiteanmietintö Mon. 1950:21, 53, 59.

192 Sama, 48, 67, 69.



Sirkkelisahausta sotienjälkeisessä Suomessa. Kansan Arkisto.

Komitea, joka itse oli täysin miehinen, tähdensi myös naispuolisen tarkastuksen tärkeyttä. Naisia oli vuonna 1948 valtion ammattientarkastuksen alaisten työpaikkojen työntekijöistä 37 prosenttia ja kuntien ammattientarkastuksen alaisten työpaikkojen työntekijöistä 45 prosenttia. Naispuolisia tarkastajia tarvittiin lisää; jokaiseen tarkastuspiiriin oli saatava vähintään yksi naistarkastaja.¹⁹³

Mutta ennen kaikkea komitea ehdotti sääntelyn, asiantuntemuksen ja asianosaisuuden uudenlaista suhteuttamista toisiinsa. Se esitti käytettäväksi käsitettä *työsuojelu*. Ehdotus ”laiksi työsuojelun valvonnasta” edellytti, että ammattientarkastajista tuli *työsuojelun tarkastajia* ja työlaeissa mainituista luottamusmiehistä *työsuojeluvaltuutettuja*. Työlainsäädännön luottamusmiehen ja työehtosopimusjärjestelmän luottamusmiehen työnjako tuli selventää ja terminologisestikin vahvistaa, myös siinä tapauksessa että sama henkilö hoiti kumpaa-kin tehtävää. Tehtävien yhdistämisen komitea totesi olevan vallitsevana käytäntönä, mutta arveli, että suurilla työpaikoilla tämä saattoi haitata niiden hoitamista.

Sitä paitsi työsuojeluvaltuutetun valinta ei olisi komitean mukaan jäänyt vain oikeudeksi, vaan vähänkin suuremmilla työpaikoilla uusi

193 Sama, 69–70.

laki, toisin kuin silloinen ammattientarkastuslaki, olisi vaatinut sitä. Eivätkä työsuojelun valvonnan organisaatioon olisi kuuluneet vain työsuojelutarkastajat ja -valtuutetut, vaan ehdotus kytki siihen myös työnantajien ja työntekijäin "yhteistoiminnan". Työsuojeluvaltuutetun yhteistyökumppanina olisi ollut työnantajan edustaja, jonka nimen työnantaja olisi ollut velvollinen ilmoittamaan työntekijöilleen. Toimihenkilöillä olisi ollut oikeus muttei velvollisuutta osallistua tähän yhteistoimintaan oman työsuojeluvaltuutettunsa edustamana. Mikäli työsuojeluyhteistoimintaa varten oli työpaikalle asetettu erityinen työsuojelutoimikunta, työntekijäin ja työnantajan edellä mainittujen edustajain piti kuulua siihen.

Komiteaan kuuluivat puheenjohtaja Järvenpään lisäksi vanha sosiaalidemokraatti Bryggari, joka oli pudonnut eduskunnasta vuonna 1948, maalaisliiton kansanedustaja Toivo Ikonen, SAK:n sihteerri Uno Hiironen, joka oli kommunisti kunnes vuonna 1950 erosi SKP:stä¹⁹⁴, sekä STK:n Virkkunen.

Ainoan eriävän mielipiteen mietintöön jätti Virkkunen. Hänen mukaansa suomalaista ammattientarkastusta hallitsi "poliisimentaliteetti", kun taas Ruotsissa tarkastajien ja työnantajien välillä vallitsi hedelmällinen yhteistyö. Virkkunen arvosteli erityisesti työläistarkastajia. Tällaisia vailla kaikkea pohjakoulutusta olevia tarkastajia ei hänen tietojensa mukaan ollut missään muualla. Suomalaisjärjestelmä oli ilmaus "työntekijöiden keskuudessa opillista sivistystä saaneita henkilöitä kohtaan vanhastaan tunnetusta epäluulosta". Koulupohjan puuttuminen esti työläistarkastajia saavuttamasta arvovaltaa työnantajain keskuudessa. Monet heistä sitä paitsi esiintyivät Virkkusen mukaan "jonkinlaisina poliisivaltuuksilla varustettuina työntekijäpuolen edustajina". Juuri tämän tarkastajaryhmän osuus olisi kuitenkin komitean ehdotuksen mukaan kasvanut, mitä Virkkunen ei hyväksynyt. Muutamilta muiltakin osin komitean kaavailut olisivat hänen mielestään pikemmin vaikeuttaneet kuin helpottaneet ammattientarkastajien ja työnantajien yhteydenpitoa.¹⁹⁵

Työnantajaedustaja ei arvostellut ehdotettua työsuojeluyhteistyön organisaatiota. Hänen eriävä mielipiteensä kuvasti kuitenkin epäluuloa sitä "ulkopuolista" sääntelyä vastaan, johon tämä yhteistyö olisi yhdistetty.

Komitean suunnitelmia oli ennen mietinnön valmistumista käsitelty pariin kertaan SAK:n työvaliokunnassa. Ammattienylitarkastaja Järvenpää oli SAK:n työvaliokunnassa helmikuussa 1949. SAK:n

.....

194 Hautala 1977, 84.

195 Komiteamietintö Mon. 1950:21, 113–116.

ja komitean havaittiin olevan samaa mieltä kunnallisen tarkastuksen siirtämisestä valtiolle ja naistarkastajien määrän ja aseman vahvistamisesta. Järvenpäältä saatiin myös juridinen selvitys siitä, ettei viran- ja toimenhaltijoita voitu saattaa ammattientarkastuksen piiriin ammattientarkastuslain muutoksella, vaan muuttamalla niitä lakeja, joita ammattientarkastajien tuli valvoa. Keskustelun tärkeimmäksi periaateongelmaksi osoittautui ammattientarkastajan viran määrällisyys tai pysyvyys. Järvenpää halusi osoittaa, ettei työntekijäin etua vastannut tarkastajien nimittäminen vain viideksi vuodeksi kerrallaan, kuten oli työväenliikkeen kannan mukaisesti menetelty vuodesta 1917. Vain virkaansa pysyvästi nimitetty tarkastaja voisi toimia ”työntekijäin etujen hyväksi” työnantajain arvostelusta välittämättä, ”antautua täydellisesti sosiaaliselle linjalle” ja ”unohtaa sen, että hänellä on mahdollisuus mennä teollisuuden palvelukseen”. Ammattiyhdistysliikkeen huoli siitä, miten kelvottomat tarkastajat voitaisiin saada pois tehtävistään, ratkeaisi säätämällä koeaika ennen vakinaiseksi nimittämistä. Järvenpään onnistui vakuuttaa SAK:n johto siitä, että tämä linja oli oikea.¹⁹⁶

Järvenpää kävi SAK:ssa ennen kuin komitea oli ehtinyt paneutua toimeksiantonsa luottamusmiehiä koskeneeseen osaan, eikä tästä asiasta tuolloin keskusteltu. Kysymys työsuojeluyhteistyön organisaatiosta oli ammattiyhdistysliikkeessä alisteinen pääasialle, työehtosopimusjärjestelmän ja siihen liittyvän luottamusmiesjärjestelmän vahvistamiselle ja puolustamiselle. SAK:n ja Tapaturmantorjuntayhdistyksen *Luottamusmies ja työturvallisuus* -kirjasessa oli sanottu, että luottamusmiehen kuului osallistua yrityksen turvallisuustyöhön, ja luultavasti moni osallistuikin. Mutta vieras oli tuon vaiheen ammattiyhdistysväelle ajatus työehtosopimus- ja luottamusmiesjärjestelmälle rinnakkaisen työsuojelujärjestelmän rakentamisesta, olkoonkin että Hiironen ja Bryggari olivat ammattientarkastuskomitean mietinnön takana. Se, että oli jo olemassa muodollisesti kaksi eri luottamusmiesinstituutiota, oli kentällä kaikkea muuta kuin selvää. ”Täällä luottamusmiehistä yritetään tehdä joitakin työsuojelun valtuutettuja”, kommunistinen kokousedustaja Hämäläinen paheksui SAK:n edustajakokouksessa 1951 ja vaati lakia, joka turvaisi luottamusmies-ten aseman ”työlainsäädännön ja työehtosopimuksien edellyttämien

 196 SAK:n työvaliokunta 8.2.1949, pikakirjoitusmuistiinpanoihin perustuva pöytäkirjaversio (Järvenpään lisäksi erityisesti puheenjohtaja Huunosen puheenvuoro). AyA. – Hiironen oli vähän aikaisemmin selostanut työvaliokunnassa komitean työtä. Tuolloin Huunonen oli vielä kallistunut viisivuotisen määrärajan säilyttämisen kannalle. SAK:n työvaliokunta 17.1.1949, pikakirjoitusmuistiinpanoihin perustuva pöytäkirjaversio. AyA.

asioiden hoidossa”.¹⁹⁷ Hämäläistä sekoitti SAK:n työvaliokunnan päätösehdotus, jossa vaadittiin, että ammattientarkastuskomitean ehdotamat säännökset työsuojeluvaltuutetuista piti ”soveltuville kohdillaan” saada koskemaan ”myös työehtosopimusten edellyttämiä luotamusmiehiä”. Mutta muulla tavoin tässä edustajakokouspäätökseksi tullessa esityksessäkään ei puututtu ehdotettuun työsuojeluyhteistyön organisaatioon.¹⁹⁸

Vuoden 1950 komiteanmietinnön esittämä työsuojelun organisaatio näyttää kuvastaneen ennen kaikkea ammattientarkastajien ja nimenomaan ammattienylitarkastaja Järvenpään näkemystä. Ehdotus ei tuolloin edennyt. Vuoden 1958 työturvallisuuslakiin, jonka pohjana oli vuonna 1946 asetetun työturvallisuuskomitean mietintö vuodelta 1954, sisällytettiin tosin yleinen vaatimus ”työnantajan ja työntekijän” (huom. yksikkö) yhteistoiminnasta.¹⁹⁹ Ja työturvallisuuslain jälkeen vuonna 1958 asetettiin uusi ammattientarkastuskomitea. 1970-luvun alkuun asti valvontaorganisaatio perustui kuitenkin vuoden 1927 ammattientarkastuslakiin. Ammattientarkastuskomitean ehdotus vuodelta 1950 on kuitenkin huomionarvoinen, kun tutkitaan työsuojelukonseption muotoutumista. Eri ideologishistorialliset linjat yhdistettiin siinä ”työsuojeluksi” tavalla, josta tuli käytäntöä 1970-luvulla.

411

Työntekijäin suojelemisen ideologisina perusteina olivat historiallisesti työnantajapaternalismi (työväenhuolto) sekä näkemys valtiosta työsuhteen heikomman osapuolen suojelijana (työväensuojelu). Kuitenkin sekä yritysten ”työväenmenestyslaitosten” järjestämistä että – tätäkin edistänyttä – valtion ammattientarkastusta perusteli myös ajattelu, jossa tuotantoprosessia tarkasteltiin funktionaalisena yhteistyönä, millaisin käsittein tämä sitten ilmaistiinkin. Funktionalismi niveltyi paternalismiin tuotantoprosessin hierarkian muovaajana ja legitimoijana. Valtiollinen sosiaalinen sääntely taas ei esittäytynyt vain talouden toimintatapojen rajoittamisena vaan myös talouden tehokkuuden ja häiriöttömyyden edistämisenä. Toisen maailmansodan aika-

* * * * *

197 SAK:n edustajakokous 27.6.–1.7.1951, 229. – Pöytäkirjasta ei näy, oliko kyseessä Kalle vai Otto Hämäläinen; molemmat kuuluivat kommunistisen vähemmistön vastalauseiden allekirjoittajiin.

198 Sama, esitykset, 90, pöytäkirja, 228–237.

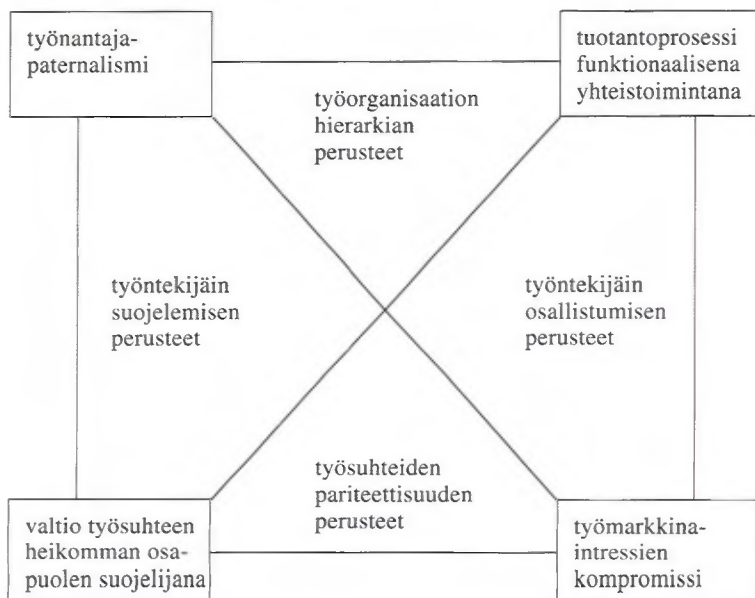
199 Järvenpään tarkastama Tapaturmantorjunta ry:n (entisen Tapaturmantorjuntayhdistyksen) tulkinta vuoden 1958 työturvallisuuslaista sisältyy teokseen Noro 1964, 225. Kyseinen säännös (9 § 3 mom.) oli tuon tulkinnan mukaan ”kirjoitettu lähinnä suositukseksi, joten käytännössä olevat ’vapaaehtoisen työturvallisuustyön’ muodot täyttävät tässä säädetyn periaatevaatimuksen.” – Myös työturvallisuuskomitean mietinnössä yhteistyön osapuolina esitettiin yksikössä työnantaja ja työntekijä. Komiteanmietintö 1954:10, 76.

na ja sen jälkeen näkemys tuotantoprosessista funktionaalisen yhteistoimintana vahvistui, eksplikoitui ja systematisoitui. Mutta samaan aikaan pystytettiin myös kollektiivisen työmarkkinakompromissin instituutiot. Työntekijäin osallistumisen perusteina kollektiivinen työmarkkinakompromissi ja tuotannon funktionaalinen yhteistoiminta kietoutuivat toisiinsa. Samalla pariteetti-ideologia yhdisti kollektiivisen työmarkkinakompromissin ja valtiollisen suojelun: työsuhteen heikompaa osapuolta suojelemalla valtio toi tasavertaisuutta yksilölliseen työsuhteeseen, kun taas kollektiivisella tasolla tasavertaisuus toteutui ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajien neuvottelu- ja sopimussuhteina.

Edellä luonnostellut ideologiset ainekset ja niiden suhteet voidaan pelkistää kuvioksi, jossa toistensa vastapuolina ovat ensinnäkin (1) työorganisaation *hierarkian* perusteet (paternalismi ja funktionalismi) ja työsuhteiden *pariteettisuuden* perusteet (valtio heikomman suojelijana ja työmarkkinakompromissi) sekä toiseksi (2) työntekijää objektina tarkastelevan *suojelemisen* perusteet (työnantajapaternalismi ja valtio heikomman suojelijana) ja työntekijän subjektiutta edellyttävän *osallistumisen* perusteet (funktionaalinen yhteistyö ja työmarkkinakompromissi).

412

Kuvio 8. Työsuoja-ideologian historialliset ainekset.



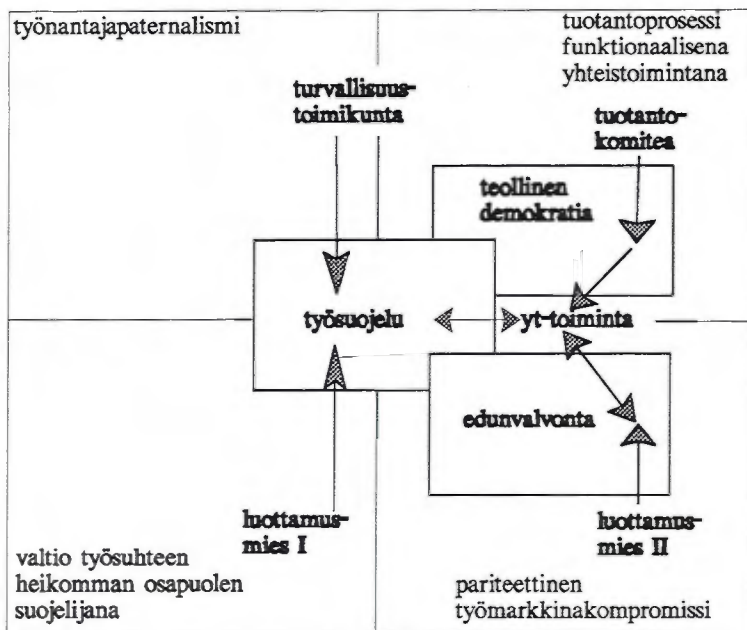
Safety First -opin mukaiset turvallisuustoimikunnat, joita suomalaiset puunjalostusyhtiöt perustivat 1920-luvun lopulta lähtien, ilmensivät paternalismin ja funktionalismin yhteyttä. Koettaessaan kasvattaa itsekurin ja yrityksen yhteisedun sisäistäviä työntekijöitä ne palvelivat sekä yhtiöyhteisön rakentamista että työprosessin häiriöiden ehkäisyä ja tehokkuuden parantamista. Työntekijäin kuulemista edellytti kuitenkin myös näkemys valtiosta heikomman suojelijana. Tämän näkemyksen mukaista oli, että suomalaisessa työlainsäädännössä tunnustettiin vuodesta 1917 lähtien työntekijäin luottamusmies. Lait edellyttivät luottamusmiehen (kuviossa 9 ”luottamusmies I”) edustavan työntekijöitä suhteessa valtion viranomaisiin, ennen kaikkea ammattientarkastajaan, pikemmin kuin suhteessa työnantajaan.

1940- ja 1950-luvun taitteessa hahmotellussa ja 1970-luvun alussa rakennetussa työpaikkatason työsuojeluyhteistyön organisaatiossa liitettiin toisiinsa yritysten turvallisuustoimikuntien traditio ja työlakien tunnustamien luottamusmiesten traditio. Työsuojelun valvonnan organisaatio rakennettiin muodollisesti erilleen työmarkkina-intressien edunvalvonnasta. Työehtosopimuksen edellyttämän luottamusmiehen (kuviossa 9 ”luottamusmies II”) ja työväensuojelulakien mukaisen luottamusmiehen laajalti vallinnut personaaliunioni hajosi, kun jälkimmäisestä tuli työsuojeluvaltuutettu. Luottamusmiehen valitsi ammattiosasto, työsuojeluvaltuutetun valinta taas kuului kaikille työpaikan työntekijöille, näin sekä vuoden 1950 komiteamietinnön että vuonna 1973 säädetyn työsuojelun valvontalain mukaan.

Työmarkkinakompromissin pariteettinen instituointi loi edellytykset sille, että valtiollisen suojelun, työnantajapaternalismin ja tuotantoprosessin funktionaalisen yhteistyön keskinäisistä yhteyksistä saattoi kehittyä edustuksellinen työsuojeluyhteistyön organisaatio. 1940-luvun lopun työsuojelusuunnitelmien kohtalo osoittaa kuitenkin, ettei työehtosopimusjärjestelmän aikaansaaminen sinänsä ollut riittävä edellytys. Ammattiyhdistysliikkeen voima osallistua ja vaikuttaa työntekijäin tarpeita ja tuotannon tarpeita yhdistäneeseen diskurssiin heikkeni 1940-luvun lopulla. Vasta 1960-luvun lopulla ammattiyhdistysliike ja laajemmin työväenliike nousi Suomessakin muovaamaan tätä yhteiskunnallisessa rakennemuutoksessa ja poliittis-ideologisessa murroksessa vahvistunutta diskurssia, ei tosin läheskään samalla voimalla ja harrastuksella kuin Norjassa tai Ruotsissa.

Joka tapauksessa rakennettiin uusi työsuojelun hallinto- ja valvontajärjestelmä. Se perustui siihen, että työelämän suhteiden perustana oli keskitetty kollektiivinen edunvalvontajärjestelmä. Samalla kuitenkin instituutiin myös työsuojelun ja edunvalvonnan jako. Omaksi lohkokseen jäivät teollisen demokratian tavoitteet, jotka olivat saa-

Kuvio 9. Työpaikan työsuojeluyhteistyön ideologinen ja institutionaalinen tausta Suomessa.



neet ilmauksensa tuotantokomiteoissa, heikenneet 1950-luvulla, mutta nousseet jälleen kansainvälisen keskustelun myötä 1960-luvun jälkipuolella. Näiden tavoitteiden voima ehtyi sen jälkeen, kun luottamusmiesjärjestelmä oli vahvistettu ja työsuojelun valvontaorganisaatio rakennettu. 1970-luvun lopulla ”yritysdemokratia” muunnettiin työmarkkinajärjestöjen yhteisvoimin ensi sijassa luottamusmiesjärjestelmän pohjalta toteutettavaksi ”yhteistoiminnaksi”. Tämä vahvistettiin vuoden 1978 yhteistoimintalailla eli yt-lailla.

Työsuojeluorganisaatio työsuojeluhallituksineen pystytettiin työmarkkinajärjestöjen sopimusten ja lainsäädännön varaan vaiheessa, jossa eheytynyt ammattiyhdistysliike oli suuresti voimistunut. Työelämän suhteisiin kuului tuolloin niin tulopoliittinen mekanismi kuin suurten teollisuustyöpaikkojen jyrkästi noussut lakkoaktiivisuus. Historiallinen jatkuvuus toteutui kuitenkin myös siinä, miten työmarkkinoiden keskusjärjestöt niveltiyivät työsuojelujärjestelmään. Siinä vaikutti taloudellisten ryhmien yhteiskuntapoliittisen edustuksen pitkä

linja, joka oli Suomessa alkanut paljon ennen varsinaista työehtosopimusjärjestelmää.

Ammattiyhdistysliikkeen valtiollisen tunnustamisen perusteena oli ollut pikemmin yhteiskunnallista funktiota täyttävän väestöryhmän kuin intressiristiriidan osapuolen edustaminen. Tällainen edustusajatus oli kuulunut erityisesti valtiollisuutta ja vapaaehtoisuutta yhdistäneisiin, yleishyödyllisiksi katsottuihin organisaatioihin, kuten Tapaturmantorjuntayhdistykseen. Tämä työsuojelukonseption kehityksen kannalta tärkeä järjestö sulautui vuoden 1974 alusta, tuolloin Työsuojelu ry -nimisenä, Työterveyslaitokseen. Työsuojelutiedon laitosten toiminta-ajatuksiin oli sisäänrakentuneena, että asianosaisten edustuksessa oli kyse yhteisetua etsivästä ja konkretisoivasta diskurssista enemmän kuin ristiriitaisten intressien kompromissista.

Näkemyksen valtiosta heikomman suojelijana ja näkemyksen tuottamtoprosessista funktionaalisenä yhteistyönä sulautti toisiinsa professionaalinen asiantuntemus, joka tunnisti ja määritteli työelämän riskejä ja työntekijäin tarpeita sekä todisti tarpeiden tyydyttämisen ja puutteiden korjaamisen vastaavan tuotannon tarpeita. Työsuojelun käsitteeseen itseensä sisäistyi se, että tarpeita ja riskejä määriteltiin toistensa kautta ja että riskien hallinta sinänsä oli keskeinen tarve. Tällaisesta asiantuntemuksesta ja sitä välittävästä koulutuksesta tuli olennainen osa työsuojelun organisaatiota.

12. Suojelu, suoritus, solidaarisuus

”On suuriarvoista, että yleinen humanisoitumispyrkimys toisaalta ja rationalisoitunut taloudellisuuden tavoittelu toisaalta – jotka usein on nähty toisilleen vastakkaisina – ovat löytäneet yhteisen, molempia edistävän työalueen. Se on ergonomia, bioteknologia.”¹

416 Tarpeita, riskejä ja normeja määrittelevä työsuojeludiskurssi kattoi eri intressiryhmät. Samalla se professionalisoitui yhä vahvemmin. Tällainen kokonaisuus, joka oli 1940-luvun lopulla hahmotettu suunnitelmiksi ja hankkeiksi, kehkeytyi työsuojeluorganisaation rakentamisessa 1970-luvun alussa. Ennen toista maailmansotaa turvallisuustyö oli alkanut muotoutua tehdasyhteisöissä paternalististen, siinä mielessä kasvatuksellisten suhteiden edustuksellisenä osana. Oli edellytetty työntekijäin osallistumista. 1970-luvulla työsuojelu muotoutui pariteettisesti organisoitujen, edustuksellisten suhteiden kasvatukselliseksi osaksi. Se esittäytyi diskursiivisena menettelynä, joka edellytti osapuolten tasavertaisuutta ja rationaalista argumentointia, diskurssina Habermasin esittämässä mielessä. Samalla siinä valta tietona teki, niin kuin monessa Foucaultin diskurssissa, kohdettaan subjektiksi eli normitti työntekijää käsittelemällä hänen elämistään riskeinä ja tarpeina.

1960-luvun lopun ja 1970-luvun alkupuolen yhteiskunnalliseen radikalismiin kuuluivat myös työsuojelun ja työterveyshuollon perusteellisen uudistamisen vaatimukset. Niihin sisältyi ajatus, että määrittelemällä työntekijäin tarpeet ja osoittamalla niiden tyydyttämisen yhteiskunnalliset esteet luotaisiin pohjaa työtä koskevien valtasuhteiden olennaiselle muutokselle.² Näkemys sinänsä oli sosialistisessa työväenliikkeessä vanha: tuotantovälineiden yksityisomistus ja siihen perustuva työnantajavalta esti sekä työntekijäin tarpeiden että yhteiskunnallisen tuotannon tarpeiden toteutumisen, vieläpä työpro-

.....

1 Työterveyslaitos 1974, 3.

2 Vrt. Eklund 1975, 56–57.

sessinkin rationaalien toiminnan. Nyt kuitenkin luottamus riskien ja tarpeiden tieteelliseen määrittelyyn oli vahvempi ja konkreettisempi kuin ennen, samoin näkemys työväenluokan luokkaetujen ja tieteen yhteydestä.

”Vallankumouksellisesta” työsuojelukonseptiosta ei pitkän päälle ollut ”reformistisen” työsuojelukonseption uhkaksi. Mutta eikö siten työsuojelujärjestelmän ja edunvalvontajärjestelmän työnjakoon sisältynyt jännitteitä, jotka olisivat uhanneet työsuojelukonseptiota?

Työsuojelu käsitteli työntekijää työprosessin subjektina, jonka tarpeita se sovitti yhteen tuotannon tarpeiden kanssa. Edustuksellinen edunvalvonta puolusti työntekijää työvoimansa myyjänä. Työsuojeludiskurssissa luotiin visioita työelämässä huomioonotettavista yhä korkeammantasoisista tarpeista. 1970-luvun alun jälkeiseltä ajalta on osoituksia siitä, että nämä visiot olivat toisinaan ristiriidassa sellaisen edunvalvonnan kanssa, jonka silmämääränä oli työn ja palkan vaihto eli työvoiman liikakulutuksen estäminen ja palkkojen parantaminen.³

Työsuojelun ja edunvalvonnan konseptioiden ristiriitaa merkittävämpi oli kuitenkin niiden keskinäinen yhteys. Kumpikaan konseptio ei vakavasti kyseenalaistanut yritysten päätöksentekoa työn organisoinnissa ja rationalisoinnissa. Tähän liittyy myös suomalaisia erityispiirteitä, joita Tuomo Alasoini kuvaa: ”Esimerkiksi 1970-luvun keskusteluilla työn humanisoinnista ja uudelleenmuotoilusta ei ollut Suomessa senkään vertaa merkitystä yritysten rationalisointikäytäntöjen kannalta kuin monessa muussa läntisessä teollisuusmaassa. – Myös työntekijöiden selviytymisstrategiat ovat olleet hyvin konservatiivisia työnjaollisten kysymysten osalta.”⁴

Sitä paitsi tapaan, jolla työsuojeluinstituutio pyrki yhä korkeammantasoisien tarpeiden huomioonottoon työelämässä, rakentui sama ajatus työvoiman liikakulutuksen estämisestä kuin työmarkkinaintressien ajamiseen. Työn tarkasteleminen työsuojelunäkökulmasta merkitsi sitä, että riski ja tarve määriteltiin toistensa kautta ja riskin teknologia sovitti yhteen työntekijäin tarpeita ja tuotannon tarpeita. Yhä korkeammantasoiset tarpeet määrittyivät yhä monimutkaisempien riskien kautta. Näin työsuojeluun rakennettiin yhä korkeampia tasoja, myös ”henkinen työsuojelu” ja vieläpä ”sosiaalinen työsuojelu”.⁵ Mutta miten korkealle kohottiinkin, *suojelun* näkökulma oli itsessään ”negatiivinen”. Kun työn sisällöt ja merkitykset tematisoitiin työsuoje-

3 Ks. erityisesti Kalela 1986, 166–169.

4 Alasoini 1990, 306–307.

5 Perkka-Jortikka 1992, 16–18.

lun kysymyksiksi, ne tuotiin riskin teknologian ja siihen liittyvän normimäärityksen piiriin. Samalla työsuojeluvaltuutettujen osallisuus alan erityistietoon ja -kieleen edisti työntekijäin kollektiivisen toiminnan välillis-edustuksellisia rakenteita, ja nimenomaan paikallisella tasolla.⁶

Paitsi työsuojelun ja edunvalvonnan jännitteitä ennen kaikkea niiden kummankin rajoja koetti murtaa 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun kriittinen tutkimus, joka vaati ammattiyhdistysliikkeen uudistumista. Vaadittiin ammattiyhdistystoiminnan laajentamista niin, että se käsittäisi työntekijäin koko elämänpiirin, vastustaisi työn ja ei-työn vastakkainasettelua ja madaltaisi aktiivisten järjestötoimijoiden ja passiivisten jäsenten rajaa.⁷ Avoimeksi jäi kuitenkin, voisiko ammattiyhdistystoiminnan laajentaminen työn merkitysten ongelmiin tarkoittaa muutakin kuin sitä, että entiset edunvalvonnan ja työsuojelun konseptiot ulotettaisiin entistä suurempaan osaan työntekijäin elämänmenoa.

1980-luvulla kuitenkin toisensuuntaiset, työnantajien suosimat ratkaisumallit vahvistuivat ideologiselta voimaltaan. Kehittyi uusi puhetapa joustavuuden käsitteen ympärille. Tämä oli osa kansainvälistä työelämän murrosta, joka on kutsuttu fordismin kriisiksi tai siirtymiseksi postfordismiin.⁸ Joustavuuden vaatijoiden mukaan edunvalvonnan ja myös työsuojelun keskitetty kollektiivinen järjestelmä menettää edellytyksensä, kun suuriin sarjoihin ja massakulutukseen perustuvasta tuotannosta on kilpailukyvyyn säilyttämiseksi siirryttävä asiakaskeskeiseen joustavuuteen ja sen mukaisiin työn organisoinnin muotoihin. Suuresti laajentuneilla naisvaltaisilla palvelualoilla on sielläkin rakennettu korkeaan järjestäytyneisyyteen perustuva edunvalvontakäytäntö. Siihen joustavuuden haasteen katsotaan erityisesti kohdistuvan, samalla kun palvelualojen laajenemisen todetaan ylipäätään vähentävän tehtaan mallin voimaa työn ja työsuhteiden järjestelyssä.

”Joustavuusdiskurssissa”⁹ työprosessin subjektin logiikka ja työvoiman myyjän logiikka yhdistetään työsuhteiden individualisoinnin

* * * * *

6 SAK:n *Työsuojeluvaltuutetun opas* (1979, 26) varoitti: ”– – – saattaa käydä niin, että valtuutettu itse eristäytyy työntekijöistä ja asennoituu työpaikan eturiitojen yläpuolella olevaksi ’työsuojeluasiantuntijaksi’.”

7 Näin erityisen ohjelmallisesti Kalela 1986.

8 Näiden luonnehdintojen pätevyys ei ole tässä aihetta paneutua. Todettakoon vain, että esimerkiksi Hyman (1993) on arvostellut postfordismi-teesejä siitä, että ne sivuuttavat muutosten aloittaisen, alueellisen ja kansallisen epätasaisuuden ja vaihtelun.

9 Alasoini 1990, 45–63.

tietä siten, että yksilöllinen itsensä toteuttaminen ja yksilöllinen kilpailukyky samastetaan. Työn organisoinnissa ja palkkauksessa omakсутaan muotoja, joiden ideologiana on, että työntekijä myy työnantajalle pikemmin työnsä tuotetta kuin työvoimaansa. Hänen toivotaan muuttuvan ajattelu- ja toimintatavaltaan palkkatyöläisestä yrittäjäksi. Turvallisuuden tavoittelun sijasta vaaditaan riskin ottamista. Tarpeet määritellään edelleen riskin kautta, mutta riskin vastinparina ei ole enää turvallisuuden tarve vaan kilpailemisen ja voittamisen tarve.

Totunnainen työsuojelun konseptio on sovittanut työntekijäin tarpeita, kuten turvallisuutta ja terveyttä, ja tuotantoprosessin funktionaalisia tarpeita, kuten häiriöttömyyttä ja tehokkuutta.¹⁰ Joustavan tuotannon malleissa *työn tuote* sitoo edut ja tarpeet yhteen uudella tavalla. *Asiakkaan* tarpeet tulevat kuvan keskelle.

Työsuojelun alalla ei sinänsä ole uutta, että samat normit ovat suoraan koskeneet sekä työntekijän että asiakkaan tarpeita ja riskejä. Elin-
tarviketeollisuuden hygieniamääräykset ovat tästä esimerkkinä.¹¹ Pal-
velualoilla taas on ollut selvää paljon ennen joustavuuskeskustelua, että työn sisällön määräävät asiakkaan, potilaan, hoidokin tai kasva-
tin tarpeet ja puutteet; vähemmän selvää on ollut, miten työn sisäl-
töön liittyvä rationaliteetti ja palkkatyösuhteeseen liittyvä rationali-
teetti ovat näillä aloilla erityisesti ammattiyhdistystoiminnassa sovi-
tettavissa yhteen.¹² Itse asiassa joustavan tuotannon malleissa pyri-
tään tuomaan teolliseen tuotantoon ideologisella tasolla samantapai-
nen työntekijän ja asiakkaan sidos kuin vallitsee palvelualojen käy-
tännössä. Tällaisen sidoksen aikaansaamista osaltaan palvelevat tuot-
teen laatuun liittyvät välittömän työpaikkatasoisen osallistumisen
muodot, kuten laatupiirit.

Uusi *human resource management* kaiken kaikkiaan korostaa työ-
organisaatioon itseensä liitettävää ”välitöntä” osallistumista. Ammat-
tisyhdistysliikkeen voimin syntyneet tai ammattiyhdistysliikkeen aja-
mat osallistumisen muodot ovat ”välillisiä”. Käsiteparin välitön/vä-
lillinen käyttö tässä yhteydessä, esimerkiksi eurooppalaisessa ”sosiaa-
lisessa dialogissa”, kuvastaa työnantajapuolen kielellistä ylivaltaa. Työnantajan konseptin mukainen suora osallistuminen näyttää de-
mokraattisemmalta kuin se edustuksellinen vaikuttaminen, jota am-
mattiyhdistysliike ajaa. Tosiasiassa kuitenkin osallistumisen perus-
teina ovat eri asiat, edellisessä työtehtävien tehokas ja laadukas suo-

* * * * *

10 Ks. esim. Mattila-Mäkinen 1979, 78–136; Seppälä 1992, 1–17.

11 Teräs 1992, 255–256.

12 Julkunen-Rantalaiho 1993, 109–111.

rittaminen, jälkimmäisessä työsuhteiden säänteleminen ja osin yritysten päätöksentekoon vaikuttaminen.¹³

Kuitenkaan ei voida kuitata ideologiseksi lumeeksi sitä, että työorganisaatioihin tuodaan – toistaiseksi tosin paljon vähemmän käytännössä kuin johtamistaidon konsulttien opetuksessa – ”kommunikatiivisen rationaalisuuden” (Habermas) muotoja. Tähän on vahvat taloudelliset ja teknologiset perusteet, kuten kvalifikaatiovaatimusten muuttuminen. Mutta työn organisointimuotojen uudistamisessa voidaan nähdä myös pyrkimys ottaa huomioon modernisaation moninaisuus. Kuten Habermas esittää Weberiä kritisoiden, länsimainen rationalisoituminen ei ole ollut pelkästään ”päämäärärationaalisuuden”, instrumentaalisen tai funktionaalisen järjen, läpäisyä. Se on ollut myös elämismailman kommunikatiivis-rationaalisten rakenteiden kehittymistä.¹⁴ Työelämän joustavuusdiskurssissa ilmenee päinvastainen suunta kuin se, mistä Habermas puhuu, kun hän sanoo systeemin (talouden ja hallinnon) kolonisoivan elämismailmaa tuomalla sinne instrumentaalista ja funktionaalista rationaalisuutta.¹⁵ Elämismailman kommunikatiivista rationaalisuutta tuodaankin systeemin alueelle, eikä edes elämismailmasta nousevien sosiaalisten protestien vaan systeemissä kehiteltyjen *management*-oppien voimin.

Kommunikatiivinen rationaalisuus osoittautuu siis myös systeemien toimimisen sisäiseksi edellytykseksi. Tällöin se kuitenkin ensinnäkin alistetaan – työvoiman kvalifikaation aineksena – instrumentaalisen ja funktionaalisen rationaalisuuden palvelukseen. Toiseksi ”välittömälle” osallistumiselle tulee työelämän epäsymmetrisiä rakenteita legitimoiva ideologinen merkitys. Sen myötä myös vahvojen ja heikkojen kuilua työmarkkinoilla syvennetään ja oikeutetaan. Tämä kaikki korostuu, mikäli työelämän valtarakenteita säänteleviä ”välillisen” osallistumisen muotoja ei pystytä puolustamaan eikä kytkemään ”välittömän” osallistumisen muotoihin.¹⁶

Sikäli kuin työelämän kollektiivista edunvalvontajärjestelmää ja lakeihin ja sopimuksiin perustuvaa työsuojeluinstituutiota puolustetaan, defensiivinen asema saattaa suunnata ajattelun niin, että jäädään etsimään ja kehittelemään sääntelyn ja osallistumisen *taloudellista*

13 Vrt. Lansbury 1994; Sisson 1994.

14 Habermas I–II 1988.

15 Habermas on itsekkin myöntänyt, että keskittyessään kolonisaation kritiikkiin hän sivuutti systeemin ja elämismailman suhdetta koskeneen toisensuuntaisen tendenssin. Habermas 1986, 265–266.

16 Vrt. Altvater–Mahnkopf 1993, 129–130.

perustelua.¹⁷ Yritystoiminnan ylikansallistuminen tuo mukanaan kansallisen kilpailukyvyn uudenlaisen korostuksen. Enää ei niinkään luoda edellytyksiä ”meidän” yritystemme kilpailukyvyille maailmanmarkkinoilla, vaan pikemmin kannetaan huolta siitä, ovatko kansalliset olosuhteemme houkuttelevia sijainti- ja sijoituspäätöksiään tekeville yrityksille, jotka katsovat asioita ylikansallisesta perspektiivistä.¹⁸ Ammattiyhdistysliikkeelle tarjoutuu tällöin kaksi suuntaa. Se voi yrittää myötävaikuttaa jarrumiehenä kansallisen sääntelyn purkamiseen. Tai se voi pyrkiä todistamaan, että kansallinen sääntely- ja edunvalvontajärjestelmä, meidän ”pohjoismainen mallimme”, on taloudellisesti positiivinen kansallinen kilpailutekijä, konfliktinratkaisun, yhteistoiminnan ja vakauden turvaaja.

Kuitenkin joustavuuden ja kansainvälistymisen haasteiden edessä on todennäköistä, että taloudelliseen yhteisyyteen vetoaminen käy aiempaa heikommaksi perusteluksi työntekijäin kollektiiviselle edunvalvonnalle ja julkiselle työsuojelusääntelylle. On aivan mahdollista perustella vahvasti sitä, että työorganisaatioon sisältyviin uusiin ”välittömän” osallistumisen muotoihin kytketään työsuhteita sääntelevä ja yritysten päätöksentekoon vaikuttava ”välillinen” osallistuminen. Mutta mahdollisia perusteluita eivät ole ensi sijassa tehokkuus ja kilpailukyky, vaan solidaarisuus ja demokratia.

Työsuojeluihmiset ovat osoittaneet yhä uusia työelämän puolia työsuojelullisiksi ongelmiksi ja todistaneet nämä myös tuotannon funktionaalisiksi ongelmiksi. Näin on koetettu toisaalta ottaa huomioon yhteiskuntatieteilijöiden kritiikki työsuojelun ”marginalismista”¹⁹, toisaalta vakuuttaa työnantajat siitä, ”ettei työsuojelu ole ahdasta työntekijöiden edunvalvontaa”²⁰. Pitäytyminen taloudelliseen perusteluun saattaa kuitenkin tehdä tämän instituution voimattomaksi, kun ”in-

- 17 Ammattiyhdistysliike on ennestään luottanut työsuojelun taloudellisten perustelujen painavuuteen. *Työsuojeluvaltuutetun oppaassa* (1979, 26–28, 32–36) todettiin, että työsuojelu vaatii ”osittain puhtaasti inhimillisen tai yhteiskunnallis-poliittisen tarkastelukulman”, mutta taloudellinen tarkastelutapa oli hyväksyttävä ”edellyttäen, että menetelmän riittämättömyys ja heikkoudet tiedostetaan kyllin hyvin”. Työnantajien todettiin usein jo tiedon puutteesta jättävän huomiotta työsuojelun hyötyjä, etenkin välillisiä. ”Työsuojelua voi tällöin työpaikalla edistää pelkästään jo se, että valtuutettu kiinnittää työnantajan huomiota näihin seikkoihin ja osoittaa työsuojelun kannattavuuden.”
- 18 ”Koko teollisuuspolitiikan ydinkysymys on: miten Suomi voidaan tehdä houkuttelevaksi sijaintipaikaksi kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille?” Ylä-Anttila 1994, 9.
- 19 Lainausta Ahonen 1981, 100.
- 20 Lainausta vaasalaisen työsuojeluvaltuutetun haastattelusta otsikolla ”’Silkkää rahaa firman kassaan’”. Poliittinen uutislehti Demari 19.10.1994. Ks. myös Virkkunen 1989, 181–185.

himillisen resurssin” uudet yrittystasoiset käsittelytavat luovat uusia yksilöllisiä mahdollisuuksia ja välttämättömyyksiä ja samalla vahvojen suosimisen ja heikkojen syrjäyttämisen mekanismeja. Laki- ja sopimusperusteisen työsuojelun taloudellinen funktionalisointi vaikeutuu, samalla kun tällainen pyrkimys hämärtää ajatusta työsuhteen heikomman osapuolen suojelemisesta. Sen sijaan, että työntekijän elämänmenon turvallisuus koetetaan todistaa liiketaloudelliseksi tai kansantaloudelliseksi tarpeeksi, siitä huolehtimisen perusteluksi voisi elvyttää heikomman suojelun periaatetta.

Lähdeluettelo

Arkistoaineisto

*Ammattiyhdistysarkisto (AyA),
Helsinki:*

SAK:n työvaliokunnan pöytäkirjat 1930–1950

SAK-STK pöytäkirjat 1940–1950

ILO Library, Geneve:

Kansainvälisen Työjärjestön aineistoa
Minutes of the Governing Body of the
International Labour Office 1920 (pai-
nettuja, "confidential").

Fifth Session of the International La-
bour Conference. 1923. Commission
No. 3. Nature of the Functions and
Powers of Inspectors II.

International Labour Conference.
Sixth Session. Geneva. 1924. Commit-
tee on the Utilisation of Workers' Spare
Time.

International Labour Conference. XI.
Session Geneva 1928. Minutes of the
General Committee on accident pre-
vention.

International Labour Conference.
Twelfth Session Geneva 1929. Min-
utes of the Committee on accident pre-
vention.

*Internationaale Instituut voor Sociale
Geschiedenis (IISG), Amsterdam:*

Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton
kokoelma (International Federation of
Trade Unions. IFTU)

*Johtamistaidon Opiston (JTO) arkisto,
Kirkkonummi:*

Teollisuuden Työnjohto-opiston toimin-
takertomukset 1946–1958

Teollisuuden Työnjohto-opiston hallituk-
sen pöytäkirjat 1949–1950

Työnjohto-opiston perustamiseen liitty-
vää sekalaista materiaalia

TJO, Historiikkiin perustamisvaiheen
papereita

*Kansallisarkisto (ent. Valtionarkisto,
VA), Helsinki:*

Rautatiehallituksen arkisto
Henkilöasiat (Fa 202–207)
Psykoteknillinen laboratorio

Sosiaalihallituksen arkisto
Ammattientarkastusosasto (Dd 1)

Sosiaaliministeriön arkisto
Työehtosopimukset (Hb)
Työsäännöt

Oy Rastor Ab:n arkisto, Helsinki:

Teknillinen Kirjeopisto Tietomiehen pai-
nettuja opetusohjelmia sekä kurssi- ja
oppikirjaesitteitä

*Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto,
Helsinki:*

Niilo A. Mannion kokoelma

*Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
(SKS) kansanrunousarkisto, Helsinki:*

Rationalisointiperinne

*Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto
(ELKA), Mikkeli:*

Rationalisointiaineisto

Suomen Puunjalostusteollisuuden Työn-
antajaliiton arkisto
Kiertokirjeet 1927–1944

Suomen Työnantajain Keskusliiton
(STK) arkisto

Vuosikokousten pöytäkirjat 1919–
1940 (I C 1:1)

Hallituksen pöytäkirjat 1918–1940
(I C 2:1–2)

Sosiaalitoimikunnan pöytäkirjat 1947–
1950 (I C 5:1)

Teollisuuden huoltopäälliköiden ko-
kousten pöytäkirjat 1940–1941 (I C
6:1)

Työpoliittisen komitean kokousten

pöytäkirjat 1939–1941 (I C 9:3)
 STK:n ja SAK:n neuvottelujen pöytäkirjat 1943–1945 (I C 10:1)
 Hallituksen vuosikertomukset 1919–1939 (liitteinä vuosikokousten pöytäkirjoissa, I D 4:2)
 Sosiaaliosaston kirjeenvaihto 1947–1948 (I F 4:2)
 Kiertokirjeet ammatti- ja paikallisliitoille 1918–1928 (I D 13:1)
 Kiertokirjeet työnantajaliitoille 1929–1946 (I D 14:1–5)
 Kiertokirjeet liitoille ja asiamiehille 1947–1948 (I D 15:1–2)
 Sosiaaliosaston kiertokirjeet 1945–1949 (I D 17:1)
 Pohjoismaiden työnantajaliittojen kokousasiakirjat 1913–1934 (I H 2:1–2)
 Teollisuuden Keskusliiton (TKL) arkisto
 Suomen Teollisuusliiton kiertokirjeet 1921–1944
 Suomen Teollisuusliiton kirjeenvaihto 1937–1940 (AF 29)
 Suomen Teollisuusliiton toimintakertomukset 1935–1939 (Suomen Teollisuusliiton Tiedonantoja, AE 2)

Työterveyslaitoksen (TTL) arkisto, Helsinki:

Ammattilääketieteen tutkimussäätiön toimintakertomukset 1945–1949 ja Ammattilääketieteen säätiön ja Työterveyslaitoksen vuosikertomus 1950 (kansiossa Säätiön hallituksen pöytäkirjat 1945–1952)
 Kirjeenvaihtoa 1947–1949
 Säätiön asiakirjat 1945–

Työväen Arkisto (TA), Helsinki:

Suomen Ammattijärjestön toimikunnan ja toimeenpanevan valiokunnan pöytäkirjat 1919–1930
 Suomen Ammattijärjestön kirjeenvaihto 1919–1930

Valtioneuvoston arkisto, Helsinki:

Tuotantokomitean arkisto 1940–1942
 Työtehovaltuuskunnan asiakirjoja 1942–1950

Åbo Akademis Bibliotek (ÅAB), Turku:

Axel Palmgrens brevsamling
 J.J. Sederholms brevsamling

Julkaistu alkupe- räisaineisto

Pöytäkirjat, toimintakertomukset yms.:

Ammattienedistämislaitoksen vuosikertomukset 1923–1950.
 Ammattientarkastajien kertomukset 1890–1914. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja.
 Ammattientarkastus Suomessa vuonna 1915. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Kuudeskymmeneskuudes vihko. Helsinki 1917.
 Ammattientarkastuksen vuosikertomukset 1916–1938. Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B, I–XXII. Helsinki 1919–1939.
 Ammattientarkastuksen vuosi- ja neljännesvuosikertomukset 1939–1949. – Sosiaalinen Aikakauskirja 1940–1951.
 Ammattilääketieteen Säätiö. Työterveyslaitos. Toimintakertomus 1945–1955. Helsinki 1956.
 Ensimmäisen Työväenyhdistysten edustajain Kokouksen Pöytäkirja. Kokous pidettiin Helsingissä 18, 19 ja 20 p:nä syyskuuta 1893. Helsinki 1893.
 Finska Läkaresällskapet Handlingar. Band XXIX. 1887. Helsingfors 1887; Band XXX. 1888. Helsingfors 1888.
 Gripenberg, Lennart: Kertomus 1887 vuoden kuluessa tehdyistä virkamatoista maamme paperitehtaisiin ja puuhiomoihin. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Seitsemäs vihko. Helsinki 1888.
 Gripenberg, Lennart: Yhteensovitelmaan ammattiyhdistyksien lausunnoista komitean ehdotuksesta ammattiyhdistyksien järjestämisestä käsityöammattien keskuudessa. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Kahdeksastoista vihko. Helsinki 1893.
 Helsingin teollisuuskoulun vuosikertomukset 1911/12–1939/40.
 International Labour Conference
 Records of Proceedings 1919–1939, 1944, 1949.
 Reports of the Director 1920–1939.
 Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin viides istunto Genevessä vuonna 1923. Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XIX. Helsinki 1924.

Kansainliiton Kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin kahdestoista istuntokausi Genévässä vuonna 1929 (Työtapaturmien ehkäiseminen). Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XXVIII. Helsinki 1930.

Kansainvälisen Ammattiyhdistysliiton toimintaohjelmia. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton julkaisusarja 2. Helsinki 1933.

Katsaus SAK:n toimintaan v. 1940 aikana. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) r.y. kolmannelle varsinaiselle edustajakokoukselle valmistettu toimintaselostus. Helsinki 1940.

Kertomus Teollisuushallituksen työstä ja virkatoiminnasta vuonna 1906. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Neljäskymmenes neljäs vihko. Helsinki 1907.

Kertomus Teollisuushallituksen työstä ja virkatoiminnasta vuonna 1907. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Neljäskymmenes kuudes vihko. Helsinki 1909.

Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja (Kokous pidetty Turussa heinäkuun 17–20 p:nä 1899). Toimittanut J.K. Kari (kokouksen sihteeri). Tampere 1899.

Polytekniska Institutets Program 1879/1880–1904/1905.

Polytekniska Institutets Årsberättelse 1889–1890.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton r.y. Helsingissä huhtikuun 22., 23. ja 24. päivinä 1934 pidetystä edustajakokouksesta. Helsinki 1934.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton r.y. Helsingissä toukokuun 16., 17., 18. ja 19. päivinä 1937 pidetystä toisesta varsinaisesta edustajakokouksesta. Helsinki 1937.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton r.y. Helsingissä lokakuun 26.–30. päivinä 1940 pidetystä kolmannelle varsinaisesta edustajakokouksesta. Helsinki 1942.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton r.y. neljännessä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 24.–27. päivinä lokakuuta 1943. Helsinki 1946.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten

Keskusliiton (SAK) r.y. viidennestä varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 15–20 päivinä kesäkuuta 1947. Helsinki 1951.

Pöytäkirja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) r.y:n kuudennesta varsinaisesta edustajakokouksesta Helsingissä 27.6.–1.7.1951. Pori 1953.

Pöytäkirja S. Selluloosa- ja Paperityöntekijäin Liiton ensim. liittokokouksesta, joka pidettiin Tampereella 24–25 p:nä toukokuuta 1931. Tampere 1931.

Pöytäkirja Suomen Paperiteollisuuden työntekijäin liiton r.y. toisesta varsinaisesta liittokokouksesta, Tampereella 20 ja 21 päivinä huhtikuuta 1935. Tampere 1935.

Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIII:ssa puoluekokouksessa, Helsingissä 31/3–4/4 1922. Helsinki 1922.

Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XV puoluekokouksessa Helsingissä 26/1–1/2 1930. Helsinki 1930.

Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XVI puoluekokouksesta Tampereella 25–28.5.1933. Helsinki 1934.

Pöytäkirjat Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain liiton kokouksista 1904–1909. Helsinki 1904–1909.

Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1926–1929. Mikkeli 1929.

Suomen Ammattijärjestön toimintakertomukset 1919–1929.

Suomen Ammattijärjestön toinen yleinen kokous Helsingissä, syysk. 27–30. p:nä 1909. Pöytäkirja. Helsinki 1909.

Suomen Ammattijärjestön kuudennen, Helsingissä toukokuun 21–25 p:nä 1923 pidetyn edustajakokouksen pöytäkirja. Helsinki 1923.

Suomen Ammattijärjestön kahdeksannen Helsingissä toukokuun 10–16 p:nä 1929 pidetyn edustajakokouksen pöytäkirja. Helsinki 1929.

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) vuosikirjat 1931–1950, 1968.

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton Helsingissä lokak. 19–21 p:nä 1930 pidetyn perustavan kokouksen pöytäkirja. Helsinki 1931.

Suomen kaupunkien Ammatti-Yhdistys-

- ten vastaukset Teollisuus-hallituksen kiertokirjeeseen Heinäkuun 8 p:ltä 1885. Koonnut Lennart Gripenberg. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Viides vihko. Helsinki 1887.
- Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton r.y. 9:nen sääntömääräisen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty 29–31 päivinä maaliskuuta ja 1 päivänä huhtikuuta vuonna 1929 Tampereen Työväenyhdistyksen talossa. Tampere 1929.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen viidennen edustajakokouksen (VII:n työväenyhdistyksien edustajakokouksen) pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20–27 p:nä Elokuuta 1906. Tampere 1906.
- Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Ensimmäinen tapaturmasuojelukokous Helsingissä maaliskuun 21–22 p:nä 1930. Helsinki 1930.
- Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäinen Tapaturmavakuutusyhdistys. Toinen tapaturmasuojelukokous Tampereella joulukuun 8–9 p:nä 1930. Helsinki 1931.
- Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välinen yleissopimus 28.4.1944 ja sitä täydentävät keskusjärjestöjen kirjeet (1944).
- Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välinen yleissopimus (1946).
- Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistyksen toimintakertomus v:ltä 1911. Suomen Työväensuojelusta ja sosialivakuutusyhdistys. Julkaisuja. Nidos I. Vihko 8 a. Helsinki 1912.
- Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys. Kertomus vuodelta 1912. Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys. Julkaisuja. Nidos III. Vihko 2. Helsinki 1913.
- Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys. Kertomus vuodelta 1913. Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistys. Julkaisuja. Nidos III. Vihko 9a. Helsinki 1914.
- Teknillisen Korkeakoulun opetusohjelmat 1909/1910–1938/1939.
- Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen (5:n työväenyhdistysten edustajainkokouksen) Pöytäkirja. (Kokous pidetty Forssassa elok. 17–20 p. 1903). Turku 1903.
- Toisen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Tampereella 9, 10 ja 11 p. heinäk. 1896. Tampere 1897.
- Turun teollisuuskoulun vuosikertomukset 1911/12–1939/40.
- Valtiopäivät 1882, 1888, 1894, 1907, 1908, 1908 II, 1909 II, 1913, 1917 II, 1921, 1922, 1925, 1926, 1929, 1929 II, 1933, 1934, 1936, 1937, 1938, 1944, 1946, 1949 (Pöytäkirjoja, Asiakirjoja, Liitteitä).

Komiteanmietinnöt, tilastojulkaisut yms.:

- 1884:7. Keisarilliselle Majesteetille lakiehdotusta alaikäisten työnteosta tehdyissä y.m. valmistamaan asetetulta komitealta.
- 1891:10a. August Hjelt: Suomen työväen ja käsityöläisten sairas-, hautaus- ja eläkekassat. Tilastollinen tutkimus. Työväenvakuutuskomitean mietintö I.
- 1892:5. Ehdotus asetukseksi sairaskassoista ynnä perussyyt ynnä ehdotus asetukseksi työntekijäin sairasvakuutuksesta ynnä sen perussyyt. Työväenvakuutuskomitean mietintö III.
- 1892:5a. August Hjelt: Tapaturmat työssä Suomessa eri ammateissa ynnä vertailuja Ruotsin, Norjan ja Saksan tapaturmaoloihin. Työväenvakuutuskomitean mietintö IV.
- 1892:10. Ehdotus asetukseksi työnantajan velvollisuudesta antaa eräissä tapauksissa korvausta työntekijöille työssä tulleista ruumiinvammoista ynnä Perussyyt ja ehdotukset asetukseksi vakuutuksesta tapaturman varalle ja Suomen Yleisestä Vakuutus- ja Elinkorkolaitoksesta ynnä niiden perussyyt. Työväenvakuutuskomitean mietintö V.
- 1892:12. Ehdotus Asetukseksi työväeneläkekassoista ynnä Perussyyt ja kaksi vastalauseita sekä liite. Työväenvakuutuskomitean mietintö VI.
- 1900:8. Komitea ehdotuksen tekemistä varten toimenpiteiksi tuberkuloosin leviämisen ehkäisemiseksi maassa.
- 1907:17a. Työväenlainsäädäntöä tarkastamaan asetettu komitea. I mietintö työväensuojelulainsäädännöstä.

1912:8. Mietintö N:o II koskeva käsityö- ja teollisuusammattikasvatusta oppilaitoksissa ja työverstaissa sekä tähän kuuluvia laitoksia ja ehdotuksia. Laatinut Ammattikasvatuskomitea.

1919:27. Asutuskomitean mietintö.

1922:10. Jatko-opetuskomitean mietintö.

1924:6. Työaikakomitealta.

1928:8. Ammattikoulukomitealta.

1930:5. Komitealta, joka on asetettu käsittelemään kysymystä lastaus- ja purkamistyöntekijäin työoloista.

1931:6. Työriitakomitealta.

Mon. 1937:1. Ammattientarkastuskomitealta.

1938:4. Ehdotus teollisuus- ja ammattikoululainsäädännön uudistamiseksi.

Mon. 1941:2. Keskiluokkakomitean mietintö.

Mon. 1946:13. Ammattitautikomitean mietintö.

Mon 1946:26. Arabian tehtaiden työoloja tutkineen komitean mietintö.

Mon. 1950:21. Ammattientarkastuskomitean mietintö.

1954:10. Työturvallisuuskomitean mietintö.

1987:40. Tuottava osallistuminen uudistuvassa työelämässä. Osallistumisjärjestelmäkomitean I osamietintö: yksityinen sektori.

1991:2. Työolokomitean välimietintö. Suomalaisen työelämän tila ja kehitysnäkymät.

1991:37. Työolokomitean mietintö. Helsinki 1991.

Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi työ-sopimuksesta perusteluineen. Helsinki 1908.

Ministry of Munitions. Health of Munition Workers Committee. Memorandums 1–21. London 1915–1918.

Sosiaalisia erikoistutkimuksia. Suomen Virallinen Tilasto XXXII.

9. Lastaus- ja purkamistyöntekijäin olot. Helsinki 1928.

11. Teknillisen henkilökunnan työ- ja palkkausolot vuonna 1929. Helsinki 1933.

15. Kutomateollisuuden työntekijäin olot vuonna 1929. Helsinki 1936.

Suomen Suuriruhtinamaan Asetus-koelma/Suomen Asetuskokoelma.

Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja 1886–1918.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1920.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT). XXVI. Työtilastoa A. 1–22. Työssä sattuneet tapaturmat 1898–1925; XXVI.A. 1–15. Tapaturmatilastoa 1926–1950.

Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisu ja 3. Helsinki 1929.

Teollisuus-myrkkyjen ja muiden teollisuudessa käytettävien terveydelle vaarallisten aineiden luettelo. Lakisääteisen Työväensuojeluksen Kansainvälisen Edistämisyhdistyksen edustajakouksen päätösten nojalla laatineet Prof. T:ri Th. Sommerfeld ja T:ri R. Fischer. Suomen Työväensuojelus- ja sosiaalivakuutusyhdistys. Julkaisuja. Nidos I. Vihko 10. Helsinki 1912.

Työtilasto

I. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen tupakkateollisuudesta. Helsinki 1903.

II. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen kutomateollisuudesta. Helsinki 1904.

III. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen leipurinammatista. Helsinki 1905.

IV. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen kirjapainoteollisuudesta. Helsinki 1907.

VI. Vera Hjelt: Tutkimus Suomen ompelijattarien ammattioiloista. Helsinki 1908.

VIII. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen konnitori- ja kauppa-apulaisten oloista. Helsinki 1909.

XI. Tekla Hultin: Tutkimus yötyöntekijättäristä Suomen teollisuudessa. Helsinki 1911.

XII. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen konepajoista. Helsinki 1911.

XIII. Vera Hjelt: Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909. Helsinki 1912.

XIV. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen paperiteollisuudesta. Helsinki 1912.

XV. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen lasiteollisuudesta. Helsinki 1913.

XVI. G.R. Snellman: Tutkimus Suomen sahateollisuudesta. Helsinki 1914.

Sanoma- ja aikakauslehdet:

Arbetet 1913, 1916

Duodecim 1916, 1941, 1944, 1949

Ekonomiska Samfundets Tidskrift 1914, 1929, 1930

Enso-Gutzeit 1931–1950

Gutenberg/Kirjatyö-Bokarbete 1913–1917
 Helsingin Sanomat 1918
 Hufvudstadsbladet 1912, 1913, 1923
 International Labour Review 1920–1950
 Kasvatus ja koulu 1923
 Kotimainen Työ 1913
 Kutomatyöläinen 1915–1917
 Kymi-Yhtymä 1936–1950
 Käsityö- ja teollisuuslehti 1910–1911
 Mercator 1915
 Metallityöläinen 1912–1917
 Nordisk Medicin 1954
 Palkkatyöläinen 1930–1950
 Poliittinen uutislehti Demari 1994
 Rakennustaito 1912–1913
 Sahatyöläinen 1914
 Sielun terveysseuran Aikakauslehti 1931
 Sielun Terveys. Yhteiskunnallis-psykiatrin aikakauslehti 1939, 1940
 Sosiaalinen Aikakauskirja 1918–1952, 1959
 Suomen Ammattijärjestö 1909–1930
 Suomen Lääkäriliiton Aikakauslehti 1945
 Suomen Punainen Risti 1945
 Suomen Sosialidemokraatti 1922, 1927, 1937, 1943
 Tapaturmasuojelu 1930–1941
 Tehostaja 1943–1949
 Teknikern 1911, 1913
 Teknillinen Aikakauslehti 1920–1939
 Tekniska Föreningens i Finland Förhandlingar 1897, 1915, 1920, 1938
 Teollisuuslehti 1920–1950
 Teollisuusteknikko. Helsingin Teollisuusteknikkojen Yhdistyksen vuosijulkaisu 1927–1929
 Teollisuusteknikko 1933–1938
 Turun Sanomat 1928
 Työmies 1913, 1915, 1916
 Työnantaja 1909–1916
 Työn Äärestä 1931–1950
 Työtilastollinen Aikakauslehti 1907–1916
 Uusi Suomi 1927, 1930, 1937
 Vapaa Työ 1930–1940
 Varokeino 1936–1951
 Veturimies 1921
 Viikko-Sanomat 1922, 1938–1941
 Yhteiskunnallis-psykiatrin vuosikirja 1942–1945

Kirjallisuus:¹

- Adlercreutz, Axel: Kollektivavtalet. Studier över dess tillkomsthistoria. Lund 1954.
- Aho, Jouko: Sieluun piirretty viiva. Psykologisia perinteitä suomenmielisestä sielutieteestä kokeelliseen kasvatusoppiin. Oulu 1993.
- Aho, Matias: Ab Stockfors Oy:n puuhionon työntekijöiden työ- ja asumisolosta Pyhtäällä vuosina 1902–1950. Turun yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos, kansatiede. Monisteita 15. Turku 1978.
- Ahokas, Marja – Vilkkumaa, Ilpo: Kurt Lewin ja sosiaalipsykologian kenttä. – Rauni Myllyniemi – Klaus Helkama (toim.): Sosiaalipsykologian näköaloja. Juva 1984.
- Ahonen, Guy: Labour Protection and Economics. A Paradigm-Theoretical Study in the Use of Economic Analysis in Labour Protection Contexts. Publications of the Swedish School of Economics and Business Administration Nr 33. Helsingfors 1983.
- Ahonen, Guy: Legislation as Manifestation of Paradigms. The Case of Labour Protection in Finland. Swedish School of Economics and Business Administration. Working Papers 120 (1984).
- Ahonen, Guy: Towards a New Labour Protection Paradigm. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja A:53. Tampere 1981.
- Ahvenainen, Jorma: Enso-Gutzeit OY 1872–1992. II. 1924–1992. Jyväskylä 1992.
- Ahvenainen, Jorma: Suomen sahateollisuuden historia. Porvoo 1984.

1 Tässä ei ole tehty eroa aikalais-kirjallisuuteen ja tutkimuskirjallisuuteen, sillä useita kirjoja ja artikkeleja on käytetty sekä tutkimuskohdetta ilmentävinä alkuperäislähteinä että sitä käsittelevinä tutkimuksina. Käytetyistä artikkeleista luetteloon on otettu tutkimuskirjallisuudeksi katsottavien lisäksi laajajaksoja aikalaikirjoituksia. Muiden artikkelien bibliografiset tiedot ilmenevät lähdeviitteistä.

- Airola, J.E.: Tehdasjärjestelyn suuntaviivoja. Helsinki 1926.
- Ala-Kapee, Pirjo – Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvallisiksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. SAK I. Helsinki 1982.
- Alanen, Aulis J.: Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alapuro, Risto: State and Revolution in Finland. Berkeley and Los Angeles 1988.
- Alapuro, Risto – Alestalo, Matti: Konkreettinen sosiaalitutkimus. – Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila (toim.): Suomalaisen sosiologian historia. Juva 1992.
- Alasoini, Tuomo: Tuotannolliset rationalisoinnit ja teollisuuden työvoiman käyttötapojen muutos. Tutkimus viidestä modernista suomalaisesta konepajateollisuuden, kevyen sähköteknisen teollisuuden ja paperiteollisuuden yksiköstä. Työpoliittinen tutkimus Nro 5. Helsinki 1990.
- Alcock, Antony: History of the International Labour Organisation. Edinburgh 1971.
- Alestalo, Matti: Vuoden 1895 tapaturmavakuutuslaki. Uudistus ylhäältä. – Matti Pelttonen (toim.): Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Jyväskylä 1990.
- von Alffthan, Bertil: Johdatus työntutkimukseen. Lahti 1943.
- von Alffthan, Bertil: Yhteiskuntapolitiikka ja teollisuushallinto. Tiedon jyvää 1. Helsinki 1919.
- Alkio, Santeri: Ihminen ja kansalainen. Suomen Nuorison Liiton Kirjasto N:o 1. Helsinki 1919.
- Allardt, Erik: Naturalismi ja positivismi. – Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila (toim.): Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973.
- Altvater, Elmar – Mahnkopf, Birgit: Gewerkschaften vor der europäischen Herausforderung. Tarifpolitik nach Mauer und Maastricht. Münster 1993.
- American Engineering Council: Safety and Production. An Engineering and Statistical Study of the Relationship Between Industrial Safety and Production. New York 1928.
- Ammattienedistämislaitos 10-vuotiaana. Helsinki 1933.
- Andersen, Arne: Rationalisierung in der Weimarer Republik als akzeptanzproblem für die Arbeiterbewegung. – Ökologie, technischer Wandel und Arbeiterbewegung. Herausgegeben von Helmut Konrad und Arne Andersen. ITH-Tagungsberichte, Band 26. Wien 1990.
- Andersson, Sten: Mellan Åkarp och Saltsjöbaden. En studie av arbetsfredsfrågan i minoritetsparlamentarismens Sverige 1923–1928. Stockholm 1990.
- Atzler, Edgar: Physiologische Rationalisierung. – Edgar Atzler (Hrsg.): Körper und Arbeit. Handbuch der Arbeitspsychologie. Leipzig 1927.
- Auvinen, R.J.: Henkilökunta. – Valtionrautatiet 1937–1962. Helsinki 1962.
- Bachrach, Peter – Baratz, Morton S.: Two Faces of Power. – The American Political Science Review. Vol LVI, No. 4, December 1962.
- Bauer, Otto: Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg. Erster Band: Rationalisierung – Fehlrationalisierung. Wien 1931.
- Beck, Ulrich: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main 1986.
- Beck, Ulrich: Riskiyhteiskunnan vastamyrkyt. Organisoitu vastuuttomuus. Jyväskylä 1990.
- Bendix, Reinhard: Work and Authority in Industry. Ideologies of Management in the Course of Industrialization. University of California Press 1974.
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla. Hajanainen ja sekava sukupuu – kuljetusalan ammattiliitot 1905–1985. Joensuu 1985.
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924. Helsinki 1988.
- Bergholm, Tapio: Pöntöt pois! – Mobilia 1993. Tampere 1993.
- Bergmann, Joachim – Jacobi, Otto – Müller-Jentsch, Walther: Gewerkschaften in der Bundesrepublik. Band 1. Gewerkschaftliche Lohnpolitik zwischen Mitgliederinteressen und ökonomischen Systemzwängen. Frankfurt am Main 1976.
- Bogdanoff, A.: Taloustieteen oppikirja. S. Dorovatovskin ja A. Tsaruschnikovin toimittamasta ja uudesti korjattavasta yhdeksännestä painoksesta suo-

- mentanut Leo Laukki. Toinen korjattu ja laajennettu painos. Hancock, Mich., 1914.
- Bondestam, Anna: Arbetet. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring den. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Nr 426. Helsingfors 1968.
- Borg, Margit: Setä Samulin ylioppilaana. Jyväskylä 1930.
- Borg, Olavi: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo 1965.
- Borgström, C.A.: Tillämpningen av lagen om sterilisering i Finland 13.6.1935–30.6.1955, kastreringarna obeaktade, av medicinalstyrelsen behandlade fall. Bidrag till kändedom av Finlands natur och folk. H. 103. Helsingfors 1958.
- Brady, Robert A.: The Rationalization Movement in Germany. A Study in the Evolution of Economic Planning. Berkeley 1933.
- Braverman, Harry: Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century. Monthly Review Press. New York and London 1974.
- Bruun, Niklas: Kollektivavtal och rättsideologi. En rättsvetenskaplig studie av de rättsideologiska premisserna för inlemmandet av kollektivavtalet och kollektiva kampåtgärder i finsk rättsordning efter år 1924. Vammala 1979.
- Bruun, Niklas: Den nordiska modellen för facklig verksamhet. – Niklas Bruun, Boel Flodgren, Marit Halvorsen, Håkan Hyden, Ruth Nielsen: Den nordiska modellen. Fackföreningarna och arbetsrätten i Norden – nu och framtiden. Lund 1990.
- Bruun, Niklas: The regulation of labour conflicts – new challenges to the Nordic model. – Pauli Kettunen (ed.): Strike and Social Change. Turku Provincial Museum. Publication Series 7. Turku 1993.
- Buci-Glucksmann, Christine: Gramsci und der Staat. Für eine materialistische Theorie der Philosophie. Juvä 1981.
- Burrage, Michael – Torstendahl, Rolf (eds.): Professions in Theory and History. Rethinking the Study of the Professions. Worcester 1990.
- Burt, Harold Ernest: Psychology and Industrial Efficiency. New York 1929.
- Byrkjeland, Martin: Makt og medbestem-
ming i foretaget. – Daniel Fleming (red.): Industriell demokrati i Norden. Lund 1990.
- Böök, Einar: Sosiaalipoliittista toimintaa Suomessa itsenäisyyden alkuvuosina. – Kaarlo Juho Ståhlberg. Juhlakirja 1940. Helsinki 1940.
- Böök, Einar: Työsopimus ja työehtosopimus. – Nykyaikainen yhteiskuntapolitiikka. 12 esitelmää. Suomen Työväensuojelus- ja sosiaalivakuutusyhdistyksen julkaisuja II. Vihko VIII. Porvoo 1912.
- Campbell, Joan: Joy in Work, German Work. The National Debate, 1800–1945. Princeton University Press 1989.
- Canguilhem, Georges: Normality and Normativity. – Francois Delaporte (ed.): A Vital Rationalist. Selected Writings from Georges Canguilhem. New York 1994.
- Carozzi, L.: Training in Industrial Medicine. – International Labour Review. Vol. XL, No 6. December 1939.
- Clawson, Dan: Bureaucracy and the Labor Process. The Transformation of U.S. Industry 1860–1920. New York and London 1980.
- Clegg, Hugh Armstrong: A History of British Trade Unions since 1889. Volume II. 1911–1933. Oxford 1985.
- Cross, Gary: A Quest for Time. The Reduction of Work in Britain and France, 1840–1940. Berkeley and Los Angeles 1989.
- de Decca, Edgar Salvadori: Sciences of the Factory: Politics and Labour Process. – Ökologie, technischer Wandel und Arbeiterbewegung. Herausgegeben von Helmut Konrad und Arne Andersen. ITH-Tagungsberichte, Band 26. Wien 1990.
- Defert, Daniel: 'Popular Life' and Insurance Technology. – Graham Burckell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.): The Foucault Effect. Studies in Governmentality. Exeter 1991.
- Devinat, Paul: Scientific Management in Europe. International Labour Office. Studies and Reports. Series B (Economic Conditions) No. 17. Geneva 1927.
- Domansky, Elisabeth: The rationalization of class struggle: strikes and strike strategy of the German Metalworkers' Union, 1891–1922. – Leopold H.

- Haimson and Charles Tilly (eds.): *Strikes, wars, and revolutions in an international perspective. Strike waves in the late nineteenth and early twentieth centuries.* Cambridge University Press 1989.
- Donzelot, Jacques: *Pleasure in Work.* – Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.): *The Foucault Effect. Studies in Governmentality.* Exeter 1991.
- Donzelot, Jacques: *The promotion of the social.* – *Economy and Society.* Volume 17 Number 3 August 1988.
- Drever, J.: *The Human Factor in Industrial Relations.* – Charles S. Meyers (ed.): *Industrial Psychology.* London 1929.
- Drury, Horace Bookwalter: *Scientific Management. A History and Criticism.* Second Edition, Revised. New York 1918.
- Due, Jesper – Madsen, Jörgen Steen – Strøby Jensen, Carsten: *Den danske model. En historisk sociologisk analyse af det kollektive aftalesystem.* København 1994.
- Durig, Arnold: *Die Ermüdung im praktischen Betrieb.* – Edgar Atzler (Hrsg.): *Körper und Arbeit. Handbuch der Arbeitsphysiologie.* Leipzig 1927.
- Dwyer, Tom: *Life and Death at Work. Industrial Accidents as a Case of Socially Produced Error.* New York 1991.
- Edwards, P.K. – Scullion, Hugh: *The Social Organization on Industrial Conflict. Control and Resistance in the Workplace.* Oxford 1982.
- Edwards, Richard: *Contested Terrain. The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century.* New York 1979.
- Ehrnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousovit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914.* Historiallisia Tutkimuksia 167. Jyväskylä 1992.
- Ehrnrooth, Leo: *Arbetrarepresentationen vid större industriella inrättningar. Föredrag hållet vid Ekonomiska Samfundets möte den 14 januari 1909.* – *Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar. Band IV, Häfte 1 (1909).*
- Ehrnrooth, Leo: *Arbetsreglementena och deras rättsliga reglering. Socialpolitiska studier.* Helsingfors 1906.
- Ehrnrooth, Leo: *K.J. Ståhlberg senaatin kaappa- ja teollisuustoimituskunnan päällikkönä.* – Kaarlo Juho Ståhlberg. Juhlakirja 1940. Helsinki 1940.
- Ekberg, Henrik: *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944.* Ekenäs 1991.
- Ekelöf, Gösta: *Työnjohto. Mukailleen suomentanut Väinö Valkola. Ammatitienedistämislaitoksen ammattikirjoja N:o 24.* Helsinki 1941.
- Ekman, Karl: *Verkstadsingeniörsföreningen i Finland under tjugofem år.* – *Suomen Konepajainsinööriyhdistys r.y. 1917–1942 – Verkstadsingeniörsföreningen i Finland r.f. 1917–1942.* Helsinki 1942.
- Eklund, Kari: *Käsitykset työstä ja työsuojelusta. Tampereen yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia 94.* 1975. Tampere 1975.
- Eklund, Kari – Suikkanen, Asko: *Työväensuojelusta työsuojeluun. Työsuojelun ja työolojen kehitys Suomessa 1970-luvulla.* Helsinki 1982.
- Elias, Norbert: *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen.* I–II. 14. Auflage. Frankfurt am Main 1989.
- Enso-Gutzeit Osakeyhtiö: *50 vuotta työsuojelun yhteistoimintaa.* 1979.
- Ermanski, J.: *Theorie und Praxis der Rationalisierung.* Berlin 1928.
- Eräsaari, Risto: *Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43.* Helsinki 1984.
- Esitelmät ja keskustelu teollisuuden työtehopäivillä 4. ja 5. päivänä lokakuuta 1943. *Teollisuuden Työteholiitto.* Helsinki 1944.
- Eskola, Antti: *Suomalaisen sosiologian uudistuminen.* – Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila (toim.): *Suomalaisen sosiologian juuret.* Porvoo 1973.
- Estlander, C.G.: *Den finska konstens och industrins utveckling hittills och hädanefter.* Helsingfors 1871.
- Eteläpelto, Anneli: *Työelämään sovelletun psykologian alkuvaiheet Suomessa.* – *Psykologia 2/1979.*

- Etzioni, Amitai: Nykyajan organisaatiot. Helsinki 1970.
- Ewald, François: A Concept of Social Law. – Günter Teubner (ed.): Dilemmas of Law in the Welfare State. Berlin & New York 1986.
- Ewald, François: Insurance and Risk. – Graham Burcell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.): The Foucault Effect. Studies in Governmentality. Exeter 1991.
- Ewald, François: Norms, Discipline, and the Law. – Representations 30, Spring 1990.
- von Fieandt, Kai: Joukko- ja ryhmäpsykologiasta työyhteisöissä. Teollisuuden Työnjohto-opiston julkaisuja 2. Vammala 1948.
- Fine, Martin: Albert Thomas: A Reformer's Vision of Modernization, 1914–32. – Journal of Contemporary History 12, 1977.
- Flink, Ingvar: Strejkbryteriet och arbetets frihet. En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938. Studia Historica Upsaliensia 99. Uppsala 1978.
- Follows, John W.: Antecedents of the International Labour Organization. Oxford 1951.
- Ford, Henry: Elämäni ja työni. Porvoo 1923.
- Foucault, Michel: Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972–1977. New York 1980.
- Foucault, Michel: The Subject and Power. – Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow: Michel Foucault – Beyond Structuralism and Hermeneutics. Second Edition. With an Afterword by and an Interview with Michel Foucault. The University of Chicago Press 1983.
- Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista. Keuruu 1980.
- Fox, Alan: History and Heritage. The Social Origins of the British Industrial Relations System. London 1985.
- Frankel, Lee K. – Fleisher, Alexander: The Human Factor in Industry. New York 1920.
- Frankenstein, Luise: Women in Industrial Welfare Work. – International Labour Review, Vol. XL, No. 3, September 1939.
- Friemert, Chup: Produktionsästhetik im Faschismus. Das Amt "Schönheit der Arbeit" von 1933 bis 1939. München 1980.
- Geary, Dick: The industrial bourgeoisie and labour relations in Germany 1871–1933. – David Blackbourn and Richard Evans (eds.): The German bourgeoisie. Essays on the social history of the German middle class from the eighteenth to the early twentieth century. London and New York 1991.
- Geary, Dick: Protest and Strike: Recent Research on "Collective Action" in England, Germany, and France. – Klaus Tenfelde (Hrsg.), Arbeiter und Arbeiterbewegung im Vergleich. Berichte zur internationalen historischen Forschung. München 1986.
- De Geer, Hans: Job studies and industrial relations. Ideas about efficiency and relations between the parties of the labour market in Sweden 1920–1950. Stockholm 1982.
- De Geer, Hans: Rationaliseringsrörelsen i Sverige. Effektivitetsidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden. Udevalla 1978.
- Geuter, Ulrich: Die Professionalisierung der deutschen Psychologie im Nationalsozialismus. Frankfurt am Main 1988.
- Giddens, Anthony: The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Polity Press 1986.
- Giddens, Anthony: Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissa. Keuruu 1984.
- Gilbreth, Frank B. – Gilbreth, Lillian M.: Fatigue Study. The Elimination of Humanity's Greatest Unnecessary Waste. New York 1918.
- Glatt, Louis: Experimentell-psychologische Untersuchungen über Ermüdung mit Hilfe des Ergographen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde des Philosophischen Fakultät I der Universität Zürich. Zürich 1919.
- Goldmark, Josephine: Fatigue and Efficiency. Philadelphia 1912.
- Goldthorpe, John H. – Lockwood, David – Bechhofer, Frank – Platt, Jennifer: The Affluent Worker. Industrial Attitudes and Behaviour. Cambridge University Press 1968.
- Gordon, Colin: Governmental rationali-

- ty: an introduction. – Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.): *The Foucault effect. Studies in governmentality*. Exeter 1991.
- Gordon, Colin: *New Deal, Old Deal: Business and the Origins of Social Security, 1920–1935*. – *Politics & Society* 19, no.2 (1991).
- Gorz, André: *Jenseits von Arbeitsutopie und Arbeitsmoral*. – Rainer Zoll (Hrsg.): *Zerstörung und Wiederaneignung von Zeit*. Frankfurt am Main 1988.
- Gramsci, Antonio: *Työväenluokan yhteinäisyys. "L'Ordine Nuovossa"* julkaisuja artikkeleita 1919–1920. Moskova 1976.
- Gramsci, Antonio: *Vankilavihkot. Valikoima 2*. Toim. Mikael Böök. Oulu 1982.
- Gray, Robert: *The languages of factory reform in Britain, c. 1830–1860*. – Patrick Joyce (ed.): *The historical meanings of work*. Cambridge University Press 1987.
- Gripensberg, Lennart: *Arbetare, arbetsgivare och arbetslöner. I en fråga för dagen*. Borgå 1890.
- Gronow, Jukka: *On the Formation of Marxism. Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*. *Commentationes Scientiarum Socialium* 33 1986. Helsinki 1986.
- Guigui, Arbert: *The ILO and workers' education*. – *Convergence. An International Journal of Adult Education*, Vol. VI No. 2 1973.
- Gustavsen, Bjorn: *Industrial Democracy*. – Erik Allardt et al (eds.): *Nordic Democracy. Ideas, Issues, and Institutions in Politics, Economy, Education, Social and Cultural Affairs of Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden*. Copenhagen 1981.
- von Haan, Hugo: *International Aspects of the Terminology and Ideology of Management*. – *International Labour Review*, Vol. XXXVII, No. 4, April 1938.
- Haapala, Pertti: *Suomalainen yhteiskunta*. – Ohto Manninen (päätoim.): *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920*. 3. Katse tulevaisuuteen. Helsinki 1992.
- Haapala, Pertti: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. *Historiallisia Tutkimuksia* 133. Vammala 1986.
- Haapalainen, Eero: *Suomen Ammattijärjestön järjestömuotokomitean perustelut ja ehdotus Suomen Ammattijärjestön säännöiksi*. Kotka 1917 (1917a).
- Haapalainen, Eero: *Työehtosopimuksista ja teollisuusperustuslaillisuudesta*. Helsinki 1917 (1917b).
- Haataja, Kyösti: *Nykyisen valtiollisen aseman selvittelyä*. Viipuri 1933.
- Haataja, Lauri: *Suomen malli 1940–1956. Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen*. Työpoliittinen tutkimus Nro 52. Helsinki 1993.
- Haataja, Lauri – Hentilä, Seppo – Kalela, Jorma – Turtola, Jussi (toim.): *Suomen työväenliikkeen historia*. Joensuu 1976.
- Haatanen, Pekka: *Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa*. Sosiaaliministeriö 1917–1939. – Pekka Haatanen, Kyösti Suonoja: *Suuriruhtinakunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Helsinki 1992.
- Haatanen, Pekka: *Työpolitiikkaa itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä*. – *Hyvinvointi ja muutosten tie*. Helsinki 1990.
- Haavikko, Paavo: *Wärtsilä 1834–1984. Wärtsilä-yhtiön ja siihen liitettyjen yritysten kehitysvaiheita kansainvälistyväksi monialayritykseksi*. Porvoo 1984.
- Habermas, Jürgen: *Discourse Ethics, Law and Sittlichkeit*. – *Autonomy and Solidarity. Interviews with Jürgen Habermas*. Edited and Introduced by Peter Dews. Revised Edition. London – New York 1986.
- Habermas, Jürgen: *Theorie des kommunikativen Handelns. Band I. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Band I. Zur Kritik des funktionalistischen Vernunft*. edition suhrkamp. Neue Folge Band 502. Frankfurt am Main 1988.
- Hacking, Ian: *How should we do the history of statistics?* – Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.): *The Foucault effect. Studies in governmentality*. Exeter 1991.

- Hako, Matti – Huhtanen, Heimo – Nieminen, Matti: Aatteen ja vaatteet. Suomen työväen henkinen perinne. Helsinki 1964.
- Hall, W.: Tapaturmat teollisessa toiminnassa kuluneina 25-vuotisena ammatintarkastuskautena vv. 1890–1914 sekä graafilliset esitykset niistä. – Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Kuudeskymmenesseitsemäs vihko. Helsinki 1918.
- Hall, W.: Työväen suojeleminen ammativaaroilta metalliteollisuudessa. Turku 1920.
- Hautala, Arvo: Kehuttiin lakkokenraaliksi. Helsinki 1977.
- Heinrich, H.W.: Industrial Accident Prevention. A Scientific Approach. Third Edition. Second Impression. New York, Toronto and London 1950.
- Helander, Voitto: Korporatismi. Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. Mänttä 1981.
- Helenius, Lauri: Rationalisoimistyön alkuvaiheet ja nykyinen organisatio. Teollisuuden Työteholiitto. Helsinki 1942.
- Helminen, Heimo: Vakuutustoimi. – Yhteiskunnallinen käsikirja. Kansanvalistusseuran julkaisema. Helsinki 1910.
- Hellman, Ossian: Hallinto-osasto. – Valtionrautatiet 1912–1937. II osa. Helsinki 1937.
- Hellström, Hans: Struktur, aktör eller kultur? Arbetstidspolitik i det industrialiserade Sverige. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History No 45. Stockholm 1992.
- Hentilä, Kalevi: Vuodet 1917–1918 ja niiden jälkiselvittely. – Olavi Riihinen, Kalevi Hentilä, Jeja-Pekka Roos: Rautatieläisten Liiton historia. Osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Tapiola 1975.
- Hentilä, Seppo: Suomen työläisurheilun historia I. Työväen Urheiluliitto 1919–1944. Hämeenlinna 1982.
- Hentschel, Volker: Geschichte der deutschen Sozialpolitik 1880–1980. Frankfurt am Main 1983.
- Herr, Jeffrey: Reactionary modernism. Technology, culture, and politics in Weimar and the Third Reich. Cambridge University Press 1984.
- Herkner, Heinrich: Työväenkysymys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 97 osa. Helsinki 1909.
- Herlitz, Carl G.: Teollisuuden yhteiskunnallinen tehtävä. Porvoo 1945.
- Hiedanniemi, Britta: Kulttuuriin verhotua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940. Keuruu 1980.
- Hietala, Marjatta: Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet. Tietoa, taitoa asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 I. Jyväskylä 1992.
- Hietala, Marjatta: Myytti perifeerisestä Suomesta. – Kleio. Historian Päivät 1991.
- Hietala, Marjatta: Rotuhygieniä. – Aira Kemiläinen (toim.): Mongoleja vai germaaneja – rotuteorioiden suomalaiset. Historiallinen Arkisto 86. Vammala 1985.
- Hiitonen, Ensio: Työtapaturmien korvaamisesta Suomen oikeutta silmällä pitäen. Helsinki 1930.
- Hilferding, Rudolf: Die Aufgaben der Sozialdemokratie in der Republik. – Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927–1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Hilksa, Urpo M.: Työympäristö ja työturvallisuus. Helsinki 1953.
- Hinrichs, Peter – Peter, Lothar: Industrieller Friede? Arbeitswissenschaft, Rationalisierung und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik. Köln 1976.
- Hirvonen, Leo: Wilhelm Joachim Sucksdorff (1851–1934), Suomen ensimmäinen hygienian professori. – Sosiaalilääketieteellinen Aikakaushetki 3/1990.
- Historical Survey of the Contributions of the International Labour Organisation to the Study of Management. International Labour Office. Geneva 1938.
- Hjelt, Aug.: Tilasto. – Yhteiskunnallinen Käsikirja. Kansanvalistusseuran julkaisema. Helsinki 1910.
- Hjelt, Ester: Praktisk psykologi i samhällslivet. Tammerfors 1938.
- Hjelt, Ester: Psykoteknikka ja sen soveltamismahdollisuudet yhteiskunnassa. – Sosiaalinen Aikakaushetki 5/1936.
- Hjelt, Vera: Ammattitautitilastoa I. Suomen ryyssityöntekijättäret. – Työtilastollinen Aikakaushetki 3/1909; julkais-

- tu myös: Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Neljäskymmenes kahdeksas viikko. Helsinki 1910.
- Hjelt, Vera: Sosialimuseo. 20-vuotiskertomus. Työvänsuojelu- ja -huolto näyttely 1909–1929. Helsinki 1930.
- Hjelt, Vera: Työntekijäin suojeleminen tapaturmilta ja sairauksilta. Tampere 1939.
- Hjelt-Cajanus, Esther: Vera Hjelt. En banbryterska. Lovisa 1946.
- Hjerpe, Riitta: Suomen tehdasteollisuuden ja käsityön toimipaikkojen suurusrakenteen 1888–1952. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia 7/1973. Helsinki 1973.
- Hobsbawm, E.J.: Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1968.
- Holtmann, Everhard: "Sozialpartnerschaft" und "soziale Frage". Korporatistische Tradition in Österreich. Der Ständige Beirat des Arbeitsstatistischen Amtes als Beispiel paritätischer Interessenvertretung in der Späthaburgerzeit. – Der Staat 27 Band 1988 Heft 2.
- Hoskola, Helena: Sata vuotta työsuojelua Suomessa. Työsuojelulainsäädännön synty ja kehitys 1889–1989. Tampere 1989.
- Hoving, Victor: Enso-Gutzeit Osakeyhtiö 1872–1958 II. Helsinki 1961.
- Hughes, Thomas P.: American Genesis. A Century of Invention and Technological Enthusiasm 1870–1970. Viking Penguin 1989.
- Huhtamäki, Heikki: Ajankohtaisia ajatuksia teollisuusmiehen näkökulmasta. Turku 1945.
- Hyman, Richard: Strike and occupational change. – Pauli Kettunen (ed.): Strike and Social Change. Turku Provincial Museum, Publications 7. Turku 1993.
- Hytönen, Yki: Insinööri Bernhard Wuolle suomalaisen tehokkuusliikkeen edustajana. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1994.
- Jaakkola, Jouko: Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. – Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka, Kyösti Urponen: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä 1994.
- Jaakkola, Jouko: Työväen avustuskassat 1800-luvun Tampereella. – Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Acta Universitatis Tampensis Ser A vol 202. Tampere 1986.
- Jahnsson, Yrjö: Tutkimuksia Suomen teollisuustyöväen suojelulainsäädännön kehityksestä 1860-luvulta alkaen. Helsinki 1910.
- Johansson, Alf: Den effektiva arbetstiden. Verkstäderna och arbetsintensitets problem 1900–1920. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies in Economic History. 17. Uppsala 1977.
- Johansson, Alf: Taylorismen och arbetarrörelsen: En problemdiskussion. – Bernt Schiller – Thommy Svensson (red.): Arbete och arbetsmarknad i Norden. Nya linjer inom den nordiska arbetslivsforskningen. Lund 1988.
- Johansson, Anders L.: Från arbetarskydd till arbetslivspolitik. – Från yrkesfara till arbetsmiljö. Yrkesinspektionen 100 år 1990. Falköping 1990.
- Johnston, G.A.: The International Labour Organisation. Its Work for Social and Economic Progress. London 1970.
- Jokinen, Liisa-Maija: Naispuoliset ammatintarkastajat Suomessa v. 1903–1966. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1967.
- Joyce, Patrick: The historical meanings of work: an introduction. – Patrick Joyce (ed.): The historical meanings of work. Cambridge University Press 1987.
- Joyce, Patrick: Work, society and politics. The culture of the factory in later Victorian England. Bristol 1980.
- Julkunen, Raija: Työprosessi ja pitkät aallot. Työn uusien organisaatiomuotojen synty ja yleistyminen. Jyväskylä 1987.
- Julkunen, Raija – Rantalaiho, Liisa: Women on strike – nonexistent or silenced? – Pauli Kettunen (ed.): Strike and Social Change. Turku Provincial Museum, Publications 7. Turku 1993.
- Juntto, Anneli: Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopoliittikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Helsinki 1990.
- Järvelä, Marja: Palkkatyö ja koulutustarve. Tutkimus palkkatyön kasvusta, ammatillistumisesta ja toimijoiden

- strategioista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Helsinki 1991.
- Järvenpää, A.E.: Ammattientarkastus 60-vuotias. – Sosiaalinen Aikakauskirja 3–4/1949.
- Järvenpää, Allen E.: Työturvallisuus työneuvoston ja työtuomioistuimen lausunnoissa, päätöksissä ja tuomioissa. – Kari-Pekka Tiitinen (toim.): Työtuo-
mioistuin ja työneuvosto 40 vuotta. Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 1986. Helsinki 1986.
- Jääskeläinen, Manu: Eino Kaila ja Kurt Lewin. – *Psykologia* 4/1990.
- Jääskeläinen, Mauno: Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII. Helsinki 1973.
- Kairinen, Martti: Työväenkysymyksen oikeudellistuminen (1906–1925). – Antero Jyräki & Sami Manninen (toim.): Suomalainen oikeusajattelu murroksessa (1905–1925). Tutkimushanke Suomalaisen oikeusajattelun perusteet. Julkaisuja N:o 7. Turku 1990.
- 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi. Helsinki 1948.
- Kaitila, E.: Teollisuuden sosiaalitoiminnasta ja sen kehityksestä. – Keijo Keravuori (toim.): Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Helsinki 1948.
- Kaldal, Ingar: Fagorganisering og sosial kontroll med eksempler fra et sliperimiljø i Trondelag. – Birger Simonson – Annette Thörnquist (red.): *Arbete Genus Fackförening. Tre teman vid den tredje nordiska arbetslivshistoriska konferensen i Holmsund juni 1991. Skrifter från Historiska institutionen i Göteborg* Nr. 3. Göteborg 1993.
- Kalela, Jorma: Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986. Tampere 1986.
- Kalela, Jorma: Pulapolitiikkaa. Valtion talous- ja sosiaalipolitiikka Suomessa lamavuosina 1929–1933. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 13. Helsinki 1987.
- Kalela, Jorma: Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Tampere 1981.
- Kalela, Jorma: Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Helsinki 1989.
- Kallio, Teuvo: Työneuvosto 40 vuotta. – Kari-Pekka Tiitinen (toim.): Työtuo-
mioistuin ja työneuvosto 40 vuotta. Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 1986. Helsinki 1986.
- Kalmus, Ernst: *Der Erste Prager Kongress für wissenschaftliche Betriebsführung*. Taylor-Bücherei Nr. 14–15. Wien 1925.
- Kananen, J.E.: Terveysvaarasta ammattityössä. Porvoo 1921.
- Kantele, Mika: Ammattienedistämislaitos vuosina 1922–1972. – Ammattienedistämislaitos 50 vuotta. Keuruu 1972.
- Kekarainen, Risto: Joukkojen mahti – työväenliike ja elokuva 1930-luvulla. – Elina Katainen (toim.): Kotomaan koko kuva. Kirjoituksia elokuvasta ja 1930-luvun sosiaalihistoriasta. Historiallinen Arkisto 100. Helsinki 1993.
- Kekkonen, Jalmari: Tutkimus ammattienedistämistoimenpiteistä Keski-Euroopan ja Skandinavian maissa. Suomen Teollisuushallituksen Tiedonantoja. Viideskymmenesyhdes vihko. Helsinki 1910.
- Kekkonen, Jukka: Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 172. Vammala 1987.
- Keravuori, Keijo (toim.): Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki 1948.
- Kern, Horst – Schumann, Michael: *Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Eine empirische Untersuchung über den Einfluss der aktuellen technischen Entwicklung auf die industrielle Arbeit und das Arbeiterbewusstsein. I–II*. Frankfurt am Main 1970.
- Kern, Horst – Schumann, Michael: *Work and social character: old and new contours*. – *Economic and Industrial Democracy*, Volume 5, Number 1, February 1984.
- Kettunen, Pauli: Ammattiyhdistystoiminnan keskittyminen ja palkkatyöläisintressien kollektiivisuus. Tutkielma ammattiyhdistysliikkeen toimintarakenteen teoreettisista määrätyksistä sekä veturimiesten suhteesta suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen keskittymistendensseihin. Sosiologian sivulaudatutututkielma. Helsingin yliopisto 1980.

- Kettunen, Pauli: Anoen, taistellen, neuvotella. Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976. Porvoo 1976.
- Kettunen, Pauli: Eettisen ja elämäntasomuksellisen kasvatuksen mahdollisuudet ammatillisessa koulutuksessa. Ammattikoulujen Hämeenlinnan Opettajaopisto. Julkaisu 9/1983. Hämeenlinna 1983.
- Kettunen, Pauli: Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. – Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg, Jukka Tervonen (toim.): Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä. Helsinki 1994.
- Kettunen, Pauli: Hur legitimerades arbetsgivarnas politik i "första republikens" Finland? – Daniel Fleming (red.): Industriell demokrati i Norden. Lund 1990. (1990a)
- Kettunen, Pauli: Kansainvälinen työjärjestö ja suomalaiset työsuhteet ennen toista maailmansotaa. – Seppo Hentilä, Timo Turja (toim.): Poliittinen historia, Suomi ja muut. Oulu 1991.
- Kettunen, Pauli: Die Konzeption des Arbeitsschutzes und die Ideologie des Gemeinwohls in Finnland zwischen den Weltkriegen. – Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Nordeuropaforschung. 11. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR-Finnland. Greifswald 1989.
- Kettunen, Pauli: Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike. – Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Vaasa 1987.
- Kettunen, Pauli: Palkkatyö ja pohjoismainen kansanvalta Suomessa. – Mikko Majander (toim.): Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992. Helsinki 1992.
- Kettunen, Pauli: Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia Tutkimuksia 138. Helsinki 1986.
- Kettunen, Pauli: Die Strategien des "Arbeitsfriedens". Eine Sicht auf das Problem der Repression und Integration in der Herrschaftsweise der finnischen Gesellschaft zwischen den Weltkriegen. – Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Nordeuropaforschung. 9. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR-Finnland. Greifswald 1985.
- Kettunen, Pauli: Taylorismin tulo Suomeen. Geologi Sederholm ja työn tie. – Matti Peltonen (toim.): Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Jyväskylä 1990 (1990b).
- Kettunen, Pauli: Työntekijä turvallisuusongelmana. – Mikko Majander (toim.): Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1994. Helsinki 1993. (1993a)
- Kettunen, Pauli: Vapauttava työ suoriutusyhteisössä. – Olavi Paavolainen, Kolmannen valtakunnan vieraana. Ja juhlien jälkeen. Esseitä kansallissosialismista. Toim. Paula Koskimäki. Keuruu 1993. (1993b)
- Kettunen, Pauli – Turunen, Ilkka: The Middle Class, Knowledge and the Idea of the Third Factor. – Scandinavian Journal of History 1/1994.
- Kiianmaa, Antero – Pulliainen, Veijo: Niilo Mäki ja soveltavan psykologian alku Suomessa. – Psykologia 3/1989.
- Kirjonen, Juhani: Six decades of occupational psychology in Finland. – Acta Psychologica Fennica IX. 1980.
- Klemettilä, Aimo: Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö. Acta Universitatis Tampensis Ser. A. Vol. 72. Tampere 1976.
- Klinge, Matti: Kaksi Suomea. Keuruu 1982.
- Klinge, Matti: Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo 1972.
- Knoellinger, Carl-Erik: Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla. Porvoo 1959.
- Kocka, Jürgen: Unternehmensverwaltung und Angestelltenschaft am Beispiel Siemens 1847–1914. Zum Verhältnis von Kapitalismus und Bürokratie in der deutschen Industrialisierung. Stuttgart 1969.
- Koistinen, Pertti: Teknologiset uudistukset ja työvoiman käyttö. Tutkimus Suomen paperi- ja kartonkiteollisu-

- desta. Työvoimaministeriön suunnitteleustalon työvoimapolitiittisia tutkimuksia nro 47. Helsinki 1984.
- Koivisto, Johan: Suomen Metallityöväen Liitto 1899–1930. Helsinki 1963.
- Koli, Paavo: Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa. Sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajiston ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista edellytyksistä. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 2. Porvoo 1955.
- Kontinen, Esa: Perinteisesti moderniin. Profiisoiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Jyväskylä 1991.
- Kontula, Olavi: 30 vuotta teknisten hyväksi. Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto 30 vuotta. Tampere 1976.
- Kontula, Olavi: Teknisten liitto 50 vuotta. Tapiola 1975.
- Korvenmaa, Pekka: Sota tuhoaa, sota järjestää. Arkkitehdit ja kriisi. – Pekka Korvenmaa (toim.): Arkkitehdin työ. Hämeenlinna 1992.
- Koskinen, Pirkko K.: Työntekijöiden osallistumisesta päätöksentekoon yrityksessä. Oikeudellinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja B-sarja N:o 166. Porvoo 1973.
- Koskinen, Tarmo: Tehdas yhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia No 123 Sosiologia. Vaasa 1987.
- Koskinen, Yrjö (Y.K.): Työväen-seikka I–III. – Kirjallinen Kuukauslehti 1, 4, 8/1874.
- Kuhnle, Stein: Welfare and the Quality of Life. – Erik Allardt et al (eds.): Nordic Democracy. Ideas, Issues, and Institutions in Politics, Economy, Education, Social and Cultural Affairs of Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden. Copenhagen 1981.
- Kuisel, Richard F.: Capitalism and the state in modern France. Renovation and economic management in the twentieth century. Cambridge University Press 1981.
- Kuisma, Markku: Keskusvalta, virkavalta, rahavalta. Valtio, virkamiehet ja teollinen kehitys Suomessa 1740–1940. – Hallinto rahan, julkisuuden ja Venäjän paineessa. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 9. Helsinki 1993. (1993a)
- Kuisma, Markku: Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi. Outokumpu 1910–1985. Forssa 1985.
- Kuisma, Markku: Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920. Helsinki 1993. (1993b)
- Kuisma, Markku: Suomi taloutena – ajopuu vai älykäs perässäkulkija? – Historiallinen Aikakauskirja 3/1992.
- Kunnas, K.G.: Suomen Metallityöväen Liitto 1930–1949. Helsinki 1974.
- Kurikka, E.J.: Työnjohto. Eri rakennusalojen työnjohtoon soveltuvia tietoja. Helsinki 1916.
- Kurki, Aksel Rafael: Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielunelämä. Porvoo 1936.
- Kuusanmäki, Jussi: Sosiaalipoliittikkaa ja kaupunkisuunnittelua. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 2. Helsinki 1992.
- Kuusi, Eino: Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen. Täydentänyt ja toimittanut Reino Kuusi. Porvoo–Helsinki 1939.
- Kuusi, Eino: Sosialipoliittikka I–II. Porvoo 1931.
- Kuusi, Eino: Työnvälityskysymyksiä. Julkisen työnvälityksen sodanaikainen kehitys Suomessa. Työnvälitystoimintoja maalauskuntia. Tiedonantoja. Suomen Sosialihallituksen julkaisemia. 4. Helsinki 1919.
- Kuusinen, O.W.: Kansainvälinen tilanne ja Kominternin tehtävät. Alustus Kominternin Toimeenpanevan Komitean X täysistunnossa 3. heinäkuuta 1929. – O.W. Kuusinen: Valitut teokset (1918–1964). Moskova s.a.
- Kuusterä, Antti: Kansantapa ja uuden aikainen rationaalisuus. Säästöpankki-toiminnan yhdenmukaistaminen 1800-luvun lopulla. – Matti Peltonen (toim.): Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Jyväskylä 1990.
- Käpy, Artturi: Suomen Sahateollisuus-koulu viitenätoista toimintavuotenaan. Viipuri 1936.
- Käyhkö, Kavo: Suomalaisen Tekniikkoseuran Seura 1896–1946. – 50 vuotta Suomen teollisuutta ja taloutta. Helsinki

- 1946.
- Laakkonen, Vesa: Työntekijä ja teknillinen uudistus. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 5. Porvoo 1958.
- Laaksovirta, Simo: Työvänsuojelulainsäädäntö Suomessa ennen vuotta 1890, erityisesti säätyvaltiopäiväkaudella 1863–1888. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -työ, Helsingin yliopisto 1979.
- Lampén, Erkki: Rationalisointityön kehitys ja organisaatio Suomessa. – 50 vuotta Suomen teollisuutta ja taloutta. Helsinki 1946.
- Lansbury, Russel D.: Workplace Europe: New Forms of Bargaining and Participation. – Timo Kauppinen and Virpi Köykkä (eds.): Workplace Europe – New Forms of Bargaining and Participation. IIRA 4th European Regional Congress, Helsinki, Finland 24–26 August 1994. Plenary 3. Published by The Finnish Labour Relations Association, Number 3. Helsinki 1994.
- Lavonius, Herman: Tapaturmien jakautumisesta viikon eri päiville. – Sosialinen Aikakauskirja 3/1918.
- Lehtinen, F.L.: Kustaa Bernhard Wuolle rautatiehallituksen pääjohtajana. – Bernhard Wuolle. Juhlajulkaisu kahdeksankymmenvuotispäivän kunniaksi 20.4.1956. Helsinki 1956.
- Lehtonen, Heikki: Työvoiman käytön ja uusintamisen muodot. Näkökulma sosiaalipoliittikan historiaan. Jyväskylä 1983.
- Lenin, V.I.: Neuvostovaltion lähimmät tehtävät. – Valitut teokset neljässä osassa 3. Moskova s.a.
- Levón, Martti: Tekniikka, työ ja teekkarihenki. Insinöörien muistelmia. Porvoo 1967.
- Lilja, Kari: Henkilöstöhallinnon ammatikäytännön kehityspiirteitä Suomessa. – Hallinnon tutkimus 3/1987.
- Linnakangas, Aila: Työsuojelulain säätäminen vuonna 1909, 1929 ja 1958 – työsuojelun teoreettista ja historiallista tarkastelua. Sosiaalipoliittikan pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1978.
- Lipmann, Otto: Grundriss der Arbeitswissenschaft und Ergebnisse der arbeitswissenschaftlichen Statistik. Jena 1926.
- Littler, Craig R.: The Development in the Labour Process in Capitalist Societies. A Comparative Study of Transformation of Work Organization in Britain, Japan and the USA. London 1982.
- Lowe, Rodney: Adjusting to Democracy. The Role of the Ministry of Labour in British Politics 1916–1939. Oxford 1986.
- Lundh, Christer: Hur har arbetarnas inflytande i arbetslivet förändrats under 1900-talet? Den formella analysens värde och begränsningar. – Bernt Schiller, Thommy Svensson (red.): Arbete och arbetsmarknad i Norden. Nya linjer inom den nordiska arbetslivsforskningen. Lund 1988.
- Lundh, Christer: Den svenska debatten om industriell demokrati 1919–1924. I. Debatten i Sverige. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen, vol XLIX. Lund 1987.
- Lundh, Christer: Den svenska debatten om industriell demokrati 1919–1924. II. Utländska inspirationskällor. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen, vol LXII. Lund 1989.
- Luottamusmies ja työturvallisuus. Julkaisijat Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK) r.y. ja Tapaturmantorjuntayhdistys. Kirjanen N:o 10. Vammala 1947.
- Luther, Georg: Suomen tilastotoimen historia vuoteen 1970. Helsinki 1993.
- Lüdtke, Alf: "Deutsche Qualitätsarbeit", "Spielereien" am Arbeitsplatz und "Fliehen" aus der Fabrik: industrielle Arbeitsprozesse und Arbeiterverhalten in den 1920er Jahren – Aspekte eines offenen Forschungsfeldes. – Friedrich Boll (Hrsg.): Arbeiterkulturen zwischen Alltag und Politik. Beiträge zum europäischen Vergleich in der Zwischenkriegszeit. Düsseldorf 1986.
- Lüdtke, Alf: Polymorphous Synchrony: German Industrial Workers and the Politics of Everyday Life. – International Review of Social History 38, Supplement 1. The end of labour history? Edited by Marcel van der Linden. 1993.
- Lähteenmäki, Maria: Naisia liikkeessä. Työläisnaisliikkeen kotitalouspoliittisen ohjelman muotoutuminen 1920-luvun Suomessa. Suomen historian lissensiaattityö, Helsingin yliopisto 1990.
- Maatalouden työtehoa kohottamaan!

- Maatalouden Työtehoseuran vuosikirja 1924. Maatalouden Työtehoseuran julkaisuja N:o 1. Helsinki 1925.
- Magnusson, Lars: Arbetet vid en svensk verkstad: Munktelles 1900–1920. Lund 1987.
- Magnusson, Lars: Patriarkalism och social kontroll. Några synpunkter på ett problemkomplex. – Bernt Schiller – Thommy Svensson: Arbete och arbetsmarknad i Norden. Nya linjer inom den nordiska arbetslivsforskningen. Lund 1988.
- Maier, Charles S.: Between Taylorism and Technocracy: European ideologies and the vision of industrial productivity in the 1920s. – *Journal of Contemporary History*, Vol 5, 2/1970.
- Maier, Charles S.: Recasting Bourgeois Europe. Stabilization in France, Germany, and Italy in the Decade after World War I. Princeton 1975.
- Malmi, Akseli W.: Huoneenrakennuksien työnojohto. Helsinki 1919.
- de Man, Hendrik: Der Kampf um die Arbeitsfreude. Eine Untersuchung auf Grund der Aussagen von 78 Industriearbeitern und Angestellten. Jena 1927.
- Manner, Viktor: Kuolinsyyt ja keski-ikä erinäisissä ammateissa Helsingissä vv. 1896–1915. – *Duodecim* 4/1916.
- Manninen, Pauli: Raatajia vai raivaajia? Suomen maatalousväestön rakennemuutoksen yhteiskunnallis-poliittiset ulottuvuudet vuosisadan vaihteesta talvisotaan tilasto- ja tutkimuskriittisesti tarkasteltuna. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1983.
- Manninen, Pauli: Selvitys Suomen elinkeinorakenteesta ja sen tutkimuksesta 1820–1970. Suomen työväenliikkeen historia -projektin selvityksiä n:o 1. Helsinki 1976.
- Mannio, Niilo A.: Sosiaalipoliitikon kokemuksia 50 itsenäisyysvuoden ajalta. Porvoo 1967.
- Mannio, Niilo A.: Yhteisymmärrys työsuhteissa. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki 1932.
- Mansner, Markku: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työntantajain Keskusliitto 1940–1956. Jyväskylä 1984.
- Mansner, Markku: Työntantajaklubista keskusliitoksi. Suomen Työntantajain Keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen Yleinen Työntantajaliitto 1907–1940. Jyväskylä 1981.
- Manwaring, Tony – Wood, Stephen: The Ghost in the Labour Process. – David Knights, Hugh Willmot, David Collinson (eds.): Job Redesign. Critical Perspectives on the Labour Process. Guilford 1985.
- Markelin-Svensson, Jenny: Työväenhuolto Suomen suurteollisuudessa I–IV. – *Sosiaalinen Aikakauskirja* 4, 6, 7, 9/1923.
- Marx, Karl: Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band. Marx-Engels Werke (MEW) 23. Berlin 1973.
- Mattila, Aarne: Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Tutkimus työntekijäin pyrkimyksistä osallistua työehtojen määräämiseen 1880-luvulta vuoden 1905 suurlakkoon. Historiallisia Tutkimuksia LXXXVI. Helsinki 1969.
- Mattila, Aarne: Työriitojen sovittelun historia. Työpoliittinen tutkimus No 27. Helsinki 1992.
- Mattila, Antti – Mäkinen, Into (toim.): Työympäristön uudistaminen ja rationalisointi. Helsinki 1979.
- McClelland, Keith: Time to work, time to live: some aspects of work and the re-formation of class in Britain, 1850–1880. – Patrick Joyce (ed.): The historical meanings of work. Cambridge University Press 1987.
- McIvor, Arthur: "A Crusade for Capitalism": The Economic League, 1919–39. – *Journal of Contemporary History*, Vol. 23, 1988.
- McKillop, M. – McKillop, A.D.: Efficiency Methods. An Introduction to Scientific Management. London 1920.
- The Medical Inspection. Report of the Meeting of Medical Inspectors of Labour held in Düsseldorf, 15–16 September 1926. International Labour Office. Studies and Reports. Series F (Industrial Hygiene) No. 10. Geneva 1926.
- Meyers, Charles S.: Introduction. – Charles S. Meyers (ed.): Industrial Psychology. London 1929.
- Meyers, Charles S.: Mind and Work. The Psychological Factors in Industry and Commerce. London 1920.
- Michelsen, Karl-Erik: Arkkitehdit, raken-

- taminen ja standardit. RT-kortiston synty ja kehitys. – Pekka Korvenmaa (toim.): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992. Hämeenlinna 1992.
- Michelsen, Karl-Erik: Valtio, teknologia, tutkimus. VTT ja kansallisen tutkimusjärjestelmän kehitys. Espoo 1993.
- Mickwitz, Richard: Tapaturmasuojelu. – Urho Peltonen: Työsuhde. Teollisuustyöväen kohtelu, huolto ja palkkaus. Suomen Rationalisointimisyön Edistämisyhdistyksen julkaisu No 4. Porvoo 1939.
- Mielonen, Erkki: Luonneoppi. Helsinki 1948.
- Mielonen, Erkki: Työnopetusoppi. Helsinki 1956.
- Miksi työehtosopimuksia vastustetaan? Tutkielma työehtosopimusjärjestelmän vaikutuksista. Helsinki 1937.
- Miller, Peter – O'Leary, Ted: Hierarchies and American Ideals 1900–1940. – Academy of Management Review, 1989, Vol 14, No. 2.
- Miller, Peter – Rose, Nikolas: The Tavistock Programme: The Government of Subjectivity and Social Life. – Sociology Vol. 22 No. 2 May 1988.
- Mond, Sir Alfred: Industry and Politics. London 1928.
- Moses, John A.: Trade Unionism in Germany from Bismarck to Hitler 1869–1933. Volume Two 1919–1933. London 1982.
- Multimäki, Kaarlo: Suomalaisesta ammatinvalinnanohjauksen psykologiasta. – Suomalaista psykologiaa. Helsinki 1967.
- Negt, Oskar: Lebendige Arbeit, enteignete Zeit. Politische und kulturelle Dimensionen des Kampfes um die Arbeitszeit. 3. Auflage. Frankfurt am Main 1987.
- Nevakivi, Jukka: Linnasta linnaan. Eero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta. Keuruu 1992.
- Nieminen, Armas: Mitä on sosiaalipoliittikka? Tutkimus sosiaalipoliittikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. 2. painos. Juva 1984.
- Nieminen, Matti: Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 1. Kirjatyöntekijäin ammatillinen järjestäytyminen ja ammattiyhdistyspolitiikka Suomessa vuoteen 1914. Jyväskylä 1977.
- Niininen, V.A.: Sielutieteelliset ja kasvatustopilliset näkökohdat työnjohdossa. Ammattienedistämislaitoksen ammattikirjoja N:o 25. Helsinki 1942.
- Toinen painos. Helsinki 1948.
- Niinivaara, Väinö – Ylikangas, Akseli: Kymin Osakeyhtiön ammattikoulu 1914–1939. Kouvola 1939.
- Nissen, Veronika – Starland, Hilding: Yrkesinspektionens organisation och resurser. – Från yrkesfara till arbetsmiljö. Yrkesinspektionen 100 år 1990. Falköping 1990.
- Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920–1951. Valkeakoski 1980.
- Nordfors, Lennart: Makten, hälsan och vinsten. Politik från arbetarskydd till arbetsmiljö. Politik som rationellt handlande 10. Lund 1985.
- Normén, P.H.: Mänttä bruk 1868–1928. s.l., s.a.
- Noro, Leo: Ammattitaukeista Suomessa. – Duodecim 10/1941
- Noro, Leo: Ammattitaudit ja työterveys. Porvoo 1964.
- Noro, Leo: Ammattitautien esiintymistiheys Suomessa. – Sosiaalinen Aikakauskirja 1949. (1949a)
- Noro, Leo: Häkämyrkytykset. – Duodecim 6/1944.
- Noro, Leo: Setä Samuli vaalii työväkensä terveyttä. Helsinki 1949. (1949b)
- Noro, Leo: Työterveyslaitos – tausta ja kehitys. Kerava 1979.
- Norvio, Lauri (toim.): Työelämän sisältö – johtaminen tänään. Johtamistaidon Opisto 1946–1976. Tampere 1976.
- Nupponen, Terttu: Arkkitehtien strategiat, yhdyskuntasuunnittelu ja toinen maailmansota. – Esa Kontinen (toim.): Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisen professioiden kehityskuvia. Jyväskylän yliopiston Sosiologian laitoksen julkaisuja 55, 1993. Jyväskylä 1993.
- Nupponen, Terttu: Parhaalla tavalla ja kaukonäköisesti. Tapaustutkimus Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelman viriämisestä ja intresseistä 1940-luvun alussa. Sosiologian lisensiaattityö. Jyväskylän yliopisto 1992.
- Offe, Claus – Wiesenthal, Helmuth: Two Logics of Collective Action. – Claus

- Offe: Disorganized Capitalism. Contemporary Transformation of Work and Politics. Edited by John Keane. Polity Press 1985.
- Oksala, Ohto: Ihmisen työympäristön rakenne ja siinä tyydyttymään pyrkivä tarvejärjestelmä. – Ihminen ja ympäristö. "Universitas" 11. Porvoo 1971.
- Oksala, Ohto: Työn psykologia. Helsinki 1948.
- Ollila, Anne: Suomen kotien päivä valkenee ... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki 1993.
- Onko työehtosopimusten käyttöönotto Suomessa perusteltua? Helsinki 1937.
- Paavonen, Tapani: Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleennrakennuskaudella 1944–1950. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C:64. Vammala 1988.
- Palmberg, A.: Terveystenhoidosta tehdas- ja ammattityössä. Terveystenhoidotyödistyksen lentokirjasia 13. Helsinki 1905.
- Palmgren, Raoul: Joukkosydän I–II. Vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuus. Porvoo 1966.
- Palmgren, Raoul: Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus I. Kaksi puoluekirjallisuutta ja muutovallankumous (1918–30). Juva 1983.
- Palmgren, Raoul: Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien. Mänttä 1989.
- Parikka, Raimo: Nelikierre. Työn ja ammattiyhdistystoiminnan historiaa Kaapelitehtaalla 1912–1988. Helsinki 1988. (1988a)
- Parikka, Raimo: Työväenliike ja yhteiskunnallinen muutos 1944–1947. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1988. (1988b)
- Partanen, Juha: Pieni muistio tutkimuspolitiikasta. – Tiede & edistys 2/1982.
- Paukkunen, Leo: Teollisuuden sosiaalitoiminta toisen maailmansodan jälkeen. Taloudellinen Tutkimuskeskus, Sarja A:1. Helsinki 1955.
- Pelkonen, Jorma: Työtuomioistuimen neljä vuosikymmentä. – Kari-Pekka Tiitinen (toim.): Työtuomioistuin ja työneuvosto 40 vuotta. Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja 1986. Helsinki 1986.
- Peltonen, Matti: Aatelisto ja eliitin muodostuminen. – Pertti Haapala (toim.): Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Helsinki 1990.
- Peltonen, Urho: Rationalisoimistyön järjestely Ruotsissa, Saksassa ja meillä. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistys, julk. 5. Helsinki 1938.
- Peltonen, Urho: Tehtaan toiminnan tehostaminen. Eräitä periaatteita ja niiden sovellutuksia. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen julkaisuja n:o 3 – 1938. Porvoo 1938.
- Peltonen, Urho: Teollisuuden kustannuslaskenta. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen julkaisu 6 – 1943. Porvoo 1943.
- Peltonen, Urho: Työntutkimukset teollisuudessa. Suomen Teollisuuden Rationalisoimislautakunnan julkaisu N:o 7, 1944. Porvoo 1944.
- Peltonen, Urho: Työsuhde. Teollisuustyöväen kohtelu, huolto ja palkkaus. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen julkaisu 4 – 1939. Porvoo 1939.
- Perkka, Katriina: Työsuojelulainsäädännön historiallisen kehityksen pääpiirteet suomalaisen yhteiskunnan muutoksessa. – Katriina Perkka (toim.): Työ ja työsuojelu. Tampere 1981.
- Perkka-Jortikka, Katriina: Sosiaalinen hyvinvointi ja yhteisöllisyys työssä. Tutkimus toimihenkilöiden työn arjesta 1980-luvun Suomessa. Helsinki 1992.
- Pero, Paavo: Työnjohdon perusteet. Helsinki 1931.
- Pero, Paavo – Simola, E.J.: Tullitilastoon perustuva tutkimus työtilaisuuksien lisäämiseksi. Summittainen arvio maamme tuotujen hyödykkeiden kotimaisen tuotannon mahdollisuuksista. Suomen Rationalisoimistyön Edistämisyhdistyksen julkaisuja N:o 2 – 1936. Helsinki 1936.
- Pesonen, Martti: Suomen Sosialireformiyhdistys vuosina 1908–28. – Sosialinen Aikakauskirja 8/1928.
- Pesonen, Niilo: Terveiden puolesta – sairautta vastaan. Terveiden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. Porvoo 1980.

- Pipping, Hugo: Ekonomiska Samfundet i Finland 1894–1944. En Återblick. Helsingfors 1944.
- Polin, Julius: Kymi-yhtiön yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen toiminta. Kouvola 1932.
- Pore, U.J.: Vakuutusosakeyhtiö Pohjola 1891–1941. Helsinki 1941.
- Pukkio, Maaretta: Ammattikuntahenkistä ammattiyhdistyspolitiikkaa. Maalareiden ammattiyhdistystoiminta Suomessa vuosina 1888–1912. Poliittisen historian pro gradu tutkielma, Helsingin yliopisto 1989.
- Pulliainen, Kyösti – Laitinen, Viljo (toim.): Santeri Alkio – Maalaispolitiikkaa. Rauma 1975.
- Pulma, Panu: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. – Panu Pulma, Oiva Turpeinen: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola 1987.
- Pulma, Panu: Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana. – Pertti Haapala (toim.): Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Helsinki 1990.
- Pulma, Panu: Työtehoseuran kuusi vuosikymmentä. Työtehoseura r.y. 1924–1984. Mänttä 1984.
- Puukari, Arvo: Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto 1903–1953. Helsinki 1953.
- Pöyhönen, Jaakko: Voimaa koneisiin, valoa kaduille ja asuntoihin. – Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 3. Helsinki 1992.
- Rabinbach, Anson G.: The Aesthetics of Production in the Third Reich. – Journal of Contemporary History 11, 1976.
- Rahikainen, Marjatta: N.R. af Ursin – aatelmies Suomen työväenliikkeessä. Historiallisia Tutkimuksia 135. Jyväskylä 1986.
- Rainio, Kullervo: Leadership Qualities: A Theoretical Inquiry and an Experimental Study on Foremen. Annales Academiae Scientiarum Fennica B:95, 1. Helsinki 1955.
- Rajaharju, Olli: Työajan ja työaikakurin kehitys Suomessa 1800-luvun alusta vuoteen 1888. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1984.
- Rationalisierung. Arbeitswissenschaft und Arbeiterschutz. Herausgegeben von der Kammer für Arbeiter und Angestellte in Wien. Wien 1927.
- Rationalisoiminen, työttömyys ja uusien työtilaisuuksien luominen. Suomen Rationalisointiyhdistyksen julkaisuja N:o 1 – 1936. Helsinki 1936.
- Rationalisoinnin opiskelu. Opintosuunnitelma. Laatinut E. Ollila, STRL. Työväen Sivistysliiton ohjelehtiä. Helsinki 1944.
- Rationalisointi, sen olemus ja tarkoitus. Suomen Metallityöväen Liiton rationalisointikursseilla 12–23 p. maaliskuuta 1944 pidetty luennot. Koonnut Suomen Metallityöväen Liiton toimisto. Helsinki 1944.
- Rationalisointiliitto ry. Historiikki 1944–1974. Jäsenmatrikkeli. Helsinki 1975.
- Rautala, Aku: Kädettömien taistelu. Hehkuvan raudan miehet. Hämeenlinna 1983.
- Rautavaara, A.: Työelämämme suhteongelmia. – Sosiaalinen Aikakauskirja 7–8/1959.
- Reid, Donald: Putting Social Reform into Practice: Labor Inspectors in France, 1892–1914. – Journal of Social History 1/1986.
- Rentola, Kimmo: Toinen kirja. – Seppo Aalto, Kimmo Rentola: Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia. Jyväskylä 1992.
- Reuna, Risto: Puutyöläisten historia I. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930. Helsinki 1984.
- Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liitonsa työmarkkinoilla 1931–1973. Espoo 1985.
- Riihinen, Olavi: Holhuunalaisuudesta järjestäytymiseen. – Olavi Riihinen, Kalevi Hentilä, Jeja-Pekka Roos: Rautatieläisten Liiton historia. Osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Tapiola 1975.
- Rinne, Antero: Individualismin eettinen arvostelu. I. Sosiaalinen yksilöindividualismi. Porvoo 1930.
- Rinne, Antero: Yhteisöllinen rationalismi ja irrationalismi. – Ajatus VI, 1933.
- Roberts, James S.: Drink, Temperance and the Working Class in Nineteenth-Century Germany. Guildford 1984.

- Rodgers, Daniel T.: *The Work Ethic in Industrial America 1850–1920*. The University of Chicago Press 1978.
- Roos, Jeja-Pekka: Liiton laihat vuodet. Toiminnan vaivalloinen elpyminen 1919–1930. – Olavi Riihinen, Kalevi Hentilä, Jeja-Pekka Roos: *Rautatie-läisten Liiton historia*. Osa I. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Tapiola 1975.
- Rose, Michael: *Industrial Behaviour. Research and Control*. Second Edition. Penguin Books 1988.
- Rose, Nikolas: *Governing the soul. The shaping of the private self*. London and New York 1990.
- Rosén, Hans: *Filosofen i fabriken. En ideologikritisk analys av Hugo Münterbergs syn på vetenskap och teknologi*. Stockholms Universitet, Idehistoriska avdelning. Idehistoriska uppsatser nr. 21. Stockholm 1991.
- Rosenqvist, Aksel Rafael: *Elämänuran valinta ja kokeellinen ammatti-sielutiede*. Porvoo 1920.
- Runeby, Nils: *Americanism, Taylorism and Social Integration. Action Programmes for Swedish Industry at the Beginning of the Twentieth Century*. – *Scandinavian Journal of History* 1/1978.
- Rygh, Ola Christian: *Arbeid og politikk. Arbeidsmiljøreformen i den politiske diskurs*. – Daniel Fleming (red.), *Industriell demokrati i Norden*. Lund 1990.
- Saarela, Tauno: "Eniten ja hyödyllisintä opittavaa Itävallan sosialidemokratialta" – Cay Sundström ja sosialistiset opit 1926–1934. Poliittisen historian lisensiaattityö, Helsingin yliopisto 1990.
- Saarikangas, Kirsi: *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. *Studia Historica* 45. Vammala 1993.
- Sachse, Carola: *A Flow of People and a Flow of Goods. Factory Family Policy at Siemens, 1918–1945*. – *International Journal of Political Economy*, Vol 18, No. 1/1988.
- Sachse, Carola: *Hausarbeit im Betrieb. Betriebliche Sozialarbeit unter dem Nationalsozialismus*. – Carola Sachse, Tilla Siegel, Hasso Spode, Wolfgang Spohn: *Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus*. Schriften des Zentralinstituts für Sozialwissenschaftliche Forschung der Freien Universität Berlin. Band 41. Opladen 1982.
- Sahakian, William S.: *History and Systems of Social Psychology*. Second Edition. Hemisphere Publishing Corporation 1982.
- Salkola, Marja-Leena: *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–1918 ennen kansalaissotaa 1–2*. Helsinki 1985.
- Salminen, Esko: *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Keuruu 1976.
- Salokorpi, Hannu: *Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmi-kuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920*. Historiallisia Tutkimuksia 145. Helsinki 1988.
- Salomaa, Erkki: *Rakentajat eilen ja tänään. 70 vuotta ammattiyhdistystoimintaa*. Helsinki 1959.
- Saltsjöbadsavtalet 50 år. Forskare och parter begrundar en epok 1938–1988. Helsingborg 1989.
- Sarakontu, Matti: *Suomen työn liitto 50 vuotta. Tutkimus kotimaisen tuotannon edistämistoinnasta vuosina 1912–1962*. Helsinki 1962.
- Saraste, Erja: *Työvoimahallinto ja -politiikka Suomessa toisen maailmansodan aikana. Inhimillisten resurssien käyttö kriisiaikana 1939–1944. Poliittisen historian lisensiaattityö*, Helsingin yliopisto 1983.
- Schiller, Bernt: *Industriell demokrati i Skandinavien. Kommenterade texter 1899–1976. Föreningen Norden* 1978 (moniste).
- Schiller, Bernt: *En skandinavisk demokratimodell inför framtiden*. – *Saltsjöbadsavtalet 50 år. Forskare och parter begrundar en epok 1938–1988*. Helsingborg 1989.
- Schmid, Rudolf: *Intelligenz- und Leistungsmessung. Geschichte und Funktion psychologischer Tests*. Frankfurt am Main 1977.
- Schybergson, Per: *Verk och dagar. Ahlströms historia 1851–1981*. Vammala 1992.

- Sederholm, J.J.: Taylorin järjestelmä. – Valtiotieteiden käsikirja III. Helsinki 1923.
- Sederholm, J.J.: Työn tiede. Suomentanut Jalmari Kekkonen. Porvoo 1915.
- Senghaas-Knobloch, Eva: Reproduktion von Arbeitskraft in der Weltgesellschaft. Zur Programmatik der Internationalen Arbeitsorganisation. Frankfurt/Main 1979.
- Seppälä, Anne: Turvallisuuustoiminta, sen kehittäminen ja yhteydet tapaturmiin. Työ ja ihminen. Työympäristötutkimuksen aikakauskirja. Lisänumero 1/1992. Helsinki 1992.
- Seppänen, Paavo: Tehdas ja ammattiyhdistys. Työntekijäin kaksitahoinen liityntä ammattiyhdistyksen ja tehtaan organisaatioihin. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 4. Porvoo 1958.
- Shotwell, James T.: The Origins of the International Labour Organisation. New York 1934.
- Siegelbaum, Lewis H.: Stakhanovism and the Politics of Productivity in the USSR, 1935–1941. Cambridge University Press 1988.
- Siipi, Jouko: Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki 1967.
- Sisson, Keith: Workplace Europe: Direct Participation in Organisational Change. Introducing the EPOC Project. – Timo Kauppinen and Virpi Köykkä (eds.): Workplace Europe – New Forms of Bargaining and Participation. IIRA 4th European Regional Congress, Helsinki, Finland 24–26 August 1994. Plenary 3. Published by The Finnish Labour Relations Association, Number 3. Helsinki 1994.
- Sjöberg, Wilhelm: Työrauhan puolesta. 50 vuotta työnantajain yhteistoimintaa. Helsinki 1958.
- Snellman, G.R.: Työtilasto, sen tehtävät ja keinot. – Nykyaikainen yhteiskuntapolitiikka. 12 esitelmää. Suomen Työväensuojelus- ja sosialivakuutusyhdistyksen julkaisuja II. Vihko II. Porvoo 1912.
- The Social Aspects of Rationalisation. Introductory Studies. International Labour Office. Studies and Reports, Series B (Economic Conditions) No. 18. Geneva 1931.
- Soikkanen, Hannu: Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Kohti kansanvaltaa 3. Vuodet 1944–1952. Vaasa 1991.
- Soikkanen, Timo: Yrjö Ruutu – Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopolitiikan juurilla. Juva 1991.
- Spahl, Siegfried: Förlagsverksamhetens två första århundraden. – Förlagsbulletinen, SIFV 2/1990.
- Spohn, Wolfgang: Betriebsgemeinschaft und innerbetriebliche Herrschaft. – Carola Sachse, Tilla Siegel, Hasso Spode, Wolfgang Spohn: Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus. Schriften des Zentralinstituts für Sozialwissenschaftliche Forschung der Freien Universität Berlin. Band 41. Opladen 1982.
- Stabile, Donald R.: The Du Pont Experiments in Scientific Management: Efficiency and Safety, 1911–1919. – Business History Review 61, Autumn 1987.
- Standertskjöld, Johan: Kaukas 1873–1944. Helsinki 1973.
- Stenvall, Kirsti – Holmalahhti, Timo: Tutkimus ja työväenkulttuuri. Väki voimakas 2. Turenki 1987.
- Stephan, Cora: Wirtschaftsdemokratie und Umbau der Wirtschaft. – Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927–1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Stjerschantz, Göran: Suomen Teollisuusliitto 1921–1946. Muistojulkaisu. Helsinki 1946.
- Stollberg, Gunnar: Die Rationalisierungsdebatte 1908–1933. Freie Gewerkschaften zwischen Mitwirkung und Gegenwehr. Frankfurt/New York 1981.
- Suikkanen, Asko: Työn riskit ja yhteiskunnallisten ratkaisujen sosiaalipoliittiset ulottuvuudet. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. A 2. Rovaniemi 1990.
- Suikkanen, Asko: Työsuoja ja vallankäyttö – ”Safety First” työsuojelun genesiksenä. Turun yliopisto. Sosiaalipo-

- litiikan julkaisuja. Sarja A:8 – 1983. Turku 1983 (1983a)
- Suikkanen, Asko: Työsuojelun genesiksestä ja sen tutkimisesta. – Sosiaalipoliittikka 1983, Vammala 1983 (1983b)
- Sulkunen, Irma: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Juva 1989.
- Sund, Bill: The Safety Movement and the Swedish Model. – Scandinavian Journal of History 1/1994.
- Sund, Bill: The Safety Movement. En historisk analys av den svenska modellen amerikanska rötter. Helsingborg 1993.
- Sund, Bill – Åmark, Klas: Makt och arbetsskador under 1900-talet. Helsingborg 1990.
- Suomen Metalliteollisuuden Harjoittajain Liiton esitelmäsarja työnjohtajille Lokakuun 26–29 p. 1910. Helsinki 1910.
- Supervisory Training in European Countries. – International Labour Review, Vol. LXII, No. 1, July 1950.
- Susiluoto, Ilmari: The origins and development of systems thinking in the Soviet Union: political and philosophical controversies from Bogdanov and Bukharin to present-day re-evaluations. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Dissertationes humanarum litterarum, 30. Helsinki 1982.
- Suutari, Viljo: Yksinäisenä sutena. Kuljetusliiton tuho. Porvoo 1968.
- Svensson, Thommy: Japansk företagsledning och svenska bruk – en felande länk? – Bernt Schiller – Thommy Svensson (red.). Arbete och arbetsmarknad i Norden. Nya linjer inom den nordiska arbetslivsforskningen. Lund 1988.
- Sveriges Industriförbunds Arbetsledarinstitut 1930–1935. Stockholm 1935.
- Särkikoski, Tuomo: Teknisen koulutuksen ristivedot. Insinööriliitto 1987.
- Särkikoski, Tuomo: Teorian ja käytännön välissä. – Esa Konttinen (toim.): Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisten professioiden kehityskuvia. Jyväskylän yliopiston Sosiologian laitoksen julkaisuja 55, 1993. Jyväskylä 1993.
- Talvi, Veikko: Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymn Osakeyhtiön historia 1872–1917. Kouvola 1979.
- Tapaturmavakuutuslaitosten Liitto 1920–1970. Helsinki 1970.
- Tarvainen, Paavo: Mitä oppia jos ei lainoppia? Valtion hallintovirkamiesten koulutus Suomessa vuosina 1905–1945. Helsingin yliopiston kasvatus-tieteen laitos. Helsinki 1991.
- Tatur, Melanie: "Wissenschaftliche Arbeitsorganisation". Arbeitswissenschaften und Arbeitsorganisation in der Sowjetunion 1921–1935. Wiesbaden 1979.
- Taylor, Frederick Winslow: Tieteellisen liikkeenhoidon periaatteet (The Principles of Scientific Management). Suomentanut Jalmari Kekkonen. Hämeenlinna 1914.
- Teleky, L.: The Place of the Doctor in Factory Inspection. – Industrial Labour Review. Vol. XXXI. No. 1., January 1935.
- Teljo, Jussi: Valtio-opin tehtävät ja menetelmät. – Suomalainen Suomi 1/1950.
- Teollisuuden työnjohtajakoulutus. Tietomies. Helsinki 1955.
- Teollisuus ja ammattitaudit. Helsinki 1945.
- Teräs, Kari: Ammattiyhdistykset vai tehdasneuvostot? Ammatillinen järjestömuotoudistus ja keskustelu taloudellisesta neuvostojärjestelmästä Suomessa 1919–1923. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1986.
- Teräs, Kari: Ammattiyhdistysliike ja paikalliset työmarkkinasuhteet Turussa 1880-luvulta 1920-luvun vaihteeseen. Suomen historian lisensiaattityö, Turun yliopisto 1991.
- Teräs, Kari: Förslagsverksamhet, "tyst kunskap" och arbetsrationalisering. – Birger Simonson – Annette Thörngquist (red.): Arbete Genus Fackförening. Tre teman vid den tredje nordiska arbetslivshistoriska konferensen i Holmsund juni 1991. Skrift från Historiska institutionen i Göteborg Nr. 3. Göteborg 1993.
- Teräs, Kari: Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammatillinen työväenliike Turussa 1950-luvun alkuun (käsi- kirjoitus, painossa).
- Teräs, Kari: Vihassa ja veljeydessä. Työosuuskuntien ja ammattiyhdistysten suhteet Turussa 1900-luvun vaihteessa. – Työ tekijäänsä kiittää. Pentti Vir-

- rankoski 60 vuotta 20.6.1989. Turun Historiallinen Arkisto 44. Tammisaari 1989.
- Teräs, Kari: Yrittäjyys yhteiskunnassa – yhteiskunnallisuus yrityksessä. Heikki Huhtamäki ja nykyaikaiset työsuhteet. – Turun Historiallinen Arkisto 47. Turku 1992.
- TFIF 100 år. Tekniska Föreningen i Finland 1880–1908. Helsingfors 1980.
- Thomas, Albert: Preface. – Paul Devinat: Scientific Management in Europe. International Labour Office. Studies and Reports. Series B (Economic Conditions) No. 17. Geneva 1927.
- Thompson, E.P.: The Making of the English Working Class. Harmondsworth 1968.
- Thompson, E.P.: Time, work-discipline and industrial capitalism. – Past and Present 38, 1967.
- Tietomies 25 vuotta. Rastor-utiset 4/1971. Helsinki 1971.
- Tiihonen, Seppo: Valtioneuvosto koordinoijana. Teoria ja käytäntö vuosina 1939–56. Helsinki 1985.
- Tikriti, Abdul-Karim: Tripartism and the International Labour Organisation. A Study of the Legal Concept: Its Origins, Function and Evolution in the Law of Nations. Uppsala 1982.
- Toivonen, Mikko: Finns and United States Immigration Restrictions 1921–1924. Yleisen historian tutkielma, Helsingin yliopisto 1994.
- Torstendahl, Rolf – Burrage, Michael (eds.): The Formation of Professions. Knowledge, State and Strategy. Worcester 1990.
- Tuominen, Uuno: Sosiaaliministeriön kehittyminen nykyiseen järjestömuotoonsa. – Sosiaaliministeriö 1917–1967. Helsinki 1967.
- Tuomisto, Jouko: Teollisuuden koulutus-tehtävien kehittyminen. Tutkimus teollisuustyönantajien koulutustoiminnan ja kvalifikaatiointressien historiallisesta kehityksestä Suomessa. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 209. Tampere 1986.
- Tuomisto, Tero: Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984. Helsinki 1984.
- Tuori, Kaarlo: Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Helsingin yliopiston Julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:4. Helsinki 1988.
- Tuori, Kaarlo: Valtionhallinnon sivuelin-organisaatiosta 1. Julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyypisten elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 1. nide. Teoreettinen ja historiallinen tausta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 159. Vammala 1983.
- Tuori, Kaarlo: Vålfärdstaten, risksamhället och den sociala rätten. – Retfaerd nr. 58, 1992.
- Turunen, Ilkka: Ammattiyhdistysutopia. – Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius (toim.): Kansa liikkeessä. Vaasa 1987.
- Turunen, Ilkka: Arbete, produktion och demokrati. De finländska produktionskommittéernas historia. – Daniel Fleming (red.): Industriell demokrati i Norden. Lund 1990.
- Turunen, Ilkka: Neue und alte Demokratie in Finnland 1944–1948. – Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Norddeuropa-Forschung. 11. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR-Finnland. Greifswald 1989.
- Turunen, Ilkka: Patriarkalismin ja sosialismin välissä. Porvarilliset yhteiskuntapoliittiset ajatusmuodot ja käytännöt vuosisadan vaihteeseen Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Turunen, Juho: Tapaturmantorjunta ry:n – Työsuojelu ry:n työsuojeluhistoria. s.l., s.a.
- Työsuojeluvaltuutetun opas. Ohjeita työsuojeluvaltuutetulle, työsuojeluasiamiehelle, työsuojelutoimikunnan jäsenelle ja luottamusmiehelle. Helsinki 1979.
- Työterveyslaitos: Ergonomia. Ihminen – Työ – Tekniikka. Toimituskunta: Leo Noro, Sauli Häkkinen, Martti J. Karvonen, Aarni Koskela, Ohto Oksala, Pekka Ahmavaara, Ilkka Kuorinka, Jorma Saari. Porvoo 1974.
- Työväenhuolto maamme suurteollisuudessa I–II. – Sosialinen Aikakauskirja 6, 7/1928.
- Työväensuojelus ja työväenhuolto. Sosialisia käsikirjoja III. 1920.
- Törngren, Ralf: Arbetsfred och samarbete inom produktionen. – Ekonomiska

- Samfundets Tidskrift. Ny serie, Häfte 18. Helsingfors 1930.
- Uola, Mikko: Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen Kansanliike 1932–1944. Keuruu 1982.
- Urbans, Runar – von Bonsdorff, Lars G.: Teollisuuden tapaturmavakuutusyhtiöt 1898–1967. Helsinki 1974.
- Urwick, L.: Das Wesen der Rationalisierung. Stuttgart 1930.
- Vahrenkamp, Richard: Wirtschaftsdemokratie und Rationalisierung. Zur Technologiepolitik der Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik. – Gewerkschaftliche Monatshefte 1/1983.
- Valkola, Väinö: Työ ja väsymys teollisuudessa. Ammattienedistämislaitoksen ammattikirjoja N:o 26. Helsinki 1943.
- Valkonen, Marjaana: Yhdessä elämä turvalliseksi II. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947. Helsinki 1987.
- Waltari, Mika: Hyvin harkittu – puoliksi tehty. Rationalisointi aseena tuotantotaistelussa. Helsinki 1942.
- Valtonen, O.: Teollisuuden lääkitähuolto. – Keijo Keravuori (toim.): Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Helsinki 1948.
- Vares, Vesa: Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Historiallisia Tutkimuksia 174. Helsinki 1993.
- Waris, Heikki: Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. 5. painos. 1973.
- Vennola, J.H.: Kansanvaltainen valtioelämämme. Vapaita huomioita ja arvostelua. Helsinki 1924.
- Vernon, H.M.: The Human Factor and Industrial Accidents. – Industrial Labour Review, Vol. XIII, No. 5, May 1926.
- Vernon, H.M.: Industrial Fatigue and Efficiency. London 1921.
- Vettenranta, Jari: Sosiaalireformistinen traditio ja työsopimuslaki keskustapolitiikan kaudella (1919–1924). Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Whipp, Richard: "A time to every purpose": an essay on time and work. – Patrick Joyce (ed.): The historical meanings of work. Cambridge University Press 1987.
- Wiherheimo, Onni: Julkisen talouden psykologinen kenttä. Helsinki 1943.
- Wiik, Karl H.: Kovan kokemuksen opetuksia. Sananen Suomen työväelle. Kolmas painos. Helsinki 1919.
- Wiik, Karl H.: "Scientific management" eli Taylorin tieteellinen työntekojärjestelmä. – Työväen Kalenteri 1914. Helsinki 1913.
- Willgren, Karl: Arbetarefrågor. Hufvudstadsbladets Socialpolitiska Bibliotek 2. Helsingfors 1907.
- Windmüller, John P.: Soviet Employers in the ILO: the Experience of the 1930's. – International Review of Social History 6(3) 1961.
- Virkkunen, Jaakko: Suojelumääräysten valvonnasta tuotannon hallinnan ongelmien ratkaisemiseen. Työsuojeluhallinnon toimintatavan kehittämishankkeen (HATKE) analyysivaiheen I osaraportti: Yksiköiden analyysit. Työsuojeluhallitus, Selvityksiä 11/89. Tampere 1989.
- Virkkunen, Paavo: Työ on miehen kunnia. Ajatuksia työstä ja työmiehistä. Yhteisymmärryksen edistämiseksi kansalaiselämässä I. Helsinki 1931.
- Virkkunen, Tapani: Yhteistoiminta työturvallisuuden merkeissä. – Tapaturmavakuutus – Olycksfallsförsäkring 4/1970.
- Wirz, Wilhelm: Taylors Betriebssystem. – Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. Heft 5/1913.
- Voionmaa, Tapio: Alcoholism and Industrial Accidents. – International Labour Review, Vol. XI, No. 2, February 1925.
- Voionmaa, Tapio: Kansainvälinen sosiaalipolitiikka. Kansainvälisen työjärjestön synty, toiminta ja saavutukset. Helsinki 1926.
- Wood, Stephen – Jones, Bryn: Tyst kunkap, arbetsdelning och ny teknologi. – Zenit 3/1986.
- von Wright, Georg Henrik: Eino Kailan monismi. – Tiede & edistys 1/1991.
- von Wright, V.J. – Kekkonen, Jalmar: Maamme käsityön ja teollisuuden murroskaudelta. Helsinki 1939.
- Wulf, Hans Albert: "Maschinenstürmer sind wir keine". Technischer Fortschritt und sozialdemokratische Arbeiterbewegung. Frankfurt am Main 1987.

- Wuolle, B.: Suomen teknillinen korkeakouluopetus 1849–1949. Helsinki 1949.
- Vuori, Eero A.: Taistelu työpalkasta. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton julkaisusarja N:o 5. Helsinki 1935.
- Vähätalo, Kari: Työpaikkatasoinen ammattiyhdistysorganisaatio ja yhteiskunnallinen valta. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen Tutkimuksia 45. Helsinki 1985.
- Ylä-Anttila, Pekka: Teolliset klusterit – avain uusteollistamiseen? – Kansallis-Osake-Pankki. Taloudellinen katsaus 1/1994.
- Åmark, Klas: Class Struggle and Calculability. Trade Union Rationality in Sweden. – Scandinavian Journal of History 4/1993.

Liitetaulukko 1. Korvaukseen oikeuttaneet tapaturmat eräillä työaloilla ja kaikissa vakuutusvelvollisten työnantajien toimipaikoissa 1926–1950.¹

Tapaturmia 10 000 vuosityöntekijää kohti

Vuosi	Kone- paja- teol- lisuus	Kuto- ma- ja vaate- tusteol- lisuus	Paperi- teolli- suus	Puu- teolli- suus	Kulje- tus, las- taus ja purka- minen	Metsä- ja uitto- työt	Ra- ken- nus- työt	Kaikki vakuu- tusvel- volliset työn- antajat
1926	1498	268	1202	1805	1313	1049	998	769
1927	1630	297	1354	2073	1669	1570	1196	889
1928	1655	307	1353	2159	1844	1757	1293	1003
1929	1903	299	1338	2165	1696	1930	1571	1097
1930	1740	282	1239	1998	1738	2049	1529	1034
1931	1736	276	1091	2038	1690	1803	1741	991
1932	1688	280	1093	1969	1686	2147	1902	1030
1933	1833	315	1117	2158	1857	2196	1862	1151
1934	1984	361	1088	2420	1811	2282	2054	1267
1935	2270	394	996	2143	1909	2079	1933	1216
1936	694	175	609	1216	1296	1647	1058	719
1937	771	190	633	1350	1311	1670	1068	750
1938	736	189	629	1155	1167	1407	1153	705
1939	698	180	601	1106	917	1184	1153	631
1940	753	184	520	1009	738	1359	988	544
1941	855	184	639	1271	804	926	793	544
1942	1004	227	780	1484	983	922	962	652
1943	1325	320	954	1811	1126	1149	1328	845
1944	1228	366	773	1683	967	964	1111	738
1945	1258	400	848	1829	1123	1639	1510	976
1946	1133	381	1047	1754	1186	1212	1331	905
1947	1153	414	1147	1890	1305	1247	1316	933
1948	1223	412	1189	1778	1130	1207	1437	908
1949	1070	352	1009	1601	1188	1529	1766	831
1950	964	403	1081	1877	1326	1857	1844	885

Tapaturmissa menetettyjä työpäiviä vuosityöntekijää kohti

Vuosi	Kone- paja- teol- lisuus	Kuto- ma- ja vaate- tusteol- lisuus	Paperi- teolli- suus	Puu- teolli- suus	Kulje- tus, las- taus ja purka- minen	Metsä- ja uitto- työt	Ra- ken- nus- työt	Kaikki vakuu- tusvel- volliset työn- antajat
1926	8.7	2.0	15.1	16.7	14.9	10.0	9.9	7.6
1927	8.4	2.2	9.4	15.0	18.8	13.5	13.9	8.1
1928	8.2	1.9	11.8	14.7	21.3	9.8	12.2	8.0
1929	8.9	3.2	10.6	14.7	18.2	11.8	11.0	8.1
1930	4.5	0.8	7.6	11.7	16.5	8.6	11.0	6.3
1931	5.1	1.1	9.0	11.7	16.7	10.0	9.1	6.0
1932	6.9	1.5	7.9	12.2	17.2	11.9	12.0	6.2
1933	5.5	1.1	6.5	11.9	15.3	10.7	11.0	6.2
1934	6.4	2.0	7.4	13.4	11.0	9.0	10.9	6.2
1935	5.5	1.3	6.1	10.8	13.3	10.2	12.3	6.2
1936	5.6	0.9	7.6	9.5	13.5	8.7	10.1	5.9
1937	5.2	1.3	5.0	10.2	17.6	7.8	8.3	5.7
1938	4.7	1.2	6.1	9.3	10.7	6.7	8.8	5.0
1939	5.6	1.3	6.0	8.2	10.9	5.5	8.5	4.8
1940	4.5	1.3	5.7	10.3	14.5	7.3	9.1	5.2
1941	5.6	1.2	5.6	11.8	11.4	6.1	8.6	4.9
1942	6.7	1.1	9.7	14.3	13.6	5.7	9.6	5.9
1943	6.5	1.2	7.5	13.7	12.3	8.9	14.0	6.8
1944	6.7	2.6	6.8	11.0	12.8	8.4	11.4	6.3
1945	7.6	1.4	8.5	13.0	12.5	9.1	10.0	6.9
1946	5.5	1.6	6.9	11.6	8.6	5.8	9.0	5.7
1947	5.3	2.7	9.6	12.4	11.6	6.2	8.4	6.1
1948	5.6	2.1	7.1	12.2	9.6	5.3	9.6	5.7
1949	5.6	2.1	10.6	11.3	11.1	7.5	11.8	5.7
1950	5.5	2.0	5.0	13.4	12.0	9.2	10.8	5.8

Kuolemaan johtaneita tapaturmia 10 000 vuosityöntekijää kohti

Vuosi	Kone- paja- teol- lisuus	Kuto- ma- ja vaate- tusteol- lisuus	Paperi- teolli- suus	Puu- teolli- suus	Kulje- tus, las- taus ja purka- minen	Metsä- ja uutto- työt	Ra- ken- nus- työt	Kaikki vakuu- tusvel- volliset työn- antajat
1926	5	1	12	7	14	7	6	5
1927	5	1	6	5	14	11	11	5
1928	6	0	10	8	22	6	9	6
1929	8	2	6	9	18	8	7	5
1930	3	0	4	7	18	4	10	4
1931	3	0	7	6	17	6	5	4
1932	4	0	5	7	18	9	8	4
1933	3	0	4	6	16	7	8	4
1934	5	1	6	8	11	5	7	4
1935	4	1	3	4	13	7	10	4
1936	4	0	5	4	14	6	8	4
1937	3	1	3	5	21	5	7	4
1938	3	1	4	5	9	5	7	3
1939	5	1	4	4	12	4	6	3
1940	3	1	4	5	17	4	6	4
1941	4	0	2	5	13	4	6	3
1942	5	—	10	10	14	4	8	4
1943	3	—	6	9	12	8	15	5
1944	3	2	5	3	13	7	10	4
1945	5	0	6	6	15	6	7	5
1946	4	1	3	4	7	3	6	3
1947	2	2	7	5	12	3	6	4
1948	3	0	5	5	9	3	8	3
1949	3	0	9	4	10	3	7	3
1950	2	0	2	4	11	5	6	3

1 Luvuissa eivät ole suoran korvausvelvollisuuden alaisen valtion työt. Vuodesta 1936 työnantajalle tuli 200 markan omavastuu, jolloin rajan alittaneet lukuisat pienet tapaturmat jäivät tilaston ulkopuolelle. Vuodesta 1946 tapaturmatilaston esittämiin suhdelukuihin ei otettu mukaan myöskään niitä inflaation myötä lisääntyneitä tapaturmia, jotka ylittivät tämän rajan mutta joista vakuutusyhtiöiden korvattavaksi tuli vain sairaanhoitokuluja. Vuodesta 1949 työnantajan omavastuu oli 2 000 markkaa. Lähes kaikki pelkästään sairaanhoitokuluja aiheuttaneet tapaturmat jäivät nyt tämän rajan alapuolelle. Vuodesta 1949 pakollinen tapaturmavakuutus ulotettiin periaatteessa kaikkiin henkistäkin työtä tekeviin palkansaajiin, mikä oli omiaan alentamaan suhdelukuja.

Lähde: SVT XXVI.A. Tapaturmatilastoa.

Liitetaulukko 2. Valtion ammattientarkastajille tehtyt valitukset aiheittain 1923–1949.

Säädös, jonka rikkomista valitus koski

Vuosi	Ammatti- vaara- asetus/ Työtur- valli- suuslaki ¹	Tapa- turma- vakuu- tus- laki ²	Kahdek- san tun- nin työ- aika- laki	Vuosi- loma- laki ³	Työso- pimus- laki ⁴	Muut lait	Yh- teensä ⁵
1923	92	80	139	—	465	208	984
%	9.3	8.1	14.1	—	47.2	21.1	100
1924	58	104	143	—	484	147	936
%	6.2	11.1	15.3	—	51.7	15.7	100
1925	38	112	197	—	459	157	963
%	3.9	11.6	20.5	—	47.7	16.3	100
1926	56	123	219	—	535	115	1048
%	5.3	11.7	20.9	—	51.0	11.0	100
1927	72	158	185	—	595	114	1124
%	6.4	14.1	16.5	—	52.9	10.1	100
1928	90	222	169	—	522	137	1140
%	7.9	19.5	14.8	—	45.8	12.0	100
1929	91	177	208	—	425	232	1133
%	8.0	15.6	18.4	—	37.5	20.5	100
1930	33	169	153	—	..	87	442
%	7.5	38.2	34.6	—	..	19.7	100
1931	34	92	102	—	..	115	343
%	9.9	26.8	29.7	—	..	33.5	100
1932	22	90	143	—	..	89	344
%	6.4	26.2	41.6	—	..	25.9	100
1933	31	58	148	—	..	92	329
%	9.4	17.6	45.0	—	..	28.0	100
1934	33	99	240	—	..	132	504
%	6.5	19.6	47.6	—	..	26.2	100
1935	54	96	252	—	..	194	596
%	9.1	16.1	42.3	—	..	32.6	100
1936	62	33	274	—	..	134	503
%	12.3	6.6	54.5	—	..	26.6	100
1937	99	89	333	—	..	171	692
%	14.3	12.9	48.1	—	..	24.7	100
1938	105	82	441	—	..	280	908
%	11.6	9.0	48.6	—	..	30.8	100
1939 ⁶	(125)	(51)	(379)	(390)	..	(238)	1183
%	10.6	4.3	32	33	..	20.1	100
1940	(64)	(19)	(240)	(347)	..	(217)	890
%	7.2	2.1	27	39	..	24.4	100
1941	(68)	(24)	(199)	(202)	..	(229)	727
%	9.4	3.3	27.4	27.8	..	31.5	100

Vuosi	Ammatti- vaara- asetus/ Työtur- valli- suuslaki ¹	Tapa- turma- vakuu- tus- laki ²	Kahdek- san tun- nin työ- aika- laki	Vuosi- loma- laki ³	Työso- pimus- laki ⁴	Muut lait	Yh- teensä ⁵
1942	(45)	(20)	(106)	(292)	..	(120)	583
%	7.7	3.4	18.2	50	..	20.6	100
1943	(75)	(25)	(121)	(228)	..	(163)	612
%	12.3	4.1	19.8	37.2	..	26.6	100
1944	(116)	(35)	(168)	(582)	..	(315)	1217
%	9.5	2.9	13.8	47.8	..	25.9	100
1945	(309)	(29)	(199)	(708)	..	(294)	1543
%	20.0	1.9	12.9	45.9	..	19.1	100
1946	(353)	(22)	(239)	(716)	..	(256)	1585
%	22.3	1.4	15.1	45.2	..	16.2	100
1947	(269)	(34)	(419)	(688)	..	(274)	1681
%	16.0	2.0	24.9	40.9	..	16.3	100
1948	(241)	(33)	(457)	(622)	..	(281)	1651
%	14.6	2.0	27.7	37.7	..	17.0	100
1949	(262)	(30)	(419)	(702)	..	(330)	1747
%	15.0	1.7	24.0	40.2	..	18.9	100

1 1923–1930 asetus ammatinvaaralta suojelemisesta, 1931–1949 työturvallisuuslaki.

2 Lainmuutosten voimaantulovuodet ko. ajanjaksona: 1926, 1936, 1949.

3 Voimaantulovuosi 1939.

4 Vuonna 1922 säädetty työsopimuslaki ei varsinaisesti kuulunut ammattientarkastajien valvottaviin säädöksiin. Vuodesta 1930 sitä koskeneet valitukset jätettiin pois ammattientarkastuksen vuosikertomuksista.

5 Vuodesta 1930 lukuun ottamatta työsopimuslakia koskeneita valituksia.

6 Vuosien 1939–1949 aiheittaiset absoluuttiset luvut ovat sulkeissa epätarkkuuksien sa vuoksi. Tarkastuskertomuksista julkaistiin enää vain Sosiaalisen Aikakauskirjan yhteenvedot. Ne ilmoittivat ainoastaan valitusten vuotuisen yhteismäärän sekä niiden aiheittaisen ja tekijänmukaisen prosenttijakauman, yleensä yhden desimaalin tarkkuudella. Vuosien 1939–1949 absoluuttiset luvut on laskettu näistä tiedoista. Niissä on ennen muuta prosenttiosuuksien pyöristyksistä johtuvia epätarkkuuksia, mikä näkyy siinä, etteivät aiheittaisten lukujen summat aina täsmälleen vastaa ilmoitettuja yhteismääriä. Sarakkeen 'muut lait' lukujen pohjana ovat useiden eri lakien osuuksia kuvanneet pienet prosenttiluvut sekä vielä "muita syitä" kuvanneet absoluuttiset luvut. Näiden tietojen avulla on ensin laskettu kutakin säädöstä koskeneiden valitusten luku ja koko aiheryhmän 'muut lait' prosenttiosuus on laskettu näiden lukujen summalle.

Lähteet: 1923–1938: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammattientarkastus; 1939–1949: Sosiaalinen Aikakauskirja 1941–1950.

Liitetaulukko 3. Valtion ammattientarkastajien antamat määräykset ja ohjeet 1921–1949.

Vuosi	Työturvallisuus-asiat			Muut aiheet	Kaikki yhteensä
	Suojelutekniikka	Työpaikan laatu ja terveydelliset olo	Yhteensä		
1921	5 099	4 520	9 619	5 837	15 456
%	33.0	29.2	62.2	37.8	100
1922	4 143	5 027	9 170	6 735	15 905
%	26.0	31.6	57.7	42.3	100
1923	4 447	5 011	9 458	5 635	15 093
%	29.5	33.2	62.7	37.3	100
1924	4 404	4 421	8 825	4 948	13 773
%	32.0	32.1	64.1	35.9	100
1925	4 068	4 632	8 700	3 762	12 462
%	32.6	37.2	69.8	30.2	100
1926	5 598	4 820	10 418	3 818	14 236
%	39.3	33.9	73.2	26.8	100
1927	5 814	5 557	11 371	3 354	14 725
%	39.5	37.7	77.2	22.8	100
1928	6 507	5 691	12 198	3 018	15 216
%	42.8	37.4	80.2	19.8	100
1929	5 650	5 372	11 022	3 439	14 461
%	39.1	37.1	76.2	23.8	100
1930	4 862	3 994	8 856	2 506	11 362
%	42.8	35.2	77.9	22.1	100
1931	2 884	2 494	5 378	1 582	6 960
%	41.4	35.8	77.3	22.7	100
1932	2 410	1 930	4 340	1 485	5 825
%	41.4	33.1	74.5	25.5	100
1933	2 394	2 067	4 461	1 517	5 978
%	40.0	34.6	74.6	25.4	100
1934	2 515	2 215	4 730	1 859	6 589
%	38.2	33.6	71.8	28.2	100
1935	2 750	2 272	5 022	1 719	6 741
%	40.8	33.7	74.5	25.5	100
1936	2 591	2 633	5 224	1 900	7 124
%	36.4	37.0	73.3	26.7	100
1937	2 715	2 871	5 586	2 470	8 056
%	33.7	35.6	69.3	30.7	100
1938	2 786	3 258	6 044	3 231	9 275
%	30.0	35.1	65.2	34.8	100
1939	2 297	2 115	4 412	2 438	6 850
%	33.5	30.9	64.4	35.6	100

Vuosi	Työturvallisuus- asiat			Muut aiheet	Kaikki yhteensä
	Suojelu- tekniikka	Työpaikan laatu ja ter- veydelliset olot	Yh- teensä		
1940	1 116	1 350	2 466	1 516	3 982
%	28.0	33.9	61.9	38.1	100
1941	1 240	1 784	3 024	1 578	4 602
%	26.9	38.8	65.7	34.3	100
1942	1 302	1 381	2 683	1 234	3 917
%	33.2	35.3	68.5	31.5	100
1943	1 193	1 710	2 903	1 181	4 084
%	29.2	41.9	71.1	28.9	100
1944	1 132	1 962	3 094	1 276	4 370
%	25.9	44.9	70.8	29.2	100
1945	1 895	4 148	6 043	1 891	7 934
%	23.9	52.3	76.2	23.8	100
1946	2 133	4 952	7 085	1 692	8 777
%	24.3	56.4	80.7	19.3	100
1947	2 427	4 511	6 938	1 861	8 799
%	27.6	51.3	78.8	21.2	100
1948	3 372	5 626	8 998	2 407	11 405
%	29.6	49.3	78.9	21.1	100
1949	3 555	5 097	8 652	2 369	11 021
%	32.3	46.2	78.5	21.5	100

Lähteet: 1921–1938: Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B. Ammat-
tientarkastus; 1939–1949: Sosiaalinen Aikakauskirja 1941–1950.

Summary

Protection, performance, and subject

Labour protection and the social modes of thought and action in Finland, c. 1880–1950

Social policy, economic rationalization, and discipline

Labour protection involves restriction of employer power and education of workers. We can state that these ideas are historically built into the concept of labour protection.

The former aspect of the above statement reflects the great theme of self-understanding of social policy. It comprises the idea of the social and national-economic counter principle to business economy implemented with the help of public or collective regulation. This picture of progress also includes the interests and needs of the objects of protection. The picture shows that through the representation of their interests, the voice of workers has become stronger, and at the same time, the field of labour protection has been extended to cover their needs at an increasingly high level.

The latter aspect, the focus on education, is most explicitly derivable from the concept of *Safety First*, which served as the basis for the organization of safety work by American companies of heavy industry in the early 1900's. In Finland, the idea was introduced in the early 1920's by Gösta Serlachius, the paper manufacturer. According to this principle, the rationalization of production presupposed a new kind of educational focus on "man at the machine". An industrial accident was a disturbance resulting in expenses; and as many as 80 per cent of accidents "were caused" by the workers themselves, or their faulty performance.

Today, the attraction of ideas of public regulation and collective representation of interests, on one hand, and those of education imposed from above, on the other hand, has diminished. Nevertheless, the history of labour protection is also the history of approaches that

have gained a new lease of life since the late 1970's. One example of such a re-actualized old approach is the hypothesis of the Safety First doctrine of the company-level virtuous circle where efficiency, safety and industrial peace are reinforced by one and the same means. Thus, the history of labour protection gives rise to the question of continuity and discontinuity in contemporary industrial relations. The fact that the modes of thought and action discernible in the history of labour protection appear to be becoming out of and up to date at the same time also helps us to question certain axiomatic truths in our ideas concerning the history of industrial relations.

In this study, labour protection is examined as the formation and institutionalization of such knowledge that has determined risks, needs and interests and has structured life according to them. This study is not a history of the worker's everyday life. It is a history of the ways in which the worker's everyday life has been structured and shaped from above; it is the history of expertize, education and representation.

In investigating the ideas of labour protection, we can distinguish three perspectives into the knowledge of the structuring and shaping of the worker's everyday life, a knowledge which has been institutionalized in labour protection. The first perspective is offered by the *history of social policy* and the second by the *history of economic rationalization*. The third perspective is opened up at the intersection of the first two. By adapting Michel Foucault, it can be called the *history of discipline and subjecthood*. In this context it refers to the development of expertize, education and representation concerning workers as the subjects of production and the labour market.

This study relates the three histories to each other. The history of economic rationalization, the history of social policy and the history of discipline and subjecthood focus on work, labour relations, and the worker – the performance, protection, and subject.

Labour protection is discussed from the point of view of its modes of argumentation rather than from that of its practices or results. To a significant extent, this study focuses on such modes of thought and action that have delimited the institution of labour protection, not only from inside but also from outside. Consequently, it deals with a number of themes which would, at first glance, seem to be peripheral to labour protection, in particular to the history of its administration and organization.

The main sources of the study comprise material produced in connection with the preparation, enacting, and implementation of labour protection regulation, such as committee reports, parliamentary doc-

uments, and reports of factory inspectors; as well as materials from employers' and employees' organizations, industrial safety organizations, and organizations and institutions of the "rationalization movement", including also documents from the International Labour Organization. The journals and other publications of various organizations play an important role here. One channel for the expression of the ideology of the industrial safety work carried out by companies was staff magazines published by some major industrial companies as early as the 1930's.

A separate labour protection institution was prepared and established in Finland in the 1880's. This marks the beginning of the period studied. Three major changes took place after the Second World War. Collective agreements and bargaining were introduced to regulate industrial relationships; work rationalization became more systematic; and a sharper scientific – medical, psychological, and even sociological – look was taken at the worker. The empirical observation proper extends to this period of transition. Nevertheless, the study falls within the scope of contemporary history in that an attempt is made there to trace the subsequent importance of modes of thought and action recognized in the past. In conclusion, the study discusses the repercussions of such modes of thought and action on the reform of the labour protection surveillance organization of the early 1970's and their relationship with the emphases on company-level and individual flexibility emerging in the 1980's.

459

Statutory regulation and industrial order

In his study on "the languages of factory reform in Britain" Robert Gray concludes that the factory was the metaphor of the fears and hopes related to the direction and speed of industrial change. As a metaphor like this, the role of the factory in industrialization went far beyond the scope of the direct impact of factory work or the number of people bound by it.

Irrespective of how slowly, unevenly or imperfectly work was subordinated to the rationality and discipline of the factory, as a thought construction the factory, nevertheless, played a central role in the formation of labour protection. The concepts of labour protection were structured in relation to the metaphor of the factory, which crystallized the fears and hopes connected with the industrial change. This was the case also in Finland, where, in the late 1800's, three quarters of the population earned their living from agriculture and the proportion of factory workers in the rest of the working population was

not very high, either.

Labour protection was not only a *reaction* to the changes in labour processes but was rather shaped as an *element* of these changes. In addition to seeking support from the modes of thought guiding the change of work processes, labour protection could also have strengthened them. This also specifically applied to statutory regulation. Or, as Gray puts it: "Statutory regulation may thus have helped to formalise and standardise managerial practices, perhaps through the space it created for the diffusion of social knowledge about factory practices as much as through its formal requirements."

Harry Braverman's thesis of how the tayloristic separation of conception from execution penetrates the capitalistic labour organization, obviously underestimates not only the unevenness of development but also the workers' ability to create and transfer knowledge about their work and the interest relations connected with it. The thesis also ignores the continuing significance of such "tacit knowledge" for the labour process. What is important, however, is that the experiential knowledge accumulating in the form of tradition begins to be determined in relation to a separate knowledge contradicting or controlling it for a simultaneous intensification of performance and management. The formation of this knowledge, the development of its institutions and bearers, are described by the concepts of bureaucratization and professionalization. It is justified to examine the emergence of a specific labour protection institution as an element of such formation of knowledge.

When the question of workers' protection subsequent to the liberation of industries and the labour market became a topic of current interest in Finland, statutory regulation to at least some degree had already been accepted and implemented in the "civilized countries", on which the sharp eye of the educated elite was fixed, in both Germany and England. However, as regards the statutory regulation of industrial work, Finland was not among the last of countries on the international scale. Of the Nordic Countries, only Denmark adopted the practice of factory inspection before Finland, in 1873. In Sweden legislation concerning this institution was passed in the same year as in Finland, in 1889, and in Norway in 1892. Norway was the first Nordic Country to pass a Workers' Compensation Act in 1894. In the following year, a similar act was adopted in Finland. Denmark passed this law in 1898 and Sweden as late as 1901.

However, statutory regulation could be accepted and rejected on various grounds. An important question here is, how the relationship between statutory regulation and factory and business economic prac-

tices was perceived during the construction of the separate labour protection institution in Finland.

According to the historical self-understanding of social policy, labour protection emerged to restrict the power left in the hands of the employer by both the old paternalism and the new liberalism. We can, however, justifiably offer an interpretation to another effect, according to which statutory labour protection modified paternalism to become part of modern factory order and turned labour relations into contractual relationships compatible with liberalism.

Early evidence exists of the concept maintaining that statutory regulation was justified because and if it was supporting the "order" already inherent in the essence of a factory. A distinction was made between a well and poorly organized factory. What was new and large represented good and what was old and small represented bad; this was frequently the opinion of factory inspectors, for example.

Nevertheless, the risk of accident was regarded as being included in the essence of factory work. This made it an *issue of business economy*. Statutory regulation could be examined from the perspective of business economy's risk management. This enabled the conclusion that regulation could be in line with the interests of business economy.

The Workers' Compensation Act of 1895 separated the employer's liability for compensation from the question of whether or not the employer was "guilty" of the accident. It would, however, be too simplistic to interpret the change as a restriction of liberalism. In the Act of 1895 the employer's liability for industrial accidents was included in the relation between the employer and the worker. It is justified to conclude that this contributed to making the relation between the employer and the worker into a contract in a liberalistic sense *while* the law, in defining this contract, simultaneously acquired the nature of a "social law" (François Ewald).

The Act of 1895, however, did not mean that the employer's liability had become part of any waged work relation. The Act was applicable to specifically listed fields regarded as dangerous. Nevertheless, industrial hazards were now examined as objectively assessable risks. The question of whether the employer's liability should be arranged by means of a compulsory insurance or a direct liability to compensate gave rise to different opinions during the preparatory phase of the Act of 1895. This Act was a compromise between the two views. The compulsory insurance was adopted as the prevalent principle in the Workers' Compensation Act of 1917 and in 1925 it was extended to cover all manual wage-earners.

During the preparatory phase of the 1895 Act, a central and permanent discourse was developed for labour protection. There, compensation for and prevention of accidents were combined, with an eye to convincing employers about the economic benefits of protective measures while disciplining the workers to the industrial work process and making their living by wagework.

The moral substance of statutory regulation connected with the principle of protection of a weaker party represented what Max Weber called the materialization of law, and it restricted the formal freedom of contract. But the ideology of labour protection provisions and their surveillance presupposed that the relationship between the worker and the employer *was* a contractual relationship including *inter alia* the liability for protection and compensation vested in the employer. By identifying and recognizing the needs of the workers, the government was simultaneously restricting the formal freedom of contract and regulating the worker's status so that the worker became sufficiently strong *and* disciplined to be a party to a contract. Regulation was transforming relationships between the worker and the employer into modern wagework relations.

462

The job description of the very first factory inspectors included the dissemination of innovations combining rationality and social harmony. The combination of these two frequently meant that attention was focussed on the body and mind of the worker. This was particularly evident in a number of proposals by Vera Hjelt, the first female factory inspector in Finland appointed in 1903. Her proposals were concerned with nutrition, housing, clothing, and supervision of work in female-dominated workplaces.

The various social innovations regarded by factory inspectors as worthy of disseminating did not simply strive to adjusting the worker to certain structures of living. It was also a question of a social reinforcement of such structures – factory order, wagework relations, nuclear family. From this perspective, the historical determination and demarcation of labour protection reflected something that François Ewald calls the logic of the norm. Ewald maintains that a new type of social criterion indicating averageness and measurement, i.e. the norm, begins to combine three practices in the course of development of modern society: discipline, insurance, and standardization.

Neither a social political reaction and intervention nor a realization of the employers' business economic security concept serves as an adequate interpretation of the emergence of the institution of labour protection. Labour protection was rather institutionalized as an element of the formation of such discourses and practices where, to

adapt Peter Miller's and Nikolas Rose's generalization of the subsequent meanings of psychological concepts and methods, a connection was made "between the political machine, the economic machine, and the human machine". It is this kind of connection that the logic of the norm refers to.

It is justified to state that the institutionalization of labour protection amounted to the evolution of a specific *social* aspect. This consisted of relating morals and economy to each other. It amounted to bringing the normative and normal into the sphere of the same logic, the logic of the norm. The normative requirements of morals and the requirements for normality in economy were both prominent in the argumentation of factory inspectors. They were entwined there in many ways; and the attempts to show their mutual compatibility were its main feature. In the language use of the late 1800's and early 1900's, the concept 'social' referred primarily to the levelling out of class conflict. But the possibility of evening out manifested itself to the actors of the labour protection institution in the very fact that moral principles such as protection of the weaker party and recognition of the worker as the subject of certain rights were capable of being accommodated to an economy based on waged work, pursuit of profit, and rational work organization.

463

Safety First

The logic of the norm was clearly represented by the Safety First doctrine disseminated by factory inspectors in the 1920's and 1930's both in Finland and elsewhere. In this they were inspired partly by the recommendations of the International Labour Organization. In general, the ILO, established in 1919 on the basis of the Versailles Peace Treaty, played an important role in this context. The organization became an international centre of the discourse of the period after the First World War, defining relations between economic rationalization, social intergration and workers as subjects.

In the Safety First movement, the norm of discipline linked together the norm of performance and the norm of safety. At the same time business economy and social insurance – the compulsory Workers' Compensation Insurance carried in Finland by private insurance institutions – were joined together via the category of risk. In terms of contents, the Safety First activities entailed, above all, education, in which the goals of industrial safety, efficiency of work, and industrial peace were linked together. Workers were trained in the virtues of self-control and in the understanding of the common interest

of the employer and the worker; and foremen were trained in the educational handling of workers. Safety committees were a central form of action here.

Finnish wood processing companies were organizing this work from the end of the 1920's. Safety work was connected with the attempt by the managers of manufacturing industry to reinforce paternalistic-individualistic forms of industrial relations, which received a political charge stronger than before deriving from the experience and result of the civil war of 1918. Unlike in Sweden or in the ILO recommendations, during the period when the safety work of companies was initiated, it acquired in Finland an ideological content directed against trade union activities. Until the Second World War, the employers in the manufacturing industry managed to adhere to the line of objecting the collective agreements, and safety work was an element in the construction of a "company community" in accordance with this line.

464 Nevertheless, the idea of Safety First showed its integrative power also in Finland. In addition to the Insurance Companies, the officials of the Ministry of Social Affairs and, in particular, the factory inspectors working under it contributed to the initiation of security work in companies. Simultaneously, they were carrying out the "parity ideology" (Niklas Bruun), which, in the early 1920's, became prevalent in labour legislation but not in the practice of industrial relations. According to parity ideology, it was the duty of the State to protect the weaker party in individual waged work relation, i.e. the worker; and on the collective level, equality was to be implemented through negotiations and agreements between trade unions and employers. On the other hand, in trade union activities, the aims concerning working conditions were hinged to the battle for the recognition of the collective representation of interests of workers. Yet, on a national level, the trade union movement was also involved in safety education in the spirit of Safety First in the mid-1930's.

The Ministry of Social Affairs, a number of major industrial companies, and the SAK, the Central Organization of Finnish Trade Unions, were involved in the Accident Prevention Society established in 1935. The association became the national central organization of the Safety First movement and the government and various interest groups were represented in its administration. Workers were represented through the leaders of the central trade organization.

The Accident Prevention Society was not a compromise forum for conflicting interests. The interest groups were to unite to pursue a goal predefined as the common good – more specifically, the national

common good – and lifted above conflicts. The association pursued such an encounter of officialness and voluntariness that was also reinforced in many other fields in the name of general welfare in the 1920's and 1930's. Activities to promote general welfare or "unpolitical" activities often comprised guidance and instruction which were concerned with arranging people's everyday life, with self-discipline as their common educational content.

The membership of the leading figures of the SAK on the board of the Accident Prevention Society reflected a recognition of trade unionism similar to that visible in the composition of some auxiliary government bodies and the ILO tripartist delegation. Employers, in particular those in the manufacturing industry, refused to recognize the trade union movement as a party in the interest relations of working life. It can, however, be concluded that even from the perspective of employers, the trade union organisation had the right to a certain extent to convey information about the needs of the working population to the level of government social policy. But the presence of trade union leaders in the administration of the central organization of the Safety First education also reflected something about how the trade union movement participated in the process of defining and delimiting the concept of labour protection.

465

The seller of labour and the subject of work process

The definitions and demarcations of labour protection can be examined from the perspective of how the activity and its rationale were related to the attributes of earning one's living from waged work. On one hand, the worker is a party to a waged work relation, or the seller of labour; on the other hand he is a producer, the subject of the work process. Two historically developed logics can be distinguished in how the trade union movement participated in the defining and delimiting of labour protection. Their premises lie in the two perspectives immanent in waged work as a source of living.

The first is the logic of the conflict of interests between the seller and buyer of labour. In the battle over collective agreements, the trade union movement reinforced this logic in its own modes of thought and action. It was fighting for industrial relations being treated and regulated as relations of the buying and selling of labour. The needs related to work received a negative sign: excessive consumption of labour was to be prevented and the strain resulting from rationalization of work was to be compensated for in the wages. Prevention of the excessive consumption of labour and industrial risks, labour pro-

tection understood as statutory regulation, became separated from questions concerning decision making in the production process. It was only seldom that such questions could be posed in concrete terms. At the same time, many questions related to the contents and significance of work presumably important in the workers' ability to have control over their own lives, were excluded from the functional disposition of the trade union movement. When the collective system of interest representation was built up after the Second World War, the logic of the conflicting interests between the seller and buyer of labour began to be reproduced institutionally.

However, the relation of trade unions to work and, consequently, the determination of the scope of labour protection, was, at an early stage, also conditioned by a logic different from that of the seller of labour, i.e. the logic of the subject of the labour process. It has often been hard to make the two logics compatible with each other. The problems have become visible when a stand has been taken on the various forms of workers' control or industrial democracy. In the opinion of those defining the trade unionism line, they have been frequently seen as either unrealistic radicalism or blurring of conflict of interests for the benefit of employers.

466

The limits to the logic of the work process subject were determined by the fact that the labour movement linked its goals with the growth of production forces and "right" rationalization. The reluctance to become labelled as a machine breaker became a permanent part of ideology in the Finnish labour movement like, more generally, in the labour movements that adhered to the tradition of the marxism of the Second International (1889-1914). It was proved that productive progress, i.e. mechanization and growth of production were accelerated by shorter working days, and that shorter working hours and better working conditions also benefitted the capitalists, because workers would then be happier and more efficient. Moreover, the virtues of self-discipline played an important role even in the visions of freedom of the labour movement. The labour movement itself was structured into a space comprising education from above and the articulation of needs from below.

The view of accident prevention as a field of neutral expertise combining the needs of workers and production and education laid the foundation for the membership of the SAK in the Accident Prevention Society, even though the reinforcement of such a view was slowed down by the linking of accident prevention to the paternalistic-individual employer policy before the Second World War. This link had far-reaching repercussions on the ideas of trade unionists

about labour protection. Nevertheless, during the period of political change following the war, both Social Democrats and Communists tended to think that the power of a democratic state together with the strengthening of the trade union movement and the central political role gained by it imposed a change on the character of the welfare work and rationalization carried out by the employers. While the collective agreement system and the system of shop stewards connected with it was being built up and the statutory organization of industrial democracy (working committees) was being established, the safety work by companies was also expanding in the wood processing and metal industries.

The needs of workers and the needs of production

In the second half of the 1940's, a new approach to industrial relations became internalized in the "practical consciousness" (Anthony Giddens) of institutions and, above all, in the argumentation of employer policy. Three principles were accommodated in this approach. Firstly, the supervisory authority of employers; secondly, the parity-based labour market compromise of organizations; and thirdly, the principle of functional co-operation of the actors in production.

467

Functional co-operation – and the legitimation of hierarchical structures by referring to it – presupposed knowledge determining and uniting the needs of production and the needs of workers. Industrial psychology was representative of such knowledge. Its main professional practice consisted of aptitude tests, but it was also an important element in the supervisory training organized after the mid 1940's. The figure familiar from the historical reviews of industrial relations presenting the introduction of psychology into work organizations as a soft answer to the previously taylorized work processes is difficult to apply in Finland. The introduction of job studies and the focusing on industrial psychology were co-existing phenomena of the 1940's, which were rather harmoniously entwined. The psychology applied to working life also proclaimed the rationalization of labour, worker, and industrial relations. Psychology was introduced to bring such order into working life where both the employer's supervisory power and the parity-based labour market compromise would be a recognized, natural means of intensifying the functional co-operation of productive factors.

The knowledge of physician, engineer, and psychologist were combined in the Institute of Occupational Health. Its construction was initiated in 1945 and its practical work began in 1951. The elements

represented in the construction and administration of the Institute were expertise, government, capital, and labour. Even the name of the Institute expresses a conceptual transfer from negative to positive. This change had been visible even earlier: in 1930, The Act of *Industrial Safety* had replaced the Act of *Occupational Hazards* of 1914. After the Second World War, the focus was shifted from the identification of *occupational diseases* to the nurturing of *industrial health*. A shift was made from the perspective of a threat to that of a need. Risk management was assigned a special content in this context. In addition to comprising identification of deficiencies and threats, risk management included the defining of needs in order to identify deficiencies. Furthermore, the concepts of industrial safety and industrial health meant that risk management in itself was defined as a need; and needs, on the other hand, acquired their contents from risk management. In this way, industrial safety and industrial health were easily included in the same discourse as the functional needs of production.

In the mid 1940's, the emancipatory ideas of the various lines of the labour movement focussed strongly on the growth and intensification of production. The visions of a rationalizing, industrializing, and governmentalizing society showed a space where the performance norms of production and the need norms of the worker's life could be combined. During the war, the SAK had programmatically adopted the idea of making a distinction between right and wrong rationalization. After the war, this distinction was in principle adopted by Social Democrats and Communists alike. If the particular interests of capital were allowed to dominate, this would result in wrong rationalization which impoverished workers and deprived them of their health. In the right rationalization, increased efficiency resulted in a better income, health and safety for the workers, which then enhanced work efficiency. A prerequisite and ingredient of the right rationalization was, first of all, control over capital interests by a democratic state and representation of workers' interests; and, secondly, generation and application of knowledge combining the needs of production and workers.

These two prerequisites of right rationalization manifested themselves in how the trade union movement defined and delimited labour protection as a working target. It demanded more efficient factory inspections and more rights for shop stewards and the trade union movement in this context. However, at the same time, the trade union movement entered a discourse where labour protection was defined as a process of combining the functional needs of produc-

tion and the needs of workers. When risk management, or safety, was, in itself, perceived and presented as a human need, it was possible to show, more strongly than before, that the protection of workers also was a functional need of production.

The perspectives of both the seller of labour and the subject of work process were delimited in such a manner that the hierarchical structures of work organization remained given to a great extent. At the same time, the trade union movement participated in the demarcation of labour protection on a dimension which was not primarily concerned with the relation between productional decision making and labour protection, but rather, with the relation between labour protection and its objects. The trade union movement was involved in defining labour protection as an educational and representational activity. This did not mean that trade union leaders would have wanted to allow labour protection education to be something by which workers were adjusted to the conditions set by the employer. Instead, an attempt had to be made to adjust workers to such a determination of their needs, which was to be carried out by their representatives in institutions of labour protection.

In their attempts to affect labour standards, the trade union movement committed itself to rationalization of production both reactively (by demanding restriction and compensation of disadvantages) and actively (by combining arguments of efficiency and safety). The latter aspect was considerably weakened towards the end of the 1940's, when the programmes of economic democracy lost their current power and when the setting of the cold war was built into the labour movement. A reactive commitment to rationalization remained to dominate the involvement of the trade union movement in the determination of labour norms. It wanted to prevent an excessive consumption of labour and demanded additional pay for occupational health hazards and compensation for disability. At the same time, the union activities were primarily directed by a centrally organized battle for the allocation of income, where attention was paid to the needs to be satisfied in the non-work life.

The reactive mode of thought and action corresponded with the change in the balance of power in favour of the employers after 1947. The safety work of the major industrial companies remaining outside the trade union organization's reach still carried the suspicious label of employer paternalism. Nevertheless, the role of safety work in the activities of workers of major industrial companies and trade unionists was probably greater than could be assumed on the basis of how rarely it was dealt with in the trade union movement. At any

rate, the questions concerning the contents of work were excluded from a collective decision making to a greater extent than had been expected just after the mid-1940's. This was evident not only in the organization of job studies but also in safety work. The plans of the late 1940's concerning the surveillance organization for labour protection based on an agreement between labour market organizations and legislation, were implemented as late as the early 1970's.

The power of trade unionism to participate in and influence the discourse combining the needs of workers and production diminished towards the end of the 1940's. It was not until the late 1960's that the trade union movement and the wider labour movement also in Finland rose up to shape this discourse, reinforced in the process of social restructuring and political-ideological transition, albeit far less intensively and enthusiastically than in Norway or Sweden.

Challenges to labour protection

470

The discourse of labour protection determining needs, risks, and norms, embraced different interest groups and became increasingly professional. Such a state of affairs, which, in the late 1940's, existed in the form of projects and plans, came into practice in the 1970's. Labour protection presented itself as a discursive procedure, which required equality between parties and rational argumentation, i.e. as a discourse in Habermas' sense. At the same time, as in many of Foucault's discourses, power in the form of knowledge was making its object into a subject, or normatizing the worker by treating his life as risks and needs.

However, such a discourse of labour protection was formulated in a tense relation with regard to the representational interest surveillance following and reinforcing the logic of the relationship of the selling and buying of labour. Labour protection treated the worker as the subject of a labour process, whose needs were being made compatible with those of production. Representational surveillance of interests, on the other hand, was defending the worker as a seller of labour. The discourse of labour protection was creating visions of needs of an increasingly high level, which were to be taken into account in working life. There are indications dating back to the period after the early 1970's that these visions were sometimes in conflict with the surveillance of interests that used the exchange between work and wages, i.e. the prevention of excessive consumption of labour and the improvement of wages, as its yardstick.

However, what was more significant than the conflict between the concept of labour protection and interest surveillance, was the connection between them. Neither concept seriously questioned employers' decision making in the organization and rationalization of work. In this respect, the boundaries of labour protection and interest surveillance in relation to the issues of work organization remained more distinct in Finland than in Denmark, Norway, and Sweden.

The critical research of the late 1970's and early 1980's demanding an overhaul of the trade union movement, attempted to break down not only the tensions between but also the boundaries of labour protection and interest surveillance. It was demanded that the trade union movement be expanded so that it would embrace the sphere of the worker's whole life, oppose the juxtaposition of work and non-work, and lower the boundary between active and passive members of an organization. What remained open, however, was the question of whether the extension of labour union activity to cover problems of the meanings of work could mean more than a mere extending of the former concepts of interest surveillance and labour protection to cover a widening segment of the workers' everyday life.

However, in the 1980's, the ideological power of different patterns of solution favoured by employers became stronger. A new discourse was developed around the concept of flexibility. This was part of the international transition of working life, referred to as the crisis of fordism or the transition to postfordism.

In the "flexibility discourse", the logic of the subject of the work process and the logic of the seller of labour are combined via a route of individualized labour relations in such a manner that individual self-fulfilment is made identical with individual competitiveness. New forms of work organization and pay are adopted, based on the ideology claiming that what the worker is selling to the employer is the product of his work rather than his labour. It is hoped that in terms of his mode of thought and action, the worker receiving wages will become an entrepreneur. Instead of pursuit of security, he is required to take risks. Needs are still defined by means of a risk, but the counterpart to a risk is no longer the need for security but the need to compete and win.

When the collective system of interest surveillance and the labour protection institution based on laws and agreements is being defended, the defensive position may direct one's thinking in such a fashion that one stops to look for and develop *economic* justifications for regulation and participation. Those involved in labour protection have shown that there is an increasing number of aspects of working life

that are problems of labour protection, and that these are also functional problems of production. In this way, attempts have been made, on one hand, to take into account the criticism by social scientists of the “marginalism” of labour protection and, on the other hand, to convince employers to believe “that labour protection is not any narrow surveillance of workers’ interests”. Adherence to an economic motivation may, however, make this institution powerless, as new company-level ways of handling the “human resource” create new individual possibilities and necessities together with the mechanisms for favouring the strong and excluding the weak. Economic functionalizing of labour protection based on law and agreements will become more difficult and, at the same time, attempts of economic functionalizing obscure the idea of protecting the weaker party to the waged relationship. Instead of attempting to prove that safety in the worker’s everyday life is a need of business economy or national economy, the principle of protection of the weaker party could be revitalized as a justification for ensuring this safety.

Translation: Marianna Sunnari

Henkilöhakemisto¹

- Aho, Juhani 39
Aho, Lauri 273
Ahokanta, Hugo M. 282
von Alfthan, Bertil 266, 267, 275
Alasoini, Tuomo 417
Alkio, Santeri 169
Ania, Sisko 226, 255
Bachrach, Peter 20
Baratz, Morton S. 20
Bauer, Otto 277–279, 285
Beck, Ulrich 149
Bedaux, Charles E. 151
Bergman, A.R. 229
Björkenheim, Gösta 113
Blom, B. 49
Bogdanov, Aleksander 105, 106
Bonsdorff, Osvald 42, 74, 87, 88
Borg, Margit 213, 229, 255
Braverman, Harry 32, 33, 103, 460
Bryggari, Tuomas 381, 384, 409, 410
Bruun, Niklas 25, 464
Butler, Harold 134
Böök, Einar 116, 289
Cameron, W.H. 157
Campbell, Joan 143
Carlborg, Einar 371–373, 377
Citrine, Walter 132, 159
Cross, Gary 143
Danielson, J.R. 37, 44
De Geer, Hans 183
Delevingne, Sir Malcolm 157–159
Devinat, Paul 131, 147, 208
Domansky, Elisabeth 117
Dwyer, Tom 21
Edwards, P.K. 233
Ehrnrooth, Leo 116
Ekelöf, Gösta 227–230, 258
Eklund, Kari 15
Enckell, Carl 113
Estlander, C.G. 35
Ewald, François 28, 47, 89, 90, 375, 461, 462
Fagerholm, K.A. 284, 306, 307, 310
von Fieandt, Kai 362, 368
Ford, Henry 147, 213, 268, 275
Foucault, Michel 26, 30, 82, 89, 166, 173, 416, 458
Fox, Alan 249
Gastev, A.K. 133
Gefvert, J.F. 86
Giddens, Anthony 328, 346, 467
Gilbreth, Frank B. 98, 101, 114, 150
Gilbreth, Lillian M. 151
Goldthorpe, John H. 22
Gorz, André 393
Gramsci, Antonio, 102, 138, 167
Gray, Robert 32, 33, 459, 460
Grimlund, Otto 104
Gripenberg, Alexandra 78
Gripenberg, Lennart 43, 44, 49, 116
Grundstroem, Oskar 58
Gylling, Edvard 124
Haapalainen, Eero 116–118, 120, 315, 328
Haatanen, Pekka 198
Haber, salaneuvos 172
Habermas, Jürgen 24, 270, 416, 420
Hacking, Ian 57
Hackzell, Antti 232, 324
Hakulinen, Janne 284
Halen, Verner 187
Hallakorpi, I.A. 213
Hallenberg, Harry 208
Halme, Aatu 291
Hartman, Jon 254
Hasari, Anton 114
Heikel, Felix 37
Heiniö, Sulo 320
Helminen, Heimo 141
Helo, Johan 138, 139, 291
Herf, Jeffrey 144, 148, 269
Herlitz, Carl-Gustaf 267, 268, 275, 277, 397
Hernberg, Runar 269
Hiidenheimo, Artturi 305
Hiironen, Uno 409, 410
Hilferding, Rudolf 132
Hiltunen, Lauri 356
Hitler, Adolf 364
Hjelmmann, A.L. 215

* * * * *

1 Viitteissä esitetyt maininnat eivät sisälly luetteloon.

- Hjelt, August 57–59
 Hjelt, Ester 218, 221
 Hjelt, Vera 58, 65–67, 79–86, 379, 462
 Hobsbawm, Eric 93
 Hoover, Herbert 133, 134
 Huhtamäki, Heikki 276, 277, 397
 Hultin, Tekla 58
 Huttunen, Edvard 140, 185, 282, 294, 306, 310, 331
 Huunonen, Emil 341–343, 377
 Hämäläinen, (Kalle tai Otto) 411
 Härmä, Erkki 286, 332
 Idman, G.R. 68
 Ikonen, Toivo 409
 Inberg, Magnus 110, 210
 Inkilä, Arvo 353
 Johansson, Alf 211
 Johansson, Petter 113
 Jokela, Edvard 293
 Jouhaux, Leon 127, 143, 146
 von Julin, Jacob 186
 Julkunen, Raija 210, 261, 262
 Junttila, Lars 403
 Järvenpää, Allen E. 406, 407, 409–411
 Kaila, Eino 364, 365
 Kaitamo, J. 307
 Kalela, Jorma 60, 175
 Kalliala, Kaarlo 306
 Kananen, J.E. 164
 Kares, K.R. 272
 Karsten, Anitra 220
 Karvonen, Martti J. 360
 Kauhanen, Hj. 336
 Kauhanen, K.J. 384
 Keinänen, S.P.J. 383
 Kekkonen, Jalmari 302
 Kekkonen, Urho 264
 Kern, Horst 22
 Keto, J.W. 138, 139, 185
 Keynes, John Maynard 136
 Kilpi, Sylvi-Kyllikki 271
 Kivimäki, T.M. 296–298
 Koistinen, Pertti 264
 Koli, Paavo 398
 Korhonen, Veikko 237
 Koskinen, H. 95
 Koskinen, Yrjö 35
 Kraepelin, Emil 151
 Kretschmer, Ernst 367
 Kuli, Antti 109
 Kurki (vuoteen 1935 Rosenqvist), Aksel Rafael 220, 221, 252, 270–273, 361, 362
 Kuusi, Eino 13–18, 24, 25, 220, 311, 320
 Kuusinen, Otto Wille 98, 99, 108
 Käpy, Artturi 74, 223, 226
 Laakkonen, Vesa 397
 Lavonius, Herman 219
 Leipart, Theodor 133
 Lenin, V.I. 133
 Lewin, Kurt 220, 364, 365
 Levón, Martti 211
 Lindeberg, K. Leonard 42, 71–75
 Lindgrén, Hugo 42, 75, 76, 86, 87
 Linna, Väinö 369
 Louhikko, E.K. 282
 Ludd, Ned 92
 Lumivuokko, Johan 98
 Luostarinen, Antti 291
 Luostarinen, Ilmari 255, 337
 Luther, Martti 40
 Lönn, Vivi 84
 Lönnqvist, Bernhard 215
 de Man, Hendrik 143, 144, 284
 Mannelin, Mauno 197, 239, 325
 Manner, Viktor 379
 Mannio Niilo A. 181–186, 295, 305
 Mansner, Markku 354
 Mantere, Oskari 187
 Markelin(-Svensson), Jenny 84
 Masaryk, Tomas 133
 Maslow, A.H. 366
 Mayo, Elton 148
 Mechelin, Leo 44, 64
 Meyers, Charles S. 148
 Mickwitz, Richard 229, 244, 245, 252, 254
 Mielonen, Erkki 360, 367, 368, 376
 Miller, Peter 26, 90, 249, 253, 463
 Moede, Walter 216
 Mond, Sir Alfred 158, 184
 Munsterhjelm, Richard 66
 Münsterberg, Hugo 108, 109, 221
 Murto, Yrjö 349
 Mäkinen, Eero 384
 Mäkinen, Lauri 293
 Neiglick (Neittola), Edvard 339
 Niini, Eino M. 232, 286, 360
 Niininen, V.A. 231, 361, 362, 371
 Nordfors, Lennart 15
 Noro, Leo 378, 382, 384–387, 390, 391
 Nyssönen, Artturi 388–390
 Offe, Claus 21, 233
 Oker-Blom, Max 71
 Oksala, Ohto 360, 362–368, 391, 392, 396
 O'Leary, Ted 26, 249, 253
 Ostwald, Wilhelm 365
 Oudegeest, Jan 132
 Paasivuori, Matti 96, 121, 122, 174, 182, 291
 Palmberg, Albert 68–70, 378, 379

Palmgren, Axel 172, 174, 176, 180–182, 201
 Palsanen, Pauli 339–341
 Pennanen, Pekka 187
 Pekkala, Mauno 399
 Peltonen, Urho 215, 231, 252, 254, 263, 273–275, 277, 285
 Pero, Paavo 214
 Pesonen, Martti 141
 Pettersson, Hjalmar 215, 216, 221
 Pihkala, Martti 173
 Pipping, Knut 369
 Pyykkö, Onni A. 160, 163–166, 243, 244, 291, 406, 407
 Rainio, Kullervo 365
 Ramsay, August 43, 52, 55, 62, 79, 80
 Rautala, Aku ks. Ripatti, Aukusti
 Rautavaara, Antero 356, 357, 360, 371, 375
 Rautiainen, Toivo 180
 Reinikainen, Oskari 378, 381, 384, 385
 Relander (ReijoWaara), Konrad 68
 Relander, Lauri Kristian 305
 Renström, Kaarlo 73
 Rinne, Antero 280
 Ripatti, Aukusti 281
 Ritavuori, Heikki 171
 Roosevelt, Franklin D. 136
 Rose, Nikolas 90, 463
 Rosenqvist, Aksel Rafael ks. Kurki, Aksel Rafael
 Ruutu, Yrjö 296, 365
 Saarnio, Runar 229, 376, 377
 Saha, Isak 302
 Sarlin, Emil 182
 Schmid, Rudolf 233
 Schumann, Michael 22
 Scullion, Hugh 233
 Sederholm, Jakob Johannes 101–107, 110, 213, 302
 Seppänen, Paavo 397
 Serlachius, Gösta 12, 204, 213, 259, 305, 306, 457
 Sillanmaa, Sylvi 248
 Similä, Yrjö 306
 Sipilä, Martti 209
 Snellman, G.R. 56, 58, 123, 293, 379
 Spengler, Oswald 271
 Stalín, Josef 129, 133
 Strömberg, Axel 221
 Ståhlberg, K.J. 64
 Sucksdorff, Vilhelm 40, 69
 Suikkanen, Asko 15, 18–24, 343
 Sundström, Cay 279, 280
 Sutari, Viljo 384

Svartström, Nils 350
 Söderman, E.E. 221
 Tamminen, Kalervo 219
 Tanner, William 187
 Tanner, Väinö 179, 185, 244, 291, 306, 337
 Taylor, Frederick Winslow 88, 101–111, 114, 133, 147, 148, 150, 211, 213, 253, 261, 268, 302, 363, 364, 371
 Teljo, Jussi 364
 Teräs, Kari 111, 191, 319
 Thomas, Albert 130–134, 142, 143
 Thompson, E.P. 32, 93
 Tiesko, Pekka 293
 Tikka, Taavi 337
 Tikriti, Abdul-Karim 127
 Tokoi, Oskari 115–118, 120
 Tuori, Kaarlo 24
 Turner, Ben 184
 Turunen, Ilkka 44
 Turunen, Juho 377
 Tönnies, Ferdinand 280
 Törngren, Ralf 184, 186
 Urwick, Lyndall 210
 Uski, Tapani 293
 Wahlforss, Wilhelm 391, 392
 Walden, Juuso 258
 Walden, Rudolf 186, 247, 259, 260
 Valkola, Väinö 220, 226, 231
 Waltari, Mika 275–277
 Waris, Heikki 36
 Weber, Max 24, 46, 104, 147, 420, 462
 Vennola, J.H. 171
 Vesa, Liisa 230
 Vesa, Yrjö 322
 Whitley, J.H. 158
 Wiesenthal, Helmuth 21
 Wigforss, Ernst 104
 Wiherheimo, Onni 365
 Wiik, Karl Harald 104–106, 108, 109
 Viljanen, V.M.J. 214, 265, 266
 Willgren, Karl 116
 Winant, John 134
 Virkkunen, Tapani 345, 346, 368, 392, 400–403, 406, 409
 Voionmaa, Tapio 127, 152, 153
 von Wright, Viktor Julius 41, 49, 303
 Wuolle, Bernhard 214–216, 275
 Vuorela, Lilli 255–257
 Wuori (vuoteen 1942 Vuori), Eero A. 144, 280, 284–288, 294, 323, 332, 333, 341
 Väisänen, Matti 291
 Välläri, Niilo 281, 282
 von Zwiedineck-Südenhorst, Otto 16

